

DİNİ İNANÇLARI VE ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN NUSAYRİLİK

M. Hanefi PALABIYIK¹

ÖZET

Nusayriliği ve Nusayrileri tanımak için, onların inançlarından ve nasıl bir toplum olarak görüldüğünden bahsetmek zorunludur. Bu yüzden, tarihi, dini ve mezhebî eserler yanında sosyoloji ve antropoloji alanında yapılmış çalışmalara da başvurmak gerekmektedir. Bu yazılı eserlerde yer alan çağdaş Nusayrilerin ve şeyhlerinin doğrudan kendi iddia ve ifadelerini, Sünni, tarihî-dini eserleriyle mukayeseli olarak değerlendirmeye çalıştık.

Nusayrilik, hakkında yapılan çalışmalarda karşılaştırmalı bir bakış açısının, bu inanç grubunun daha iyi anlaşılması, diğerleri ile olan ortaklık ya da farklılıklarının görülmesini ortaya çıkaracaktır. Konu ile ilgili temel kaynaklar esas alınarak yapılan bu karşılaştırmada, sözlü kültür kaynaklarına da temas edilmiş olması, olanla olması gerekenin daha iyi değerlendirilmesini sağlayacaktır.

İslami ilimler terminolojisinde değişik şekillerde adlandırılan inanç grupları içerisinde Nusayriliğin kendine özgü bir yapısı olduğu görülmektedir. Bu topluluğun tanımlanma ve inanç unsurlarını gerekçelendirmede kullandıkları kaynakların büyük bir kısmının rivayetlere dayandığı göz önüne alındığında Nusayrilik üzerine yapılacak bilimsel çalışmalarda bu durumun önemi fark edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Nusayrilik, Nusayriler, Ehl-i Beyt, Alevilik, Mezhep, Fırka, İslam, Bâtını

NUSAYRISM FROM THE VIEWPOINT OF ITS RELIGIOUS BELIEFS AND CHARACTERISTICS

ABSTRACT

In order to know the Nusayrism and Nusayris, to discuss their belief and what kind of a society they are a obligation for understanding this term. Because of that, in this study, we have looked to the anthropological and sociological studies besides historical and sectarian studies. We have tried to evaluate Nusayri's and their sheikh's arguments directly and statements of contemporary. Also, Nusayris and their sheikhs written works have been compared with that of Sunni, historical and religious works in this study.

1 Prof. Dr., Atatürk Üniv. İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi (email: hanefim@atauni.edu.tr, hanefim@yahoo.com).

Based on esoteric interpretation, Nusayris in the same parallel with the religious communities named as “mücessime and müşebbihe” (anthropomorphism) in Islamic sciences terminology. The claims and arguments on which was built based on some beliefs that have basis on both weak and fictional hadith and rumors or on esoteric interpretations which are extreme. In this respect, it seems to be impossible to associate Nusayrism and its opinions with the interpretations of other Islamic communities like Sunnism and Shiism. That is important because of Nusayris accept themselves as members of Ahl Al-Bayt Sect, but they differ too much from these sects based on Ahl Al-Bayt.

They have emphasized that they have not too many differences with Sunnis, but as shown on studies, they have too many differences between themselves. In this case, what is right is that Nusayris should not associate themselves with others but to accept their originality, independence and difference. In Islamic terminology, Nusayris have accepted a group that have a original structure. When terms and religious elements have been identified, the fact that man of sources about Nusayri’s are based on narratives or rumors should have been taken into account.

Keywords: Nusayrism, Nusayris, Ahl Al-Bayt, Alawism, Sect, Party, Islam, Esoteric

Giriş

Nusayriliğin tarihinden ve mahiyetinden bahsederken, öncelikle onların inançlarından ve nasıl bir topluluk olarak görüldüklerinden söz etmek faydalı olacaktır. Bu yüzden, tarihi, dinî ve mezhebî eserler yanında sosyoloji ve antropoloji alanında yapılmış çalışmaları da esas almak gerekmektedir. Bu eserler arasında, çağdaş Nusayrilerin ve şeyhlerinin iddia ettiği gibi, sadece Sünni kaynaklı tarihî-dinî eserler ve şahıslar değil, doğrudan kendi iddia ve ifadeleri de değerlendirilmelidir. Bunlar arasında Ömer Uluçay’ın² eser ve derlemelerinin, Nusayrî şeyhleriyle yaptığı röportajlar işimizi hayli kolaylaştırarak çalışmamıza önemli oranda kaynaklık etmiştir.

Bu tür çalışmaların içerdiği bazı problemlerden ötürü daha baştan birtakım sorunlarla yüz yüze olduğumuzu kabul ve itiraf etmeliyiz. Bu problemlerin başında Nusayrilerle ilgili yapılan tespit ve değerlendirmeler gelmektedir. Bunların başında, Nusayrilerin Türkiye’de yaşayan farklı bir etnik grup (yani Arap) veya Türkleşmiş etnik bir grup olarak mı ele alınmalıdır, yoksa taşıdığı kendilerine has özelliklerinden dolayı dinî bir grup olarak mı ele alınmalıdır? sorusu gelmektedir. Şayet Nusayrilik dinî bir grup olarak ele alınacaksa; bunun din, mezhep veya tarikat olarak mı değerlendirilmesine de karar vermek gerekecektir. Hangi şekilde incelenirse incelenir, herhangi bir topluluğun gerek etnik ve gerekse dinî bir grup olması, onun tek yanlı ele alınmasını gerektirmeyeceği gibi, bu şekilde ele alınmanın hem doğru ve

---

2 Bir tıp doktoru olmasına rağmen, kendinden ‘Nusayrilik Araştırmacısı’ olarak bahseden Uluçay, bunu ‘Nusayrilog’ diye nitelendirir (Uluçay, 2001: 291).

hem de mümkün olmayacağı herkesçe bilinmektedir. Bu yönler birbirinin aynı olmadığı gibi birbirinden ayrılamaz özellikler de içermektedir. Nitekim Nusayriler, kendilerin *Arap Alevisi* olarak tanıtırken, hem Araplıklarına ve hem de Aleviliklerine vurgu yaptıklarını görmekteyiz (Aslan, 2005: 46-56; Sertel, 2005: 16, Keser, 2002: 5; Türk, 2005: 30-37; Tavit, 2004: 25-26; Uluçay, 1996: 20; Uluçay, 2001: 13-14, 53-57, 77 vd.; Eskiocak, 2006: 432-437; Batur, 2002: 12-13). Hatta her insan ve topluluk gibi Nusayrilerin de sosyal, iktisadi, dinî, kültürel, geleneksel, sanatsal vb. bütün yönleriyle bir birlik, bütünlük ve doğal bir kimlik oluşturduğu düşünüldüğünde, zaten hiçbir araştırmacının tek yönlü bir bakışla Nusayrileri ele alabileceği ve bunun da mümkün olabileceği düşünülemez. Bu yüzden, indirgemeci yaklaşımları bir kenara bırakırsak gerek antropolog ve sosyologların, gerekse tarihçi, ilahiyatçı ve başkalarının yaptığı araştırmaların, Nusayrilerin tek yönlerini öne çıkararak yapılan araştırmalar oldukları iddiasına (Sertel, 2005: 11; Keser, 2002: 3) katılmamaktayız.

Nusayriler hakkında yapılacak çalışmaların en temel problemi, onları izah ederken hangi kaynaklara ve kimlere atıfta bulunulacağı sorunudur. Çünkü kendileri tarafından ifade edilen birçok husus diğerleri tarafından ya yok sayılmakta yahut da “gizlilik” iddiasıyla açıklanmamaktadır. Diğer yandan bu topluluğun en önemli kaynağının ‘sözlü tarih’ olduğu (Sertel, 2005: 16-17) söylenmektedir. Buna rağmen tarihte hiçbir topluluğun sadece “sözlü” aktarımlarla izah edilemeyeceği hatırdta tutulmalıdır. Bu bağlamda, yapılan saha araştırmaları bile bu topluluğu tam olarak aydınlatamamıştır. Yine de Nusayrilerin istek ve beklentilerinden dolayı (Uluçay, 2003: 19; Sertel, 2005: 8, 104; Keser, 2002: 6-7) saha çalışmalarından istifade edilmştir.

Diğer yandan bugün Nusayrilik hakkında yapılan dinî, sosyolojik, antropolojik ve tarihî araştırmalar, Nusayrilerin ve Nusayriliğin kısmen gizli bir yol olmaktan çıktığını gösterse de (Uluçay, 2003: 1), topluluğun hâlâ dinî önder sayılan Şeyhler vasıtasıyla yürüyor olması, dinsel birçok bilgi ve kanaatin herkesçe bilinemez kabul edilişi, Nusayriliğe girişin özel bir törenle oluşu ve birçok ritüelde herkese çok açık bilgi verilmemesi (Aslan, 2005: 108-110), Nusayrilik hakkında açık kanaatlere varılmasını engellemektedir. Bu bağlamda ortaya çıkan bazı tartışmaların da doğrudan veya dolaylı olarak bu yapıdan kaynaklandığı göz ardı edilmemelidir.

Bu grubun kendilerini ifade ediş ve konumlandırışı, İslam dini içerisinde olduğuna göre (Uluçay, 1996: 17 vd.; Sertel, 2005: 181; Aslan, 2005: 33; Batur, 2002: 14), Nusayriliğin bir din olabileceği düşüncesini baştan dışarıda bırakmak istiyoruz. İslam dininin temel kaynaklarını referans aldıkları ve yorumlarını bu kaynaklardan temellendirdikleri de göz önüne alınınca bu grubu “mezhep” veya “tarikât” olarak adlandırmak doğru görünmektedir. Geleneksel tarikât özelliklerini kısmen taşımasına rağmen, bir tarikata göre daha farklı yapı ve özellikler taşıdığı için, Nusayriliğe “mezhep” demeyi tercih ediyoruz. Kaldı ki hem klasik ve çağdaş araştırmacıların hem de doğrudan Nusayrilerin kendilerini İslam’ın içinde ve onun “yorumlarından biri” olarak görmeleri de, bu grubun bir mezhep olarak kabul edilmesi gerektirdiğine işaret eder. Yapılan saha araştırmalarında da Nusayrilerin tüm sosyal

yaşamlarında dinî kurumların derin ve belirleyici etkisi olduğu görülmektedir. Bu bağlamda bir Nusayrî'nin, sekülerleşse dahi, Nusayrîlik ve Nusayrî olmaktan kurtulamayacağı vurgulanmaktadır (Aslan, 2005: 103-104).

Nusayrîliğin tarihine bakıldığında İslam mezheplerinin ilk dönemlerine denk ortaya çıkış biçimleriyle uyumlu ve kendisi gibi olan birçok mezhebin konum ve sürecine paralel bir seyir izleyen bu mezhep, bize göre bir 'İslami Mezhep' olarak ele alınmalıdır. Çünkü İslam dünyasında ve İslam içinde ortaya çıkan her türlü dinî, bilimsel, sanatsal vb. diğer faaliyetler İslam düşüncesinin içinde yer almakta ve İslam dairesinde değerlendirilmektedir.

Meseleye buradan başlarsak Nusayrîlik, İslami bir mezheptir, yani İslam topraklarında doğmuş, İslam düşüncesinden etkilenmiş ve hatta İslamî unsurları kısmen veya tamamen bünyesinde barındırmış olan bir fırkadır (Aslan, 2005: 63). Özelliği itibarıyla İslam Mezhepleri/Düşüncesi Tarihinde Bâtını fırkalar arasında sayılmıştır. Bu da onların İslam Dünyasında küçük bir nüfus tarafından benimsenmesi dolayısıyladır. Bunun, onları aşığılayıcı ve öteleyici bir tanımlama değil, kendi durum ve statüsündeki diğerleri arasındaki yerini belirleme olduğu tahmin edilmektedir. Bâtını sayılması ise, taşıdığı yapısal özellikler (gizlilik), müntesiplerinin kabul ve itiraf ettiği unsurlar ve işleyiş biçiminde görülmüştür. Nitekim Nusayrîlik hakkında çalışma yapan Eş'arî (2005: 46), Şehristânî (2006: 172), bir Nusayrî olan Tavil (2004: 156-160), İlhan (1992: 191), Uluçay, (1996: 24-26; 2003: 13-15), Eskiocak (2006: 442), Sertel (2005: 12), Laoust (1999: 162), Aslan (2005: 34), Türk (2005: 8), Keser (2002: 7), Batur (2002: 11) gibi klasik ve çağdaş tüm araştırmacılar, Nusayrîlerin Bâtını oldukları hususunda görüş birliği içerisindeyler.

Nusayrîliğin Tarihçesi

Nusayrîlik, miladi 9. (hicri 3.) yüzyılda Basra'da, İsnâaşeriyye'nin onuncu imamı Ali el-Hâdî en-Nakî ile on birinci imamı Hasan el-Askerî zamanında Küfe ve Sâmerâ'da yaşamış olan Ebû Şuayb Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî (ö. 270/884) tarafından kurulmuştur (Uluçay, 2003: 61-62; Üzümlü, 2007: 271). Bu anlamda Nusayrîlerce sözü edilen On İki İmam EK-1'de sırasıyla verilmiştir.

Burada dikkat çeken husus, Nusayrîlerin kendilerini Hz. Ali'nin torunlarına veya Şia'nın imamlarına nispet etmesi dolayısıyla bu mezhebin Şia'dan türediğidir. Bu sebeple de kendilerini "Alevî" olarak tanıtmaktadırlar (Uluçay, 2003: 5-8 v.d.; Sertel, 2005: 21; Aslan, 2005: 46-56). Çağdaş Nusayrî şeyhlerinin, kendilerini Şiiliğe nispet ederek konumlandırmalarına rağmen, Şiilikle aralarında farklar olduğu gibi, benzer diğer mezheplerle de birtakım farklılıklar göstermektedirler (Sertel, 2005: 89-98; Aslan, 2005: 34-35). Yine dikkat çeken diğer bir husus ise, bu mezheplerin ortak özelliklerinin ve iddialarının aynı konulardan kaynaklanmasıdır: Gadir-i Hum, Hz. Muhammed'in vefatından önceki vasiyetleri, Hz. Muhammed'in Tebliğ Etmekle Görevli Olduğu Emir, Kırtas Hadisesinde Yazdırmak İsteddiği Vasiyeti gibi.

Yine Nusayriliğin ilk döneminden başlayan bir özellik görülmektedir ve bu da İbn Nusayr'ın, Ali en-Naki'nin ilahlığını, kendisinin de onun peygamberi olduğunu kabul ettiğinin iddia edilmesidir. Bu iddialara göre, o, tenasühü benimsemek, haramları helâl saymak (ibâha) gibi görüşler de ileri sürmüştür (Kummi/Nevbahtî, 2004: 238-239; Eş'ari, 2005: 46; Şehristani, 2006: 172-173; Gölpınarlı, 1987: 139, 537; Laoust, 1999: 162; Üzüm, 2007: 271). Şii kaynaklarında kaydedildiğine göre, İbn Nusayr, Hasan el-Askerî zamanında onun 'bab'ı; on ikinci imam Muhammed Mehdi el-Muntazar'ın gaybeti sırasında da, onun mehdi ve kendisinin de onun 'sefir'i olduğunu iddia etmiştir. Aslında İbn Nusayr, gulûv ve ifrat konusunda Şia bünyesinde ortaya çıkan ilk kimse olmayıp, kendisinden önce Hz. Ali'nin ilahlığını ileri süren Abdullah b. Sebe, Hz. Ali'ye ilahî bir cüz'ün hulul ettiğini ileri süren Beyân b. Sem'an (ö. 119/737), imamların ilahlığını savunan özellikle Cafer es-Sadık'ın ilah, kendisinin de onun peygamberi olduğunu iddia eden ve bundan dolayı İmam Cafer tarafından lanetlenen Ebü'l-Hattâb el-Esedî (ö. 143/760?) ve Mufaddal b. Ömer el-Cûfi (ö. 180/796) gibi kimseler bulunmaktadır. Buna rağmen çağdaş Nusayri şeyhlerinin, kendileriyle yapılan röportajlarda, hulul ve ibahayı kabul etmediklerini ve ciddiyetle reddettiklerini belirtmişlerdir (Uluçay, 2003: 112-113). Ancak yine aynı konuşmalarda, Ehl-i Beyt mensuplarının, sadece beşer görünümülü oldukları da ayrıca vurgulanmaktadır (Uluçay, 2003: 104-105, 118-119; Eş'ari, 2005: 46; Şehristani, 2006: 172-173). Bu durum, ya bazı mezhep mensuplarının buna inandığı (Yâkût el-Hamevi, 1965/III: 275), ya da çağdaş Nusayrilerin de sık sık vurguladıkları gibi, bunun Nusayrilere atılan bir iftiradan kaynaklandığıdır.

İslam dünyasında birçok mezhebin kendini Şii imamlardan temellendirmesi, meşruiyetle ilgilidir. Bu bağlamda meşruiyetin bir parçası olarak dikkat çeken kavramlar 'bâb' ve 'sefir' kelimeleridir. Çünkü Nusayriler için 'bab'lık, dinin temel kurumlarından biridir (Tavil, 2004: 162-163; Uluçay, 1996: 27-28; Uluçay, 2003: 6-7, 15-16, 28-29). "Şiiler, imamın manevî nurunu aksettirecek ve kendileriyle imam arasında irtibatı sağlayacak 'kâmil bir Şii'nin gerekliliğine inandıklarından, bâb fikri başlangıçtan itibaren bütün Şii grupları içinde mevcut olmuştur. "Ben ilim şehriyim, Ali ise o şehrin kapısıdır (bâb)" anlamında Hz. Peygamber'e izafe edilen ve Süfi ve Şii muhitlerde fazlaca itibar gören hadisin (Tirmizi, Menâkıb, 20; Hakim, Müstedrek, III,126-127; el-Hindi, 1989: 32889, 32890, 32979, 36463 nolu hadisler; Kandemir, 1989: II,376-377; Uluçay, 2001: 19-23), bâb telakkisinin bu çevrelerde ortaya çıkmasında ve yaygınlaşmasında büyük payı olduğu muhakkaktır. Konunun, aynı şekilde 'mehdi' ve 'mesih' fikriyle de bağlantılı ve diğer dinlerde mevcut olan inanışlarla da ilgisi olabileceği dikkatten kaçırılmamalıdır.

İlk dönem Şia'sında imamın en kıdemli ve en yetkili talebeleri için kullanılan 'bâb' kelimesi, sonraları çeşitli Şia gruplarınca, ayrıntılarda görüş farklılıkları olmakla birlikte, genellikle 'derun ile münasebet sağlayan vasıtâ' şeklinde anlaşılmış ve böylece 'gaybet'ten (on ikinci imamın gizlenmesi) sonra, 'imamla buluşan, onun yazılı ve sözlü emirlerini alarak kendisiyle ona inanıp bağlananlar arasında irtibatı sağlayan kişi' anlamını kazanmıştır. Çoğunlukla 'bâbü'l-imâm' şeklinde kullanılan bu terim, zamanla sadece On İkinci İmam ile Şiiler arasında irtibatı sağlayan ve bir nevi sefirlik hizmeti gördüklerine inanıldığı için 'süferâ-i erbaa veya

'nüvvâb-ı erbaa' diye adlandırılan kişiler için kullanılmıştır. Bâb olarak kabul edilecek mezhep büyüğünün tespitinde, birbirinden farklı görüşlere sahip olsalar dahi, hemen hepsinde 'gâib ve muntazar bir imam' fikri bulunduğundan, bu dönemde bütün Şîa kolları, bâbı, 'beklenen gizli imama açılan kapı' mânasında anlamıştır.

Başlangıçta 'bâb' unvanıyla anılan Şîa ileri gelenleri, bu unvanı kendileri talep etmemiş, öteki Şiilerce onlara tevcih edilmiştir. Bununla birlikte sonradan bazılarının, kendilerinin 'bâb' olduğunu iddia ederek, bu unvana talip oldukları da ifade edilmiştir. Bâb olduğu iddiasında bulunan ilk kişinin, on birinci imam Hasan el-Askerî'nin bâbı olduğunu ileri süren Nusayrîliğin kurucusu Muhammed b. Nusayr en-Nemirî olduğu söylenmektedir. Ayrıca İbn Nusayr, Şiilerce itibar edilmediği için 'yalancı sefirler'den (es-süferâu'l-müzevvirün) kabul edilmiştir (Yurdagür, 1991: IV,359; Öz, 2007: XXXVI,304; Gölpınarlı, 1987: 528-545; Üzüm, 2007: 271).

Erken dönem bazı eserlerdeki ifadelerden bu fırkanın ilk yaygın isimlendirilmesinin "Nemirîyye" olduğu anlaşılmaktadır (Eş'ari, 2005: 46; Bağdâdî, 1991; 196). Bu da her halükârda, İbn Nusayr en-Nemirî'nin önemini ve mezhebin asıl kurucusu olarak onun adının geçerliliğini ortaya koyan bir delil olarak kabul edilmelidir. Ancak Nusayrî adlandırmasının hicri altıncı asrın ilk yarısından önce olmadığı bilinmektedir. Ayrıca şunu da hatırlamakta yarar var ki, ilk dönemlerden itibaren hemen tüm mezhep ve gruplar, kurucularının ya da mezhebin esaslarını sistemleştirenlerin isimleriyle anılmaktadır. Bu yüzden biz de, mezhebin isminin, başka iddialar olsa da, her iki adlandırmadan dolayı, İbn Nusayr en-Nemirî'den geldiğini kabul etmekteyiz. Ancak tarih boyunca bu isimle anılan fırka, I. Dünya Savaşının ardından bölgeyi ele geçiren Fransızların isteği doğrultusunda "Alevî" adıyla anılmaya başlanmıştır. Günümüzde bu adla bilinen fırka bazen diğer Alevî kesimlerinden ayrılması için 'Nusayrî Alevîliği, Arap Alevîliği, Suriye Alevîliği, Çukurova Alevîliği, Akdeniz Alevîliği', bazen de mahallî olarak 'Fellah' (çiftçi) ve Hâsibî şeklinde zikredilmektedir (Tavil, 2004: 24-26; Üzüm, 2007: 271).

İbn Nusayr'ın ölümünden sonra fırkanın başına, hakkında yeterli bilgi olmayan Muhammed b. Cündeb (ö. III. yüzyılın son çeyreği), onun ardından da Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Cünbülânî (ö. 287/900) geçmiştir. Cünbülânî, kurduğu ve kendi adıyla anılan tarikata tasavvufî bir boyut kazandırmıştır. Bazı bölgelere seyahat eden Cünbülânî, Mısır'da bulunduğu sırada Ebû Abdullah Hüseyin b. Hamdan el-Hasibîyi etkileyerek onun tarikata girmesini sağlamıştır. Cünbülânî'nin ölümü üzerine (287/900) hareketin başına geçen el-Hasibî, Şii-Büveyhî hanedanlara ve Hamdânîlere yaklaşarak onların desteğini almıştır. Hareketin gerek dinî-mistik karakterinin geliştirilmesi, gerekse yayılması için verdiği mücadele sonucunda, fırkanın en önemli şahsiyetlerinden biri haline gelen ve bu sebeple 'Şeyhüddin' diye anılan Hasibî, Şii biyografi kaynaklarında genellikle eleştirilmektedir (Üzüm, 2007: 271). Nusayrîliğin ikinci kurucusu olarak tanınan el-Hasibî, Nusayrîler hakkında birçok eser yazmıştır. Ancak en önemli eseri on altı sureden oluşan "Kitâbu'l-Mecmû"dur. Bu kitap Nusayrîliğin 'kutsal kitabı' olarak da tanınmaktadır. Diğer eserleri ise

şunlardır: el-Hidayetü'l-Kübrâ, Kitabu'l-Mâide, Divân, el-Ad'îye, Akîdetu'd-Diyâne, Risaletu Râstbâs, el-Fark Beyne'r-Resul ve'l-Mürsel, el-Mesâil. Çağdaş Nusayrî Şeyhlerinden Mustafa Bedir Sonay, her ne kadar Hasibî'nin böyle bir kitabı olmadığını söyleyerek kitabı başkasına isnad etse bile, bu kitabı ve içindekileri reddetmez (Uluçay, 2003: 46). Zaten din amcasının yanında Nusayrîlik telkinine hazırlanan kişinin de ilk bilmesi gerekenlerin Mecmû' adlı kitapta yazılan dualar olduğu, yapılan anketlerde de ifade edilmiştir (Aslan, 2005: 101-102 vd.; Türk, 2005: 102; Keser, 2002: 41 vd.).

Hasibî'nin çok yakınında yer alan, sırdaş ve talebeleri arasında sayılan özel kişilere 'tilmiz' denmekte olup, sayıları 51 tane. Onun öğretilerini kendinden sonra yayan ve üç gruba ayrılan bu 'Ellibir Tilmiz'in, 17'si Şamlı, 17'si Iraklı ve 17'sinin de gizli olduğuna inanılmaktadır. Kesin değilse de, isimleri bilinen bu tilmizler sayesinde Nusayrîlik Irak, Suriye ve Anadolu'ya ulaşmıştır (Uluçay, 2003: 143; Türk, 2005: 44; Keser, 2002: 31).

Hasibî'nin 346/957 veya 358/969 yılında Halep'te ölümünün ardından biri Bağdat'ta Seyyid Ali el-Cisrî'nin, diğeri ise Halep'te Muhammed b. Ali el-Cillî'nin temsil ettiği iki hareket ortaya çıkmıştır. Cillî'nin ardından başa geçen Ebû Saîd el-Meymûn b. Kasım et-Taberânî (ö. 426/1034)'den sonra aralarında Emîr Hasan el-Mekzûn es-Sincârî, Muhammed b. Hasan Müntecibüddin, Ebû'l-Feth Muhammed b. İsmetüddeve (ö. 700/1300), Ahmed b. Câbir el-Gassânî ve Hasan el-Acrûd el-Aynî'nin (ö. 836/1432) de bulunduğu kimseler topluma rehberlik etmiştir. Bunlardan Emîr Mekzûn, Nusayrîlik içerisinde önemli yeri olan bir isimdir. Çünkü o, tasavvufî yorumlarla, bir takım sembol, şifre ve şiirlerle fırkada değişim ve dönüşüme yol açmış birisidir. Fırka, Muhammed b. Yûnus el-Kilâzî (ö. 1011/1602) zamanında Hz. Muhammed ile Hz. Ali'den bahseden bazı ibarelerin yorumu konusunda ikiye ayrılmıştır: Fırkanın IX./XV. yüzyıldaki reislerinden Ali el-Haydarî'ye nispetle Haydariyye (Gaybiyye, Şemsiyye) diye anılan grupla, sayıca daha az olan diğer kesim ise İbn Yûnus el-Kilâzî'ye nisbetle Kilâziyye (Kameriyye) adını almıştır (Tavil, 168-172; Üzüm, 2007: 271). Temelde bu iki grubun aralarında büyük farklılıklar olduğu söylenemez.

Irak'ta kurulmasına rağmen V./XI. yüzyılın ortalarından itibaren daha çok Suriye ile Adana-Mersin yöresinde tutunabilmiş olan fırka, kabileler arası mücadeleler yanında ve bölgedeki siyasi dalgalanmalara paralel olarak varlığını sürdürmüştür. Haçlı Seferlerinin başlamasıyla birlikte onlarla giriştikleri mücadele, Nusayrîlere büyük zarar vermiştir. 584/1188 yılından itibaren Eyyübîlerin hâkimiyetine giren Nusayrîler, Nusayrîliğin en önemli şahsiyetlerinden Emîr Mekzûn es-Sincârî'nin 622/1225'de bölgeyi ele geçirmesiyle rahata kavuşmuşlardır. 664-665/1265-1266 yıllarında, Memlûk Sultanı Baybars tarafından bölgenin ele geçirilmesiyle Memlûk hakimiyetine giren fırka mensuplarının sonraki Sultan Kalavun döneminde (1279-1290) Sünnî İslâm anlayışına geçirilmeye çalışıldığı (Üzüm, 2007: 271) söylenmektedir.

Mercidâbık Savaşı (922/1516) sonrasında, Suriye'nin fethiyle Osmanlı idaresine giren Nusayrîler, uzun süre Halep'te mahallî şeyhlerin denetiminde serbest bir hayat yaşamışlardır. Nusayrîler, Mısırlı İbrahim Paşa'nın isyanı sırasında (1255/1839) Devlet'in yanında yer

almalarına karşı, 1854'te siyasi teşkilâtlarının kaldırılması üzerine ayaklanmışlardır. Bu isyan Tahir Paşa tarafından bastırılmıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında Nusayrilerin yaşadığı bölgeler Fransız işgaline uğramıştır. Fransızlar emelleri çerçevesinde 1920'de 'État des Alaouites (State of Alawites)' adı altında idarî bir birim kurmuşlardır. Bu idarî birim 1922'de 'Aleviler Devleti' adını almıştır. 1936'da burası Suriye Devletinin bir vilâyeti kabul edilmiş, 1939'da Fransa Lazkiye bölgesine müstakil bir statü vermiş, 1942 yılında da Lazkiye idaresi Suriye'ye katılmıştır. Fransız işgaliyle 1921 yılında İskenderun ve havalisinde 'İskenderun Sancağı' adıyla bir idarî birim kurulmuştur. Bu Sancakta 2 Eylül 1938'de kurulan 'Hatay Cumhuriyeti', 23 Haziran 1939 tarihinde Devlet Meclisinin aldığı "iltihak (katılma)" kararı ile 23 Temmuz 1939'da 'Hatay' adıyla bir vilâyet olarak Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmıştır. (Üzüm, 2007: 271-272)

Günümüzde Nusayriler, yaşadıkları üç ülkeden biri olan Suriye'de, Lazkiye ve Cebel-i Ensâriye (veya Cebel-i Nusayri, Cibâl-i Nusayriyye) bölgesi başta olmak üzere çeşitli yerlerde; çok azı Lübnan'ın kuzey kesimlerinde; Türkiye'de ise kısmen Hatay, İskenderun, Adana, Mersin ve Tarsus'ta yaşamaktadırlar (Tavil, 2004: 161-172; Batur, 2002: 23-36).

I. Dünya Savaşından sonra bölgeyi işgal eden batılı kuvvetlerin bölgeye duydukları ilgi sonucunda, Nusayrilik hakkında müsteşrikler, misyonerler ve siyasilerce bazı ilmi ve akademik çalışmalar yapılmıştır. Bunun sonucu olarak, ortaya atılan bazı iddialara göre, Nusayrilik gerçekte Hıristiyanlık'a ait bir dindir; çünkü aralarındaki ayrılık son derecede azdır. Yine "Nusayri" kelimesi, "Nasrani=Hıristiyan" kelimesinin hakaret manası kastedilen küçültmesidir (ki manası 'Hıristiyanlık' demektir). Mesela Renan'ı bu görüşe sevk eden husus, Nusayrilik ile Nasranilik=Hıristiyanlık arasında, mukaddesat ve inanç yönünden bulunduğu benzerliklerdir (Massignon, 1993: IX,365). Batılıların bu tür iddialarının hedefi, kendi menfaatlerine hizmet edecek birilerini bulmak ve istismar edilecek "dinî bir azınlık" oluşturmak çabaları olduğu muhakkaktır.

Nusayrilikte İnançlar

Çağdaş müntesiplerinin reddine rağmen, İslam'ın ilk yayıldığı bölge olan Irak, Suriye ve İran bölgelerinde, tüm diğer mezhepler ve gruplar gibi Nusayrilik'in de, bölgelerdeki eski inanç ve anlayışların iç içe geçtiği bağdaştırmacı (eklektik) bir inanç yapısına sahip olduğu iddia edilmektedir (Öktem, 1999: 221-239). Yine iddiaya göre Nusayrilik başta İslâm olmak üzere, Sâbilik, Hıristiyanlık, Yahudilik, Mecusilik, Zerdüşlük ve Budizm'den etkilenmiştir. Mesela Üzüm (2007: 272), "iç içe geçmiş bu inançlar III./IX. yüzyılda İbn Nusayr tarafından iptidai biçimde ortaya konulmuş, aynı sırda İbn Cündeb tarafından sürdürülmüş, Cünbülâni tarafından tasavvufî karakter katılarak zenginleştirilmiştir. Hasîbi de devraldığı mirası gözden geçirerek inanç, ibadet ve uygulamaları sistemli bir şekilde tespit etmiş ve yazılı hale getirmiş, Cilli ise, sınırlı katkı sağlamış ve nihayet V./XI. yüzyılda Meymûn et-Taberânî'nin tasarrufuyla inanç esasları son şeklini almıştır" demektedir.

Üzüm (2007: 272)'ün, “Gerek Kur’ân’dan sonra kutsal ve önemli saydıkları kitaplarında ve gerekse çağdaş söylemlerinde, “Allah katında din İslâm’dır” (3/Âli İmrân, 19) âyetine yer vererek kendilerini haklı bir şekilde ‘Müslüman’ olarak tanımlayan Nusayriler, Kur’an’a saygı göstermekle birlikte inanç ve ibadet anlayışlarını, her mezhep mensubu gibi kendi kabul ve geleneklerine göre biçimlendirmiş, âyetleri ‘Bâtını’ olarak ve diğer mezheplerce kabul edilen geleneksel dil ve yorum kurallarıyla bağdaşmayan biçimde tevîl etmişlerdir” görüşüne karşılık; bütün mezhep, ideoloji ve müstakil grupların kendileri açısından böyle bir durum tabii olarak kabul edilmelidir. Nusayrilere göre bu tür yorumlar, ‘Ehl-i Beyt İmamlarının yorumları olup, onlar tarafından silsile yoluyla sadece derecesi, yetişmesi ve yapısı uygun olanlara verilmektedir. Bu bilgiler Şiilik ve diğer Ehl-i Beyt takipçilerinin yorumlarından daha doğru, daha sahih ve haktır (Tavil, 2004: 146-149, 156-160; Uluçay, 2003: 87, 94-95, 101; Eskiocak, 2006: 442; Aslan, 2005: 108-110).

Bunun esaslı bir örneğini, Uluçay’ın ifadesiyle (1996: 26, 337-344; 2001: 19-21; 2003: 15), Nusayriliğin temel felsefesini oluşturan ‘Nur Anlayışı’nda görmekteyiz. Mahiyet ve özelliği çok da belli olmayan ve sadece bir kabul ve mitolojik bir kanaatten ibaret bulunan ve İslami geleneğin çoğunluğunca kabul görmeyen, uydurma ve zayıf kabul edilen rivayetlere isnat edilen bu anlayış, yaratılış ve ulûhiyet hakkındaki tartışmalarda karşımıza çıkmaktadır.

a. Ulûhiyet: Fırkanın ana kitabı sayılan Kitâbü’l-Mecmû’da yer alan; “Ben Nusayrî dininden, Cündübî görüşünden, Cünbülânî tarikatından, Hasibî mezhebinden, Cilli görüşünden, Meymûnî fikhından olduğuma şehâdet ederim” ve; “Ben şehâdet ederim ki, Ali b. Ebû Tâlib’den başka ilâh, Muhammed Mahmûd’dan başka hicâb, Selmân-ı Fârisî’den başka bâb yoktur” ifadeleri ve şehâdet, fırkanın anlayışını, mahiyetini ve temel özelliğini gösterdiği (Turan, 1996: 16; Üzüm, 2007: 272) şeklinde yorumlanmıştır.

Bazı araştırmacılar Nusayrilerin inanç üçlemesini ifade eden ve sır kabul edilen ‘AMS’ nin birinci unsuru olan ve ‘İlah/Allah’ kabul edilen ‘Hz. Ali’nin, burada ‘A’/‘Ayn/’ ile simgelendiğini ifade ederler (Üzüm, 2007: 272). Kitâbü’l-Mecmû’un beşinci sûresi, bu üç sırta tahsis edilmiştir (Turan, 1996: 10-11). Hz. Ali’nin ilâh kabul edilmesi, beşerin ilâh yerine konulmasından çok, aşkın bir ilâhın beşere hulul etmesi anlamında anlaşılmalıdır (Uluçay, 1996: 136; Uluçay, 2001: 188; Aslan, 2005: 34; Eş’arî, 2005: 46; Bağdâdî, 1991: 196, 198; Şehristânî, 2006: 172-173). Nusayriliğe göre, Tanrı daha önce altı defa “beşer (insan)” suretinde tezahür etmiş, yedincisi Hz. Muhammed döneminde Hz. Ali’de gerçekleşmiştir. Aşağıdaki Allah, daha önce, Habil ismiyle Adem’de, Şit ismiyle Nuh’ta, Yusuf ismiyle Yakub’da, Yuşa ismiyle Musa’da, Bâtıra ismiyle İsa’da ve Ali ismiyle Muhammed’de zuhur etmiştir (Üzüm, 2007: 272).

Hz. Ali’nin tezahür ettiği bu beşerlerin isimleri, onların taşıdıkları manalar ve bablarını içeren ve ‘Yedi Devir’ olarak tanımlanan bu devirler ve karşılıkları Ek II’de verilmiştir.

Bu görüşün temelini Hz. Ali'nin ilahlaştırılması teşkil etmektedir ve bu da geleneksel 'imamet' düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü imamlar mutlak temiz, mutlak doğru ve tanrısal iradeyle hareket eden şahıslar olup, çoğu durumda peygamberlerden de üstündürler (Tavil, 2004: 146-149).

Yukarıda değinilen 'Nur' teorisine göre, bütün ruhlar Muhammedî Nur'dan yaratılmışlardır. Böylece insan Allah'ın halifesi olarak önemli konumdadır ve dolaylı veya doğrudan Allah'la söyleşir ve görevlenir. Böyle bir beşer şeklen insan ise de, bir başka türlü, nadir ve seçkin insandır da. Uluçay'ın (1996: 98; 2003: 15) ifadesine göre, Hz. Âdem'in alınındaki nur, devam ederek Abdülmuttalib'e gelmiş ve buradan ikiye ayrılarak bir parçası Hz. Muhammed'de, diğer parçası da Hz. Ali'de belirmiştir. Daha sonra Hz. Ali'nin Hz. Fatma ile evlenmesiyle nurun iki parçası Ehl-i Bey'te birleşmiştir. İşte bu yüzden Ali, iki nuru bünyesinde barındırmıştır ve bu yüzden de 'Ayn olarak "a'lâ"dır, yani yücedir ve esastır.

Nusayrî Şeyhi Hasan Atıcı'nın ifadesiyle; Ali, sıradan bir kul değildir, "O, O'dur". Yani 'Ali' ancak 'Ali' olarak anlaşılabilir (Uluçay, 2003: 33; Türk, 2005: 50, 54). Ali için kullanılan bu ifadenin, aynı şeyh tarafından ve aynı eserin bir başka yerinde (Uluçay, 2003: 137), Allah hakkında da kullanılması, Ali'nin ilah görüldüğü şeklinde yorumlanabilir. Ali, Muhammed'i yanına nâtik olarak almıştır, gece onunla beraber olup gündüz ayrılmaktadır. Mânâ olan Ali; ahad, ferd, samed'dir; ilmi, kudreti ve fiiliyle bizatihi kâim olan yıldızların emiridir, ondan başka ilah yoktur. O bir cesette tecessüd etmediği gibi cesetlendiği ceset de gerçek değildir. Ali, kalpleri çevirip yönlendirdiği için insanlar onu bir cesetteki beşer gibi görürler. Bu görünüş, insanların başka türlü görmeleri mümkün olmadığı içindir. Kim Emirü'l-mü'minin Ali'yi tanıır ve onun Rab olduğuna şehâdet ederse, onun daha önceki zuhurlarını da kabul etmiş olur. Kısaca iddiaya göre, Ali'nin ilah olduğunu kabul eden bu zümreye göre şehadet kelimesi, "Ali'den başka ilah olmadığına şehadet ederim" şeklindedir (Uluçay, 1996: 26-30, v.d.; Uluçay, 2003: 34-37; Türk, 2005: 48-56; Baha Said, 2000: 182-183; İrfan Abdülhamid, 1995: 353-357; Üzüm, 2007: 272). Gerek geçmişte ve gerekse günümüzde, topluluğun bazı kesimlerinde bu anlayışı benimsemeyen Nusayrî zümreleri bulunmuş olabilir. Ancak bunların toplumun genelinden ne kadarlık bir orana tekabül ettiği bilinmemektedir.

Nusayrî inancında kutsal kişi ve kişiliklerin sayısı fazla olup, bunlar arasında, 'Seb'atü'l-Kevâkibi'd-Dürriyye' ve 'Hammâletü'l-Arş' denen, göğün yıldızları ve idarecileri de vardır. Bunlar Ek III'te verilmiştir.

Nusayrîlik inancının temelinde, Allah'ın kendisinde hulul ettiği bir şahsiyet olarak Ali'nin ilâhlığını dile getiren ifadeler olduğu da söylenmektedir. Ali'nin şehit edilip beşerî kalıptan çıkmasından sonra yerleştiği mekân hakkında Haydariler (Şemsiler); "Ali, göktedir; gök bir sembol olup 'mânâ'nın bulunduğu yerdir; O, Muhammed'i temsil eden güneşte oturmaktadır" derken; Kilâziler (Kameriler) ise, "Ay, Ali'nin makamıdır; güneş Muhammed; gök ise, Selmân'dır." demektedirler (Sertel, 2005: 84-86; Türk, 2005: 39-40; Baha Said, 2000: 172).

Nusayriliğin rahat anlaşılabilir ve ifade edilebilir bir inanma bütünü olmadığı da söylenmektedir. Ancak, gerek Kitâb'ül-Mecmû'da ve gerekse diğer eserlerde yer alan ifadelere göre; bu fırkanın melek, vahiy, peygamberlik, tenasüh ve âhiret gibi alanlardaki inanç ve kabulleri, kısmî netlikte de olsa tespit edilebilmiştir.

Araştırmacılara göre; Nusayrilerin inanç üçlemesi 'AMS'nin ikinci unsuru 'İsim' denilen ve 'M'/'Mim/' remziyle ifade edilen ve ilah Ali'nin delili olan 'Muhammed', Ali'nin özel nurundan yaratılmıştır. Din dilinde bir adı da 'Hicâb'tır. Bu unsurun Tevrat'ta 'Meddü'l-Med', İncil'de 'Faraklıt', Zebur'da 'Müheymin', Kur'an'da 'Muhammed' olarak geçtiği kabul edilmektedir. Keza Kur'an'da bazı sûrelerin başında geçen 'elif lâm mim', 'ya sin' ve 'ta sin mim' gibi hurûf-ı mukattaa, ismin gizli adlarıdır. İsim, tıpkı tanrı gibi Habil'den önce ve sonra olmak üzere Hz. Muhammed'e kadar diğer peygamberlerde 7'şer kez daha zuhur etmiştir. Bu zuhur edişin sıra ve 'isimleri' şu şekildedir: (Ek IV)

İsim yani Peygamberler her ne kadar Tanrı'dan sudur etmiş ve farklı bir özellik kazanmışlarsa da, bu ayrılık sadece nisbî bir ayrılıktır ve aslında Tanrı ile peygamberler hiç ayrılmamışlardır (Uluçay, 1996: 27-30; Türk, 2005: 55; Aslan, 2005: 62; Baha Said, 2000: 175-176; Şehristani, 2006: 172-173).

Yine araştırmacılara göre, Nusayrî inancında 'AMS' üçlüsünün üçüncü unsurunu teşkil eden, 'S'/'Sin/' ile temsil edilen ve 'Bâb' adını alan 'Selman', Muhammed tarafından yaratılmış yahut Muhammed denilen akıldan sudur etmiş küllî nefistir. Bâb, muhtelif ruhi merhalelerde Cebrail, Mikail, Yail, Ham b. Kuş, Dhan b. Asbavut, Abdullah b. Sem'an, Ruzbih b. Merzubân gibi isimler almıştır. Ayrıca en-Nefsü't-Tâmme ve Rûhü'l-Kuds adıyla da anılmaktadır. Selman-ı Fârisî, beş yetimi (el-eytâmü'l-hamse) yaratmış ve semaların ve yeryüzünün idaresi bunlara verilmiştir. Bu nedenle Nusayriler, Güneş'in doğuşu ve batışı zamanında Güneş'e secde eder ve yıldızlara hürmet gösterirler. Dualarında ihtiyaçlarını, görünen yıldızlar hürmetine isterler.

Bu beş eytâm kendi aralarında derecelenmiş olup, her biri nurunu bir öncekinden almaktadır. Mikdâd nakiplere, Ebûzer neciplere, Abdullah muhtaslara (hususiyet ve yakınlığı olanlar), Osman muhlislere, Kanber de sınanmışlara nezaret eder. Ayrıca bu mertebeleri zahir ve bâtın yönleriyle bilmek, Nusayrileri ibadetin zirvesine ulaştırmış olduğundan, onları diğer ibadetlerden müstağni kılar. Zira bir yük mahiyetinde olan ibadetler sadece kusurlu kimselerin yapması gereken hususlardır (Uluçay, 1996: 261-285, v.d.; Aslan, 2005: 57; Sertel, 2005: 74-75; Baha Said, 2000: 176-177).

b. Melek İnanıcı: Üzüm (2007: 272) Nusayrilikte melek inancı hakkında şunları yazar; "Nusayrîlere göre, arşın üstü âlemlerin rabbine aittir, arşı taşıyanlar da sekiz kutsal melektir. Melekler parlak, halis ipekten yapılmış yeşil elbiseler giyen nûrânî varlıklardır. Ayrıca vaktiyle melek olan ve her biri bir gök mertebesini temsil eden 'beş yetim' vardır. Meselâ Zuhal yıldızı melek olarak Mikâil'dir, bunun yeryüzündeki karşılığı beş yetimin ilki olan Mikdâd b. Esved'dir. Hz. Ali'nin çocukları Hasan ve Hüseyin gerçekte birer melekten başka bir şey değildir". Bazı araştırmacılar

da Nusayrilerin, meleklerin Hz. Ali'nin nurundan yaratılmış olduğuna inandıklarını yazarlar (Uluçay, 1996: 33-34; Keser, 2002: 32; Türk, 2005: 55, v.d.; Baha Said, 2000: 176-178).

c. Vahiy ve Peygamber: Nusayrilerin inancında, İslam anlayışı çerçevesinde Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'an'ın vahy edildiği kabul edilir. Kitâbü'l-Mecmû'da, Kur'an-ı Kerim'e büyük saygı gösterildiği ve bazı sûre ve âyetlerden iktibas yapıldığı görülmektedir. Zaten ibadetlerinde de bu sureleri okurlar. Ayrıca Nusayriler, Kur'an'ın Bâtını manalarının bulunduğunu, kendilerinin bu manalara vâkıf olduğunu ifade ederler (Üzüm, 2007: 272). Fakat bu manaların herkes tarafından da bilinmesi gerekmediği için, çoğu bilgi Nusayrî şeylerine mahsustur.

Nusayrilikte peygamberler Tanrı'nın beşerî kalıba girdiği bedenler yahut bu bedenleri haber veren kimselerdir. Bunlar esas itibarıyla nurdan olup, semadan cesetsiz olarak iner, daha sonra bir bedene bürünürler. Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar 100.000 peygamber gelmiş olup Hz. Muhammed bunların hepsinin temsilcisidir (Üzüm, 2007: 272; Uluçay, 2003: 116-119; Eskioçak, 2006: 464; Keser, 2002: 25-29; Türk, 2005: 59-60).

d. Tenasüh ve Ahiret: Nusayrilikte hem kendini diğer mezheplerden farklı kılan ve hem de çok bariz bir şekilde neredeyse sadece Nusayrilere mahsus olarak belirleyici inançlardan birinin de 'tenasüh' inancı olduğunu söylemek mümkündür. Üzüm (2007: 272), Nusayrilikte tenasüh ve ahiret inancı hakkında; *"Nusayrilere göre ruh, ölümle birlikte bedenden ayrılınca başka bir bedene girerek yeniden dünyaya gelir. Bu yeni beden ölen kişinin önceki inanç ve yaşayışına göre değişir. Nusayrî bir mümin, sırları bilerek muhafaza ettiği ve onların gerektirdiği biçimde hayat sürdüğü takdirde yedi değişim geçirip yıldızlar arasında yerini alır. İnkârî ve kötülüğü seçenler fitratlarına göre köpek, deve, katır, koyun şeklinde doğarlar; çok çirkin davranış sergileyenler ise necis hayvanların yahut birtakım haşerelerin bedenlerine girerler"* der.

Nusayrî dualarından, cennet ve cehennem inancı, yani ahiret inancı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu inanç, diğer İslam mezheplerine göre farklı bir nitelik taşır. Çünkü inanışa göre, sevap ve ceza, cennet ve cehennemde değil, ruha isabet eden mesh (şekil değiştirme) ve tenasüh terkiplerine göre dünyada gerçekleşecektir. Kâfir üzerinde cereyan eden tenasüh, nesh ve mesh suretiyle bin ölüm ve bin boğazlama şeklinde olur. Nesh ve mesh'in azabı kâfirler için devirler boyu devam eder, sonunda Mehdi el-Muntazar ortaya çıkınca bunları insan şekline döndürüp öldürür (Şehristani, 2006: 172-173; Uluçay, 2003: 114-116 v.d.; Keser, 2002: 36-40; Üzüm, 2007: 272).

Nusayrilerin kadınlar hakkında birtakım inançlara sahip olduğu iddia edilse de, çağdaş Nusayrî şeyhleri ısrarla bunları da reddetmektedir (Uluçay, 2003: 497; Sertel, 2005: 102-105; Keser, 2002: 79). Bunlardan bir kısmı mesh yani şekil değişimlerinden birinin de kadın şekline konulmak olduğuna dair iddialardır. Buna göre kadın mü'min olamaz, eğer onun mü'min olması takdir edilirse, ölümünden sonra mü'min bir erkek şekline çevrilir. Zira kadınlık sureti mü'minin yükseldiği dereceden düşüş hâlidir. Bu bakımdan Nusayriliğe inanmayan kişinin ölüm hâlinde suretinin kâfir bir kadın suretine çevrileceğine inanılır. Diğer iddialardan biri de şeytanların kadınlardan olmasıdır. Kişi, küfründe haddi aştığı zaman

İblis olur ve dünyaya kadın suretinde gelir. İnsanların günahlarından şeytanlar, şeytanların günahlarından da kadınlar yaratılmıştır. Bu bakımdan kadına din telkin edilmediği gibi hürmet gösterilen Fâtıma da Fâtır şeklinde müzekker (yani kadın olduğu halde erkek) olarak zikredilir (Uluçay, 2003: 110).

e. Kitaplar: Nusayrîlere göre, Tevrat Hz. Musa'ya, Zebur Hz. Davud'a İncil Hz. İsa'ya ve Kur'an Hz. Muhammed'e indirilmiştir. Dini kaynaklar arasında Allah'ın vahyi olarak Kur'an, ilk sırada yer almaktadır. Yorumlama ve ele alış farklı olsa da her hususta öncelik Kur'an'a verilmektedir. Ancak Nusayrîlere göre Kur'an; Sünniler, Şiiiler ve diğer mezheplerce tam olarak anlaşılabilir ve anlaşılabilir değildir. Çünkü onlar Kur'an'ı tahrif etmiş, ayetlerin gerçek anlamına erememiş ve hakkını eda edememişlerdir. Çünkü asıl olan, zahir ve kabuk değil, batındır, öz"dür. Bunun için yani batınını ortaya koyabilmek için de, Kur'an'ı anlayıp yorumlayacak ilim sahibi olmalıdır. Bu da ancak, Ehl-i Beyt imamlarının silsile yoluyla bildirdiklerini bilen ve ilimlerini aktardıkları kişilerce ve onların öğrettikleri 'harflerin ilimleri'nin bilinmesiyle mümkündür. İşte bu yaklaşım, Nusayrîlerde, 'ebced' veya 'cifir ilmi' denen 'harflerin anlam ve sembollerini bilmeye dayalı yorumların gelişmesine yol açmıştır (Tavil, 2004: 156-160; Uluçay, 2003: 62-63 v.d.; Eskiocak, 2006: 464, 467; Baha Said, 2000: 179-181).

Nusayrîlerin dinî ahkâmlarını ele alan müstakil bir eserleri bulunmamaktadır. Ancak onların itikadda Kur'an'dan sonra gelen en önemli eserleri, Kitâbu'l-Mecmû'dur. Bazı Nusayrî şeyhleri bu kitabı hiç zikretmeksizin, yokmuş gibi davranmayı tercih etseler de, yapılan saha araştırmaları, bu kitabın önemini ve Nusayrî toplumundaki yerini ortaya koymuştur. Türkçeye de çevirisi yapılmış olan bu eser, risale niteliğinde, çok da rahat anlaşılmayan, dua ve tesbihat tarzında yazılmış bir kitaptır. Aşağıda bahsedeceğimiz Nusayrîliğe giriş sırasında, bilhassa bu kitapta yer alan surelerin ezberlenmesi, kabul ve ikrar edilmesi son derece önemlidir (Türk, 2005: 100-117; Aslan, 2005: 60).

Nusayrîliğe giriş şekillerini, dinî inanç ve görüşlerini anlatan bir diğer önemli kitap, bir Nusayrî olan Adanalı Süleyman Efendi'nin yazdığı "*Kitâbu'l-Bakûrâtî's-Süleymâniyye fî Keşfi Esrârî'd-Diyâneti'n-Nusayrîyye*" adlı eserdir. Nusayrî şeyhlerinin tamamı, bu esere şiddetle karşı çıkarlar ve burada yazanların kendileriyle bir ilgi ve alakası olmadığını söylerler (Uluçay, 1996: 19).

Nusayrîlikte İbadetler

Nusayrîlikte, temel İslâmî ibadetler kabul edilmekle birlikte, bu ibadetler ferdî ve toplu biçimde yerine getirilebilen, kısmen kendine has ibadet anlayışı geliştirmiştir. Bu husus çağdaş Nusayrî şeyhleri ile yapılan mülakat ve saha araştırmalarından da anlaşılabilir. (Üzüm, 2000: 185-187) Mesela, "Nusayrîlerin zahirî namazı mescitte kılmaya gerek görmedikleri"ne dair iddialara, şeyhlerin verdikleri cevap bunun örneğidir. Nusayrîler, zahiren namaz kılmamanın şartlarının yeterince oluşmadığını vurgulayarak, Hz. Muhammed'in ilk yıllardaki gizli ibadetini buna delil gösterirler. Bunun sonunda Emeviler zamanında mescitlerde Hz. Ali'ye lanet edilmesi, Ali'yi sevenlerin mescitten ve dolayısıyla namazdan uzaklaştırılmasına sebep

olunmuştur. İşte bu uzaklaşma, daha sonraki baskılarla da devam etmiş ve böylece Nusayriler Bâtîni namaza daha fazla önem verir hale gelmişlerdir. Her ne kadar Hz. Muhammed, miraçtan sonra zahîrî namazı emretmişse de, Nusayrîlere göre Bâtîni namazı kılabilme asıl ve önemli olanıdır (Uluçay, 2003: 88, 100-103). Yine Nusayrîlere göre, ferdi ibadetlerin başında 'Bâtîni namaz' adı verilen ibadet gelmektedir. Namaz ve niyazda mekân önemli değil; Allah'a yönelme ve ibadet esastır. İbadetlerin biçimsel yönlerinden ziyade meselenin özüne ve cevherine önem verilmektedir (Uluçay, 2003: 122-124). Nusayrîlikte namazın temel şartları, "eşhâsu's-salat denen namazın beş seçkinini [Hz. Muhammed (öğlen vakti), Hz. Fâtır/Fâtıma (ikinci vakti), Hz. Hasan akşam vakti), Hz. Hüseyin (yatsı vakti) ve Hz. Muhassin (sabah vakti)] zihinde tutmak, dua esnasında gülmemek ve konuşmamak, Abbasi rengi olduğu için siyah takke giymemek, gizliliğe riayet etmek ve namazı, "Müminlerin emiri büyük ve yüce Ali, bize merhamet et" diyerek bitirmektir. Namazda Kur'ân-ı Kerim'den bazı sûrelerle 'kuddâs' adı verilen özel bazı dualar okunmaktadır (Uluçay, 1996: 31-32; Uluçay, 2003: 48, 73, 100-103, 153; Eskiocak, 2006: 442, 459; Üzüm, 2007: 272-273).

Toplu olarak kılınan namaz ise, büyük bir şeyhin ziyareti, bayramlar ve Nusayrîliğe giriş merasimleri gibi vesilelerle yerine getirilir³. Kadınların ve topluma kabul edilmemiş olanların alınmadığı bu ibadette, ferdi yapılandan farklı olarak ezan okunur, kutsallığına inanılan şeyhlerden başlanarak cemaatin her biri elde dolaşan kadehten bir yudum alır, bazı surelerin okunması sırasında secde edilir ve selam verilerek ibadet tamamlanır (Keser, 2002: 102-107; Sertel, 2005: 79-80, 90; Türk, 2005: 66, 69; Üzüm, 2007: 273).

Nusayrîlikte oruç, hac, zekât ve şahadet hak bilinir. Ama bunlar şekilde değil, özde olmalıdır. Yalan, haram, haksızlık, zulüm ve kötülük olmamalıdır. Sünni namazlarda rüku, secde ve kunut esas iken; Nusayrîlerin rağbet ettiği namaz takî'dir. Yani zikir, tesbih vardır, şekle, yere, zamana bağlı değildir. Her zaman ve mekânda, uygun hâl üzereyken Allah'a yönelmek, onu yüceltmek temel kuraldır (Uluçay, 1996: 31-32, vd.; Eskiocak, 2006: 456-457).

Bu bağlamda namaz gibi yorumlanan ibadetlerden biri olan oruç, Hz. Muhammed'in babası Abdullah'ın sessizliğini temsil eder ve Sünnilerce Bâtîni kabul edilen mezheplerdeki gibi 'sırları başkalarından gizlemek' anlamına gelir. Nusayrîlikte oruç, yeme içme yasağından çok, diğer yasaklara uymayı, bir bakıma eline diline ve beline sahip olmayı önceler (Üzüm, 2007: 273; Türk, 2005: 66-67; Eskiocak, 2006: 459-460).

Nusayrîlikte zekât, Sünniliğe yakın olmakla birlikte, 1/40 (%2,5) ile sınırlı değildir. Daha az veya çok olabilir. Din adamlarına verilen 'hımız zekâti' adlı bir zekât çeşidi de vardır (Uluçay, 2003: 125). Anlayışa göre zekât, dine bağlılık, Allah'ı, Peygamberini ve Ehl-i Beyti sevmeyi sürdürmektir. Selmân-ı Fârisi'yi temsil eder ve 'dini öğrenip başkalarına nakletme' mânasındadır (Üzüm, 2007: 273; Uluçay, 1996: 138).

3 Bir "Toplu Namaz" örneğini Aslan (2005: 65-68) anlatmıştır.

Üzüm (2007: 273) Nusayrilerde Hacc ibadeti için “*Kendine özgü davranışları ile fırkaca kutsal sayılan kişileri sembolize eder*” tespitinde bulunmuştur. Nusayriler için Hacc, ‘*her ne ararsan kendinde ara*’ felsefesini içerdiği söylenmektedir (Uluçay, 1996: 138; Eskiocak, 2006: 456).

Bazı dinî gruplarda olduğu gibi, haramları helâl sayma, şer’i teklifleri kaldırma, şeriati ve emirlerini küçümseme gibi hususlar, Nusayrilerde görülmemektedir. Ancak Nusayriler ve Nusayrilik hakkında araştırma yapan araştırmacılar, dinî toplantılarda ve topluluğa giriş merasimlerinde alkollü içki içtiklerini; zekât, hac, oruç ve namaz gibi dinî farzları önemsemedikleri, din amcasının çocuklarını kardeş kabul ederek onlarla evlenmeyi haram saydıklarını, dişi hayvanların ve tavşanın etini yemeyi haram saydıklarını söylerler (Sertel, 2005: 79, 82; Türk, 2005: 61-65; Keser, 2002: 40 v.d.; İrfan Abdülhamid, 1995: 357-361).

Nusayrilikte Bayramlar

Nusayrilikte çok sayıdaki bayramlar ve dinî gün ve geceler, ibadetlerin neredeyse en önemli bir parçasını teşkil eder. Bu günler, hem toplu ibadetlerin yerine getirildiği hem de sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın gerçekleştirildiği zamanlardır (Üzüm, 2007: 273). Bayramlar genellikle Nusayrilerin yaşadığı bölgelerdeki belli büyük ailelere tahsis edilmektedir. Başta kurban ve şeyhlere ödenen paralar olmak üzere, masraflar onlar tarafından karşılandığı için, bazı bölgelerde ‘bayram sahipliği’ adıyla bir kurum oluşmuştur.

Ramazan ve kurban bayramları ile Şiiilere has kutsal günlerden başka, temelini bazı eski dinî inançlardan aldığı iddia edilen bayramlar da vardır. Bu yüzden Nusayriler tarafından kutsal kabul edilen ve bu nedenle kutlanan günlerin sayısı oldukça fazladır. Aynı şekilde farklı coğrafyalarda yaşayan Nusayriler birbirinden farklı günleri de kutsal sayıp bayram olarak kutlamaktadırlar ve bunun yanında her geçen gün bayramlarının arasına yeni bayramların eklendiği de ifade edilmektedir (Uluçay, 2003: 155-190; Eskiocak, 2006: 468; Türk, 2005: 119-152).

Ekteki tablolarda Nusayrilerin kutladıkları gün/gece ve bayramların tamamı, 1998 ve 2003 yılları örneklendirilerek verilmiştir. Aşağıda verilen isimler ise, saha çalışmaları sonucunda Hatay ilinde kutlandığını tespit edilen bayramlar arasında en önemli kabul edilenleri olup adları şöyledir:

1. Fatır (Ramazan) Bayramı
2. Adha Bayramı (kurban bayramı)
3. Gadir Bayramı (en büyük bayram)
4. Mübadele Bayramı
5. Fıraş Bayramı
6. Aşure Bayramı
7. Rebi’ül Evvel 9 Bayramı
8. 15 Şaban
9. Nevruz Bayramı

10. Mihrican Bayramı
11. Yılbaşı
12. 1 Temmuz Bayramı
13. Salıp Bayramı
14. Kıddas Bayramı
15. Eydin Nıs (15) Bayramı
16. Ramazan ayının 1., 17., 19., 21., 23., 27. günleri 'Leyli'dir
17. Leyl-i Cum'a
18. Evvel Nisen Bayramı (1 Nisan)
19. 4 Nisan Bayramı
20. 9 Nisan Bayramı
21. 15 Nisan Bayramı
22. Evvel Tısrin Bayramı
23. 4 Tısrin Bayramı
24. 9 Tısrin Bayramı
25. 15 Tısrin Bayramı
26. Kurban Bayramı
27. 17 Bayramı (Yumurta Bayramı) Bayramı

Nusayrılıkte Ziyaretler

Nusayriler arasında çok yerleşik bir ibadet biçimi daha vardır ki, o da 'ziyaretler'dir. Vefat etmiş bir büyüğün kabri yahut rüyada uğradığına inanılan kutsal bir şahsın uğrak yeri beyaza boyanır, çok defa üstüne basit bir kubbe yapılır. Nusayrilerin yerleşmiş olduğu bölgelerde çok sayıda türbeye rastlanmaktadır. Sadece Hatay'da 283 türbe ve küçük bir yerleşim merkezi olan Samandağ'da ise başta Hızır Türbesi olmak üzere yirmiye yakın ziyaret yeri bulunmaktadır. Özel olarak okunması gereken duaların bulunmadığı ziyaretlerde, genellikle buhur yakılıp buhur duası okunur, Fatıha süresi ve diğer bazı sürelerle birlikte akla gelen dualar okunur ve dileklerde bulunulur ve adaklar kesilir (Aslan, 2005: 71-74; Türk, 2005: 67-68 vd.; Sertel, 2005: 135-149; Keser, 2002: 129-132; Üzüm, 2007: 273).

Bununla birlikte bilhassa son zamanlarda daha fazla olmak üzere, gelenekle bağını tamamen koparmaksızın gerek inançlarını, gerekse ibadetlerini yaygın İslâmî anlayışa göre düzenleyen kimseler de vardır. Böyleleri bu zahiri ibadetlerini, bölgede hâkim olan fıkıh mezheplerine göre yerine getirmektedirler (Üzüm, 2007: 273).

Nusayrılıkte Dini Hiyerarşi ve Nusayriliğe Giriş

Üzüm (2007: 273), Nusayrî dini hiyerarşisi için şu bilgileri verir; "*Nusayrılıkte dini hiyerarşi 'büyük şeyhlik', 'şeyhlik', 'nakiblik' ve 'neciblik'ten oluşur. Soy, ilmi, yaşayışı ve diğer üstünlükleriyle temayüz eden büyük şeyh, geniş bir otoriteye sahip olup 'Hz. Ali'nin yeryüzündeki gölgesi' olarak kabul edilir, atalarının melek olduğuna inanılır. Şeyhlik babadan oğula intikal eder. Sayıları çok olan şeyhlerin görevleri toplumun dinî ihtiyaçlarını karşılamaktır. Şeyh adayı statüsünde bulunan*

nakibler, dinî merasimlerin icrasında şeyhlere yardım ederek bir tür eğitim alırlar. Neciblik dinî bir dereceden çok, toplantılarda şeyhe yardımcı olan, yaşlı yahut itibarlı kimselerin yerine getirdiği ara bir görevdir.”

Nusayriliğe giriş hakkında da Üzüm (2007: 273) şunları yazmaktadır: “Bir kimsenin Nusayrî olabilmesi, ancak ergenlik yaşına geldikten ve belli bir merasimle dine kabul edilmesinden sonra gerçekleşebilir. Ergenlik çağına gelmiş erkek çocuk üç merhaleden geçerek dine girebilir. Fakat günümüzde bazı bölgelerde fırkaya giriş merasiminin tek celseli bir törenle gerçekleştirildiği de görülmektedir. Giriş merasiminden sonra genç ‘din amcası’nın yanına gönderilir. Burada başta Kitâbü’l-Mecmû’un ezberlenmesi olmak üzere diğer duaları öğrenir”. Genç, verdiği güven, sır tutma teminatı ve din amcasının kefaletiyle Nusayriliğe kabul edilir.

Nusayrilikte gizlilik esas olduğundan, bütün öğretiler sır konumunda olup, bunlar başkalarına anlatılmaz. Nusayrîlere göre gizlilik, bâtın ehlinin bir özelliğidir; zahir ise karanlık ve zulmet ehline mahsustur. Bu bakımdan Nusayrî olan kişinin ketum olması, başta gelen şarttır. Zira inançların gizlenmesi Allah’ın nebilerden aldığı misaka dayanmaktadır (Uluçay, 1996: 25; Eskiocak, 2006: 436-437; Sertel, 2005: 76 vd.; Keser, 2002: 77-100; Baha Said, 2000: 173-179; Üzüm, 2007: 273).

Sonuç

Sünni yazarlara göre Nusayrîlik, Bâtını yorumlara dayanan ve klasik İslâmî ilimler terminolojisinde mücessime ve müşebbihe olarak adlandırılan inanç gruplarıyla aynı paralelde yer almaktadır. İnanç esaslarını üzerine bina ettikleri iddia ve deliller, Bâtını yorumlar olarak değerlendirilmiştir. Bu itibarla da görüşlerini Sünnilik veya Şii’lik gibi İslâm’ın diğer gruplarının iddiaları ile bağdaştırmak çok mümkün görülmemiştir. Bu bakış şunun için önemlidir: Nusayrîler, kendilerini Ehl-i Beyt mektebine mensup kabul etmekte, ancak diğer Ehl-i Beyt temelli mezheplerden farklılık arz etmektedirler. Diğer taraftan Nusayrîler, Sünnilerle çok büyük farkları olmadığını sık sık vurgulamakta iseler de, belli başlı alanlarda farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu durumda doğru olan, Nusayrîlerin kendilerini diğerleri üzerinden anlatmaları değil; özgün, müstakil ve farklı olduklarını söylemeleridir.

Diğer yandan, dayanmış oldukları gizlilik ilkesinden hareketle tarih boyunca İslâm toplumu içinde gerçek inançlarını izhar etmedikleri anlaşılmaktadır. Bu yüzden kendilerinin kabul ve itiraf ettikleri gibi, yakın zamanlara kadar Nusayrîlikle ilgili bilgiler son derece yetersiz iken, gerek kendilerinin yaptıkları ve yaptırdıkları çalışmalar ve gerekse bölgede sosyoloji ve antropoloji alanında saha araştırması yapan akademisyenler sayesinde yeni bilgilere ulaşılabilmektedir.

Yukarıda sıralan gerekçelerle, elde edilen bu bilgilere, nispeten ihtiyatla yaklaşmanın gereğini göz ardı edemesek de, sosyal değişim ve dönüşümün beraberinde getirdiği yaşam tarzını da hesaba katmak gerekmektedir. Bu değişimden etkilenmeyen bazı inanç unsurlarının tarihî bilgilerle örtüşüğünü kolayca söyleyebiliriz. Ancak kapalı toplum özelliği taşıdıkları, bir

kısım inanç ve geleneklerini sözlü olarak birbirlerine anlatıp bu yolla korudukları bilinen Nusayriler, hiyerarşik bir yapıya da sahiptir. Bu bağlamda başta “Şeyh” denilen inanç önderleri olmak üzere, diğer inançsal ve geleneksel söz sahiplerinin Nusayriler üzerinde etkili oldukları anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

(Metin içerisinde dipnotlarda verilen kaynak ve araştırmalar, hemen hemen sadece Nusayrilerin iddialarını kullanan ve saha araştırmalarını içeren eserlerdir. Başta Ansiklopedi maddeleri olmak üzere aşağıda verilen eserler ise, metin içerisindeki bilgilerin hemen hepsinin dağınık olarak serpiştirildiği eserlerdir.)

Ahmet Cevdet Paşa, (1309). **Tarih-i Cevdet, Tertib-i Cedid**, Dersaadet: Matbaa-i Osmaniyye, 2. baskı, I,332-334 (Sad. ve Yay. Haz.: Dünder Günday-Mümin Çevik, (1972), Sabah Gazetesi, İstanbul: Hikmet Neşriyat, I,443-446)

Aslan, Cahit, (2005). **Fellahların Sosyolojisi, Arapuşakları, Nusayriler, Hasibiler, Kilaziler, Haydariler, Arap Alevileri**, Adana: Karahan Yay.

Bağdâdî, Ebu Mansûr Abdülkaahir b. Tâhir, (1991). **Mezhepler Arasındaki Farklar (el-Fark Beyne'l-Fırak)**, çev. E. Ruhi Fiğlalı, Ankara: TDV. Yay.

Baha Said Bey, (2000). **Türkiye’de Alevi-Bektaşî, Ahi ve Nusayrî Zümreleri**, yay. haz.: İsmail Görkem, Kültür Bak. Yay., Ankara, s. 171-185

Bar-Asher, Meir M.. “Nosayris” maddesi, **Encyclopaedia Iranica**, <http://www.iranica.com/articles/nosayris>, 10.02.2010

Batur, Raşit, (2002). **Nusayriliğin Teşekkülü ve İnanç Sistemi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enst.

Çağatay, Neşet-Çubukçu, İ. Agah, (1985). **İslâm Mezhepleri Târîhi**, Ankara: A.Ü. İlah. Fak. Yay., 2. baskı, s. 67-75

Dalkıran, Sayın, (2003). “Tarih-i Cevdet’te İslâm Mezhepleri II (Dürzilik ve Nusayrîlik)”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, yıl 10, 2003, sayı 21, Erzurum, s. 201-217

Dalkıran, Sayın, (2005). **Aklın Büyük Yanılgısı Tanrılaştırma**, İstanbul: Yedirenk Yay., s. 172-178

Ebu Zehra, Muhammed, (1983). **İslâm’da Siyasî ve İtikadî Mezhepler Tarihi I**, çev. H. Karakaya-K. Aytekin, İstanbul: Hisar Yay., s. 68-70

Eskiocak, Nasreddin, (2006). “Röportaj”, Ayhan Aydın, **Günümüz Alevi, Bektaşî, Mevlevî**,

Nusayrî İnanç ve Toplum Önderlerinin Görüş ve Düşünceleri, İstanbul: Cem Vakfı Yay., s. 429-470

Eş'arî, Ebû'l- Hasen, (2005). **İlk Dönem İslam Mezhepleri (Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn)**, çev. M. Dalkılıç-Ö. Aydın, Kabalcı Yay., İstanbul

Fiğlalı, Ethem Ruhi, (1996). **Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri**, İstanbul: Selçuk Yay., 6. baskı, s. 180-192

Gölpınarlı, Abdalbaki, (1969). **100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar**, İstanbul: Gerçek Yay., s. 133-137

Gölpınarlı, Abdülbakıy, (1987). **Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik**, İstanbul: Der Yay., 2. baskı

el-Hindî, Alâuddin Ali el-Muttakî b. Hüsamiddîn, (1989/1409). **Kenzu'l- Ummâl fi-Süneni'l- Ekvâl ve'l- Ef'âl I-XVIII**, Beyrut: Müessesetu'r- Risale,

İlhan, Avni, (1992). "Bâtıniyye" maddesi, **DİA**, İstanbul: TDV Yay., V,190-194

İrfan Abdülhamid Fettah, (1995). "Nusayrîyye", çev. Avni İlhan, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, İzmir: yıl: 1995, sayı: IX, s. 329-361

İzmirli İsmail Hakkı, (1339-1343). **Yeni İlm-i Kelâm I-II**, İstanbul: Evkâf-ı İslâmiye Mat., I,172-173

Kandemir, M. Yaşar, (1989). "Ali-İlmî Şahsiyeti, Fazileti" maddesi, **DİA**, İstanbul: TDV Yay., II,375-378

Keser, İnan, (2002). **Nusayrîler, Arap Aleviliği**, İstanbul: Çiviyazıları Yay.

Kummî/Nevbahtî, (2004). **Şii Fırkalar (Kitâbu'l-Makâlât ve'l-Fırak/Fıraku's-Şia)**, çev. Hasan Onat vdd., Ankara: Ankara Okulu Yay.

Laoust, Henry, (1999). **İslâm'da Ayrılkıç Görüşler**, çev. E.R. Fiğlalı-S. Hizmetli, İstanbul: Pınar Yay.

Massignon, Louis (1993). "Nusayrîler" maddesi, **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul: MEB Yay., IX,365-370

Öktem, Niyazi, (1999). "Anadolu Aleviliğinin Senkretik Yapısı", **Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayrîler**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 61, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 28, Milletlerarası İlmî Toplantılar Dizisi: 4, s. 221-239

Öz, Mustafa, (1999). "Nusayrîyye", **Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler**

Bektaşiler Nusayriler, İstanbul: Ensar Neşriyat: 61, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 28, Milletlerarası İlmî Toplantılar Dizisi: 4, s. 181-193

Öz, Mustafa, (2007). “Sefir” maddesi, **DİA**, İstanbul: TDV Yay., XXXVI,304

Parmaksızoğlu, İsmet, (1989), “Nusayrı” maddesi, **Türk Ansiklopedisi**, Ankara: MEB Yay., XXV,352-353

Sarıkaya, Mehmet Saffet, (2001). **İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler**, Isparta, s. 209-215

Sehir Muhammed Ali Fil, (1990). **en-Nusayriyye**, Kahire: Dârü'l-Menar

Sertel, Ergin, (2005). **Dini ve Etnik Kimlikleriyle Nusayriler (Arap Alevileri)**, Ankara: Ütopya Yay.

Sinanoğlu, Abdulhamid, (1997). **Nusayrilerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı (Çağımızda Bâtınlık Örneği)**, İstanbul: Esra Yay.

Şapolyo, Enver Behnan, (1964). **Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi**, İstanbul: Türkiye Yay., s. 380-384

Şehristânî, Muhammed b. Abdülkerim, (2006). **Dinler ve Mezhepler Tarihi (el-Milel ve'n-Nihal)**, çev. Muharrem Tan, İstanbul: Yeni Akademi Yay.

Tankut, Hasan Reşit, (1938). **Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında**, Ulus Basımevi, Ankara

Tavil, Muhammed Emin Gâlib, (2004). **Nusayriler Arap Alevilerin Tarihi**, çev. İsmail Özdemir, İstanbul: Çiviyazıları Yay., 2. baskı

Turan, Ahmet, (1993). **İslâm Mezhepleri Târîhi**, Samsun: Eser Mat., s. 149-158

Turan, Ahmet, (1996). “Kitâbu'l-Mecmu' u'nun Tercümesi”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Samsun: yıl: 1996, sayı 8, s. 5-18

Türk, Hüseyin, (2005). **Anadolu'nun Gizli İnanç Nusayrilik, İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri**, İstanbul: Kaknüs Yay.

Uluçay, Ömer, (1996). **Arap Aleviliği, Nusayrilik**, Adana: Gözde Yay.

Uluçay, Ömer, (2001). **Tarihte Nusayrilik**, Adana: Gözde Yay.

Uluçay, Ömer, (2003). **Nusayrilik, İnanç Esasları-Tenasuh (Reenkarnasyon)**, Adana: Karahan Yay.

Üzüm, İlyas, (1999). M. Öz'ün “Nusayriyye”, başlıklı tebliğinin Müzakeresi, **Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler**, İstanbul: Ensar Neşriyat:

61, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 28, Milletlerarası İlmî Toplantılar Dizisi: 4, s. 199-208.

Üzüm, İlyas, (2000). “Türkiye’de Alevî/Nusayrî Önderlerinin Eserlerinde İnanç Konularına Yaklaşım”, **İslam Araştırmaları Dergisi**, İstanbul: İSAM Yay., yıl: 2000, sayı: 4, s. 173-187

Üzüm, İlyas, (2007). “Nusayrîlik” maddesi, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, İstanbul: TDV Yay., XXXIII/270-274

Yurdağür, Metin, (1991). “Bab” maddesi, **DİA**, İstanbul: TDV Yay., IV,359

Yâkût el-Hamevî, (1965). Ebû Abdillâh b. Abdillâh, **Kitâbu Mu’cemi’l-Buldân I-VI**, Tahran: Mektebetü’l-Esedî, (neşr.: F. Wüstenfeld, Leipzig, 1866)

EKLER

EKI

Sırasıyla Oniki İmam

No	Adı	Künyesi	Nesebi	Lakabı	Yaşadığı Tarih
1	İmam Ali	Ebu'l-Hasan	İbn Ebî Tâlib	Emirü'l-Mü'minin	600 – 661
2	İmam Hasan	Ebu Muhammed	İbn Ali b. Ebî Tâlib	el-Müctebâ	625 – 669
3	İmam Hüseyin	Ebu Abdillâh	İbn Ali b. Ebî Tâlib	Seyyidü's-Şühedâ	626 – 680
4	İmam Ali b. Hüseyin	Ebu Muhammed	İbnü'l-Hüseyin	Zeynü'l-Abidin	658 – 713
5	İmam Muhammed	Ebu Cafer	İbn Ali	el-Bakır	676 – 743
6	İmam Cafer	Ebu Abdillâh	İbn Muhammed	el-Sâdık	703 – 765
7	İmam Musa	Ebu İbrahim	İbn Cafer	el-Kâzım	745 – 799
8	İmam Ali	Ebu'l-Hasan	İbn Musa	er-Rızâ	765 – 818
9	İmam Muhammed	Ebu Cafer	İbn Ali	el-Cevâd Muhammed et-Takî	810 – 835
10	İmam Ali	Ebu'l-Hasan	İbn Muhammed	el-Hâdî Ali en-Nakî	827 – 868
11	İmam Hasan	Ebu Muhammed	İbn Ali	el-Askerî	846 – 874
12	Mehdî - İmam Muhammed	Ebu Kasım	İbnü'l-Hasan	el-Mehdî	869 – ---

EK II

	Mana	İsim	Bab
1	Hâbil	Âdem	Cebraîl
2	Şit	Nûh	Yayil b. Fatin
3	Yûsuf	Yakûb	Ham b. Kuş
4	Yûşâ	Mûsâ	Dan b. Aşbavür
5	Âsaf	Süleyman	Abdullah b. Sinan
6	Bâtra (Petrus)	Îsâ	Ruziye b. Merzuban
7	Ali	Muhammed	Selman-ı Farisî

EK III

KUTSAL VE SEÇKİN KİŞİLER			
1	Ehl-i Beyt		
	Hz. Muhammed		
	Hz. Ali		
	Hz. Fatma (Fâtır)		
	Hz. Hasan		
	Hz. Hüseyin		
	Hz. Muhsin (Muhassin)		
2	Oniki İmam	Bâbları	
	1. Ali b. Ebî Tâlib. (Emirü'l- Mü'minin)	Selman-ı Farisî	
	2. Hasan b. Ali. (el-Müctebâ)	Kays b. Varaka er-Riyahî	
	3. Hüseyin b. Ali. (Seyyid-üş Şuhedâ)	Ruşeyd el-Heceri	
	4. Zeynel Abidin (b. Huseyin)	Abdullah b. Galib el-Kâbili	
	5. Muhammed Bâkır (b. Zeynel Abidin)	Yahya b. Muammer	
	6. Cafer-i Sâdık (b. Muhammed Bâkır)	Cabir b. Yezid el-Cu'fî	
	7. Musa Kâzım (b. Cafer-i Sâdık)	Muhammed b. Ebi Zeynep el- Kâhili	
	8. Aliyyu'r- Rıdâ (b. Musa Kâzım)	el-Mufaddal b. Amr	
	9. Muhammed Takî (b. Aliyyu'r- Rıdâ)	Muhammed b. el-Mufaddal	
	10. Ali Nâki (b. Muhammed Takî)	Amr b. Furat el-Kâtib	
	11. Hasanü'l- Askeri (b. Ali Naki)	Muhammed b. Nusayr	
12. İmam Muhammed Mehdi (b. Hasanü'l- Askeri)	-----		

3	Selman-ı Farisi	Hız. Ali'nin Bâb'ı	Gök (Semâ)
4	Beş Yetimler (Eytâm-ı Hamse)	Görevleri	Altı Kevn
	Mikdat b. Esved	Tabiat olayları, zelzele ve gök gürültüsünü	Zuhal
	Ebuzer el-Gifari	Yıldızların seyir ve hareketini	Merih
	Abdullah b. Revaha	Rüzgarları ve canlıların hayatının idamesi	Müşteri
	Osman b. Maz'un	Rızık, hastalıklar ve cesetlerin yönetimi	Zöhre
	Kanber b. Kad'an	Ruhların alınması ve iadesi	Utarit
5	Hız. Ali'nin Kardeşleri	Talib	
		Ukayl	
		Cafer	
6	Eşhâsü's- Salât	Şahıs	Vakit
		Hız. Muhammed	Öğle
		Hız. Fâtır	İkindi
		Hız. Hasan	Akşam
		Hız. Hüseyin	Yatsı
		Hız. Muhsin	Sabah

EK IV

I. Zuhur	İSİM (Peygamberler)	II. Zuhur	İSİM (Peygamberler)
1.	Şid	1.	Adem
2.	Hermes el-Heramî	2.	Nuh
3.	Dükna	3.	Yakup
4.	Hendeme	4.	Musa
5	Zedenev	5	Süleyman
6	Yusuf b. Makan	6	İsa
7.	Eflatun	7.	Muhammed

EK V

NUSAYRİLERDE 1998 YILINDA KUTLANAN BAYRAMLAR				
Günün Tarihi		Rumi -Hicri	Günün Adı	Günün Anlamı
01 Ocak 1998	Perşembe	Miladi	Miladi Yılbaşı	Yılbaşı
03 Ocak 1998	Cumartesi	06 Ramazan Hicri	Nuzulu't- Tevrat	Tevratın İndirilmesi
05 Ocak 1998	Pazartesi	08 Ramazan Hicri	Giyd Cağferi Sadık	Caferi's Sadık'ın Zuhuru
06 Ocak 1998	Salı	24 K.Evvel Rumi	Zuhur İsa	Hz. İsa'nın Zuhuru
12 Ocak 1998	Pazartesi	15 Ramazan Hicri	Hassanalı Mucteba	Hz. Hasan'ın Zuhuru
14 Ocak 1998	Çarşamba	01 K.Sani Rumi	Giyd İlkilindeş	Rumi Senebaşı
14 Ocak 1998	Çarşamba	17 Ramazan Hicri	Leylis Sabatağış	Nuzulul- İncil
16 Ocak 1998	Cuma	19 Ramazan Hicri	Leyl Tıstağış	Leylet
18 Ocak 1998	Pazar	21 Ramazan Hicri	Leyl Vahid Veğişrin	Fatıma Bintesed
19 Ocak 1998	Pazartesi	06 K. İssani Rumi	Çiydi'l Kiddes	Hz. İsa'nın Takdisi
20 Ocak 1998	Salı	23 Ramazan Hicri	Leyl Teleteveğişrin	Fatıma Bintesed
24 Ocak 1998	Cumartesi	27 Ramazan Hicri	Leyletil- Kadir	Kur'an'ın İndirilmesi
28 Ocak 1998	Çarşamba	01 Şevval Hicri	Giydi'l Fatır	Ramazan Bayramı
02 Şubat 1998	Pazartesi	06 şevval Hicri	Zuhur Ali- İrrada	A.İrradanın Zuhuru
22 Mart 1998	Pazar	25 Zilkağdi Hicri	Naharil- Abyad (Üç)	B. Şahs Abdullah
30 Mart 1998	Pazartesi	17 Adar Rumi	Giyd İssabatağış	Nevruz
06 Nisan 1998	Pazartesi	10 Zilhicci Hicri	Giydil Kurban	Kurban Bayramı
10 Nisan 1998	Cuma	14 Zilhicci Hicri	Gaşı- İccumğa	Leyletil Cumğa
14 Nisan 1998	Salı	18 Zilhicci Hicri	Giydil- Gadir	Beyğit-il Ğadir
14 Nisan 1998	Salı	01 Nisan Rumi	Giyd Evvel Nisan	Nevruz
17 Nisan 1998	Cuma	04 Nisan Rumi	Giyd Rabiğ Nisan	Nevruz
17 Nisan 1998	Cuma	21 Zilhicci Hicri	Giydil- Mubahele	Munazara Günü
24 Nisan 1998	Cuma	28 Zilhicci Hicri	Naharılabyad (4)	4. cü ve Son
25 Nisan 1998	Cumartesi	29 Zilhicci Hicri	Giydil- Fireş	Hz. Ali Muh.
26 Nisan 1998	Pazar	01 Muharr. Hicri	01 Muharrem 1419	Hicri Yılbaşı
30 Nisan 1998	Perşembe	17 Nisan Rumi	Giyd Nis- Nisen	Nevruz
05 Mayıs 1998	Salı	10 Muharr. Hicri	Giydil- Aşure	Hz. Hüseyin'in Şehid
02 Temmuz 1998	Perşembe	09 R.Evvel Hicri	Giydil- Tesiğ	Tevbet Adem
05 Temmuz 1998	Pazar	12 R. Evvel Hicri	Zuhur- İnnabi Muh.	Hz. Muhammedin Zuhuru
14 Temmuz 1998	Salı	01 Temmuz Rumi	Giydil Evvel Temmuz	Havariyyun İsa
20 Temmuz 1998	Pazartesi	27 R.Evvel Hicri	Naharil- Abyad (1)	Bi. Şahs Hamza

27 Temmuz 1998	Pazartesi	14 Temmuz Rumî	Hicretil- Muhammediy	Hz. Muh. Hicreti
19 Ağustos 1998	Çarşamba	06 Ebr.	Giyd- İtticilli	Hz. A. Tecelliyatı
25 Ağustos 1998	Salı	12 Ebr.	Giyd- Meryem	Hz. Meryemin Duası
05 Eylül 1998	Cumartesi	15 C.Evvel Hicrî	Zeynel Ab. Zuhuru	Zeynel Ab. Zuhuru
15 Eylül 1998	Salı	02 Eylül Rumî	Giyd Şemgün- İssafa	Şemgün İssafa'nın Zuhuru
27 Eylül 1998	Pazar	14 Eylül Rumî	Giydis- Salib	Hz. İsa'nın Göğe Yükselişi
14 Ekim 1998	Çarşamba	01 E.Tisrin Rumî	Giyd Evvel Tisrin	Zuhur Adem
17 Ekim 1998	Cumartesi	04 E. Tisrin Rumî	Giyd Rabîğ Tisrin	Eshab-ı Kehf'in Kurtuluşu
29 Ekim 1998	Perşembe	16 E. Tisrin Rumî	Giyd Nis Tisrin	Mihricen (Festival)
14 Kasım 1998	Cumartesi	26 Recep Hicrî	Miraç- İnnabi	Miraç Gecesi
15 Kasım 1998	Pazar	27 Recep Hicrî	Naharil Abyad (2)	Bişahs Çağfar
26 Kasım 1998	Perşembe	08 Şaban Hicrî	Giydil Mehdi	Zuhuril- Mehdi
02 Aralık 1998	Çarşamba	14 Şaban Hicrî	Leyletin- Nis Min-Şa	Berat Gecesi
18 Aralık 1998	Cuma	01 Ramazan Hicrî	Evvel Ramadan	Evvel Leyeli Ramadan
23 Aralık 1998	Çarşamba	06 Ramazan Hicrî	Nuzulut-Tevrat	Tevrat'ın İndirilmesi
25 Aralık 1998	Cuma	08 Ramazan Hicrî	Giyd Çağferis- Sadık	Çağfer İssadık'ın Zuhuru
Bu tablo, Ömer Uluçay'ın 'Nusayrılık, İnanç Esasları ve Tenasüh (2003, s. 183-186)' adlı eserinden aynen alınmış ve hiçbir düzeltmeye gidilmemiştir.				

NUSAYRİLERDE 2003 YILINDA KUTLANAN BAYRAMLAR				
Aylar	Tarih	Gün	Bayramın Adı	
OCAK	06 Ocak 2003	Pazartesi	Leylet'ül Milad İsa: Hz. İsa'nın doğumu	
	14 Ocak 2003	Salı	İyd Rasûlzeni: Yılbaşı Bayramı	
	16 Ocak 2002	Çarşamba	Zebur'un Hz. Davud'a inişi	
	18 Ocak 2003	Cumarte	Nûzûl'ül Vahiy: Hz. Muhammed'e vahiyin inişi	
	19 Ocak 2003	Pazar	İydi'l Kıddas: Hz. İsa'nın vafiz edilmesi	
	26 Ocak 2003	Pazar	İyd Naharel Abyad: Beyaz gün. Önemli olumlu bir olayın gerçekleştiği gündür. Yıl içinde dört kez yapılır	
	01 Şubat 2003	Cumarte	Hz. İbrahim'in Miladi: Hz. İbrahim'in doğumu	
	02 Şubat 2003	Pazar	Selmân Fârisi'nin Hutbesi	
	03 Şubat 2003	Pazartesi	Hz. Zekeriyâ'nın Duası: Erkek çocuğu olması için Allah'a dua eden Hz. Zekeriyâ'nın duasının kabul edilmesi sonucunda Hz. Yahya'nın doğması	
	07 Şubat 2003	Cuma	Tebellah alâ Nebi Dâvûd: Allah'ın Davut Peygamberi tövbe ettirmesi ve affetmesi	
ŞUBAT	10 Şubat 2003	Pazartesi	İydi'l Dahha Kurban Bayramı	
	14 Şubat 2003	Cuma	Leylet Aşiytil Cuma: Perşembe akşamı, Gadir Bayramı'nın arafesi	
	15 Şubat 2003	Cumarte	- İmam Aliyyulhadi'nin Miladi: 10. İmam Ali el-Hadi'nin doğumu. - Duhulul Mesih fil Heykel: Hz. İsa'nın Heykel'e (makamına) girmesi	
	18 Şubat 2003	Salı	İydi'l Gadir	
	19 Şubat 2002	Çarşamba	İydi'l Sindan: Örs bayramı	
	20 Şubat 2002	Perşembe	İyd Sefinet Nuh: Cudi Dağına, Hz. Nuh'un gemisinin bindiği gündür.	
	21 Şubat 2003	Cuma	İydi'l Mübahale: Mübahale bayramı. Hz. Muhammed Hıristiyanlarla mübahale (yarışma) yapar. Mübahalede yanna Hz. Fatima, Hasan, Hüseyin ve Hz. Ali'yi alır.	
	22 Şubat 2002	Cumarte	Hz. Muhammed'in Peygamberlik unvanını alması. Vahiy başla.	
	27 Şubat 2003	Perşembe	İrtefaa İsa: Hz. İsa'nın göğe yükselişi.	
	28 Şubat 2003	Cuma	İyd Naharel Abyaz: Beyaz gün	

MART	01 Mart 2003	Cumartesi	İydi'l Fıraş: Yatak bayramı. Hz. Muhammed'in kendisinin öldürüleceğini haber aldıktan sonra yatağına Hz. Ali'yi yatırması.
	12 Mart 2003	Çarşamba	İydi'l Aşur: Aşra Muharrem, Muharrem ayının 10. günüdür. Bugünde birçok olay olmuştur. En önemlileri, Kerbela katliamı ve Hz. Nuh'un gemisinin Cudi dağına oturmasıdır.
	13 Mart 2003	Perşembe	1422 Hicri Yılıın Başlangıcı: Hicretin yapıldığı gün.
	26 Mart 2003	Çarşamba	İmamı Kâzım'ın Gaybeti: İmam Müsâ el-Kazım'ın ölümü.
	30 Mart 2003	Pazar	İydi'l 17 Adar (Mart) Nevruz: Nevruz Bayramı. Sabataj veya yumurta bayramı olarak da bilinir. Hz. Ali'nin doğum günü.
	31 Mart 2003	Pazartesi	Sukutül Necim fi Dari Ali: Hz. Ali'nin evine yıldız düşmesi
	06 Nisan 2003	Pazar	İydi'l Nebi Eyyüb: Hz. Eyüp bayramı
	10 Nisan 2003	Perşembe	Hz. Hasan'ın Gaybeti: Hz. Hasan'ın ölümü.
	12 Nisan 2003	Cumartesi	İydi'l Şaanin: Festival Bayramı. Hz. İsa'nın Yusuşelam'a girişi ve halkın bir festival havasında onu çiçeklerle karşılaması.
	14 Nisan 2003	Pazartesi	Evval Nisan ayının başlangıcı. Nevruz
NİSAN	17 Nisan 2003	Perşembe	Rabi Nisan: Nisan ayının dördüncü günü. Nevruz
	18 Nisan 2003	Cuma	İmam Aliyyul Rıda'nın Gaybeti: 8. İmam Ali er-Rıda'nın ölümü.
	24 Nisan 2003	Perşembe	Tekellemi Mesih fil Mehd: Hz. İsa'nın beşikte peygamber olduğunu ilan etmesi ve Meryem'in annesi olduğunu İbra et.
	30 Nisan 2003	Çarşamba	Hasan el-Askeri'nin Gaybeti
	01 Mayıs 2003	Perşembe	İydi'l Nisf Nisan: Nisan ayının ortası. 15 Nisan. Nevruz.
	07 Mayıs 2003	Çarşamba	Hz. Fâtumatül Zehrâ'nın Doğumu
	09 Mayıs 2003	Cuma	İydi'l Taseğ: Ehl-i beyt ve Hz. Muhammed'e ezizet edenlerin birer birer ölmesi.
	12 Mayıs 2003	Pazartesi	Hz. Muhammed'in Doğuşu
	14 Mayıs 2003	Çarşamba	İyd Evvel İyyar: 1 Mayıs Bayramı
	20 Mayıs 2003	Salı	İyd Nebi Yahya: Hz. Yahya'nın bayramı
MAYIS	27 Mayıs 2003	Salı	İyd Naharel Abyad: Beyaz gün
	28 Mayıs 2003	Çarşamba	Hz. İsa'nın Göğe Yükselişi

HAZİRAN	06 Haziran 2003	Cuma	Haz. Ali'nin Zuhuru
	07 Haziran 2003	Cumarte	Hasan el Askeri'nin Mîladı: 11. İ. Hasan el-Askeri'nin doğumu.
	14 Haziran 2003	Cumarte	İydi'l Nebi Askir: Nebi Askir'in bayramı
	16 Haziran 2003	Pazartesi	İydi'l Şüheda: Şehitlerin Bayramı
	17 Haziran 2003	Salı	Mevlud Muhammedil Bakır: S. İ. Muhammed Bakır'ın doğumu
	13 Temmuz 2003	Pazar	Haz. Zeynülabidin'in Bayramı
	14 Temmuz 2003	Pazartesi	İydi'l Havariyyun: 12 Havarinin Bayramı (14 Temmuz)
TEMMUZ	22 Temmuz 2003	Pazartesi	Haz. Süleyman'ın Haccı: Hz. Süleyman'ın Kudüs'e hac için gidişi.
	27 Temmuz 2003	Pazar	Haz. Muhammed'in Hicreti
	02 Ağustos 2003	Cumarte	İyd Nebi İlyas: Hz. İlyas'ın Bayramı
	10 Ağustos 2003	Pazar	İyd Meryem: Meryem'in Allah'a gece gizlice dua etmesi.
	13 Ağustos 2003	Çarşamba	Musa el-Kâzım'ın Bayramı
	17 Ağustos 2003	Pazar	İyd Nebi İlyya: z. İlyas'ın Resul Oluşu
	18 Ağustos 2003	Pazartesi	İydi'l Maide (Sofra Bayramı): Allah tarafından gökten indirilmesi. Hz. İsa ve Hz. Muhammed'e gökten sofranın indirilmesi.
AĞUSTOS	19 Ağustos 2003	Salı	İydi'l Tecelli: İlahi kudretin tecelli etmesi
	20 Ağustos 2003	Çarşamba	İydi'l Mesih fi'l Ard: Hz. İsa'nın yeryüzüne inişi
	21 Ağustos 2003	Perşembe	Haz. Süleyman'ın Bayramı
	25 Ağustos 2003	Pazar	İyd Münacat Meryem: Meryem Ana'nın göğe yükselişi
	08 Eylül 2003	Pazartesi	Haz. Ali'nin Kabe'de doğuşu: (Pek kutlanıyor) Hz. Ali'nin annesinin sancılı doğumundan sonra, doğum yapabileceği yer için Allah'a yakarması ve Kabe'nin kapısının mucizevi bir şekilde doğum yapması için açılması.
	15 Eylül 2003	Pazartesi	İyd Şemuni'l Safa: İsa'nın Havarilerinden Şemuni'l Safa'nın tecelli etmesi
	21 Eylül 2003	Pazar	İydi'l Mirac: Hz. Muhammed'in Miracı
EYLÜL	22 Eylül 2003	Pazartesi	İyd Narel Abyat: Beyaz Gün
	27 Eylül 2003	Cumarte	İydi'l Salib: Haç Bayramı; Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi
	28 Eylül 2003	Pazar	Haz. Hüseyin'in doğumu

	02 Ekim 2003	Perşembe	Hız. Yunus'un Bayramı: Hız. Yunus'un Yunus balığının karnından çıkması. Kurtuluş Bayramı
	03 Ekim 2003	Cuma	Muhammed el-Mehdi'nin doğumu
	06 Ekim 2003	Pazartesi	İyd Nebi Zekerriyya; Zekerriyya'nın peygamber oluşu
	07 Ekim 2003	Salı	Hız. Muhammed'e vahyin inişi: Hız. Muhammed'e peygamberliğin vahyedilmesi
	09 Ekim 2003	Perşembe	Leyleti'l Şa'bani: İlahi hesaplaşma günü
	11 Ekim 2003	Cumartesi	Nüzulu'l Tevrat: Tevrat'ın inişi
	14 Ekim 2003	Salı	Zuhur Adem: Hız. Adem'in doğumu
	17 Ekim 2003	Cuma	İyd Ashabel Kaf: Ashab-ı Keft bayramı
	18 Ekim 2003	Cumartesi	Hız. Meryem'in doğumu
	22 Ekim 2003	Çarşamba	İyd Seyyidina Mikâil: Dört Büyük Melekten Mikâil'in Bayramı
	23 Ekim 2003	Perşembe	Necat Müsâ (Hız. Musa'nın Kurtuluşu)
	25 Ekim 2003	Cumartesi	Evvel Ramazan
	29 Ekim 2003	Çarşamba	İyd Nis Tisrim: 15 Ekim Bayramı (Mihriçan Bayramı: Hız. Ali'nin güneşle birlikte görünmesi)
	01 Kasım 2003	Cumartesi	Hız. Cafer es-Sâdik'in doğumu
	02-08 Kasım 2003	Pazar-Cts.	Muhammed el-Cevâd'ın Miladı: 9. İmam Muhammed el-Cevâd'ın doğumu
	10-12 Kasım 2003	Pts.- Çrş.	Nübüvvet Seyidina Muhammed: Hız. Muhammed'in peygamber olması
	14-16 Kasım 2003	Cuma-Pazar	Hız. Hasan el-Müctebâ'nın Miladı : 2. İmam Hasan el-Müctebâ'nın doğumu
	19 Kasım 2003	Çarşamba	17 Ramazan
	20 Kasım 2003	Perşembe	19 Ramazan
	23 Kasım 2003	Pazar	21 Ramazan
	24 Kasım 2003	Pazartesi	23 Ramazan
	27 Kasım 2003	Perşembe	Bişaret Zekerriyya b. Yahya: Hız. Zekerriyya oğlu Yahya'nın doğumunun müjdelenmesi.
	29 Kasım 2003	Cumartesi	27 Ramazan
EKİM			
KASIM			

	10 Aralık 2003	Çarşamba	- İyd Yuhanna: (12 Havarî'den biri olan) Yuhanna'nın bayramı - Hz. Yakub'un Bayramı
	15 Aralık 2003	Pazartesi	- İydi'l Fatur: Ramazan Bayramı - Hz. Yusuf'un Hz. Yakup'la Buluşması
ARALIK	17 Aralık 2003	Çarşamba	- Nüzül'ü Zebur Davut: Hz. Davut'a Zebur'un inmesi - İydi'l Barbara: Meryem'in hizmetçisi ve aynı zamanda sadık dostu olan Aziz Barbara'nın bayramı
	18 Aralık 2003	Perşembe	- İmam Aliyü'l Rıdâ'nın Doğumu: 8. İmam Ali er-Rıdâ'nın doğ. - Beşaret İsa b. Meryem: Meryem'e İsa'nın doğumunun müjdelenmesi
	31 Aralık 2003	Çarşamba	İyd Seyyidina İbrahim el-Halîl: Halil İbrahim Peygamber'in bayramı
<p>Bu tablo, Hüseyin Türk'ün 'Nusayrîlik, İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri (2005, s. 121-126)' adlı eserinden aynen alınmış ve aynı günleri dışında, hiçbir düzeltmeye gidilmemiştir.</p>			

OSMANLI ARŞİV BELGELERİNDE ADANA, TARSUS VE MERSİN BÖLGESİ NUSAYRİLERİ (19-20. YÜZYIL)

Ali Sinan BİLGİLİ¹

ÖZET

Bu makalede Adana, Tarsus ve Mersin Nusayrîleri hakkında Osmanlı arşiv belgelerinde yer alan bilgiler işlenmiştir. Nusayrîler hakkındaki merkezi yönetim (Sadaret, Hariciye Nezareti, Maarif Nezareti) ile bölge yöneticileri (vali, mutasarrıf, Maarif Müdürü) ve merkezi yönetim ile yabancı devlet sefaret ve konsoloslukları (Amerikan Sefareti ve Mersin Konsoloslugu) arasında cereyan eden yazışmalar, araştırmanın kaynağını oluşturmaktadır. Araştırmanın yöntemi, arşiv belgelerinin günümüz harflerine transkripsiyonu ve elde edilen bulguların değerlendirilmesi şeklindedir. Bu değerlendirme sonucunda bahsedilen bölgede yaşayan Nusayrîlere merkezi yönetimin bakış açısı, Nusayrîler üzerindeki misyonerlik faaliyetleri, bölgedeki diğer gruplarla ilişkileri ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Adana, Tarsus, Mersin, Nusayrî, 19. yüzyıl, II. Abdülhamid, Dr. David Metheny, Mersin Protestan Kız Mektebi

THE NUSAIRIS OF ADANA, TARSUS AND MERSİN PROVINCES IN OTTOMAN ARCHIVE DOCUMENTS (19-20th CENTURY)

ABSTRACT

The information given in the Ottoman archive documents on Nusairis of Adana, Tarsus and Mersin are examined in this article. The main sources of this research includes the documents and official letters between central administration (Vice Presidency, Foreign Affairs Office, National Education Office), regional administration (Governor, Mayor, Director of Education), and foreign consulates (American Ambassador and Mersin Consulate). The method of this investigation is the transcription of these documents and their result evaluation. The way of look and the treatment of central State Administration, the activities of missionaries towards this society, living in above mentioned areas, are examined in the light of these evaluations. The activities of the missionaries and the relations of Nusairis with them are especially reflected in this article.

Keywords: Adana, Tarsos, Mersin, Nusairi, 19-20th century, Abdulhamid II, Dr. David Metheny, Mersin Protestant Girl School.

1 Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi ERZURUM sbilgili@atauni.edu.tr

1-Giriş

Nusayrîlik, 9. yüzyılda ortaya çıkmış bir dinî akımdır. Arap Aleviliği de denilen bu akımın kurucusu umumiyetle Ebu Şuayb Muhammed b. Nusayr en-Nemirî (ölm. 883), yayıcısı olarak da Hüseyin b. Hamdan el-Hasibî (ölm. 957 veya 969) kabul edilir. Nusayrîlik Irak'ta doğmasına rağmen, 11. yüzyılda Halep'ten Adana-Mersin'e kadar uzanan bölgede yaygın bir fırka hâline gelmiştir. Selçukluların bölgeyi fethiyle birlikte, bu devletin hâkimiyetine giren Nusayrîler, 1098'de Haçlı, 1188'de Selahaddin-i Eyyubi idaresine girmişlerdir. Sultan Baybars döneminde (1233-1277) Memlûk, Yavuz Sultan Selim döneminde (1512-1520) Osmanlı hâkimiyetine geçmişlerdir (Massignon, 1993: 365; Üzüm, 2007: 270). I. Dünya Harbi'nin ardından Fransızlar tarafından Osmanlı yönetiminden koparılan Nusayrîlerin bugün küçük bir grubu ülkemizde ve Lübnan'da, büyük grubu ise Suriye'de yaşamaktadır. Karpap (2010: 155), 19. yüzyılda Suriye kıyılarında 200 bin Nusayrî yaşadığını yazar. 1933 yılında Aleviler Devleti sınırları dâhilinde 213 bin Nusayrî olduğu tespit edilmiştir (Keser, 2006: 70).

2-Osmanlı Yönetiminin Nusayrîlere Bakışı

Osmanlıların genel dinî-siyasi politikasında Nusayrîlik, başlangıçta bir sorun teşkil etmemiş ve İslam dairesinde değerlendirilmiştir. Ancak, 19. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama siyaseti çerçevesinde çeşitli etnik, dinî ve mezhebî gruplar gibi Nusayrîleri de isyana teşviki (BA, Y. PRK. UM: 49/76), bazı Nusayrî grupların şekavet hareketlerine girişmesi (BA, MVL: 258/20; BA, A. MKT. MVL: 74/84; BA, A. MKT. MHM: 757/110; BA, DH.MKT: 1670/20)² ve Amerikan misyonerlerin Nusayrîler gibi "ehl-i İslam" topluluklarını Protestanlaştırma³ (Hristiyanlaştırma) faaliyetleri (BA, Y. PRK. MF: 3/11; BA, Y. PRK. BŞK: 58/35; BA, BEO: 1021/76555) karşısında devlet, birçok grup hakkında olduğu gibi Nusayrîler için de çeşitli tedbirler almak zorunluluğu duymuştur. Bu meydana isyana kalkışan bazı Nusayrî şeyh ve reisleri sürgün edilmiş⁴ (BA, İ. MSM: 76/2173; BA, A. MKT: 139/12; BA, A. AMD: 5/6), isyanların bastırılması için asker gönderilmiş (BA, A. MKT. MHM: 757/110; BA, A. MKT. MVL: 74/84)⁵, misyonerlerin faaliyetlerini engellemek için yoğun çaba harcanmıştır.

Şekavet ve isyan hareketlerinin bastırılmasından sonra, Nusayrîlerin devlete sadakatinin sağlanması için de bazı tedbirler alınmıştır. Bu tedbirler arasında sürgüne gönderilen bazı Nusayrî şeyh ve reislerinin affedilerek memleketlerine dönmelerine izin verilmesi (BA, A.

2 Nusayrî şekaveti hakkında bkz. Başbakanlık İstanbul Osmanlı Arşivi (BA), İ. MSM: 76/2173; A. MKT: 103/44; A. MKT: 109/44; İ. MSM: 76/2174.

3 15 Cemaziyelevvel 1315 (12 Ekim 1897) tarihli bir belgeden de, Cizvit tarikatı üyelerinin de Trablusşam bölgesindeki Nusayrîleri Katolikleştirmek için çalıştıkları anlaşılmaktadır (BA, BEO: 1021/76555)

4 Mesela; Safita Kazası'ndan reis Yunus-zâde Hamid (BA, İ. MSM: 76/2173; BA, A. MKT: 103/44), Şeyh Abbas (BA, İ. MSM: 76/2174-2175), Şeyh Abdullah (BA, DH. MKT: 1368/44), Şeyh Abdulhamid (BA, A. MKT. UM: 169/55) sürgün edilmişlerdir.

5 Ayrıca bkz. BA, A. MKT. MHM: 349/68; 357/39; BA, DH. MKT: 1691/55

MKT. UM: 169/55)⁶, Nusayrî şeyhlerinin masraflarını karşılamak için onlara varidat ayrılması (BA, DH. ŞFR: 68/8), bazı Nusayrîlere devlet memuriyeti verilmesi (BA, A. AMD: 83/17)⁷, Nusayrî bölgelerine yeni cami ve mektepler inşa edilmesi ve inşa edilen bu camilerdeki imam ve müezzin kadrolarına Nusayrî din adamları atanması, Nusayrî çocuklarının Müslüman toplumla entegrasyonu için aynı okullarda yan yana okuması gibi hususlar vardır. Asıl tedbir ise, Nusayrîlerin Hanefî mezhebine geçirilme gayretidir. 1307 (1890) yılından itibaren yoğunlaşan bu durum, bazı Osmanlı arşiv belgelerinde Hanefî mezhebi, bazılarında da İslam dininin kabul edilmesi şeklinde ifade edilmiştir. Nitekim 19 Zilkade 1307 (7 Temmuz 1890) tarihli bir belgede; "... Nusayrîleri dahi mezheb-i Hanefî'ye ittibâ' ile kendilerine ta'lim ve telkin-i din olunması ..." denilmektedir. (BA, MV: 54/37-55/15; BA, İ. MMS: 114/4867)⁸. Belgelerden anlaşılan, Osmanlıların Nusayrîliği bir Bâtını mezhep olarak algıladığı ve bu mezhepten Hanefî mezhebine geçmenin ise, devletin resmi din anlayışı çerçevesinde "İslam olmak" olarak nitelendirildiğidir. Yani Nusayrîliğin İslam dışı bir inanç olarak görülmemekten ziyade, Bâtını bir mezhep veya fırka olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Nusayrîlerin İslam dışı sayılmadığının en önemli göstergesi, gayrimüslimlerin ödemekle mükellef olduğu cizye vergisinin kendilerinden alınmamasıdır. Tarihsiz olan, fakat 18. yüzyıl sonları veya 19. yüzyılın ilk yarısına ait olduğunu tahmin ettiğimiz bir cizye defterinde (BA, KKD: 3914) Tarsus şehri ve civarında yaşayan cizye mükellefi gayrimüslim reaya olarak Rum ve Ermenilerin isimleri zikredilmiştir. Eğer Nusayrîlik, İslam dışı, yani gayrimüslim bir fırka olarak kabul edilse idi, bu cizye defterinde taifenin ismi zikredilirdi. Keza 25 Ağustos 1819'dan az önce Adana ve Tarsus'ta sakin Fellahân taifesi tarafından İstanbul'a gönderilmiş bir arzuhâl dikkat çekicidir. Bu arzuhâlde Fellahlar, "ehl-i sünnetten" oldukları hâlde, bölge yöneticilerinin üzerlerine lazım gelen avarız ve tekâliften başka cizye vesaire rüsum tarh ettiklerinden bahsetmektedirler. Bunun için İstanbul'dan müstediyatta bulduklarından, Osmanlı merkezi yönetimi zikredilen taifeden öteden beri alınagelen rüsum haricinde başka bir vergi talep edilmemesini emretmiştir (BA, C. ML: 11/461). Muhteviyatından bahsedilen bu arzuhâl zannımızca Nusayrî Fellahları tarafından gönderilmiş olup bölge yöneticilerinin Kıptilerle Nusayrî fellahları karıştırdığı, kendilerinden bu yüzden cizye istendiği⁹, merkezin ise bunları ayırdığı anlaşılmaktadır. Bu belge de Nusayrîlerin İslam inancı dışında görülmediğini göstermektedir. Keza, Tarsus'un 1110-1309 (1699-1892) tarihleri arasında kapsayan şer'iyce sicillerinde gayrimüslimler üzerine çalışma yapan Düzgün (2007)'ün ve yine şer'iyce sicilleri ve arşiv belgelerine dayanarak 19. yüzyılın ikinci yarısında Tarsus'ta yaşayan gayrimüslimler hakkında

6 Mesela; 8 Safer 1271'de (31 Ekim 1854) Trabzon'da sürgünde bulunan Nusayrî şeyhi Abdulhamid affedilerek ailesiyle birlikte memleketi Safita'ya gitmesine ruhsat verilmiştir (BA, A. MKT. UM: 169/55).

7 Mesela; 1 Zilhicce 1274'de (13 Temmuz 1858) Sayda'daki Nusayrî taifesine mensup olup Trablusşam Sancağı (Safita) Müdürlüğü'nde istihdam edilen İsmail Hayri Bey'e hizmetlerinden dolayı beşinci rütbeden nişan ihсан edilmiştir.

8 Nusayrîlerin mezhep değiştirmesi ve Nusayrî bölgelerine cami ve okul yapılması hakkında bkz. BA Y. PRK. AZN: 4/57; Y. PRK. UM: 19/58-70; BA, İ. MF: 2/1311/R-1; BA, DH. MKT: 31/9-1741/10; 1817/63; 1958/80; 1993/3; 2049/13; BEO: 142/10630

9 Adana Kıptilerinin cizye ödemeleriyle ilgili olarak bkz. Karlangıç, 2007: 100, 109.

araştırma yapan Aytaç (2006)'ın kayıtlarından, şer'iyeye sicillerinde Nusayrîlerin gayrimüslim sayıldığına dair bir kayıt düşülmediği tespit edilmiştir. Yine II. Abdülhamid döneminde Nusayrîlerin tüm Müslüman gruplar gibi, mecburi askerlik hizmetiyle yükümlü tutulmaları da (Mesela; BA, BEO: 648/48555, Tarih: 8 Muharrem 1313/1 Temmuz 1895), İslam daireesinde görüldüklerinin göstergesidir.

3-Adana, Tarsus ve Mersin Nusayrîleri

Nusayrîler hakkında muhtelif çalışmaları olan Louis Massignon, İslam Ansiklopedisi'nde kaleme aldığı "Nusayrîler" maddesinde (1993: 366), Adana ve Tarsus'ta 15. asırdan itibaren Nusayrîlerin yaşadığını ifade eder. Massignon'un verdiği ve Handwörterbuch des Islam'da da yer alan bu bilgi, Osmanlıların 1516-17'de ele geçirdikleri bölgeyle ilgili tuttıkları 16. yüzyıla ait arazi ve nüfus sayım defterlerince (tapu-tahrir defterleri) doğrulanmamaktadır. Zira bu defterlerde Nusayrî adına veya Arap kökenli bir cemaate rastlanmamaktadır. Ancak Tarsus tahrir defterindeki mahalle adlarını yanlış okuyan bazı yazarlar, bu yüzyılda şehirde Arapların da bulunduğu ve hatta bunlara ait bir mahallenin varlığından bahsetmişlerdir.¹⁰ Fakat tetkik edilen tahrir defterlerinin hiçbirisinde Arap isimli bir mahalleye tesadüf edilmemiştir. Bu yazarlar, Gurbet (Garip) taifesinin meskûn olduğu ve Gurbetân ismini taşıyan mahallenin adının yanlışlıkla Arab okumasından dolayı böyle bir etnik grubun da şehirde yaşadığını söyleme hatasına düşmüşlerdir. Yine Gurbetân isimli bir grup da Adana'da yaşamaktadır.

Nusayrî-Gurbetân İlişkisi

Tarsus ve Adana'da isimleri zikredilen yukarıdaki Gurbetân taifesinin Nusayrîlerle ilişkisi olduğu yolunda Ener (1990: 293)'in bir iddiası bulunmaktadır. Ener, Handwörterbuch des Islam, Brockhaus (Britannica) Ansiklopedisi ve Ewald Banse'nin Die Türkei Eine Moderne Geographie, (Braunschweig, Hamburg 1915) adlı eserlerine dayanarak Gurbet taifesinin Adana ve Tarsus'a gelen Nusayrîlerin ilk öncülleri olduğunu, Nusayrîlerin de aslen Arap değil, Tah-tacı ve Kızılbaş Türkmenler gibi Türk asıllı olduklarını yazar. Ener'in Gurbetân-Nusayrî ilişkisi hakkında ortaya attığı iddiasına karşılık, Adana tahrir defterleri üzerine çalışmalar yapan Kurt (1990: 191), Adana'da Türk olmayan Müslüman unsur bulunmadığını yazar ve Ener'in iddiasının tevsike muhtaç olduğunu belirtir. Keza 3 Safer 984 (2 Mayıs 1576) tarihli bir hükümde geçen, "Haleb ve Maraş ve Diyarbakır beğlerbeğlerine ve beğlerine ve Sis ve Tarsus ve İç-il beğlerine ve müfettiş-i emvâl Kars kadısı Mevlana Muslihiddin'e ve vilâyet-i mezbûre kadılarına hü-küm yazıla ki ... zikrolan vilayetlerde vaki' olan Gurbetân ve Ozan ve Kaşıkçı ve Mağlâş (Ma'lâş ?) Arabî ve Çingen ve Şarkiyân ve bi'l-cümle ..." (BA, MAD 7534: 1538) ifadeden Gurbet taifesinin Arap taifesinden tefrik edilmiş olduğu görülmektedir. 9 Cemâziyelevvel 1311 (18 Kasım 1893) tarihli bir arşiv belgesinde "Evlâd-ı Arap'dan Nusayrî kabilesi" tabiri kullanılmıştır (BA, Y. MTV, 87/44). Gurbet taifesi, Nusayrîler gibi Arap asıllı olsa idi, yukarıdaki arşiv kayıtlarında ifade edildiği gibi bunların da Arap olarak nitelendirilmesi gerekirdi.

¹⁰ Mesela; Akgündüz, 1993: 161.

Nusayri-Fellah İlişkisi

Nusayriiler hakkında doğrudan veya dolaylı çalışmalar yapan pek çok araştırmacı, bunlara Fellah da denildiğini yazarlar (Ener, 1990: 293; Üzümlü 2007: 270; Türk, 2010: 31). Ener (1990: 293, 297), bölgedeki iki tür çiftçi grubunu Fellah olarak nitelendirmiştir. Bunlardan biri yerli olan Nusayriiler, ikincisi ise Mısır asıllı Kıptilerdir. Kıptiler, Mısır'ın yerli ve Hristiyan halkı olup (DIA, 2002: 424-426) 1831 nüfus sayımına göre Tarsus Sancağı'nda 1250 Kıpti yaşamaktaydı. 1843 tarihli bir şer'iyye siciline göre, Kıptilerle Nusayriilerin bir alakası bulunmamaktadır (Ener, 1990: 297). Fakat her iki grup da çiftçilikle uğraştığından, ortak isim olarak Fellah denilmiştir. Bu durum devletin vergilendirmesinde bir karışıklığa da sebebiyet vermiş ve 4 Zilkade 1234 (25 Ağustos 1819)'de yanlışlıkla Adana ve Tarsus Nusayri Fellahlarından, gayrimüslimler (Kıpti) gibi cizye istenmiştir. Nusayriilerin itirazı üzerine yanlışlık düzeltilmiştir (BA, C. ML: 11/461).

Nusayri-Arap Uşağı İlişkisi

Alan araştırmacıları, halk arasında Nusayriilere Arap Uşağı denildiğini de yazarlar (Türk, 2010: 31; Keser, 2006: 175). Osmanlı belgelerinden Arap Uşaklarının iki kesime ayrıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1824-1828 tarihli bir Tarsus şer'iyye sicilinde "... Cadbaz Araboğlu demekle ma'rûf Hasan namân kimesneler ..." (Yaman, 2006: 146) cümlesi ile 18 Kasım 1893 tarihli bir arşiv belgesinde "Evlâd-ı Arap'dan Nusayri kabilesi" (BA, Y.MTV, 87/44) ifadesinden Nusayriilerin, 1847-1848 tarihli bir Adana şer'iyye sicilinde "Camuscu karyesinde fevt olan Mısırlı Arapoğlu İbrahim nâm müteveffânın muhâlefâtı ..." (Karlancı, 2007: 55) ve 1800-1876 tarihli Adana şer'iyye sicili kayıtlarında "... Yortan Mahallesi'nden Mısırlı Hasan bin Arab Ahmed ve karye-i mezkûrede Arab İbrahim Ağa ibn Ahmed ... Mısırlı Arab Hasan ve Sa'id bin Zahid" (Dede 2008: 106) cümlelerinde geçen Mısırlı Arapoğlu veya Mısırlı Arap'tan ayırt edildikleri anlaşılmaktadır. Mersin kentinin kurulmasından sonra tutulan Tarsus kadı sicillerinde de çok sayıda kişi "Mısırlı Arap" (Oğuz, 2006: 75) tabirine vurgu yapılarak kaydedilmiştir.

4-Adana, Tarsus ve Mersin Nusayriileri Hakkında Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Adana, Tarsus ve Mersin Nusayriileriyle ilgili belgeler, 1850'den itibaren gün yüzüne çıkmaya başlamaktadır (BA, A. MKT. UM: 22/11). Önceki yıllara ait belgeler, mesela; 16. yüzyıl tapu-tahrir defterlerinde Nusayri adına tesadüf edilmiştir. 1547 ve 1572 tarihli Adana tahrir defterlerinde "cemaat-i Fellahlu" ve "cemaat-i Arap Hasanlu" (Kurt, 2005: II/330, 354; III/343, 367), 1543 ve 1572 tarihli Tarsus tahrir defterlerinde "Kaşıkçı Arabı" ve "Araplu" (BA, TD 229: 69, 370; TKGM KKA TD 134: 20/b, 153/a; Bilgili, 2001: 330, 388) gibi bazı aşiretlerin isimleri kayıtlı olmakla beraber, bunların Nusayriilerle ilişkisi olup olmadığı tespit edilememiştir. Keza mühimme ve ruûs defterlerinde, muhtelif tarihlerde Tarsus beyi ve kadılarına yazılan buyuruldu ve hükümlerde, bölgede Arap aşiretlerinin bulunduğu ve bunların yol kesip, gelip geçen yolcu ve tüccarları soyduk-

ları hakkında kayıtlar vardır.¹¹ Bu Arap aşiretlerinin de Nusayrilerle ilgili olup olmadığı tespit edilememiştir. Bu inanç mensuplarının bölgede uzun yıllardan beri yaşamalarına rağmen, 16. yüzyıla ait tahrir defterlerinde adlarının geçmemesinin üç sebebi olabilir. Bunlardan birincisi; bu inanç mensuplarının bölgede yaşamaması sebebiyle defter kaydına girmediğidir. İkincisi; İslam inancı dairesinde görüldüklerinden, Müslümanlardan ayrı bir yazıma gerek görülmedikleridir. Üçüncüsü ise; Osmanlıların Nusayri kelimesini ya bilmediklerinden ya da ikinci sebeple bağlantılı olarak kullanmanın yersiz olduğunu düşünerek bu ismi kayda geçirmedikleridir. Kanaatimizce yukarıda izah edildiği üzere, ikinci husus geçerli olmalıdır.

1850'den itibaren Osmanlı arşiv belgelerinde Adana, Tarsus ve Mersin'de bir Nusayri cemaatinin varlığından bahsedilmeye başlanması, meydana gelen çeşitli olaylar sebebiyledir. Trablusşam'ın Safita kazasının Nataya köyünden Ali Ebu Dehal adlı bir Nusayri ile Arvad Ceziresi'nden Ahmed Yesi adlı arkadaşının, Tarsus'un Hariban köyüne gidip döndükten sonra, Ahmed Yesi'nin ölü olarak bulunması üzerine varislerinin köy ahalisi aleyhinde açtıkları davaya dair Sayda Valisi'ne gönderilen 29 Şaban 1266 (10 Temmuz 1850) tarihli şukkada, Nusayri adı zikredilmiştir (BA, A. MKT. UM: 22/11). Bundan sonra Nusayri isminin geçtiği belge, 28 Zilhicce 1303 (27 Eylül 1886) tarihli Antakya'dan Mersin'e sürgün edilen Nusayri şeyhi Şeyh Abdullah vesilesiyledir (BA, DH. MKT: 1368/44). Daha sonra Adana Cami-i Kebir'de meydana gelen bir olay sebebiyle Nusayri ismi kullanılmıştır. Bu ve bundan sonraki belgelerde Osmanlı Devleti'nin Nusayrilere bakışı, Nusayriler üzerine oynanan misyoner oyunları, Nusayri cemaatinin hâl ve davranışlarını bulmak mümkündür.

Nusayrilerle ilgili bu araştırmanın yöntemi, belgelerin yayımlandığı tarihe göre sıralanması, belge içeriklerinin verilmesi ve değerlendirilmesi şeklinde tespit edilmiştir. Bu sebeple çalışmanın devamında belge içerikleri verildikten sonra, bunların genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Buna göre belgeler aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

11 BA, KK Ruus 209, s. 62, tarih; 28 Cemaziyülevvel 957/1550; BA MD 1, s. 187, hüküm nr. 1074, tarih; 21 zilhicce 961/1554; BA, MD 31, s. 94, hüküm nr. 231, tarih; 12 Cemaziyülevvel 985/1577, BA, MD 34, s. 196, hüküm nr. 408, tarih; 22 Safer 986/1574; BA, MD 34, s. 303, hüküm nr. 631. Tarih; 2 Rebiülahir 986/1578; BA, MD 63, s. 7, hüküm nr. 10, tarih; 8 Cemaziyülahir 997/1587 v.s.

Tablo. 1: Arşiv Belgelerinin Dosyalara Göre Muhteviyatı

Bg.No	Tasnif	NO	Muhteva	Tarih	
				Hicri	Miladi
1. 2. 3. 4.	BEO	201/15050	1-Kadir Gecesi'nde Sakalı-Şerifi Nebevi ziyaret olunduğu sırada halktan bazı kimselerin cemaat arasında bulunan Nusayrileri darp etmesi sebebiyle husule gelen olayların ortadan kaldırılması hususunda hizmetleri görülen zevatın taltifleri ve terfi ettirilmeleri için Adana Valisi Nasuhi Paşa'nın arzı 2-Taltifi istenilen kişilere ait Teşrifat Dairesi kaydı 3-Taltifi talebinin sonradan düşünülecek bir mesele olduğu ve öncelikle bu gibi hususların zamanında Babâli'ye bildirilmesi gerektiği hususunda emir yazısı 4-Olayların Babâli'ye neden geç bildirildiğinin açıklanması ve taltifin yapılması hususunun tekrarı istendiği hakkında Adana Valisi Nasuhi Paşa'nın arzı (Aynı içerikli belge; Y.MTV: 77/10; Tarih: 5 Şevval 1310/22 Nisan 1893)	5 Şevval 1310	22 Nisan 1893
				23 Şevval 1310	10 Mayıs 1893
				29 Şevval 1310	16 Mayıs 1893
				18 Zilkade 1310	3 Haziran 1893
5. 6.	BEO	314/23496	1-Mersin Amerikan Protestan Kız Mektebi yöneticisi misyoner Amerikan Dr. Meteni (Metheny) Tarsus'un Örneği Mahallesi sakinlerinden Nusayri İbrahim'in kızlarını kandırarak, bunlardan Nacide'yi Amerika'ya kaçırdığı, yanında bulunan Zühre ve Safiye'yi de kaçırmak istediği, ayrıca yanında Tarsus ve Lazkiyeli 15-20 kadar Nusayri kızı bulunduğu, bunların babaları İbrahim ve hükümet tarafından istendiği hâldde vermediği, bu çocukların geri alınması için gereğinin yapılması, bu çocukların Amerika'ya kaçırlmasının siyaseten ve mülken mahzurlu olduğu, dolayısıyla bunların istihlasları ve bundan sonra bu gibi ahvalin vukuuına meydan verilmesi için gereken tedbirin alınması hakkında Maarif Nazırı Zühdi Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği tahrirat. 2-Nusayri çocuklarının durumu hakkında Hariciye Nezareti'ne tezkire yazılması. 3-Adana Vilayeti Maarif Müdürlüğünün Nusayri çocukları hakkındaki Maarif Nazrına yaptığı ihbara istinaden, Maarif Nezaretinin durumu Sadaret'e bildirdiği, Sadaret'ten de bu gibi ahvalin vuku bulmasına meydan verilmesi hakkında Adana vilayetine gönderdiği telgraf.	7 Cemaziyellevvel 1311	16 Kasım 1893
				9 Cemaziyellevvel 1311	18 Kasım 1893
7.	Y.MTV	87/44	Adana Vilayeti merkez ve mühakkattaki Ermeni mekteplerinde İslam çocuğu bulunmadığı fakat Mersin'deki Amerikan Protestan Kız Mektebinde 15 kadar Evlâd-ı Arap'tan Nusayri çocuğu bulunduğu, bunların mahalli yöneticilerin aczi yüzünden kurtarılamadığı, vilayet dâhilinde lüzumu kadar Rüştiye mektebi açılması hakkında Maarif Nezaret'inden talepte bulunulduğu, ancak olumlu cevap alınmadığına dair Adana Valisi Nasuhi Paşa'nın Yıldız Saray-ı Hümayunu Başkâtibet Dairesine gönderdiği telgraf	9 Cemaziyellevvel 1311	18 Kasım 1893

8.	BEO	314/23495	Amerikan Dr. Metheny'nin idaresindeki Mersin'de bulunan Protestan Kız Mektebine Nusayri kızlar alınmakta ve bunların bazıları Amerika'ya kaçırılmakta olduğundan gereken tedbirlerin alınması ve çocukların kurtarılması için gerekenin yapılmasına dair Sadaret'ten Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazı.	10 Cemaziyelvel 1311	19 Kasım 1893
9.	A. MKT.	700/5	Amerikan misyoner Dr. Metheny'nin Mersin'deki idaresi altında bulunan Amerikan Protestan Kız Mektebi'ne alması ve Amerika'ya kaçırıldığı Nusayri kızların kurtarılması, babalarının istemesine rağmen iade etmemesi ve bazı kızları Protestan mezhebine geçirmesi, Müslüman çocukların ecnebi okul ve melekelerine gitmelerinin önlenmesi, uygunsuz davranışlarda bulunması, ruhsat almadan okul açması ve bina inşa etmesi, Amerikan sefirini ve mahalli yöneticileri dinlememesi, Osmanlı memurlarını darp etmesi, usul ve nizamlara aykırı hareketlerden dolayı Mersin'den sürülmesi hakkında Sadaret, Maarif Nezareti, Hariciye Nezareti, Amerikan Sefareti, Osmanlı Washington Sefareti, Mersin Amerikan Konsoloshuğu, Adana Valiliği, Mersin Mutasarrıfı ve Mersin Maarif Müdürlüğü arasındaki yazışmalar.	9 Cemaziyelvel 1311	18 Kasım 1893
10.	MHM			17 Zilhicce 1312	11 Haziran 1895
11.	Y.	3/11	Mersin'de Amerikan Protestan Mektebini kuran şirketlerin misyonerlik faaliyetleriyle Anadolu Ermenilerini, Suriye Katoliklerini ve Ehl-i İslâm'ı (Nusayri) Protestan yapmak için çalıştıklarını ve bunlara mahalli idarenin engel olmadığını, bir Nusayri kızın Protestanlar tarafından Amerika'ya kaçırıldığına dair Adana Maarif Müdürlüğünden Maarif Nezaretine gönderilen yazı.	16 Cemaziyelahir 1311	25 Aralık 1893
12.	PRK. MF			2 Receb 1311	9 Ocak 1894
13.	MF. MKT	237/20	Amerikalı Dr. Metheny'nin Mersin'deki mektebine alınıp kandırarak Amerika'ya kaçırılan Nusayri kızlarıyla, bazı kimselerin Tarsus'tan kandırıldığı iki Nusayri çocuğunu Metheny'nin mektebine götürdüğülerine dair yazışmalar	21 Cemaziyelvel 1312	20 Kasım 1894
14.	Y. EE	129/79	Adana Valisi'nin suistimalleri yüzünden Adana'yı terk eden bir Nusayri'nin Mısır'da Anadolu namıyla bir gazete çıkardığı ve bu gazete de hilâfet ve hükümet idaresi aleyninde yazı yazmakta olduğu, oysa Nusayrilerin İslâm olduğu ve kazanılması gerektiği, yine Adanalı Yusuf Efendi'nin haksızlığa uğradığı, Adana Valisi hakkında soruşturma yapılmasını arz eden Ahmet Muhtar Paşa'nın tahrirâtı	12 Safer 1320	21 Mayıs 1902
15.	DH. İ. UM	20-25/ 14-54	Fransız işgaline uğrayan Adana ve çevresi Nusayrilerinin, Antakya ve Lazkiye'deki Araplarla birleşme emelinde olduklarına dair Adana Vilayeti'nden gönderilen raporlar.	15 Zilhicce 1338	30 Ağustos 1920
16.				6 Muharrem 1339	20 Eylül 1920

4.1-Adana Cami-İ Kebir'de Kadir Gecesinde Meydana Gelen Olaylar ve Bazı Nusayrilerin Tard Edilmesine Dair Arşiv Belgeleri

1893 yılının Ramazan ayında Adana Cami-i Kebir'de Hz. Peygamber'in Sakal-ı Şerif'ini ziyarete gelen Nusayriler, cahil halk tarafından camiden kovulmuşlardır. Bu durum Adana, Tarsus ve Mersin Nusayrilerinde bir kırgınlık yaratmıştır. Ancak araya giren hatırlı kişiler sayesinde olay büyümeden yatıştırılmıştır. Devlet, Nusayrilerin gücendirilmemesi ve bu tür olayların tekrar etmemesi için gereken tedbirlerin alınması hususunda mahallî yöneticileri uyarmıştır. Aşağıdaki belgeler, bu olaylara dair yazışmaları içermektedir.

4.1.1-Adana Valisi Abdulhalık Nasuhi tarafından Babıâli'ye gönderilen 5 Şevval 1310/9 Nisan 1309 (22 Nisan 1893) tarihli arza göre; Ramazan'ın 27. Cuma günü Kadir gecesi olması münasebetiyle mutad olarak Adana Cami-i Kebir'de Sakal-ı Şerif-i Nebevi ziyareti yapılırken ziyaret için gelmiş olan bazı Nusayriler, halktan birtakım cahil kimseler tarafından tard edilmeye kalkışılmıştır. Fitneye ramak kalmışken, o esnada orada bulunan Adana ulemasından Külâhi-zâde Hacı Mehmed Efendi ile misafir olarak bulunan Dağistanlı Hoca Abdülfettah Efendi tarafından olayın görülmesi ve nasihatle bulunulmasıyla olaylar son bulmuş ve Nusayriler arasında meydana gelen kırgınlık teskin edilmiştir. Aslında pek çirkin olan bu olay, vilayette 40 bin kişilik nüfusu bulunan Nusayrilerin ağırlarına gitmiş ve hatta tesiri Tarsus ve Mersin'dekilere kadar sirayet etmiştir. Bunun üzerine vilayet savcısı Abdurrahman Nacim, Reji Müfettişi Ahmed Nesib, Nüfus Müdürü Reşid ve Nusayrî reislerinden İstinaf Hukuk Mahkemesi azalığı görevinde bulunan Garib-zâde Cemâl Efendiler marifetleriyle ayrı ayrı yapılan uyarıların tesiriyle ortaya çıkan heyecan tamamıyla ortadan kaldırılmıştır. Şimdi de Adana, Tarsus ve Mersin'de bulunan Nusayrî köy ve mahallerinde yine isimleri zikredilen kişilerin yardımıyla birer okul ve cami inşasına ruhsat verilmiştir. Ayrıca gayret ve hizmetleri görülen kişilerden; Külâhi-zâde Hacı Mehmed ve Dağistanlı Hoca Abdülfettah Efendilere aylık 250'şer kuruş maaş bağlanması, Nacim, Ahmed Nesib ve Reşid Efendilerin terfi ettirilmesi ve Garib-zâde Cemal Efendi'ye Kapucubaşılık makamının mükâfat olarak verilmesi arz olunmuştur (BA, BEO: 201/15050).

4.1.2-Teşrifat Dairesinin 23 Şevval 1310 (10 Mayıs 1893) tarihli kaydına göre; Adana Vilayeti savcısı Abdurrahman Nacim Efendi'ye 15 Muharrem 1308 (31 Ağustos 1890) tarihinde rütbe-i saniye sınıf-ı mütemayizi ve 28 Cemaziyelevvel 1310 (18 Aralık 1892)'da dördüncü rütbeden nişan-ı âli-i Osmanî, Reji Müfettişi Ahmed Nesib Efendi'ye 7 Muharrem 1308 (23 Ağustos 1890)'de rütbe-i saniye sınıf-ı mütemayizi tevcih buyrulmuş ise de nişanı olmadığı, Nüfus Müdürü Reşid Efendi'ye rütbe-i salise tevcih buyrulduğuna dair bir kayıt bulunmamış olup Şam ileri gelenlerinden Meydani-zade Reşid Efendi adına 22 Zilkade 1303 (22 Ağustos 1886) tarihinde rütbe-i salise tevcih buyrulduğu kayıtlı ise de, aynı kişi olup olmadığı bilinmemektedir.

İstinaf Hukuk Mahkemesi azasından Garib-zâde Cemal Efendi'ye rütbe ve nişan ihсан buyrulmuş olduğuna dair kayda ulaşılamadığı arz olunmuştur (BA, BEO: 201/15050).

4.1.3-Bâbiâli'den Adana Valisi'ne gönderilen 29 Şevval 1310/4 Mayıs 1309 (16 Mayıs 1893) tarihli yazıya göre; Kadir gecesinde Sakal-ı Şerif-i Nebevi ziyareti sırasında darp edilmeleri ve camiden atmaları dolayısıyla Nusayriler arasında meydana gelen heyecanın yatıştırılması ve olaylara meydan verilmemesi hususunda hizmetleri geçen kişilerin taltifleri hakkında gelen 9 Nisan 1309 (22 Nisan 1893) tarihli yazı değerlendirilmiştir. Hadisenin sebep olduğu tesirin Tarsus ve Mersin'deki Nusayrilere kadar sirayet etmesine ve fitne çıkmasına ramak kalmasına rağmen durumun Babiâli'ye geç bildirilmesinin sebebi anlaşılammıştır. Talep edilen taltif sonradan düşünülecek bir mesele olup öncelikle bu gibi hususların zamanında Babiâli'ye bildirilmesi gerektiği emredilmiştir (BA, BEO: 201/15050).

4.1.4-Adana Valisi Abdülhalık Nasuhi tarafından Bâbiâli'ye gönderilen 18 Zilkade 1310/22 Mayıs 1309 (3 Haziran 1893) tarihli yazıya göre; Kadir gecesinde meydana gelen olaylar hakkında Babiâli'ye acilen bilgi verilmemiş olması, olayın önemli görülmemiş olmasındandır. İstihbarattan olayların Adana, Tarsus ve Mersin kazalarında yaşayan Nusayrî mahalle ve köylerine kadar yayıldığıının öğrenilmesi üzerine, olaydan 7 gün sonra durum İstanbul'a bildirilmiştir (9 Nisan 1309/22 Nisan 1893). Bununla birlikte olaylar sükûnete kavuşturulmuştur. Gerek meydana gelen olayların ortadan kaldırılması ve gerekse Nusayrilere mescit ve mektep yapılması hususunda hizmetleri görülen yukarıda isimleri bildirilen kişilerin taltif edilmesi tekrar istenmiştir (BA, BEO: 201/15050).

4.2-Amerikalı Misyoner Dr. Metheny (David Metheny)'nin Nusayrileri Protestanlaştırılma (Hristiyanlaştırılma) Faaliyetleri ve Mersin'deki Amerikan Protestan Kız Mektebine Alınan Nusayrî Kızlar Hakkında Arşiv Belgeleri

Osmanlı İmparatorluğu'nda Protestanlar, 1850 yılında millet statüsünü elde etmişlerdir (Ortaylı, 2006: 117). Ardından da imparatorluğun Anadolu coğrafyasında yaşayan Ermeniler, Suriye Katolikleri ve Suriye Müslüman Arapları (Nusayriler) arasında misyonerlik faaliyetlerine başlamışlardır (BA, A. MKT. MHM: 700/5)¹². Protestanlığı yaymaya çalışan Amerikan misyonerler, ülkenin pek çok yerinde okul ve yetimhane açmak suretiyle misyonerlik faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Bunlar içerisinde en etkililerden biri Mersin'de 1883'de Evadna Sterrett tarafından açılan, 1886'da Amerikan Dr. David Metheny (Meteni) tarafından geliştirilen ve etkin bir hâle getirilen misyoner okuludur (www.phillyrpc.org). Aşağıdaki belgeler 1892'de Protestan Kilisesi görünümüne getirilen (Mutlu, 1940: 7), aslen Nusayrî kızlarını Protestan yapmayı amaçlayan Dr. Metheny'nin yönetimindeki Amerikan Protestan Kız Mektebi ile ilgilidir.

4.2.1-Maarif Nazırı Zühdi Paşa'nın 7 Cemaziyelevvel 1311/4 Teşrin-i Sâni 1309 (16 Kasım 1893) tarihli Sadaret'e gönderdiği tahrirata göre; Mersin Amerikan Protestan Kız Mektebi yöneticisi Amerikan Dr. Metheny, Lazkiye'nin Külebe Kazası'ndan olup Tarsus'un Ömerli Mahallesi'nde oturan Nusayrî Mahmud oğlu İbrahim'in 8 yaşındaki

12 6 Rebiülahir 1327 (27 Nisan 1909) tarihli bir belgede; Suriye ve Beyrut'ta, Fransızların Marunileri, İngilizlerin Dürzileri, Amerikalıların da Nusayrileri emirleri altına almak istedikleri, her bir devletin bölgede mektepler açarak kendi maksatlarına ulaşmak için gayret sarf ettikleri belirtilmiştir (BA, Y. EE: 43/103)

Nacide (bu çocuk dilsizdir), 13 yaşındaki Zühre ve 10 yaşındaki Safiye adlı kızlarını kandırarak bunlardan Nacide'yi 3 yıl önce Amerika'ya göndermiş, diğerlerini ise 6 seneden beri yanında alıkoymuştur. İbrahim, konsolosluğa müracaat ederek kızlarını istemiş ise de alamamıştır. Bu iki kızın da Amerika'ya kaçırılacağı Adana Maarif Müdürlüğü tarafından Nezaret'e bildirilmiştir. Bunun üzerine durumun araştırılması için vilayete yazı yazılmıştır. Vilayetin 31 Teşrin-i Evvel 1309 (12 Kasım 1893) tarihli cevabında, Mersin'deki Amerikan misyonerlerinin Tarsus ve Lazkiye Nusayrilerinden kandırdıkları 15-20 kadar kızı idarelerindeki okullara aldıkları, hükümetten istenildiği hâlde vermedikleri bildirilmiştir. Dr. Metheny'nin elindeki çocuklar hukuki yolla alınmalıdır. Bu çocukların okullara alınmaları ve kandırılarak Amerika'ya kaçırılmaları siyaseten ve mülken mahzurlu olup Amerikalıların elinden alınması, velilerine teslim edilmesi ve olayın tekrarlanmaması için dikkat edilmesi hakkında vilayete emir gönderilmesi istenmiştir (BA, BEO: 314/23496).

4.2.2-Yıldız Saray-ı Hümayûnı Başkitâbet Dairesinin 22 Rebiülahir 1311/21 Teşrin-i Evvel 1309 (2 Kasım 1893) tarihli yazısına, Adana Valisi Nasuhi Paşa'nın 9 Cemaziyelevvel 1311/6 Teşrin-i sâni 1309 (18 Kasım 1893) tarihinde gönderdiği cevabi yazısına göre; Mersin ve Kozan mutasarrıflıklarından vaktinde cevap alınmadığı hâlde, yapılan araştırmaya göre, vilayet merkezi ve çevresinde bulunan Ermeni mekteplerinde Müslüman erkek ve kız çocukları bulunmamaktadır. Ancak Mersin'deki Amerikan Protestan Kız Mektebi'nde 3-5 seneden beri Evlâd-ı Arap'tan Nusayri kabilesinden 15 kadar kız çocuğu bulunmaktadır. Bunlar mahalli mutasarrıflığın aczi sebebiyle şimdiye kadar geri alınamamıştır. 6 Mart 1309 (18 Mart 1893) tarihinde Maarif Nezaretine bölgede 15 adet Rüştîye ve İptidai okulları lüzum olduğu mazbata ile beyan edilmiş, ancak olumlu cevap alınamamıştır. Hassas bir vaziyette olan vilayetin Mersin ve Kozan sancakları mutasarrıflıklarınının 3 Teşrinievel 1309 (15 Ekim 1893) tarihli ve 241 sayılı arzlarında tafsil olunan sebepler üzere, gereğinin yapılması için gayret gösterilecektir (BA, Y. MTV: 87/44).

4.2.3-Sadaret'ten Adana vilayetine gönderilen 9 Cemaziyelevvel 1311/6 Teşrin-i Sâni 1309 (18 Kasım 1893) tarihli yazıya göre; Mersin'de bulunan Kız Protestan Mektebi yöneticisi Amerikan Dr. Metheny, Nusayri İbrahim'in Nacide, Zühre ve Safiye adlı kızlarını kandırarak yanına aldığı, bunlardan Nacide'yi Amerika'ya kaçırdığı gibi diğerlerini de göndereceği vilayet Maarif Müdürlüğünden ihbar edilmiştir. Mersin'deki Amerikan misyonerlerinin Nusayrilerden 20 kadar kızı da mektebe almışlardır. Bunlar hakkında bilgi talep edildiğinde cevap dahi vermedikleri Maarif Nezaret'i'nden bildirilmiştir. Çocukların bu yolla mekteplere alınıp ecnebi memleketlere kaçırılması siyaseten ve mülken mahzurlu olduğundan, bu gibi hâllerin meydana gelmesine izin verilmemesi istenmiştir (BA, BEO: 314/23496; BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.4-Sadaret'ten Hariciye Nezaretine yazılan 10 Cemaziyelevvel 1311/7 Teşrin-i Sâni 1309 (19 Kasım 1893) tarihli yazıya göre; Amerikan Dr. Metheny'nin idaresindeki Mersin Protestan Kız Mektebine Nusayri Mahmud oğlu İbrahim'in Nacide, Zühre ve Safiye isimli kızları alınmıştır. Bunlardan Nacide Amerika'ya kaçırılmış, diğerlerinin de kaçırılacağı vila-

yet Maarif Müdüriyetinden ihbar edilmiştir. Ayrıca Mersin'deki Amerikan misyonerlerinin Nusayrilerden 20 kadar kızı mektebe alıp talep olundukça cevap bile vermedikleri Maarif Nezareti'nden bildirilmiştir. Çocukların misyoner mekteplerine alınıp yabancı ülkelere kaçırılmaları sakıncalı olduğundan, buna meydan verilmemesi ve gerekenin yapılması istenmiştir (BA, BEO: 314/23495; BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.5-Adana Valisi Nasuhi'den Sadaret'e gönderilen 10 Cemaziyevvel 1311/7 Teşrin-i Sâni 1309 (19 Kasım 1893) tarihli yazıya göre; Dr. Metheny'nin mektebinde 3-5 seneden beri Nusayrilerden 10-15 veya daha fazla kız çocuğu bulunmuş ve bulunmaktadır. Mersin Mutasarrıflığına bu kızların kurtarılamayacağı anlaşıldığından, Mersin'e gidilerek meselenin çözüleceği (şiddetle) arz olunmuştur (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.6-Sadaret'ten Adana Valisi Nasuhi'ye gönderilen 11 Cemaziyevvel 1311/8 Teşrin-i Sâni 1309 (20 Kasım 1893) tarihli yazıya göre; Mersin'e gidildiğinde bir mesele çıkmasına imkân vermeyecek şekilde işlem yapılması tavsiye edilmiştir (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.7-Maârif-i Umûmiyye Nazırı Zühdi'nin Sadaret'e gönderdiği 25 Cemaziyevvel 1311/22 Teşrin-i Sâni 1309 (4 Aralık 1893) tarihli tahrirata göre; Adana Vilayeti'ndeki Ermeni mekteplerine Müslüman çocukların gitmesi mahzurlu olduğundan, bunun önlenmesi için mahalli memurların dikkatli olması, Dr. Metheny'nin elindeki Nusayrî kızlarının kurtarılması, 16 Kasım 1893 tarihli tezkirede de belirtildiği üzere Müslüman kız çocukların bu okullara devam etmelerinin men edilmesi için vilayete yazı yazılması istenmiştir (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.8-Adana Valisi Nasuhi'den Sadaret'e gönderilen 29 Teşrin-i sâni 1309 (11 Aralık 1893) tarihli yazıya göre; Mersin'deki Dr. Metheny'nin mektebindeki Nusayrî İbrahim'in ve diğer "Arabistân Nusayrilerinden" yirmiden fazla kızın, velilerine teslim edilmeyeceği Amerika konsolosluğu vasıtasıyla bildirilmiştir. Kızların künyesi bilinmediğinden velileri vasıtasıyla veya memurlar tarafından mektep haricinde alınmaları mümkün olmamıştır. Vilayette 3-5 Amerikan mektebi olduğu hâlde hiçbirisi Dr. Metheny okuluyla kıyaslanamaz. Bu okul hakkında tafsilatlı bilgi gönderilecektir (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.9-Sadaret'ten Adana vilayetine gönderilen 3 Cemaziyelahir 1311/30 Teşrin-i Sâni 1309 (12 Aralık 1893) tarihli yazıya göre; Amerikan Dr. Metheny'nin idaresindeki Mersin Protestan Kız Mektebine Nusayrî Mahmud oğlu İbrahim'in üç kızı kandırılarak alınmıştır. Bunlardan Nacide Amerika'ya kaçırılmış, diğerlerinin de kaçırılacağı vilayet Maarif Müdürlüğünden ihbar edilmiştir. Ayrıca Mersin'deki Amerikan misyonerlerinin Nusayrilerden 20 kadar kızı mektebe alıp talep olundukça cevap bile vermedikleri Maarif Nezaretinden bildirilmiştir. Çocukların misyoner mekteplerine alınıp yabancı ülkelere kaçırılmaları sakıncalı olduğundan, buna meydan verilmemesi lüzumu 6 Teşrin-i Sâni 1309 (18 Kasım 1893) tarihi yazıyla bildirilmiştir. Hariciye Nezaretine de malumat verilmiştir. Vilayetdeki Ermeni mekteplerine Müslüman çocuklarının alınmasına meydan verilmemesi ve şayet memurların dikkatsizliği eseri alınan olursa mesul olacakları, Mabeyn-i Hümâyûn-ı Mülûkâne Başkitâbeti tarafından tebliğ edilmiştir. Maarif Müdürlüğü tamim olunan bu tebligata verdiği cevapta;

1-Vilayette bulunan Katolik ve Protestan okulları öğrencilerinin genellikle Ermeni çocuklarından ibaret olduğu,

2-Adana Cizvit Mektebine geçen sene Cisir Mahallesi'nden Abdullah bin Molla Mehmed'in devam ettiği haber alınarak men edildiği,

3-Protestan Mektebine Mehmed bin Süleyman isminde birisinin gittiği istihbar olunarak araştırma yapıldığı sırada pederiyle birlikte başka mahalle kaçtığından künyesinin anlaşılmadığı,

4-Amerikan Misyoneri Dr. Metheny'nin, her sene Suriye ve Lazkiye Nusayrilerinden Mersin Amerikan Protestan Mektebine kızlar getirdiği gibi, Tarsus sakinlerinden üç kızı da kandırıp yanına aldığı,

5-Adana Cizvit ve Mersin Amerikan Protestan Mektepleri müdürlerine yapılan tebligata rağmen bu mekteplerde Müslüman kız çocukların olup olmadığı bildirilmediği,

6-Mersin Amerikan Kız Mektebine Nusayrî kızlarının, mahalli memurlarca yardım ve kolaylık gösterilmedikçe Maarif Müdürlüğüne gitmelerine engel olunamayacağı,

7-Cebel-i Bereket, Adana ve Mersin Sancaklarının münasip mahallerinde erkek ve kız mekteplerinin kurulmasının lüzumlu olduğu beyan edilmiştir.

Sonradan gönderilen telgrafta da; Dr. Metheny'nin almış olduğu 27 Müslüman kız çocuğunun sayısını artıracığı, mevcut olanları katiyen teslim etmeyeceği ve bundan böyle geleceklere de kabul edeceğini ifade eylediği, Müslüman kız çocuklarının ecnebi mekteplerine devamlarının engellenmesi hakkında yazılan irade-i seniyye vilayete geldiği hâlde, Dr. Metheny'nin almış olduğu kızların kurtarılması hususunda bir netice alınmadığı, Rüştîye mektebinin kurulması ve Müslüman kız çocuklarının Dr. Metheny'nin mektebine gitmelerinin kesinlikle engellenmesi için gereğinin yapılması istenmiştir (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.10-Sadaret'ten Maârif Nezaretine gönderilen 3 Cemâziyelaahir 1311/30 Teşrin-i Sâni 1309 (12 Aralık 1893) tarihli yazıya göre; Müslüman kızlarının ecnebi mekteplerine gitmelerinin önlenmesi hakkında Adana vilayetine gerekli tebligatın yapıldığı bildirilmiştir (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.11-Adana Valisi Nasuhi'den Sadaret'e gönderilen 9 Cemâziyelaahir 1311/4 Kânûn-i evvel 1309 (18 Aralık 1893) tarihli yazı; Mersin'de bulunan Dr. Metheny mektebine dair tafsilat, 11 Aralık 1893'te Sadaret'e bildirilmiştir. Bu mektebin neye istinaden kurulduğu, kuruluş tarihi, talebe adedi, mektep bahçesinde inşa edilen binalarla ilgili hükûmete ve maarif idaresine müracaat edilmediği hâlde belediyece engel olunmadığı, mektebe Suriye'den kızlar getirilip getirilmediği ve âdetleri hakkında teferruatlı malumatın Maârif Nezâretinden yazılan 22 Muharrem 1311 (5 Ağustos 1893) tarih ve 13 sayılı yazıyla Mersin Mutasarrıflığına tebliğ olunmuş ve birkaç defa yazılmış olduğu hâlde bir cevap alınamamıştır. Birkaç gün önce vi-

layet Maârif Müdürü'nün Tarsus'a gittiği sırada Dr. Metheny, aslen Lazkiye'nin Kelbiye kazasından olup Tarsus'un Ömerli Mahallesi'nde oturan Nusayri Mahmud oğlu İbrahim'in Nacide, Zühre ve Safiye adlı kızlarını kandırarak yanına aldığı, bunlardan Nacide'yi üç yıl evvel Amerika'ya kaçırdığı, diğerlerini de altı senedir yanında tuttuğu, kızların babası mahallî hükümet vasıtasıyla konsolosluğa müracaat etmiş ise de, on günden önce verilemeyeceği cevabıyla kızlarını alamadığı, bunların da Amerika'ya kaçırılacağı Maarif Müdürü'nce Nezaret'e haber verildiği, İbrahim'in mutasarrıflığa müracaat ettiği, kızların verilmesi için Amerika konsolosluğuna yazı yazıldığı, Maârif Müdürü'nün Mersin'e gideceği tebliğ edilmişti. Müdürlükten gelen yazıda mektebin; 1299 (1882)'da irade-i seniyye olmaksızın Amerikan vatandaşları Pensilvanya'nın Pitsburg (Pittsburgh) kasabasından misyoner Dr. Metheny tarafından "Newyork Reform Presbiteryen Protestan" adlı şirket namına inşa ve tesis olunduğu, Maarif tarafından nizamnamesi onaylanmadığı, belediyeden ruhsat alınmasına lüzum görülmeden bahçede bir bina ve yatak odaları yaptırıldığı ve okul binasının zevcesinin mülkü olduğunu, Müslüman kız çocuklarının okula alınması ve istisna edilmesinin, hükümetlerinin emirlerine ve talimatına aykırı olacağı gerekçesiyle, tanzim olunan okul ruhsatnamesini almayı reddettiğini, okulun öğretmenlerinden Galiemus, Rose Demyani'nin hasta oldukları bahanesiyle ortaya çıkmadıkları, Kaytan, July Pols, Hani Tadir ve Vetsa Garzuz'un da nüfus tezkiyelerinin bu ana kadar lüzum görülmediğinden alınmadığı ifade edilmiştir. Okulda görevli 13 öğretmenden; Osmanlı tebaasından iki, Amerikan vatandaşlarından iki erkek ve üç bayan olmak üzere yedi öğretmenin usulüne uygun şahadetnâmesi verilmiş, 20 parça okul kitabı incelenmiş ve kitaplardan zararlı görülen ve Beyrut Maârif İdâresinin ruhsatıyla 1892'de burada basılmış olan "Kitâbu Hülâsatü's-Sâfiyye fi Usûli'l-Coğrafiyya" isimli kitabın bir nüshası alınmış, diğer nüshalarının Beyrut'a iadesi kararı verilmiş ve bu kitabın okutulması men edilmiştir. Okula yalnızca gayrimüslim kız çocuklarının alınabileceği belirtilmiştir.

Bu okul yatılı olup İbtidai Rüştiye ve İdadî sınıflarında 100 kız, 50 erkek öğrencisi vardır. Velayetteki Protestan mektepleri Amerikalı üç şirket tarafından idare olunmaktadır. Bunlardan biri Anadolu Ermenilerini, ikincisi Suriye Katoliklerini ve üçüncüsü de bu okulun da mensup olduğu Newyork Reform Presbiteryen Protestan Şirketi de Müslümanları, bilhassa da Nusayriileri, Protestan mezhebine geçirmek amacıyla çalışmaktadırlar. Dr. Metheny yanında tuttuğu Nusayri kızlar için mektebince yapılan masraf karşılanmadıkça kızları teslim etmeyeceğini Amerika Konsolosluğu vasıtasıyla bildirmiştir. Kızların dostane bir şekilde alınmayacakları anlaşıldığından keyfiyet mahkemeye bırakılmıştır. Dr. Metheny'nin ifade ve itirazına nazaran mektepte birkaçının ebeveyni Sünni ve gerisi Nusayri erkek ve kız yüzden fazla çocuk bulunmaktadır. Dr. Metheny'den istenmesine rağmen çocukların künyelerini gösteren defteri veremeyeceğini beyan etmiştir. Daha önceden de arz edildiği gibi, diğer çocukların velileri bilinmediğinden, çocuklarını almak için kendilerine ulaşamamıştır. Bunun için mektep dışına hafiyelerle memurlar konulup, kızlar dışarı çıktıklarında tutulup doğum yerlerini öğrenerek bunları memleketlerine göndermek kabil ise de, künyelerinin alınmaması sebebiyle bu mümkün olmamıştır. Bu ve diğer ecnebi mekteplerinde yatılı olarak okuyan öğrencilerin künyeleri bildirilmediğinden, hükümet nazarında serseri yatağı hükmündedir. Gerçi hükümetin, bu okulların resmî ruhsat almaları ve yatılı kalan öğrencilerin mezhep ve tabii-

yetleri defter olunarak gönderilmesi hususunda emri bulunmakta ise de, bir sonuç alınamamıştır. Bu hâl Maârif Nezaretine de yazılı olarak bildirilmiştir (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.12-Adana Maârif Müdüriyetinden Maârif Nezâretine gönderilen 16 Cemâziyelaahir 1311/12 Kânûn-i Evvel 1309 (25 Aralık 1893) tarihli yazıya göre; Amerikan Dr. Metheny, 7-8 sene evvel izin almaksızın Mersin'de bir Amerikan Protestan Mektebi inşa etmiştir. Dr. Metheny ve okulunun faaliyetleri hakkında;

1-Bu okula her yıl Lazkiye ve Suriye Nusayrîlerinden 20-25 kız getirilmekte ve bu kızlar Protestan mezhebine göre yetiştirilmektedir. Daha sonra da bu kızların bir bölümünü Suriye sahillerine göndermektedir. Bunun sebebi bu kızların kendi toplumları içerisinde Protestanlık (Hristiyanlık) propagandası yapmasını sağlamak, böylece yeni kızlar elde etmek ve Nusayrîleri Protestanlaştırmaktır (Hristiyanlaştırmak). Protestanlığın bu şekilde Nusayrîler içinde yayılmasına izin verilmesi siyaseten ve idareten zararlıdır.

2-Dr. Metheny, Maârif Müdürlüğünden izin almadan okul bahçesinde yeni binalar inşa ettirmektedir.

3-Okulun kuruluşu, kuruluş maksadı, öğrenci sayısı, Suriye'den öğrenci getirilip getirilmediği ve Maarif'ten izin alınmadan sonradan inşa edilen binalara Belediye'nin niçin müdahale etmediğine dair 22 Muharrem 1311 (5 Ağustos 1893) tarihli yazı gereğince Mersin Mutasarrıflığı'ndan ayrıntılı bilgi istenmiştir. Ancak bu güne kadar malumatlı bir bilgi alınmamıştır.

4-Dr. Metheny'nin, aslen Lazkiye'nin Kelbiye kazasından olup Tarsus'un Ömerli Mahallesi'nde oturan Nusayrî Mahmud oğlu İbrahim'in Nacide, Zühre ve Safiye adlı kızlarının durumu ve haklarında yapılan yazışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Dr. Metheny yanında tuttuğu İbrahim'in kızları için mektebince yapılan masraf karşılanmadıkça kızları teslim etmeyeceğini Amerika Konsolosluğu vasıtasıyla bildirmiştir. Kızların dostane bir şekilde alınmayacakları anlaşıldığından keyfiyet mahkemeye bırakılmıştır.

5-Amerikan Protestan Mektebinin 1299 (1882)'da izin almaksızın Amerikan vatandaşı Pensilvanya'nın Pittsburgh kasabasından misyoner Dr. Metheny tarafından "Newyork Reform Presbiteryen Protestan" adlı şirket adına inşa ve tesis olunmuştur. Maarif tarafından nizamnamesi onaylanmamıştır. Belediyeden ruhsat alınmasına lüzum görülmeden bahçede bina ve yatak odaları yaptırılmaya başlanmıştır. Dr. Metheny, okul binasının eşinin mülkü olduğunu söylemiştir. Bölgedeki Protestan mektepleri, Amerikalı üç şirket tarafından idare olunmaktadır. Bunlardan biri Anadolu Ermenilerini, ikincisi Suriye Katoliklerini ve üçüncüsü de bu okulun da mensup olduğu Newyork Reform Presbiteryen Protestan Şirketi de Müslümanları, bilhassa da Nusayrîleri, Protestan mezhebine geçirmek amacıyla çalışmaktadırlar.

6-Müslüman kız çocuklarının bu okula alınmasının istisna edilmesinin, hükümetlerinin emirlerine ve talimatına aykırı olacağı gerekçesiyle, tanzim olunan okul ruhsatnamesini almayı reddetmiştir.

7-Okulda görevli 13 öğretmen bulunmaktadır. Bunlardan; Osmanlı tebaasından iki, Amerikan vatandaşlarından iki erkek ve üç bayan olmak üzere yedi öğretmenin usulüne uygun vesikası (şahadetname) alınmıştır. Okulun öğretmenlerinden Galieumus ve Rose Demyani hasta oldukları bahanesiyle ortaya çıkmamışlardır. Diğer öğretmenlerden Medul Kaytan, July Pols, Hani Tadir ve Vetsa Garzoz'un da nüfus tezkirelerinin bu ana kadar lüzum görülmediğinden alınmadığı ifade edilmiştir.

8-Okulda okutulan 20 parça kitap incelenmiş ve kitaplardan zararlı görülen ve Beyrut Maârif idâresinin ruhsatıyla 1892'de burada basılmış olan "Kitâbu Hülâsatü's-Sâfiyye fi Usûli'l-Coğrafiyya" isimli kitabın bir nüshası alınmış, diğer nüshalarının Beyrut'a iadesine kararı verilmiş ve bu kitabın okutulması men edilmiştir.

9-Okula yalnızca gayrimüslim kız çocuklarının alınabileceği belirtilmiştir.

10-Bu okul yatılı olup İptidai, Rüştîye ve İdadî sınıflarında 100 kız, 50 erkek öğrencisi vardır.

11-Dr. Metheny'nin ifade ve itirazına nazaran mektepte birkaçının ebeveyni Sünni ve gerisi Nusayrî erkek ve kız, yüzden fazla çocuk bulunmaktadır. Dr. Metheny'den istenmesine rağmen çocukların künyelerini gösteren defteri veremeyeceğini beyan etmiştir (BA, Y. PRK. MF: 3/11).

4.2.13-Maârif-i 'Umûmiyye Nazırı Zühdi'den Sadaret'e gönderilen 21 Cemâziyelâhir 1311/18 Kânûn-i evvel 1309 (30 Aralık 1893) tarihli yazıya göre; okulundaki Nusayrî ve diğer Müslüman kızlarını velilerine teslim etmemekte direnen Dr. Metheny'nin bu tavrına karşı son tedbir olmak üzere çocuklar mektepten çıktıklarında tutulup velilerine teslim etmek için memur tayininde tereddüt gösterildiği anlaşılmıştır. Bu çocukların kurtarılması için gereken yapılmalıdır (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.14-Sırrı tarafından 28 Kânûn-i Evvel 1309 (9 Ocak 1894)'da gönderilen yazıya göre; Mersin'de bulunan Amerikan mektebinde, Nusayrîlerden birinin üç kızının olduğu, bunlardan birinin Amerika'ya kaçırıldığı ve diğerlerinin de kaçırılmak üzere olduğu, Adana Vilâyeti Maârif Müdürlüğünden bildirilmiş ve bunun üzerine mahalline yazı yazıldığı bildirilmişti. O zamandan beri mahalli yöneticiler çocukları kurtarmaya muvaffak olamadığından Nezaret, Babiâli'ye müracaata mecbur olmuştur. Amerikan Okulu ve bu işe dair önemli tafsilatı içeren Maarif Müdürlüğü'nden Nezaret'e yazılan yazının bir sureti ehemmiyeti hasebiyle arz olunmuştur (BA, Y. PRK. MF: 3/11).

4.2.15-Amerikan konsolosluğundan Hariciye Nezaretine gönderilen 15 Kânûn-i sâni 1309 (27 Ocak 1894) tarihli yazının tercümesi; Sefâret, Mersin'de bulunan Amerikan mekteplerinde okuyan kız çocuklarının ebeveynlerine geri verilmemesi olayını derhâl araştıracaktır. Olay hakkında okulun öğretmenlerinden bilgi istenmiş ve ebeveynlerinin rızası olmadan yanlarında alıkoydukları tüm kız çocuklarını iade etmeleri emredilmiştir. Bu konuda teferruatlı bir rapor alınır alınmaz sefaret, ebeveynlerin hukukunun muhafazası için Hariciye Nezareti'ne yardımcı olacaktır. Ancak suistimaller olmaması maksadıyla, olayın aydınlatılması için sefaret gayret gösterecek ve durum Nezaret'e bildirecektir (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.16-Hariciye Nezaretinden Sadaret'e gönderilen 21 Receb 1311/16 Kânûn-i sâni 1309 (28 Ocak 1894) tarihli yazıya göre; Nusayrî kızlarının durumu hakkında 10 Cemaziyelevvel 1311 (19 Kasım 1893) tarihli ve 1051 numaralı tezkire gereğince, Amerikan sefaretinden gönderilen yazının tercümesi sunulmuştur (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.17-Sadaret'ten Adana vilayetine gönderilen 27 Kânûn-i Sâni 1309 (8 Şubat 1894) tarihli yazıya göre; Nusayrî kızlarının durumu, 6 Teşrin-i Sâni 1309 tarihli telgrafla vilayete ve Hariciye Nezaretine yazılmıştır. Nezaret'ten cevaben yazılan tezkirede; Amerikan sefaretinin, misyonerlerin alıkoydukları tüm kız çocuklarını iade etmeleri için emir verdiği bildirilmiştir. Vilayet, Nezaret'in bu cevabına göre gereğini yapmalıdır (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.18-Maârif-i 'Umûmiyye Nazırı Zühdi'den Sadaret'e gönderilen 2 Şaban 1311/27 Kânun-i sâni 1309 (8 Şubat 1894) tarihli yazıya göre; Mersin'deki Amerikan Kız Mektebine giden Müslüman kızların engellenmesi hakkında vilayete emir yazılması hususunda 17 Kânûn-i evvel 1309 (29 Aralık 1893)'de tezkire yazılmıştı. Mahallinden gönderilen yazıda, bu durum devam etmekte olup buna cevaz verilemeyeceği için bir an önce icabına bakılmalıdır (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.19-Sadaret'ten Maârif Nezareti'ne gönderilen 1 Şubat 1309 (13 Şubat 1894) tarihli yazıya göre; Mersin'de bulunan Kız Protestan Mektebi yöneticisi Amerikan Dr. Metheny, Nusayrî İbrahim'in Nacide, Zühre ve Safiye adlı kızlarını kandırarak yanına aldığı, bunlardan Nacide'yi Amerika'ya kaçırıldığı gibi diğerlerini de göndereceği vilayet Maârif Müdürlüğünden ihbar edilmiştir. Mersin'deki Amerikan misyonerlerinin Nusayrîlerden 20 kadar kızı da mektebe almışlardır. Bunlar hakkında bilgi talep edildiğinde cevap dahi vermedikleri Maarif Nezaretinden bildirilmiştir. Hariciye Nezaretinden gönderilen tezkirede, misyonerlere ebeveynlerinin rızası olmadan alınan çocukları iade etmeleri emredildiği Amerikan sefaretinden alınan cevabi yazıda beyan olunmuştur. Durum vilayete ve Nezaret'e bildirilmiştir (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.20-Adana Valisi Abdülhalık Nasuhi'den Sadaret'e gönderilen 27 Şaban 1311/21 Şubat 1309 (5 Mart 1894) tarihli yazıya göre; Dr. Metheny'nin okulundaki Nusayrî İbrahim ve diğer Nusayrî kızlarının kurtarılması ve buralara Müslüman çocukların gitmesinin engellenmesi hakkında 6 Teşrin-i sâni 1309 (18 Kasım 1893), 27 Kânûn-i sâni 1309 (8 Şubat 1894) tarihli yazılar, Amerikan Sefaretinin bu konudaki icraatları, Dr. Metheny'nin Nusayrî kızlarının iade edilmesini isteyen Mersin Amerikan konsolosu Daraf'ı, ABD Başkanı'na şikâyet hazırladığı, Daraf'ın bu yüzden konsolosluktan istifa etmeyi düşündüğü, Dr. Metheny'nin Nusayrî kızları vermemesinin sebebinin aslında Osmanlı hükümetinden tazminat (para) almak veya nüfuz sahibi olduğu bildirilmiş, Osmanlı yönetimi ve kendi sefirlerini dinlemeyen bu adamın Mersin'den uzaklaştırılması ve Nusayrî kızların kurtarılması hakkında arzda bulunulmuştur (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.21-Sadaret'ten Hariciye Nezareti ile Adana vilayetine gönderilen 22 Şubat 1309 (6 Mart 1894) tarihli yazıya göre; Nusayrî Mahmud oğlu İbrahim'in Mersin'de Amerikan Dr. Met-

heny tarafından kandırılan kızları ile misyonerler yanında bulunan sair Nusayrî kızları hakkında Amerikan sefaretinden ve Hariciye Nezaretinden gelen yazı 7 Şaban 1311 (13 Şubat 1894)'de vilayete yazılmıştır. Amerikan sefiriyle yapılan bir görüşmede, Amerika'ya kaçırılan çocuğun iadesini hükûmetine ve bu kabil çocukların Amerika'ya gönderilmemesini misyonerlere yazacağını ve Sadaret'ten yapılan ısrar üzerine diğer iki kız için istenilen masraf ve tazminattan vazgeçeceklerini vaat etmiştir. Hariciye Nezaretine Washington (Vaşington) sefaretine buna göre tebligat yapılması haberi verilmiştir. Adana vilayetine de konu hakkında mülumat verilmiştir. Hariciye Nezaretinden, Washington Sefaretine buna göre iş yapması istenmiştir (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.22-Washington Sefaretinden Hariciye Nezaretine gönderilen 6 Nisan 1894 tarih 104 numaralı yazının tercümesi; Mersin'deki Amerikan misyoner mektebine alınan, daha sonra Amerika'ya kaçırılan Nusayrî İbrahim'in kızı ve diğer Nusayrî kızların durumları bildirilmiştir. Okul müdürü Dr. Metheny, İbrahim ile aralarında bir anlaşma olduğunu, bu anlaşmaya göre İbrahim'in üç kızının Amerika'da talim ve terbiyesinin kendisine verildiği, bu kızları evlendirdiğinde çeyizlerini kendisinin vereceğini söylemiştir. Bu hareket Amerikan hukukuna aykırı olduğu gibi, Amerikanların Osmanlı memleketinde yaptıkları öğretmenlik vazifesinin de dışında olduğu, Amerika'nın İstanbul sefiri tarafından Metheny'ye bildirilmiştir. Ayrıca Osmanlı vatandaşı İbrahim ile Amerikan vatandaşı sıfatındaki Metheny'nin tabi olduğu hukuk böyle bir anlaşma yapmasına müsait değildir. 1830 muahedenamesinin 4. maddesi mucibince bu gibi mukavelenelerin hüküm derecesi ve itibarı bir Amerikan tercümanı hazır olduğu hâlde Hukuk Mahkemesi tarafından tayin olunmak lazım geldiği cihetle, Amerikan hükûmeti talep edilen emri vermeye salahiyetli değildir.

İstişare Odasının 12 Mayıs 1894 tarihli ve 7265 numaralı mütalâası; Mersin'deki Amerikan misyonerlerinin Osmanlı tebaasına yaptıklarına dair Washington Sefaretinin 6 Nisan 1894 tarihli cevabi yazısıyla Adana vilayetinin yazısı değerlendirilmiştir. Dr. Metheny'nin Nusayrî İbrahim ile yaptığı anlaşma, Osmanlı kanunlarına muhalif olduğu takdirde Amerikan hükûmeti tarafından himaye edilemeyeceği, Amerika Hariciye Nezaretinden İstanbul'daki Amerikan sefirine bildirilmiştir. Metheny hakkında açılan cinayet davası ile beraber üç genç kıza yaptıklarından dolayı Osmanlı toprağından atılabilir. Ancak hükûmetler arasında münasebetleri bozacak davranışlarda bulunulmamalı ve Dr. Metheny aleyhine açılan davanın şimdilik ertelenmesi ve Adana'ya bu yolda emir verilmesi münasip olacaktır (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.23-Adana Valisi Abdülhalık Nasuhi'den Sadaret'e gönderilen 7 Şevval 1311/30 Mart 1310 (13 Nisan 1894) tarihli yazıya göre; birkaç gün önce Mersin limanına Şikago isimli bir Amerikan zırhlısı gelmiştir. Bu sırada Dr. Metheny, okul damına Amerikan bayrağı asmıştır. Bu bayrağın kaldırılması için konsolos vekiline yazı yazılmıştır. Ancak konsolos vekilinin kaldırılması yolundaki sözü Metheny'ye geçmemiştir. Ayrıca Nusayrî kızlarının iadesi ve okulun durumu hususlarında da bir gelişme olmamıştır. Serkeşçe hareket eden Metheny'e yapılacakların bildirilmesi istenmiştir (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.24-Sadaret'ten Maârif Nezaretine gönderilen 4 Nisan 1310 (16 Nisan 1894) tarihli yazıya göre; Nusayrî kızlarının ecnebi mekteplerine gitmelerinin önlenmesi hakkında Adana vilayetine ve 3 Ramazan 1311 (10 Mart 1894)'de Nezaret'e malumat verilmiştir. Vilayetten gelen 16 Ramazan 1311 (23 Mart 1894) tarih ve 10 numaralı cevabi yazıda alınması gereken tedbirler bildirilmiş ve Dr. Metheny hakkında icap eden muamele hakkında Bâbîâli ile sefaret arasında yazışmalar yapılmıştır (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.25-Sadaret'ten Hariciye Nezaretine gönderilen 17 Nisan 1310 (29 Nisan 1894) tarihli yazıya göre; Nusayrî İbrahim'in Amerika'ya kaçırılan kızının iadesi için Washington sefaretine yazı yazılması hakkında Nezaret'e 28 Şaban 1311 (6 Mart 1894)'de yazı gönderilmiştir. Dr. Metheny, Nusayrî kızları vermemek ve ruhsatsız inşaat yapmak gibi işlere devam ettiği, Mersin Amerika Konsolos Vekili'nin söz geçiremediği, vekil tarafından itiraf edilmiştir. Metheny konsolos vekilini Amerikan hükûmetine şikâyet ederek azlettirmek teşebbüsünde de bulunmuştur. Metheny'nin münasebetsiz hâl ve hareketlerinin sonlandırılması için Amerikan sefaretine yazı gönderilmelidir (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.26-Adana Maârif Müdürlüğü'nden Maârif Nezaretine gönderilen 26 Nisan 1310 (8 Mayıs 1894) tarihli yazıya göre; Londra'da yayınlanan "Kurye dö Londriye dö Lort" isimli bir haftalık gazetenin 7 Nisan tarihli nüshasında; Amerika'ya 15 kız götüren Dr. Metheny'nin Osmanlı'ya iade edilmesi hâlinde, süren davası yüzünden şer'i hükümlere göre idam edileceği sebeple Amerikan hükûmeti kızların iadesinde tereddüt gösterdiği haberi yayınlanmıştır. Metheny'nin bu işin takibi için Amerika'ya gittiği anlaşılmıştır (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.27-Maârif Nazırı Zühdi'den Sadaret'e gönderilen 13 Zilkade 1311/7 Mayıs 1310 (18 Mayıs 1894) tarihli yazıya göre; mektebine almış olduğu Nusayrî kızlarının kurtarılması için 10 Şevval 1311 tarihli tezkire mucibince, Dr. Metheny hakkında Bâbîâli ile sefaret arasında yazışmalar yapıldığı beyan edilmiştir. Dr. Metheny'nin kandırdığı 15 Nusayrî kızıyla birlikte Amerika'ya kaçtığı Adana Maârif Müdürlüğünden yazılan 26 Nisan 1310 (8 Mayıs 1894) tarihli telgrafın meali, önemine binaen Sadaret'e arz ve takdim kılınmıştır (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.28-Sadaret'ten Hariciye Nezaretine gönderilen 10 Mayıs 1310 (22 Mayıs 1894) tarihli yazıya göre; Dr. Metheny'nin Amerikan sefaretince de malûm olan hâline son verilmesi hakkında sefarete tebligatta bulunulması için 23 Şevval 1311 (29 Nisan 1894)'de Nezaret'e yazı yazılmıştı. Şimdi Metheny'nin Amerika'ya gittiği ve yanında 15 Nusayrî kızını kaçırdığı Adana Maârif Müdürlüğü tarafından Maârif Nezaretine bildirilmiştir. Maârif Nezaretinin 13 Zilkade 1311 (18 Mayıs 1894) tarihli yazısına nazaran gereğinin yapılması istenmiştir (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.29-Hariciye Nezaretinden Sadaret'e gönderilen 24 Zilkade 1311/17 Mayıs 1310 (29 Mayıs 1894) tarihli yazıya göre; Amerika'ya kaçırılan Nusayrî kızının (Nacide) iade edileceği, diğerleri için de masraf ve tazminat istenmeyeceği Amerika sefiri tarafından vaat olunmuştur. Ancak Metheny'nin Amerika'ya gittiği ve yanında 15 Nusayrî kızını kaçırdığı, Adana Maârif

Müdürlüğünce bildirilmiş ve durum Amerika Hariciye Nazırına iletilmiştir. Metheny'nin Nusayrı kızların babası İbrahim ile yaptığı anlaşma Osmanlı kanunlarına aykırı bulunmuştur. Metheny aleyhinde mahallince açılan cinayet davasının ertelenmesinin vilayete bildirilmesi münasip olacaktır (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.30-Sadaret'ten Adana vilayetine gönderilen 18 Mayıs 1310 (30 Mayıs 1894) tarihli yazıya göre; Metheny'nin Nusayrı Mahmud oğlu İbrahim ile akdettiği mukavele Osmanlı kanunlarına aykırı olup himayesinden sarf-ı nazar olunması hükümeti tarafından Amerika sefaretine bildirilmiştir. Metheny aleyhinde mahallince açılan cinayet davasının ertelenmesi Hariciye Nezareti'nin cevabı üzerine tebliğ olunmuştur (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.31-Washington Sefaretinden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 22 Eylül 1894 tarihli ve 235 numaralı yazının tercümesi; Dr. Metheny tarafından Amerika'ya gönderilen Nusayrı genç kızlarının Osmanlı'ya iadeleri sebeplerinin istihsalı için talimatı havi 4 Haziran 1894 tarihli yazı alınmıştır. Bu kızların ne isimleri, ne de nerede karaya çıkmış oldukları bilindiğinden araştırmalar neticesiz kalmıştır. Amerikan memurları ise, Amerika gibi geniş bir memlekette Nusayrileri bulmak için sarih malumat ve tafsilat talep etmektedirler (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.32-Hariciye Nezaretinden Sadaret'e gönderilen 16 Rebiülâhîr 1312/4 Teşrin-i evvel 1310 (17 Ekim 1894) tarihli yazıya göre; Dr. Metheny'nin kandırdığı 15 Nusayrı kızıyla birlikte Amerika'ya kaçtığı Adana Maârif Müdürlüğü, Maârif Nezareti ve Sadaret'ten yazılmış olup zikrolunan kızların isimleri ve hangi memlekette karaya çıktıkları bilinemediği için yürütülen araştırma neticesiz kalmıştır. Amerikan memurlarının, bunları ortaya çıkarmak için sarih malumat ve ayrıntı bilgi talep etmekte olduklarını içeren 22 Eylül 1894 tarihli yazının tercümesi takdim kılınmıştır (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.33-Sadaret'ten Maârif Nezaretine gönderilen 8 Teşrin-i evvel 1310 (20 Ekim 1894) tarihli yazıya göre; Dr. Metheny'nin kandırdığı 15 Nusayrı kızıyla birlikte Amerika'ya kaçtığı Maârif Müdürlüğü ve Maârif Nezaretinin 13 Zilkade 1311 (18 Mayıs 1894) tarihli ve 34 numaralı tezkireyle bildirmesiyle, Hariciye Nezaretine yazılmıştır. Zikrolunan kızların isimleri ve hangi memlekette karaya çıktıkları bilinemediği için yürütülen araştırma neticesiz kalmıştır. Amerikan memurları, bunları ortaya çıkarmak için sarih malumat istemiştir. Washington sefaretinin yazısına atfen Hariciye Nezareti'nden cevabi tezkire yazılmış olmakla, buna göre araştırma yapılması ve neticesinin bildirilmesi istenmiştir (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.34-Sadaret'ten Adana Valiliğine gönderilen 10 Teşrin-i evvel 1310 (22 Ekim 1894) tarihli yazıya göre; Dr. Metheny'nin kandırdığı 15 Nusayrı kızıyla birlikte Amerika'ya kaçtığı Hariciye Nezaretine yazılmıştır. Zikrolunan kızların isimleri ve hangi memlekette karaya çıktıkları bilinemediği için yürütülen araştırma neticesiz kalmıştır. Amerikan memurları, bunları ortaya çıkarmak için sarih malumat istemiştir. Washington sefaretinin cevabına atfen Hariciye Nezareti'nden cevabi tezkire ve gereğinin icrası Maârif Nezaretine yazılmış olmakla, vilayetçe de buna göre araştırma yapılması ve neticesinin bildirilmesi istenmiştir (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.35-Adana Maârif Müdürü Hamid'den Maârif Nezaretine gönderilen 30 Teşrin-i Evvel 1310 (11 Kasım 1894) tarihli yazıya göre; Dr. Metheny Mektebine verilen çocuklardan biri Tarsus'un Musallâ Mahallesi'nde oturan ve Kizir İsmail'in fabrikasında müstahdem olarak çalışan aslen Lazkiyeli Ali'nin oğlu 10 yaşında Hamdan ve kezâ aynı mahalleden müteveffa Şeyh Abdullah'ın ismi öğrenilemeyen 8 yaşındaki kızının olduğu arz olunmuştur (BA, MF. MKT: 237/20)

4.2.36-Maârif Nezaretinden Bâbiâli'ye gönderilen 21 Cemâziyelevvel 1312 (20 Kasım 1894) tarihli yazı; 19 Teşrin-i Sâni 1310 (1 Aralık 1894) tarihli yazıya istinaden Adana Vilayeti'ne takdim edilen, Mersin'deki Amerikalı Dr. Metheny'nin kandırarak Amerika'ya kaçırıldığı kızlara dair 31 Teşrin-i evvel 1310 (12 Kasım 1894)'da istenilen bilgiyi içermektedir. (BA, MF. MKT: 237/20)

1-Dr. Metheny'nin Amerika'ya kaçırıldığı Nusayrı kızların ne isimleri, ne de nerede karaya çıkmış oldukları bilindiği için araştırmanın neticesiz kaldığı, Amerikan memurlarının açık bilgi istediklerine dair Washington sefaretinin yazısı ve cevaben yazılan 8 Teşrin-i Evvel 1310 (20 Ekim 1894) tarihli yazı.

2-Dr. Metheny'nin okuluna aslen Lazkiye'nin Cebel-i Kelbiye ahalisinden olup, Tarsus'ta oturan Hasan Hoca Yusuf tarafından, Tarsus'un Musalla Mahallesi'nde oturan ve Kizir İsmail'in fabrikasında müstahdem olarak çalışan Ali'nin oğlu 15 yaşındaki Hamdan ve müteveffa Şeyh Abdullah'ın ismi bilinmeyen 8 yaşındaki kızının teslim edildiği bildirilmiştir. Bu durum Mekâtib-i Gayrimüslime ve Ecnebiyye Müfettişliğine bildirilmiştir. Bir taraftan Amerika'ya kaçırılmış olan kızların kurtarılması için bu kadar uğraşılırken, diğer taraftan Müslüman kızların yine bu okula gitmelerine izin verilmemelidir. Bu iki çocuğun alınarak ailelerine teslim edilmeleri için vilayete gereken emrin verilmesi arz olunmuştur (BA, MF. MKT: 237/20).

4.2.37-Maârif Nazırı Zühdî'den Sadaret'e gönderilen 20 Receb 1312/5 Kânûn-i sâni 1310 (17 Ocak 1895) tarihli yazıya göre; Dr. Metheny'nin Amerika'ya kaçırıldığı 15 kızın isimleriyle, nerede karaya çıktıkları henüz tespit edilememiştir. Bu esnada okuluna Lazkiye'de Cebel-i Kelbiye ahalisinden ve Tarsus'ta oturan Hasan Hoca Yusuf marifetiyle Tarsus'tan Nusayrı çocukları götürdüğü ve Yusuf'un evvelce de bu mektebe biri oğlan, diğeri kız iki Nusayrı çocuğu götürüp teslim ettiği vilayet Maârif Müdürlüğünden gönderilen yazıda beyan edilmiştir. Bu çocukların, velilerinin isimleri ile nereli olduklarının tespitinin çok güç olduğu ortadadır. Bu esnada alınan diğer bir yazıda da Tarsus'un Musalla Mahallesi'nden müteveffa Abdullah'ın kızı ile diğer bir kızın Mersin eski gazhane bekçisi Çerkes Ebubekir tarafından Metheny Mektebine teslim edildiği yazılmıştır. Bu durum Mekâtib-i Gayrimüslime ve Ecnebiyye Müfettişliği'ne bildirilmiştir. Mektepte ne kadar İslam çocuğu var ise kurtarılması ve velilerine teslim edilmesi, kimliklerinin deftere yazılarak Nezaret'e teslim edilmesi Adana Vilayeti'nden istenmelidir. 1 Recep 1312 (29 Aralık 1894) tarihli ve 179 sayılı tezkirede beyan olduğu üzere, ismi geçen mektebe giden çocukların, önceki çocuklar gibi Amerika'ya kaçırılacağı düşünüldüğünden engel olunmalıdır (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.38-Sadaret'ten Adana vilayetine gönderilen 10 Teşrin-i evvel 1310 (22 Ekim 1894) tarihli yazıya ek olan 9 Kânûn-i sâni 1310 (21 Ocak 1895) tarihli yazıya göre; Metheny'nin mektebine Cebel-i Kelbiye ahalisinden Hasan Hoca Yusuf tarafından Tarsus'tan Nusayrı çocukları kaçırılmıştır. Tarsus'un Musalla Mahallesi'nden müteveffa Abdullah'ın kızı ile diğer bir kız, Mersin eski gazhane bekçisi Çerkes Ebubekir vasıtasıyla mektebe teslim edilmiştir. Bu çocukların da evvelkiler gibi Amerika'ya kaçırılacağı düşünüldüğünden, engel olunması ve mektepte Müslüman çocuğu olup olmadığının, bulunması hâlinde kaç erkek ve kız olduğunun yazılması istenmiştir (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.39-Adana Valisi Mustafa Faik'ten Sadaret'e gönderilen 10 Şaban 1312/24 Kânûn-i sâni 1310 (6 Şubat 1895) tarihli yazıya göre; 4-5 ay önce Adana'ya vali olarak atanan Mustafa Faik, Metheny'nin Nusayrı kızlarını Amerika'ya kaçırması ve diğer faaliyetleri sebebiyle, gerekenin yapılması için izin istemiştir (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.40-Mersin Mutasarrıflığının Adana Valiliğine gönderdiği 14 Şaban 1312/28 Kânûn-i sâni 1310 (10 Şubat 1895) tarihli yazısına göre; Tarsus'un Musalla Mahallesi'nden Abdullah'ın kızı ile bir başka kız çocuğu Metheny'nin okuluna teslim edilmiştir. Bu iki kızın da Amerika'ya kaçırılacağı düşünülmekte olduğundan engel olunmalıdır. 11 Kanun-ı sani 1310 (23 Ocak 1895) tarihli vilayet emri gereğince, Metheny mektebinde okuyan çocukların durumlarının araştırılması Polis Komiserliği'ne havale edilmiştir. Metheny'nin okuluna 6-7 yıl önce getirilen Safiye ve Zühre tüm çabalara rağmen alınamamış, yine 6 yıl evvel Lazkiye'den getirilen bir Müslüman kız bilahare Protestan yapılmış ve evlendirilmiştir. Bu kız mektepte Galibe adıyla çağrılmakta ve Arapça öğretmenliği yapmakta olup, kocası 6-7 ay evvel Amerika'ya gitmiştir. Maârif Müdürlüğü'nün Nezaret'e bildirdiğine göre Amerika'ya kaçırılan kızların sayısı 15 kişidir (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.41-Mersin Mutasarrıfı Mehmed Ali'nin 2 Şubat 1310 (14 Şubat 1895) tarihli telgrafına göre; Arap Ortodoks Mektebine giden Müslüman çocukların bu okula gitmeleri men edilmiştir. Hükûmetten resmî ruhsat almadan evlerini okul yapan Ramize ve Roza Demyani adlı öğretmenler hakkında gereken işlem yapılmıştır. Dr. Metheny mektebindeki Nusayrı kızların pederlerine iadesi için iki seneden beri vilayet, Babıâli ve Amerikan konsolosu arasında yazışmalar yapılmış ise de, henüz bir netice alınamamıştır. Metheny, okul inşaatına devam etmekte olup nizama aykırı hareketlerinin önlenmesi elzemdir (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.42-Mersin Mutasarrıflığının Adana Valiliğine gönderdiği 24 Şaban 1312/7 Şubat 1310 (20 Şubat 1895) tarihli yazısına göre; Mersin'de Dr. Metheny mektebinde okuyup daha sonra öğretmen olan Ramize ile Roza isimli kızlar Kiremithane ve Bağçe Mahallelerindeki evlerini okul yapmışlardır. Maârif Müdüriyeti'nin ve Valiliğin yazısı üzerine polis tarafından yapılan tahkikatta bu kişilerin Dr. Metheny himayesinde evlerinde tedrisat yaptıkları anlaşılmıştır. Bunlardan Ramize Mersinli, Roza'nın Lazkiyeli olduğu tespit edilmiştir. Ramize'nin Protestan mezhebinin kabul ettiği ve Filib'le evlendiği anlaşılmış ise de, bunların Osmanlı vatandaşlığından çıktıklarına dair henüz bir kayıt bulunamamıştır. Bunların okullarının kapatılması hususunda Maârif komisyonuna bir tezkire tebliğ edilmiştir (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.43-Adana Valisi Mustafa Faik'ten Sadaret'e gönderilen 28 Şaban 1312/11 Şubat 1310 (24 Şubat 1895) tarihli yazıya göre; Dr. Metheny mektebinde okuyan Mersinli Ramize Protestanlığı kabul etmiş ve Filib adlı biriyle evlenmiştir. Yine aynı okulda okuyan Lazkiyeli Roza Demyani ile birlikte Osmanlı vatandaşlığından çıktıkları söylenmektedir. Lazkiye'de bulunduğu sırada sürekli fesat çıkaran Metheny, aynı işi Mersin'de de yapmaktadır. Bu yüzden Mersin'den kovulması gereklidir (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.44-Sadaret'ten Hariciye Nezaretine gönderilen 8 Ramazan 1312/21 Şubat 1310 (5 Mart 1895) tarihli yazıya göre; Dr. Metheny'nin Amerika'ya kaçırıldığı Nusayri kızların ne isimleri, ne de nerede karaya çıkmış oldukları bilindiği için araştırmanın neticesiz kaldığı beyan edilmiştir. Metheny'nin Mersin'deki okulunun kapatılması hakkında tezkire gönderilmiştir (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.45-Sadaret'ten Hariciye Nezaretine gönderilen 4 Şevval 1312/18 Mart 1311 (31 Mart 1895) tarihli yazıya göre; Dr. Metheny'nin Amerika'ya kaçırıldığı Nusayri kızlar hakkında tezkire gönderilmiştir. Metheny, Lazkiye'den kovulduğu gibi, Mersin'den de uzaklaştırılması hususunda Adana vilayetinden gelen yazının icabına bakılması, 8 Ramazan 1312'de Nezaret'e bildirilmiştir. Ayrıca Metheny'nin mektebinde okuyan iki kızdan biri olan Mersinli Ramize'nin Protestanlığı kabul edip, Filib isminde biriyle evlendiği anlaşılmıştır. Mersin Mutasarrıflığından Ramize ve Roza'nın Osmanlı vatandaşlığından çıktıklarına dair herhangi bir bilgi gelmemiştir. Ancak bunların açtıkları mekteplerin kapatılması için Maârif komisyonuna tembihatta bulunulduğu bildirilmiştir. Bu durum Nezaret'e de yazılmıştır. Metheny'nin fesat yuvasının, Lazkiye'den kaldırıldığı gibi Mersin'den de kaldırılması gerekli olduğuna dair Adana vilayetinden gelen 28 Şaban 1312 (24 Şubat 1895) tarihli yazı gereğince icra olunması hakkında Nezaret'e tezkire gönderilmiştir (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.46-Sadaret'ten Hariciye Nezaretine gönderilen 8 Şevval 1312/23 Mart 1311 (4 Nisan 1895) tarihli yazıya göre; Dr. Metheny'nin fesat yuvası olan Mersin'deki okulunun kapatılmasına dair Mersin Mutasarrıflığı'nın yazısıyla birlikte Adana vilayetinden gelen 4 Şevval 1312 (31 Mart 1895) tarihli yazı Nezaret'e gönderilmiştir. Metheny'nin serkeşliği artmış, gönderilen memurları darp ve tahkir etmiştir. Bu durum karşısında okulun mutlaka kapatılması için Adana Vilayeti'nden 13 Ramazan 1312 (10 Mart 1895) tarihinde yazı gönderilmiştir (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.47-Sadaret'ten Hariciye Nezaretine gönderilen 14 Şevval 1312/28 Mart 1311 (10 Nisan 1895) tarihli yazıya göre; Maârif Nezaretinden gelen 12 Şevval 1312 (8 Nisan 1895) tarihli yazıya göre, Dr. Metheny, mektebine aldığı Nusayri kızlarını pederlerine iade etmemekte ve okul bahçesine gizlice inşaat yaptırmaktadır. Bu okulun kapatılması elzem hâle gelmiştir (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.48-Amerika Sefaretinden Hariciye Nezaretine gönderilen 18 Nisan 1895 tarih ve 58 numaralı yazının tercümesi; Dr. Metheny'nin velilerine teslim etmediği kız çocukları ne yolla alıkoyduğu, bunların ebeveynlerinin dinî ve rızaları olup olmadığının araştırılacağı bildirilmiştir (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.49-Hariciye Nezaretinden Sadaret'e gönderilen 14 Zilkade 1312/27 Nisan 1311 (9 Mayıs 1895) tarihli yazıya göre; Dr. Metheny, Amerika'ya kaçırıldığı ve mektebine aldığı Nusayrî kızları pederlerine teslim etmemiştir. Olayla ilgili olarak Washington sefreti ve Amerikan sefretiyle yazışmalar devam etmektedir (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.50-Sadaret'ten Adana Vilayeti'ne gönderilen 19 Zilkade 1312/2 Mayıs 1311 (14 Mayıs 1895) tarihli yazıya göre; Dr. Metheny'nin Amerika'ya kaçırıldığı ve mektebine aldığı Nusayrî kızları pederlerine teslim etmemiştir. Bu konuda Hariciye Nezareti ve Washington sefreti ile Amerika sefreti arasında yazışmalar devam etmektedir (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.2.51-Hariciye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen 17 Zilhicce 1312/29 Mayıs 1311 (11 Haziran 1895) tarihli yazıya göre; Dr. Metheny'nin Amerika'ya kaçırıldığı kızlar ve davranışları hakkında bilgi verilmiştir (BA, A. MKT. MHM, 700/5).

4.3-Adana Valisi'nin Nusayrîlere Davranışları Hakkında Bir Arşiv Belgesi

Adana Nusayrîlerinden bir kişi, valinin kendisine zulmettiğini ileri sürerek Mısır'a göç etmiş ve burada Anadolu isimli bir gazete çıkarmıştır. Bu gazetede Osmanlı yönetimi aleyhinde yazılar kaleme almıştır. Bu gazeteyi okuyan Mısır Fevkalade Komiseri Gazi Ahmed Muhtar Paşa, İstanbul'a valinin başka suistimallerini de içeren bir tahrirat göndermiştir. Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın bu yazısında; Nusayrîlerin camiye gittiklerinden, İslam dinine yakın olduklarından ve kazanımları gerektiğinden bahsetmiştir.

Mısır Fevkalade Komiseri Seyyid Gâzi Ahmed Muhtar Paşa tarafından Mabeyn-i Hümayun'a gönderilen 12 Safer 1320/7 Mayıs 1318 (21 Mayıs 1902) tarihli yazıya göre; Adanalı olduğu öğrenilen bir kişi iki aydır Mısır'da olup Anadolu isimli bir gazete çıkarmaktadır. Bu gazetede hilafet ve hükümet aleyhine yazılar yazmaktadır. Sebebi sorulduğunda, Adana Valisi'nin birçok kötü muamelesinden bahsetmiştir. Bu kişi Nusayrî olup Hristiyanlardan ziyade Müslümanlara meyyaldir. Camilere gidip geldiklerinden İslam etmek (Hanefi mezhebine geçirmek) kolay iken darp edilerek camilerden kovulmuş ve başka bir millet ihdas etmeleri lazımsız gibi bir takım entrikalarda bulunulmuştur. Sahip oldukları topraklarında çiftçiliğe teşvik edilmeleri gerekirken bilakis malından ve canından bizar edilmiştir. Bu yüzden canı gibi sevdiği malını ve ailesini terk ederek başka yerlerde süründüğünü söylemiştir. Zaten burada Harbiye Nezareti görevlilerinden Adanalı Yusuf Efendi'nin bir sene evvel Adana'da Redif Deposu Çavuşu olan kardeşi elinde Avrupa'da yayımlanan bir gazete görüldüğünden sürgün edilmiştir. Rivayete göre onunla münasebette olan daha nice kişiler de sürülmüştür. Yusuf Efendi'nin âdeta hanesi sönmüştür. Esasen Adana'da fena adam zannedilen Yusuf Efendi, onların zannettiği gibi birisi olmadığından defalarca rica etmesine ve bu ricası Kitabet'e bildirilmiş ise de bir semeresi görülmemiştir. Hülasa yakınlık münasebetiyle Adana vilayet idaresi ve ahali hakkında pek çok acıklı sözler işitmekteyim. Bunun araştırılması işim değildir. Bu tür şeylerin abartılabileceği de bilinmektedir. Buna rağmen yüzde 70-80'i doğru görünmektedir. Valinin yaptığı suistimallerin teftişi ve hatalara son verilmesi sevap olacaktır (BA, Y. EE: 129/79).

4.4-Adana Nusayrilerinin Antakya ve Lazkiye Nusayrileriyle Birleşme Emelleri Hakkında Bir Arşiv Belgesi

I. Dünya Savaşı sonrasında Fransızlar tarafından, 31 Ağustos 1920'de Lazkiye ve çevresinde "Lazkiye Alevi Devleti" veya "Alevi Toprağı" adı altında idari bir birim kurulmuştur (Melek, 1986: 10-11; Honigmann, 1993: 24; Üzüm, 2007: 271). Adana Valiliğinden İstanbul'a gönderilen bir raporda, Adana Nusayrilerinin bu idare ile birleşme amacı taşındıkları belirtilmiştir.

Adana vilayetinden Sadaret'e gönderilen 30 Ağustos 1336 (30 Ağustos 1920) ve 20 Eylül 1336 (20 Eylül 1920) tarihli raporlara göre; Fransızların Adana ve çevresini işgale başlamasıyla, Arap (Nusayri) köylüleri bölgeyi işgale gelen Fransızları "beyaz bayraklarla" selamlamışlardır. Ayrıca Adana'daki Nusayri Araplar, Antakya ve Lazkiye'deki Nusayrilerle birleşerek, ayrıcalıklı bir idare (idâre-i mümtâze) oluşturmak emelindedirler. Bu durum devlet için müşkül bir durum yaratmaktadır (BA, DH. İ. UM: 20-25/14).

5-Değerlendirme

Adana, Tarsus ve Mersin Nusayrileriyle ilgili arşiv belgelerinin değerlendirilmesinden elde edilen sonuçlar şunlardır:

1) 1893 yılının Ramazan ayında Adana Cami-i Kebir'de Hz. Peygamber'in Sakal-ı Şerif'inin ziyareti sırasında meydana gelen olaylardan bahseden arşiv belgesinden (BA, BEO: 201/15050), halkın bir kısmının Nusayri inancını bâtını, sapkın veya İslam dışı gördüklerini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, halka müdahale eden ve olayların yatışmasını sağlayan ulema (İslâm din âlimleri) denilen sınıfın, Nusayri inancını İslam dini dışında görmedikleri anlaşılmaktadır. Yine aynı belgeden, devlet yönetiminin meydana gelen olayları önemsemediği anlaşılmaktadır. Nitekim bu tür olaylarla Nusayri kitlesinin gücendirilmemesi ve her türlü olaydan ivedilikle merkezin haberdar edilmesi hakkında mahalli yöneticilerin uyarılması, devletin Nusayrilere bir değer verdiğine işaret eder.

2) Araştırmada kullanılan bölgeyle ilgili arşiv belgelerinin önemli bir kısmı misyoner faaliyetleriyle ilgilidir. Araştırmada kullanılan misyonerlerle ilgili ilk belge 16 Kasım 1893, son belge 11 Haziran 1895 tarihli. İlk belge Maarif Nazırı Zühdî Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği tahrirat, son belge Hariciye Nezaretinden Sadaret'e gönderilen yazıdır. Bu belgelerin tamamı 51 adet olup misyonerlerin kandırdığı Nusayri kızları ile başlar ve yine aynı konuyla biter (BA, BEO: 314/23495-23496; BA, Y. MTV: 87/44; BA, A. MKT. MHM: 700/5; BA, Y. PRK. MF: 3/11; BA, MF. MKT: 237/20). 1890'lı yılların başından itibaren misyonerler, bölgedeki Nusayrileri Protestanlaştırılmak (Hristiyanlaştırılmak) için yoğun bir çaba içerisine girmişlerdir. Bu misyoner faaliyetlerinin önemli merkezlerinden biri Mersin'de kurulan Amerikan Protestan Kız Mektebi olmuştur. Amerikan misyoner Dr. David Metheny'nin müdürlüğünü yaptığı bu okula, Lazkiye ve Suriye Nusayrilerinden 20-25 kız çocuğu getirilmiş ve Protestan mezhebine göre yetiştirmişlerdir. Misyonerlerin buradaki amacı, yetiştirdikleri bu kızların bir bölümünü Amerika'ya, bir bölümünü de Çukurova

ve Suriye’de yaşayan kendi toplumları içerisinde göndererek kendi kavimlerinden birileri vasıtasıyla Protestanlık propagandası yapmaktır. Böylece amaç, yeni çocuklar elde etmek ve nihayetinde tüm Nusayrileri Protestanlaştırmak, yani Hristiyanlaştırmaktır. Osmanlı Devleti, misyonerlerin Nusayriler üzerindeki bu faaliyetlerini “siyaseten, mülken ve idareten” zararlı görerek Protestanlığın bu şekilde Nusayriler içinde yayılmaması için birtakım tedbirler almaya çalışmıştır. Bu tedbirlerin başında Dr. Metheny’nin kandırarak Amerika’ya kaçırdığı ve okulunda alıkoyduğu Nusayri kızların kurtarılması ve bu okula Nusayri ve diğer Müslüman ahalinin kızlarının gönderilmesine mahalli yöneticilerin engel olması gelmektedir.

Mersin Amerikan Protestan Kız Mektebi yöneticisi misyoner Dr. Metheny, 1893-1895 yılları arasında iki yıl boyunca devleti uğraştırmış; bu sebeple Adana Maârif Müdürlüğü, Mersin Mutasarrıflığı, Adana Valiliği, Maârif Nazırlığı, Hariciye Nazırlığı, Sadaret, Mersin Amerikan Konsolosluğu, İstanbul Amerikan Sefirliği ve Washington Osmanlı Sefirliği arasında defalarca yazışmalar yapılmıştır. Bu arşiv belgelerinden (yazışmalar), Dr. Metheny gibi ülkemizde çalışan misyonerlerin faaliyetleri hakkında epeyce malumat çıkarmak mümkün olmaktadır. Mesela bir belgede; bölgedeki Protestan mekteplerinin, Amerikan üç şirket tarafından idare edildiği, bunlardan birinin Anadolu Ermenilerini, birinin Suriye Katoliklerini ve birinin de Nusayrileri Protestan mezhebine geçirmek amacıyla çalıştıkları anlatılmıştır. Adana vilayetinde faaliyet gösteren şirketin adı, “Newyork Reform Presbiteryen Protestan Şirketi” olarak kaydedilmiştir. Mersin Amerikan Protestan Mektebi, bu şirket tarafından finans ve idare edilmektedir. Bu şirket ve şirketin yürüttüğü misyonerlik faaliyetleri Amerikan hükümetinden de destek görmektedir. Zira bir belgede; Müslüman kız çocuklarının Mersin Amerikan Protestan Mektebine alınmasının istisna edilmesinin, Amerikan hükümetinin emirlerine ve talimatına aykırı olacağı gerekçesiyle, Osmanlı Maârif’i tarafından hazırlanan okul ruhsatnamesinin alınmasından istinkâf edildiği belirtilmiştir.

Osmanlı yönetimi, misyonerlik faaliyetleri karşısında boş durmamış ve misyonerleri sürekli takipte tutmuştur. Ayrıca zikredilen okul hakkında ayrıntılı raporlar hazırlanmıştır. Bu raporlar ve diğer arşiv belgelerinden;

- a) Okulun 1882’de hükümetten izin alınmaksızın Amerikan vatandaşı Pensilvanya’nın Pittsburgh şehriden Dr. Metheny tarafından Presbiteryen Protestan misyonerler adına inşa edildiği,
- b) Okulun kuruluş maksadı,
- c) Okulun Maarif tarafından onaylanmış bir nizânamesinin olmadığı,
- d) Belediyeden ruhsat alınmaya gerek görülmeden okulun bahçesinde yeni binalar ve yatakhane yaptırıldığı,
- e) Okulun yatılı olup İptidaî, Rüştüye ve İdadî sınıflarında birkaçının ebeveyni Sünni ve geri si Nusayri erkek ve kız, yüzden fazla (bir başka kayıta 100 kız, 50 erkek öğrenci olduğu belirtilmektedir) bulunduğu,

- f) Okulda 13 öğretmenin görev yaptığı ve bunlardan ikisinin Osmanlı tebaasından, iki erkek, üç bayan öğretmenin Amerikan vatandaşı olduğu ve bunların usulüne uygun vesikalarnın (diploma) bulunduğu,
- g) Okuldaki diğer öğretmenlerden Galiemus, Rose Demyani, Medul Kaytan, July Pols, Hani Tadir ve Vetsa Garzozy'nin vesikalarnının bulunmadığı,
- h) Okulda okutulan Beyrut Maârif idâresinin ruhsatıyla 1892'de burada basılmış olan "Kitâbu Hülâsatü's-Sâfiyye fî Usûli'l-Coğrâfiyya" isimli kitabın zararlı olduğu,
- i) Dr. Metheny'nin, aslen Lazkiye'nin Kelbiye kazasından olup Tarsus'un Ömerli Mahallesi'nde oturan Nusayri Mahmud oğlu İbrahim'in Nacide, Zühre ve Safiye adlı üç kızından Nacide'yi, 10-15Nusayri kızıyla beraber Amerika'ya kaçırdığı, okulunda okuyan diğer Nusayri kızlarını da kaçırmak istediği, İbrahim'in kızlarını geri istemesine rağmen alamadığı ve mektebince yapılan masrafın karşılanmasını istediği,
- j) Dr. Metheny'nin gerek mahallî yöneticiler ve gerekse kendi konsolosluğu tarafından yapılan bütün müracaatlara rağmen, okulunda okuyan çocukları serbest bırakmadığı ve kimliklerini gösteren defteri vermediği,
- k) Bu okulda okuyan iki kızdan biri olan Mersinli Ramize'nin Protestanlığı kabul edip Filib isminde biriyle evlendiği ve Lazkiyeli Roza ile birlikte Osmanlı vatandaşlığından çıkmak istedikleri, Ramize ve Roza'nın Kiremithane ve Bağçe Mahallelerindeki evlerini misyoner okulu yaptıkları,
- l) Bu mektebe öğrenci teminine yardım eden Cebel-i Kelbiyeli Hasan Hoca Yusuf ve Mersin eski gazhane bekçisi Çerkes Ebubekir gibi kimseler olduğu ve bunlardan Hasan Hoca Yusuf'un Tarsuslu Ali'nin oğlu 15 yaşındaki Hamdan'ı kaçırdığı, Çerkes Ebubekir'in de Tarsus'un Musalla Mahallesi'nden vefat etmiş Abdullah'ın kızı ile başka bir kızı okula teslim ettiği bilgileri elde edilmiştir.
- 3) 21 Mayıs 1902 tarihli arşiv belgesinden, mahallî yöneticilerin zaman zaman Nusayrilere karşı olumsuz davranışlarda buldukları anlaşılmaktadır. Bunlardan biri Gazi Ahmed Muh-tar Paşa'nın Mısır'da görevde iken İstanbul'a gönderdiği bir yazıda geçmektedir. Bu yazıda, haksızlığa uğradığını ve zulüm gördüğünü iddia eden bir Adanalı Nusayri'nin Mısır'a göç ettiği ve burada Osmanlı yönetimi aleyhine çalıştığı ifade edilmiştir (BA, Y. EE: 129/79). Merkezden taşraya gönderilen tüm yazılarda Nusayrilerin "İslâm Milleti"nden dışlanmaması ve incitilmemesi telkin edilirken mahallî yöneticilerin bu olumsuz davranışları, mahallî yöneticilerin oevletin Nusayri politikasını anlayıp benimseyemediğini göstermektedir.
- 4) 30 Ağustos-20 Eylül 1920 tarihli arşiv belgesinden, I. Dünya Savaşı'ndan sonra bazı Nusayrilerin, Fransız mandası altında kurulan Lazkiye Alevi idaresi ile birleşmek istedikleri anlaşılmaktadır (BA, DH. İ. UM: 20-25/14).

5) 18 Kasım 1893 tarihli bir arşiv belgesinde “Evlâd-ı Arap’dan Nusayrî kabilesi” tabiri kullanılmıştır (BA, Y.MTV, 87/44). Bu ifade, Nusayrîlerin etnik yapısını göstermektedir.

6) 22 Nisan 1893 tarihli arşiv belgesinde (BA, BEO: 201/15050) Adana Vilayeti dâhilinde 40 bin Nusayrî olduğu ifade edilmiştir. Aynı döneme ait Osmanlı nüfus sayımına göre, Adana Vilayeti’nin toplam nüfusu 396.349 kişidir. Bu nüfusun 341.376 kişisi Müslüman, 6.262 kişisi Rum, 44.799 kişisi Ermeni, 1.653 kişisi Katolik, 2.144 kişisi Protestan, 115 kişisi Süryani olarak kaydedilmiştir (Karpat, 2010: 265-266). Belgede verilen rakam ile nüfus sayımı dokümanı ilişkilendirildiğinde, Adana Vilayeti’nde yaşayan Müslüman nüfusun %11,7’sini Nusayrîlerin oluşturduğu söylenebilir. Ancak belgedeki rakamın abartılı olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

1-Arşiv Belgeleri

1-Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BA):

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO): 1021/76555; 142/10630; 648/48555; 314/23495; 201/15050

Cevdet Maliye (C. ML): 11/461

Dâhiliye İdare-i Umumiye (DH. İ. UM): 20-25/14-54

Dâhiliye Mektubi Kalemî (DH. MKT): 1670/20; 1691/55; 1368/44; 31/9; 1741/10; 1817/63; 1958/80; 1993/3; 2049/13

Dâhiliye Şifre Kalemî (DH. ŞFR): 68/8

İradeler Maarif (İ. MF): 2/1311/R-1;

İradeler Meclis-i Mahsus (İ. MMS): 114/4867

İradeler Mesail-i Mühimme (İ. MSM): 76/2173-2174-2175

Kamil Kepeci Defterleri, Cizye Muhasebesi Kalemî (KKD): 3914

Kamil Kepeci Defterleri, Ruûs Defterleri (KK Ruus): 209

Maarif Nezareti Mektubi Kalemî (MF. MKT): 237/20

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD): 7534

Meclis-i Vâlâ Riyâseti Belgeleri (MVL): 258/20

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV): 54/37-55/15

Mühimme Defterleri (MD): 1; 31; 34; 63

Sadaret Amedi Kalemî Evrakı (A. AMD): 5/6; 83/17

Sadaret Mektubî Kalemî Evrakı (A. MKT): 139/12

Sadaret Mektubî Kalemî Meclis-i Vâlâ Evrakı (A. MKT. MVL): 74/84

Sadaret Mektubî Kalemî Umum Vilayet Evrakı (A. MKT. UM): 22/11; 169/55

Sadaret Mühimme Kalemî Evrakı (A. MKT. MHM): 700/5; 757/110; 349/68; 357/39

Tapu-Tahrir Defterleri (TD): 229

Yıldız Başkitabet Dairesi Maruzatı (Y. PRK. BŞK): 58/35

Yıldız Esas Evrakı (Y. EE): 129/79

Yıldız Maarif Nezareti Maruzatı (Y. PRK. MF): 3/11

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV): 87/44

Yıldız Perakende Evrakı Adliye Ve Mezahib Nezareti Maruzatı (Y. PRK. AZN): 4/57

Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahriratı (Y. PRK. UM): 19/58-70; 49/76

2-Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyud-ı Kadime Arşivi (TKGM KKA)

Tapu-Tahrir Defterleri (TD): 134

2-Araştırma Eserler

AKGÜNDÜZ, Ahmet-BAŞ, Yaşar-TEKİN, Rahmi-KAŞIKÇI, Osman, (1993), Arşiv Belgeleri Işığında Tarsus Tarihi ve Eshâb-ı Kehf, İstanbul.

AYTAR, İbrahim Halil, (2006), 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Tarsus'ta Yaşayan Gayrimüslimlerin Sosyo-Ekonomik Yapıya Etkileri, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

BİLGİLİ, Ali Sinan, (2001), Osmanlı Döneminde Tarsus Sancağı ve Tarsus Türkmenleri, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

DEDE, Mevlüt, (2008), Osmanlı Aile Araştırmaları Bakımından Adana Ve Çankırı Ser'iyye Sicillerinin Karsılaştırılmalı İncelenmesi (1215-1293\1800-1876), Cumhuriyet Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi

DİA, (2002), "Kıptiler", DİA, XXV, 424-426, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

DÜZGÜN, Çiğdem (2007), Şer'iyye Sicillerine Göre Tarsus'ta Gayrimüslimler, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

ENER, Kasım, (1990), Tarih Boyunca Adana Ovasına (Çukurova'ya) Bir Bakış, Adana.

Handwörterbuch des Islam im Auftrag der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Amsterdam, herausgegeben von A.J. Wensinck und J.H. Kramers. Leiden 1941.

HONIGMANN, E., (1993), "Lazkiye", İA, VII, 22-25, İstanbul: MEB Yay.

KARLANGIÇ, Osman (2007), 73 Numaralı Adana Şer'iyye Sicili (H. 1263-1264/M. 1847-1848) Transkripsiyon ve Değerlendirme, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

KARPAT, Kemal H. (2010), Osmanlı Nüfusu 1830-1914, İstanbul: Timaş Yay.

KESER, İnan, (2006), Kentsel Dinamikler Ve Kamusal Alan Farklılaşması: Adana Nusayrileri, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

KURT, Yılmaz, (1990), "1572 tarihli Adana Mufassal Tahrir Defterine Göre Adana'nın Sosyo-Ekonomik Tarihi Üzerine Bir Araştırma", Belleten, LIV/209, 179-211

KURT, Yılmaz (2005), Çukurova Tarihinin Kaynakları-II, 1547 Tarihli Adana Sancağı Mufassal Tahrir Defteri, Ankara: TTK Yay.

- KURT, Yılmaz (2005), *Çukurova Tarihinin Kaynakları-III, 1572 Tarihli Adana Sancağı Mufassal Tahrir Defteri*, Ankara: TTK Yay.
- MASSIGNON, Louis, (1993), “Nusayriler”, *İA, IX*, 365-370, İstanbul: MEB Yay.
- MELEK, Abdurrahman, (1986), *Hatay Nasıl Kuruldu*, Ankara: TTK Yay.
- MUTLU, Fikri, (1940), “Mersin Şehri Ne Zaman ve Nasıl Kuruldu”, *Mersin Halkevi Dergisi*, III/35.
- OĞUZ, İbrahim, (2006), *Tarsus Şer’iyye Sicillerine Göre Mersin Kenti’nin Kuruluş Öyküsü*, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ORTAYLI, İlber, (2006). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Alkım Yay.
- TÜRK, Hüseyin, (2010), *Anadolu’nun Gizli İnanç/Nusayrılık, İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri*, İstanbul: Kaknüs Yay.
- ÜZÜM, İlyas, (2007), “Nusayrılık”, *DİA, XXXIII*, 270-274, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- YAMAN (Şahin), Arzu, (2006), 287 Numaralı Tarsus Şer’iyye Sicili H.1240-1244/M.1824-1828, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*
- www.phillyrpc.org/BroomallRPC/Articles/ottomanmissions.htm

OSMANLI ARŞIV BELGELERİNDE ANTAKYA VE İSKENDERUN NUSAYRİLERİ (19. YÜZYIL)

Selahattin TOZLU¹

ÖZET

Bu çalışmada Antakya ve İskenderun arasında yaşayan Nusayriler ele alınmaktadır. Bu sahada Antakya, İskenderun, Süveydiye (Samandağ) ve Arsuz yerleşmelerinde Nusayriler yaşamaktadır. Tamamıyla belgesel olan bu etüt, 19. yüzyıl belgelerinden oluşmaktadır. Nusayriler, Sünnilerle birlikte cami ve mescitlere girmek ve halk nazarında Sünniler gibi görülmek istiyorlardı. 19. yüzyılın son otuz yılında sürekli dilekçeler vererek Sünnileştiklerini ve bunun kabul edilmesini arzu ediyorlardı. Devletin hiçbir kademesinde olumsuz karşılanmayan bu istek, devamlı “yerel muhalefet” ile karşılaştı. Nusayrilerin bu isteklerinin gereği ancak II. Abdülhamid zamanında yerine getirilebildi. Bu devirde belirlenen büyük köylerine iptidai mektepleri yapıldı ve Nusayri çocukları eğitildi. Bu makalede Nusayriler diğer başka ilişkileriyle de ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Antakya, İskenderun, Süveydiye (Samandağ), Arsuz, Nusayri, Nusayrilik, 19. Yüzyıl, II. Abdülhamid

THE NUSAIRIS OF ANTIOCH AND ALEXANDRETTA IN OTTOMAN ARCHIVE DOCUMENTS (19th CENTURY)

ABSTRACT

The Nusairis living in and around Antioch and Alexandretta are examined in this article. The area includes Antioch, Alexandretta, Seleucia, and Arsuz where Nusairis settled. This documentary study handles 19th century documents. Nusairis were inclined to resemble Sunnis by joining mosques and Islamic holy places. They continuously sent applications to be accepted as Sunnis in the last 30 years of the 19th century. Although these applications were never refused by the State authorities, they were resisted by regional opposition. The aim of converting in to Sunnism was yet achieved in the reign of Abdulhamid II. The schools were established in the large Nusairi villages in this era, and their children were educated. The Nusairis in this era are also evaluated from various angles in this research.

Keywords: Antioch, Alexandretta, Seleucia, Arsuz, Nusairi, Nusairism, 19th century, Abdulhamid II

---

¹ Dr., Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi ABD, Erzurum.

Giriş: Araştırmanın Sahası ve Muhtevası

Bu makalenin içerdiği saha, şimdi Hatay ili idari birimi içinde yer alan Antakya, Samandağ (eski adı Süveyde, Süveydiye) ve İskenderun ilçeleridir. Bu sahada, araştırmaya konu olan dönemdeki Osmanlı idari düzenlemelerine göre şu yerleşmeler vardı: Antakya kazası; Ku-seyr nahiyesi (merkezi Antakya olan nahiyeye), Harbiye nahiyesi (bazı kayıtlarda Civar-ı Antakya), Süveydiye nahiyesi ve Karamurt nahiyesinden oluşmaktaydı. İskenderun ise; 19. yüzyılın son on yılında kaza yapılmış olup daha evvel Belen kazasına bağlı küçük bir yerleşme idi ve limanı sayesinde adı biliniyordu. Kaza merkezi olduğu dönemde ise; merkezi İskenderun olan İskenderun nahiyesi ile Arsuz nahiyesinden ibaretti (Hartmann, 1894).

Makalenin muhtevası ise, sözü edilen bu sahada yaşayan Nusayriler ile ilgili son dönem Osmanlı kayıtlarına göre onların durumudur. Bu bakımdan hatırda tutulması gereken en başlı husus, Nusayrilerin özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı yazışmalarında sıklıkla anılmaya başlanmasıdır. Dolayısıyla, hem yayımı yapılan arşiv belgeleri hem de makalelere konu olan olay ve olgular, bu yüzyılın belirtilen tarihlerinden başlamakta ve gittikçe artmaktadır.

Antakya-İskenderun Hattına Kısa Bir Bakış

Birçok bakımdan incelenmeye değer Antakya ve çevresi, iki yüzyıldan bu yana ecnebiler tarafından hemen her yönüyle ele alınmış, yazılara geçirilmiş ve nihayet kendilerinin ayrılmaz bir parçasıymış gibi sunulmaya başlanmıştır. Milattan ve dolayısıyla Hristiyanlıktan 300 yıl önce kurulmuş olan Antakya, buna rağmen kutsal Hristiyan şehri diye tanıtılmaktadır.

Antakya, Müslümanların Anadolu'da ilk fethettikleri şehir ve döneminin en "perestişli (itibarlı)" şehridir². Antakya şehri ve yakınındaki yerleşmeler, İkinci Halife Ömer bin Hattab zamanında, Müslüman Araplardan Ebu Ubeyde bin Cerrah tarafından 638 yılında Doğu Romalılardan (Bizans) alındı ve bu idare 330 yıl sürdü. Aslında Antakya şehri Müslümanlar tarafından 636 yılında kuşatılmış, Müslümanlar şehre zarar vermemek için hırsla savaşmamış, bu sebeple de kuşatma uzun sürmüş ve şehir ancak 638 yılında teslim olmuştu. Antakya bölgenin en büyük şehri olması dolayısıyla hem Hristiyanlar hem de Müslümanlar için perestiş bakımından çok önemliydi. Bu sebeple Halife Ömer, Ubeyde bin Cerrah'a bir mektup yazıp şehrin idaresini iyi düzenlemesini ve Müslüman memurlardan para esirgememesini istemişti. Bu da şehirdeki gayrimüslim halkın rahatını sağlamak içindi; çünkü para almayan memurların halka zulm edebileceği endişesi vardı (İbnü'l-Esir, 1985:454-455).

Birinci Haçlı Seferleri sonunda Büyük Selçukluların elinden çıkan şehir ve çevresi, 1268 yılına kadar bir Haçlı Kontluğu merkezi olarak kaldı. Memlûk Sultanı Kıpçak Türkü Baybars el-Bundukdârî tarafından Haçlılardan geri alınan şehir, 1920-1938 yılları arasındaki Fransız Manda Yönetimi hariç, o yıldan itibaren Müslümanların idaresindedir.

2 Bir hadis rivayeti ile anlatmak yerinde olur: "Hz. Muhammed, İsra gecesi semada iken Cebrail'e sordu: "Daha önce görmediğim kadar güzel olan bu beyaz kubbe nedir?". Cebrail cevap verdi: "O, Antakya'dır. Bahçeler arasında nasıl Firdevs üstün ise, şehirlerin arasında da Antakya o kadar üstündür. Orada ikamet edenler en güzel şekilde yapılmış evlerde oturanlar gibidir" (Özonur, 2008:49).

Bölgeye ilişkin çalışmalar ve bu arada Nusayrilere olan alaka, daha eskilere dayanmakla birlikte, Avrupa'da "tarih yüzyılı" olarak bilinen 19. yüzyılda daha da artmıştır. Tarih ve buna bağlı olarak bilhassa tarihi coğrafya, 19. yüzyılda Avrupalıların en başlı sömürü araçlarından biri yapılmıştır. Bu bakımdan ilkin İngilizler sonra da Fransızların çalışmaları vardır (Tozlu, 2009:7-13). Amerikan misyonerlerinin faaliyetleri ise ayrı bir yer tutmaktadır.

Antakya, bölgede İstanbul ve İskenderiye ile birlikte en büyük üç şehirden biriydi. İslam fetihleri sırası ve sonrasında "uç bölgesi" olan Antakya, dönemin İslam kaynaklarında da bu anlama gelen "Dârü's-Suğr" diye nitelendiriliyordu. Keza bu devirlerden itibaren Türklerin idaresinde bulunan Antakya, bir İslam-Türk şehri ve Antakya çevresi de bir Türkmen yöresidir (Tozlu, 2007; Tozlu, 2009).

Büyük bir şehir olan Antakya, bu özelliği dolayısıyla bazı isim ve unvanlarla da yazıya geçirilmişti. Bu isim ve lakaplar Romalılar devrinden Hristiyan Araplara ve diğer Hristiyan unsurlara, Haçlılardan Müslümanlara kadar hemen her devirde kullanılmıştı. Mesela; "Medinetullâh Antâkiyyetü'l-Uzmâ (Allah'ın Şehri Ulu Antakya)" nitelemesi bunlardandır. Ünlü 10. yüzyıl İslam tarihçisi Mes'ûdi, Nasranilerin (Hristiyanların), muhtelif zamanlarda Antakya şehri için; "Medinetullâh (Allah'ın Şehri)", "Medinetü'l-Mülk (Dünyanın Şehri)" ve "Ümmü'l-Mudun (Şehirlerin Anası)" unvanlarını kullandıklarını yazar. Hem Doğulu hem de Batılı Hristiyanlar, Antakya'ya, "Cité de Dieu" veya "Ville de Dieu", yani, "Tanrının Şehri" diyorlardı. Hatta bazı kayıtlara göre; daha şehrin kurucuları olan Selevkiler zamanında Antakya'ya, "Medine-i İlâhiyye (Allah'ın Şehri)" deniliyordu. Bu doğru olmasa bile, Roma hâkimiyeti zamanında Antakya'nın "Teupoli (Teopoli, Tanrının Şehri)" olarak adlandırıldığı tespit edilmiştir. Keza, 526 yılındaki büyük depremden sonra, kendisine ait şehri yıkmayacağı ümidiyle, Bizanslılar tarafından Antakya'ya "Theopolis (City of God)"; yani, "Tanrının Şehri" denildi ve bu ad Antakya'da basılan bazı paralarda da kullanıldı. "Theopolis" veya "Theopolis" nitelemesinden Antakya şehrine bir kutsiyet verildiği de anlaşılmaktadır. Bu adın hem "Tanrının Şehri" hem de "Kutsal Şehir" anlamına gelen "Divine City" diye ifade edilmesi de bunu göstermektedir. Diğer yandan Antakya, doğunun şehriydi ve bu sebeple de bazı sıfatları vardı. Mesela, "Melike-i Şarkiyye (Doğu'nun Kraliçesi)" anlamına gelen "Ren Doriyan (Reine D'Orient)" sıfatı bunlardandı. Antakya tarihine ait eski Grekçe veya Latince yapılan alıntı veya çevirilerde de, Antakya için, "Doğu'nun Kraliçesi (The Queen of The East)" veya "Bütün Doğu'nun Kraliçesi (Melike-i Şarkiyye)" vasıfları da aktarılmıştır. Antakya hakkında kullanılan başka vasıf ve adlar da, Antakya'da yaşayan veya Antakya'yı gören kişiler tarafından yazıya geçirilmiştir. Bunlardan biri de, Latince kaynaklarda "Orientis Apicem Pulcrum (Fair Crown of the Orient)" diye geçen vasıf olup bu vasıf "Melike-i Şarkiyye" diye ifade edilmekle birlikte, esasında "Doğu'nun Güzel Kraliçesi" demektir. Bu sebeple de "Durretü's-Şarku'l-Cemile", yani, "Şark'ın Güzel İncisi" olarak doğru bir biçimde Arapçaya çevrilmişti (Tozlu, 2009:27-30).

Arap harfli metinlerde Antakya şehrinin adı "elif", "nun", "ta", "elif", "kef", "şeddeli ya" ve "güzel he" harfleriyle yazılmıştır. Çok nadir olmakla birlikte baştaki "elif" harfi yerine "ayn" har-

fi, sondaki “kef” harfi yerine de “kaf” harfi konmuştur. Bu haliyle de şehrin adı “Antâkiyye” biçiminde yazılmış olmaktadır. Bu yazılışın söyleyiş zorluğu ortadadır ve doğal olarak hem Türkler hem de Araplar bu şekilde telaffuz etmemiştir.

Türkler, Türkmenlik zamanlarından beri “Antakya” şehrinin adını “Anteke” şeklinde söylemektedirler (Broqui re, 2000: 164). Antakyalılar bugün bile şehre “Anteke” dedikleri gibi, konuştukları yerel ağızlarına da “Antekece” derler (Nakib, 2004:43). Diğer taraftan Türkmen ağız ve geleneklerinin yoğun olduğu Adana, Tarsus, Osmaniye, Maraş ve Kilis’te de “Anteke” veya “Antekye” biçiminde telaffuz edilmesi tesadüf değildir.

Böylesi önemli ve büyük bir şehir olan Antakya, günümüze yaklaştıkça eski büyüklük ve önemini kaybetmiştir.

Hem klasik çağlarda hem de Osmanlı Devleti’nin sonlarına kadar Antakya şehrinin limanı olan Süveydiye, bu özelliğini Antakya’nın küçülüşüyle bağlantılı olarak kaybetti. Nihayet 1947 yılında kurutulmaya başlanan ve Türkler tarafından Akdeniz (Tozlu, 2009:58) denilen Amıkgöl, Antakya’nın Süveydiye ve dolayısıyla deniz ile olan bağlantısını kopardı. Bundan sonra Antakya’nın iskelesi İskenderun oldu.

İskenderun ise, pis kokular yayan bataklıkları ve fakat korunaklı limanıyla meşhurdu. Bataklıklar sebebiyle sıtma gibi hastalıklar çok olduğu gibi, ziraata uygun alanlar da yoktu. Kırım Savaşı (1853-55) sırası ve sonrasında hemen bütün Avrupa devletlerinin konsolosluk kurduğu İskenderun, ticari bir liman olarak gözde bir konuma sahipti. Bu yüzden de ecnebler bile limanda iskele yapmak için sık sık Osmanlı Devleti makamlarına başvuruyorlardı. Ahmet Cevdet Paşa’nın Halep valiliği sırasında bile ancak 200 hanesi bulunan İskenderun, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bayındırlık çalışmalarına sahne olmaya başladı. Bu faaliyetlerin başında bataklıkların kurutulması bu önemli limanın hemen bitişiğinde bir şehir oluşturmak geliyordu. Bütün çabaların bataklıklar üzerinde yoğunlaştırıldığı bu dönemlerde, özellikle kara ve demiryolu inşaları da özel bir yer tutmaktaydı. Bu haliyle ancak 19. yüzyılın son on yılına “kaza” olarak giren İskenderun, o zamandan bugüne kadar gelişmesini sürdürmektedir.

Antakya ve İskenderun Nusayrileri

1-İlk Kayıtlar

Klasik Osmanlı kaynaklarının ayrıntılı taranıp değerlendirilmesi bir yana bırakılır ise, Nusayrilerin Osmanlı belgelerinde anılmaya başlanması, devletin yavaş yavaş küresel çaplı saldırılarla karşılaşmasından sonradır. Klasik coğrafi keşiflerle denizlere hâkim olup peşinden Sanayi Devrimi’ni tamamlayarak emperyalist bir bakışla dünyayı düzenlemeye başlayan Avrupa ve Amerikalılar için artık yegâne hedef Osmanlı toprakları idi. Bu bakımdan 19. yüzyılın özellikle ikinci yarısının hususi bir yeri ve anlamı vardır. Nusayriler ve Nusayrilik ile alakalı meseleler de bu zamanlara rastlamaktadır.

Eldeki mevcut belgelere göre; Antakya’da Nusayrîlere “Fellâh” denmektedir. 1745 yılına ait bu bilgi, aslen Avâkiye köyünden olan ve “Fellâh tabir olunan Nusayrî” taifesinin Süveydiye’de başkalarına ait olduğu ileri sürülen bir vakıf araziye yerleşmeleri, bu arazi sahiplerinin de onların asıl köylerine dönmelerini istemeleriyle alakalıdır (BA, A.DVNS.AHK.HL.D.1:114). Aslında “Fellâh” tanımlaması bölgedeki hemen bütün Nusayrîler hakkında yapılmakta, bazen de kelimenin çoğulu olan “Fellâhin” nitelemesi kullanılmaktadır.³

Mısırlı İbrahim Paşa’nın Suriye ve Anadolu seferi sırasında Nusayrîlerin tavırları onların yazışmalara konu edilmesine yol açtı. Bu bakımdan 1834 yılında bazı Nusayrîlerin Mısırlı İbrahim Paşa’nın yanında yer aldıkları, bazılarının ise Osmanlı askerinin durumunu gözledikleri yolundaki bilgi mühimdir. Fakat Nusayrîlerin Osmanlı “nizamiye askerlerine ait elli altmış deve yükü elbiseyi” aldıkları ve Antakya’ya ciddi hasar verdikleri kayıtlıdır. Yine aynı belgede bir kısım Nusayrîlerin Şuğur kasabasını basıp yağma ettikleri ve 300 askeri de öldürdükleri bildirilmektedir. Kimin tarafından yazıldığı belli olmayan bu belgeye göre; Mısır askeri mağlup olmaktadır ve bölgedeki Dürzilerin üçte biri ile Nusayrîlerin tamamı Osmanlı askerinin harekâtını beklemektedir, bir harekât olursa onların yanında yer alacaklardır. Ayrıca bu bölgede “Nusayrîler pek çoktur ve zorluca” kimselerdir (BA, HAT:451/22354).

İfade dili son derece bozuk olan bu belgeden, Nusayrîlerin hem Osmanlı hem de Mısır tarafını tuttukları anlaşılmaktadır. Fakat Mısırlı İbrahim Paşa’nın askerleri ve lojistik kuvvetleri arasında Nusayrîlerin bulunduğu ve bunların epeyce bir kısmının bölgeye yerleştirildiği de bilinmektedir (Langlois, 1861:25).

2-Antakya ve İskenderun Nusayrîlerinin Sünnileşme İstekleri ve Sonuçları

Antakya ve civarı Nusayrîleri bundan sonra ciddi olarak Ahmet Cevdet Paşa’nın peşine Halep Valisi olan Naşid ve Derviş Paşalar zamanında gündeme gelmişlerdir. 1870 ve 1871 yıllarına ait bu yazışmalar, Bâbü’lî’den Halep valilerine yollanan emirler olup öz itibarıyla Nusayrîlerin Sünnilerle birlikte cami ve mescitlerde birlikte olmak ve birlikte namaz kılmak istemeleri ve buna karşı gösterilen mahallî tepkileri içermektedir.

Halep Valisi Derviş Paşa’ya yollanan 24 Şubat 1870 (23 Zilkade 1286/12 Şubat 1285) tarihli ilk yazıda; Nusayrîlerin Sünnilerle birlikte cami ve mescitlere gitmek istedikleri ve zamanın valisi Naşid Paşa’nın bu hususta “buyuruldu” verdiği; fakat bunun gerçekten Nusayrîlerin eski batıl inanışlarını terk etmelerinden kaynaklanmadığı, Antakya’daki Sünniler arasında bir nefrete ve münakaşaya ve hatta şikâyete sebep olduğu hatırlatılarak Nusayrîlerin bu isteğinin hakikaten mahzurlu olup olmadığını bildirilmesi istenmiştir (BA, BEO.AYN.D, 867:138).

3 Mesela, Nusayrîler hakkında üç ciltlik eser yazan Frederick Walpole, eserin son cildinde uzunca bahsettiği Nusayrîler hakkında aynen, “*Umumiyetle Fellahin diye adlandırılan Nusayrîler (The Ansayrii; or, as they are generally called, Fellahin)*” ifadelerini kullanır (Walpole, 1851/III:334-362). Bölgede elli üç yıl çalışan Amerikan Misyoneri H. Harris Jessup da, Nusayrîleri anlatırken sürekli “*Fellah*” ve “*Fellahin*” kelimesini kullanır (Jessup, 1910/II:255 vd.).

Halep Valisine yazılan 19 Mart 1870 (16 Zilhicce 1286) tarihli bir başka yazıdan anlaşılıyor ki Halep Valisi durumun esasında söylendiği kadar mahzurlu olmadığını ve hatta bunun devlet ve millet birliği bakımından faydası bulunduğunu bildirmiştir. Bu sebeple de Nusayrilerin Sünnilerle birlikte camilere gitmelerine itiraz eden Sünnilerin ileri gelenlerine durumun anlatılması istenmiştir. Çünkü Nusayrilerin Sünnilerle birlikte yaşamaları yerine başka mezheplere girmeleri daha tehlikeli olacaktı. Uzun yıllar yazılacak bu mesele sırasında verilen bazı özel bilgiler, gerçekten Nusayriler ile Osmanlı Devleti arasındaki “hukuki ilişkinin” hangi şekilde cereyan ettiğini ortaya koymaktadır. Sadrazamlıktan Halep Valiliğine yazılan 19 Mart 1870 tarihli yazıda aynen şu ifadeler yer almaktadır:

“Devlet-i ‘Aliyye her dürlü tekâlif ve mu‘amelât-ı dîniyyesinde tâ‘ife-i merkûmeyi şimdîye kadar İslâm’dan ayrı tutmayarak haklarında Ehl-i İslâm mu‘âmelesi icrâ itmekde bulunduğuna mebni bunları da‘vâ-yı İslâmiyet’de bulunduracak ahâlî-i İslâmiyye ile umûr-ı dîniyyede ittifâk ve ittihâd hâsıl idecek tedâbirin ittihâzı” lazımdır (BA, BEO.AYN.D, 867:141).

Bu ifadelere göre Osmanlı Devleti, bütün resmi işlerinde Nusayrileri “Müslüman” olarak görmekte ve Müslümanlara nasıl muamele ediliyorsa onlara da aynı şekilde muamele edilmektedir. Osmanlı Arşivinde bulunan ve hâlâ büyük bir kısmı tasnif edilmemiş olan nüfus defterleri, aslında bu gibi meselelerde başlıca kaynaklardan biridir. Antakya ve İskenderun’un nüfus defterleri de muhtemelen tasnif edilmemiş bu defterlerin arasındadır. Fakat elde bulunan nadir defterlerden 1855 yılına ait bir Antakya Sancağı nüfus defteri bu bakımdan kıymetlidir. Defter, Halep Vilayetinin Antakya Sancağına bağlı kaza ve nahiyelerde bulunan Müslümanların durumunu bildirir bir defter olmakla birlikte, yarım kalmış bir yazımın sonradan yapılan ilave yazımıdır. Bu defterde Halep Vilayeti Valisi, Nüfus Nazırı ve diğer vazifelilerin mühürleri vardır. Defterin tanıtımında; “Halep vilayetine tabi Antakya livasının Müslüman ahalsinin doğum ve ölüm ve yazılmamış nüfusunu bildirir dört aylık yoklama defteridir.” denilmektedir. 13 Ocak 1855-12 Mayıs 1855 (1 Kânunisani 1270-30 Nisan 1271) tarihleri arasında ait bu dört aylık yoklama defteri, Osmanlı Devletinin Nusayrileri, “Nusayrı” adıyla ayırıp “Müslüman” hanesine yazdığını gösterir -en az- bir kayıttır. Bu ek yazımda, Antakya şehrinin iki mahallesi “Fellâh Mahallesi” şeklinde ayrıca yazılmıştır. Bu mahalleler; “Mahalle-i Kanavât-ı Fellâh” ve “Mahalle-i Mahsen-i Fellâh”⁴ adlarıyla yazılmışlardır (BA, ML.CRD, 1700:3). Antakya’ya bağlı “Karye-i Yaktu (Yaktu) köyü”nün hisasına “Nusayrı” diye bir not düşülmüş ve burada yaşayan kimselerin tamamının “bağçevân (bahçıvan)” olduğu belirtilmiştir (BA, ML.CRD, 1700:5). Karamurt nahiyesine tabii “Dersuniye Köyü de Nusayrı”dır ve burada yazılan kişilerin mesleği “bağçevan (bahçıvan)”dır (BA, ML.CRD, 1700:6). Karamurt Nahiyesine bağlı “Fellit Köyü Nusayrı” diye yazılıp yazımı yapılanların mesleği “bağçevân (bahçıvan)” olarak işlenmiştir (BA, ML.CRD, 1700:6). “Halisiye köyü de Nusayrı” yazılmış ve tanıtımı yapılan kişilerin “bağçevân (bahçıvan)” oldukları belirtilmiştir (BA, ML.CRD, 1700:6).

4 Yüzyılın sonlarına doğru yayımlanmış Halep Vilayeti Salnamelerinde, 1855 yılında tutulmuş bu defterde “Fellâh” diye yazılı olan mahalleler, “Arap” şeklinde kaydedilmiştir. Yani, “Mahsen-i Arab”, “Kanavat-ı Arab” ve “Sarı Mahmud-ı Arab” diye yazılmışlardır (HS/1321:312). Demek ki vaktiyle “Fellâh” denilen Nusayriler, zamanla Antakya’da “Arap” olarak anılmaya başlanmıştır.

Antakya'ya bağlı Süveydiye nahiyesinin "Levşiye köyü de Nusayrı"dir ve tanıtılan kimselerden mesleği yazılanların tamamının "çiftçi" oldukları kayıtlıdır (BA, ML.CRD, 1700:8). Bu defterden anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı Devleti, Nusayrileri "Müslüman" olarak yazmakla birlikte, "Nusayrı" diye de ayrı bir hatırlama kaydı koydurtmuştur.

1870 yılı içinde yine Halep Valisine yazılan benzer yazılarda hemen aynı hususlar tekrar edilerek Nusayrilere gösterilen mahalli tepkinin önüne geçilmesi ve bilhassa Antakya şehrinin ileri gelen ve sözü geçenlerine bu durumun faydalarının anlatılması istenmiştir. Hatta meseleyi vali ile görüşmek ve bir çözüm yolu bulmak amacıyla Antakya Kaymakamı Halep'e gitmiş, Halep Müftüsü Bahaeddin Efendi de Antakya'ya gönderilmişti (BA, BEO.AYN.D, 867:144). Bu görüşmelerden sonra vali, kaymakam ve müftünün meseleyi çözüme kavuşturacak bir çalışma üzerinde anlaştıkları görülmektedir. Buna göre, şimdilik Nusayrilerin yaşadıkları mahallelerde birer cami ve mektep inşa edilerek buralarda imam, vâiz ve hoca gibi hizmetlilerin görevlendirilmesi uygun olacaktı. Bu işler için gerekli parasal kaynak da gösterilen bu çalışmanın amacı, Sünnilerle Nusayrileri birlikte camilerde görmek, birlikte okutmak ve eğitmektir (BA, BEO.AYN.D, 867:149).

Bu çalışma ve ısrarlara rağmen Antakya'da istenen sonucun alınmadığı anlaşılıyor. Zira Halep Valiliğine yazılan 28 Temmuz 1870 (28 Rebiülahir 1287) tarihli bir yazıda, Nusayrilerin hâlâ aynı muameleye uğradıkları ve bundan dolayı şikâyet ettikleri belirtilerek; bu halin devamı doğru ise "yolsuz görüldüğünden bir daha te'kide hâcet bırakılmayarak" meselenin hali istenmişti. Valiye açıkça ifade edilen husus, Nusayrilerin camilere sokulmaması meselesinde bir daha hatırlatmaya yer bırakılmayacak şekilde bu işin bitirilmesi idi (BA, BEO.AYN.D, 867:156).

Aynı mesele 1871 yılında tekrar Nusayriler tarafından dile getirilmiş ve yeni bir teklifte bulunmuştur. Teklifi yapanlar Antakya'ya bağlı Cilliyeye köyünde ikamet eden ve belgede "Ensâri Kabilesi" diye tanıtılan Nusayrilerdir. Cilliyeliler, hâlâ camilere alınmadıklarından şikâyetle; kendilerinin, kendi seçtikleri "Şeyh İbrahim" tarafından temsil edilmesine izin verilmesini ve kendilerine mahsus üç cami yapılarak idarelerinin ayrılmasını istemişlerdi. Mesele üzerine Halep Valiliğine yazılan 25 Temmuz 1871 (7 Cemaziyelevvel 1288/13 Temmuz 1287) tarihli yazıda şöyle denmekteydi:

"Mezâhib-i İslâmiyyece bunlarda ba'zı mertebe mübâyenet var ise de kendülerinin hal-i İslâmiyyet'de bulunmaları gittikçe ıslâh-ı nefâis idebilmeleri ümidiyle berâber devletce 'ale'l-husus oraların ehemmiyet-i ma'lûmesince fevâ'id-i 'adîdeyi mücib olarak hal-i cehaletlerinin tevlid eylediği ba'zı nekâys üzerine ahali-i sâ'ire-i Müslime tarafından külliyyen nazar-ı bigâneği ile görülüb cevâmi'-i şerîfeye kabûl olunmayarak İslamiyet'den soğutulması ve betahsis tefrik-i idâreleri hakkında olan istid'âlarının tervici halen ve maslahaten" caiz olamaz (BA, BEO.AYN.D, 867:190).

Valiye hatırlatılan husus, Nusayriler ile Sünniler arasında bazı "aykırı (mübâyenet)" şeylerin olduğu, fakat bunların İslam dairesi dışında tutulamayacağı ve bunun için lazım gelen tedbir-

lerin alınması idi. Diğer yandan hemen her belgede, bu bölgenin gayet mühim bir coğrafya olduğu ve meseleye bu bakımdan ayrıca çözüm bulunması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Mevcut belgelere göre Nusayriler ile alakalı bu mesele uzun zaman gündeme gelmemiş görünmektedir. Fakat 1892 yılından itibaren sürekli yazışma ve meselenin halli yolunda gözle görülür işler yapılmaya başlandığı takip edilmektedir.

1892 yılı başlarında Halep Valisi, Antakya ve İskenderun Nusayrilerinin cami ve mescitlere sokulmamasından şikâyet etmeleri üzerine meseleye eğilmiş, diğer yandan Antakya'nın mahallî ulemasının da olumsuz tepkileriyle karşılaşmıştı. Hem Nusayrilerin hem de yerli ulemanın dilekçeleriyle birlikte kendi düşüncesini de Bâbiâli'ye ileten Halep Valisinin yazıları Şura-yı Devlet'in Dâhiliye Dairesinde değerlendirildi. Gelen yazılara göre; Nusayriler Sünnilerle birlikte cami ve mescitlere gitmek istemekte ısrarlıydılar. Fakat, diğerlerinin iddiası ise; Nusayrilerin asıl amacı "mahkeme-i şer'iyede şehâdetlerinin 'adem-i kabûli hakkında öteden beri câri olan usûlün kaldırılması ve ahalî-i Müslimeden görmekte oldukları hakâretlerin" önüne geçilmesidir. Demek ki Nusayrilerin şahitlikleri mahkemelerde kabul edilmemektedir.

Mahallî ulemanın ortaya koyduğu gerekçeler birçok bakımdan dikkate değerdir. Onlara göre; "Nusayrilerin bu arzuları vicdânî olmayub kabûl-i şehâdet mes'elesinden sonra yine eski hallerinde kalarak cevâmî'e girmemeleri ve kabûl-i şehâdetleri halinde ise çünkü Antakya ahalisinin 'umûmen emlâk ve bağçeleri icâr sûretiyle ve işçilik sıfatıyla Nusayrilerin ellerinde olmak hasebiyle kendi tâ'ifelerinden şâhid tedârikiyle iddi'â-yı mülkiyete kıyâm itmeleri muhtemel olarak bu sûretin ahalice dâ'î-i mahzûr olacağı" aşîkâr idi.

Antakyalıların çekincelerinin ikinci kısmı, aslında Antakyalı Nusayrilerin ekonomik ve sosyal konumunu ortaya koyan önemli bir bilgidir. Antakyalı emlak ve bağ sahipleri, kiracı ve işçi olarak bağ, bahçe ve tarlalarında çalıştırdıkları Nusayrilerin Sünniliklerinin kabul edilmesi hâlinde, kendi aralarından şahit tutarak mal ve mülklerine el koyabileceklerini muhtemel görmektedirler. Hatta bu söylentiler üzerine Antakya'da camiye girmek isteyen Nusayrilerden bazıları yaralanmış ve durum kaymakam tarafından valiliğe bildirilmişti. Yapılan araştırmalara göre Nusayriler yirmi beş yıldır sürekli aynı yolda dilekçe vermektedirler. Bu sebeple yaşadıkları köylerde cami, mescit ve çocukları için de mektepler yapılması gerekmekteydi. Bu işlerin yerine getirilmesi sırasında halktan da imkânları oranında yardım alınacak, en azından taş ve sair malzemeyi ahali temin edecekti. Vali, Antakya ve İskenderun'da yapılacak bu işler için on bir köy tespit etmiş ve nüfuslarıyla birlikte bunları yollamıştı. Sözü edilen inşaatın toplamı 194.800 kuruş tutmaktaydı.

Planda Antakya şehrinde sadece iki mektep inşa edilecek ve bu mekteplere "mezhepçe münasip" hoca, imam, müfettiş ve muallimlerin tayin olması sağlanacaktı. Çünkü "Nusayrilerin hemen kâffesi 'akâ'id-i ibtidâ'iyye-i İslâmiyyeyi hal-i sabâvetinde telakkî iderek o yolda terbiye olunmamış ve i'tikâdât-ı âbâ vü ecdâd ile ülfet idüb o fikr-i bâtılı almış olduklarına ve menâfi'-i şahsiyyelerini te'min iden ba'zı Nusayrî Şeyhleri bunları dîn ve mezhep nâmına bir-

takım hayâlât ile iğfal” etmekteydiler. Yani, Nusayrî çocukları küçük yaştan itibaren dini kuralları anne ve babalarından öğreniyor, Nusayrî şeyhleri de bunlara din namına hayalden ibaret şeyler öğretiyorlardı.

Diğer yandan meselenin bu kadar yaygınlaşmasına sebep olan Antakya Kazası Müftüsü Abdülkadir Efendî'nin azli istenmiştir. Bununla birlikte, “Şeyh” denilen ve Nusayrîler arasında fesada yol açanlardan bazılarının da vilayet içinde sürgün edilmesi de tedbir olarak teklif edilmişti. Gelen yazılar arasında mahallî ulemanın iddia ettiği hususlar Şeyhülislamlık makamından sorulmuş, alınan cevapta da mahallî ulemanın dediği gibi ise Nusayrîlerin “küfürlerinde aslâ şek ve şübhe olmadığından bu sûrette tâ'ife-i mezbûreden küfri mücib mu'tekidât-ı bâtıla ve mezheb-i kâsîde-i Nusayriyyeden tövbe ve rücû' ve şeref-i İslâmiyyet ile teşerrüf iderek Ehl-i Sünnet ve Cemâ'at Mezhebi üzere mu'tekid olanların tövbe ve İslamları makbûl olmağla telkinât-ı İslamiyye ve dîniyye bi'l-icrâ küfr ü dalâlden tahlis-i giribân ve şeref-i İslam ile vâsıl-ı 'ismet ve emân olacaklarından ferâ'iz-i dîniyelerini ifâ itmek üzere cevâmî-i şerîfeye duhûllerine müsâ'ade” edilmesinin meşru olduğu bildirilmiştir.

Yerli ulema denilen kimselerin Nusayrîleri hangi hususlarda hangi gerekçelerle “kâfir” olmakla suçladıkları açık değil ise de; Nusayrîlerin inançlarının “kendi aralarında” olduğu hususuna değinilmektedir. Valilik ve diğer makamlardan gelen yazıların değerlendirildiği Şurayı Devlet'te ise, söylenenlerin aksine bir tutum sergilenmişti. Bundan sonraki hemen her yazımda uzun uzun tekrarlanacak olan bu karar aynen şöyledir:

“Nusayrîlerin cevâmî-i şerîfeye kabûl olunmaması zâten muvâfık-ı maslahat olmayub çünkü tahkik olduğu vechile tâ'ife-i merkûme dâ'imâ da'vâ-yı İslâmiyyet'de bulunarak 'ulûm ve âdâb-ı İslamiyyeye ri'âyet ve tilâvet-i Kur'ân ile îrâd-ı şehâdet itmekde buldukları ve zâhirde bir sûretle î'lân-ı küfr itmedikleri halde öyle kendi aralarına mahsus olan ve hiç kimseye gösterüb sezdirmedikleri cihetle hakikatının ne merkezde idüğü bilinmeyen âyin ve 'akidelerinden dolayı bunların şer'an câmi'e konmaması icâb itmeyeceği gibi bu sûret merkûmları bilâhîre bir diyânet-i mahsûsa dâ'iyyesine düşürerek taklil ve tefrika-i nüfûs-ı İslamiyye'ye sebebiyet virebilmek i'tibârıyla siyâseten dahi mehâzîr-i 'azimeyi istilzâm ideceğinden merkûmların velev takiyye olsun gösterdikleri evzâ-ı İslâmiyyenin reddinden ziyâde hakikate tahavvülünü icâb idecek nesâyih ve terğîbât ile 'akâyid-i batıniyelerinden vazgeçirmeğe çalışılması lâzım ve şimdi ise kendüleri izhâr-ı hakikatle ahvâl-i sâbıkalarından tâ'ib ve nâdim olduğına nazaran cevâmî'e kabûlleri için aslâ tereddüde mahall olmayub tasarruf-ı emlâk hakkında vukû' melhûz olan şehâdetlerinden korkulan mazarrâta ise icâbât-ı şer'iyye meydân virmeyerek sâye-i şâhânedede herkesin hukûk-ı mehâkimin taht-ı zimânında bulunduğu binâen hemân istenilen mekâtib ve cevâmî'in inşâ ve te'sîsi ve terakkî-i İslâmiyyetleri esbâbının istihsâl ve icrâsıyla berâber işin içinde istisârı melhûz olan bir ihtimâl-i siyâsinin gözedilmesi de muktezidir. Zirâ tâ'ife-i merkûme için ayrıca câmi' ve mektebler yapılması kendülerinin meslek ve marzileri vechile zeyy-i İslâm'da olarak istihsâl-i kavmiyyetleri ile berâber cemâ'at-ı İslâmiyyenin de nusretini teşdid iderek şimdiye kadar melhûzât-ı muhtefiyye halinde dönüb giden bir mu'âmelenin 'aleniyetine sebep olacağı cihetle muvâfık-ı hal ola-

mayacağından zâten cevâmi' ve mekâtib-i İslamiyyesi bulunan kurâ ve kasabâtda Nusayriler için başkaca câmi' ve mekteb yapılmayub ahâlisi sırf Nusayrîden 'ibâret olan köylere de icâbı ve münâsibi üzere muhâcirler yerleştirilerek cevâmi' ve mekâtibe muhteliten devâm itdirilmesiyle herhâlde Nusayrî Câmî'i Nusayrî Mektebi nâmıyla bir şey yapılmamak üzere kadîmen mevcûd olub da bu vesîle ile tevsî' ve tâ'mîr olunacak ve hiç olmayub da müceddeden inşâ kılınacak câmi' ve mektebler için üç yüz sekiz senesi muvâzenesine yüz elli bin gurusu konarak bu ve i'âne-i ahâlî ile vukû bulacak sarfiyât 'ale'l-usûl keşf itdirilüb onlarla i'ânât-ı vâkı'anın zîri mazbatalı defterlerinin irsâl ve isrâ ve halen cevâmi'-i şerîfeye devâm itmek isteyenlere kat'ıyyen mûmâna'at olunmaması hakkında icâb idenlere tenbihât-ı ekîde"de bulunması kararlaştırılmıştır.

Şura-yı Devlet'te 2 Ocak 1892 (1 Cemaziyelahir 1309/21 Kânunievvel 1307) tarihinde verilen bu kararın özü; camiye gitmek isteyen herkesin rahatça gidebileceği, kimsenin buna mani olamayacağı; bu meyanda "takiyye bile yapsalar" Müslüman olduklarını söyleyen Nusayrîlerin de asla engellenemeyeceği idi. Yapılacak mektep ve camiler için 1902 (1308 mâlî yılı) yılı bütçesine 150.000 kuruş konarak ilk keşiflerinin icra edilmesi istendi. Ayrıca, Antakya Müftüsünün azli ve Nusayrî Şeyhlerinden bazılarının sürgün edilmesi fikri ile "Nusayrî Camisi" veya "Nusayrî Mektebi" gibi ayrı ayrı yerlerin inşası uygun bulunmamıştı.

Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesinin bu kararı Meclis-i Mahsus'ta da görüşüldü ve orada alınan kararların tamamı aynı doğrultuda kabul edildi. İlaveten yapılması istenen cami ve mektepler için de, daha evvel Lazkiye'de yapıldığı gibi bir yolun izlenmesi ve mekteplerin bir an önce inşâ edilmesi karara bağlandı. Bunun için de Şura-yı Devlet kararı doğrultusunda işlemlerin başlatılması istendi. Meclis-i Mahsus kararında dikkate değer diğer bir husus ise, Nusayrîlerin bu isteklerinin kabul edilerek bunun Mahkeme Sicillerine de yazılması idi. Meclis-i Mahsus'ta 16 Mayıs 1892 (18 Şevval 1309/ 3 Mayıs 1308) tarihinde alınan bu karar, aynı gün Sultan II. Abdülhamid'e sunuldu. II. Abdülhamid ise, Mabeyn-i Hümayun Başkâtibi Süreyya Paşa aracılığıyla sadrazama aynı gün "sözlü emir" vererek gerekenlerin yapılmasını istedi (BOA, İ.MMS:130/5563).

II. Abdülhamid'in bu emri bundan sonraki bütün yazışmaların atıf noktası oldu ve her yazışmada tekrar edildi. Yukarıda sözü edilen meselelerin merkezdeki yazışmalarından sonra, Dâhiliye Nezaretinden Halep Valiliğine yazılan 8 Haziran 1892 (12 Zilkade 1309/26 Mayıs 1308) tarihli yazıda, aynı hususlar tekrar edilerek şöyle denmekteydi: "Nusayrîlerin cevâmi'-i şerîfeye kabûl olunmaması zâten muvâfık-ı maslahat olmayub çünkü tahkik olunduğu vechile dâ'imâ da'vâ-yı İslâmiyyet'de bulunarak 'ulûm ve âdâb-ı İslâmiyye'ye ri'âyet ve tilâvet-i Kur'ân ile irâd-ı şehâdet itmekte buldukları ve zâhirde bu sûretle i'lân-ı küfr itmedikleri halde öyle kendi aralarına mahsûs olan ve hiç kimseye gösterüb sezdirmedikleri cihetle hakikatının ne merkezde idüğü bilinmeyen âyin ve 'akîdelerinden dolayı bunların şer'an câmi'e konmaması icâb itmeyeceği gibi bu sûret merkûmları bilâhîre bir diyânet-i mahsûsa dâ'iyyesine düşürerek taklil ve tefrika-i nüfûs-i İslâmiyye'ye sebebiyet virebilmek i'tibârıyla siyâseten dahi mehâzir-i 'azîmeyi istilzâm ideceğinden ve şu kadar ki tâ'ife-i merkûme için

ayruca câmi' ve mektebler yapılması kendülerinin meslek ve marzileri vechile zeyy-i İslam'da olarak istihsâl-i kavmiyyetleri ilerüde cemâ'at-i İslamiyye'nin de nefretini teşdîd iderek şim-diye kadar melhûzât-ı mahfiyye halinde dönüb giden bir mu'âmelenin 'aleniiyyetine sebep olacağı cihetle muvâfık-ı hal olamayacağından zâten cevâmî' ve mekâtib-i İslamiyyesi bulunan kurâ ve kasabâtda Nusayriler için başkaca câmi' ve mekteb yapılmayub ahalisi mekâtibe muhteliten devâm itdirilmesiyle her halde Nusayrî Câmî'i Nusayrî Mektebi" adıyla birşey yapılmaması lazım gelmektedir.

Bu ifadeler yukarıdaki belgede ifade edilen hususların aynıını içermekle birlikte, Dâhiliye Nezaretinin Halep Valiliğine hem tavsiyesi hem de emridir. Dikkat çekilen husus ise; kimsenin "gizli olduğu söylenen inançlar sebebiyle suçlanamayacağı" ve Nusayriler için ayrıca dinî ve eğitim yapılan mekânların inşa edilemeyeceğidir. Yine yukarıdaki belgede geçen kararlar Halep Valisine iletilerek, inşası lazım gelen cami ve mektepler hususunda elinden geleni yapması istenmişti (BOA, DH.MKT:1958/80).

Aynı husus, 28 Ağustos 1892 (4 Safer 1310/15 Ağustos 1308) tarihinde Dâhiliye Nezaretince sadrazama da iletilmiş, Halep Valisinin vilayeti dolaşırken Antakya'ya da uğradığı, hâlâ Nusayrilere engel olunduğu; buna rağmen Nusayrilerin otuz - kırk senedir bu meselede ısrar ettikleri, fakat Antakya ahalisinin buna engel olduğu ve bir an önce inşası istenen mektep ve camilerin yapılması gereği tekrar hatırlatılmıştı (BOA, DH.MKT:1993/3). Bu yıllardaki yazışmalarda en önemli mesele yapılması istenen mekteplerin bir an önce inşası ve hizmete açılmasıdır. Nitekim 12 Eylül 1892 (19 Safer 1310/ 31Ağustos 1308) tarihinde Maarif Nezaretinden Halep Valiliğine yazılan yazıda, Antakya ve İskenderun kazalarındaki Nusayriler için inşa edilecek mekteplerin masrafı ve bu mekteplere gerekli olan kitap ve risalelerin masrafının karşılanması bakımından ilgili kazaların maarif hisselerinin oralara bırakılmasının kararlaştırıldığı bildirilmişti. Diğer yandan bu mekteplerde kaç muallim istihdam edileceği, bunların masrafının ne miktar olacağı ve mekteplerin neye mal olacağını bildirilmesi de istenmişti (BA, MF.MKT:150/12).

Bu tarihlerde görüşülen mektep inşası meselesi 1893 yılı Ocak ayında daha da hızlandırıldı ve Sultan II. Abdülhamid'in emrine atıfta bulunularak işe başlanması istendi. Artık bu yıllarda bütün Osmanlı bürokrat ve kurumları Sultan II. Abdülhamid'in emrinin yerine getirilmesi için uğraşüyor, sultanın emrinin "tedricen" uygulanması için çalışıyordu. Hatta bu mesele en yüksek seviyede ele alınmış ve Meclis-i Vükelâ'da da bu yolda görüş bildirilmişti. Bu kararlar, Nusayrilerin Sünniler ile camilere girebilmeleri ve Nusayrî çocukları için büyük denilebilecek üç köyde mektepler yapılmasıydı. Ancak belgelerde üzerinde durulan meselelerden biri de, "bazı cahillerin" Sultan'ın emrine rağmen hâlâ bu işin halline itiraz etmeleriydi (BA, MV:73/38; BA, BEO:142/10630). Aynı meselelerin tekrar hatırlatılarak gereğinin yerine getirilmesi hususu, 5 Şubat 1893 (18 Recep 1310) tarihli bir yazı ile Dâhiliye Nezaretinden Halep Valisine bildirilmişti. Sürekli tekrarlanan husus ise, Nusayrî çocukları için mektepler yapılması ve bunlara doğru dinî bilgi verilmesinin bir an önce sağlanmasıydı (BA, DH.MKT:2049/13). Hatta yapılacak mekteplerle alakalı meseleleri görüşmek üzere Halep Vilayeti Maarif Müdürü İstanbul'a gitmişti (BA, MF.MKT:174/32).

Halep Maarif Müdürü Antakya ve İskenderun'da incelemelerde bulunarak Nusayrî çocukları için yapılacak mekteplerle birlikte genel eğitim meselelerini de gündeme getirdi. Başta Antakya şehri olmak üzere İskenderun kazasıyla birlikte 11 köyde yapılması düşünülen mektep ve camiler, buralara yollanacak kitap ve risalelerin masrafı için ilgili kazaların maarif hisselelerinin oralara bırakılması Sadrazamlıktan Halep Valiliğine bildirilmişti. Halep Valiliğinden gelen 23 Haziran 1893 (8 Zilhicce 1310) tarihli yazıya göre; Antakya ve İskenderun kazalarının Nusayrî köylerinde inşa edilecek iptidai mekteplerinin yerlerinin belirlenmesi için Maarif Müdürü mahalli heyetle birlikte bölgeye gönderilmiş ve mahalli heyetin de katıldığı kararlarla mektep yerleri belirlenmişti. Bu karar üzerine Maarif Müdürü, mühendis muavini ve bir de mimar yanına alarak köylere gitmiş ve yapılacak keşif defterleriyle haritaları hazırlanmıştı. Bu defter ve haritalara göre; Antakya kazasında 31 ve İskenderun kazasında da 7 olmak üzere toplam 38 iptidai mektebinin inşası kararlaştırılmıştı. Bu mekteplerin tahmini inşa masrafı ise 216.000 kuruş idi. Diğer yandan mekteplerde çalıştırılacak muallimlere aylık 200'er kuruştan yılda toplam 90.200 kuruş da maaş masrafı çıkıyordu ki bu hesaba göre her bir mektebe bir muallim atanması planlanmış demektir. Bu mekteplere yaklaşık 800 öğrenci (şâkird) devam edeceği varsayılarak, bunlara lazım olan kitap ve risaleler de ayrıca hesaplanacaktı. Alınan bu kararlar Halep Vilayeti İdare Meclisinden geçirilerek bakanlığa bildirilmişti.

Keza Halep Valiliğinden gelen iki ayrı yazıda Antakya ve İskenderun kazalarında bulunan rüştiye mekteplerinin iyi durumda olmadığı, yıkılacak hâle geldikleri ve eski tarzda yapıldıkları da dikkate alınarak yeniden inşa edilmelerinin gereği bildirilmişti. Bunlardan Antakya rüştiyesinin 46.170, İskenderun rüştiyesinin de 59.000 kuruş masrafla inşa edileceği yapılan keşiflerinden anlaşılıyordu. Bu meyanda halktan Antakya rüştiyesi için 21.000 ve İskenderun rüştiyesi için 40.000 kuruş nakdi yardım toplanabilecekti. Geriye kalan Antakya rüştiyesi keşif masrafından 25.000 ve İskenderun rüştiyesi masrafından 19.000 kuruşun mahallerinden toplanamayacağı, bu sebeple söz konusu masrafların Maarif Sandığından karşılanarak bu mekteplerin inşasına izin verilmesi istendi.

Mesele, Maarif Muhasebe Meclisi' ne havale edilerek görüş alındı. Muhasebe Meclisi, Halep vilayetine ait bu masrafı vilayetin maarif gelirlerinin karşılamadığı, masrafın Maarif Sandığından karşılanması durumunda ise İstanbul'un hissesine dokunulacağı gerekçesiyle yeni bir öneride bulundu. Bu öneriye göre; gerek Antakya ve İskenderun rüştiyelerinin inşaat masrafı gerekse yapılması istenen 38 iptidai mektebinin masrafı kısılabılır durumdadır. Şöyle ki, bu 38 mektebin yerine 20'si Antakya'da ve 5'i İskenderun'da olmak üzere toplam 25 iptidai mektebinin açılmasıyla yetinilecekti. Bu mekteplerin her biri de Lazkiye Sancağındaki Nusayrî çocukları için evvelce yapılan mektepler gibi 4.000'er kuruşa inşa edilebilirdi ve bu husus izinli olarak İstanbul'da bulunan Halep Vilayeti Maarif Müdürü tarafından ifade edilmişti.

Bu hesaba göre de 25 mektep için 100.000, Antakya rüştiye mektebinin inşasına 20.000 ve İskenderun rüştiyesi için de 15.000 kuruş olmak üzere toplam 135.000 kuruşla söz konusu mektepler yapılabilecekti. Bu masraf ise, Halep vilayetinin 1890 (mali 1306) yılbaşına kadar geçmiş senelere ait maarif hissesinden mal sandıklarında birikmiş olan 3.636.842 kuru-

şun Maarif Nezaretinin 1893 yılı inşaat bütçesine ilavesiyle karşılanacak, 25 iptidai mektebinin muallimlerine aylık 180'er kuruştan yıllık 54.000 kuruş tutan masraf taşra mektepleri mevkufat kaleminden, iptidai mektepleri programı gereğince söz konusu okullarda okutulacak kitap ve risaleler de Maarif Nezareti kitap ambarında olanlar oradan bulunmayanlar ise bakanlıkça satın alınarak mekteplere yollanacaktı. Maarif Nazırı 28 Eylül 1893 (17 Rebiülevvel 1310) tarihinde durumu sadrazama bildirerek bu işler için olur emrini istedi (BA, MF.MKT:181/109). Bundan hemen sonra mesele Meclis-i Vükela'da görüşüldü ve 9 Ekim 1893 (28 Rebiülevvel 1311) tarihinde olumlu karar çıktı (BA, MV:76/93).

Bu kararlara rağmen Nusayrîlerle Sünnilerin birdenbire aynı camilere gitmelerinin mahsuru olduğu anlaşılıyordu. Bu sebeple de Antakya'da Nusayrîlerin yaşadığı üç büyük köyde birer mektep ve mescit yapılması karara bağlandı. Söz konusu mahzuru 16 Nisan 1893 (29 Ramazan 1310/3 Nisan 1309) tarihli bir yazı ile Dâhiliye Nezaretine bildiren Halep Valisi, hem Nusayrîler hem de bölge hakkında önemli bilgiler vermekteydi:

“Arz ve beyândan âzâde olduğu üzere Nusayrî tâ'ifesi Hristiyan olmayub Yemen vilâyetinin Cebel kısmında bulunan Zeydiyyü'l-mezheb ahalisi gibi bir fırka olarak da'vâ-yı İslâmiyyetde bulunmakla berâber bunlardan kur'a-i şer'îyye ile efrâd alınarak silk-i celîl-i feyz-delîl-i 'askeride bi'l-istihdâm haklarında Ehl-i İslâm mu'âmelesi olunmakta ve kendüleri de o iddî'ada bulunmakta oldukları halde da'vâ-yı İslâmiyyetleri kabûl ve tasdik idilmeyerek tefrik-i mezheb yolunda ayrıca câmi' ve mescid inşâ itdirüb cem'îyyet-i İslâmiyye miyânından ayrılmaları siyâseten muvâfık-ı hikmet olmayacağı gibi 'an-ceddin Hristiyan olub da kabûl-i İslâmiyyet iden bir şahsın bâtinen âmâl ve efkârı neden 'ibâret olduğunun tedkikine girişilmeksizin telkîn-i dîn ile kabûl-i İslâmiyyeti ve istediği câmi' ve mescide duhûlde serbest ve muhtâr olması hakkındaki kâ'ide-i şer'îyyeye tatbiken dahi bunlar sahihan Hristiyan olsalar bile bu sûretle redd-i müdde'aları gayr-i câ'iz görüldüğüne ve tahrîrât-ı nezâretpenâhilerinde gösterildiği vechile tâ'ife-i merkûmenin câmi' ve mesâcide kabûllerinde ba'zı cehele tarafından hilâf-ı rızâ-yı 'âlî hareket vukû'ü ihtimâlinin 'arz ve iş'âr idilmesi Antakya ahalisinden birkaç menfa'atperestânın ya'nî Nusayrî tâ'ifesini 'abd-i memlûk hükmünde taht-ı esâretine alub istediği gibi istihdâm itmekde olan kesânın tazyikât ve tertibâtlarından ileri gelüb yoksa bunların istihdâm ve istid'âları vechile def'aten câmi' ve mesâcide kabûllerinden dolayı sâye-i şevketvâye-i hilâfetpenâhîde muhalif-i rızâ-yı 'âlî bir gûne ahvâl vukû'ü mümkün olmadığı gibi şâyed o yolda ilkâ-yı mefsedet melhûz olsa bile bu da yine birkaç kişinin teşvikâtı ile vukû' bulacağına mebnî kâ'ide-i ihtiyâta ri'âyeten mahall-i mezkûra yetmiş seksen neferden 'ibâret bir kuvve-i askerîyye irsâl olunarak ve eşhâs-ı merkûmeden de birkaçı merkez-i vilâyete celb kılınarak erkân-ı vilâyetten gönderilecek bir me'mûr-ı mahsûs ma'rifetiyle irâde-i seniyye-i Hilâfetpenâhî dâ'iresinde ifâ-yı mu'âmeleye müsâra'at olunması halen ve maslahaten muvâfık görünmektedir. Çünkü tâ'ife-i merkûmenin Protestan mezhebine duhûlleri hakkında İngilizler tarafından müttemâdiyen teşvikât ve terğîbât-ı mü'essire icrâ olunmakta olmasına mebnî şâyed bu vechile tefrik-i cem'îyyet ve 'ibâdet mes'elesinin mevki-i fi'lî ve icrâyâ vaz'ından dolayı Protestan mezhebini kabûl iderek himâye-i ecnebiyyeye geçecek ve yâhûd mâdem ki İslâmiyyetleri tasdik olunmuyor milel-i gayr-i müsliime gibi bedelât-ı askerîyye i'tâsıyla

kur'adan istisnâ idilmek gibi bir teşebbüs ve istid'âya kıyâm idecek olurlar ise o halde tahrîrât-ı 'aliyye-i âsafânelerinde dermeyân buyurulan mahzûr ve mazarrât daha ziyâde kesb-i ehemmiyet itmiş ve yüz elli bin nüfûsî câmi' bulunan bir kavim cem'iyet-i İslâmiyyeden tefrîk edilip Haleb Viâyetinde de Cebel-i Lübnân gibi bir 'ârıza vücûda getirilmiş olacağından esbâb-ı ma'rûzaya nazaran hükm-i irâde-i mekârim-âde-i hazret-i Hilâfetpenâhînin infâz ve icrâsı husûsuna müsâade-i celile-i nezâretpenâhîleri sezâvâr buyurulmak bâbında emr ü fermân" (BA, DH.MKT:31/9).

Bu yazının aynını aynı tarihle sadrazama yollayan Dâhiliye Nazırı da Halep Valisi ile aynı ka-naatleri paylaşıyor ve meselenin halli için uğraşıyordu (BA, BEO: 294/21989). Biri bakan di-geri vali olan iki bürokrat da şu husus üzerinde özellikle duruyordu: Nusayriler Hristiyan de-ğil, tersine camilere Sünnilerle birlikte gitmek isteyen ve her seferinde bu isteklerini tekrar-layan vatandaşlardır. Hatta Hristiyan olsalar bile bu şekilde isteklerinin geri çevrilemeyeceği aşikârdır ve caiz de değildir. Kaldı ki atadan anadan Hristiyan olup da İslâm dinini kabul eden bir şahsın içindeki fikir ve emelinin ne olduğu araştırılıp soruşturulmaksızın kelime-i şaha-det getirilerek Müslümanlığı kabul edilmekte ve istediği cami ve mescide gitmekte serbest bırakılmaktadır. Bu şeriat kuralına göre Nusayrilerin kabul edilmemesi söz konusu dahi ola-maz. Diğer yandan Nusayrilerin Protestan mezhebine girmeleri için İngilizler sürekli bunla-rı teşvik etmektedir. Şayet padişahın emri bir an evvel yerine getirilmez, bunlar Müslüman-lardan ayrılır ve Protestan mezhebini kabul ederek ecnebi himayesine girerler ise, Müslü-manlıkları kabul edilmediği için gayrimüslimler gibi askerlik bedeli vererek askere gitme-mek üzere bir teşebbüste bulunurlar ki, bundan doğacak sıkıntı daha çok önem kazanacak ve 150.000 nüfusluk bu kavim Müslümanlardan ayrılarak Halep vilayetinde de Cebel-i Lübnan gibi büyük bir sorun meydana getirilmiş olacaktır. Keza hem Halep Valisi hem de Dâhiliye Nazırına göre; Antakya'daki bu hal esasında Antakya ahalisinden bazı menfaatçi kimselerin baskı ve uydurmalarından kaynaklanmaktaydı. Çünkü bu varlıklı kimseler Nusayrileri "köle (abd-i memlûk)" olarak görmekte ve işlerinde kullanmaktaydılar (BA, BEO:294/21989; BA, DH.MKT:31/9).

Söz konusu meseleler sadrazam tarafından değerlendirildiği gibi Meclis-i Mahsus'ta da görüldü. Halep Valisi ile Dâhiliye Nazırının ifade ve hükümleri aynen tekrar edilerek, Nusayrilere kimsenin müdahale etmemesi, mekteplerin inşası ve diğer gerekenlerin padişah emrine uygun olarak yerine getirilmesi tekrar kararlaştırıldı. Ancak, Halep Valisi ile Dâhiliye Nazırının dile getirdikleri gibi, Nusayrilere ayrı cami ve mescit yapılmasının kabul edileme-yeceği, bunun Müslümanları ayırmak olacağı da ısrarla belirtilmişti. Bu çerçevede mesele hem Dâhiliye Nazırı hem de Halep Valisine yazıldı. Özellikle Halep Valisine yazılan 22 Ekim 1893 (11 Rebiülahir 1311/9 Teşrin-i Evvel 1309) tarihli yazıda, çok önceden çıkan padişah emrinin yerine getirilmesi hususunda gayret etmesi istendi (BA, BEO:294/21989; BA, DH.MKT:31/9).

Antakya ve İskenderun kazaları ile bağlı Nusayrî köylerinin başlıcalarında Nusayrî çocukla-rı için mektepler yapılması kararlaştırılarak (BA, MF.MKT:181/109) Meclis-i Vükela'da da

kabul edildiği 9 Ekim 1893 (BA, MV: 76/93) tarihinden hemen sonra mesele tekrar bakanlar kurulunda görüşüldü. Yukarıda ayrıntılarıyla belirtilen mektepler ve buralarda istihdam edilecek muallim masrafları kitap vs. sağlanması hususları aynen Maarif Nezareti ile Meclis-i Mahsus'ta da görüşülerek uygun bulundu. Nihayet sadrazam tarafından 16 Ekim 1893 (5 Rebiülahir 1311/3 Teşrin-i Evvel 1309) tarihinde padişah II. Abdülhamid'in onayına sunuldu. Sultan II. Abdülhamid ise, 19 Ekim 1893 (8 Rebiülahir 1311/6 Teşrin-i Evvel 1309) tarihli "sözlü emri" ile gerekenlerin yapılmasını istedi. Bu kararın özünü tekrar etmek gerekirse; Antakya ve İskenderun kazalarında 38 mektep yerine Antakya kazası birimlerinde 20, İskenderun kazası birimlerinde 5 olmak toplam 25 iptidai mektebi yapılacak, ayrıca Antakya ve İskenderun rüştiye mektepleri de yeniden inşa edilecekti (BA, İ.MF:2-1311/R-1).

Buraya kadar alınan kararlar üzerine inşasına başlanması istenen ve başlanan mektep ve camilerle alakalı olarak, Maarif Nezaretinden Halep Valiliği ve Halep Maarif Müdürlüğüne 8 Kasım 1893 (9 Cemaziyelevvel 1311) tarihinde yazılan yazı ile bilgi verilmiş ve gereği üzerinde durulması istenmişti. Bu yazıda istenen şeyler ile daha evvel bahsi geçen hususlar birbirinin aynıydı ve Antakya ve İskenderun kazasında yapılacak mekteplerin inşası için gayret edilmesi isteniyordu (BA, MF.MKT:187/1).

Bir yandan mektep ve mescitlerin yapımı sürerken, diğer taraftan da buralara gerekli diğer malzemenin sağlanmasına başlanmıştı. Bu bakımdan mektep ve mescitlerde Nusayrî çocuklara okutulacak "İlm-i Hâl" kitapları önemliydi. Halep Maarif Müdürü Mehmet Tefvik Efendi, 5 Temmuz 1894 (1 Muharrem 1312/22 Haziran 1310) tarihinde Maarif Nezaretine yazdığı yazıda; bu mekteplerdeki eğitim dilinin Türkçe olacağı; fakat Antakya ve İskenderun kazalarındaki Nusayrî çocuklarının "Arapça konuşmaları" sebebiyle onlara arapça yazılmış "İlmihâl" kitapları gerektiğini, bunun için de merhum Mustafa Bey'in yazdığı "Telhîs", "Mülahasas" ve "Mufassal" adlı "İlmihâl risalelerinin" vilayetçe tercüme ve vilayet matbaasında basılmasını teklif etti. Ancak, Maarif Nezaretinden verilen 25 Eylül 1895 (24 Rebiülevvel 1312/13 Eylül 1310) tarihli cevapta, ilmihal bilgilerinin arapça okutulması mecburi olursa, teklif edilen risalelerin yerine eski Şam Müftüsü Hamza-zade Mahmut Efendi'nin Arapça ilmihalinin okutulmasının uygun olacağı bildirildi (BA, MF.MKT:228/28).

1896 yılı başları itibarıyla Antakya ve İskenderun'da 10 mescidin (daha doğrusu mektebin) yapımı tamamlanmış ve hizmete sokulmuş görünmektedir. Halep Emlâk-i Seniyye İdaresince inşası gerçekleştirilen bu mescit/mekteplerin hatip, hizmetli, aydınlatma ve diğer masraflarının ise yerel idareler tarafından karşılanması istenmişti, fakat yerel idareler bunu karşılayacak durumda değildi. Bu sebeple Halep Vilayeti İdare Meclisi, 12 Nisan 1896 (28 Şevval 1313/30 Mart 1312) tarihli bir yazıda durumu Maarif Nezaretine bildirerek şu teklifte bulunmuştu: Bu mekteplere imam ve hademe tayin edilmediğinde çocukların istenilen şekilde eğitimi mümkün olmayacaktır. Diğer taraftan bakanlıkça mektep muallimlerine verilen 180 kuruş aylık da pek az olup, idarelerine bile yetmediğinden, muallim maaşlarına 100 kuruş daha zam yapılması ve imam, hatip ve müezzinlik vazifelerini de muallimlerin parasız yerine getirmeleri uygun bir çare olarak görülmüştür (BA, MF.MKT:273/59). Bu teklifi değerlendiril-

diren Maarif Nezareti bürokratları, Antakya ve İskenderun'da olduğu gibi evvelce Lazkiye'de benzer meselelerin yaşandığı; imam, hatip ve müezzin gibi görevlilerin Maarif Nezaretiyle alakasının bulunmadığı, bu gibi masrafların Evkaf Nezaretine ait olduğu bildirilerek Halep vilayetinin teklifi reddedildi (BA, MF.MKT:273/59).

Yine 1896 yılı içinde söz konusu mektep ve mescitlere çocukların devam edip etmediği ve diğer idari hususlarının kontrolü için bir seyyar müfettiş atanması, bunun maaşının da muallim maaşlarından 10'ar kuruş kesilerek verilmesi gündeme getirildi ise de bu bakanlıkça kabul edilmedi. Çünkü hem evvelce Suriye vilayetinde uygulanan bu seyyar müfettişlikten bir fayda görülmemişti, hem de muallim maaşları muallimlerin bile kendi idarelerine kâfi gelmiyordu, dolayısıyla muallim maaşlarından kesinti yapılması mümkün değildi. Mektep ve mescitlerin kontrolünü de yerel nâiblerin fahri olarak yapmaları istendi (BA, MF.MKT:333/21).

Halep vilayetinin Ayıntab, Kilis, Antakya ve İskenderun kazalarındaki eğitim durumunu teftiş için bölgeyi dolaşan Vilayet Maarif Müdürü Hüseyin Zeki, özellikle Antakya ve İskenderun'daki eğitim faaliyetleri, yapılmakta olan rüştiye mekteplerinin son hâli ve daha evvel yapılmış olan iptidai mekteplerine Nusayri çocuklarının devamı meselelerini inceleyerek uzun bir rapor hazırladı. Maarif Nezaretine yollanan 30 Ekim 1897 (18 Teşrinievvel 1313) tarihli bu raporun Ayıntab ve Kilis ile alakalı son derece faydalı bilgilerin verildiği kısımlar konumuz bakımından gerekli değildir. Bu raporun Antakya ve İskenderun kazaları ile Nusayri çocuklarının eğitimi hakkındaki bölümünü kısmen sadeleştirerek alıyoruz:

“Antakya şehrinin girişinde ve Âsi Nehrinin sağ sahilinde inşa edilmiş olan rüştiye mektebi şeklen ve mevkin memleketin en güzel binalarından iken, yakınında bulunan mezarlığın bir kısmının üzerine yapılmasından dolayı Müslümanlar arasında çıkan dedikodu halen bitmemiştir. Maarif Nezaretinden verilen 20.000 kuruş tahsisat ile halktan toplanan yardım tamamıyla harcadığı hâlde binanın dış sıvaları, alt kat pencerelerinin cam ve çerçeve ve abajurları ve alt kat dershanelerinin kapıları ve tavan kaplamaları ve orta kat tavanlarıyla ders-hane kapı ve pencereleri tamamlanamamıştır. Mektebin zemininin nehre yakın olması daima rutubet yaptığından binanın bir kısmı evvelce çökmüş olup tekrar inşa edilmesi gerekmektedir. Bu kadar masraf edildiği halde mektebin tamamlanamaması gayet büyük yapılmış olmasından ileri gelmiştir. Mimar ustalarından birine yaptırılan keşfe göre, inşaatın bitmesine en az 15.000 kuruş daha lazımdır. Bu hususun müzakeresi için Hükümet Dairesinde toplanan İdare Meclisine Antakya'nın ileri gelenleri de davet edildi. Yapılan konuşmada rüştiye mektepleri binalarının her yerde halktan toplanan yardım (iane) ile vücuda getirildiği hâlde, Antakya'nın büyüklük ve nezaketine uygun bir rüştiye mektebinin yapılması işinde Maarif Nezaretinden yeterli tahsisat verilmişken halktan toplanan ianenin azlığı dolayısıyla mektebin inşa edilemediği, bu hayırlı işe vesile olmaları gerektiği anlatıldı. Bunun üzerine orada bulunanların her biri hususi defterine birer miktar yardım yazmaya başlamışlarsa da toplamı 3.000 kuruş ancak olmuştur. Büyük çoğunluğu eğitimin kıymetini bilmeyen bu insanlar; 'atalarımızın mezarlarını bozdular, kemiklerini suya attılar, biz böyle mektebe çocuklarımızı nasıl verelim' gibi sözler de söylediler. Buna rağmen yardım 7-8.000 kuruşa ulaşacakken,

ileri gelenlerden Abdülğani Ağa, vaktiyle mektep yeri seçilirken kendisinin fikrinin alınmamasından dolayı işe muhalefet etmiş ve bu da yardım yapmak isteyenlerin niyetini değiştirmiştir. Fakat eğitim hususunda gayretli ve Abdülğani Ağa'nın hareketine üzülen Belediye Reisi Faik Efendi, mektebin alt katındaki noksanların kendisi tarafından tamamlanacağını bildirdiğinden, öğrencilerin mektebe nakli gerçekleştirildi. Üst katın yapılması için gereken 15.000 kuruş yeni tahsisatta çıkarılırsa bina az zamanda mükemmelen bitirilecektir. İskenderun ve Antakya merkezleriyle köylerinde, Arsuz ve Süveydiye nahiyelerinde nüfusun yüzde doksanını oluşturan Nusayrilerin ve çocuklarının inancının düzeltilmesi ve talim ve terbiyeleri için padişah emriyle yapılarak açılan iptidai mektepleri özellikle teftiş edildi. Mektep binalarının şimdiki noksanı siva ve mefruşat gibi basit şeylerden ibarettir. Sünnilerin nazarında dinsizlikle suçlanan ve köle gibi kullanılagelen Nusayrî çocuklarının kelime-i şehadetî telaffuzda ve dini bilgileri öğrenmekteki vicdani arzuları ile mekteplere devamda gösterdikleri samimiyet memnuniyet vericidir. Ancak, Süveydiye'de yaşayan Aselci Bekir Kavas ve Ali Bablı gibi şahıslar mekteplere devam etmek isteyen Nusayrî çocuklarını döverek sürekli mekteplere gitmemelerini istemektedirler. Yine aynı kişiler Nusayrilerin camilere girmeleri ve Nusayriler tarafından kesilen koyunların satılmasını engellemek ve Müslümanlıktan geri durmayanları tehdit ve kâfirlikle suçlamak gibi garip muameleleri, iyice tedkik edilip ortadan kaldırılması gereken maddelerden görülmüştür. Bu hususta tarafsızca yaptığım tahkikata göre; Süveydiye'de isimleri yukarıda söylenen rezil şahısların sayısı on kişiyi geçmezken, hükümetin emirlerini dinlememekte bu derece ileri gitmeye cesaretleri Antakya'nın ileri gelenlerinden gördükleri himaye ve yardımdan başka bir şeye bağlanamaz. Antakyalı ileri gelenlerin nüfuz göstermedeki maharetleri ise, kaymakam ve nahiyeye müdürü gibi memurları istedikleri vakit değiştirebilmek derecelerine varıp; memuriyetini korumak düşüncesiyle buraya gelen en hamiyetli kaymakamları bile susmaya ve tahammül göstermeye mecbur etmiştir. İşte İslamî âdet ve edep dairesinde terbiyeye istekleri açık olan Nusayrilerin eski cehaletlerinden az farklı bir halde kalmalarının sebepleri de bu çerçevede düşünülmeli ve aranmalıdır. İslamiyeti rehber edinmek isteyen bir taifenin teşvike değer olan bu arzusunu reddetmek esasen İslamiyete aykırıdır. Fakat Antakya ulemasından bazılarının bu sebeple yüreklerinin pek sızladığı ve hatta Nusayrilerin camilere girmelerine itiraz eden cahillerin bu taassuplarını engellemek için, askere alınmış olan Nusayrilerin Sünnilerle birlikte namaz kılmalarına subaylar bilhassa özen gösterip yardım etmekte ve mutaassıplar da buna karşı bir şey demeye cesaret edemedikleri şahit olduğum şeylerdendir. Sünnilerin ileri gelenleri ve ahalsinin Nusayrileri mekteplerden nefret ettirip uzaklaştırmak istemelerinin en mühim sebebi, Nusayrilerin tahsil ve terbiye ile gözleri açılarak şimdi yaptıkları gibi boğaz tokluğuna kölelik ve hizmetçilik etmekten ve İslâm ile şereflenmelerinden sonra şimdiki hâllerine razı olmaksızın vazgeçerler gibi menfaatperest bir mütalaaadır. Buna çare olmak hükümetçe lazım gelen tedbirlerin alınmasına bağlıdır. Ancak çocukların mekteplere devamını engellemeye yeltenen Aselci adlı şahsın, benzerlerine örnek olmak üzere oradan uzaklaştırılması için Valiliğe müracaat edilmiştir. Ayrıca iptidai muallimlerinden ileri gelenlerin emellerine tabi olarak işlerini yapmayanların yerlerine munasip muallimler bulunduğunda değiştirilmeleri tabii ve lüzumlu görülmüştür. Antakya rüştiyesi muallim-i evvelinin, bir müfettiş tayinine kadar bu mekteplere nezaret ederek, her ay sonunda okula gelen ve gelmeyenleri bildirir bir jurnali Maarif İda-

resine göndermesi de kendisine tebliğ edilmiştir. Yine de mahalli idarenin bu mektepleri şunun bunun müdahalesinden koruması ve çocukların ailelerini teşvik ederek eğitim işleri en mühim işler arasında yerine getirmeye özen göstermesi hakkında Valiliğe bir emir yazılması iyi tesir edecektir. Hele mecburi devam usulü getirilirse öğrenci sayısının birkaç misli artacağı aşikârdır ve bunlar bakanlığın emrine bağlıdır” (BA, MF.MKT:374/12).

Antakya'dan sonra 24 Ağustos (5 Eylül 1897) günü İskenderun'a varan Halep Maarif Müdürü Hüseyin Zeki, tamamlanamamış olan İskenderun rüştiyesinin inşası hakkında da bilgi verir. Burada da rüştiye mektebinin noksan kalması, ayrılan tahsisat ve toplanan yardıma göre binanın büyük yapılmasından doğmuştur. Fakat bir de mektep için ayrılan 800 kuruluşluk direk ve tahtaların Beyrut adlı Osmanlı korvetinin kumandanı Miralay Muhyeddin Bey tarafından alındığı da tespit edilmiş ve buna engel olmayan görevlilerden tazmin edilmesini istemiştir. Devamında İskenderun rüştiyesi inşaatının ayrıntısını anlatan Maarif Müdürü, İskenderun'a bağlı iptidai mektepleri ve camilere giden Nusayriler ile Sünnilere hiç değinmez (BA, MF.MKT:374/12).

Hem sözü edilen meseleler hem de vilayetin diğer yerlerine dair bu gözlemler sonucu verilen bilgiler, Halep Valiliği ve Maarif Nezaretlerince ayrı ayrı değerlendirilerek yapılması gerekenler ilgililere bildirildi (BA, MF.MKT:374/12).

Nusayrî çocukları için Antakya ve İskenderun kazalarının büyükçe köylerinde yapılan iptidai mektepleri bu yıllardan sonra sürekliliğini korumuş ve eğitim faaliyetleri devam etmişti ki, bu husus Maarif Nezareti Salnamelerinde görülmektedir. Hatta bu kayıtlar belgelerde tam olarak açıklanmayan bilgiler de vermektedir. 1900 yılına ait Maarif Salnamesinde, 1894 (1310) yılında Antakya kazasına bağlı köylerinde 80.000 kuruluş masrafla 20 iptidai mektebi, İskenderun kazası köylerinde de 20.000 kuruluş masrafla 5 iptidai mektebinin açıldığı yazılıdır (MNS/1317:1020-1021). Bundan sonraki Maarif Salnamelerinde de aynı bilgiler tekrar edilmekle birlikte; 1905 (1321) Salnamesinde farklı bir kayıt vardır. Bu kayda göre Antakya kazasında açılan 20 iptidai mektebi, sadece köylerde değil Antakya kazasının merkezinde de (MNS/1321:469). Demek ki Antakya kazasının merkezinde açılan iptidai mekteplerinde Sünni çocuklarla birlikte Nusayrî çocukları da eğitim görmektedir.

Aşağıda Antakya ve İskenderun kazalarına bağlı Nusayrî köylerinde bulunan iptidai mektepleri verilecektir, ancak Antakya kazasının merkezinde bulunan iptidai mekteplerini kısaca hatırlatmak yararlı olacaktır. Bunun için de sadece bir kayıt yeterlidir. 1902 (1318) yılında Antakya kazası merkezinde 5 iptidai mektebi vardır. Bunlar Habibünneccar, Köprübaşı, Saha, Affan ve Dörtayak Mahalleleri iptidai mektepleridir (HS/1318:265). Antakya şehir merkezinde 1910 yılında da aynı mektepler eğitim vermektedir (HS/1326:284). Antakya ve İskenderun kazalarına bağlı “Nusayrî Köylerinde”⁵ bulunan iptidai mektepleri ve bunların öğrenci

5 Tablolarda adı geçen köylerin Nusayrî oldukları hususunda başlıca kaynak Martin Hartmann'ın makalesidir (Hartman, 1894). Köy isimlerinin hem eski hem de yeni adları, Hatay'ın Türkiye'ye “iltihak” etmesinden hemen sonra Hatay Vilayeti Mektupçuluğu tarafından yayımlanan resmi kitapta vardır ve köy adları için bu kitap esas alınmıştır (HVİT, 1940).

sayıları aşağıdaki tablolarda verilmiştir. Halep vilayetine ait dört Salname'den aktarılan bu kayıtlardan ilkinde sadece İskenderun kazasının Arsuз nahiyesindeki mektepler yer almaktadır. Diğer yıllıklarda ise bütün Nusayrî köylerinde bulunan iptidai mektepleri kayıtlıdır.

Tablo 1: 1900 Yılında İskenderun Kazası Arsuз Nahiyesi Nusayrî Köylerinde Bulunan İptidai Mektepleri (HS/1316:220).

Köyün Adı	Öğrenci Sayısı
Ağcalı	40
Kiliseönü	20
Alakop	30
Toplam	90

Tablo 2: 1902 Yılında Antakya ve İskenderun Kazaları Nusayrî Köylerinde Bulunan İptidai Mektepleri (HS/1318:256, 266-267).

Kazası	Nahiyesi	Köyü	Öğrenci Sayısı
<i>Antakya</i>	<i>Süveydiye (Samandağ)</i>		
		Levşiye	40
		Mışrakiye	10
		Muğayrun	25
		Cilliyе	30
	<i>Karamurt</i>	Aydiye (Aydi)	30
		Mengüliye	20
		Tüleylihanbeles	25
		Saylıca	20
	<i>Harbiye</i>	Dersuniye	20
		Kurye	25
		Yaktu	26
		Bağdadiye	10
<i>İskenderun</i>	<i>Merkez ve Arsuз</i>	Karaağaç	20
		Ağcalı	25
		Kiliseönü	20
		Alakop	35

Tablo 3: 1905 Yılında Antakya ve İskenderun Kazaları Nusayrî Köylerinde Bulunan İptidai Mektepleri (HS/1321:287, 304).

Kazası	Nahiyesi	Köyü	Öğrenci Sayısı
<i>Antakya</i>	<i>Süveydiye (Samandağ)</i>		
		Levşiye	25
		Mişrakiye	16
		Muğayrun	14
		Cilliyeye	8
	<i>Karamurt</i>	Aydiye (Aydi)	12
		Mengüliye	15
		Tüleylihanbeles	7
		Saylıca	17
	<i>Harbiye</i>	Dersuniye	30
		Kurye	10
		Yaktu	13
		Bağdadiye	9
<i>İskenderun</i>	<i>Merkez ve Arsuz</i>	Karaağaç	25
		Ağcalı	24
		Kiliseönü	22
		Alakop	23

Tablo 4: 1910 Yılında Antakya ve İskenderun Kazaları Nusayrî Köylerinde Bulunan İptidai Mektepleri (HS/1326:269, 287-288).

Kazası	Nahiyesi	Köyü	Öğrenci Sayısı
<i>Antakya</i>	<i>Süveydiye (Samandağ)</i>		
		Levşiye	50
		Mişrakiye	10
		Muğayrun	15
		Cilliyeye	15
	<i>Karamurt</i>	Aydiye (Aydi)	10
		Mengüliye	13
		Tüleylihanbeles	7
		Saylıca	20
		Dersuniye	6
	<i>Harbiye</i>	Kurye	8

		Yaktu	10
		Bağdadiye	6
<i>İskenderun</i>	<i>Merkez ve Arsuz</i>	Ağcalı	45
		Kiliseözü	32
		Alakop	35

3-Antakya ve İskenderun Nusayrileri

Antakya ve İskenderun Nusayrileri, eğitimle alakalı faaliyetlerden başka sebeplerle de yazışmalara konu olmuşlardı. Şüphesiz bunların başında yine Sünnilerle olan ilişkileri geliyordu. Hicaz ve Yemen'e sevk edilmek üzere 1896 yılında İskenderun'da toplanan Osmanlı askerleri arasında 50-60 kadar Antakyalı asker de vardı. Cuma namazına giden Antakyalı askerler, birden camiye giren Nusayrilerin üzerine saldırıp bazılarını değneklerle yaralamış ve sövrek camiden dışarı atmışlardı. Bu arada bazı redif subaylarını da yaralamış ve arbede çıkarmış, üzerlerine gönderilen askerler ve edilen nasihat sonucu mesele kapanmıştı (BA, Y.PRK. ASK:358/80). Demek ki Antakyalı Sünniler arasında Nusayriler hâlâ kabul görmemiştir.

93 Harbinden sonra ciddi ekonomik buhrana sürüklenen Osmanlı Devleti, bu savaş sonunda imzalanan Berlin Anlaşması hükümleri gereğince Ermenilerle alakalı ıslahat yapmayı da taahhüt etmişti. Berlin Anlaşmasınının 61. maddesi aynen; "Bâb-ı 'Âli, Ermenilerin sâkin oldukları eyâletlerde ihtiyâcât-ı mahalliyenin icâb itdiği ıslâhât ve tanzimâtı bilâ-te'ahhür icrâ ve Ermenilerin emniyetini Kürdler ve Çerkeslerden muhâfaza ideceğini beyân ider. Bâb-ı 'Âli, bu bâbda ittihâz olunan tedâbiri evkât-ı mu'ayyenede devletlere beyân idecek ve devletler dahi tedâbîr-i mezkûrenin icrâsına nezâret ideceklerdir" şeklindeydi (BAM/1295:36).

Bu maddeyi kabul eden Osmanlı Devleti, Kürtler ve Çerkeslerin şahsında kendini bağladığı gibi, anlaşmaya taraf olan diğer devletlerin müdahalesine de izin vermiş oluyordu. İşte bu maddenin gereğini yerine getirmek üzere "Anadolu Islahatı" adıyla bir plan yapılmış ve bu iş için de devletin en önemli paşalarından eski Petersburg Elçisi Ahmet Şakir Paşa görevlendirilmişti (Karaca, 1993). Şakir Paşa her uğradığı yerleşmede sadece ıslahat meselesiyle uğraşmıyor, bir bakıma görev sahasının her yönlü durumunu doğrudan Mabeyn'e, yani Yıldız Sarayına yazıyordu. Dolayısıyla bir bakıma padişah II. Abdülhamid ile yazışmış oluyordu.

Şakir Paşa, bu gözlemleri sırasında kendisine şikâyet edilen hususlardan birisi olarak Antakya Nusayrileri ve onların meseleleriyle de karşılaşmış ve Mabeyn'e ciddi yazılar yazmıştı. Paşa'nın Mabeyn-i Hümayun Başkâtipliğine yazdığı 2 Aralık 1898 tarihli yazı bu anlamda önemlidir:

"Antakya kazâsı ahalîsinden olub geçenlerde hidâyet-i Rabbâniyye eseri olarak kabûl-i İslâmiyyet itmiş olan otuz bin kadar Nusayrî efrâdı şahsı ba'zı menfâat mütâlâ'asına binâ'en Antakya eşrâfî ve hattâ müftî-i belde tarafından zecr olunub cevâmî-i şerife(ye) kabûl olunmamakda idükleri beyânıyla Haleb vilâyeti dâhilinde bulunduğum esnâda Nusayrî efrâdı ta-

rafından müte'addid 'arz-ı haller takdîmiyle şebb-i şekvâ idilmiş olmasıyla tahkik-i mâddeye teşebbüs olunarak kazâ-i mezkûr ashâb-ı emlâki işbu Nusayrîlerin şimdiki buldukları hal ve hey'etleriyle tarz-ı esâretde istihdâm idüb istid'â vechile İslâmiyet'e kabûlleri halinde bir menfa'at zâ'il olacağı mütâla'asına mebnî işbu ihtidâyı 'adem-i kabûlde mütehayyizân-ı memleket pek aşurı musırr ve mükibb olduğu anlaşılmağla ber-minvâl-i muharrer ma'rûzât-ı çâkerânem esâs olarak ... o esâsa tevfikân ... takdîm olunan ve hülâsası mekâtib-i ibtidâ'iyeye ve medâris-i sanâiyî te'sîsi ve ba'zı mahallerde İslâmların İslâmiyetlerinin" kuvvetlendirilmesine dair yazılar gönderilmiştir (BA, Y.EE:132/38).

Şu hâlde Nusayrîler bizzat Şakir Paşa'ya şikâyet dilekçeleri vermiş, yakınmış ve durumlarının düzeltilmesini istemişlerdir. Şakir Paşa, 16 Aralık 1898 (4 Kanun-i Evvel 1314) tarihinde, Amasya'dan Mabeyn'e çektiği "mahrem" bir telgrafta; hem Şeyhülislamlığa hem de Halep Valisi Raif Paşa'ya vaziyeti ayrıntısıyla bildirdiğini ve Nusayrîlerin isteklerinin şeriat ve siyaseten kabul edilmesi lazım geldiğini yazdığını hatırlatır. Fakat ciddi bir ilerleme sağlanamamış olduğunu belirterek, bundan beş altı yıl önce padişahın "mucize kabilinden" çıkan bir emri ile 30.000 Nusayrî'nin Sünniliğe geçmesinden dolayı Avrupa gazetelerinin durumu garipsemelerine dair yazılar okuduğunu, bu büyük menfaat karşısında şahsi çıkarları yüzünden bir kısım insanların meselenin hallini engellediklerine işaret eder. Bu sebeple tekrar bir padişah emri çıkarılarak ilgililere gönderilmesini istemişti (BA, Y.EE:132/38).

Şakir Paşa, Nusayrîler meselesine özel bir önem vererek araştırma da yapmıştı, bu sebeple edindiği bazı bilgileri yorumlayarak da meselenin önemine dikkat çekmişti. Paşaya göre, şimdiye kadar adı Ahmet, Mehmet, Ömer, Ali Hasan, Hüseyin olan ve kendilerinin Müslüman olduklarını iddia eden, bu iddiadan dönmeyen ve her türlü hakarete uğrayan Nusayrîlerin Müslüman olmadıklarını söylemek "kâbil değildir". Ancak bu inkârdan dolayı bölgede Katolik ve Protestanlar Nusayrîlerin arasına girerek onları kendi dinlerine sokmaya çalışmaktadır. İslâm'ı kabul etmiş insanların Hristiyanlığına sebep olmanın ise, şeriat ve siyaseten caiz olamayacağını inkârı mümkün değildir. Bu arada Paşa, Tarsus Müftüsünün bir Nusayrî ailesini sahiplenip devlet hizmetine nasıl soktuğunu da örnek verir (BA, Y.EE:132/38).

Mabeyn-i Hümayun Kâtiplerinden Mehmed Kâmil Bey, 9 Ocak 1899 (28 Kanun-i Evvel 1314) tarihinde bir şifreli telgrafla Şakir Paşa'ya bu hususta padişahın olumlu emrini bildirdi (BA, Y.EE:132/38). Oysa Şakir Paşa, bu emrin kendisine değil, bizzat Antakya'nın bağlı olduğu Halep Valisine yazılmasını ve duyurulmasını istiyordu. Bu fikrini de aynı gün Mehmed Kâmil Bey'e Amasya'dan çektiği telgrafla ilettiler (BA, Y.EE:132/38). Bunun üzerine Mabeyn-i Hümayundan padişah adına yine 9 Ocak 1899 tarihinde Halep ve Adana vilayetlerine şifreli telgraf emri yollandı. Bu emirde şöyle deniyordu: "Antakya cihetinde ihtidâ eylemiş olan ba'zı Nusayrîlerin tanassur itmek istedikleri ma'a't-te'essüf istihbâr buyurulduğundan ve bu ise mücerred sevk-i cehaletden ilerü gelmeyüb misyonerlerle diğer ruhbânın eser-i teşvikinden ve belki de ba'zı hamiyetsiz me'mûrların vukû'-ı ağmâzından münba'is olmak muhtemel olduğundan ve eğerçi hükümet-i seniyye ihtidâ ve kabûl-i dîn-i İslâm'ı bir kimseye teklif itmez ise de ahâl-i Müslimenin tanassuruna aslâ müsâ'ade itmeyeceğinden bu husûs nazar-ı dikkate

alınarak Ehl-i İslam'ın tanassuruna ve etfâl-i Müslime'nin misyoner ve diğer Hristiyan mekteplerine devâmına meydan verilmeyecek sûrette tedâbir-i hakîmâneye tevessül ve izâle-i ceahl için lâzım gelen yerlerde mekâtib-i ibtidâ'iyeye te'sis ve küşâdî esbâbının istihşâline" gayret etmeniz padişahın emridir (BA, Y.PRK.BŞK:58/35).

Şakir Paşa'nın isteği üzerine yazılan bu emir Halep Valiliğini harekete geçirdi. Vali Raif Paşa, 21 Şubat 1899 (9 Şubat 1314) tarihinde gönderdiği bir telgrafla, Mabeyn Kâtiplerinden Mehmed Kâmil Bey tarafından işaret edilen hususlara dair yapılanları Maarif Nezaretine bildirmişti. Bu hususları Antakya Kaymakamlığına bildiren Vali, şu cevabı almıştı: Nusayrilerden kimse Hristiyan olmadığı gibi, Süveydiye'deki yabancı okullarında okuyan Müslüman çocuğu da yoktur. Ancak oradaki Amerikan Mektebine devam etmekte olan Nusayrî çocukların peyderpey mektepten çıkarılmasına çalışılmaktadır. Ayrıca Hıdırbey köyündeki mektebe giden Zeytuniye adlı Müslüman köyü çocuklarının buraya gitmemesi için hükümetçe Zeytuniye Köyünde bir mektep yapılması şarttır. Fakat mektep inşası sorunu çözecek tek çare değildir, bunun için daha evvel açılmış olan mekteplere çocukların devamının sağlanması şarttır ve bu da bir Seyyar Müfettişin atanarak okullara devam edilip edilmediğinin müfettiş tarafından kontrol edilmesine bağlıdır (BA, MF.MKT:437/33). Daha önce Lazkiye'de uygulanan ve pek de faydalı olmadığı söylenen bu teklif bu sefer kabul edildi ve aylık 400 kuruş maaşla Ahmed Hamdi Efendi, Antakya ve İskenderun iptidai mekteplerinin Seyyar Müfettişliğine atandı ve bu karar Maarif Nezaretince de onaylandı (BA, MF.MKT:437/33).

Şakir Paşa'nın Anadolu'ya geçişi büyük Ermeni isyan ve hadiselerinin artmasına yol açtı, çünkü Ermeni örgütleri bunu bilerek planlamışlardı. Benzer birkaç hadise de Antakya ve İskenderun hattında Nusayrileri gündeme getirmişti. Halep Valisi Raif Paşa, 5 Mart 1897 (21 Şubat 1312) tarihinde Mabeyn'e çektiği telgrafta; aynı tarihli Cuma günü İskenderun'da bir Nusayrî ile bir Ermeni arasında niza çıktığını, işi tam anlayamayan dükkân sahiplerinin dükkânlarını kapattığını ve İskenderun'daki görevlilerin müdahalesiyle dükkânların tekrar açtırılarak halkın telaşının yatıştırıldığı bildirilmişti (BA, Y.PRK.UM:37/24).

Halkın ve dükkân sahiplerinin telaşlanmasının sebebi; bir, iki ve üç gün sonra İskenderun'dan Dâhiliye Nezaretine yollanan telgraflardan anlaşılmaktadır. Telgraflarda açıkça belirtilmemekle birlikte, İskenderun'da Ermenilerle Müslümanlar arasında birtakım olayların çıkacağı, ecnebilerin bu işlerde parmağı olduğu ve asayişin sağlanamadığı yolunda dedikoduların dolaştığı hissedilmektedir. Zira 7 Mart 1897 (23 Şubat 1312) tarihinde yine Dâhiliye Nezaretine çekilen telgrafta şu haber vardı: 7 Mart sabahı İskenderun'a gelen İngiliz bayraklı Roman Prens adlı yük vapuru kasaba dışındaki İngiliz meydan kökü fabrikasının önüne kadar kıç direğine birtakım işaret bayrakları çekerek gelmiş ve fabrika sahibi dürbünle iskeleye giderek bakmış ve kollarıyla işaret ettikten sonra vapurdaki bayraklar indirilmiştir. Bu da şüpheli bir hâl olduğundan vapur özellikle izlemeye alınmış ve saat dokuz sıralarında limanda demirli İngilizlere bayraklı Sterha adlı ikinci sınıf kuruvazörden gelen boş sandala boş fiçî ile gaz sandığından büyük sekiz sandık yükletilerek kuruvazöre götürülmüştür. Bunun sahile çıkarılmak üzere dinamit ve saire olacağı kuvvetle muhtemel görünmüş ise de; aslında İskenderun İngiliz

tere Konsolos Vekili Mösyö Katon'un⁶ akşamın on ikisine kadar kuruvazörde kaldığı ve bu sebeple tedbir alındığı öğrenilmiştir (BA, DH.TMİK.M:29/47).

Bu telgraftan bir gün sonra çekilen başka bir telgrafta ise, Nusayri ile Ermeni arasındaki olaya da atıfta bulunularak, bayramda İskenderun'da Ermenilerin hadise çıkaracakları yolunda haberler dolaştığı, fakat bunun memleketin asayişini bozuk göstermek isteyenlerin eseri olduğu bildirilmiştir (BA, DH.TMİK.M:29/47).

Bu belgelerden de anlaşılıyor ki bu tarihlerde bölgede ciddi Ermeni hadiselerine sebep olacak hazırlık vardır. Ayrıca incelenmesi gereken bu olgu, bizzat Yıldız Sarayı'ndan idare edilen bir haberleşme ağından da anlaşılmaktadır. Halep ve Adana Kumandanının Antakya, Süveydiye ve İskenderun arasındaki sahayı dolaşarak edindiği bilgileri Mabeyn Başkâtipliğine bildirmesi bu sebeptendir. Kumandanın 30 Eylül 1897 (18 Eylül 1313) tarihinde Antakya'dan yolladığı telgrafta göre bölgedeki durum şöyledi: "Antakya ve Süveydiye'nin havâlisi kâmilten dolaşarak meşhûdât ve tahkîkât-ı kemterânem şu vechiledir ki, Süveydiye Nâhiyesi İslâm ve Nusayri ve Ermeni köylerini teşkil eylemiş ve yalnız Rum ve Ortodoks tâ'ifesini havâ bir karye görülmüştür. Ermeni milletini teşkil iden karyeler beş⁷ 'adedden 'ibâret olub bunların ... ol havâlide lüzûmundan fazla bile ta'biye idilen 'asâkir-i şâhânenin ve hükümet-i mahalliyenin tebasur ve teyakkuzundan uzak tutulmadıklarına mebnî arzularına muvaffak olamamışlardır. Her tarafda istikrâr-ı âsâyişden sonra ahali-i merkûme işleriyle güçleriyle meşgûl kalarak bu kerre de devr-i çâkerî sırasında 'umûm Ermeni köylerinin ilerü gelenleriyle papasları da 'vet olunarak lâzım gelen vesâyâ-yı müessireyi mükerreren ifâ ve kâffesi lisân-ı vâhid ile ... cenâb-ı pâdişâh-ı a'zamiye 'ömürleri oldukça ibraz-ı 'ubûdiyyet ve sadâkat ideceklerini ... ifâde ve dermeyân eylemişlerdir. Süveydiye ahali-i Ermeniyyesinden Kebûsiye Karyesi ahâlisinden 'İsâyi ve birâderi Karabet evvelce Hınçak Cem'iyet-i fesâdiyyesi eşhâs-ı muzırrasından buldukları hükümetce tahakkuk iderek taht-ı tevkife alınmış ve ahiren şerefzuhûr buyurulan 'afv-ı âliden hissemend-i 'âtıfet olarak tahliyeleri icrâ kılınmış ise de merkûmân el-ân râhat duran takımdan olmadıkları gibi Süveydiye'deki Ermeni ahâlisini dahi râhatsız eylemekte buldukları ve bâ-husûs Antakya'da bulunan Fransız Konsolosı Mösyö Poton ile İngiliz Konsolosı Mösyö (Yo)sef Düyk'ün⁸ mestûr bir sûrette merkûmânı nazar-ı teşâhüb

6 Bu kişinin adı "Aug. Cantoni, vice-consul" olarak kayıtlıdır (AOC/1896:1103).

7 Belgede beş denilen köyler aslında altıdır. Bu köyler Vakıf, Bityas, Hacıhabıplı, Hıdırbey, Yoğunuluk ve Kebusiye köyleridir. Bu köylerin 1897 yılı itibarıyla nüfusu bilinmektedir. Osmanlılar hem bu köylerdeki hem de Antakya kazasındaki Müslüman ve Ermeni nüfusu tespit etmişti. Bu tespite göre Ermeniler şöyledir: Antakya'nın Dörtayak Mahallesinde 116 bayan 117 erkek; Vakıf Köyünde 93 bayan 110 erkek; Süveydiye'ye bağlı Kebusiye Köyünde 194 bayan 182 erkek; Yoğunuluk Köyünde 116 bayan 128 erkek; Hacıhabıplı Köyünde 281 bayan 235 erkek; Bityas Köyünde 73 bayan 79 erkek, Hıdırbey Köyünde 155 bayan 174 erkek ki toplam 1.028 bayan ve 1.025 erkek Ermeni yaşamaktadır. Müslümanlar ise; Antakya'nın Dörtayak Mahallesinde 408 bayan 434 erkek vardır. Kazanın genelinde 25.186 bayan ve 23.883 erkek olmak üzere, toplam 49.069 Müslüman yaşamaktadır (BA, DÜİT:145/86). Belgede nüfusları verilen Ermeni köylerinin hiçbirisinde Müslüman yaşamamaktadır ve Vakıf Köyü, yanlışlıkla Antakya'ya bağlı "mahalle" olarak yazılmıştır.

8 Konsolosların tam adı "Albert Potton" ve "Joseph Douyk" olup, sonki isim bazılarında "Douék" şeklinde kayıtlıdır (AOC/1894:959; AOC/1896:1102; AOC/1898:1134).

ve himâyeleri altına aldıkları anlaşılmış ve bunların tard ve teb'idlerı esbâbına tevessül eylemek birçok muhâberâta muhtâc olacağı mütâla'ası üzerine kendülerine lisân-ı münâsible idilen nesâyih ve iknâât semeresiyle İskenderiye'de ikâmet itmeği tav' ve rızâlarıyla muvâfakat eylemiş olmalarına mebnî derhal hükûmet-i mahalliyeden ellerine mürûr tezkiresi virdirilerek buradan ilk vapurla hareket eylemeleri taht-ı te'mine alınmış ve güzâr itdiğim mevâki'in kâffesinde ... muhill-i âşâyış bir hal" görülmemiştir (BA, Y.E.E.D.1144:29-30).

Nusayrîlerin askerî yükümlülükleri vardı ve Müslümanlar gibi askere alınıyorlardı. Fakat 1899 yılında padişahın maiyyetine asker toplamak ve bunları İstanbul'a getirmek üzere görevlendirilen Maiyyet Yüzbaşılardan Mahmud Efendi'ye Mabeyn'den çekilen bir telgraf Nusayrîler bakımından oldukça dikkat çekicidir. 12 Aralık 1899 (30 Teşrinisani 1315) tarihli bu telgrafta, padişahın maiyyetinde bulunacak askerleri seçip ayırırken bunların içinde bir fert bile Nusayrî bulunmadığının temin edilmesi tekraren isteniyordu (BA, Y.PRK. ASK:358/80). Şam'da bulunan Yüzbaşı Mahmud Efendi, bu telgrafa 14 Aralık 1899 (10 Şaban 1317/1 Kânunisani 1315) tarihinde cevap yazarak; sözü edilen maiyyet askerleri arasında bir tane bile Nusayrî bulunmadığını, vallahi ve tallahi yeminiyle (vâv-ı kasme tâ-i kasem) temin etmişti (BA, Y.PRK.MYD:22/105).

İskenderun'da Nusayrîler ile Sünniler arasında bir uyum olduğu ve Sünnilerin Nusayrîleri camilere kabul etmekte direnmedikleri anlaşılıyor. Bu bakımdan 28 Şubat 1900 (27 Şevval 1317) tarihiyle İskenderunlu Sünnilerin ileri gelen ve imamları, padişaha bir dilekçe yollayarak kasabada bir cami daha yapılmasını istemişlerdi. Bunun sebeplerinden biri de Nusayrîlerin camilere gelmesiydi. İskenderun tarihi için de kıymetli olan bu dilekçeye göre; "İskenderun köyü iken ufacak bir camisi vardı. Şimdi ise birinci sınıf kaza ve kaymakamlık merkezi olduğu gibi, yedi düvelin de iskelesidir. Bu sebeple her taraftan ahali gelmekte, İskenderun günbegün gelişerek büyümektedir. Eski mescidi mevcut cemaate yetmezken, Nusayrîlerin de camiye gelmesiyle büyük bir topluluk oluşmaktadır. Bundan dolayı, Cuma ve Bayram Namazı bir tarafa, beş vakit namazlarda bile camide yer kalmayarak, cemaatin bir kısmı sokak ortasında yağmur ve çamur içinde mecburen namaz kılmakta ve bir kısmı dışarıda dahi yer bulamayarak mahrum ve üzgün olarak geri dönmektedir. Bu hâl ise cemaatin dağılmasına ve ibadetin birlikte yapılamamasına sebep olduğundan kalbi teessürümüzü artırmaktadır. Oysa yedi sekiz sene önce İskenderun'a bir cami daha yapılması yine istenmiş, emir çıkmış olmasına rağmen henüz yapılmamıştır ve bunun için tekrar emir verilmesi" beklenmektedir (BA, Y.PRK.AZJ:39/117).

Zaman zaman basit sayılacak hadiseler dolayısıyla gündeme gelen Nusayrîler, 1902 yılında hazine arayan Arsuzlu Nusayrî Şeyhi Sabuh Efendi sayesinde belgelere yansımıştı. Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi Halifelerinden Mehmed Nureddin Efendi'nin 1 Kasım 1902 (19 Teşrinievvel 1318) tarihiyle Maarif Nezaretine yazdığı dilekçeye göre; İskenderun kazasının Arsuz nahiyesinde ikamet eden Nusayrî Şeyhi Sabuh Efendi, Arsuz'a bağlı Ağçalı köyündeki tarlasında kazı yapmış ve bazı malzemeler çıkarmıştı. Kendisine ait araziden gece kazısında bir direk, altın, antika ve eski paralar çıkarılmıştı. Mehmed Nureddin Efendi, hem

söz konusu malzemeden hissesine düşen payı hem de tarlasına verilen hasarın karşılığının Şeyh Sabuh'tan alınarak kendisine verilmesini istemekteydi (BA, MF.MKT:672/36; BA, MF.MKT:672/48).

Antakya ve İskenderun'da Sünnileşen Nusayriler için açılan iptidai mekteplerinin “fahri müfettişliğinde” bulunan Antakyalı Arsuzi-zade Necib Efendi'nin, hem okullarda ve Nusayri çocukların eğitimindeki hizmetlerinde hem de bölgede yapılan karakollar hususundaki gayretleri dolayısıyla üçüncü rütbe ile ödüllendirilmesi, 1906 yılında Halep ve Adana Havalisi Fevkalade Kumandanlığınca istendi (BA, DH.MKT:866/56).

Antakya'dan “sadık jurnalci (Muhbir-i Sâdik)” imzası ve “Ahmed” mührüyle, 8 Mayıs 1914 (25 Nisan 1330) tarihiyle Harbiye Nezaretine yollanan bir “jurnal” oldukça dikkat çekicidir.⁹ “Muhbir-i Sâdik” şunları yazmıştır: “Antakya kazasında Nusayriler ile İslâmlar arasında doğacak kargaşa bundan bir buçuk sene evvelden beri her tarafa ihbar olunmaktaydı. Önemsenmediğinden bu günlerde dehşetli heyecanlar her tarafa sirayet etmektedir. Şöyle ki, Antakya'nın her tarafını nüfuzuyla eline geçirmiş olan (pençe-i kahrına alan) Mahkeme-i Şer'iyye Başkâtibi Hattat-zade Hacı Mehmed Efendi tarafından Dalyan Köyünden ve Mehmed Efendi'nin ortağı olan Salih ibn Diyab Fakı vasıtasıyla olduğu bildirilir. 24 Nisan 1330 Perşembe günü Harbiye Nahiyesinden bir şahsı teşvik ederek Buğday Meydanı kantarcısı (vezzâm) Şükrü Efendi ile birbirlerine dil uzatmaktan ayrı tokat vurmaları üzerine iki taraf (millet) birikmiş, fakat bazı kimseler olayın önüne geçmiştir. Adı geçen Hattat-zade Mehmed Efendi memurların rüşvet aracı ve ileri gelenlerin hürmet ettiği kimse olması dolayısıyla asla sorgulanmayarak mesele kapatıldı. Bu işin mesuliyeti hükümete aittir ve halk adına bu ihbar hazırlanarak takdim edilmiştir” (BA, DH.EUM.EMN:80/21).

Bu ihbar üzerine 6 Haziran 1914 (24 Mayıs 1330) tarihinde ifadesi alınan Buğday Meydanı Kantarcısı 25 yaşındaki Mustafa oğlu Şükrü, hadisenin bir Sünni Nusayri meselesinden değil, kendisinin bahsedilen şahsa verdiği paradan kaynaklandığını söyler. İfadenin devamında; ismini bilmediği taşra ahalisinden olan bu şahsın, Şükrü'nün verdiği paranın çarşıda harcayamayacağını söylediği, Şükrü'nün de “belediye tarafından tenbîhât icrâ edilmiştir herkes alur virir” demesi üzerine hiddetlenen şahsın, Şükrü'ye edebe aykırı muamelede bulunması üzerine, Buğday Meydanı Mültezimi Resul-zade Ali Ağa tarafından defedildiği kayıtlıdır. Ayrıca bu olay dolayısıyla bir halk yığılması da olmamıştır (BA, DH.EUM.EMN:80/21).

Olayı önemli sayan Bâbüâlî, Halep Valiliğinden duruma dair bilgi istedi. 16 Haziran 1914 (4 Haziran 1330) tarihiyle Bâbüâlî'ye yollanan Halep Valiliğinin araştırmasında ise şu tespitler

9 Bu jurnale benzer bir jurnal, 1909 yılında Adana Ermeni Hadiselerinden sonra meydana gelen Kırıkhan Ermeni Vakası dolayısıyla, tıpkı bu jurnaldeki gibi, Harbiye Nezaretine yollanmıştı. O jurnali gönderen kişi de kendisini “*Muhbir*” diye tanıtmıştı. Bu son jurnalde ihbar edilen kişi Antakya'nın ileri gelenlerindedir. Kırıkhan Vakasından dolayı jurnallenen Mursal-zade Mustafa Paşa (ki Hatay Devlet Başkanı Tayfur / Sökmen/ Mursaloğlu'nun babasıdır), Bereket-zade Raif Ağa, Belen Müftüsü Osman Nuri Efendi vs. kişiler de yörede sözü geçen kimselerdi ve Belen Müftüsü dışındakilerin tamamı berat etmişti (Tozlu, 2009:84). Bu jurnalde aleyhinde iddialarda bulunulan Hattat-zade Hacı Mehmed Efendi'nin ifadesinin bile alınmamış olması, jurnal ve jurnalcilerin artık dikkate alınmadığını göstermesi bakımından önemlidir.

vardı: “İhbarnameye imzası konan Ahmed’in hüviyeti gösterilmediği için muhbirden izahat alınamamıştır. Söz konusu ihbarda Mahkeme-i Şer’iyye Başkâtibi Hattat-zade Hacı Mehmed Efendi hakkında söylenenler iki kısımdan ibarettir. Bunlardan birincisi İslamlarla Nusayriler arasında bir mesele çıkarmaya teşebbüs etmesidir. Nisan ayının ortasında Nusayrilerin katliam edileceğine dair ortaya atılan bırakılan şayia üzerine enine boyuna tahkikat ve tedkikat yapıldı ve bu şayanın kaynağı bulundu. Bu dedikodu Adana jandarma erlerinden üç Nusayrî’nin, Antakya’daki babalarına yolladıkları mektuplarda yazdıkları bazı yalanlardan kaynaklanmış ve yayılmıştı ki bu mektuplar ele geçirilmiş ve bir raporla Bâbiâli’ye iletilmişti. Nereden çıktığı belirlenen bu dedikodularda dahil olmayanlardan şüphe edilemeyeceği için, bu ihbar asılsızdır. Hattat-zade Hacı Mehmed Efendi’nin bir Nusayrî’yi kandırarak Buğday Meydanı kantarcısı Şükrü Efendi ile olay çıkarttığı ve iki tarafın toplanmasıyla kavganın önlendiği ifade edilen ikinci şıkka gelince: Bu hususta Şükrü Efendi’nin ekte yollanan yazılı ifadesi ve bunu doğrulayan diğer araştırmalar vardır. Mesele, diğer kaza halkından olup ismi anlaşılamayan şahsın, ‘silik bir paranın’ çarşıda kabul edilmeyeceği iddiasından dolayı Şükrü Efendi ile aralarında geçen konuşmanın sözlü bir çekişmeden ibaret kalmıştır. Olayda kavga ve yaralama olmadığı gibi, İslamlarla Nusayrilerden hiçbir fert de karışmamıştır ve kötü niyetle olay yerine birikmemiştir. Nihayet Hattat-zade Hacı Mehmed Efendi ile alakalı ihbar ona garazı olan bir müzevvirin işidir. Çünkü, Hattat-zade Hacı Mehmed Efendi’nin özel hususiyetleri onun halk arasında nifak ve kavga çıkarmaktan uzaktır. Ayrıca kendisinin Antakya’da herkesle münasebeti olduğundan, Antakya’da ‘bahçıvan ve ziraatçileri oluşturan Nusayrileri’ rencide edecek hallere teşebbüsü kendisinin işleri bakımından da uygun değildir. İhbarın son kısmında belirtilen rüşvetçilik ve rüşvete aracılık ise, asıl ve esastan mahrum bir iddia olup; Hattat-zade Hacı Mehmed Efendi vazifesiyle meşgul, doğruluğuyla bilinen ilmiye sınıfına mensup bir zattır” (BA, DH.EUM.EMN:80/21).

Birinci Büyük Savaş sonrasında Fransız Manda işgalinde kalan Antakya ve çevresinde, hem savaş sırasında hem de Manda işgali zamanında Fransızlara karşı uzun bir mücadele verildi. Bu bakımdan Fransız işgaline karşı direnen kimseler arasında Nusayriler ve bilhassa Nusayrî Şeyhleri de vardı, çünkü Şeyhler, her şeye rağmen Nusayrilerin önderleriydi. Antakya yakınındaki Süveydiye’de ikamet eden Nusayrî Şeyhi Maruf Efendi, Osmanlı Ordusuna başvurarak, savaş sırasında gösterdiği sadakat ve mücadelenin belgelenmesini istemişti. Bunun üzerine Harbiye Nezareti 21 Kasım 1918 (17 Safer 1337/21 Teşrinisani 1334) tarihinde durumu Sadrazam’a iletti. Sadrazam Cevad Paşa’nın arzı üzerine, Sultan Mehmed Vahideddin, 25 Kasım 1918 (20 Safer 1337/25 Teşrinievvel 1334) tarihli ve imzalı sözlü emriyle, Şeyh Maruf Efendi’nin beşinci rütbeden bir “mecidi nişanı” ile ödüllendirilmesini onayladı (BA, DUİT:68/20). Şeyh Maruf Efendi’nin bu mücadelesi hem Antakya’da hem de Lazkiye Nusayrileri arasında iyi bilinmektedir (et-Tavil, 1924:504).

Adana’dan Halep’e kadarki sahanın Birinci Büyük Savaştan sonra Fransız işgalinde kalmasıyla birlikte bölgede her bakımdan boşluk oluştu. Bir yanda Millî Mücadeleciler diğer tarafta İstanbul idarecileri olduğu hâlde, Türkiye’nin bu kısmı Fransız işgalindeydi. Tam da bu sıralarda Adana vilayetinin durumunu İstanbul’daki merkezi idâreye yazan Adana Vali Vekili, 1920 yılının Ağustos ve Eylül aylarındaki genel durumu anlatmıştı. Adana Vali Vekilinin Adana vilayetine dair verdiği bilgiler son derece ilginç¹⁰ olmakla birlikte, konumuz bakımın-

10 Yalnızca “ideoloji eseri” olan bu yorumların hiçbirisi ciddi bir kaynağa dayanmamaktadır, bu sebeple

dan birkaç cümle içerir. Adana Vali Vekilinin 30 Ağustos 1920 tarihinde İstanbul idaresine yazdıklarına göre; civardaki Arap (Nusayri) köylüler bölgeyi işgale gelen Fransızları “beyaz bayraklarla” selamlamaktadır. Bu harekât üzerine Adana şehri civarından uzaklaşan Arapların (Nusayrilerin) çoğu geri dönmüşlerdir (BA, DH.İ.UM:20-25/14).

Adana Vali Vekilinin 30 Eylül 1920 tarihiyle Dâhiliye Nezaretine yolladığı aynı tarzdaki yazısında ise, Nusayriler bakımından kısmen izahat vardır. Vali Vekili Abdurrahman, bölgedeki olumsuzlukları sayarken başta Ermeniler ve onların yaptıklarını, yapmakta olduklarını ve -1915 yılındaki Tehcir’den beş yıl sonra bile- Ermenilerin beslediği istiklal düşüncelerini aktarır. Ermenilerin hâlâ bağımsızlık peşinde koştukları 1920 yılında, diğer taraftan Araplar (Nusayriler) binbir türlü fesat peşindedirler ve hepsinin çaresi “Osmanlı hâkimiyetinin” tesisine bağlıdır. Vali Vekiline göre; bölgedeki Türkler “İttihadçılık” ve “Kemalistçilik” arasında kalmıştır. Ermeniler ise, hâlâ bağımsızlık sevdasındadır. Nusayri Araplar da Antakya ve Lazkiye’deki Nusayrilerle birleşerek ayrıcalıklı bir idare (bir idâre-i mümtâze) oluşturmak emelindedirler. Dolayısıyla Adana ve çevresinin durumu oldukça perişandır. Bu sebeplerle Adana’nın durumunu bilen birisi vilayete “vali” olarak atanmalıdır ve bu kişi de kendisidir (BA, DH.İ.UM:20-25/14). Adana Valiliği hususunda Dâhiliye Nezaretinden de aynı yolda yazı yazılmış ve Adana Vali Vekilinin asaleten Adana’ya vali olarak atanması istenmiştir (BA, DH.İ.UM:20-25/14).

Fakat bu yazılaşmalarda tespit ettiğimiz dikkat çekici bir husus vardır ki, o da, Dâhiliye Nezaretinden Hariciye Nezaretine yazılan 28 Ekim 1920 (28 Teşrinievvel 1336) tarihli yazıda ifade edilen meselelerdir. Bu yazıda, Adana Vali Vekilinin dile getirdiği her madde tek tek tekrar edildiği hâlde, “Kemalistçilik” ve “Milliyetçiler” meselesine dair tek bir kelime bile bulunmaz (BA, DH.İ.UM:20-25/14). Demek ki merkezî Osmanlı idaresi, anlatılanların aksine, Millî Mücadele’nin ve milliyetçilerin bir şekilde yanındadır.

Sonuç Yerine Bir Değerlendirme

Nusayrilerin tarihi, birçok insan topluluğunun tarihi gibi efsane, sır, dayatma, türetme ve uydurmalara konu olmuştur. İlkin, daha 1920’de Fransızlar tarafından dayatılan “Alevi” adı Nusayrilere yabancıdır ve Nusayrilerin kendileri hakkında kullandığı bir deyim değildir. Ancak sadece bu dayatma ve türetme isimle bağlantılı olarak “Arap Aleviler” gibi türetme ve bir bakıma dayatma adlar da ortaya çıkmıştır. Oysa her topluluğun tarihi yazılırken, onları ifade eden tarihî deyimler, mutlaka devrinde kullanıldığı şekil ve anlamlarıyla kullanılmalıdır. Bu anlamda Nusayriler hakkında kullanılan deyimlerden biri de “Fellâh” veya “Fellâhîn” deyimidir. Keza, Osmanlı belgelerinde “Evlâd-ı Arab” diye yazılan ve şimdi özellikle Tarsus yöresinde kullanılan “Arabuşağı (Arap Uşağı)” deyimini de bunlardandır. Hiçbir ciddi kaynağa dayanmadan yazılmış birçok yazıda, Nusayriler için kullanılan “Fellâh”, “Fellâhîn” ve “Arabuşağı” gibi tabirlerin, sırf Nusayrileri aşağılamak için II. Abdülhamid zamanında uydurulduğu ifade edilmiştir.¹¹ Oysa “Fellah” veya “Fellahin” nitelemesi bir aşağılama ifadesi olarak kullanılmamaktadır, en azından Osmanlı belgelerinde ve kaynaklarında bu anlamda kullanılmamış-

de bu tür yazıların künyesi bu makaleye alınmamıştır.

11 Aslında bu nitelermeler hemen bütün Antakyalılar tarafından Türkmen Reyhanlı Aşireti Beyleri için kullanılmaktadır (Tozlu, 2009:70-71). Ancak bu metne tam anlamıyla uymaktadır.

tır. Mesela, 1905 yılına ait Halep Vilayeti Salnamesi'nde, Çukurova'daki (Amıkova) Akdeniz (Amıkgöl) anlatılırken, bu gölün "etrafındaki Türkmenler ve Fellahlar çok miktarda manda beslerler" denmektedir (HS/1321:227). Diğer taraftan, yine mesela Antakya'da "Gurbet", "Arap" ve "Tat" adlarıyla klasik Osmanlı tahrir defterlerinde de yazılan ve kendilerine has özellikleri bulunan bir kısım insanlar vardır. Hatta 1855 yılında tutulan bir nüfus defterinde "Fellâh Mahallesi" olarak kaydedilen bazı mahalleler (BA, ML.CRD, 1700:3), 20. yüzyılın başında yayımlanan Halep Vilayet yılığında "Arap" olarak yazılmıştır (HS/1321:312). Bunları değerlendirirken de, aynı düşünüşe göre yorumlayıp Osmanlılar tarafından aşağılanmak için bu adların verildiği elbette iddia edilemez. Dolayısıyla her tarihî deyim kendi devrindeki anlamına uygun olarak kullanılmalı ve mutlaka ciddi kaynaklara dayandırılmalıdır.

Bu makalede kullanılan belgelerin asıllarında farklı ifadeler bulunmakla birlikte, Nusayrilerin Sünni olmak istedikleri tarafımızdan vurgulanmıştır. Çünkü belgelerde asıl söylenmek istenen husus, Nusayrilerin "Sünni olmak" istedikleridir ve bu da "mezhep" anlamına gelmektedir. Buna rağmen belgelerin büyük kısmında, "din-i mübin-i İslam'a geçmek", "din-i mübin-i İslâm ile teşerrüf etmek", "hidayet-i Rabbâniyye eseri olarak ihtida etmek" gibi birçok benzer ifade vardır. Bu ifadelerin tamamı "din değiştirmek" anlamına geldiği hâlde, aslında "mezhep değiştirmek" anlamında kullanıldıkları son derece aşikârdır. Dolayısıyla Nusayrilerin bu tür isteklerinin ifade edildiği belgelerin büyük kısmı, tarafımızdan "Sünnileşmek" şeklinde değerlendirilmiştir. Kaldı ki, yine aynı belgelerde Nusayrilerin devlet tarafından "Müslüman" görüldüğü ve özellikle vergilendirmede "Müslüman muamelesi yapıldığı" açıkça belirtilmektedir. Hatta 1910 yılı Halep Salnamesinde, vilayette bulunan Müslüman ahali sayılırken; "Türk, Arap, Türkmen, Kürt, Çerkes ve Nusayrî'den ibarettir" denilmek suretiyle Nusayrilere de bu tür kaynaklarda işaret edilmiştir (HS/1326:202). Bu açık kayıtlar da bize meselenin "Sünnileşmek" olarak anlaşılması ve anlatılması hakkını vermektedir.

Belgelerin genel ve özel değerlendirmelerinden anlaşıldığı kadarıyla, Antakya ile İskenderun arasındaki sahada yaşayan Nusayrilerin, Sünnilerle olan ilişkilerinde yaşadıkları sorunlar benzerdir ve bu da Nusayrilerin inanışlarından kaynaklanmaktadır. Sorunlu münasebetlerin düzelmesi için de Nusayriler, "Sünni olduklarını ve bunun kabul edilmesini" istemektedirler. Bu isteğe Antakya'nın "şehirli Sünnileri" ısrarla karşı çıkmış, bunun kabulünü sindirememiş ve birçok da yazı yazmışlardır. Fakat İskenderun'da bu türlü tepkiler olmamış veya olmuşsa bile açığa çıkmamıştır. Antakya'nın "şehirli Sünnilerinin" bu tavırlarının sebepleri vardır ve İskenderun Sünnilerinden bu sebeplerden dolayı ayrılırlar.

İlk önce Antakya'nın yerli ve şehirlilerinin hemen tamamı Türkmenlikten Türklüğe geçmiş, bölgenin en eski ve büyük İslam-Türk şehirlerinden birinin ahalisidir. Büyük bir Sünnilik merkezi ve Sünni âlimlerin yetiştiği bir şehir olan Antakya, bu bakımdan İskenderun'a göre daha kendine has ve daha kapalı bir şehir halkına sahiptir. İskenderun ise, Kırım Harbi'nden sonra açılan yabancı konsolosluklar ve yavaş yavaş limanda yapılan iskeleler sayesinde gelişen bir yerleşmedir. Ancak İskenderun, azar azar burada türetilen ve bir bakıma "Levanten" denilebilecek ve tam da bu adlandırmaya uygun "kültür" oluşturulmuş bir kasaba idi. Bu husu-

siyet aslında bütün liman şehirlerin ortak özelliğidir ve kara şehirlerine göre her zaman daha esnek ve toleranslı bir günlük hayat vardır.

Diğer taraftan Antakyalı Sünniler, yerlilikleri ve eskilikleri dolayısıyla büyük emlak, arazi ve bağ bostan sahibidirler. Bu gibi işçi çalıştırmayı gerektiren büyük arazi sahiplerinin Antakya'daki işçileri Nusayrilerdir ve onlara da "Fellah" denmektedir. Şüphesiz anlamı "çiftçi, rençber" demek olan bu kelime, aynı zamanda Nusayri demektir. Nusayriler, eskiden beri "Amık Ağası" veya "Amık Begleri" denilen bu arazi sahiplerinin arazisini işliyor ve onların kazancından pay alıyorlardı. En iyi durumda olan Nusayriler ise, bu arazileri en fazla "kiracı (icarcı)" olarak sahibinden kiralıyordu ve içlerinde "yarıcı" olabilecek kimseler bile yoktu. Bu ekonomik ve sosyal ilişki elbette iki eşitler arasında yaşanmayan bir ilişkidir ve doğal olarak günün birinde soruna yol açacaktı. İşte o sorun, Nusayrilerin Sünnilerle aynı görülme istemeleri ve bunun da devlet tarafından olumlu karşılanması sırasında açığa çıktı ve Nusayrilere karşı bir tepkiye dönüştü. Nihayet, "Nusayrilerin mahkemelerde şahitliklerinin kabul edilmesi" noktasına gelen mesele, bu sefer zengin arazi sahiplerini endişelendirdi. Onlara göre Nusayriler, kendilerine şahitlik ederek zengin Sünnilerin arazilerini ellerinden alabilirlerdi. Böyle bir varsayımın doğruluğundan daha doğru olan husus, "daha düne kadar tarlalarında çalışan" Nusayriler ile aynı muameleyi görmeyi hazmedememektir. Aslında her fert ve insan topluluğu için geçerli olan bu hazmedemeyiş, çok da yadırganacak bir hâl değildir. Zira yüzyıllarca eşit olmamış insanlar bir anda eşit olmayı kabullenmekte zorluk çekerler ve bu zorluk belki bugün bile vardır. Yine de Antakya'da Nusayrilerle Sünniler arasında nerdeyse hiçbir olay olmamıştır ve bu da Antakyalıların her şeye rağmen belli bir ölçüde kaldıklarını göstermektedir.

Diğer taraftan Nusayrilerin Sünnilerle aynı cami ve mekteplere gitmesini çok da istemeyen bir başka muhalefet takımı olarak "Nusayri Şeyhleri" de önemli rollere sahiptir. Belgelerin bazılarında ifade edildiği üzere, Nusayriler, "Şeyh" denilen liderler tarafından temsil edilmektedir ve bir bakıma Nusayri demek "Şeyh" demektir. Tanzimat yıllarına kadar Antakya ve çevresinde "Şeyhler" vasıtasıyla temsil edilen Sünniler ve Nusayriler, özellikle muhtarlık teşkilatının kurulmasından sonra azar azar bu kimselerin aracılığından mahrum kaldılar. Fakat devlet katında ilgili halk kesimini temsil eden ve devletçe de temsilciliği resmiyete geçirilen "Şeyh" adlı temsilciler, Sünniler tarafından artık resmiyette kabul edilmezken, Nusayrilerin katında "Şeyhler" hâlâ temsilciydiler. Oysa "Şeyhlik" ve Şeyhlerin bir halk kesimini resmen temsil etmesi artık söz konusu bile değildi. Buna rağmen, "Nusayrilerin inanışları gereği çok özel insanlar olan Şeyhler", her zaman kendileri adına yegâne söz söyleyecek insanlardı ve bugün de öyle kabul edilmektedir. Durum böyle olunca Nusayriler de Şeyhlerinin emrine uyuyor ve onların dediğinin dışında bir şey yapmaya cesaret edemiyorlardı.

Belgelerin genellikle II. Abdülhamid zamanında yoğunlaşması tesadüf değildir. Bu devir son Osmanlı tarihinin en zor ve sorunlu devridir. Hiç umulmayan şeylerden büyük meselelerin çıktığı bu zamanda, Nusayriler meselesi de hem iç hem de dış sebeplerle iyice gündeme gelmiştir. Dönemin önemli bürokrat ve paşaları, Nusayriler meselesinde sürekli Nusayrileri İs-

lam toplumundan ayırmamanın gereğine işaret etmişlerdir. Nihayet II. Abdülhamid'in emri üzerine Nusayrilere farklı davranılmaması ve özellikle çocukları için okullar yapılmasının yolu açıldı. Makalede "Nusayrı Köyleri" oldukları bilinen büyük köylere II. Abdülhamid zamanında okullar yapıldığı ve çocukların eğitilmesinin sağlandığı ortaya konmuştur. Bugün çocukların okutulduğu -hem de taşınabilir eğitim yoluyla- yatılı ilköğretim bölge okullarında birçok sorun yaşanırken, bundan yüz yıl önce bu okulların yapılmasını ve Nusayrı çocuklarının eğitilmesini sağlamak büyük bir başarıdır. Eğitimi halka yaygınlaştırarak bir bakıma Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini atan II. Abdülhamid, Nusayriler için de bir şans olmuştur.

Her kişi ve topluluğun aynı kanaat ve bakış açısıyla değerlendirilmesi mümkün olmadığı gibi, böyle bir bakış ve yorumun da doğru olamayacağı herkes tarafından bilinir. Bu bakımdan Nusayrilerin de tek tür bakışla değerlendirilmesi mümkün ve doğru değildir. Mesela, Fransız İşgaline karşı savaştan Nusayriler ve Nusayrı Şeyhleri olduğu gibi; Fransızları alkışlayanlar da olmuştu ve bu makalede kullanılan belgelerden anlaşılabilir da budur. Şu hâlde esrar ve gizliliğine rağmen, bütün Nusayrilerin aynı olduğu ve aynı kanaat hizasında hareket ettiği söylenebilir. Böyle değerlendirildiği zaman, bu yoruma Anadolu'da yaşayan bütün insanlar da dâhil edilmelidir; çünkü esasta hiçbir olay ve olgu hem tek sebebe bağlanamaz ve hem de tek tip yorumlanamaz. Dolayısıyla iyi örnekler her zaman dikkate sunulup, kötü örnekler uzmanlara ve uzman olmak isteyenlere bırakılmalıdır.

Nusayrı tarihinin birçok efsane, sır, uydurma, türetme ve hatta dayatmaya konu olduğu belirtilmişti. Şüphesiz bugünde yaşayan ve bugünü yazan her insan kendisini istediği gibi tanımlayabilir, ancak, yine şüphe yok ki hiçbir insan kendisini istediği gibi tanıma ve tanıma özgürlüğü dolayısıyla tarihi değiştirme hakkına sahip olmamalıdır. Oysa Türkiye'deki birçok topluluk gibi Nusayrı ve Alevilerin tarihi de, sürekli yaşanmış tarihin çarpıtılıp değiştirilmesiyle oluşturulmaya çalışılan yaşanmamış bir tarihin yaşanmış gibi sunulmasından ibaret kalmıştır. Bu makale ile yaşanmamış olan değil, aksine yaşanmış olan Nusayrı tarihinin önemli bir bölümü ortaya konmuş ve ilgililerin dikkat ve hizmetine sunulmuştur.

KAYNAKÇA

Bu makalede kullanılan belgeler için bkz. Ali Sinan Bilgili-Selahattin Tozlu-Uğur Akbulut-Naim Ürkmez (2010), Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler, Ankara, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yay.

Ancak, bu kitapta olmadığı hâlde makalede işaret edilen belgeler şunlardır:

BA, DUİT:145/86 (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dosya Usulü İrade Tasnifi).

BA, ML.CRD, 1700 (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliye Nezareti Ceride Odası Defterleri).

AOC/1894, *Annuaire Oriental du Commerce, Constantinople*.

AOC/1896, *Annuaire Oriental du Commerce, Constantinople*.

AOC/1898, *Annuaire Oriental du Commerce, Constantinople*.

BAM/1295, Berlin ve Ayastefanos Muâhedeleriyle İngiltere İttifaknâmesi, İstanbul.

Broqui re, Bertrandon de la (2000), Bertrandon de la Broqui re'in Denizaşırı Seyahati, ed. Ch. Schefer, sunuş: Semavi Eyice,  ev. İlhan Arda, Eren Yay., İstanbul.

et-Tavil, Muhammed Emin G lib (1924), T rihi'l-ʻAliviyyin, Beyrut.

Hartmann, Martin (1894), "Das Liwa Haleb (Aleppo) und ein Teil des Liwa Dschebel Berket", Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft, XXIX, s. 142-188 ve ikinci kısmı aynı dergide s. 475-550.

HS/1316, Saln me-i Vil yet-i Haleb, Haleb.

HS/1318, Saln me-i Vil yet-i Haleb, Haleb.

HS/1321, Saln me-i Vil yet-i Haleb, Haleb.

HS/1326, Saln me-i Vil yet-i Haleb, Haleb.

HVİT (1940) Hatay Vilayeti Mektup uluğu, Hatay Vilayeti İdare Taksimatı 1940, Yenig n Basımevi, Antakya.

İbn 'l-Esir (1985), el-K mil fi't-T rih, II,  ev. M. Beşir Eryarsoy, rdk. Mertol Tulum, Bahar Yay., İstanbul.

Jessup, Henry Harris (1910/II), Fifty-Three Years in Syria, II, London, Edinburgh, New York, Toronto.

Karaca, Ali (1993), Anadolu Islahatı ve Ahmet şakir Paşa (1838-1899), Eren Yay., İstanbul.

Langlois, Victor (1861), Voyage dans le Cilicie, et dans les Montagnes du Taurus, exécute pendant les années 1852-1853, Paris.

MNS/1317, Salnâme-i Nez ret-i Maârif-i Umûmiyye, İstanbul.

MNS/1321, Salnâme-i Nez ret-i Maârif-i Umûmiyye, İstanbul.

Nakib, Bülent (2004), Antakya Ağzı -Dilbilgisi ve Sözlük-, Hatay Folklor Araştırmaları Derneği Yay., Antakya.

 zonur, şebnem (2008), Antakya Haçlı Prinkepliğinin Sonu, Marmara Üniv., Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Tozlu, Selahattin (2007), "Antakya ve  evresi Türkmenleri Hakkında Bazı Notlar (Büyük Selçuklulardan Osmanlılara Kadar)", Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, VII/39, Aralık 2007, Erzurum, s. 145-161.

Tozlu, Selahattin (2009), Antakya (Hatay) Tarihi Bibliyografyası, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Müdürlüğü Yayını, Elazığ.

Walpole, Frederick (1851/III), The Ansayrii (or Assassins), with Travels in the Further East, in 1850-51, Including A Visit Nineveh, III, London.

OSMANLI ARŞIV BELGELERİNDE LAZKİYE NUSAYRİLERİ (19.YÜZYIL)

Uğur AKBULUT¹

ÖZET

Bu çalışmada Lazkiye'de yaşayan Nusayriler incelenmiştir. Kaynağını Osmanlı arşiv belgelerinin oluşturduğu araştırmada, Nusayrilerin merkezi ve mahallî idare ile olan ilişkileri ele alınmıştır. Lazkiye Nusayrileri, hem devlete hem de komşularına birtakım sıkıntılar çıkarıyorlardı. Vergilerini vermedikleri gibi çevre kaza ve köylere de saldırılar düzenleyerek sık sık huzurun bozulmasına neden oluyorlardı. XIX. yüzyılın sonlarına doğru ise Nusayrilerin neredeyse toplu olarak eski inançlarını terk ederek Sünniliğe geçiş yaptıkları görülüyor. Bölgede faaliyet gösteren misyoner okullarına karşı Osmanlı Devleti de Lazkiye'de okullar açarak onların Sünniliğe geçmesini sağladı. Ardından da onlara İslam dininin kurallarını anlatmak için okullar ve mescitler inşa ettirdi. Fakat proje iyi yönetilemediği gibi I. Dünya Savaşı'nın çıkması da istenen sonucun alınmasını engellemiştir.

Anahtar Kelimeler: Lazkiye, Nusayrî, Suriye, Beyrut, Sayda, Lübnan, 19. Yüzyıl, II. Abdülhamid

THE NUSAIRIS OF LATAKIA IN OTTOMAN ARCHIVE DOCUMENTS (19th CENTURY)

ABSTRACT

In this study, Nusairis who lived in Latakia were studied. In the study the source of which consisted of Ottoman archive documents, the relationship of Nusairis with the central and rural governments were sought. Latakia Nusairis caused some problems to the Empire and neighbour countries. They did not pay their taxes and also, constantly caused troubles by frequently attacking the villages in the surrounding. It is seen that, towards the ends of the 19th century, almost all Nusairis quitted their old beliefs and adopted Sunni Islam. Ottoman State led them to adopt Sunni Islam by opening schools in Latakia against the schools of missionary in the area. Afterwards, the empire founded some schools and mosques to teach them the principles of Islam. However, since the project was not successfully directed and First World War broke out, the expected outcomes could not be reached.

Keywords: Latakia, Nusairi, Syria, Beirut, Saida, Lebanon, 19th Century, Abdulhamid II

¹ * Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi ABD, (uakbulut@atauni.edu.tr), ERZURUM.

Giriş

Lazkiye, Suriye'nin Akdeniz kıyısında bulunan büyük bir liman kentidir. Konumu dolayısıyla üzerinde bir hayli mücadelenin yaşandığı Lazkiye, eski bir Fenike şehri olup Seleucus Nicator tarafından annesine atfen Laodicea adıyla yeniden inşa edilmiştir. (Dearborn, 1819/II: 152; Volney, 1805/II: 147; Elisséeff, 1986: 590). M.Ö. 65 tarihinde Pompey tarafından Roma hâkimiyetine alınan şehir, bu dönemde yaşanan iç savaşlar nedeniyle bir hayli tahribata uğramıştır. Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma toprakları içerisinde kalan Lazkiye, Iustinianus zamanında Theodorias eyaletinin merkezi oldu. İslam'ın yayılma sürecinde Müslümanların eline geçen bu bölge, daha sonra yeniden Bizans topraklarına katıldı (Buzpınar, 2003:117).

1086 yılında Selçuklu Sultanı Melikşah, Antakya ile birlikte Lazkiye ve çevresine de hâkim olmuştur (Sevim, 1989: 64-65). Fakat bu hâkimiyet çok uzun sürmeyecek, daha I. Haçlı seferi sırasında 1098 yılında yine Antakya ile aynı kaderi paylaşarak Haçlıların eline geçecektir. Lazkiye, Haçlılar çağında kıyı şeridindeki diğer şehirlere oranla daha az önemli olmuştur. Bunda kutsal topraklara olan uzaklığı yanında, şehirdeki Hristiyan ve Müslümanların sürekli çekişmesinin de etkisi vardır. (Robinson, 1837: 367).

Haçlıların eline geçtikten sonra bu bölge Haçlılar ve Bizans arasında sık sık el değiştirmişti. 1103 yılında Danişmentlilere esir düşen Antakya Prensi Bohemond'un yerine naiplik eden yeğeni Tancred, Lazkiye'yi ele geçirdi ise de Bohemond geri geldikten sonra bölgeye taarruz eden Bizanslılar Lazkiye limanı ve kentini tekrar aldılar. Fakat Tancred, 1108'de Lazkiye'yi yeniden ele geçirdi (Runciman, 1987: 28, 44; Holt, 2007: 44; Heyd, 2000: 343). 1188 senesinde Selahaddin Eyyubi tarafından ele geçirilen Lazkiye, Halep'e bağlanmıştır (Elisséeff, 1986: 591). 1260 yılında tekrar Antakya Haçlılarının eline geçmiş, 1287'de ise bölgedeki Haçlı hâkimiyetine son veren Memlûkların idaresi altına girmiştir (Buzpınar, 2003: 117). Baybars'ın halefi Kalavun tarafından bölgenin ele geçirilmesi, ticaret tarihi için de önemli olmuştur. Çünkü Lazkiye, Halep ve Fırat ülkeleri aracılığıyla doğu ile çok geniş ticari ilişkilerde bulunuyor ve batılı tacirler baharat ve diğer ticari malları almak için hep buraya uğruyordu. Bu nedenle toptan ticaretin önemli bir merkezi olan Lazkiye, İskenderiyeli tacirlerin hasedine maruz kalıyordu (Heyd, 2000: 395-396).

Yavuz Sultan Selim zamanında 1516 ve 1517 yıllarında Memlûklarla yapılan savaşlar sonunda Suriye ve Mısır Osmanlı hâkimiyetine girince Lazkiye de Osmanlı topraklarına katılmıştır. Lazkiye, 16 Şubat 1518 tarihinde kurulan Şam Beylerbeyliğine dâhil edilmiştir. 1522 yılına ait Şam Beylerbeyliği idari taksimatına göre Lazkiye, Trablusşam Sancağının Cebele kazasına bağlı bir nahiyedir. 1523 yılında ise Lazkiye, Trablusşam'ın en büyük nahiyelerinden olup 672 hane, 137 mücerred, 44 imam vergi nüfusu vardır. XVI. yüzyılın sonuna doğru ise Cebele Kazası sancak yapılmış ve Lazkiye bu sancağa bağlı nahiyeye olma özelliğini devam ettirmiştir (Çakar, 2003: 356-370).

Lazkiye, bir liman kenti olarak Osmanlı Döneminde de önemini devam ettirmiştir. Buradan ihraç edilen en önemli ve ticari olarak kıymetli ürünlerin başında tütün gelmektedir. Lazkiye tütünü tüm dünyada şöhet kazanmıştır. Onu zeytin takip eder (Volney, 1805/II: 141-147). Bilhassa Dimyat'a tütün gönderilerek karşılığında pirinç alınırdı. (Dearborn, 1819/II:

152). Tütün ve zeytinin ardından pamuk ve ham ipek gelir. Fakat ihracat genelde yakın çevre ile sınırlı idi. Bu mallar büyük oranda Beyrut ve İskenderun'a gönderilirken nadiren gemiler bahsi geçen malları Avrupa'ya taşırdı. Buna karşılık ithalata bakıldığında ise Mısır'dan pirinç, Kıbrıs'tan şarap ve İngiltere'den çeşitli mamul maddeler alınırdı (Robinson, 1837: 365).

Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın isyanı sırasında Suriye ve bir kısım Anadolu toprakları isyancıların eline geçti. 1831-1840 yılları arasındaki dönemde Lazkiye'nin de içinde bulunduğu bölge Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa idaresi altında kaldı. Bu dönemde farklı etnik ve dini grupları silahsızlandırma, mecburi askerlik ve yüksek vergiler ciddi hoşnutsuzluğa yol açtı. Nitekim 1834 yılında Şam, Halep, Beyrut, Lazkiye ve Antakya'yı içine alan bölgede Nusayrî isyanı patlak verdi. Özellikle Lazkiye ve Asi Nehri arasındaki dağlık bölgede yaşayan Nusayrîler yaklaşık üç ay İbrahim Paşa kuvvetlerini meşgul etti. Üzerlerine gönderilen kuvvetleri mağlup eden Nusayrîlerin isyanı, ancak düzenli birlikler tarafından bastırılabilmiştir. Fakat bu arada pek çok köy tahrip edilmiş ve çok sayıda insan öldürülmüştür (Samur, 1995: 75-76; Altundağ, 1944: 237). Bu isyan sadece o döneme has bir durum değildir. Nusayrîler Osmanlı idaresine karşı da benzer ayaklanmalar çıkarmışlardı. Nitekim 1816 (1231) tarihli Sayda Valisi Süleyman Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği tahriratta; "re'âyâ ve berâyânın himâyet ve sıyânetleri husûsuna dikkat ve Nusayrî Cibâlinin dahi nîzâmına mübâderet olunmakta iken eşkiyâ-i merkûme tekrâr başgösterüb lede'l-mukâbele bu def'a dâhi rû'esâ-yı Nusayrîden on bir neferinin ru'ûs maktû'aları ahz ve taht-ı râbitaya idhâl olundığından mukâteleye hâcet kalmayub 'askerin 'avdetleri için tahrîrât gönderilmiş idüğü ifâdesiyle zıkr olunan ru'ûs-ı maktû'a çifte tâtârile irsâl olındığı" söylenmektedir. Yani Nusayrî Dağı'nda eşkiyaların reisi olan on kişinin başı kesilmişti (BA, HAT: 24895). Bu da özellikle Cibal Nusayrîlerinin, yalnızca İbrahim Paşa'nın yönetim şekline değil genel olarak yönetenlerle sorunları olduğunu göstermektedir.

Mehmet Ali Paşa isyanı son bulduktan sonra Lazkiye'nin de içinde bulunduğu bölge yeniden Osmanlı idaresine girmiştir. Osmanlı yönetimi Lübnan ve Anti Lübnan¹ dağlarındaki mahalli feodal idareye dokunmamış, buradaki feodal beyler Sayda Valisi'ne bağlı olmakla beraber yarı bağımsız bir idare yürütmeye devam etmişlerdir (Ülman, 1966: 3).

Önceleri Şam ve daha sonra Sayda vilayetlerine bağlı olan Lazkiye, 1864 Vilayet Nizamnamesi'ne göre kurulan Suriye vilayetine bağlandı.² Böylece Lazkiye, Suriye vilayeti-nin Trablus sancağına bağlı bir kaza merkezi hâline geldi. 1880 yılında ise sancak merkezi

1 Büyük Suriye bölgesi, kıyıya paralel olarak uzanan iki sıradağ dizisiyle bunların arasında kalan uzun ve dar vadilerden oluşur. Yer yer 3000 metreyi bulan yüksekliğiyle bu sıradağların ilkinde Lübnan, ikincisine ise Anti-Lübnan dağları adı verilir. Lübnan dağları, Akdeniz'e paralel olarak Anadolu'nun güneyinde bulunan Trablusşam'dan Suriye kıyılarının ortalarına düşen Sayda'ya kadar uzanır. Akdeniz ile Lübnanların batı etekleri arasında üzerinde Trablusşam, Beyrut ve Sayda şehirleri bulunan oldukça dar fakat çok verimli bir toprak şeridi vardır. Bu dağlar ormancılığa ve tarıma çok elverişlidir. Lübnan ve Anti Lübnan arasında kalan vadi Bika Vadisidir. Bu vadiden Beyrut'tan Şam'a giden yol geçer. Bika vadisinin doğusunda Lübnan Dağlarına paralel olarak uzanan Anti Lübnan Dağları yükselir. Bu dağların doğusunda da önce Şam ovası ardından da Suriye çölü uzanır. Şam ovası Anti Lübnan'dan inen sularla ne kadar verimliyse, sudan yoksun Suriye çölü de o kadar kuru ve verimsizdir. Genel olarak dümdüz uzanan bu çöl yalnız bir yerde, Şam'ın güneyinde yeniden yükselir. Ürdün ırmağının doğusuna düşen bu kayalık bölgenin adı Havran'dır (Ülman, 1966: 3-4).

2 Bu idari değişimleri kullanılan belgelerden de takip etmek mümkündür.

oldu. XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra Beyrut'un bir liman kenti olarak hızla gelişmesi Lazkiye'nin önemini azalttı. Öyle ki Beyrut 1887 yılında vilayet statüsüne yükselirken, Lazkiye de bu vilayete bağlı bir sancak olmuştu. Bu durum Osmanlı döneminin sonuna kadar devam etmiştir (Buzpınar, 2003:117-118).

1881/1882-1893 Osmanlı genel nüfus sayımına bakıldığında Lazkiye, Beyrut vilayetine bağlı sancaklardan biri olup Cebele, Markab ve Sahyun bu sancağa bağlı kazalardır. Lazkiye¹ sancağının toplam nüfusu 117.471 olup, Lazkiye merkez kazasının nüfusu 39.976 kişidir (Karpas, 2003: 168-169). Lazkiye'de özellikle dağlık kesimlerde nüfusun büyük bir kısmını Nusayriler oluşturmaktadır (Hartman, 1882: 152). Genel olarak bakıldığında ise Nusayriler, Osmanlı döneminde Kuzeybatı Suriye'nin dağlık kesimleri ile Lazkiye ve Hama'nın çevresindeki ovalarda yaşamakta idi (Talhamy, 2008: 894).

1310 yılı Beyrut Vilâyet Salnamesi'nde Lazkiye sancağı dört kaza ve iki nahiyeden oluşmaktadır. Kazalar, Merkez, Cebele, Sahyun ve Markab olup; nahiyeler ise merkez kazaya bağlı Bary ve Bucak ile Markab'a bağlı Kadmus'tur (BVS/1310: 421).

Osmanlı Devleti bölgede yaşayan Nusayrileri Müslüman nüfus içerisinde saydığı için Nusayrilerin sayısını net olarak tespit etmek kolay değildir. Fakat Lazkiye mutasarrıfı, 14 Kasım 1890 (1 Rebiülahir 1308) tarihli yazısında, Cebel-i Lübnan ile Kozan Dağları arasındaki Nusayrilerin 120.000'den fazla olduğunu ifade eder. Bu rakam, Lazkiye Sancağı ile Antakya kazalarında yaşayan Nusayrilerin toplamıdır (BA, Y.PRK.UM: 19/70). 1310 tarihli Beyrut Vilâyet Salnamesi'nde ise Lazkiye'nin nüfusu 109.970'i Müslüman ve 6.816'sı gayrimüslim olmak üzere toplam 116.786 olarak verilmiş ve diğer nüfus bilgilerini doğrulamıştır (BVS/1310: 419).

1906-1907 nüfus sayımına bakıldığında ise Lazkiye sancağının toplam nüfusu çok fazla değişikliğe uğramamış ve 119.642 kişi olarak sayılmıştır (Karpas, 2003: 202-203). 1914 yılına gelindiğinde nüfusta dikkate değer bir artış gözlenmektedir. Lazkiye merkez kazasının nüfusu 50.500, Lazkiye sancağının toplam nüfusu ise 146.131 kişiye ulaşmıştır (Sakin, 2008: 188-189).

Nusayrilerin Merkezi ve Mahalli İdareyle İlişkileri

Osmanlı Devleti, Sünni olsun olmasın tüm Müslümanları bir bütün olarak ele almış ve onlara vatandaş olma sorumluluğunu ortak olarak yüklemiştir. Bu anlamda Nusayrilere de gayrimüslim bir millet gibi davranılmamış, cizye alınmamış ve Müslümanlar gibi askerlik hizmeti yaptırılmıştır (Ortaylı, 2004: 40; Talhamy, 2008: 896). Fakat Nusayriler, bilhassa Lazkiye'nin dağlık kesimlerinde yaşayan Nusayriler, çoğu zaman hem vergilerin tahsil edilmesinde hem de askerlik hizmetinin yerine getirilmesinde yerel yönetimlere sorunlar çıkarmıştı. Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra devletin idari, hukuki ve sosyal yapısında köklü bir değişim başlamış, artık yüzyıllarca uygulanan çeşitli kanunlar ve edinilen alışkanlıklar bir tarafa konularak yeni bir yapılanmaya gidilmişti. İşte bu köklü değişikliklerden biri de asker alma kanunu idi. Artık devlet asker alımını "kur'a usulü", yani "ad çekme" ile yapacaktı. 1846 yılında yapı-

1 1822 yılında Lazkiye'de meydana gelen deprem hem buradaki ticaretin canlılığını kaybetmesine, hem de buna bağlı olarak da nüfusunda önemli ölçüde azalmasına neden olmuştur (Robinson, 1837: 363).

lan ve 1847 yılında uygulanmaya başlanan bu kanuna göre, Osmanlı Müslüman halkının askerlik çağına gelmiş olanlarının isimleri önceden tespit edilecek ve her yıl belirli merkezlerde "Kur'a Meclisleri" önünde isimleri bir kâğıda yazılarak torbaya konacak, adı kurada çıkarsa askere alınacaklardı (Çadırcı, 1997: 315; Aksın, 2002: 1-4). İşte Lazkiye'de Nusayrilerle ilgili en başta gelen sorun bu yeni asker alma usulü ile ilgiliydi. Nusayriler bu sisteme sık sık muhalefet ediyor ve uygulamaya karşı çıkıyorlardı. Bu nedenle 28 Nisan 1852 (8 Recep 1268) tarihinde, o dönem itibariyle Lazkiye'nin bağlı bulunduğu Sayda Vilayeti Valisi Mehmed Paşa'ya yazılan bir yazıda, Lazkiye sancağında Nusayriler hakkında kur'a usulünün sorunsuz uygulanmasının umut edildiği ve bu yolda alınan tedbirlerin de yerinde olduğu belirtilmiştir. Zira daha önce sürekli sorun çıkaran Nusayriler bu kez alınan tedbirler sayesinde hiçbir sorun çıkarmadan kur'a-i şer'iyyeye iştirak etmişlerdi (BA, A.MKT.MHM: 46/19).

Nusayrilerle ilgili oldukça sık karşılaşılan problemlerden biri de çevre köy ve kasabalarda yaşayan gruplara yapılan saldırılardı. Nitekim bununla ilgili olarak Lazkiye kaymakam vekilinin, kaza müdürlerine gönderdiği yazıda, vergilerin bir an evvel toplanması ve Nusayriler tarafından yağmalanmış malların tahsil edilerek mağdurlara iade edilmesi istenmişti. Buna karşılık Kardaha müdürlerinden gelen 15 Mayıs 1856 (10 Ramazan 1272) tarihli cevapta, emrin tebliğ edildiğini ve bunun karşılığında halkın, gelecek mevsim de her yıl vermekte oldukları vergiyi verecekleri yönünde cevap aldıklarını yazmışlardı. Bu cevaptan tatmin olmayan müdürler, vergileri bu şekilde tahsil etmenin mümkün olmadığını, ancak askerî kuvvet kullanılırsa vergilerin toplanabileceğini yazmışlardı. Görüldüğü üzere mesele sadece müdürlerin isteyip alabileceği kadar basit değildi (BA, A.MKT.MHM: 757/110).

Lazkiye meclisinden kaymakam vekiline yazılan yine 15 Mayıs 1856 (10 Ramazan 1272) tarihli mazbatada da; Nusayrilerin soygun ve yağmalarının her geçen gün arttığı, halkın bundan dolayı büyük bir mağduriyet içinde olduğu ve yapılan uyarıların sonuç vermediği belirtilerek sorunların diğer kazalara da yayıldığı ifade edilmiştir. Yazıda, ardı arkası kesilmeyen soygun ve saldırılar nedeniyle Lazkiye sancağında büyük bir başıbozukluğun hâkim olduğu, halkın mal ve namus emniyetinin kalmadığı ve verginin de toplanamadığı bildirilmiştir. Bunlara sürekli yazılar yazılarak uyarıldığı, tehdit edilip korkutulmak istendiği fakat bir sonuç alınmadığı, aksine bildikleri şekilde saldırılarını arttırarak sürdürdükleri belirtilmiştir. Bunların terbiyesine bakılmadığı için sorunların İslam kazalarına da yayıldığı, burada asayişin sağlanabilmesi için üzerlerine bir an evvel asker sevk edilmesi gerektiği ifade edilmiştir (BA, A.MKT.MHM: 757/110).

Kaza müdürleri ve Lazkiye meclisinden gelen bu talepler doğrultusunda Lazkiye kaymakam vekili, Sayda vilayetine yazdığı yazıda meseleyi izah etmiş ve eğer askerî kuvvet gönderilmezse buradan vergi almanın mümkün olamayacağını bildirmişti. Nitekim bu yazının ardından Sayda Eyalet Meclisi toplanarak 27 Mayıs 1856 (22 Ramazan 1272) tarihli bir yazı ile durum merkeze bildirilmişti. Bu yazıda artan eşkıyalık olaylarına değinilerek, meselenin halledilebilmesi için askerî kuvvete ihtiyaç duyulduğu belirtilmiş ve münasip bir mahalden dört kıta top ve bir alay piyade nizamiye askerinin gönderilmesi talep edilmiştir (BA, A.MKT.MHM: 757/110). Bu talep Meclis-i Vâlâ'da görüşülerek sonuç Sayda Valiliği'ne bildirilmiştir.¹ Ben-

¹ Bu belge Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Mektubî Kalemî Meclis-i Vâlâ Yazışmalarına Ait Belgeler (A.MKT.MVL.) katalogunda 1271 yılı olarak tarihlendirilmiştir. Oysa bu yazıya temel teşkil eden Sayda Meclisinden gelen yazının tarihi 22 Ramazan 1272, dolayısıyla bu belgenin tarihi 22 Ramazan 1272 tarihinden sonra olmalıdır.

zer isteklerin başka mahallerden de geldiği, fakat istenilen yere nizamiye askeri sevk edilmesinin hem zor hem de münasip olmadığı yazılmıştır. Yine de bu gibi sorunların daha fazla artmaması ve devlet malının zarar görmemesi için de meselenin sadrazama havale edilmesi kararlaştırılmıştı (BA, A.MKT.MVL: 74/84).

Bütün bu yazışmalardan sonra da Nusayrilerin çıkardığı sorunlar devam etmiştir. Nitekim Lazkiye Nusayrileri bu kez de Halep'e bağlı Cısr-i Şuğur ve Antakya taraflarına saldırılarda bulunmuştur. Cısr-i Şuğur'a bağlı Şeyh Sindiyan köyüne yapılan baskında köydeki hayvanlar ve mallar yağmalanmış, bir kişi öldürülmüş ve üç kişi de yaralanmıştı. Bu saldırıların önünün alınması için Sayda Valisi tarafından Lazkiye Mirlivasi'na yazı yazılmıştır. Mirliva da, 28 Mayıs 1858 (14 Şevval 1274) tarihli yazısında mevcut kuvvetleriyle görevinin başında olduğunu bildirmiştir (BA, MVL.750-107). 19 Temmuz 1858 (7 Zilhicce 1274) tarihli belgeye göre Halep Valisi, Cısr-i Şuğur'daki meselenin halledilerek asayişin sağlandığını, olayları çıkaran kişilerin yerlerine döndüklerini belirtmiştir (BA, İ.DH: 409/27058).

11 Şubat 1860 (19 Receb 1276) tarihinde Sayda Valisi'ne ve bilhassa Serasker Paşa'ya yazılan yazıda da; Lazkiye'de yıllardan beri devlete ait alacakların (emvâl-i miriyye) toplanamadığı ve bölgedeki edepsizlik ve uygunsuzluğun her geçen gün arttığı belirtilerek vakit geçirilmeden bir tabur askerin bunların üzerine sevk edilmesi istenmiştir. Ancak bu kuvvetler vasıtasıyla, Nusayrilerin gayri hukuki faaliyetlerinin sona erdirilerek olay çıkaranların layık olduğu şekilde cezalandırılabilmesi için gerekli tedbirlerin alınabileceği belirtilmiştir (BA, DH.MKT: 131/27).

Nusayrilerin çıkardığı meseleler sadece Lazkiye kazası ile sınırlı değildi. Benzer sorunlar onların çoğunluğu oluşturduğu hemen her yerde yaşanıyordu. Nitekim Sahyun kazası Nusayrileri, kendilerine iki gün içinde kur'a mahalline gelmeleri yönünde gönderilen emir sonrası, istenen yere gideceklerine söz vermelerine rağmen sözlerinde durmamışlardı. Kaza kaymakamı Haşim Bey, askeri kuvvetle bunların icaplarına bakılmazsa meselenin diğer kazalara da sirayet edeceği hususunda endişe taşımaktadır. Nitekim bir süre sonra korkulan olmuş ve Ehl-i İslam takımı da kur'a meclisine gelmeyi reddetmiştir. Ancak bunlar yöneticiler tarafından ikna edilerek kur'a meclisine katılmaları sağlanmıştır. Muhlis Esat Paşa, sadarete yazdığı yazıda; Nusayrilerin uzun süreden beri vergi vermemek, kur'a meclislerine katılmamak, yol kesmek, etrafı yağmalamak ve katliamlar yapmak gibi suçlarla âdeta tebaa olmaktan çıktığını belirtmiştir. Muhlis Esat Paşa, 3 Şubat 1866 (17 Ramazan 1282) tarihli yazısında, Nusayrilerin yirmi seneden beri sürekli eşkıyalık yapmakta olduğunu, Lazkiye Kaymakamı Ali Bey'i dahi katletmiş olmalarına rağmen şu ana kadar terbiyelerine bakılmadığı için de cesaretlerinin arttığını ifade etmiştir. Bu sene ise birkaç tabur asker sevk edilerek bir miktar vergi tahsil edildiğini ve yüzde on oranında da asker firarisi ele geçirildiğini yazmıştır. Nusayrilerin, 1841-1842 (1257) senesinden beri yüz seksen bir küsur yük kuruş vergi borcu ve altı yüzden fazla asker kaçağı olduğunu belirterek bunların gayet edepsiz ve fettan bir kavim olduğunu ifade eder (BA, A.MKT.MHM: 349/68).

Lazkiye'deki Nusayrilerin hem çevre köy ve kazalara saldırıları hem de yıllardır vermedikleri vergiler nedeniyle Suriye Valisi Mehmed Râşid Paşa Lazkiye'ye gitti. Valinin gelişi ile ne Lazkiye ne de Cebele'deki Nusayriler karşı koymaya cesaret edememiş ve silahlarını teslim etmeye başlamışlardı. Nitekim Suriye Valisi Mehmet Raşit'in 5 Temmuz 1870 (5 Rebiülahir

1287) tarihli telgrafında bu durum açıklanmış ve ayrıyeten bir kısım Nusayrilerin sahil kesiminde ziraat ederken bir diğer kısım Nusayrilerin ise hükümete karşı durmak ve eşkıyalık yapmak için dağ tepelerinde ve sarp yerlerde ikamet ettiklerini, bunların evlerini ziraat yapıtlarını arazide inşa ile oralarda ikamet etmek üzere dağlardaki yerleşim yerlerini ve sakinlerini tahrip ve imha ettiklerini yazmıştı (BA, DH.MKT: 1311/27).

Bu dönem itibarıyla Nusayrilerle ilgili olarak mevcut olan sıkıntılardan biri de misyonerlik faaliyetleri sonucu bir kısım Nusayrilerin Hristiyanlığa girmesi idi. Tek bir kişinin hukuk dışı da olsa talep ya da şikâyetleri misyonerler tarafından dünya kamuoyuna taşınıyor ve yankı buluyordu. Özellikle Islahat Fermanı sonrası gayrimüslimlere tanınan haklar zaman zaman devletin elini kolunu bağlıyordu. Nitekim Lazkiye’de bir Nusayrî ile misyoner mektebi muallimlerinden birinin Eylül 1873’te din değiştirerek Hristiyan olmaları nedeniyle Şam’a sevk edilerek hapsedildikleri ve burada şiddete maruz kaldıkları iddiasıyla İngiltere, Amerika, Fransa, Belçika, Felemenk (Hollanda), Almanya, İsveç, Norveç, İsviçre ve Yunanistan memleketlerinde bulunan Protestan cemiyetleri tarafından yüz kırk üç ve İngiltere’de başpiskopos, piskopos, rahipler ile ileri gelen ruhbandan yüz on yedi imzanın bulunduğu dilekçe İstanbul’da Osmanlı makamlarına sunuldu. Buna göre, Osmanlı Devleti’nde ayin ve mezhep değiştirmenin serbest olduğu, bunların her türlü eza ve cefadan emin olacakları hatt-ı hümayunlarla teminat altına alındığı hâlde, buna aykırı hareketlerin yapıldığı, Hristiyanlığa giren kişilerin taşra memurları tarafından kötü muameleye maruz kaldıkları ileri sürülmüş ve Osmanlı Devleti bu olaylar karşısındaki tutumu dolayısıyla suçlanmıştır.

Bu şikâyetler karşısında devlet kendini savunmak zorunda kalmış, meseleyi muhataplarına izah etme gereği duymuştur. 16 Şubat 1875 (10 Muharrem 1292) tarihli yazıda, Nusayrî taifesinden ikisi asker kaçağı ve ikisi de kur’a neferi olduğu hâlde dört kişinin Protestan mektebinde saklandıkları ihbarı alınmıştı. Bu ihbar üzerine bir zabıt ve birkaç asker gönderilerek bunlar ele geçirilmişti. Bu sırada Amerika konsolosu ve misyonerler, bunların din değiştirecek Protestan mezhebine girdiklerini belirterek, askerlik görevinden ihraç edilerek yerlerine iadelerini talep etmişlerdi. Fakat kendilerine bunların Osmanlı Devleti tebaası ve asker kaçağı oldukları hatırlatılarak, askerlik kanununa göre din ve mezhep değiştirsele dahi askerlik hizmetinden kurtulamayacakları, dolayısıyla bunların serbest bırakılmalarının mümkün olmayacağı söylenmiştir. Üstelik böyle bir uygulama yapılması hâlinde bunun emsal teşkil edeceği ve pek çok kişinin askerlik görevinden kaçmak için din değiştireceği vurgulanmıştır (BA, İ.HR: 266/15960-1).

Bölgede misyonerlerin Nusayriler üzerindeki faaliyetleri eksik olmamıştır. Trablusşam’a bağlı Safita kazasında Katolik bir rahip pek çok Ortodoks’u Katolik mezhebine döndürdüğü gibi birkaç Nusayrî’yi de Katolik mezhebine dâhil etmeyi başarmıştır. Şeyhülislamıktan Beyrut vilayetine yazılan 19 Kasım 1894 (20 Cemazıyelevvel 1312) tarihli yazıda bölgedeki Rumların mezhep değiştirmesine bir şey denilemeyeceği, fakat o taraftaki birçok Nusayrinin daha geçen yıl İslam ile müşerref olduğunu dolayısıyla, bahsi geçen rahibin faaliyetlerine karşı gerekli tedbirlerin alınması, halka nasihatlerde bulunabilecek hoca efendilerin kullanılmasını istenmiştir (BA, Y.PRK.MŞ: 5/83).

Nusayrilerle ilgili bir başka eşkıyalık haberi Lazkiye’ye tabi Cebele Kazasından gelmiştir. 1 Ağustos 1886 (1 Zilkade 1303) tarihli sadarete yazılan yazıda; Nusayrî reislerinden Ali Ha-

mud ve Harfat isimli şahısların etraflarında topladıkları birkaç yüz eşkıya ile çevreye saldırılarda buldukları ve buna karşı gerekli tedbirlerin alındığı bildirilmiştir. Bu tedbirler sayesinde Ali Hamud diri, iki arkadaşı da ölü olarak ele geçirilmiş ve diğer eşkıyalar ise silahlarını teslim ederek boyun eğmişlerdi (BA, DH.MKT: 1358/7).

28 Ekim 1889 (3 Rebiülevvel 1307) tarihinde Seraskerlik makamına yazılan yazıda da Nusayriler hakkında şikâyetler dile getirilmektedir. Lazkiye Sancağı ahalisinin büyük bir kısmı Nusayri olup, bunlar tabiatlarında olan vahşilik dolayısıyla itaatsizlik edip vergi vermekten ve askere gitmekten kaçınmaktadırlar. Bu durum civardaki ahaliye de sirayet etmiştir. Bunların üzerlerine nizamiye askeri sevk etmek ancak padişahın emriyle mümkün olacağı için bölgede bulunan askerden de istifade edilememektedir. Halkın bu tavrı bir süre daha devam ederse asayiş bütünüyle bozulacak, asker kaçaklarının, suçluların, katillerin ele geçirilmesi büsbütün imkânsız olacaktır. Lazkiye tarafından altı yüz asker ve iki dağ topu, Hama'dan iki yüz piyade ve bir miktar süvari sevk edilerek bunların itaat altına alınabileceği ve ancak bunun ardından suçluların ve asker kaçaklarının elindeki silahların ele geçirilebileceği, verginin toplanabileceği belirtilmiştir (BA, DH.MKT: 1670/20). Buna karşılık olarak 20 Ocak 1860 (28 Cemaziyelevvel 1307) tarihinde Beyrut ve Suriye Vilayetlerine yazılan yazıda, Hama ve Lazkiye Sancakları idaresinde bulunan Cibâl-i Nusayriyye'de meydana gelen olaylarda, buraya son zamanlarda ilgi gösteren yabancıların muzır yayınlarının etkili olduğu belirtilmekte ve meselenin çözümü için daha kökten islahat çalışmalarının yapılması gerektiğine vurgu yapılmaktadır (BA, DH.MKT: 1691/55).

10 Aralık 1890 (27 Rebiülahir 1308) tarihinde Beyrut Valisi, Sadarete yazdığı yazıda; Lazkiye Sancağına bağlı Sahyun Kazası Araplarıyla Nusayriler arasında cereyan eden bir olayı rapor etmiştir. Buna göre Nusayrilerin saldırısı sonrası Araplardan beş kişi öldürülmüştür. Bu katil sonrası olayın müsebbipleri hapsedilmiş ve diyet ödenmesi yoluyla mesele çözüme kavuşturulmuştur. Öldürülen beş kişi için maktullerin veresesine ayrı ayrı diyet olmak üzere üçü için 7.500'er ve bir kadın için 5.000 ve diğer maktul için de 12.500 kuruş olmak üzere toplam 40.000 kuruş diyet ödenerek taraflar arasında anlaşma sağlanmıştır. Bahsi geçen yazıda tanzim olunan anlaşma metni ile taraflar arasında husumet ve düşmanlığın kalmadığı ve hapiste bulunan Nusayrilerin tahliye edildiği belirtilmiştir. Bu olayda yürürlükte bulunan umumi hukuk yerine şer'i hukuk uygulanmıştır (BA, İ.DH: 1207/94486).

Her ne kadar Nusayrilerle komşu olan gruplar onlardan şikâyetçi ise de Nusayrilerin de hâllerinden memnun olmadıkları anlaşılıyor. Nusayrilerin şikâyetçi oldukları husus ise, mahallî memurların kendilerine karşı uyguladıkları tahammül edilemez derecedeki kötü muamele idi ve 6 Nisan 1899 (25 Mart 1315) tarihli dilekçede mağduriyetlerini dile getirmişlerdi. Bu dilekçede; düşman elinde esir kalmayı, memurların kendilerine uyguladığı zalimane muameleye tercih edebileceklerini belirtmişlerdi. Meseleyi vilayete yazdıkları, fakat olumlu bir sonuç almak yerine mağduriyetlerinin daha da arttığını belirterek, son umutlarının padişahın adaleti olduğunu ve Lazkiye ahalisinin adaletin nimetlerinden mahrum bırakıldıklarını ifade etmişlerdi.

Beyrut Valisi, Lazkiye Mutasarrıfından bilgi istediğinde, mutasarrıf meselenin mahkemede kendilerinden bir aza bulundurulmamasından ibaret olduğunu yazmıştır. Lazkiye idare meclisinde bulunan azalar seçimle göreve gelmekte idi. Dolayısıyla seçim dışında farklı bir uygu-

lamanın mümkün olmadığını ifade etmiştir. Ancak Ziya Paşa'nın Lazkiye mutasarrıflığı zamanında bir istisnai uygulamaya gidilmiş ve seçim yapılmadan Nusayrîlere fahri olarak Sancak İdare Meclisine aza tayin edilme imkânı verilmişti. 14 Nisan 1899 (1 Nisan 1315) tarihinde Beyrut Valisinin sadarete sunduğu yazıda Vali, bahsi geçen isteğin yine Ziya Paşa zamanındaki gibi uygulanarak sorunun çözümlenmesi taraftarıdır. Hem bu muamele ileride Nusayrîlerden birinin seçimle göreve gelebileceğine de vesile olabilirdi (BA, DH.TMIK.S: 26/31).

Nusayrîlerin Sünnileşmesi ve Eğitim Faaliyetleri

Lazkiye sancağında halkın büyük bir kısmını Nusayrîler oluşturuyordu. Osmanlı Devleti din esaslı bir cemaat sistemini esas aldığı için (Küçük, 1994: 13) diğer pek çok inanç grubu gibi Nusayrîler de bu sistem içerisinde "Müslüman" olarak kabul ediliyordu. Mahallî şeyhlerin denetiminde yaşarlarken (Öz, 2004: 185), Protestan ve Katolik misyonerlerin, özellikle okullar kanalıyla Nusayrîleri Hristiyanlaştırma faaliyetleri ortaya çıkınca, Bâbüâlî, kendisini Nusayrîleri daha fazla önemsemeye ve bu hususta tedbirler almaya mecbur hissetti. 1890'lı yıllarda misyonerler özellikler Doğu Anadolu, Irak ve Suriye taraflarına odaklanmışlardı.

Hristiyanlar, nasıl Nusayrîleri okullar yoluyla ele geçirme çabası içindeyse Osmanlı yöneticileri de benzer yöntemleri kullanarak Nusayrîleri Diyânet-i İslâ' ma çekebilirdi. İşte bu amaçla Lazkiye'de sekiz mekteb-i ibtidâiyye açılması ve seyyar müfettişlik tesis edilerek bu yönde çaba sarf edilmesine karar verildi. Bu okulların inşa masrafları için de Lazkiye Sancağının hazineden aldığı eğitim payının bütünüyle mahalline terk edilmesi ve uygun bir kişinin de seyyar müfettiş olarak tayin edilmesi 21 Ekim 1889 (25 Safer 1307) tarihli Meclis-i Vükelâ toplantısında kararlaştırıldı (BA, MV: 48/32).

Lazkiye'de okul açılması çabası esasında çok daha önce başlamıştı. 16 Mart 1874 (27 Muharrem 1291) tarihli bir yazıda; Lazkiye Sancağındaki Nusayrî ahalinin ilim ve maarife muhtaç oldukları vurgulanarak, müdürlük merkezlerinde üç adet rüştiye ve her 20 haneli köyde birer sıbyan mektebi açılması, rüştiye muallimlerinin İstanbul'dan ve sıbyan mektepleri muallimlerinin ise sancak merkezinden temin edilmesi isteniyordu. Fakat Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde gösterilen maaşlarla öğretmen tedariki mümkün olamayacağı için, ihtiyaç duyulacak masrafın ya kaza ahalisinin vergilerine zam yapılarak veya yeni bir vergi konularak karşılanması uygun görülüyordu. İlerde onar haneli köylere de birer sıbyan mektebi açılması planlanıyordu (BA, A.MKT.MHM: 475/44).

Lazkiye'de hem bu okulların açılması hem de diğer bazı faaliyetler sonucunda ilk anda 15.000 Nusayrî, İslam dinine geçmiştir.¹ Ardından da Markab ve Sahyun Kazalarında Nusayrîler toplu olarak Sünniliğe geçiş yapmıştır. 25 Mayıs 1890 (13 Mayıs 1306) tarihli belgede; altmış kadar Nusayrî şeyhinin Lazkiye mutasarrıflığına sundukları imzalı dilekçeleriyle Sünniliğe geçişlerini beyan ve ilan ettikleri yazılıdır (BA, İ.DH: 1182/92449). Ramazan Bayramının birinci günü, Markab kazasından altmışı aşkın şeyh ve önde gelen Nusayrî, kaza kaymakamı ile birlikte Lazkiye Mutasarrıfı Ziya'ya giderek, gittikleri yolun yanlış olduğunu

1 Lazkiye Mutasarrıfı Ziya, bunların büyük bir kısmının sahil kesiminde yaşayan Nusayrîler olduğunu vurgular. Ayrıca din değiştiren Nusayrîler üzerinde Trabluslu Şeyh Ali Reşid Efendi'nin telkinlerinin büyük rol oynadığını da belirtir (BA, İ.MMS: 113/4821).

kavrayıp Ehl-i Sünnet itikadına dâhil olduklarını bildirmişlerdi. Lazkiye'nin bütün mülki ve askeri idarecileri, ileri gelenleri ve ahalinin huzurunda kendilerine nasihatler edilmiş ve sancağın Maarif Müfettişi Şeyh Reşid Efendi herkesi ağlatan uzun bir dua etmiştir. Lazkiye Mutasarrıfı yazısında, yıllardan beri vergi vermeyip dağlarda ikamet eden ve şimdi din değiştiren kişiler olduğunu ve bunların samimiyetinden şüphe etmemek gerektiğini bilhassa vurgular. Ayrıca, Cebele kazası için 21 mescit ve 21 mektebe ihtiyaç duyulduğunu da ekler (BA, İ.MMS: 113/4821). Lazkiye'nin Markab Kazasında bulunan 40.000 kadar Nusayrî İslam dinini kabul ettiği gibi, yine Lazkiye'ye bağlı 100 köyde de 15.000 kadar Nusayrî İslam dinini kabul ederek, kendilerine dinî kural ve kaideleri anlatacak din adamları gönderilmesini istemişlerdi. Ayrıca büyük köylerde mektep ve mescitlerin inşa edilmesini, ihtiyaç duyulan kitap ve risalenin gönderilmesini ve mekteplere muallimler tayin edilmesini istemişlerdi. (BA, İ.DH: 1182/92451). Bu istekler oldukça yerinde olup hayata geçirilemediği takdirde hem maksada ulaşamayacak hem de belki bir süre sonra tekrar eskiye dönüş olacaktı. Bunu fark eden Lazkiye Mutasarrıfı Ziya, 21 Mayıs 1890 (9 Mayıs 1306) tarihli yazısında, Nusayrîlerin yaşadığı yerlerde gerekli sayıda okullar ve mescitler açılıp İslam dininin kaidesi sıcağı sıcağına öğretilirse bunun büyük faydasının görüleceğini söyler. Üstelik bu yolla devlet, onları birtakım Protestan mekteplerine de terk etmemiş olacaktı. Mektep ve mescitlerin tamamlanması ile çok büyük mali fedakârlık yapılacaksa da, ancak bu yolla Nusayrîlere eğitim verilip, dinî kuralları tanıttılabilirdi. Ayrıca bu yolda hizmet ve gayreti görülenler taltif edilir ve ödüllendirilirse maksada çok daha hızlı ve uygun şekilde ulaşılabileceğini de tavsiye etmektedir.

3 Haziran 1890 (14 Şevval 1307) tarihli Meclis-i Vükelâ müzakeresinde Cibâl-i Nusayriyye köylerinde açılan okulların tesiriyle pek çok Nusayrî'nin İslam dinini kabul ettiği büyük bir memnuniyetle dile getirilmektedir. Bu nedenle de hem mevcut okulların ihtiyaçlarının karşılanması hem de yeni okulların açılması için çaba sarf edildiği görülmektedir. Ancak dönemin şartları itibarıyla tüm masrafların hazineden karşılanması mümkün olmadığı için bir kısım masraflar mahalli imkânlarla havale edildiği göze çarpar (BA, MV: 54/37; BA, DH.MKT: 1744/33).

11 Temmuz 1890 (23 Zilkade 1307) tarihinde Beyrut Vilayetine yazılan yazıda Nusayrîlerle ilgili olarak yapılacaklar şu şekilde ifade edilir: Lazkiye Sancağının Markab Kazasında 40.000 Nusayrî İslam akaidine geçtikleri gibi, yine Lazkiye'ye bağlı Cibâl-i Nusayriyye köylerinde açılan mekteplerin etkisiyle 15.000 kadar Nusayrî İslam dinini kabul etmiştir. Bunlar için gerekli olan kitap ve risaleden başka, şimdilik sahil köylerinde 25 mektep ile 25 mescit inşasına lüzum görünmektedir. Bunlar için gerekli olan kireç ve taş bölge halkının yardımı ile tedarik olunacak, kereste ve diğer ihtiyaçlar ise hazineden karşılanmalıdır. Mekteplerin inşası için Lazkiye'nin maarif hissesinin bütünüyle buraya tahsis edilmesi talep edilmektedir (BA, DH.MKT: 1741/10).

Nusayrîler toplu olarak Hanefî mezhebine geçmiş olsalar da iş bununla bitmiyordu. Lazkiye Mutasarrıfı Ziya, Sahyun kazasında iken bunların şeyhleri ve önde gelenlerinin kendisini ziyaret ederek, İslam dinini kendilerine doğru olarak anlatacak din adamları talep ettiklerini ve ihtiyaç duydukları mektep ve mescitlerin bir an önce yapılıp bitirilmesini istediklerini belirtmektedir. Sahyun kazası ilk anda 15 mektep ve 10 mescide ihtiyaç duyuyordu. Mutasarrıf, Nusayrîlere taleplerinin yerine getirileceğini söyleyerek her birini yerlerine göndermiş, ardından da durumu 25 Haziran 1890 (13 Haziran 1306) tarihinde İstanbul'a yaza-

rak; şayet bunların istekleri karşılanmazsa yeniden eski hâllerine geri döneceklerini, bu kadar emeğin boşa gideceğini, birtakım Nusayrî ileri gelenlerine maaş dahi ödemekte olan ecnebilerin ekmeğine yağ sürüleceğini ifade etmiştir. Bu nedenle Nusayrîlerin arzu ve isteklerinin bir an önce karşılanması tavsiyesinde bulunmuştur. Beyrut Valisi Aziz Paşa da, 26 Haziran 1891 (14 Haziran 1307) tarihinde Sadarete gönderdiği yazıda benzer ifadelerde bulunmuştur. O da, şayet Lazkiye, Cebele, Markab ve Sahyun'da Nusayrîlerin talepleri yerine getirilirse bölgede faaliyet gösteren Hristiyan rahiplerin de tesirinin kalmayacağını söyler (BA, İ.MMS: 114/4867).

14 Kasım 1890 (1 Rebiülahir 1308) tarihinde Lazkiye Mutasarrıfı Mehmed Ziya¹, İstanbul'a yazdığı yazıda, 120.000'den fazla nüfusa sahip olan Nusayrîlerin İslam dini ile şereflenme-leri sonucu bölgede faaliyet gösteren Protestan ve Katolik misyoner okullarının faaliyetlerinin boşa çıkarıldığını belirtmiştir. Fakat bu işin sadece sözde kalmaması için bunun ilim ve marifle tamamlanmasının gereğine vurgu yapar. Bunun için Lazkiye'de 40 mescit ile 40 mektebin yapımına süratle devam edilmektedir. Öte yandan Nusayrîlerin şeyh ve ileri gelenlerine rütbe ve nişanlar verilerek devlete daha çabuk ısınmalarının sağlanabileceğini de yazısında dile getirir.

Dönemin ekonomik şartları itibarıyla hem bu mescit ve mekteplerin inşası hem de burarlarda görev yapacak kişilere verilecek maaşlar ciddi bir sıkıntıyı da beraberinde getirmektedir. Mekteplerin masrafı vilayetin genel maarif gelirleri hissesinden karşılanırken mescitlerin masrafı da maliye nezaretince karşılanacaktı. Buna karşılık mektep hocalarına verilecek maaş Lazkiye Sancağının maarif hissesinden ödenecekti. Hâlbuki hocaların yıllık maaşı 120.000 kuruş iken Lazkiye'nin maarif hissesi senelik sadece 100.000 bin kuruştan ibaretti. Üstelik bunun yarısı da mekteplerin inşasına tahsis edilmişti. Bu ekonomik darboğazda devreye padişah II. Abdülhamid girmiş ve 40 mektebin inşaat masrafı için kendi cebinden (ceyb-i hümayûndan) her bir mektep için 5.000 kuruştan toplam 200.000 kuruş verecek sorunu halletmiştir. Erkân-ı Harbiye'den İsmail Bey de bu inşaat işlerinin takibi ile görevlendirilmiştir. İsmail Bey, Lazkiye'ye gelip işlerin takibine başlayınca önceliğin mescitler yerine mekteplere verilmesini istemiştir. Zira ona göre dinin hükümlerini bilmeyen bir topluluk mektebe gitmeden mescide gidip namaz kılamaz. Nusayrîler namaz kılama bilmez, onlara bunu öğretecek mekteptir, "mektepe olmazsa caminin ne faydası var" diyerek meseleyi kendine göre böyle ifade etmiştir. Eğer mektepler geriye bırakılırsa çekilen bütün emeklerin hem de mescitlere harcanan paranın da heba olacağını söylemiştir (BA, Y.PRK.UM: 19/70). Sultan II. Abdülhamid'in bizzat kendi kesesinden para vermesi esasında devletin Nusayrî meselesine ne denli önem verdiğinin de bir göstergesidir.

İşte bu ekonomik destek sonrası inşasına başlanan mektep ve mescitlerin yapımı hız kazanmıştır. Lazkiye Mutasarrıfı Ziya Bey'in 9 Kasım 1892 (28 Teşrinievvel 1308) tarihli yazısına göre 8 Kasım 1892 (27 Teşrinievvel 1308) günü Lazkiye'nin Kancara köyünde yapımı tamamlanan mektep ve mescidin resmi açılışı yapılmıştır. Törene tüm devlet erkânı ile birlikte yukarıda bahsi geçen erkân-ı harbiye kaymakamlarından İsmail Bey de iştirak etmiştir. Kurbanlar kesilerek ve dualar edilerek açılan mektep ve mescide "Sultan Hamid" adı ve-

1 Lazkiye Sancağı'nda oturan Nusayrîlerin Hanefî mezhebine geçmelerinde büyük hizmetleri geçen Lazkiye mutasarrıfı Mehmed Ziya Bey ve Mekâtib-i İbtidâiyye Müfettişi Şeyh Ali Reşid Efendi taltif edilmişlerdir (BA, DH.MKT: 1767/69).

rilmıştır. Köydeki 120 çocuğa parasız kitap ve risaleler dağıtılmış, şeker ve hediyeler verilmiş ve mescide imam, mektebe de muallim tayin edilmiştir (BA, Y.PRK.UM: 19/58). Yine 7 Mart 1893 (18 Şaban 1310) tarihinde Beyrut vilayetine yazılan yazıdan anlaşıldığına göre Nusayrîlere “ta’lim ve telkin-i din ve takviye-i i’tikadları için” yapımı lazım gelen 40 mektepten tamamlanan ve açılışı yapılan 23’ü faaliyete başlamış ve buralara muallimler tayin edilmiştir (BA, MF.MKT: 162/54). Yine Beyrut valisinin Sadaret’e gönderdiği yazıya göre de Lazkiye Sancağı’nda inşa edilmesi planlanan mektep ve mescitlerden yedisinin daha inşaatı tamamlanmış ve faaliyete başlamıştır (BA, Y.A.HUS: 266/97).

2 Ekim 1899 (20 Eylül 1315) tarihli belgeden anlaşıldığına göre, Lazkiye sancağında Nusayrîler için açılan 40 mektep ve 40 mescitten beklenen fayda tam manasıyla sağlanamamıştır. Zira okullarda görev yapan muallimler bilgili ve görgülü şahıslar olmayıp yerli ahalden rastgele seçilmiş kimselerdi Dolayısıyla bunlar, Nusayrîlere karşı eskiden beri beslenen taassup ve nefret duygularını Nusayrî çocuklarına yansıtmışlar ve dolayısıyla okullardan beklenen verim alınamamıştır. Gündüz okulundan beklenen verim alınamayınca Dâhiliye Nezaretine yazılan yazı ile Lazkiye’de bulunan gündüz okulunun yatılı okula çevrilerek otuz kadar Nusayrî çocuğunun parasız olarak okutulması istenmiştir. Maarif Nezaretine havale edilen bu talep bakanlıkça da olumlu karşılanmıştır.

Nusayrîler kendileri için açılan okullarda beklediklerini bulamayınca çareyi yeniden alternatif okullarda aramaya başlamışlardı. 19 Kasım 1900 (26 Receb 1318) tarihinde Beyrut vilayetine yazılan yazıda bu husus açıkça görünmektedir. Buna göre Nusayrîler çocuklarını Protestan mekteplerine vermeye başlamışlar ve hatta bunlardan bir kısmı din değiştirmeye dahi başlamıştır. Dolayısıyla bölgedeki okulların iyileştirilmesi ve de Müslüman çocuklarının Hristiyan ve ecnebi okullarına devam etmelerine engel olunması istenmiştir (BA, MF.MKT: 496/33).

Çoğunluğunu Nusayrîlerin oluşturduğu Lazkiye’de bu topluluğu kazanmaya yönelik çabalar tüm eksikliklerine rağmen devam ederken I. Dünya Savaşı çıkmış ve ister istemez bu çabalar sekteye uğramıştır. Fakat savaşın devam ettiği yıllarda bile bazı ileri gelen Nusayrîlere sadakatleri dolayısıyla nişanlar verilerek kalpleri kazanılmak istenmiştir. Nitekim Bâbü’lî, Dördüncü Ordu Kumandanlığının dilekçesi ve Dâhiliye Nazırı Talat Paşa’nın da talebiyle, 6 Eylül 1916 (8 Zilkade 1334) tarihinde devlete hizmet ve sadakatleri görülen bir kısım şahıs çeşitli nişanlarla taltif edilmiştir. Bu yazıda devlete hizmet ve sadakatleri görülen Lazkiye Mebusu Abdülvahid Efendi’ye üçüncü, Lazkiye eşrafından ve meclis-i idare azasından Mazhar Hafız, harekât-ı askeriye şube reisi Şeyh Arif ve Markab’dan Abdülkadir Nahuf Efendilere, Lazkiye’nin Hennadi köyünden ve Nusayrî şeyhlerinden Şeyh Şahâb Nâsır, Cebele kazasında Nusayrî şeyhi Şeyh Abdülhamid Abûm ve Nusayrî Haddâdîn Benî Ali Şeyhi Şeyh Sâlih Meyûb Efendilere dördüncü mecîdi nişanları verilmiştir (BA, İ.DUİT: 66/52).

Sonuç

Lazkiye, Nusayrîlerin en yoğun yaşadıkları şehirdir. Bilhassa sahilten uzak dağlık kesimlere yerleşip coğrafyaya uygun bir yaşam sürmüşlerdi. Yavuz Sultan Selim devrinde, Suriye’nin ele geçirilmesinden sonra Osmanlı hâkimiyeti altına giren Nusayrîler, I. Dünya Savaşı sonunda bölgenin Türk idaresinden çıkmasıyla bu kez Suriye’ye hâkim Fransız Mandasına tâbi olmuşlardı.

Osmanlı Devleti Lübnan'a tanımış olduğu muhtariyet nedeniyle bölge diğer yerlere nazaran daha gevşek bir idari yapıya sahipti. Zaten kullanılan belgelere bakıldığında bunu rahatlıkla görmek mümkündür. Lazkiye ve çevresindeki Nusayriler, gerek yaşadıkları hayat tarzı ve gerekse bu idare yapısı dolayısıyla hem askerlik vazifesini yerine getirme hem de vergi verme konusunda devlete sürekli sorun çıkarmış, komşu kaza ve köylere saldırılarda bulunmuş ve yol kesip adam öldürmüşlerdi.

Lazkiye Nusayrileri konusunda en ilgi çekici olan kısım Sünniliğe geçişleri olmuştur. Osmanlı Devleti, yapısı itibarıyla İslam çatısı altında bulunan inanç gruplarına müdahale etmemiş, onları ibadetlerinde serbest bırakmıştı. Nusayriler zaten daha önce de resmi işlemlerde Müslüman olarak kabul edilip muameleler bu yönde yapıldığı için, bu değişim gayrimüslimlerin ihtida etmesi gibi değerlendirilmemiştir. Bunu Hanefi mezhebine geçiş ve dolayısıyla Sünnileşmek olarak adlandırmak yerinde olacaktır.

Fakat misyonerlerin Suriye ve Lübnan'daki yoğun faaliyetleri dolayısıyla dikkatler ister istemez bu bölgeye çevrilmiştir. Zira bir kısım Nusayrilerin misyoner okulları vasıtasıyla Katolik ve bilhassa Protestan mezheplerine geçmeye başlaması Osmanlı Devletini de tedbir alma zorlamıştır. Bu bölgede okullar açılarak misyonerlerle rekabete girilmiştir. Hem bu okullar hem de bazı önemli din adamlarının telkinleri ile Nusayriler neredeyse toplu olarak Hanefi Mezhebine geçmiştir.

Lazkiye'de açılan okul ve mescitlerin halkı İslam dini konusunda bilgilendirme ve bilinçlendirmede çok da başarılı olduklarını söylemek mümkün değildir. Buralara tayin edilen imam ve muallimler yeterli donanıma sahip olmadıkları için; Sünniliği Nusayrilere samimiyetle benimsetme gayreti yerine, bölge halkının Nusayrilere olan olumsuz nazarı ile yaklaşmış ve bu nedenle yer yer olumsuz etki bile yaratmıştır.

Osmanlı yöneticileri ve padişah aslında meseleyi hep önemsemiş, ellerinden gelen gayreti göstermişlerdi. Dönemin ekonomik şartları dikkate alındığında görülüyor ki bu kadar okul ve mescidin inşası ve bunlara muallim ve imam tayin edilmesi epey bir parayı gerektiriyordu. Yeri geldiğinde padişahın kendi kesesinden para aktararak inşaatların bitirilmesini sağlaması bu anlamda dikkat çekicidir.

I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve Lazkiye'nin de içinde bulunduğu bölgenin savaşın içinde yer alması ister istemez Nusayrilere yönelik uygulanan projenin zararına sonuçlar getirecektir. Savaş sırasında bir kısım Nusayri önderlerine devlete sadakatleri dolayısıyla nişanlar verilmesi bile aslında meselenin ne kadar önemsendiğini gösterir.

Osmanlı Devleti'nin bütün bu çabalarına rağmen Nusayriler konusunda istenen hedefe ulaşamamış, savaş sonunda Lazkiye'nin Fransızların hâkimiyeti altına girmesi bu büyük projeyi sonuçsuz bırakmıştır.

KAYNAKÇA

NOT: Araştırmada kullanılan arşiv belgelerine bkz. Ali Sinan Bilgili-Selahattin Tozlu-Uğur Akbulut-Naim Ürkmez (2010), *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler*, Ankara, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yay.

Aksın, Ahmet. (2002). “Kur’a-i Şer’iye Usulünün Harput ve Çevresinde Uygulanması ve Karşılaşılan Tepkiler”, XIII. Türk Tarih Kongresi, III/II, (Ankara 4-8 Ekim 1999), 1-8.

Altundağ, Şinasi. (1944). “Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın Suriye’de Hâkimiyeti Esnasında Tatbik Ettiği İdare Tarzı”, *Bellekten*, VIII/30, 231-243, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

Buzpınar, Şit Tufan. (2003). “Lazkiye”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 27, 117-118.

BVS/1310. *Sâlnâme-i Vilâyet-i Beyrut*, Beyrut.

Çadircı, Musa. (1997). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara: Tarih Kurumu Yayınevi.

Çakar, Enver. (2003) “XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyliğinin İdarî Taksimatı” *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.13, S.1, 351-374.

Dearborn, Henry Alexander Scammell. (1819). *A Memoir on the Commerce and Navigation of the Black Sea, and the Trade and Maritime Geography of Turkey and Egypt*, II, Boston.

Elisséeff, N. (1986) “Ladhikiyya”, *The Encyclopaedia of Islam*, V, 589-593, Leiden: E.J. Brill.

Hartman, Martin. (1882). “Das Liwa el-Ladkidje und die Nahiye Urdu”, *Zeitschrift des Deutschen Palaestina-Vereins*, XIV, 151-255.

Heyd, W. (2000). *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.

Holt, P.M. (2007). *Haçlı Devletleri ve Komşuları*, İstanbul: Kitap Yayınevi.

Karpat, Kemal. (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikler*, çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Küçük, Cevdet. (1994). “Osmanlı İmparatorluğu’nda “Millet Sistemi” ve Tanzimat”, *Mustafa Reşit Paşa ve Dönemi Semineri Bildiriler*, 13-23 Ankara: Tarih Kurumu Yayınevi.

Ortaylı, İlber. (2004). “Alevilik, Nusayrılık ve Bâb-ı Âli” *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler Bektaşiler ve Nusayriler*, 35-46, İstanbul: Ensar Neşriyat.

Öz, Mustafa. (2004). “Nusayrîyye”, *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler Bektaşiler ve Nusayriler*, 181-193, İstanbul: Ensar Neşriyat.

Robinson, George. (1837). *Three Years in the East: Being the Substance of a Journal Written During a Tour and Residence in Greece, Egypt, Palestine, Syria and Turkey in 1829, 1830, 1831 and 1832*, London.

Runciman, Steven. (1987). *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, çev. Fikret İşıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

- Sakin, Orhan. (2008). Osmanlı'da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu, İstanbul: Ekim Yayınları.
- Sevim, Ali. (1995). Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Talhamy, Yvette. (2008). "The Nusayri Leader Isma'il Khayr Bey and the Ottomans (1854-1858)", *Middle Eastern Studies*, Vol. 44, No. 6, 895-908.
- Ülman, A. Halûk. (1966). 1860-1861 Suriye Buhranı, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Volney, C. Francois. (1805/). *Travels Through Syria and Egypt, in the Years 1783, 1784 and 1785*, II, London.

NUSAYRÎLİKTE HIZIR İNANCINA AIT GÖRÜNTÜLER

Adak Kurbanı: Yemek Hazırlayan Kadınlar (H.Türk Arşivi)

Çok Makamlı Hızır Türbesi (H.Türk Arşivi)

OSMANLI ARŞIV BELGELERİNDE NUSAYRİLER HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Naim ÜRKMEZ¹
Aydın EFE²

ÖZET

Nusayriler Osmanlı Devleti bünyesinde Adana, Halep ve Sayda vilayetleri dâhilinde yaşamışlardır. Arap Alevileri olarak da adlandırılan bu grup özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı belgelerine yansımıştır. Çünkü bu dönemde Nusayriler, yaşadıkları coğrafyanın öneminden ve dâhil oldukları mezhepten dolayı Emperyalist Devletlerin dikkatini çekmiştir. Böylece Emperyalist Devletler bu bölgede misyonerlik gibi bir takım faaliyetlere başlamışlardır. Aynı zamanda Nusayriler Osmanlı Devletinde her zaman Müslüman olarak addedilmelerine rağmen halk arasındaki durumlarından dolayı devlete başvurup kendilerinin Ehl-i Sünnet mezhebine dâhil olma taleplerini iletmışlerdir. Talepleri devletçe memnuniyetle karşılanmış ve bölge ileri gelenlerine bu durumun böyle kabullenilerek Nusayrilerin cami ve ehl-i sünnet mekteplerine kabul edilmesi istenmiştir. Okul ve cami bulunmayan Nusayrı köylerinde de derhal okul ve cami inşa edilmesi için talimat verilmiştir. Her ne kadar bazı kaynaklarda II. Abdülhamit döneminde Nusayrilerin takibata ve baskıya maruz kaldıkları ifade edilse de belgelerden görüldüğü üzere Ehl-i Sünnet olma talebi Nusayrilerden gelmiştir. Bölgede açılan birçok okul ve caminin Abdülhamit dönemine ait olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nusayrı, Ehl-i Sünnet, Misyoner, Osmanlı Devleti, II. Abdülhamit

GENERAL INFORMATION ABOUT NUSAIRIS IN OTTOMAN ARCHIVE DOCUMENTS

ABSTRACT

Nusairis have lived in Adana, Aleppo and Sayda provinces within the scope of Ottoman Empire. This group who is also called Arab Alevis took its place in Ottoman documents since the second half of 19th century because, in that period, Nusairis attracted attention of imperialist states in terms of the importance of the geography they lived in and of the sect they involved in. Therefore, the imperialist states started to engage in missionary activities. At the same time, although Nusairis were always counted as Muslims in Ottoman Empire they indented

1 Atatürk Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, Erzurum.

2 Atatürk Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, Erzurum.

for being included in Ahl Al-Sunnah because of their situation in the public eye. Their demands were highly welcomed by the state and the notables accepted the situation and let Nusairis go to the mosques and Ahl Al-Sunnah schools. It was instructed to build a school and a mosque immediately in Nusairi villages which had no mosque and school. Although, according to some sources, it is stated that Nusairis were prosecuted and dominated during the period of Abdulhamid II the demand of being included in Ahl Al-Sunnah was performed by Nusairis. It is clear that most of the mosques and schools belong to the Abdulhamid period.

Keywords: Nusairi, Ahl Al- Sunnah, Missionary, Ottoman Empire, Abdulhamid II

Giriş

Bu çalışmada son dönem Osmanlı belgelerine göre Nusayrilere dair verilen genel bilgiler üzerinde kısaca durulacak ve çalışmanın sonunda kimliği konusunda herhangi bir bilgi bulunamayan bir Osmanlı memurunun hazırladığı rapor ayrıntılı olarak aktarılacaktır. Osmanlı Devleti'nde Nusayrilerin bahse mevzu olması; özellikle ecnebinlerin bölgeyle ilgilenmeleri, Mısırlı İbrahim Paşa'nın Suriye ve Anadolu seferi ile Tanzimat reformlarından etkilenen Nusayri aşiret "Şeyhleri"nin bu reformlardan rahatsızlık duymalarıyla yakından ilgilidir. Bu sebeple Nusayriler daha ziyade XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra belgelere yansımaktadır. Daha önceki dönemlere ait belgelerin olup olmadığı ayrıntılı çalışmalara muhtaçtır.

İncelediğimiz arşiv belgelerine göre Nusayriler Osmanlı Devleti zamanında Adana, Halep Vilayetleri ile Lazkiye Sancağında (BA, MVL: 750/107) yaşamaktadırlar. Bu saha daha özel olarak Adana (BA, BEO: 201/15050), Tarsus, Mersin (BA, Y.MTV: 77/10), Karataş (BA, DH.MKT: 1355/3) İskenderun (BA, İ. MMS: 130/5563), Arsuz (BA, MF.MKT: 672/48), Süveydiye (Samandağ) (BA, MF.MKT: 437/33), Antakya (BA, DH.MKT: 1993/3) arasındaki bölge ile Lazkiye ve kısmen de Cebel-i Lübnan'ı kapsamaktadır.

Nusayrilerin sayısı arşiv belgelerinde net olarak tespit edilememektedir, ancak bir belgede 150.000 nüfusları olduğu belirtilmekte ise de bu tahmini bir rakamdır (BA, BEO: 294/21989). Bunun en temel sebebi de Nusayrilerin Osmanlı Devleti tarafından herhangi bir ayrıma tabi tutulmadan Müslüman olarak yazılmasıdır. Özellikle Halep Salnamelerinde bu durum açıkça görülmektedir. Çünkü incelediğimiz bu vilayet salnamelerinde Nusayriler, ayrı bir dinî grup olarak kaydedilmemiştir (HS/1320: 265; HS/1323:315).

Nusayriler Hakkında Genel Bilgiler

Nusayriler, Osmanlı Devleti'nin son döneminde, özellikle Tanzimat'tan itibaren ve II. Abdülhamit'in saltanatı sırasında (1876-1909) Batılı emperyalist devletlerin dikkatini çekmiş ve bölgede misyonerlik faaliyetleri başlamıştır. Diğer yandan Batılılara Amerikan misyoner örgütlerinin faaliyetlerini de katmak gerekmektedir. Özellikle Sanayi Devrimiyle başlayan süreçte Fransızlar, doğuda kendi çıkarlarını koruyacak Katolik ve Maruni azınlıkları bul-

muş ve bu azınlıkları Cizvit Papazları ile Latin ruhban ve rahibelerinin eğitim ve terbiyelerinden geçirerek kendilerine meyletmelerini sağlamaya çalışmışlardır. İngilizler de buna mukabil Dürzi ve Nusayrî taifesini kendi yanına çekme gayreti içerisinde girmişlerdir. İngiliz Hasan Bey örneği durumu daha iyi anlamamız açısından önemlidir. İngiliz bu zat daha önceden Hasan Bey adını kullanarak Suriye’de bir müddet zabıta hizmetinde bulunmuştur. Bu hizmeti sırasında bölgedeki çöl aşiretlerinin (urban) ahvaline vakıf olmuş daha sonra da bu hizmeti terk ederek bir müddet kayıplara karışmıştır. 1867-68 (1284) senesinde İngiltere’de kurulan bir cemiyet tarafından Bank-ı Osmâni üzerinden yüksek bir meblağ kendisine tahsis edilmiştir. Bu dönemde Hasan Bey lüzumu kadar silah ve cephane yüklü özel bir gemi ile Suriye sahillerine gelmiş ve maiyetinde bulunan birtakım İngilizler ile beraber Tarablusşam iskelesine çıkmıştır. İçlerinden biri, Anadolu’dan bir demiryolu keşfine dair daha önce almış oldukları fermanı ibraz etmiştir. Belirtilen mahalle çöl üzerinden gideceklerini, yanlarındaki eşyaların birçok hendese aleti ile gıda ve içecek içeren sandıklar olduğunu ifade etmişlerdir. Tarablus Rüsumat Müdürünü gemide yemeğe davet ederek bazı yiyecek sandıklarını göstermişler ve bu sandıkların istiflerinin bozulmaması gerektiğini söyleyerek, toplara varıncaya kadar bütün silah ve mühimmatlarını içlerine bakılmaksızın gümrükten hile ile rahatça geçirmişlerdir. Çıkarılan bu sandıklar develere yüklenerek çöle götürülmüştür. Aynı grup yol işinde kullanmak için diyerek Tarablus ve Hama Sancağında toplamış oldukları birçok insanı, yeni icat silahlarıyla silahlandırıp ve toplarını dahi alıp çölde bulunan meşhur Tedmür Kalesi’ni ele geçirerek orayı merkez yapmayı hedeflemişlerdir. Yolda tesadüf eden bir urban kabilesiyle muharebeye başlamış oldukları Şam’da duyulunca derhâl ordu-yı hümayundan İngilizler üzerine asker sevk edilmiştir. Çölde muhasara edilen İngilizler bütün teçhizatlarıyla ele geçirilerek vilayet merkezine gönderilmişlerdir. Sorgulandıktan sonra hapsedilmek üzere İstanbul’a sevk edilmişler İstanbul’da bir müddet hapisanede tutulduktan sonra memleketlerine yollanmışlardır (BA, YEE. KP: 1/80).

Osmanlı Devleti’nin Suriye coğrafyasının yabancı devletlerin ilgisini celp ettiğine dair bu tip durumları diğer belgelerde de görmekteyiz. Fransız misyonerleri Marunileri, İngilizler Dürzileri, Amerikalılar ise Nusayrîleri eğitim ile kendi mezheplerine çekmek ve bu sayede bu topraklarda kendilerine birer taifeyi meyyal buldurmak üzere türlü türlü okullar açmışlardır. Bu okullarda Maruni, Dürzi, Nusayrî ve diğer sınıflardan binlerce öğrenci eğitim almış ve bunun neticesinde bölgede İngilizce ve Fransızca konuşanların sayısı Türkçe bilenlerden hayli fazlaşmıştır (BA, YEE: 43/103). Buradan da anlaşılacağı üzere yabancıların Nusayrîlerle ilgilenmelerinin sebebi onların yaşayışlarındaki hususiyetlerinden ziyade, yaşadıkları memleketlerin ehemmiyetinden kaynaklanmaktadır (Tankut, 1938: 8). Elbette bu durum devleti tedirgin etmiştir. Bu yüzden devlet özellikle Nusayrîleri Protestan misyonerlerin etkisinden korumak için hayli okul ve cami açma teşebbüsünde bulunmuştur.

Aynı dönemde Nusayrîler devletten dikkat çekici bir talepleri olmuştur. Muhtarları tarafından gönderilen dilekçelerde Ehl-i Sünnet ve Cemaat mezhebi üzere dinin getirdiği farzları cemaatle yapma taleplerini devlete bildirmişlerdir (BA, BEO.AYN.D 867:156; BA, DH.MKT: 1958/80). Bâb-ı Âli bu durumu memnuniyetle karşılayarak “Devlet-i Âliyye her türlü tekâlif

ve muâmelat-ı dîniyesinde taife-i merkumeyi şimdiye kadar İslâm'dan ayrı tutmayarak haklarında Ehl-i İslâm muamelesi icra etmekte” olduğunu belirterek bölge ileri gelenlerine bu durumun kabullenilmesi gerektiği ve Nusayrilerin de camilerde rahatça ibadet etmelerinin sağlanması için halka telkinde bulunulması istenmiştir (BA, BEO.AYN.D 867:141).

Halk arasında Nusayriler ayrı bir dine mensupmuş gibi kabul edilse de Osmanlı Devleti Nusayrileri Müslüman olarak kabul etmiştir. Bu yüzden belgelerde “tashih-i akaid” yani inancın düzeltilmesi ifadesi yer almaktadır. Ancak her ne kadar Osmanlı Devleti Nusayrileri Müslüman olarak kabul etse de, oryantalistler kasti olarak Nusayrilik ile Hıristiyanlık arasındaki benzerlikleri öne çıkarıp kelimenin “Nasrani”nin küçültmeli ismi olduğunun ileri sürerek İslam coğrafyasındaki bu tür grupları yitik Hristiyan olarak görme eğilimindedirler (Üzüm, 2007: 270; Massignon, 1964: 365). Osmanlı Devleti bu bunu fark ettiği için yazışmalarda durumu özellikle belirtme ihtiyacı hissetmiştir. Şöyle ki; “Nusayrî taifesi Hıristiyan olmayub Yemen Vilayetinin cebel kısmında bulunan Zeydiyyü'l-mezheb ahalişi gibi bir fırka olarak da'va-yı İslâmiyyetde bulunmağla beraber bunlardan kur'a-i şer'iyye ile efrad alınarak silk-i celil-i feyz-delil-i 'askeride bi'l-istihdam haklarında Ehl-i İslâm mu'amelesi icra olunmakta ve kendüleri de o iddiada bulunmakta olduğunu belirtmiştir.” (BA, BEO: 294/21989) Devlet Nusayriler hakkında bu izahatı yaptığı halde bazı işgüzar yerel yöneticiler ve bölgedeki nüfûzlu aileler kendi güçlerinin kırılmasından endişe ederek çeşitli gerekçelerle Nusayrilerin Ehl-i Sünnet olmalarını ve aynı camiye gelmelerini kabullenememişlerdir.

Kabullenemeyişlerinin sebeplerini de bazı gerekçeler ileri sürerek izah etmişlerdir. Bu gerekçeler Nusayrilerin hâlâ eski batıl inanışlarını devam ettirmeleri, Antakya ahalisinin bahçe ve emlakleri genellikle icar suretiyle ve işçilik sıfatıyla Nusayrilerin elinde olduğu şayet Ehl-i İslâm olurlarsa bu sayede mahkemede şahitliklerinin kabul edileceğini ve böylelikle kiracı ve işçi olarak çalıştıkları arazileri birbirlerine yalancı şahitlik yaparak ele geçireceklerinden Ehl-i Sünnet yoluna şeklen hile için girdikleridir. Yine aynı belgede Nusayrilerin görünürde İslam adabına uygun hareket ettikleri, şahadet getirdikleri, Kur'an okudukları, görünürde küfür etmedikleri halde kendi aralarına mahsus olan, hiç kimseye gösterip sezdirmedikleri ve hakikatin ne doğrultuda olduğu bilinmeyen ayin ve akidelerinden dolayı şer'an camiye konulmaması Antakya Kazası müftüsü tarafından belirtilmiştir. Fakat devlet Antakya Kazası müftüsünü görevden alarak Nusayrilerin görünüşte bile olsa Ehl-i Sünnet'i kabul etmiş ise camiye kabul edilmeleri ve batıl inanışlarından vazgeçirmeye çalışılması gerektiğini belirtmiştir (BA, İ.MMS: 130/5563).

Nusayrilerin Ehl-i Sünnet yoluna girmeleri, nüfuzlarının azalmasından endişe eden Nusayrî şeyhlerini de rahatsız etmiştir. Bu sebeple devlet bu duruma karşı çıkan Nusayrî şeyhlerini vilayet dâhilinde veya haricinde Nusayrî taifesinin bulunmadığı bir yere geçici süreyle uzaklaştırma yoluna gitmiştir. Örneğin Karataş'ta ikamet eden bir Nusayrî Şeyhi'nin Nusayrilerin yaşamadığı başka bir vilayete veya İçil, Kozan gibi yerlere gönderilmesi istenmiştir. (BA, DH.MKT: 1355/3).

Nusayrîlerin Ehl-i Sünnet cemaatine kabul edilmeyerek ayrı bir mezhep olarak ayrı cami ve mescit inşa ettirip Ehl-i Sünnet cemaatinden ayrılmaları devletçe siyaseten doğru bulunmuştur. Ayrıca nasıl ki bir Hristiyan İslâmiyeti kabul etse hiç sorgusuz dine girişi tescil ediliyor ve istediği camiye gidebiliyor. 30-40 yıldır Ehl-i Sünnet olma mücadelesi veren Nusayrîlerin de bu şekilde muamele görmesi gerektiği belirtilmektedir. Nusayrîlerin camilere girmesini, Nusayrîleri kendi kontrollerinde köle olarak istediği gibi istihdam etmekte olan birkaç menfaatperestin engellediği belirtilmektedir. Devlet bu durumu bertaraf etmek içinde bölgeye 70-80 asker yollanması ve belirtilen şahıslardan bir kaçını merkeze göndererek telkinde bulunulması kararlaştırılmıştır. Nusayrîlerin Ehl-i Sünnet talebi kabul edilmeyince Protestanların misyonerlik çalışması sonucu Protestan mezhebini kabul ederek yabancı himayesine geçeceği veyahut gayr-i Müslim milletler gibi bedel-i askeri uygulamasına tabi olarak kur'adan istisna edilmek isteyeceği düşünülmektedir (BA, BEO: 294/21989). Bu durumda haklılık payı da vardır. Çünkü Mersin'de açılan bir Amerikan Protestan okuluna 20-25 kadar Nusayrî kızı alınarak zorla alı konulmuş 3 kız çocuğu Amerika'ya kaçırılmış diğerleri de aileleri istediği halde okulun yöneticisi tarafından teslim edilmemiştir (BA, BEO: 314/23496; BA, Y.PRK.MF: 3/11).

Nusayrîlerin Ehl-i Sünnet kabul edilmeyişlerini ve camilere alınmayışlarını Anadolu Umum Müfettişi Şakir Paşa da eleştirmektedir. Şakir Paşa yazısında "Ahmed, Mehmed, Ömer, Ali, Hasan, Hüseyin isimlerini taşıyıp, Müslüman olduklarını iddia eden bu ahali, halk arasında çeşitli hakaretlere maruz kalmalarına rağmen Ehl-i İslâm iddialarından vazgeçmemiştir. Buna karşılık bu iddiayı beyan eden halkın dinen hangi suretle İslamiyetleri redd olunabilir. Bu muamele-i reddiyeden dolayı Katolik ve Protestan misyonerleri bu adamları kendi dinlerine sokma teşebbüsünde bulunacaklardır. İnsanları bu şekilde Hristiyanlığa mecbur etmek dinen ve siyaseten kabul edilemez" demektedir (BA, YEE: 132/38).

Sonuçta Nusayrîlerin camilere kabul edilmeleri sağlanmış, Ehl-i Sünnet camisi ve okulu olan kasaba ve köylere Nusayrîler için başkaca cami ve okul yapılmaması emri verilmiştir. Ahali si sadece Nusayrî'den ibaret olan köylere de gerekirse yeterince muhacir yerleştirilerek cami ve mekteplere karışık bir şekilde devam etmelerinin sağlanacak ve "Nusayrî Camii" ve "Nusayrî Mektebi" adıyla bir şey yapılmayacaktır. Çünkü her iki durumda da Nusayrîler Ehl-i Sünnetten ayrı kabul edilmemiş olacaktır ki, bu devlet ve millet bakımından uygun görülmemiştir (BA, İ.MMS:130/55639).

Bir Osmanlı Memurunun Nusayrîler Hakkında Raporu (1890)

Nusayrîlerle ilgili, bir Osmanlı memurunun Eylül 1890 tarihinde yazdığı ve Nusayrîlerin Ehl-i Sünnetten ayrı düşmemesi için çeşitli önerilerin yer aldığı bir belge de elimizde mevcuttur:

Nusayrîlerin Ehl-i Sünneti kabul etmelerinden dolayı aklıma gelen bir takım hususları arza cesaret eylerim.

Nusayrî Dağı'nın mevkisinin öneminden, özelliklerinden ve ahalisinin yapı olarak korkusuzluğundan ve mezhep hususundaki farklılıklarından dolayı bölge halkını Protestan mezhebine dâhil edebilmek için İngiltere tarafından pek çok gayret ve mesai sarf edilmişti. Hatta oraya misyoner yollanması için vaktiyle İngiltere sefiri Mösyö Layard³ tarafından en üst derecede siyasi teşebbüslerde bulunulmuştu. Şimdi ise Allah'a hamdolsun Nusayrî cemaati İslam ile şerefelenmiş ve İngilizlerin bu konudaki teşebbüslerine mahal kalmamıştır. Ancak bu hayırlı olayın sonuçlarını layıkıyla ortaya çıkarmak ve Suriye ile diğer memleketlerde mevcut bulunan bir takım tereddüt içindeki cemaatleri de bu şekilde İslamiyet'e çekebilmek için Nusayrîlerin teşvik edilmesi İslamiyet'in şanına uygun şekilde dini terbiye ve fikirlerinin temini gerekmektedir.

Nusayrî cemaatlerin idaresi Şeyhlerin elinde olup, bu Şeyhlere hususiyetlerine göre ilmiye ve mülkiye rütbesi, nişanlar verilmesi ve mümkün olursa devlet arazisinden ve diğerlerinden hoşnut tutacak bir miktar da arazi verilerek özel bir gelir tahsis edilirse, hem Nusayrî cemaati hoşnut tutulacak hem de İslam ile Hıristiyanlık arasında tereddütte bulunan cemaatler bu yolda Nusayrîlerin yolundan gitmeye teşvik edilmiş olacaklardır.

Nusayrîlerin talim ve terbiyeleri hususuna gelince: Bunlara lâzım olan cami, mescit ve mekteplerin hızlı bir şekilde yapılması gerekmektedir.

Hükümdarın tahta çıkışından bu yana sürekli olarak çıkarılan emir ve iradelere rağmen Maarif Nezareti henüz esaslı bir iş görmemiştir. Sıbyan mekteplerinin idaresi için vergiden alınan maarif tahsisatı kullanılmayıp sadece gelirinin nereye harcanacağı belli olmayan vakıfların geliri harcandığından ve bu gelirlerin de birçok yerde eşraf ve devlet ricali tarafından gasp edilerek saklandığından vilayetlerdeki binlerce köy, şehir ve kasabada yaşayan Müslüman çocuklara okuma yazma öğretecek birer küçük mektepten mahrumdur. Sayısı yüz elliye geçecek olan idadi mekteplerinin ise ancak on dört adedi açılabilmiştir. Bunların noksanın tamamlanması ümit bile edilmemektedir.

Şu hâle karşı Nusayrî cemaati için gereken mekteplerin yapılmasını Maarif Nezaretine bırakmak, bunların en sonunda birçok noksan ile ve ancak kısmen açılabilmelerine neden olabileceğinden belirtilen bölgenin mektep ihtiyacını araştırıp inşasına bakmak üzere doğrudan doğruya padişah tarafından özel bir memurun tayini ve gönderilmesi hem bu işleri kolaylaştıracak hem de ora halkının Halifeye olan bağlılığını ve sadakatini arttıracaktır. Her Nusayrî köyünde bir Sıbyan Mektebi açılması ve bunlarda bir dereceye kadar rüşdiye derecesini tutabilecek mükemmel surette eski ilim ve dini bilginin ve Osmanlıca ve Arapçanın gösterilmesi ve öğretmenlerinin Beyrut ve benzer mahallerde iyi tahsil görmüş Arapça eğitime muktedir ve güzel ahlak sahibi Ehl-i İslam'dan olan öğretmenler gönderilip daha önce görüldüğü gibi bir takım cahil veya ahlaksız adamların gönderilmemesi ve Nusayrîlerin asker olup düşmana karşı şavaşılabilmeleri için uygun bir kasabada bir de askerî rüşdiye açılarak ileride askerî oku-

3 II. Abdülhamit'in tahta çıkışıyla birlikte İngiltere'nin İstanbul Sefiri olarak atanan Sir Austin Henry Layard, bundan önce Bağdat ve çevresinde birçok kazı yapmış ve buralara dair gözlemlerini de yayımlamıştı (Layard, 1873). Layard'ın İstanbul elçiliği ayrıca incelenmiştir (Kurat, 1968).

la öğrenci gelmesinin şimdiden kolaylaştırılması ve bu suretle Nusayrîlerin eğitimdeki eksiklikleri yabancı yardımına muhtaç olmayacak şekilde eğitimin iyi bir şekilde düzenlenmesi gerekli tedbirler arasında görülmektedir.

Nusayrî köylerinin bir ikisinde padişahın ismiyle ve masrafı padişah tarafından karşılanan büyük iptida mektebi açılarak Nusayrî çocuklarının oralarda ücretsiz öğrenim görmeleri ora ahalisini padişaha müteşekkir ve minnettar bırakacaktır. Buradan yetişecek öğrenciler eğitimlerini tamamladıktan sonra kazandıkları bu ilmin hangi yardımla olduğunu düşünüp mütalaa ettikçe padişaha olan şükran duyguları ortaya çıkacaktır. Hâlbuki bu yolda gereken masraf da yıllık bin lirayı geçmez.

Açılacak okullara yeteri derecede gelir bulmak ve bu konuda ahaliyi birtakım fedakârlığa mecbur eylememek gerekmektedir. Bunun için gayretli ve dirayetli bir memurun bölge halkını ve oradaki emlak ve devlet arazisinin durumunu kendi gözleriyle tetkik ederek buna çare bulabileceği ve hazinenin bu yolda cüzi bir fedakârlığa katlanması hâlinde maddi ve manevi neticelerine bakıldığında bu fedakârlığın büyük görülemeyeceği açığa çıkar.

Bu yeni İslam cemaatini birdenbire askeri hizmete almak da büsbütün korkmalarına ve cemaatin geri kalanını olumsuz etkileyeceğinden bu konuda ihtiyatlı davranılması ve askere almadan önce bir miktar zabıt yetiştirmeğe teşebbüs edilmesi daha uygun olacaktır.

Nusayrîlerden mümkün olan en kısa sürede bir miktar subay (zâbit) yetiştirmek ve şeyhlerine paye ve itibar vermek birçok yönüyle istifadeyi gerektirmektedir. Özetle İslâmiyet iddiâsında bulunmakla beraber hakikaten İslâm olmayan ve Nusayrîlerin yanı başlarında bulunan Dürzîlerin İslâm'dan olmamaları sebebiyle daima İngiltere tarafından himaye görmeleri ve şimdiye kadar Nusayrîlere de İngiltere'nin yine o nazarla baktığı birçok olayla sâbit olmuştur. Şam Hâdisesi dahi İngiltere'nin Nusayrîleri benimsemek arzusunda bulunduğunu göstermiştir. Bu defa Nusayrîlerin Ehl-i Sünnet olduklarını ilan etmeleri sebebiyle İngiltere müdahalesine önceden olduğu gibi izin verilmesi kesinlikle câiz olmayacağına karşın bunların padişah tarafından istisnai bir muamele tutulması gerekmektedir. Osmanlı vilayetlerindeki memurlar tarafından bilhassa Ehl-i İslâm'a karşı güzel muamele edilmesi, Nusayrîleri İngiltere himayesinden terk olunduklarına üzmecek ve bu durum Dürzîlerle diğerlerini üzektir. Özellikle İngiltere'nin diğer cemaatleri İslâm'ı kabulden men' için Nusayrîleri rahtsız edici muamelelere devlet memurlarını sevk ve tahrik eylemesi ve bu yolda İngiltere nüfuzuna geçmeleri maalesef şahit olunan bazı büyük memurlar nezdinde el altından nüfuz eylemesi hatıra getirilebilir.

Nusayrîlerin bilakis padişahın lütfuna ve doğrudan doğruya padişahın himayesine nail olmaları ve bir takım eşraf ve itibarlı kimselerin şeref ve itibar ile mükâfatlandırılması hem bu cemaatin İslâm'a gerçekten muhabbet ve padişaha sadakat göstermelerine ve hem de Dürzîler ile diğerlerini İslâm'ı kabul yolunda teşvike sebep olacağı aşîkârdır (BA, Y.PRK.AZN: 4/57).

Değerlendirme

Nusayriler Osmanlı Devletinde ayrı bir dini zümre olarak görülmemiş ve özellikle Müslüman milletinin içerisinde kabul edilmişlerdir. Fakat XIX. yüzyılda emperyalist güçler Nusayrilerin yaşadığı bölgenin ehemmiyeti ve mezheplerinin hususiyetlerinden dolayı bunlarla ilgilenmeye başlamışlardır. Özellikle eğitim vasıtasıyla kendilerine kolaylıkla meyledebileceklerini düşündükleri bu topluluğun yaşadığı misyonerler yollanmıştır. Buna mukabil aynı yüzyılda Nusayriler de Ehl-i Sünnet olma taleplerini devlete iletmışler ve bunun neticesinde de devlet bu isteği memnuniyetle karşılamış hem bölge halkı ile bütünleştirmek hem de emperyalist güçlerin etkinliğini kırmak için bölgede cami ve okullar açmıştır. Ayrıca Osmanlı arşiv belgelerinde, bazı çalışmalarda belirtildiği üzere II. Abdülhamit döneminde Nusayrilerin takibat ve kovuşturmaya tabi tutulduğuna dair hiçbir kayıt mevcut değildir. Bilakis Ehl-i Sünnet olma talebinin Nusayrilerden gelmesi gibi tam tersi bir durum söz konusudur.

KAYNAKÇA

HS/1320, Salnâme-i Vilâyet-i Haleb, 1320, Haleb .

HS/1323, Salnâme-i Vilâyet-i Haleb, 1323, Haleb.

Kurat, Yuluğ Tekin (1968), Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği (1877-1880), Ankara.

Layard, Austin Henry (1873), Nineveh and its Remains, A Narrative of an Expedition to Assyria, during the Years 1845, 1846 and 1847, London.

Massignon, Louis (1964), "Nusayriler", MEB. İslâm Ansiklopedisi, IX, İstanbul, s. 365370.

Tankut, Hasan Reşit (1938), Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında, Ankara.

Üzüm, İlyas (2007), "Nusayrilik", Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, XXXIII, İstanbul, s. 270-274.

NOT: Araştırmada kullanılan arşiv belgelerine bk. Ali Sinan Bilgili-Selahattin Tozlu-Uğur Akbulut-Naim Ürkmez (2010), Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler, Ankara, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yay.

ALMAN KAYNAKLARINA GÖRE OSMANLI NUSAYRİLERİ

Necmettin ALKAN¹

ÖZET

Makalede, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında bulunan Nusayrîlerin Alman kaynaklarında nasıl tasvir edildikleri ele alınmaktadır. 1778-1872 arasında yayımlanan araştırma eseri, hatırat ve ansiklopedi maddelerinin Nusayrîler hakkında verdikleri bilgiler ve ilgili yorumlar tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda; Nusayrîlerin tarihi ve dinî kökenlerinin nereye dayandığı, dinî inançlarının nasıl olduğu ve nasıl bir iktisadî-sosyal hayata sahip oldukları gibi üç önemli sorunun cevapları aranmaktadır.

Buna göre Osmanlı Nusayrîleri, etnik olarak Arap'tırlar. Dinî inancı olarak ise, İslâm mezheplerinden Şia'nın bir alt kolu olan Nusayrîliğe mensupturlar. Nusayrîlik, bugünkü Irak'ta Kûfe bölgesinde çıkmasına rağmen daha sonraki yüzyıllarda bugünkü Suriye ve Lübnan'ın dağlık bölgeleri ile Türkiye'nin Adana ve Antakya mıntıklarına kadar kaymıştır. Dinî inançlarının merkezinde Hz. Ali'nin öne çıkarılması ve onun ilahlaştırılması yer almaktadır. İnanç sistemlerinin oluşmasında, başta İslâm olmak üzere, Hristiyanlık, Yahudilik ve kadim Sabîilik gibi dinlerin etkileri olmuştur. Bunun yanı sıra, ruhların bir döngü içinde duruma göre insan, hayvan ve bitki şeklinde tekrar dünyaya döndüklerini, yani reenkarnasyonu kabul etmektedirler.

İktisadî olarak ise, buldukları bölgede başta ticaret olmak üzere, tütün ve ipek üretimiyile uğraşmaktadırlar. Komşuları Sünnî, İsmailî ve Dürzî mezheplerine mensup Müslümanlarla iç içe bir hayat sürmemektedirler. Bunlarla temasa geçtiklerinde ise dinî inançlarını saklamaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Nusayrî, Nusayrîlik, Hz. Ali, Hz. Muhammed, İslâm, Sunnîlik, Hristiyanlık, Sabîilik, Reenkarnasyon, Kûfe, Suriye, Lübnan ve Lazkiye

THE OTOMAN ALEVI'S BASED ON GERMAN SOURCES

ABSTRACT

This article explains on how the Alawis who were under the authority of Otoman Empire are discussed in German sources. Information and interpretation about the Alawis is ascertained from encyclopedia, memoirs and research work that published approximately 100 years. . In this context three key questiones that are being answered. These are ; What are the

¹ Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi/Trabzon.

origin of Alawi's religion and history? How is Alawi's religious belief and their economic and social power?

Accordingly Ottoman Alawis were Arap in origin. They describe themselves as a Nusayri under the sect of Shī'ah Islam. Even though Nusayri has been originated in Kufa (Iraq), it has been spread to mountainous part of Lebanon, Syria, Adana and Antakya in Turkey. They highlight Hz. Ali in their religious belief which is formed and influenced on the basis of İslam, Christianity and Mandeism. Besides they believe in reincarnation, Souls reincarnate either in the form of human, animal or plant. Alawis were involved in producing tobacco and silk. They did not mingle with Sunni Muslims and reveal their religious belief.

Keywords: Ottoman, The Alawis, Alawi, Hz Ali, Prophet Muhammad, İslam, Sunni İslam, Christianity, Mandeism, Reincarnation, Kufa, Syria, Lebanon, Latakia.

Giriş

Üç kıta üzerinde çok geniş bir coğrafyaya hâkim olan Osmanlı Devleti'nin yönetimi altında çok farklı etnik ve dinî unsurlar bulunmaktaydı. Osmanlı etnik yapısındaki bu zenginlik bir tarafa, dinî aidiyete bakıldığında ise, bu farklılığın arttığı ve daha karmaşık bir yapı arz ettiği görülmektedir. Osmanlı sınırları dâhilinde hayat alanı bulan dinler, mezheplere; mezhepler ise kendi içinde daha küçük farklı alt kollara ayrılmaktaydı. Böylece Osmanlı inanç haritası, çok renkli, zengin ve bir o kadar da karmaşık bir görüntüye sahipti.

Osmanlı Devleti'nin temel unsurunu teşkil eden Müslümanlar da aynı şekilde oldukça farklı mezheplere ve alt gruplara ayrılmışlardı. Nasıl ki Sünnilik dört mezhepten oluşmakta ise İslâm'ın ikinci önemli ve büyük mezhebi olan Şii'lik de aynı şekilde pek çok farklı alt kollarından müteşekkildi. İnanç ve pratik bağlamında homojen bir yapıya sahip olmayan Şi'a'ya mensup çok sayıda mezhepten bir tanesi de Nusayrîlik idi.

Bu makale kapsamında muasır Alman kaynaklarının Osmanlı Nusayrîlerini nasıl tasvir ettikleri ele alınmaktadır. Makale genel olarak üç alt başlıktan oluşmaktadır: Öncelikle birinci bölümde Nusayrîlerin tarihine ve kim olduklarına temas edilmektedir. Ardından bunların inanç sistemlerinin ve ibadetlerinin nasıl olduğu betimlenmektedir. Son bölümde ise, Nusayrîlerin yaşadıkları bölgenin tasviri, sosyal ve iktisadî hayatları ile Osmanlı yönetimine karşı tutumlarına değinilmektedir.

Bu çalışmada müracaat edilen araştırma malzemeleri, muasır Alman ansiklopedilerinden, araştırma eserlerinden ve hatıralarından oluşmaktadır. Bunların müellifleri ise bilim adamı, din adamı, diplomat ve tercüman gibi farklı meslek gruplarına mensupturlar. Yazar bağlamındaki böylesine geniş bir yelpaze, Nusayrîler hakkında zengin bir bilgi ve yorum akışı anlamına gelmektedir.

Nusayrilerin Tarihi ve Dinî Kökenleri

Giriş olarak belirtmek gerekirse, ilgili kaynaklarda farklı bazı görüşlerin gündeme gelmesine rağmen Nusayriler, etnik anlamda Arap; dinî olarak ise, İslâm mezheplerinden Şia'nın alt kollarından biri olarak kabul edilmektedir. İlgili bilgiler ve değerlendirmeler şu şekildedir:

Allgemeine Deutsche Real-Encyclopädie, Nusayrî isminin menşeyinin, bu mezhebin kurucusunun doğum yeri olan Kûfe yakınlarındaki Nosraya'dan geldiğini ve 892 yılında kurulan Nusayriliğin esaslarının, 944 yılından idam edilen Şalmangani'den kaynaklandığını belirtmektedir (ADRE, 1830: 912). Handwörterbuch der christlichen Religions- und Kirchengeschichte, Nusayrileri “yarı Hristiyan” olarak adlandırmaktadır. Devamında ise, “aslında Hristiyan olmayan, fakat gerek öğreti ve gerekse gelenek olarak pek çok alan” Nursayrîlik'in İslâmî bir mezhep olabileceğini ifade etmekle birlikte, bu mezhebin nasıl ortaya çıktığının bilinmediğini de kaydetmektedir (HCRK, 1829: 200).

Nusayriler hakkında önemli bir makale kaleme alan Tychen göre, İslâmî bir mezhep olan Nusayriliğin kurucusu Nassairi, Kûfe yakınlarındaki Nassira ya da Nassairali olup, mezhebini kendisi Nassairi olarak adlandırmıştır. Fakat “Şia'nın düşmanı” olan Sünniler, Şia'ya yakın duran bu mezhebi kurucusunun “küçük ve itici” kişiliğinden dolayı buna lakap olarak verilen “Karmat”tan hareketle “Karmatiler” ismini vermişlerdir. Haçlılar ise bunları “Assasin (Haşhaşi)” olarak adlandırmışlardır. Tychen'nin bu grup hakkındaki görüşleri şu şekilde devam etmektedir:

Nassairi Şii idi ve halifeliliğin Hz. Ali ile onun torunlarının hakkı olduğuna inanmaktaydı. Aşırı bir hayat sürmesi ve büyük bir taraftar toplamasından dolayı 891 yılında hapse atılmıştır. Fakat idamından bir gün önce gardiyan buna acıyarak gizlice kaçmasını sağlamıştır. Başka bir rivayete göre ise, kapalı kapılardan kimseye görünmeden kaçmıştır. Suriye'ye kaçarken yolda 12 arkadaşından ikisiyle karşılaşmış ve onlara, kendisini bir meleğin kurtardığını ve çöle getirdiğini söylemiştir. Suriye'de kaldığı süre zarfında görüşlerini ihtiva eden yazılı metinleri oluşturmuş; pek çok kişiyi kendisine inandırmış ve en sonunda gaybubete karışmıştır (Tychen, 1784: 419-420). Yazar ayrıca, Nusayriler ile Karmatilerin aynı mezhebe sahip olduklarını iddia ederken bunların, Dürziler ile Sâbiilerden farklı olduklarını delilleriyle ortaya koyduğunu söylemektedir. (Tychen, 1784: 423-430).

Fransa'nın Halep Konsolosu Rousseau, Nusayrilerin muhtemelen Hicaz bölgesinde ortaya çıktığını ve zamanla Suriye'ye yayılmış olabileceğini düşünmektedir. Yine buna göre, kelime “savunan ve destekleyen” anlamlarına gelen “Nusair”den türetilmiştir (Rousseau, 1812: 131).² Bu konuda makale sahibi olan Bruns'un iddiası ise çok daha farklıdır. Bruns, Kûfe bölgesinde başlayan Nusayrî mezhebinin isminin, İsmaililerin meşhur komutanlarından

2 Bu makalenin tam metni Almancaya tercümesi ve notlandırılması başka bir dergide yayımlanmıştır. Bkz.: “Abhandlung über die Ismaeliten und Nassairier in Syrien”, *Archiv für alte und neue Kirchengeschichte*, (1815), cilt 2, sayı 10, s. 249-306, Leipzig. Yine makalenin özeti başka bir dergide yayımlanmıştır. Bkz.: “Abhandlung über die Ismaeliten und Nassairier in Syrien”, *Göttingische gelehrte Anzeigen*, (1815), sayı 162, s. 1602-1605, Leipzig.

Sinan'ın (öl. 1193) halefi olan İranlı "Nassar"ın adından türetilmiş olduğunu düşünmektedir. Ayrıca Nusayrilerin en eski isminin "Karmatî" olduğunu da eklemektedir (Bruns, 1785: 32-33).

Bölgeye seyahat eden Paulus da Nusayrilerin menşei konusunda bilgiler vermektedir. Buna göre, Nusayrîlik aslında "Karmatîlik"e dayanmaktadır. Karmatîlik, 891 yılında Kûfe ve Basra arasında "Nasrier" tarafından kurulmuştur. Bu bölge, Müslümanlar, Hristiyanlar ve Sâbiilerin birlikte yaşadıkları bir yerdi. Böylece Nasrier, başlangıçta Karmatîlik sonraları ise Nusayrîlik olarak adlandırılan mezhebini "Hristiyanlık, İslâm ve Sâbiilik'i karıştırmak" suretiyle kurmuş ve üç dinden inanç sahiplerini kendisine çekmiştir (Paulus, 1792: 298-300).

Bu konuda çok önemli bir makalenin müellifi olan Kremer, Nusayrîliğin kuruluşu hakkında yukarıdakilerden çok farklı şu iddiayı gündeme getirmektedir: Bu mezhebin bânisi, Alevi İmam Hasan Askerî'nin (847-873) siyasî ve dinî ajanı Şeyh Hasibi (Chasyby)'dir (Kremer, 1872: 554).

Nusayrilerin İnançları ve İbadetleri

Nusayrî Mezhebi'nin kaynakları hakkında olduğu gibi, bunun dinî inançları konusundaki görüşler de aynı şekilde oldukça farklılık arz etmektedir. Bunlardan ilkinde göre, Nusayrîlik Hristiyanî bazı inançların İslâm ile karışmasıyla oluşmuştur. Dinî öğretilerinde Putperestlik'in izlerini de taşımaktadır. Temel inançları ise, Tanrı'nın "peygamberleri" Hz. Ali'nin ve Muhammed bin Hanefi ile birleştiği şeklindedir. Hz. Ali'nin, Hz. Muhammed'den büyük olduğuna ve Tanrı'nın Hz. Ali'nin vücudunda tezâhür ettiğine de inanmaktadırlar (ALRCKC, 1835: 502). Başka bir görüşe göre ise, Nusayrîlik; Musevîlik, İslâm, Hristiyanlık ve Putperestlik öğretilerinin karışmasından oluşmuştur (NECLGS, 1836:329). İbadetlerinde ise, kadim Önsasya'nın tabiata tapınma izleri görülmektedir (ADRES, 1830: 936).

En önemli iman esasları arasında Tanrı'nın yeryüzündeki bazı insanların vücudunda kendini göstermesi de yer almaktadır. Buna göre, Tanrı insanlar arasında Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed gibi önemli 12 kişinin vücudunda cisimleşmiştir. Fakat Tanrı, her defasında bunlar tarafından reddedildiği için gökyüzüne geri dönmüş ve en sonunda kendisi için güneşi sonsuz ikametgâh olarak seçmiştir. Bundan dolayı güneşi de kutsamaktadırlar. Ölümünden sonra ruhun başka insanların vücudunda tekrar dünyaya döndüğüne inanmaktadırlar. Vücuttan ayrılan ruhun belli bir süre temizlendiğini ve kutsallaştığını kabul etmektedirler. Ardından gökyüzüne daha layık olabilmek için, yeni bir insan vücuduna sahip olmaktadır. Bu insan vücudunu, yeniden tamamlanan hayatın ardından bir yıldız üzerinde sonsuz bir hayatla değiştirmektedirler. Fakat sadece iyi inanca sahip olan dindaşlarının, böyle bir ilahî saadete erişebileceğini kabul etmektedirler. Bunlara göre kötü ruhlar, öldükten sonra bir Hristiyan ya da Yahudi'nin vücuduna girmektedir. Ceza olarak tıpkı diğer inanç sahiplerinde olduğu gibi, bunların ruhlarının da katır, eşek, deve ve koyunun vücuduna girdiklerini düşünmektedirler (NECLGS, 1836: 329).

Niebuhr'un hatıratında geçen ifadelerle göre ise, Hz. Ali'nin emirlerine uymayan âsi Nusayrîler'in ruhlarının; bir Yahudi, bir Sunnî veya bir Hristiyanın vücudunda tekrar dünyaya geldiklerini; ruhların temizlenene ve en sonunda bir yıldızla yükselene kadar bu şekilde dolaştığına inanmaktadırlar. Ali bin Ebu Talib'e ibadet etmeyen kâfirlerin ruhları ise deve, katır, eşek, köpek, koyun ve diğer hayvanların vücudunda dolaşmaktadır (Niebuhr, 1778: 440). Ruhların hayvan vücuduna girmesiyle alakalı olarak Kremer de, şunları dile getirmektedir: Nusayrîler, Kur'an-ı Kerim'de geçen Ashab-ı Kehf'in köpeğinin ve Hz. Salih'in kavmi tarafından katledilen devenin vücudunda Tanrı'nın, yani Hz. Ali'nin cisimleştiğine inanmaktadırlar (Kremer, 1872: 554).

Rousseau'ya göre Nusayrîler, dinî görüşleri bakımından Sünnî Müslümanlardan tamamen ayrılmaktalar ve daha ziyâde İsmailîlere yakın durmaktadırlar. İsmailîler gibi, Hz. Ali'nin ilahî tabiatına ve ruhların başka bedenlere geçtiğine inanmaktalar; Hz. Ali'yi gökteki Tanrı olarak kabul ve ona ibadet etmektedirler. Onun, yani Hz. Ali'nin, mutlak kudreti varlığında kendini göstermektedir. Yine bunların inancına göre, "Hz. Muhammed onun şöhretinin ışığını azaltan bir örtüdür". Ruh, kendisi için emredilen vücutta belli bir süre kaldıktan sonra herhangi bir hayvan, bitki ya da bir minerale veya bir yıldız ya da havaya geçmektedir. Bu şekilde dolaşmanın ardından yeni bir insan şeklinde görünmektedir. Böylece cereyan eden döngü, sonsuza kadar sürmektedir. Yine buna göre, ahiretin "sevinç" ve "acı" bir hayal ürünüdür. Sadece maddî ve görünen dünyayı kabul etmektedirler (Rousseau, 1812: 131-132).

Kremer makalesinde, Antakya'nın Dersuniye (Dersunijeh) köyünden bir Nusayrî şeyhi ile yapmış olduğu görüşmede bunların iman esaslarını öğrendiği belirterek, bu şeyhin ağzından şunları aktarmaktadır:

"Gökyüzü bizim Tanrımız Hz. Ali'nin vücududur. Bizler bu dünyevî vücudumuzdan kurtulduğumuzda, ruhumuz Samanyolu'nda yıldızlara yükselir ve ışık şeklini alır. Kim bundan şüphe ederse, ruhu dünyada bir hayvan vücudunda geri döner. Farklı inanç sahipleri ve yabancılar da hayvan vücuduna girerler ve sonsuza kadar lanetli kalırlar. Güneş Hz. Muhammed'dir. Ay ise Selman'dır. Dünya yaratıldığından beri var olan gökyüzündeki bütün yıldızlar ise, melektedir" (Kremer, 1872: 553).

Kremer devamında Nusayrî inancını teferruatlı bir şekilde izah etmektedir. Buna göre, Tanrı aynı anda üç insanın vücudunda cisimleşmiştir. "Hz. Ali eşittir Tanrı'dır (gökyüzü); gökyüzü "Manâ"dır. Hz. Muhammed eşittir güneştir; güneş "Bâb"dır. Selman eşittir aydır; ay "Hicâb"dır. Bu üçlemede Selman (ay), üçlünün en alt üyesidir ve beş "babasız (Aitâm)" yaratmıştır. Dünyanın ve gökyüzünün yönetimi bu beş babasızın elindedir. İsimleri ve görevleri şu şekildedir: Mikdâd, şimşek ve depremlere emreder. Abu Darr, yıldızların döndürülmesini düzenler. Abdullah bin Ravâha, rüzgâra hükmeder ve insanların ruhunu alır. Osman bin Maz'un, vücut organlarına ve hastalıklara hükmeder. Kanber bin Râdân, bedenlere ruh verir." Bu bilgilerin ardından Kremer, beş babasızın İslâm'ın ilk dönemlerinden alınmış şahsiyetler olduklarını ve bunların Selman gibi "Arap Peygamberi"nin arkadaşı olduklarını iddia etmektedir. Bu isimlere atfedilen görevlerin ise, aslında "eski büyük tabii Tanrılar'a ait putperest fi-

kirler” olduğunu da eklemeyi ihmal etmektedir (Kremer, 1872: 554-555). Niebuhr da hatıratında benzer bilgileri teferruatlı bir şekilde birçok isimle birlikte zikretmektedir (Niebuhr, 1778: 441-443).

Kremer’in Nusayrilerin inançları hakkında yazdıkları şu şekilde devam etmektedir: Bunların inançlarında, güneşin doğuşu sırasında ortaya çıkan ve “kıızıl ışık” olarak adlandırdıkları “sabahın temelleri” özel bir yere sahiptir. Aşırı saygı gösterdikleri “Machusy” adlı şeyhlerden kalan yazılı dini bir vasiyet metninde, “sabahın temelleri” geçmektedir. Buna göre; “Ay, ışığını güneşten almaktadır. Güneş ise, bunların yaratıcısı sabahın temellerinden almaktadır.”

Nusayriler, kendilerinin dünya yaratılmadan önce gökyüzündeki yıldızlar ve ateş saçan gök cisimleri olduklarına ve bu hâlde “Hz. Ali’nin (Tanrı) güzel görünüşünü” izleme zevkini tattıklarına inanıyorlar. Bu hâlde 7077 yıl ve 7 saat beklemişler. Burada kendileri, asil yaratık olmadıklarını düşündükleri için, “ilk günahı” bu şekilde işlemişler. Bunun üzerine gözlerine hemen bir perde düşmüş ve Hz. Ali bunlara görünerek şöyle demiş: “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” Cevap vermişler: “Evet, sen Rabbimizsin!” Bu arada Hz. Ali’nin kendilerine benzediğini düşündükleri için ikinci günahı da işlemişler ve bunun üzerine ikinci bir perde gözlerine düşmüş. Aradan tekrar 7077 yıl 7 saat geçtikten sonra bu kez Hz. Ali ak sakallı bir ihtiyar olarak bunlara görünerek sormuş: “Beni tanıdınız mı?” Fakat bu kez onu tanımamışlar. Sonra dalgalı saçlarıyla genç bir delikanlı ve son olarak da bir çocuk olarak görünmüş. Ama onu yine tanımamışlar. Bunun üzerine Hz. Ali şöyle demiş: “Sizin yaşamanız için dünyayı yarattım. Sizleri oraya göndermek istiyorum. Dünya hayatında zaman zaman insan suretinde aranızda görüneceğim. Kim benim Bâb’mı ve Hicâb’ımı tanırsa, onu buraya geri alacağım. Fakat kim bana karşı âsi olursa, ona kendi isyanından bir karşıt yapacağım ve kendisine isyan edecek. Kim beni inkâr ederse, onu sürekli olarak değişen vücudun içine kapatacağım.” Hz. Ali, ardından bunların günahlarından “şeytanı”; şeytanın günahından ise “kadın”ı yaratmış. Bundan dolayı Nusayriler, kadınlarına ibadet yaptırmıyorlar (Kremer, 1872: 554-555).

Aynı zamanda bir papaz olan ve bölgeyi ziyaret ederek hatırasını kaleme alan Wolff, Nusayrilerin iman esasları hakkındaki Arapça bir Nusayrî metnin tercümesinde bu konu hakkında önemli bilgiler vermektedir. Kurgu olarak karşılıklı soru-cevap şeklinde dile getirilen bu inanç esasları 100 maddeden oluşmaktadır. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

“Birinci soru; bizi kim yarattı? Cevap: Ali bin Ebu Talib, iman sahiplerinin hükümdarı. İkinci soru; Hz. Ali’nin Tanrı olduğunu nereden biliyoruz? Cevap: Resmi bir konuşması sırasında kullandığı kendi ifadesinden anlıyoruz. Bu konuşmasında şunları demişti: “Ben, hayata ve ölüme hükmeden, annesi Hz. Meryem’in kucığında Hz. İsa’yı yaratan ve havarileri gönderen rablerin rabbiyim.” Üçüncü soru: Efendimiz hakkındaki bilgiye bizi kim çağırdı? Cevap: Hz. Muhammed çağırdı. Bir konuşmasında belirttiği gibi, “Hz. Ali benim ve sizin rabbinizdir.” Soru dört: Eğer Hz. Ali Tanrı ise, insan şeklini nasıl aldı? Cevap: Hz. Ali insan vücudu şeklini almadı, aksine şeklini değiştirmesi döneminde Hz. Muhammed’in vücudunda gizlendi ve Hz. Ali ismini aldı. Soru beş: Rabbimiz, kendini bir insan şeklinde vahyetmek için kaç kez değişti. Cevap: Yedi defa. Kendini şu insanların şeklinde gizledi: Hz. Âdem’in şahsın-

da Abel adında, Hz. Nuh'un şahsında Seth adında, Hz. Yakub'un şahsında Hz. Yusuf'un adında, Hz. Musa'nın şahsında Josua'nın adında, Hz. Süleyman'ın şahsında Asaf'ın adında, Hz. İsa'nın şahsında Petrus'un adında, Hz. Muhammed'in şahsında Hz. Ali isminde.[...] Soru sekiz: İlahî vahiy nedir? Cevap: Tanrı'nın vahyinin insan şekli vasıtasıyla gizlenmesidir. Soru dokuz: Daha açık bir şekilde izah et: Cevap: Câfer-i Sadık'ın dediği gibi, Mânâ'nın Bâb'a girdiği sırada, Tanrı İsim'le gizlenir. Onu kendine alır. Soru on: Manâ, Bâb ve İsim nedir? Cevap: Söylendiği gibi, bu ayrılmaz bir üçlüdür: Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Allah Manâ, Rahman İsim ve Rahim Bâb anlamındadır. [...] Soru yüz: Farz olan ve nafil ibadet vakitlerini söyle: Cevap: İlk farz olan ibadet vakti öğlendir ve 8 secde yapılır. İkincisi öğlenden sonra saat beştedir ve 4 secde yapılır, üçüncüsü güneş batarken 5 secde yapılır. Dördüncüsü öğlenden sonra saat 6'da 4 secde ve beşincisi ise sabah güneş doğarken iki secde ile yapılır. İki farz vakit arasında nafil ibadet yapılır" (Wolf, 1849:301-309).

Prusya'nın Beyrut Konsolosluğu'nda birinci tercüman Joseph Catafago ise farklı bir şey yapmış ve Nusayrilerin ibadet esnasında yaptıkları dualarından oluşan Arapça bir metni Almanca'ya tercüme ederek yayımlamıştır. Bu metinde Nusayrilerin ibadetlerinde yaptıkları üç dua yer almaktadır. Birinci duadan kısa bir bölüm şu şekildedir: "Kin, kıskançlık ve nefreti kalbinden çıkar. İşte o zaman dininiz mükemmel olacak ve Allah dualarınıza icabet edecektir. Bilin ki Allah hâl-i hazırda, aranızda bulunuyor, duyuyor ve görüyor. Evet, kalbinizde ne sakladığınızı da biliyor [...]" (Catafago, 1848:388-394).

Başka bir bilgiye göre ise, Nusayrîlik İslâmî bir mezhep olmasına rağmen Hz. Ali'yi ilahlaştırırken tam tersine Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ı kötülemektedirler. Hz. Ali'nin ulûhiyetinin güneş ve ayda nur şeklinde tecelli ettiğini inanarak bunların doğuş ve batışlarını tazim etmektedirler (Hartmann, 1818: 440). Kur'an-ı Kerim'in bazı emirlerini farklı yorumlayarak veya değiştirerek bunları yerine getirmektedirler. Fakat İslâm'ın temel kurallarından oruç tutmak, yıkanmak ve hacca gitmek ibadetleri önemsemektedirler (Hartmann, 1818: 440; Rousseau, 1812: 133; DRCSE, 1825: 9). Hatta İslâmın yasakladığı her şeyi yiyip içmekte ve özellikle de şarabı çok sevmektedirler (Rousseau, 1812: 133; DRCSE, 1825: 9). İnanç noktasındaki farklılıklarına rağmen Müslümanlarla ortak ibadethanelere sahiptirler (ADRES, 1830: Diğer dinlerin aksine "cennete ve cehenneme" inanmamaktadırlar. Gelecek dünyadaki ceza ve mükâfatı gülünç bulmalarından dolayı, bu dünya hayatındaki "her türlü eğlenceyi" yaşamaktadırlar (ALRCKC, 1835: 502; NECLGS, 1836: 329). Üremenin bir sembolü olarak kadının cinsel organını, bazı hayvanları ve bitkileri de kutsal kabul etmektedirler (Rousseau, 1812: 131-134; ALRCKC; 1835: 503; NECLGS, 1836: 329). Hz. İsa'yı tanımalarına rağmen, onun çarımıha gerildiğine inanmamaktadırlar. Bunlara göre, Hz. İsa'nın yerine başka bir insan çarımıha gerilmiştir. Hz. İsa'nın doğum gününü, sünnet edilmesini, üç kutsal bayramını ve paskalyayı da kutlamaktadırlar (ALRCKC; 1835: 503; Hartmann, 1818: 440; HCRK, 1829: 301). Ayrıca ekmek ve şarapla komünyon ayinini de yapmaktadırlar (NECLGS, 1836: 329). Başka bir ansiklopedi maddesine göre ise Nusayriler, Hristiyanları sevmekte ve anlamını bilmedikleri hâlde Hristiyanî dinî bayramlar ile gelenekleri önemsemektedirler (ADRES, 1830: 936).

Nusayrilerin ibadet şekilleri ve zamanı konusunda Kremer şunları yazmaktadır: Nusayriler güneşin doğuşu ve batışı sırasında güneşe dönerek belli sayıda secde yapmaktadırlar. Ayrıca ibadetlerinde bir çanak şarabın da önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu bilgilerin ardından 18 yaşına gelmiş olan bir delikanlının Nusayri cemaatine giriş merasimini teferruatlı bir şekilde şöyle anlatmaktadır:

Nusayri din adamı, “imam”, delikanlıya cemaatin karşısında bir çanak şarap ikram etmektedir. Delikanlı bu şarabı içip bitirdikten sonra, din adamının ayakkabısı başına konulmaktadır. Bu sırada din adamı delikanlı için dua etmektedir. 40 gün sonra delikanlı tekrar cemaatin huzuruna çağırılmaktadır. Din adamı bir kez daha kendisine bir çanak şarap vermekte ve bunu şu sözler eşliğinde bitirmesini istemektedir: “Ams’ın sırrına içiyorum.” Buradaki “A” Hz. Ali, Manâ’yı; “M” Hz. Muhammed, Bâb’ı ve “S” Selman, Hicâb’ı temsil etmektedir. Din adamı, delikanlıdan bu kutsal kelimeleri günde 500 defa tekrarlamasını istemektedir. 7 ay sonra bu merasim tamamlanmaktadır. Bu merasimin son kısmında ise “Vekil” denen manevî babası, hemen sağ önünde bir “Nakib” ve sol önünde “Necib” denen din adamı ellerinde birer çanak şarap, delikanlıyı ilahiler eşliğinde imamın karşısına getirmektedirler. Sonra “Mürşid”e dönerek ellerini ona uzatmaktadırlar. Mürşid ayağa kalkarak manevî babanın elindeki şarap dolu çanağı aldıktan, secde yapıp dua ettikten sonra bazı duaları yaparak şarabı içmektedir.

Delikanlı sonra imama getirilmektedir. İmam delikanlıya, dinin sırlarını muhafaza etme cesaretine ve gücüne sahip olup olmadığını sormaktadır. “Dinin sırlarına ihanet etmemek için, ellerin ve ayaklarının kesilmesine hazır mısınız?” Sonra imam, bu konuda delikanlıdan kefillerini takdim etmesini istemektedir. Bunun üzerine bunlar öne çıkmaktadırlar. İmam bunlara hitaben şöyle demektedir: “Bu sırda ihanet ederse, bunu bana getirin ki vücudunu parçalara ayırayım ve kanını içeyim.” İmam, merasimin sonunda delikanlıyı sırlarını koruyacağına dair bu kez de kutsal kitapları üzerine yemin ettirmekte ve şunları eklemektedir: “Ey delikanlı, dünya senin vücuduna tükürecek ve asla tekrar insan vücuduna geri dönmeyeceksin. Eğer bu sırda ihanet edersen, hayvan vücuduna döneceksin ve sonsuza kadar bir kurtuluş bulamayacaksın”. Bunların ardından delikanlı oturtulmakta, başı açılarak üzerine bir kumaş örtülmektedir. Kefilleri bunun üzerine ellerini koyarak dua etmekte ve çanaktaki şarabı bitirmektedirler. Delikanlı da şu dua eşliğinde şarabını içmektedir: “Allah’ın adıyla. Allah ve Allah’ın ve Efendimiz Ebu Abdullah’ın sırrıyla.”

Bundan sonra asıl din dersleri başlamaktadır. Öğrendiği ilk ibadet, “lânet” etmedir. Dört halifenin ilk üçü, pek çok sahabe, ilk Emevi halifesi Muaviye, oğlu Yezid, Irak’ın Valisi Haccac, Abdülmelik ve Harun Reşid gibi tarihi şahsiyetlerle birlikte Şeyh Ahmed Bedevi, Ahmed Rifai ve İbrahim Davuti; en sonunda ise Marunilerin koruyucusu Johannes Maro gibi şahsiyetlere lanet etmektedirler (Kremer, 1872: 555-556).

Kremer’in zikretmesine göre, bu şekilde tasvir edilen merasim aslında asil ailelerin erkek evlatları için yapılmaktadır. Normal ailelerin merasimleri daha karışık ve uzun sürmektedir. Kadınlar din derslerinden tamamen mahrum bırakılmaktadır. Bu merasim dışında “Koddâs”

denen başka dinî bayramları da bulunmaktadır. Nakib elindeki şarap kupasıyla bu bayramda önemli bir rol oynamaktadır. Dinî karakter taşıyan bayramları çok fazladır. Özellikle de şehirlerde Müslümanlar ve Hristiyanlar ile karışmaları bu zenginliğin nedenidir. Yabancılarla karışık olmadıkları köylerde Ramazan Bayramı'nı Müslümanlar gibi kutlamaktadırlar. Kurban Bayramı'nı 10 Zilhicce'de ve yeni yılı 1 Şubat'ta karşılamaktadırlar. Yeni yıl kutlamalarını Müslümanlar ve Hristiyanlara göre daha fazla önemsemektedirler. Nusayrîlerin Şimâli Tarikati'nden asil sınıfa mensup olanlar sakalını tıraş etmemektedirler. Kabak çekirdeği, bamya ve İspanya karabiberi yemekte, tütün içmektedirler. Genel olarak ise, dışı hayvanların etinin yenmesi de yasaktır. (Kremer, 1872: 556).

Ayrıca dağlarda ve tepelerde taşları sıraya dizdikleri, kurban kestikleri, tütsü yaptıkları ve dualar yaptıkları kutsal yerlere sahiptirler. Yıldız kaymalarını, mübarek insanların mezarlarını ziyaret eden melek veya bunların ruhunu zannetmektedirler (Kremer, 1872: 556).

Rousseau, çok farklı bir Nusayrî ibadetinden de bahsetmektedir. Buna göre, bir bayramı kutlamak için toplandıklarında bir hasır üzerinde sallanan keçinin tüylerini yolmaktadırlar. Bu şekilde keçinin tüylerini yolmakla, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ı lanetlediklerini düşünmektedirler (Rousseau, 1812: 135).

Nusayrîler, Müslümanlar ve diğer bütün kâfirlerin, tıpkı kendi dinlerinden olan kötüler gibi, ölümden sonra hayvanların vücudunda yaşamaya devam ettiklerine inanmaktadırlar. Yabancı bir kişi inançlarına geçerse, bunun ilk varoluşta Nusayrî olduğuna fakat yarım günahından dolayı başka bir din mensubu olarak dünyaya geldiğini kabul etmektedirler (Kremer, 1872: 556).

Nusayrîlerin genel karakterleri ve özellikleri konusunda ise şunlar denmektedir: Ahlakî kuralları inanç öğretilerinden yüksektir. İnsanlar karşısındaki merhameti, katı dürüstlüğü, hırsızlıktan nefret etmeyi, yalan yere yemin etmemeyi, fakirlik ve başka kötü şeyler karşısında sabrı, kadına saygıyı, iyilik ve arkadaşlığı tavsiye etmektedirler (NECLGS, 1836: 329). Rosseua'ya göre ise Nusayrîler aceleci, gayretli ve çalışmayı seven bir halktır. Yabancılar karşısında şüphelidirler. El zanaatı yapmalarına rağmen, "cahilliğin ve putperestliğin karanlığında" bulunmaktadırlar. Müslümanlardan nefret etmekte, İsmailileri kâfir olarak görmektedir; bu iki kesime karşı Hristiyanları tercih etmektedirler (NECLGS, 1836: 329).

Nusayrîlerin Yaşadıkları Bölge, Sosyal ve İktisadi Hayatları

Bu çalışma kapsamında müracaat edilen eserlerin önemli bir kısmında, Nusayrî mezhebinin Kûfe'de başlamasına rağmen, daha sonraları özellikle de Haçlı Seferleri sırasında nüfuzlarının bütün Suriye'ye yayılmış olduğu, genel olarak ifade edilmektedir.

Bunun dışında daha özel olarak ise, Lübnan ve Anadolu arasındaki dağlık bölgede 10-20 arasında farklı kabileler hâlinde yaşadıkları; 1830'lu yıllardaki nüfuslarının 69 000 olduğu da geçmektedir (NECLGS, 1836: 329). Nüfusları konusundaki başka bilgiye göre, bu sayı 80

000'e çıkmaktadır (DRCSE, 1825: 9). En önemli Nusayrî kabileleri Reslan, Melih ve Şemsin olarak belirtilmektedir. Bunların hepsinin kan ve din yoluyla birbirlerine sıkıca bağlı oldukları ve tek bir şeyh ya da birleşik kabilelerin başkanının otoritesi altında yaşadıkları belirtilmektedir (Rousseau, 1812: 136).

1872 tarihli bir yayına göre ise, "gizemli" bir halk olan Nusayrîler, Suriye'nin kuzeyinden başlayarak Adana ve Tarsus'a kadar uzanan bölgenin iç kesimlerinde yaşamaktadırlar. Lazkiye ve Antakya'da da yoğun olarak bulunmaktadır. Nüfuslarının ise, Adana ve çevresinde 5000, Suriye'de ise 120 000-180 000 arasında olduğu tahmin edilmektedir (Kremer, 1872: 553). Niebuhr'a göre yabancılardan inançlarını "saklayan" Nusayrîler'in en önemli yerleşim yerleri Lübnan ve Antakya arasındaki dağlardır (Niebuhr, 1778: 439).

Nusayrîlerin yaşadıkları bölge, Osmanlı idaresinde Trablusşam vilâyetine bağlıdır. Merkezleri Trablusşam'a 8 saat mesafedeki Safita olup burası 250 haneye sahip eski bir kaledir. Bâb-ı Âlî'nin vasalı ve en büyük beyi olarak bölgeyi idare eden ve aynı zamanda en önemli şeyhleri olan kişi buradan Nusayrîleri idare etmektedir. 800 köyün bulunduğu Tripolis, Şam ve Hama az verimli bir toprak olmasına rağmen burada, tahıl, bahçe meyveleri, incir, greylift ve üzüm yetiştirilmektedir. Bunlarına yanı sıra pamuk, ipek, kökboya ve ecza ürünleri yetiştirmektedirler. Bunlardan önemli oranda ticaret yapmaktadırlar (ADRES, 1830: 936).

Toplumsal anlamda Hindu Kast sistemine benzer bir yapıya sahip oldukları ve üst sınıfların alttakilere baskıda bulunduğu ifade edilen Nusayrîlerin yaşadıkları bölgenin Lübnan'ın dağlık bölgesiyle sınırlanmasının nedeni olarak, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hâkimiyeti olarak gösterilmektedir. Katı Osmanlı hâkimiyetinin, bunların bu bölgeye çekilmelerine neden olduğu iddia edilmektedir. (ADRES, 1830: 936).

Kremer'e göre ise, Nusayrîlerin toplumsal hiyerarşileri basittir. Her cemaatin başında bir imam bulunmaktadır. İmam hatasız olarak kabul edilmekte ve emirlerine mutlak olarak itaat edilmektedir. İmamın altında ise, Nakib ve Necib bulunmaktadır. Bunların hepsi evlidir. Halk ise, asil ve aşağı tabaka olarak ikiye ayrılmaktadır (Kremer, 1872: 556).

Nusayrîlerin sosyal yapıları hakkında Niebuhr daha farklı bilgiler vermektedir. Buna göre başlarında, bir Emir'den daha az ve bir Şeyh'ten daha fazla yetkiye sahip olan M'kaddem unvanı taşıyan kişi bulunmaktadır. M'kaddem Lazkiye yakınlarında oturmaktadır. Diğer M'kademler ise Sümrin ve Safeta'da meskûnlar. Bunların hepsi Trablusşam'daki valiye vergi ödemektedirler. Bunların dışında Cindî isimli asiller de bulunmaktadır (Niebuhr, 1778: 439).

Nusayrîlerin yaşadıkları bölgenin coğrafi tasvirini Rousseau yapmaktadır. Buna göre, bazıları dağ yamaçlarında, bazıları vadilerde ve diğerleri ise kayalıklar arasındaki ormanlar veya kayalıklar üzerinde dağınk olarak bulunan bu bölge, az verimli bir araziye sahiptir. Buralardaki ekilebilir az bir arazide çavdar, arpa, mısır, susam ve her tür sebze ekimi yapılmaktadır. Vadileri ise meyve bahçeleriyle doludur. İncir, böğürtlen ve turuncgiller ağaçları birbirine karışmış olarak bulunmaktadır Bunların dışında pamuk, ipek, meşe palamudu, kökboya ve diğer

bazı ecza ürünleri ve kökler yetiştirilmektedir. Aynı şekilde az sayıda büyükbaş hayvan bulunmaktadır. Hayvan eksikliğini ise Trablusşam'dan gelen Kürtler ve Araplar gidermektedirler. Buna rağmen Nusayriler çok fazla mandaya sahiptirler. Bunlardan oldukça iyi süt almakta ve derilerinden de istifade etmektedirler (Rousseau, 1812: 137-138).

Niebuhr, Nusayrilerin ekseriyetle tütün ve ipek ürettiklerini; Lazkiye'de ise önemli oranda ticaretle uğraştıklarını ifade etmektedir (Niebuhr, 1784: 541). Üretilen tütün Lazkiye'den dışarıya satılmaktadır (Niebuhr, 1778: 439).

Bölgedeki diğer halklarla olan ticari münasebetleri konusunda şunlar denmektedir: İhtiyaç duydukları her şeyi tabiatın kendi imkânlarıyla karşılamakta olan Nusayriler, eksik kаланları Türklerden ve Hristiyanlardan satın almaktadırlar. Türkler ve Hristiyanlar ise bunlardan ipek, pamuk, yağ ve kurutulmuş meyveleri satın alarak ihraç etmektedirler (Rousseau, 1812: 139).

Kremer, bunların yaşadıkları bölgeyi ve Osmanlı merkezine karşı konumlarını şu şekilde tasvir etmektedir: Dağların tepelerinde, uçurum kenarlarında ve yamaçlarda bulunan köylerde yaşamaktalar. Dağlarda yaşayıp dağlarda ölmektedirler. Zorlanmadıkları sürece buraları terk etmemektedirler. Merkeze olan vergilerini zaman zaman ödemektedirler. Şehirlerde yaşayanların yarısı ticaretle iştigal etmektedir. Yine Kremer'in ifadesine göre, Sünni Müslümanlar Nusayrilerden "nefret" etmekte ve "Fellah" olarak adlandırarak bunları "ayıplamaktadırlar". Nusayriler ise, Sünnilerle bir araya geldiklerinde gerçek inançlarını saklamakta ve Sünni imiş gibi davranmaktadırlar. Her ibadetin sonunda, "Türk hâkimiyetinin hemen son bulması" için dua etmektedirler (Kremer, 1872: 553-556).

Rousseau'nun belirttiğine göre, Nusayriler kendilerinden nefret eden İsmaili komşularından sayıca daha fazla, zengin ve kuvvetlidirler. Dinlerini yaşamada İsmaililere göre daha az engellendikleri için, önemli oranda ibadethane ve kutsal mekâna sahiptirler. Türkler kendi vatanlarında bunları rahatsız etmeye cesaret edemedikleri için, Nusayrilerin dinî mekânları sağlam kalmıştır. (Rousseau, 1812: 136)

Niebuhr ise, bizzat gördüğü Antakya'dan bahsederken çevre köylerde önemli oranda Nusayrî yaşadığını, bunların pek çoğunun tütün ekimiyle iştigal ettiklerini belirtmektedir. Tütün ve ipeğin bölgeden dışarıya satılan en önemli ürünler olduğuna da eklemektedir (Gloyer, 1837: 17).

Genel Değerlendirmeler ve Sonuç

Bu çalışmada, takriben 100 yıllık bir zaman dilimine tekabül eden 1778-1872 arasında Osmanlı Devleti'ni çeşitli tarihlerde ziyaret eden bazı Alman seyyahların hatıralarında ve aynı tarihlerde yayımlanan Alman ansiklopedilerinde Nusayrilerin nasıl tasvir edildikleri ele alınmıştır. İlgili seyyahlardan özellikle de farklı mesleklerle ve sosyal sınıflara mensup olanları tercih edilmiştir. Bunların arasında bilim adamı, diplomat, tercüman ve din adamı seyyahlar ağırlıktadır. Osmanlı Nusayrilerinin tarihi ve dinî kökenlerinin nereye dayandığı, dini inanç-

larının nasıl olduğu ve nasıl bir iktisadî-sosyal hayata sahip oldukları gibi üç önemli soruya cevap aranmıştır.

Yukarıdaki sayfalarda da geçen bilgilerin bir özetini yapmak gerekirse; Osmanlı Nusayrîlerinin etnik anlamda Arap oldukları ilgili kaynaklarda genel bir kanaat olarak belirtilmektedirler. Nusayrîlik, dinî inanç olarak İslâm mezheplerinden Şia'nın bir alt kolu olarak kabul edilmektedir. Bazı seyyahların ve araştırmacıların, İslâm tarihi kaynaklarına atfen Nusayrîliği Karmatîliğe dayandırdıkları da görülmektedir. Bunun yanı sıra Sabîilik, Yahudilik ve Hristiyanlığın da bu mezhebin oluşmasında etkili olduğu da kaydedilmektedir. Coğrafya olarak ise Nusayrîliğin, bugünkü Irak'ta Kûfe bölgesinde ortaya çıkmasına rağmen daha sonraki yüzyıllarda bugünkü Suriye ve Lübnan'ın dağlık bölgeleri ile Türkiye'nin Adana ve Antakya mıntıklarına kadar yayıldığı belirtilmektedir.

Araştırılan bütün kaynaklarda, Hz. Ali merkezli bir Nusayrî inancı dile getirilmektedir. Hz. Ali ile birlikte Hz. Muhammed ve Selman-ı Farisî'nin dâhil edildiği üçleme Nusayrîlikte önemli bir yere sahiptir. Bunlar dışında İslâm tarihinden bazı tarihî şahsiyetler de yine inanç bağlamında zikredilmektedir. Nusayrî inanç sisteminin oluşmasında ise, başta İslâm olmak üzere, Hristiyanlık, Yahudilik ve kadîm Sabîilik gibi dinlerin etkili olduğu, ortak bir kanaat olarak ifade edilmektedir. Kaynaklarda geçen diğer bir inançları ise, ruhların bir döngü içinde duruma göre insan, hayvan ve bitki şeklinde tekrar dünyaya döndükleri şeklindeki reenkarnasyon düşüncesidir.

Nusayrîlerin iktisadî ve sosyal hayatları konusunda da aynı şekilde oldukça önemli bilgiler verilmektedir. Buna göre, buldukları bölgede verimli toprakların az olmasından dolayı özellikle de ticaretle iştigal etmektedirler. Bunun dışında tütün, ipek ve bölgesel bazı meyveleri üretmektedirler. Sosyal olarak üç alt gruba ayrılmakta ve kabileler hâlinde yaşamaktadırlar. Komşuları Sünnî, İsmailî ve Dürzî mezheplerine mensup Müslümanlarla iç içe bir hayat sürmelerine rağmen bunları pek sevmedikleri; bunlarla temasa geçtiklerinde ise dinî inançlarını sakladıkları iddiası, ilgili kaynaklarda dile getirilmektedir. Osmanlı yönetimine, pek de olumlu bakmadıkları ve belli bir baskı altında yaşadıkları da hatıratlarda geçmektedir.

Altı çizilmesi gereken diğer önemli bir nokta ise, Nusayrîlerin Müslümanlar ve Türkleri sevmedikleri; buna karşın Hristiyanlara ve Hz. İsa'ya sempatiyle baktıkları iddiasıdır. Bunun genel bir tespitten öte, bölgeye yönelik yapılacak misyoner faaliyetlerini teşvik edebilmek için Nusayrîleri Alman veya Avrupa kamuoyuna daha sempatik gösterme amacını taşıdığını düşünüyoruz. Yayınlar hakkındaki ikinci tespitimiz, Osmanlı Nusayrîleri üzerine yapılan bu yayınların özellikle de 18. yüzyıldan itibaren belli bir ağırlık kazandıkları şeklindedir. Bu alanın nedeni, Napolyon Bonapart'ın başarısız 1798 Mısır Seferi ile birlikte Avrupa kamuoyunun ve diplomatik çevrelerin dikkatlerinin bu bölgeye çevrilmesi olabilir. Dolayısıyla burada ilgili seyahatlerin ve yayınların bölge için yapılan rekabetle bağlantılı olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu tespiti, 1853-1856 Kırım Harbi sırasında ve sonrasında Karadeniz ile Kafkasya'ya yapılan seyahatlerdeki artışla mukayese etmek mümkündür.

Bu konu hakkında vurgulanması gereken son husus ise, bölgede görev yapan diplomatların veya tercümanların ilgili yayınlarında vermiş oldukları bilgilerdeki muhteva zenginliğidir. Bölgenin yerleşim birimlerinin orijinal isimleri, coğrafi özellikleri, nüfus yapısı, inançları, kültürleri ve bölgede meskûn olan diğer unsurlarla ilişkileri gibi birçok hususta Osmanlı kaynaklarının bize sağlayamadığı bilgileri derleyerek günümüze ulaştırmışlardır. Aynı bilgileri ve hatta daha önemlilerini, merkezlerine gönderdikleri raporlarında uzun uzadıya anlattıkları, kuvvetle muhtemeldir. Önemli Avrupa devletlerinin Osmanlı hakkında edindikleri bu tür bilgilerin, bölge siyasetlerinin belirlenmesinde etkili olduğu bilinmektedir.

KAYNAKÇA

Ansiklopediler

ADRES (Allgemeine Deutsche Real-Encyklopädie für gebildete Stände) (1830), “Nasairier”, cilt 7, 7. Baskı, s. 936, Leipzig.

_____ (1830), cilt 7, 8. Baskı, s. 912, Leipzig.

ALRCKC (Allgemeines Lexicon der Religions- und christlichen Kirchengeschichte für alle Confessionen) (1835), “Nossairier”, cilt 3, s. 503, Weimar.

HCRK (Handwörterbuch der christlichen Religions- und Kirchengeschichte) (1829), “Nassairier”, cilt 3, s. 200, Halle.

NECLGS (Neus elegantestes Conversations-Lexicon für Gebildete aus allen Stände) (1836), “Nassairier”, cilt 3, s. 329, Leipzig.

Makaleler

Bruns, P. J.: “Über die Nassairier und Drusen”, Repertorium für Biblische und Morgenländische Litteratur (1785), Sayı 17, s. 25-35, Leipzig.

Catafago, Joseph: “Die drei Messen der Nossairier”, Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft (1848), Sayı 2, s. 388-394, Leipzig.

Kremer, A. v.: “Die Heidengemeinden der Nosairyer im nördlichen Syrien und in Cilicien”, Das Ausland (1872), Sayı 24, s. 553-558.

Niebuhr, “Über den Aufenthalt und die Religion der Johannisjünger und Nassairier”, Deutsches Museum (1784), cilt 1, s. 539-543, Leipzig.

Rousseau, “Die İsmailiten und Nosairier”, Silvestre de Sacy (Trc), Minerva (1812), cilt 4, s. 108-142, Leipzig.

_____, “Abhandlung über die İsmaeliten und Nassairier in Syrien”, Archiv für alte und neue Kirchengeschichte (1815), cilt 2, sayı 10, s. 249-306, Leipzig.

_____, “Abhandlung über die İsmaeliten und Nassairier in Syrien”, Göttingische ge-

lehrte Anzeigen (1815), sayı 162, s. 1602-1605, Leipzig.

Tychen, Olaf Gerhard: "Von der Sekte Sabäer und Nassairier in Syrien", Deutsches Museum (1784), cilt 2, s. 414-430, Leipzig.

Wolff, Phlipp: "Auszüge aus dem Katechismus der Nossairier", Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft (1849), sayı 3, s. 301-309, Leipzig.

Kitaplar

Die Religionen, Confessionen und Sekten der Erde (1825), 2. Baskı, Nürnberg.

Gloyer, T. M./Olshausen T.(1837), Niebuhr's Reisen durch Syrien und Palästina, nach Zypern, und durch Kleinasien und Turkey, Hamburg.

Hartmann, Anton Theodor (1818), Oluf Gerhard Tychen oder Wanderungen durch die mannigfaltigsten Gebiete der biblisch- asitischen Literatur, Bremen.

Niebuhr, Carsten (1778), Reisebeschreibung nach Arabien und andern umliegenden Ländern, cilt 2, Kopenhag

Paulus, Heinrich Eberhard Gottlob (1792), Sammlung der merkwürdigsten Reisen in den Orient, cilt I, Jena. 936).

FRANSIZCA YAZILI KAYNAKLARDA NUSAYRİLER

Abdullah ER¹

ÖZET

Bu araştırmada, aşırı bir Şii-Bâtını mezhep olan Nusayrîlerin tarihleri, inançları, yaşayış tarzları, sosyoekonomik durumları Fransızca yazılı kaynaklardan hareketle ele alınmıştır. Araştırmanın dayandığı metinler 1800'lü yıllarda değişik Fransız gezgin, araştırmacı ve tarihçiler tarafından kaleme alınan metinlerdir. Metinlerden bazıları hatıra veya gezi yazısı tarzında kaleme alınmıştır. Bazı metinler ise misyoner olarak görevlendirilen kişilerin topladıkları bilgilerin rapor olarak sunuluşu şeklindedir.

Anahtar Kelimeler: Nusayrî, Lazkiye, Fransız Kaynakları, 19. Yüzyıl.

THE OTOMAN ALEVI'S BASED ON FRENCH SOURCES

ABSTRACT

In this study, an extreme sect of Shiite-mystic of Nusairis history, beliefs, life style, socio-economic situation in the French action has been taken from written sources. The text of the study in 1800 based on various French explorers, researcher, and the text is written by historians. Some of the memories, or visit the text was written in the style of writing. If some text has been appointed as a missionary of the information they have gathered reports of people in the form of submitting bids.

Keywords: Nusairis, Latakia, Souches of Frans, 19th Century

Giriş

Yemen'den göç ederek Anadolu'da özellikle Çukurova ve Amik Ovasını kuşatan dağlık bölgelerde yerleşen Nusayrîler, aşırı Şii anlayışta bir halk topluluğu olarak kabul edilmektedir. Geçmişte genellikle çiftçilikle geçimlerini sağlayan bu topluluk Antakya yöresinde "Arap" veya "Alevi" diye anılmalarına karşın; özellikle Adana ve Mersin'de, Arapçada "çiftçi" anlamına gelen, ancak başkalarının biraz da aşağılayıcı anlam yükledikleri "Fellah" ve "Arap Uşağı" kavramlarıyla anılmaktadırlar. Nusayrîler başlangıçta fakir oldukları ve bir kısmı sürgünle bölgeye geldikleri için, genellikle dağlık ve kırsal bölgelerde yerleşme imkânı bulabilmişlerdir. Kırsal kesimlerde kendilerine tarlalar açarak geçimlerini sürdürmüşlerdir. Bir kısmı ise Müslüman ve Hristiyan ağaların yanında maraba olarak çalışmıştır. Nusayrî inancına göre sosyal bütünleşme ön planda tutulmaktadır. Bu sebeple Nusayrî toplumu içerisinde sıkı sosyal bağ-

¹ Yrd.Doç.Dr, Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi, Erzurum.

lar oluşmuştur. Bu birliktelikle, zamanla tarım ve ziraatta başarı sağlamış ve zamanımızda, yaşadıkları bölgede, sadece tarım sektöründe değil diğer bütün sektörlerde ağırlıkları hissedilir hale gelmişlerdir.

Nusayrilerin Kökeni ve Nusayriler Hakkındaki İsimlendirmeler

Fransa'nın Lazkiye Viskonsüllüğü Tercümanı olarak çalışan Félix Dupont, Nusayrilerin kökenini şöyle aktarmaktadır:

Kufe yakınlarında Nasar köyünde yaşlı bir adam Yunan takvimine göre 1202'de (miladi 891) peygamberliğini ilan etmişti ve birçok insan onun taraftarı olmuştu. Bölgenin komutanı durumdan haberdar edildi ve adamı hapse attılar. Zindancının kölelerinden bir kız, bu adamın çektiği acıdan çok etkilenmişti. Bir gün efendisi sarhoş olup uyuyakaldığı zaman anahtarlarını aldı ve yaşlı adamı salıverdi. Adam Suriye'ye kaçtı ve orada zindanın kapısını kendisine bir meleşin açtığını ve kendisinin ermiş olduğu söylentisini çıkardı.

Bu yaşlı adam Hamdan el-Hasibî'dir, fakat Nusayriler onun ismini kullanmak yerine, onun ilk yaşadığı yerin isminden hareketle "Nasar" kelimesinin bir türeviden olan, Suriye'de Hıristiyanlar için kullanılan "Nesserani (Nasrâni)" kelimesini kullanmışlardır. Fransızca kaynaklarda yaygın olarak "Nassarien" veya "Ansarien" ismiyle anılmışlardır. Ancak farklı isimlendirmelerin de olduğu görülmektedir. Örneğin Maundrell, onlar için "Neceres", Pococke ise "Nocires" ve "Noceres" kelimelerini kullanırlar. Niebuhr onlar için "Nassariens", D'Anville "Nassaris", Delisle "Ensyriens", Volney "Asarie" ve "Ansariens", Burckhardt ise "Anzeyrys" ismini kullanmıştır. Bölgede Nusayriler, "Fellahin" diye de adlandırılırlar. Bu kelime çiftçi demektir. Bu yaşlı adamın öğretilerini benimseyenler sadece Antakya'nın dağ kesimlerinde bunu bir kısım paganizmle karıştırarak yaşayanlar değildir, Karamanya'nın bir kısmında yaşayan taraftarları da bulunmaktadır (Guys, 1826:308-309).

Hamdan el-Hasibî ve Nasar köyüyle ilgili bilgilere, "Nouvelles Annales des Voyages et des Sciences Géographiques" dergisinin, 1832 yılında yayımlanan IV. Cildinde daha detaylandırılmış olarak yer verilmektedir. Buradaki bilgilere göre yaşlı adam zindancı başının kölesi olan "kız tarafından salıverildikten sonra zindancı başı mahkûmu görmeğe gelmiştir ve hiçbir zorlama belirtisi olmaksızın adamın zindandan kaçmasından onun gerçekten ermiş olduğu anlamını çıkarmıştır. Böylece zindancı başı da bu adamın ermiş olduğunu halk arasında anlatarak onun ününün yayılmasına destek olmuştur.

Hamdan el-Hasibî, Suriye'de Hıristiyanlık ve Muhammediliğin karışımı olan "Ali Mezhebi" kitabını yayınladı. Bu kitapta şu ifadeler yer almaktadır: "Ben, Nasar köyünde Allahın sözcüsü olan İsa'yı gördüm, Ali'nin soyundan gelen Hanefî'nin oğlu olan Muhammed'in oğlu Ahmed'i gördüm. Ayrıca Cebrail'i gördüm ve bana dedi ki; zekânı birleştirip okuyan kişi biz-zat sensin. Sen doğruları söyleyen adamsın dedi ve sen şiddetin sadakatini koruyan devesin dedi. Sen yük çekmekle sorumlu bir hayvansın, sen Jean'ın kutsal fikrisin ve Zachari'nin oğlusun. Git! İnsanlara diz çökerek ibadet edip yakarmaları gerektiğini söyle çabuk. Yani güneş doğmadan ve batmadan önce 2 kere ve yüzlerini Kudüs'e çevirerek. 3 kere şunları demelerini sağla; tek güç tanrıdır, tanrı uludur, tanrı çok büyüktür. Ve sadece 2. ve 3. bayramları kutlamaları gerektiğini söyle. Ve yılda sadece 2 gün tanrı için oruç tutmaları gerektiğini söyle. Ve hiçbir zaman avret yerlerini yıkamaları gerektiğini ve bira içmemeleri gerektiğini söyle. Ama

istedikleri zaman şarap içebileceklerini söyle. Ve böylelikle şerden kurtularak hayıra nazil olacaklarını git söyle onlara” (NAV, 1832:153-154).

Bu yaşlı adam Suriye’ye geçişinden birkaç yıl sonra ne olduğu bilinmeden ortadan kayboldu gitti (NAV, 1832:153-154).

Ecole Pratique des Hautes Etudes Tarih ve Filoloji Bölümü mezunu olan René Dussaud, 1900 yılında yazdığı “Nusayrilerin Tarihi ve Dini” adlı eserinde, Nusayriler hakkında önemli bilgiler vermektedir. Dussaud, bu araştırmayı, sadece arapça basılı ve el yazması kitaplardan hareketle gerçekleştirilmemiş, aynı zamanda bizzat gözlemleyerek ve bizzat yaşayan Nusayrilerin ağzından elde ettiği bilgileri de kullanmıştır. Bu da araştırmayı değerli yapan önemli bir özelliktir. Dussaud’nun araştırmasından çıkardığı en önemli sonuçlardan biri şudur: Nusayriler sadece dini bir grup değildir, Suriye’de kökleri çok eski olan bir etnik gruptur. İnanç kökenlerini Muhammed ibn Nusayr’a bağlayarak onları İslam temelli bir mezhep olarak tanıtmak isteyenlerin bu eğiliminin tarihi bir önemi yoktur. Aynı şekilde onları “Nazareen (Nasrani)” kelimesinden hareketle isimlendirenler de onları Hıristiyan inancına bağlama gayretindedir ve bunun da tarihi değeri yoktur. Onların inanç sistemleri daha ziyade Harran’da eskiden yaşamış putperestlerin ve günümüzde artık kaybolmuş İsmailîlerin inanç sistemlerinin bir karışımı şeklindedir. Beş vakit namaz, birtakım bayram kutlamaları hep İsmailîlerin etkisinden kaynaklanır. Ancak gizlemelerinin anlaşılması mümkün olmayan birçok uygulamalar da putperest inançlara dayanır. Gezegenlere inanma ve özellikle gök-güneş-ay üçlüsüne yönelik inanışlar hep putperest inanışla ilgilerini açığa vurur. “Kısaca, Nusayri inanışı tapılacak yaratıcı tanrının temelde tek olduğuna ancak zahiri olarak birçok bedende görüldüğüne ve bu bedenlerin dünyayı idare eden gezegenler olduğuna inanan Harran’daki putperestlerinkine çok yakın durmaktadır” (Dussaud, 1900:44-45). Daha sonraları Nusayrilerin içinde oluşan alt sınıfların aldıkları Kameriler (aya tapanlar), Gaybiler (havaya tapanlar), Şemsiler (güneşe tapanlar) gibi isimler de bunun göstergesidir.

Oryantal Diller Okulu Dil Bilimcisi ve Oryantalist Silvestre de Sacy, Dürzîlerin diniyle ilgili araştırmasında, Nusayrilere ayırdığı bölümün başlangıcında Nusayrilerle ilgili kısa bir bilgi verir. Sonra Dürzîlerin kitabında bulunan, Nusayrilerin neden kabul edilemeyecekleri ve neden dinden uzaklaşmış olduklarıyla ilgili açıklamalara uzun yer vermiştir. Dürzîlerin neden Nusayrileri reddettikleriyle ilgili bilgiler sunan Sacy’ye göre; “Nusayriler aşırı Şiiilerin bir koludur. Onlar, manevi varlıkların hiç şüphesiz maddi varlıklar halinde görüldüklerine inanırlar. Tanrı da insan görünümünde ortaya çıkar, Ali en mükemmel şahıstır ve ondan sonra da onun evlatları yaratılanların en mükemmelidirler; Tanrı onlarda yüzünü göstermiştir, onların diliyle konuşmuştur, onların eliyle tutmuştur, bu sebeple hiç zorlanmadan onlara kutsiyet atfederiz. Ali’nin bazı mucizevî olaylarını anlatırlar (...). Bunların neticesinde Ali’nin gök ve yer var olmadan önce var olduğu sonucunu çıkarırlar” (Sacy, 1838/II:560). Yani, Nusayriler, Ali’nin “Tanrı” olduğuna inanırlar.

Nusayrilerin Yaşadıkları Yerler

Nusayriler Antakya’dan Tripoli’ye (Trablus) kadar uzanan topraklarda görülmektedir. Antakya’nın doğusu boyunca uzanan dağların hemen tamamı ve ovanın da büyük bir bölümü Nusayrilerin yaşadığı yerlerdir.

Bu büyük bölge, her birinde 20 ila 25 köy bulunan, kendi içinde bir tür kapalı yönetim şekli olan 16 mukataaya bölünmüştür. Bu köyler “mukaddem”ler tarafından yönetilir. Bu 16 mukataanın biri Türklerin ve Hıristiyanların, üçü Türkmenlerin ve biri Kadameselerin (Kadmusiler) hâkimiyetindedir. Geriye kalan 9 bölgede Nusayriler ve az sayıda Hıristiyan bulunmaktadır. Çok sayıda Nusayrî'nin ikamet ettiği Antakya, Halep ve Karaman bölgelerindeki Nusayriler hariç, nüfusları 40.000 civarındadır. 32'si ovada olmak üzere 182 köyde ikamet etmektedirler. E. G. Rey, 1864 yılında Nusayrî Dağlarında yaptığı araştırmalarda, Tripoli'deki (Trablus) Fransa Konsolos Yardımcısı Blanche'dan aldığı bilgilere dayanarak, Nusayrî aşiretlerinin nüfuslarını ayrı ayrı vermiş ve toplam Nusayrî nüfusunun 66.000 olduğunu belirtmiştir (Rey, 1866:441). Fakat, Rey'in anlattığı bölgenin esasında Antakya'dan itibaren olan ve Antakya'yı içine almayan Lazkiye ve buraya bağlı yerleşmeler olduğunu hatırlatmak gerekir.

Dussaud, Nusayrilerin nüfusuyla ilgili şu bilgileri vermektedir: “Nusayrî nüfusunu tam olarak hesaplamak mümkün değildir. Doğuda insanların vergi vermekten ve askere gitmekten kurtulma düşüncesini hesaba katarsak, resmi rakamlara göre Suriye'de 130.000'dir. Bu sayıyı biraz zorlayarak ve buna Adana, Mersin ve Tarsus'ta yerleşmiş olanları da ilave ederek sayı rahatlıkla 150.000'i bulur” (Dussaud, 1900:6-7).

Trablus'a kadar uzanan dağlardaki 20 kadar köyde Nusayrilerden farklı olan, Kademes (Kadmusiye) diye adlandırılan ve kadının cinsel organına taptıkları söylenen bir halk da yaşamaktadır (Dupont, 1824:138-139).

Dürzi ve Maroniteler (Maruniler) ile beraber Ansariyenler (Nusayriler), Suriye'nin doğusunda yaşayan topluluklar içerisinde tektiler. Birbirlerine karışmış köylerin içerisine yayılmışlardı. Bu bölge öyle bir yerdir ki, tamamen bu topluluğun idaresinde olan ve aşağı yukarı, bu sayede hepsi özgürlüğe ulaşmış bir topluluk haline geldiler. O kadar güçlü bir duruma gelmişlerdi ki 12.000 ilâ 15.000 insanı silahlandırabilecek durumdaydılar. Kuşatılması imkânsız olan dağları kuşatır duruma gelmişlerdi. Bu durum onların bağımsızlığını daha da artırır bir konuma getirmişti ve ödemeleri gereken vergileri neredeyse hiç ödememişlerdir. Ama yöneticiler arasındaki bağların zayıflığı onların dışarıda güçsüz olarak algılanmalarına zemin hazırlamıştır (NAV, 1832:160).

Dupont'a göre; Nusayrî toprakları Antakya'dan Tripoli'ye kadar uzanır. Fransa'nın Lazkiye Konsolos Yardımcısı Guys'a göre Dupont, onların nüfuslarını çok fazla göstermiştir. Guys, onların çok da boyunduruktan çıkacak kadar güçlü bir halk olduğu kanaatinde olmadığını belirtmiştir. Lübnan'la mukayese edilemeyecek kadar az şeye sahip olan dağlı kesim insanı ne yapabilirse bunlar da ancak o kadarını yapabilecek durumdadırlar. Mesela, Türkler oraya girdiklerinde paşaların hakaretlerine birazcık karşı koymak gibi bir şey yapıyorlar. Bazen Türk gruplarla çatıştıkları da olmuştur, ama bunlar çok küçük gruplardır. Saint Jean d'Acree (Akká) Paşası Süleyman, 1814 yılında bir Fransız albayın öldürülmesinden dolayı onları cezalandırmak için güçlü bir orduyu oraya gönderdiği vakit ona karşı koyamamışlardır.

Nusayriler İçerisindeki Alt Gruplar

Felix Dupont'un Nusayrilerin gelenekleri ve törenleriyle ilgili notları hakkında, Lazkiye'deki Fransa Konsolos Yardımcısı Guys'un yaptığı değerlendirmelere göre; Dupont, Nusayrileri

Şemsiler (Güneşe tapanlar) ve Kameriler (Aya tapanlar) diye iki kısma ayırmıştır. Guys, bu gruplandırmalarda kullanılan isimlendirmelerden birinin de “Clizié (Kilaziye, Kilazi)” ismi olduğunu belirtmektedir. Güneşe tapanlar “Clizié” ve “Clissié” isimlerinden ikisini de kullanmaktadırlar. Aya tapanlar Chemélié’lerdir (Şimâfiler); bunların bir kısmı, özellikle Dem-Farco köyünde ikamet edenler, işi ayın önünde sigara içmemeye kadar götürürler, hem de Lazkiye’nin tütününü dünyanın en beğenilen tütününü olmasına rağmen. Bir de dünyayı ve kendisine bağlı olan her şeyi yarattıktan sonra varlığı sona eren bir yaratıcıya inanan Gaybiler vardır. Volney de Nusayrilerin birçok mezhebe bölündüğünü belirtmiştir. Bunlar Şemsiye (güneşe tapanlar/hayran olanlar) Kelbies/Kelbiye (köpek sevenler) ve Kadmusiye (kadın vücudunun belli bir yerini sevenler) (NAV, 1832:160).

Dupont, bunlardan Kadamesé ismiyle beşinci bir mezhep olarak bahsediyor. Onların Kadmus beldesinde ikamet ettikleri için bu isimle anıldıklarını belirtiyor. Dupont’a göre Nusayriler; Şemsiler yani güneşe tapanlar, Kilaziler yani aya tapanlar, Gaybiler yani görünmeyen fakat yarattığına inandıkları tanrıya tapanlar olmak üzere gruplara ayrılırlar. Bu son grup, birçok uygulama tarzı benzerlik gösterdiği için çoğunlukla Şimaliler ile karıştırılmaktadır (Dupont, 1824:130).

İnanç ve Dinî Uygulamaları

Nusayrilerin, Dupont’un da dediği gibi, yedi bayramları vardır. El-Miled (el-MilâdNoel); yılın ilk günü (Couzeli ismini taşıyan tek bayram); El-Ghetas (Epiphanie). Bunlar Yunanlılarla aynı zamanda kutladıkları bayramlardır, çünkü Hıristiyanlığın bazı uygulamalarını benimsemişlerdir. 4, 15 Nisan ve 15 Ekim günleri de kutsaldır ve bayram olarak kutlanır.

Nusayriler yılın ilk gününden önceki gece gizli toplantı yaptıklarını doğrularlar, ama eski Gnostique’ler gibi mum söndü yaparak birbirlerine karıştıklarını itiraf etmezler. Félix Dupont, mum söndü olayıyla ilgili şunları yazar: “Birinci ya da İkinci Kuzeli bayramı kutlamaları esnasında erkekler geceye gizlice Köyün Şeyhinin evinde toplanırlar, hiçbir yabancı oraya kabul edilmez ve kadınlar da buraya kabul edilmezler. İçi şarap dolu topraktan yapılmış büyük bir küpün etrafında bağdaş kurarak otururlar ve içine biraz zeytinyağı damlatırlar. Küpün etrafında bir sürü mum yakarlar. Şeyh duasını yaparak şarabı kutsadıktan sonra oradaki herkesin tamamı şarabı içer. İddia edildiğine göre, sonra ışıkları söndürürler. Köyün tüm evli kadınlarını hiçbir ayırım gözetmeksizin içeriye alırlar, sadece bakireler ve ergenlik çağına gelmemiş olanlar hariç tutulur ve herkes önüne ilk gelenle cinsel ilişkiye girer. Kız kardeşi de, annesi de kızı da olsa fark etmez” (Dupont, 1824:131). İnsan doğasına aykırı bu eylemlerin duyumdan öte olmadığı şüphesizdir. Öbür taraftan dışarıdan kimsenin alınmadığı bu ortam hakkında görmeyenlerin elbette uydurmaktan başka bilgi kaynağı yoktur.

Nusayriler hiç kutsal kitaplarının olmadığını söylerler. Önemli birkaç kitaptan bahsederler, yine de son olarak bir dua kitabı bulunmuştur, bu kitaptan Hamdan el-Hasîbî birçok kez “İmam Ali Kitabı” diye bahseder. Buna ilaveten el-Azim (mükemmel) ve Emir-el-nahel (Emirün-Nahl, arılar prensi) vardır. Nusayrilerin “Kutsal Kitabı” yazmaları yasaklanmıştır. Dinî vecibeleri öğrenmeleri ancak sözlü olarak yapılmaktadır ve öğretilen bilgiler nesilden nesile bu yolla aktarılmaktadır. Yabancılar asla kutsal inançlarını anlatmazlar. Çok az sayıda Türk onların aralarına katılmış ve inançlarını öğrenmiştir. Ama onların kabul edilmesi için

de üç yıl sürebilen uzun bir deneme sürecinden geçmeleri gerekmektedir. Bu süreçte bütün yaşantıları takip altındadır ve ancak iyice emin olduktan sonra onlara Nusayrî inancı öğretilir. Bu gibi durumlarda çok dikkate değer olan şey şudur: Yabancılar bu inancı kavradıktan sonra gerçek Nusayrîlerden bile fanatik hale gelmektedirler ve asla verdikleri sözden caymamaktadırlar.

Bu konuda Lazkiye'de yaşanan ve birçok güvenilir kişi tarafından teyid edilen bir olay anlatılmaktadır: Bu şehrin yöneticilerinden biri Nusayrîlerin bu sıkı sıkıya saklanan sırlarını öğrenmeğe merak sarmıştır. Güvendiği, cesaretli ve akıllı bir Türkü, Nusayrî Dağına gidip yerleşmesi hususunda görevlendirir. Oraya gidip yerleşecek, onların içlerine karışıp onlarla kaynaşarak ibadet ve inanış şekillerini iyice öğrenerek, geri dönecek ve kendisine her şeyi anlatacaktır. Bunun karşılığında önemli bir para ödülü alacaktır. Bu Türk beş yıl süren çetin aşamalardan geçerek Nusayrîlerin dinini benimser ve ailesini de oraya götürmek üzere Lazkiye'ye döner. Dostu olan idareci onun döndüğünü haber alınca, onu buldurarak verdiği görevi başarıp başarmadığını sorar. Fakat aldığı cevap şok edicidir. Adam kendisine bu hususta hiçbir bilgi vermeğe yanaşmaz. Parayı da kabul etmez, tehditlere de aldırmaz. Yönetici sonunda dayanamayıp yumruk yumruğa adama saldırır (Dupont, 1824:132-133).

Emir-el-nahel (Arılar Prensi) adlı kitabın keşfedilmesiyle Nusayrîlerin arıya verdikleri önemin, kendilerine aktarılan bir kültürden ileri geldiği, bu böcekten aldıkları balla alakalı olmadığı anlaşılmıştır. Bu memleketin balı Hymette Dağının balından daha kaliteli bir baldır, ancak arıya verilen önem bu balla ilgili değildir. Nusayrîler Âdem'in günaha girmesine yol açan yılandan çok korkarlar ve bu yüzden ibadetlerini bile yarıda keserler. Nusayrîlerin Şeyhleri iki sınıfa ayrılır: Bunlar sivil otorite demek olan Hâkimler ve dini otorite demek olan Ulema'dır. Ulemalar Türklerin sofralarında hiç bir şey yemezler, çünkü kendilerine dişi hayvan eti yedirileceğinden korkarlar; Hıristiyanların sofralarında da domuz eti yedirilir endişesiyle bir şey yemezler, ama sade ve sıradan bir Nusayrî'nin sofrasına oturmaktan çekinmezler, tabii bu adamın kötü tanınan birisi olmaması gerekir (Guys, 1826:312-313).

Nusayrî inancında gençler 15 yaşına kadar hiçbir dini sorumluluğa girmezler. Çünkü o yaşa kadar onların zekâlarının yeterince gelişmediği düşünülür. Yeterli erginliğe ulaştıklarında şehrin önde gelenlerinden biri onları tek başlarına alır bir dağa götürür ve orada 14 gün boyunca onu eğitir. Bunun sonucunda genç artık inancını öğrenmiş ve yetişkinler sınıfına geçmiştir. Ailesinin yanına döner ve türban takma hakkına sahip olur. Bu onun dine girişini sembolize eder. Artık ona kimse dinsel öğütler veremez çünkü o öğüt veren taraf olmuştur (Dupont, 1824:130).

Kadınlar evin sürü hayvanları gibi görülür ve köle gibi davranılır. Onların din hakkında hiçbir görüşü olamaz. Onlar efendilerine yeterince itaatkâr olmazlarsa, efendileri onların görevinin Nusayrîlerin çoğalmasını sağlamak olduğunu hatırlatır. Onlar ancak kocalarının isteklerine boyun eğmek zorundadırlar.

Nusayrîler aynen Türkler gibi sünnetlidirler, Türkler gibi gece yarısı ve güneş doğmadan önce ibadet ederler. İbadetlerini aynen Türkler gibi oturarak, ayakta veya yürüyerek gerçekleştirirler. İbadetleri sırasında kendi dinlerinden olmayan biriyle konuşurlarsa, uzaktan veya yakından bir deve, domuz veya bir tavşan görürlerse ibadetlerini sakıt olmuş sayarlar, yenilemeleri gerekir.

Şarap içerler, bayramları şarapsız kutlamazlar. Ama içtikleri şarap çok iyi bir şarap değildir, tadı iyi olmasa da özellikle dini vecibe olarak içerler.

Cebrail, George (Corci), Elie (İlyas), Mahmut, Hasan, Mustafa, İbrahim gibi hem Türk hem de Hıristiyan isimleri alırlar.

İsa'ya, 12 havariye ve Dört İncil'e inanırlar. Şimaliler dışı hayvan eti ile hasta, kör, topal, sakat hayvan eti yemezler. Bazıları asla sigara içmez.

Diğer Nusayrilerin çoğu böyle titiz değildir, oruç tutmaz, sadece dağ keçisi, yaban domuzu, tavşan, ceylan ve deve yemekten kaçınırlar. Ulema denen Şeyhler ya da bilginler, saçları ve kıyafetleriyle diğerlerinden ayrılırlar. Onlar evlerinin dışında hiç yemek yemezler. Dışarıda yedikleri haram olabilir korkusuyla bunu yapmazlar, çünkü bu onlar için çok büyük bir günahıdır. Nusayriler Türklerden nefret ederler, onları düşmanı olarak görürler ama Hıristiyanları severler onlara saygı gösterir onları savunurlar.

Gaybiler, görünmeyen ve bilinmeyen bir tanrıya taparlar. Onlara göre bu tanrı her şeyi yaratıp düzeni kurduktan sonra göklerde kaybolmuştur ve ruhu da gücü de zekâsı da kaybolmuştur.

Kameriler ya da aya tapanlar mevcudu en fazla olan mezhebi oluştururlar ve bu mezhep diğerleri arasında daha çok tutulan mezheptir. Dört kesimden de birbirleriyle evlilik yapmalarında sıkıntı yaşanmaz. Kızın anne babasıyla para konusunda anlaşılktan sonra Şeyhin nikâh kıyması yeterlidir, başka bir resmî işlem gerekmez.

Düğün eğlencesi pazartesi başlar, gece gündüz müzik ve dans perşembe gününe kadar devam eder. Perşembe günü gelin ata bindirilir ve peşinde bir sürü gençle birlikte halaylar şarkılar eşliğinde köyden uğurlanırlar.

Zina çok ağır bir şekilde cezalandırılmaz, erkek kadınının sadakatsiz bir durumunu yakaladığında anında boşanır. Düğünden önce ödediği parayı geri alır ve eğer isterse birkaç gün sonra bir başkasıyla evlenebilir. Ama kadın kendi ırkından olmayan biriyle zina yaparsa ölüm cezasına çarptırılır.

Nusayriler ölümlerini aynı Türkler gibi kaldırır. Yas tutarken siyahlara bürünürler, kara örtülerle örtünür ve 14 gün boyunca kıyafetlerini değiştirmezler. Dupont, Nusayrilerin büyük kederleri olduğunda yüzlerini siyahla kapattıklarını ileri sürüyor, bunun hem kadın hem erkek için geçerli olduğu sanılabilir, oysa bu sadece kadınlara mahsustur.

Nusayrilerin ilk çağlardan kalma en ilginç inançlarından biri, belki de yeniden beden bulma inancıdır. En erdemli Nusayriler ölümlerinden sonra bir yıldız dönüşerek varlıklarını sürdürürler. Birçok merhaleden geçerek ruhu temizlenen ve insana dönüşen bir Nusayri sonunda bir yıldız dönüşür. Eğer günahkâr olurlarsa dünyada Yahudi, Müslüman, Sünnî ya da Hıristiyan inancında yaşarlar. İnanmayanlar ise deve, katır, eşek, köpek, koyun ve benzer şeylere dönüşürler (Dussaud, 1900:120). Aslında bu hayvanlar arasında domuz, en çok dönüşüleceğine inanılan hayvandır.

Nusayriler çok kinci bir toplumdur ve uzun zaman intikamlarını unutmazlar. Kin duydukları kişinin ailesinden birkaç kişi öldürmedikçe intikamlarını almış kabul etmezler.

E. G. Rey Nusayrilerin giyim tarzlarıyla ilgili gözlemlerini şöyle aktarıyor: “Elbiseleri hemen hemen tamamen beyazdır, bu renk onlar nezdinde sanki biraz kutsal gibidir. Göğüs kısmı açık, uzun kollu, uzun bir keten gömlek ve beyaz bir türban giysilerinin en önemli parçasını teşkil eder. Aralarından çok azı koyu kumaştan ceket ve şalvar dedikleri geniş pantolon giyer. Köyün mukaddemlerinin ve yöneticilerinin haricinde çok az Nusayrî'nin ayakkabı giydiğini gördüm, on yaşlarındaki çocuklar tamamen çıplaktılar. Kadınların giysileri de hemen hemen keten bir gömlek, bir ceket ve paçaları dar bir pantolondan ibarettir. Kendi aralarında yüzlerini örtmezler, sadece kendilerine iyi gözle bakmayan bir yabancı sözkonusu olursa o zaman yüzlerini kapatırlar” (Rey, 1866:445-446).

Değerlendirme

Bu çalışmada değerlendirilen yazarların tamamı, resmi veya gayriresmi olarak Nusayriler ve diğer İslam topluluklarını incelemek üzere bölgede bulunan kimselerdir. Nitekim bunlardan Félix Dupont, Fransa'nın Lazkiye'deki konsolosluk tercümanı; M. Guys ise Lazkiye konsolos yardımcısıdır. Alıntı yapılan diğer yazarlar da belli özelliklerle eğitilmiş kişilerdir. Mesele; özellikle Dürzilerin tarihi ve inançları konusunda dünyanın ilk ve en önemli çalışmalarını yapan Sacy, bu işler için özel eğitilmişti. Eseri tam 20. yüzyılın başında basılan R. Dussaud da, Nusayrilerin Tarihi ve Dini adlı bu çalışmasıyla Nusayriler meselesinin ilk başvuru kitaplarından birini kaleme almıştır. E. G. Rey ise, Suriye ile Anadolu arasındaki saha hakkında en çok eser verenlerden biridir. Alıntı yapılan diğer çalışmalar da sürekli aynı kişileri kaynak göstermektedir. Demek ki Nusayriler ve öbür topluluklar ile ilgili çalışmalar belli bir plan ve yetiştirilmiş eleman işidir.

Bu makalede ortaya çıkan belli sonuçlardan biri, öteki Batılılar gibi Fransızların da Nusayrileri Hıristiyanlığa bağlama hastalığıdır. Hem Dupont, hem de Guys'un dile getirdiği “Nasrâni” kelimesinin Nusayriler tarafından kendileri hakkında kullandıkları bilgisi tamamen uydurmadır. Batılılar, Nusayrilerin bazı inanç ve dinsel ritüellerini Hıristiyanlığa bağladıkları için; “Nusayrî” veya “Nusayrî” deyimini de, arapçada Hıristiyanları ifade eden “Nasara (ve türevi olan Nasrâni)” kelimesinin küçültülmüşü olarak kabul etmekte ve Nusayrileri Hıristiyanlıktan doğmuş saymaktadırlar. Nitekim bunun bir yakıştırma olduğu ve tarihsel hiçbir değerinin bulunmadığı R. Dussaud tarafından da dile getirilmiştir.

Aktarılan notlar şüphesiz değersiz değildir. Bunlar arasında özellikle Nusayriliğin her zaman “gizli” bir yanının olduğu ve Nusayrilerin bunu korudukları bilgisi ortak kanaat olarak dile getirilmiştir. Nusayriliğin gizlilik ilkesinin yol açtığı sonuç ise, Nusayrilerin birçok gelenek ve özellikle “inanç” öğelerini “sözlü” olarak birbirlerine aktarıp koruduklarıdır. Bu bağlamda bugün de aynı özelliğin olduğu güncel araştırmalarda ifade edilmektedir.

Diğer taraftan bu çalışmada ele alınan dört kaynaktan da, hemen tamamıyla Lazkiye ve çevresindeki Nusayriler ele alınmıştır, dolayısıyla bu çalışma daha çok Lazkiye Nusayrileri bakımından değerlidir. Yine de, özellikle inanç ve geleneklerdeki benzerlikler sebebiyle diğer bölgelerdeki Nusayriler için de mühim bilgiler verilmiştir.

KAYNAKÇA

De Sacy, Antoine Isaac Silvestre (1838/II), Exposé de la Religion des Druzes, Paris.

Dupont, Félix, (1824), "Mémoire sur les mœurs et les cérémonies religieuses des Nesserié, connus en Europe sous le nom d'Ansari", Journal Asiatique, tom. V, Septembre 1824, s. 129-139.

Dussaud, René (1900), Histoire et religions des Nosairis, Paris.

Guys, M. (1826), Observations sur un Mémoire relatif aux mœurs et aux cérémonies religieuses des Nesserié, par F. Dupont, Journal Asiatique, tom. IX (1826), s. 306-315.

Nav (1832), "Les Ansariens, Sectaires de la Syrie", Nouvelles Annales des Voyages et des Sciences Géographiques Contenant, tom. IV, Paris, s. 152-169.

Rey, Emmanuel Guillaume (1866), "Reconnaissance de la Montagne des Ansariés", Bulletin de la Société de Géographie de Paris, XI, s. 433-469.

* Makalenin yazarı elim bir trafik kazası sonucu hayatını kaybetti. Kendisine Allah' tan rahmet, yakınlarına ve sevenlerine başsağlığı dileriz.

NUSAYRİLİĞE AİT KUTSAL MEKÂNLAR

Dilek Ağacı (H.Türk Arşivi)

Hızır Türbesinde Yeşil Bayrak (H.Türk Arşivi)

İNGİLİZ VE AMERİKAN KAYITLARINDA NUSAYRİLER

Ahmet BEŞE¹

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, İngiliz ve Amerikan seyyah, Doğu bilimcisi, misyoner ve araştırmacıların 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olan Suriye'nin kuzeyinde yaşayan Nusayrî toplumunu algılama ve kendi toplumlarına açıklama biçimleri ve değişik nedenlerle duydukları ilginin izlerini araştırmaktır. Makalede, İngiliz ve Amerikan kayıtlarında yansıyan Nusayrîlerin kökeni ve yaşadıkları coğrafi bölgenin tespitinin yanı sıra, toplumsal yaşamları, inanç sistemleri, dinî bayramları ve Hristiyanlıkla ilişkilendirilme çabaları gibi konular üzerinde durulmaktadır. Araştırmamızın önemli bir amacı da, bu özgün toplumun çeşitli yönleriyle incelenmesini sağlamak ve okuyucunun bilgisine sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Nusayriler, Kuzey Suriye, Seyahatler, İnanç Sistemi, Hz. Ali, Ruh Göçü, Dinî Bayram, Hristiyanlık.

NUSAIRIS IN BRITISH AND AMERICAN SOURCES

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the traces of Nusairis in the 19th century, who live in and around Northern Syria under the sovereignty of Ottoman Empire, illustrated in the sources by British and American travelers, Orientalists, missionaries and researchers, and the ways of understanding and reflection of this society as well as the reasons of the close interest in them. The determination of the roots of Nusairis, their geographic region, their social life, belief system, religious festivals, as well as the efforts to relate them with the Christianity are several of the subjects in question. One of the other main purposes of this article is to investigate this unique society from various angles in order to provide knowledge about them.

Keywords: Nusairis, Northern Syria, Travels, Belief System, Metempsychosis, Religious Festivals, Christianity.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan birçok farklı ırk, din ve mezhep bulunmaktaydı. Bu mezheplerden biri de, Şii mezhebinin bir alt kolu şeklinde sınıflandırabileceğimiz

1 Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanı, Erzurum

Nusayrîliktir. Köken olarak Arap milletinden ve inanç sistemi olarak da kendi içine kapalı kuralları bulunan Nusayrîler, yaşadıkları bölgeye seyahat eden yabancı bürokrat, seyyah ve misyonerler üzerinde değişik amaçlarla merak uyandırmıştır. Bu araştırmanın amacı Nusayrî toplumunun İngilizce yazılı kayıtlarda yansımaları, Batılı bürokrat, seyyah, misyoner ve araştırmacıların Nusayrîleri ele alış biçimlerini ve araştırmalarında gözlem ve sonuçlarını ortaya çıkarmaktır. Bu makale dört bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde Nusayrî adının Batı terminolojisinde algılanma biçimleri, ifade şekilleri ve Nusayrîlerin kökeni üzerinde durulmaktadır. İkinci bölümde Nusayrîlerin yoğun olarak yaşadığı bölgeler ve nüfus dağılımları açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde Nusayrî toplumunun özgün yaşam biçimi, aralarındaki münasebetler, âdet ve töreleri anlatılmaktadır. Dördüncü bölüm ise Nusayrî inanç sisteminin detaylarıyla incelenmesini içerir. Son bölüm olan inanç sisteminin makalenin en uzun bölümü olmasının nedeni, Batılı araştırmacıların özellikle bu konu üzerinde yoğunlaşmalarının nedenine ve ne amaçlarla aralarında bulunmak istediklerine az da olsa ışık tutmaya çalışmak istememizdir. Ayrıca bu makalenin başlıca amacı İngilizce kayıtlarda Nusayrîlerin ne yönlerden ve hangi amaçlara yönelik olarak araştırıldıklarını da ortaya çıkarmaktır.

Nusayrîler

Türkçede genellikle Nusayrî ya da daha az kullanımıyla Ansayrî adlarıyla ve Arapça kaynaklarda 'An Nusairiyeh' olarak bilinen Arap Alevileri, Batı literatüründe değişik terimlerle ifade edilmektedir. Nusayrî toplumu üzerine yazan Batılı seyyah, misyoner ve araştırmacıardan Dupont bireyden söz ettiğinde Nesséri terimini, bütün toplumu ya da mezhebi çoğul olarak belirttiğinde ise The Nesserié terimlerini kullanır (Dupont, 1825: 639). Amerika'da Kilise Misyonerlik Topluluğu (Church Missionary Society) üyesi olan William Jowett, The Ansari (Jowett, 1826: 49); Samuel Lyde, The Ansairreh (Lyde, 1860: 3); Ainsworth, The Ansarians (Ainsworth, 1880: 43); R. E. Conder, The Anseiriyeh (Conder, 1889: 290) ve Bernard H. Springett, Nusairis (Spriggett, 1922: 119) gibi İngilizceye uydurulan terimlerle Nusayrîleri nitelerler. Nusayrîler konusunda yazan De Sacy Malte Brun's Annales des Voyages adlı eserde, M. De Volney Travels in Egypt and Syria adlı kitapta ve M. Rousseau, "Ismaelites and Nosairis of Syria" adlı makalesinde, The Nosairis terimini kullanırlar. Bütün bunların yanı sıra değişik kaynaklarda Nusayrîler, Assassins, Assassini, Nazaraei, Nazarenes, Nassariens gibi terimlerle de ifade edilmektedirler. Aslında bu terimlerin aynı toplum olan Nusayrîleri nitelediği açıktır. William Jowett, Christian Researches in Syria and the Holy Land in 1823 and 1824 adlı kitapta yayınlanan "The Ansari" adlı makalesinde Asseman'dan alıntı yaparak önceden Assassini (Haşhaşi) olarak adlandırılan insanların neden Nazaraei ya da Ansarilerle aynı insanlar olduklarına dair pek çok neden öne sürer (Jowett, 1826: 51). Jowett, aynı kitapta Cizvitli misyonerlerin gözlemlerini aktarırken de, "Şu anda burada Assassins (Haşhaşi) adını taşıyan hiç kimseyle tanışmıyoruz artık, ancak Tarablus'un iki günlük mesafe uzağında olan dağlarda Kesbinlerin ve denize doğru düzlüklerde yaşayan diğer kavim, Nassarienlerin, Assassinlerin (Haşhaşilerin) atası olabileceği mümkündür. Bu iki millet aynı bölgede yaşıyor ve dahası Assassins (Haşhaşi) dinleriyle Kesbinlerin ve Nassarienlerin şimdiki dinleri arasında sıkı bir benzerlik olduğu iddia ediliyor. Bu iki kavim, Kesbinler ve Nassarienler tek bir kavim

olarak kabul edilmelidir.” der (Jowett, 1826: 51). Jowett’e göre Nusayrilerin, yaşadıkları farklı ülkelerden dolayı farklı adları vardır. Örneğin dağlarda yaşayanlara Kesbinler denilir. Çünkü yaşadıkları yer Kesbie’dir. Ovaları işgal eden diğerlerine Nassarler denilir (Jowett, 1826: 51). Ainsworth, “Sigaralarının içine afyon ya da haşhaş koyup içmeleri nedeniyle Haçlılar tarafından bu insanlara ‘Assassin’ [Haşhaşı] denildiği genel olarak kabul edilmektedir.” der (Ainsworth, 1888: 47). Bu tür terim sıkıntısına düşmemek için makalemizde, Türkçede en yaygın olarak bilinen Nusayrî adını kullanmayı uygun buluyoruz.

Nusayrî adının nereden kaynaklandığına ilişkin çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Kur’an’da ‘Ansar’ kelimesi Hicret’ten sonra Medine’de Hz. Muhammed’e katılan ve İslam’a dönen kişiler olarak açıklanır. Ancak Nusayriler, bu adı M.S. 891’de İran’dan gelen, Suriye’de yeni dinî öğretiler yayan Nuseir’lerden aldıklarını iddia ederler (Conder, 1889: 290). De Sacy’nin tahminine göre Nusayrî teriminin kaynağı, Nasaria isimli bir Suriye köyüdür. Nusayrilerin kökenlerine ait bu ve buna benzer değişik görüşler bulunmaktadır. Bu görüşler çerçevesinde ilk göç hikâyeleri birbirinden farklıdır.

Kökenleri

Nusayriler, kimi efsanelerde ülkeye ilk gelen bir kabile, kiminde ise bir ailedir; kimine göre zulümden kaçanların huzura göçü, kimine göre fetih için gidenlerin savaşı; kimileri ise doğudan geldikleri konusunda ısrar etmektedir. Efsaneler ne kadar farklı olursa olsun, kavim ve mezheplerinin kökeninin sonradan göç ettikleri Suriye olmadığı konusunda birleşirler (Lyde, 1861: 350). Lyde, Nusayrilerin fiziksel yapıları ve zengin gelenek ve göreneklere ile yaşadıkları bölgenin yerel halkı olmadıklarını iddia eder. En azından bir kısmı mezhep inancının doğuş yeri olan farklı bölgelerden gelmiştir. Samuel Lyde’ye göre bu mezhep ikiye ayrılır: “İlki adını, İncil’de geçen Nuh’un oğullarından biri olan Sam’dan alan ve aynı zamanda Mawakiseh, Gaibeeh ve Shemaleeh de denilen Şemsi’dir (Shemsee); ikincisi ise Kelazeeh de denilen Kumreeh’dir. Şemsi’lerin dağlarda yaşayan asıl halk olduğunu ve Kumreeh’lerin de Doğu’da, Mezopotamya’da Cebel-i Sincar’dan (Djbel Sindjar) ya da başka bir yerden gelen bir kavim” olduğunu söyler (Lyde, 1860: 50). Lyde’ye göre İran ve Bağdat Nusayrilerinin eski Suriye soyundan olmadığı kesindir. Lyde, mezhep farkıyla yerli ve yabancı soyun arasındaki farkı belirlemenin kolay ve kendine göre tatmin edici bir yolunu açıklar. Suriye Nusayrilerinin kuzeyli insanları, güneyli insanları, Şemsileri (Shemsee), Güneşin insanları, Kumreehler, Ayın insanları gibi değişik grupları vardır. Bunlar isimlerindeki farklılıklar gibi, belirli sınırlarla da birbirlerine bağlı değillerdir. Kuzeyliler olan Şemsi’ler (Shemsee), büyük çoğunlukla Hermon Dağı’nın eteklerinde yaşarlar. Ülkenin orta ve verimli bölgeleri genellikle aşırı güç düşkün, Kumreehlerin veya Güneylilerin mülküdür. Bu iki mezhep birbirine karşı bir düşmanlık ve sürekli bir savaş içerisindedir. Öncüleri tamamen farklı mizaçlardadır, biri dinî vicdanlarında daha kararlıyken diğeri hükmetme konusunda kibirli ve daha azimlidir. Şemsi’ler (Shemsee) sayıca daha fazla ve daha güçlü olmalarına rağmen, birçok yerde Kumreehler, Şemsi’leri (Shemsee) yerlerinden etmişlerdir (Lyde, 1861: 349-50).

Ainsworth, kişisel anılarını topladığı, *A Personal Narrative of the Euphrates Expedition* adlı kitabında bu görüşten farklı olarak Nusayrilerin kendilerini yaşadıkları bölgelerin yerli Suriyelileri olarak gördüklerinden söz eder (Ainsworth, 1888: 44). “Bazıları tarafından iddia edildiği gibi, bu insanlar gerçekten de adlarını Müslüman olduklarında almışlardır.” der ve bu konuda Tycheşen’in, Doğu medeniyeti ve edebiyatında Nusayrî isminin on yedinci yüzyılda bir Nassar tarafından ilk kez İslamiyete geçişleri esnasında ortaya çıktığı teorisini kendine dayanak olarak alır. Ancak Ainsworth, bu düşünceyi bir hipotez olarak bulduğunu da açıklar. Çünkü Ainsworth’e göre Nasıralılar veya Nassarlar, bu isimle İslamiyetin yükselişinden önce var olduklarını göstermek için Pliny adı altında biliniyorlardı, dahası Romalıların altında bir Hristiyan Tetrarşisi olarak var olmuşlardı (Ainsworth, 1888: 46). Samuel Lyde, “Abu Shuaib Mohammed ibn-Nusari il Becree in-Numairee il Abdee” silsile adındaki Nusari’nin oğlu Mohammed’in Nusayrî mezhebinin kurucusu olabileceğini iddia eder ve birçok Arap otoritesinin de bu görüşte olduğunu bildirir (Lyde, 1861: 350). Lyde’ye göre Nusayrilerin, kendilerine ‘Nusari Oğulları’ demelerinin altında yatan gerçek buradan kaynaklanır. Springett ise, mezhebin kurucusunun 11. İmam döneminde yaşayan Abu-Shuaib’in oğlu Nusair olduğu, ondan sonra Hüseyin ibn Hamdan’ın Nusayrî inancını ‘bütün ülkelere’ yayan büyük bir havari olabileceğinden söz eder. Nusayrî Mezhebinin kökeni konusunda diğer bir rivayet ise, havari Gregory Bar Hebraeus’un (Abul-farac) anlattığı hikâyede yer alır. Springett’in aktardığı bu hikâyeye göre 891 yılında Akab’da (Kufa da denilen Arabistan’da bir şehir) halkın Nazaria dediği bir köyde yaşlı bir adam vardı. Büyük azizlik mertebesine erişmek isteyen bu yaşlı adam oruç tutma, dua etme ve vaaz verme konusunda sebat ediyordu; daha sonra bu yaşlı adam kendisine on iki havari seçti. Yaşlı adamın tehlikeli olduğunu düşünen vali, onu öldüreceğini söyleyerek hapsetti. Hizmetçisi, gardiyarı sarhoş ederek anahtarları çaldı ve yaşlı adamın kaçmasını sağladı. Bekçi, efendisinin öfkesinden korkuyla, bir meleğin yaşlı adamı alıp götürdüğünü açıkladı (Springett, 1861: 39).

Aslında benzer rivayetler, Nusayriler üzerine yazılan değişik kayıtlarda yer almaktadır. Bu rivayetlerin en geniş ve açıklayıcı olanı William Jowett’in aktardığıdır. Amerika’da Kilise Misyonerlik Topluluğu (Church Missionary Society) üyesi olan William Jowett’in, *Christian Researches in Syria and the Holy Land in 1823 and 1824* (49-53. sayfalar) ve *Christian Researches in Syria and Palestine* (16-18. sayfalar) adlı kitaplarda yayımlanan “Ansari” adlı makalesinde, hayret verici ve yarı efsanevi olarak değerlendirdiği Nusayrî mezhebinin kökeni, Süryani Katolikosu Bar-Hebraeus’un gözlemiyle aktarılır. Bar-Hebraeus’un, mademki Nusayrilerin kökenini bilmek isteyen birçok insan var, o zaman açıklamalarını okuyun diye başladığı rivayet şöyle devam etmektedir. “Yunanlıların takvimine göre 1202 (M.S. 891) yılında Akab ya da Akula [Bar-Hebraeus’un yukarıda da belirttiği gibi burası Arabistan’da Kufa şehridir] bölgesinde ikamet edenlerin Nazaria dedikleri köyde, yaşlı bir adam ortaya çıktı. Bu son derece fakir ve azizlik mertebesine ulaşmak isteyen yaşlı adam Tanrıya sonsuz sadakatiyle etrafındaki insanları kendisine çekti. Takipçileri arasından on iki havari sayısında, on iki kişi seçti ve onları yeni mezhebi insanlara vaaz vermeleri için görevlendirdi. Bunu duyan şehrin valisi onu tutuklamaları için emretti. Yaşlı adamı kendi evinin içindeki zindana attı ve ertesi sabah öldüreceğine dair yemin etti. Aynı gece şaraptan yarı sarhoş hâlde vali, zindanın anahta-

rını yatağın altına koydu. Bunu fark eden evin hizmetçisi, vali uykuya dalar dalmaz anahtarını çaldı ve oruç tutup ibadet eden bu yaşlı adama acıyarak zindanın kapısını açtı. Böylece yaşlı adamı serbest bıraktıktan sonra anahtarları aldığı yere koydu. Sabah zindana giderek kapıyı açan ve içerde kimseyi bulamayan vali, suçlunun mucizevi bir şekilde kaçtığını düşündü. Hizmetçi kız korkudan tek kelime etmedi ve haber dışarıda şu şekilde yayıldı: Yaşlı adam kapılar kapalıyken zindandan kaçtı. Yaşlı adam, uzak bir ülkede bulunan iki müridini bulmak istedi ve bu isteğine karşılık melekler tarafından zindandan kurtarıldı. Sonra diniyle ilgili bir kitap yazdı ve ilan etmeleri için müritlerine verdi, bu yeni mezhebi ve öğretilerini anlatmak için insanları davet etti” (Jowett, 1826: 49-51; 1836: 16-17). Bu dinsel öğretiler şunlardır: “Nazaria kasabasından Osman’ın oğlu olarak bilinen ben, İsa’yı gördüm, yani aynı zamanda kelimeyi, nizamcıyı, Ali’nin oğullarından Hanaphia’nın oğlu, Muhammed’in oğlu Ahmet’i gördüm ayrıca Cebrail’i de gördüm: Bana, senin sanatın okumaktır dedi, senin sanatın hakikat. Kâfirlere karşı kızgınlığımı koruyan devesin. İnananların boyunduruğuna katlanan bir düvesin. Sen Ruh’sun, Hz. Zekeriya’nın oğlu Hz. Yahya’sın, o zaman insanlara de ki, iki kere güneş doğmadan önce, iki kere güneş batışından sonra olmak üzere dört kere Kudüs’e doğru diz çökerek şu üç ayeti, ‘Tanrı her şeyden yücedir. Tanrı her şeyden uludur. Tanrı her şeyden büyüktür,’ her seferinde de tekrarlayarak ibadet etsinler. İkinci ve altıncı bayramda kimsenin iş yapmasına izin verme. Her yıl iki gün oruç tutsunlar. Müslüman abdestinden sakınsınlar, sert içkiler içmesinler ancak istedikleri zaman sadece şarap içsinler. Vahşi hayvanların etini yemesinler. Bu dinî öğretileri ilettikten sonra saf köylülere etkilediği gibi, aynı yöntemle sade ve kırsal kesim insanlarına öğretilerini iletmek için Filistin’e gitti, daha sonra oradan ayrılarak kayboldu ve bugüne kadar yeri bulunamadı” (Jowett, 1826: 49-51; 1836: 16-17; Assemani Bib., Orient, cilt II: 319-20). Ayrıca Ainsworth de, tuttuğu oruçlar, yapmış olduğu ibadetler ve nefisinden feragat etmesi sonucunda manevi bir yüceliğe sahip olan, Kufa’nın yakınlarındaki Nassar kasabasında, M.S. 891 yılında vuku bulan yaşlı bir adamın kurgusal hikâyesini benzer şekilde kaleme almıştır (Ainsworth, 1888: 46-7). İngiliz ve Amerikan kayıtlarında yazılan bu ve benzeri rivayetlerle Nusayrilerin, olduklarından daha karmaşık ve gizemli kılınmaya çalışıldığı açıkça anlaşılmaktadır.

Yaşadıkları Coğrafi Bölge

Nusayrilerin (tüm kaynaklarda ortak olarak görülen) yoğunlukla yaşadıkları yer, Suriye’nin kuzeyinde yer alan sıra dağlar ve özellikle Lazkiye bölgesidir. Bu sıra dağlar kuzey Suriye’nin 20-30 mil arasında değişen enleme, güneyde eski adı Eleutherus olan Nehrül-Kebir ırmağından neredeyse kuzeydeki Orontes (Âsi) dağına veya 34° 46’ enleminden aşağı yukarı 36° enlemine kadar uzanır. Fakat Nusayriler yalnızca bu dağlarda yaşam alanı ile sınırlı değildir. Çok sayıda Nusayri de Lazkiye limanını çevreleyen bölgede bulunur ve bu bölgedeki başlıca köy ve şehirleri Hums ve Hama (Hamath) olan yukarı Orontes’in suladığı bölgeler üzerinde dağılmıştır. Antakya ve çevresindeki bölgede nüfusun önemli bir bölümünü oluştururlar; Adana ve Tarsus bölgelerinde yerleşim yerleri kurmuşlardır. Samuel Lyde’nin The Asian Mystery kitabının ilk bölümünde Nusayrilerin yaşadıkları coğrafyanın sınırları verilmektedir. Lyde, Lazkiye bölgesini tarif ederken Suriye haritasında sahilin 35 derece enlem para-

lelinde Lazkiye bölgesini bulursunuz der. Lyde'ye göre bu bölge, özellikle revaçta olan tütünle ünlüdür. "Suriye'nin Lazkiye bölgesi, etrafındaki dağlarda yetişen kaliteli tütün ile bilinmektedir. Bu dağlar Nusayrilerin meskenidir. Kuzeyden güneye doğru sıra dağlar uzanmaktadır ve bu bir dizi dağ eski adıyla Eleutherus olarak bilinen Nehrül-Kebir ırmağıyla Lübnan'ı ayırır" (Lyde, 1860: 1-2). Bernard Springett de aynı bölgeyi tarif ederek bu dağlar için Nusayrilerin özel alanı olduğunu ve diğer bölgelerde de yaşadıklarını teyit eder. Örneğin "eski Tarsus, Nusayrilerle doludur; bir başka çoğunluk da Antakya'da bulunur; kavimlerinin beşiği olan Bağdat en aşağı beş yüz Nusayri'yi barındırır. Nusayriler, genellikle Haçlı Seferleri sırasında özellikle de Haçlı ve Orta Çağ tarihçisi olan Tireli William'ın eserlerinde kendileriyle ilgili çok şey okuduğumuz 'Assasinlerle' karıştırılmaktadırlar" (Springett, 1861: 38). William Jowett, Nusayrilerin yerleşim yerleri olarak Kuzey Suriye'nin dağlık alanlarını ve Antakya çevresini gösterir (Jowett, 1826: 49). Conder, coğrafi bölgeyi tarif ederken "Antakya yakınlarında, Nehrül-Kebir (Eleutherus) vadisinin güneyine doğru uzanan Casius dağlarında yaşayan Nusayriler" der (Conder, 1889: 290). Ainsworth ise, Nusayrilerin yaşam alanlarını, Cebelül-Ekrad (Jebel el Akrad) ya da Kraad olarak bilinen dağlık ve tepelik alanlar ve Lübnan'dan 'Anti-Casius'a (Keldağ, Cebel-i Akra) kadar uzanan Nusayri dağları şeklinde tarif eder (Ainsworth, 1888: 44).

Springett, 1922'de yayınladığı *Secret Sects of Syria and Labanon* adlı kitabında Nusayrilerin ortalama nüfusları konusunda, "geçen elli yılda Türklerin idaresi altında azalış azalmamalarını tahmin etmek olanaksızdır, ama sayılarında bir azalma olduğunu tahmin edebiliriz" der (Springett, 1922: 119). Yine Springett'in Nusayri nüfusuyla ilgili vermiş olduğu referanslardan vardığımız bilgi çerçevesinde Beyrut Amerikan Misyonerlik Yönetiminden Dr. Vandyck, 1856'da Dürzilerin nüfusunu yüz bin, İsmaili ve Nusayrilerin iki yüz bin olarak tespit eder. Bu nüfusun çoğunluğunun Nusayri olabileceğini de not düşer. Bir başka Amerikan misyoner Dr. Thomson 1841'de *Missionary Herald* dergisine verdiği raporda Tarsus nüfusunun üçte birinin Nusayri olduğunu ve yalnızca İskenderun'da değil Anadolu dağlarında da yaşadıklarını, Nusayrilerin iki yüz bini aşan nüfuslarıyla Dürzilerden birkaç kat daha fazla olduklarını bildirir (bkz. Springett, 1922: 119; bkz. *The Missionary Herald: Reports from Ottoman Syria (1819-1870)*, cilt II, Beyrut: 1995).

Nusayrilerin yaşadığı coğrafi bölge konusunda Batılı araştırmacıların görüşlerini toparlayacak olursak Nusayriler, güneyde Lübnan'dan Hama'nın (Hamath) girişine kadar uzanan bölgeye yayılmışlardır. Tarablus'tan Hama'ya uzanan vadide ve Tarsus'tan Hums'a ve antik nehir Nehrül-Kebir'e kadar olan bölgelerde dağınık biçimde yaşarlar. Kuzey batıdan Keldağ (Cassius veya Cebel-i Akra) ile Lazkiye'den Halep'e uzanan dağlarda ise yoğun olarak yaşarlar. Bu dağlar özellikle Nusayri nüfusunun yaşadığı yerleşim alanları olmasına rağmen Suriye Nusayrilerinin yaşam alanları bu bölgelerden ibaret değildir. Doğuda Hums ve Hama'ya, güneyde Orontes vadisi boyunca Nehrül-Kebir'e ve Antakya'da nüfusları vardır. Adana, Tarsus, Eski Tarsus ve Suriye'nin güneyinde eski Caesarea'da da Nusayriler bulunmaktadır.

Toplumsal Yaşamları

Nusayrilerin toplumsal yaşamları ile ilgili önemli bilgileri M. Dupont'tan alırız. Dupont'un kayıtlarında Nusayriler, sünnet olur, Türkler gibi abdest alır, gece yatmadan ve güneş doğmadan dua ederler. Oturarak ayakta ya da yürüyerek dua edebilirler; ancak eğer kendi dinlerinden olmayan birileriyle konuşur, yakında veya uzakta deve, domuz, tavşan ya da zenci görürlerse yeniden abdest almaya ve duaya yeniden başlamaya zorunludurlar. Dualarında sakalını ve çenesini tıraş edenlere, iktidarsızlara ve (her ne kadar Türklerin huzurunda Müslüman gibi davransalar da) Halife Ömer ve Ebu Bekir'e lanet okurlar. Şarap ve alkollü içecekler tüketirler, ancak bunu toplum içerisinde yapmazlar; bayramları şarapsız kutlanamayacağı için şarapları olmadığı zaman ona rengini veren kara üzümü kaynatarak elde ettikleri boğma denilen özü yedek olarak kullanırlar. En batıl itikatlı mezhebi oluşturan Shemélié'ler (Şimaliye, Şimaliler), dişi, sakat, kör ya da hastalıklı hayvanların etini yemezler, aralarında hiç tütün tüketmeyenler de vardır. Diğer Nusayriler genellikle bu kadar titiz değildir. Shemélié'ler oruç tutmazlar, tavşan, domuz, ceylan, yengeç, kirpi gibi yabani hayvanların etlerini, yılanbağı, kısacası pulsuz balıkçıklarını ve genellikle yasaklanmış bütün su kabuklularını yemekten kaçınırlar. Ulema ya da üstat diye adlandırılan Şeyhleri, taktıkları poşu ve giydikleri kıyafetlerle diğerlerinden ayrılırlar. Bu kişiler olağanüstü durumlar dışında kendi evleri dışında yemek yemezler. Clissié'ler (Kilaziye, Kilaziler), diğer bir adıyla Ay'a tapanlar, en kalabalık mezhebi oluştururlar ve diğerleri tarafından büyük saygı görürler (Dupont, 1825: 641). Samuel Lyde de toplumsal yaşam konusunda önemli bilgiler aktarır. Örneğin Nusayrilerin evlerinde yönetim şekli baba-erkindir, her köy kendi şeyhine sahiptir ve bir yanda Müslümanlara diğer yanda Hristiyanlara olan kinle bir milliyet bilinci oluşturmuşlardır. Lyde'nin verdiği bilgilerden Nusayri köylerinin genellikle küçük ve basit bir yapıda inşa edildiğini, evlerin çıplak dört duvar ve balçıkla sıvanmış en basit Arap yapıları olduğunu öğreniriz. Böylece bir yangının neden olacağı kayıp, köy için küçük bir felakettir ve kolayca atlatılabilir (Lyde, 1860: 5-7).

Evlilikleri

Nusayriler kendi aralarında mezhep farkı gözetmeksizin ve en ufak bir sorun çıkarmadan birbirleriyle tarafsızca evlenirler. Evlenirken sadece Şeyhin onayı ve köyün çiftçilerinin izni gerekir, yazılı bir anlaşma yoktur (Dupont, 1825: 640). Damat, gelinin ailesiyle pazarlığı tamamlamaz evlenirler (Dupont, 1825: 641-42). Eğlence pazartesi günü başlar ve perşembe gününe kadar devam eder. Bir çubuğun ucuna takılı beyaz mendili taşıyan gençlerin arkasında ata bindirilmiş olan gelin köyde dolaştırılır. Orada yaşayan bütün insanlar eşliğinde Arap tarzında şarkılar söylenir. Bu eğlence sona erdikten sonra katılanlardan birisi hediyeleri toplar, mali gücüne göre kimisi para verir ve gelin bunları damada teslim eder. Daha sonra katılan bütün davetlilere yemek verilir. Yeni evli çift kendileri için hazırlanan küçük bir eve gider, damadın akraba ve arkadaşlarından birkaçı damat onlara evliliğin tamamlandığını söyleyene kadar kapıda bekler ve bu da silah atışlarıyla hemen bütün köye duyurulur. Dul kadınlar ikinci kere evlenmek istediklerinde aileleri taliplerinden hiçbir şey isteme hakkına sahip değildir. Nusayriler arasında zina, katı kurullarla yasaklanmamıştır. Ancak erkek, eşinin

sadık olmadığını gördüğü anda onu boşar ve ailesine ödediği parayı geri alır, isterse bir ya da iki gün sonra yeniden evlenir. Eğer zina, yabancı biriyle yapıldıysa kadın ölümle cezalandırılır (Dupont, 1825: 642). Samuel Lyde de Nusayriler arasında evlilik konusunda benzer bilgiler vermektedir. Lyde'ye göre bazı şeyhler dışında her erkek halk tarafından evlenmeye zorlanır. Gelinin başlık parası damat tarafından ödenir. Bir kısmı gelinin babasına diğer bir kısmı ise arabulucu Şeyh'e, ufak bir kısmı ise geline, birkaç kıyafet ve yatak takımı alması için düğün hediyesi olarak verilir. Boşanmak son derece kolaydır (Lyde, 1861: 364-65).

Davranış Biçimleri

Lyde'nin verdiği bilgiler yönünde Nusayriler, fiziksel yapı bakımından Suriye halkı ortalamasının üzerindedir. İyi yapılı, atletik, yorgunluğa dayanıklı ve çalışmalarında aktif insanlardır. Tüm erkekler yiyecek arayışlarına veya savaşa olduğu gibi, işlerine de silahlı giderler. Kullandıkları tüfek, genellikle uzun, acemi yapımı ve çağdıdır. Fişekleri basit ve patlayıcı gücü belirsiz olan ev yapımı parçalardır. "Hem askerî disiplin olarak hem de nişancı olarak çok az eğitilmişlerdir. Acımasız olduklarından dolayı ani saldırıları ve darbeleri korkunçtur fakat düzenli ordulara uzun süre karşı koyamazlar ve tek bir İngiliz veya Fransız alayı en geniş orduları için dahi yeterli gelir. Doğal olarak yağmacılar gibi dövüşürler fakat savaşçı olarak başarı sağlayamazlar. Kontrol konusundaki sabırsızlıkları ve kavgacı tabiatları onları bir askerî harekât için yetersiz kılar" (Lyde, 1861: 348).

Dupont'a göre Nusayriler, en ufak şeyler için dahi Tanrı adına yeminler etmekten çekinmezler. Bu nedenle Türkler, onları Yahudilerin altında bir yerlere koyar, yaşamları ve malları ihlal eden bu insanların inançsız ve kanunsuz insanlar olduğunu ileri sürerler. Nusayriler kincidir ve kinlerini uzun süre devam ettirirler. Suçlunun ölümü bile bu insanların sinirlerini yatıştırmaz, çünkü ailesinden bir ya da daha fazla kişi cezalandırılmadıkça yeterince intikam alamadıklarını düşünürler (Dupont, 1825: 642). Dupont gibi Samuel Lyde de Nusayrilerin arasında bazı yaygın kötü alışkanlıklardan söz eder. Lyde'nin gözlemiyle Suriye halkı içinde hiçbir grup daha gürlütücü, daha saygısız, küfre, yalana, hırsızlığa ve cinayete daha yatkın değildir. Baba oğul kavgaları neredeyse sıradan bir durumdur. Ancak Lyde, bu insanların haksız yere bazı kötü alışkanlıklarla suçlandıklarını da vurgular. Örneğin, "bazı araştırmacılar tarafından doğrulandığı gibi ne bir eş toplulukları ne de Volney'in belirttiği gibi akşam dini toplantılarının, ışıklar sönünce sınırsız çapkınlıkla son bulduğu gibi saçma alışkanlıkları vardır" (Lyde, 1861: 346). Nusayrî kadınları dışarı peçesiz çıkar ve erkekler kadınlara karşı tavırlarında yeterince nazik olmamalarına rağmen diğer Suriye kabilelerinin kadınlarına karşı tutumlarından daha nazik davrandıkları söylenebilir. Ancak Conder, bu konuda Lyde ile aynı görüşte değildir. Conder'e göre Nusayriler, mabutların şerefine içilen şarapla kabul töreni yaparlar ve kadınları bu törene asla kabul etmezler. Conder, "Bu kabilelerin bayanları belki de Suriye'deki diğer bayanlardan çok daha berbat bir şekilde aşağılanmıştır." der (Conder, 1889: 290-91). Dupont'a göre de; "kadınlar ailenin ev işlerini yürüten kişiler olarak görülür ve onlara adeta bir köle muamelesi yapılır. Din hakkında hiçbir bilgiye sahip değillerdir, bu konuda herhangi bir şey sorma cesaretinde bulduklarında efendileri dinin, kendileri için yalnız-

ca nesillerin devamından ve eşlerinin isteklerine itaatkâr olmaları gerektiğinden ibaret olduğunu açıklarlar” (Dupont, 1825: 639-640).

Yiyecek İçecek Alışkanlıkları

Lyde, Nusayrilerin davranışlarının yanı sıra yiyecek içecek alışkanlıkları ile ilgili de bilgiler vermektedir. Örneğin alkol, Nusayrilerin pek bağımlı olmadıkları bir alışkanlıktır. Nusayriler, şarap yapmayı bırakmışlar ve ithal alkol alacak ekonomik güçleri de kalmamıştır. Kısa bir sarhoşluk keyfini ya dağ incirlerinden yaptıkları ucuz rakıyla çıkarırlar ya da dini şölen fırsatlarını kollarlar. Yemek konusunda da nispeten gösterişsizlerdir, eti fazla yemezler, çok az pirinç, mevsiminde incir ve kavunla kabaca hazırlanmış buğdaydan yapılan yiyecekler tüketirler. Her şeye rağmen Nusayrilerin kalbine giden yol midelerinden geçer (Lyde, 1861: 346-47). Yiyeceklerin temizliği ya da kirliliği konusunda herhangi bir bilgi verilmemiştir, bu konuda Nusayriler birçok bakımdan Müslüman geleneklerini takip ederler. Ancak buna, uygunsuz öldürülen hayvanların etleri, yanık olan her şey, yılan balığı gibi pulsuz bütün balıklar, bütün kusurlu hayvanların etleri gibi şeyleri reddetmeleri tarzında birkaç yeni madde daha eklemiştir. Deveyi ve tavşanı da yemek için kullanmaya isteksizdirler. Şemsilerde (Shemseeh) tütün kullanımı yasaktır ve Şeyhler asla sigara içmezler (Lyde, 1861: 365).

Cenaze Törenleri

Cenaze törenleriyle ilgili Dupont'un verdiği bilgileri özetleyecek olursak Nusayriler ölülelerini Türkler gibi yıkarlar. Derin yaslarını avazları çıktığı kadar bağıarak kadınlar türbanlarını gevşeterek türbanlarının dikkatsizce boynuna düşmesini sağlayarak ve kırk gün boyunca elbiselerini değiştirmeyerek gösterirler. Ruhun başka bir vücuda geçtiğine inanırlar ve çok iyi nam bırakarak ölen Şeyh ve dervişlerinin anısına saygı gösterirler (Dupont, 1825: 642). Lyde, Nusayrilerin cenaze törenlerinde uygulanan bazı ayinlere dikkat çeker. Örneğin evde ve mezarın başında tütsü yakılır, cenaze töreni mezar başında şarkı söyleme ve silah atışlarıyla son bulur. Matem tutması için kimseyi kiralamazlar, çünkü onun yerine şeyh vardır zaten. Mezarlar hem Nusayriler hem de Müslümanlar için kutsal olan ve onların çok sevdikleri merisin ağacından yapılmış çelenklerle süslenir (Lyde, 1861: 365). Conder, cenaze törenleriyle ilgili, “Antik cenaze törenlerini anımsatan biçimde bir mezar başında ekmek yeme gelenekleri vardır.” der (Conder, 1889: 291).

Araştırmacıların Anıları

Nusayrilerin toplumsal yaşamları hakkında bilgiler edindiğimiz ilk araştırmacılardan biri Walpole'dir. 1850-51 yıllarında bu bölgeye görevlendirilen ve hem asker hem de mason (Free-mason) kimlikleri ile Nusayrileri gözlemleyen Walpole, İngiltere'ye dönüşünde bu insanlar arasında yaşadığı kişisel anılarını derlediği üç ciltlik kitap yazmıştır. Bu kitapların Nusayriler hakkında ne ölçüde gizemli bilgileri açıkladığı konusu biraz tartışmalı olsa da Walpole, Nusayrilere özel ilgi gösterir. Bu ilginin altında yatan temel amaç ise yalnızca onları tanımak ve tanıtmak değil, bölgenin stratejik yapısını araştırmak ve istihbarat toplamaktır. Ör-

neğin Walpole, Nusayrilerin kendisine güvenmesini nasıl sağladığını, bir casus gibi aralarına girme planını şöyle anlatmaktadır: “Onların gizemlerine nüfuz etmenin zorluğu ve ümitsizliği ile kendime yollar ararken inanmayacağım kadar büyük bir gelişme kat etmekteyim. Buraya ilk gelişimden itibaren bütün gücümü bu gizemi çözmeye yönlendirdim, planlarımı bir kenara bırakıp kapılar bana açılana kadar güven verebilmeyi denedim ve şimdi bütün inancım diyebilirim ki aralarına girmeyi başardım” (Walpole, 1851: 64-5). Tıpkı Walpole’nin Nusayrilere olan ilgisinin, İngiliz Lordu ile doğulu köle ilişkisi biçiminde anlatımı gibi Samuel Lyde’de kendi ilgi alanını bir başka yönden açıklamaktadır: “Nusayrilere olan ilgimiz pek fazla değildir, aslında ne oldukları, gizemli soyları veya gizemli dinleri de pek önemli değildir. Medeniyet ve modern ticaret için önemleri yoktur ve muhtemelen yüzyıl sona ermeden olabileceği üzere, Suriye’den yok edilirlerse dünya çok büyük bir kayıptan muzdarip olmayacaktır. Toplumsal değer açısından Kuzey Amerika Kızılderililerinden bir kademe üsttedirler ve kuşkusuz aynı kadere mahkûmdurlar” (Lyde, 1861: 348).

Walpole’nin Nusayrilerle yaşadığı anıları, genellikle Şeyh ziyaretleri, bölgedeki Osmanlı idarecilerinin eleştirisi gibi sohbetler ve cami ve kilise kitabelerinin kopyalarını elde etme gibi konular üzerinedir. Örneğin Walpole, benim iyi arkadaşım dediği Şeyh Hasan’ın on beş yaşlarında genç bir kız olan karısının kendisine hediye verme isteğini ve kendisinin bu hediyeleri bir karşılık vererek kabul edebileceğini tam bir efendi köle diyalogu ile anlatır. Kadının “Ah, ne büyüyorsunuz, kölelerinizi düşünüyorsunuz, eğer parayla eve dönersem [bana para verirsiniz] efendim [Şeyh Hasan] beni döver; ona nasıl açıklarım? Alın, alın, onun başı için” sözleri üzerine, Walpole, “Düşüncemi değiştiren onun [Şeyh Hassan] başı değildi ama [parayı] geri aldım.” der (Walpole, 1851: 103). Walpole, Şeyh Hasan ile ilişkilerinde buna benzer İngiliz üstün tavır ve tutum anlayışını sürdürmektedir. Örneğin Şeyh Hasan ile Mehalbe, Caldahha bölgesine yaptıkları bir yolculuktan söz ederken, Şeyh Hasan’ın Walpole’ye, istediği kızla evlenip kendileriyle birlikte kalmasını, kısacası ona hizmet etme önerisini anlatır. Walpole’nin bu anlaşılması güç ilişkilerini bir kenara bırakırsak bölgeyle ve toplumsal yaşamla ilgili verdiği bilgiler dikkate değer. Örneğin bu yolculukta Nahr Shebar ya da Stama’yı geçtikten sonra Şeyh İsmail el-Osman yönetiminde Caldahha bölgesine gelirler. Caldahha bölgesi Kelbia olarak da adlandırılır; Caldahha köyüne varmadan küçük bir anıt mezardan geçerler. Şeyh Hassan, buranın Hristiyan bir papaza ait olduğunu söyler (Walpole, 1851: 121-24). Walpole’nin anlattığı bir başka çarpıcı anısı, ‘İbn Hani’nin Mezar Taşı’ başlığı altında Besnada köyünü ziyaretidir: “Besnada köyü Nusayrî dağlarına, denize ve ovaya hâkim bir tepede. Düzlukte Serai adı verilen yerde, seksen yıl önce bizim bir İngiliz Konsolosu tarafından yaptırılan ev kalıntısı duruyor. Yine bir başka tepede geniş bir Nusayrî köyü ve altında güzel bir şelale var. Yolumun üzerinde Demserko adında bir Nusayrî köyü var. Bu köyden bana, Nusayrî olup olmadığını öğrenmek için birisini yollamışlardı; buradan geçerken bütün halk dönüp beni selamladı ve bazıları bana eşlik etmeyi önerdi. Atımı dörtlüğe sürmeme rağmen birkaçı beni takip etti. Yarım saat sonra sahilde küçük bir koyda Müslüman Şeyh İbn Hani’nin mezar taşı duruyor; naaşı caminin küçük bir odasında. Caminin hizmetkârı bana eşlik etti ve hatta beni kutsal mekâna kadar davet etti. Nusayrîlerin buraya saygıları var mı diye sordum: Çok sayılarda buraya gelirler, ancak ibadet etmek için değil efendim, bunlar günahkâr ırk, diyerek

yanıt verdi” (Walpole, 1851: 94-5). Walpole’nin anılarında Nusayrilerin gerçek kimlikleri ya da tanımlanması bakımından fazlaca bilgi edinemeyiz. Onun kayıtlarında Nusayriler, gizemli, basiretsiz ve yönlendirilmeye muhtaç ilkel insanlar olarak aktarılmaktadır.

Ainsworth de, *A Personal Narrative of the Euphrates Expedition* adlı kitabının V. Bölümü, 43-49. sayfalarında ‘The Ansarians’ başlığıyla Nusayrilerin arasında yaşadığı kişisel anılarını anlatır. “Nahr el Kebir (heybetli nehir) vadisinin doğu kısmından yukarıya döndük ve bu nehri Lazkiye’nin doğusundan 10-12 mil boyunca yürüyüp geçtikten sonra, durup köylerinden bir tanesinde konakladığımız Nusayrilerin bölgesine vardık. Bu köye yaklaşırken çok şaşırduğum bir olay meydana geldi. Katırımın dizgininden tutup bir tepeye tırmanırken, dostça güler yüzlü yaşlı bir adam bana doğru gelip candan bir şekilde tokalaştı. Kendi kulübesine kadar bana eşlik edip orada beni misafir etmek için yolundan geri döndü. Kendi kendime bu arkadaşça davranan dağdaki yaşlı adam yoksa Haçlıların Nusayriler diye tanımladığı, Assassinlerden birisi miydi? Misafirperver, yaşlı bir adamdı ve kulübesindeki kadının da öyleydi, daha genç olan kadının, bana süt, ekmek, yumurta ve güzel bir üzüm suyu getirirken yüzü açıktı, üzerinde güzel bir elbise vardı ve yaradılışın vermiş olduğu kibar bir nida içerisindeydi” (Ainsworth, 1888: 44). Ainsworth’ün anılarından Nusayrilerin yabancılarla karşı dostça davranan, misafirperver insanlar olduğunu görürüz. Samuel Lyde de bu konuda aynı görüştedir. Lyde’nin kayıtlarında da Nusayriler misafirperver insanlardır, ancak bir misafirin korunması, misafirliği sona erdiğinde ona saldırmayacağına veya soyulmayacağına dair teminat vermez. Yani korunması, misafirliği süresince geçerlidir. Lyde’ye göre Nusayriler, aslında ahlak konusunda Batı milletlerinden çok farklı değildir ve ağır yaşam şartları düşünüldüğünde hovardalıktan ziyade iffetleriyle öne çıkarlar (Lyde, 1861: 346).

Suriye’de Amerikan misyoneri olarak görev yapan William M. Thomson’un, “*Travels in Northern Syria: Description of Seleucia, Antioch, Aleppo, Etc.*,” (Kuzey Suriye’ye Seyahat. Seleucia [Süveyde], Antakya, Halep ve Civarının Tanımlanması) adlı makalesi 6 Ağustos 1846 tarihinde yolculuk anılarıyla başlar. Kuzey Suriye’nin genel panoramasının verildiği makalede Süveyde (Swadea, şimdi Samandağ) düzlüklerinde yaşayan nüfustan söz edilir. Nusayri, Yunan ve Ermenilerden oluşan nüfus çalışkan, barışçı ve dürüst köylüler olarak tanıtılır (Thomson, 1848: 447-51). Thomson, Seleucia’yı, bölgedeki dokuz büyük şehirden biri olarak tanıtır. Bu şehir “Seleucus Nicator tarafından kurulmuş ve şehre onun adı verilmiştir. Nicator, yaşadığı dönemin dünyadaki en büyük inşaat ustasıdır” (Thomson, 1848: 452). Thomson, Seleucia’nın birkaç mil güneyinde Ziyaret veya Mezarül-Hızır’dan (Zeyareh ya da Mazar of el-Khudr) geçerken bu mabedin bembeyaz kubbesinin denizcileri korkuttuğundan söz eder. Batıl inancı olan gemiciler kıyıda bu mabedi geçerken oradaki Aziz’e dua ederler. Seleucia’yı tarif ederken Thomson, Nusayrilerin toplumsal yaşamlarıyla ilgili bilgiler de vermektedir. Örneğin, Nusayriler de Hızır’a (el-Khudr) büyük saygı ve hürmet gösterirler. Hatta “hasat mevsiminden sonra ve verimli bir yılın meyveleri toplandığında, etraftaki dağlardan gelen Nusayriler büyük bir kalabalık oluşturur ve bu ‘Mezar’a bir kurban ve etrafa ziyafet sunarlar.” Ziyafet verme ya da yıl dönüşümünü Yahudilerin hasat toplama festivaline benzeten Thomson, Nusayri erkek, kadın ve çocuklarının bu bölgeye gelerek seremonilere katıldığını, ancak yalnızca üst düzey rütbeli Şeyh’lerin ‘Mezar’a girebildiğini aktarır (Thomson, 1848: 452).

Conder'in Tarablus'ta kalan Fransız Konsolosu Blanche'dan aktardığı bilgi çerçevesinde, Nusayriler, tıpkı Dürziler gibi uzun boylu, sarışın ve mavi gözlü oldukları için dağlarda yaşayan diğer kavimlerden farklı bir ırk olduklarına inanıyorlardı. Yine bu bilgiler ışığında aktarılan Nusayrilerin "kutsal yerleri, meşe korulukları içerisinde yapılmış kaba saba mihraplarından ibaretti ve mihrap dört taştan yapılmıştı, üzerinde küçük kandiller vardı. Blanche'a göre Nusayriler bu mihrapların yanında yemin ederlerdi ve hatta bir keresinde bir cinayetin katillerinin, mihrabın yanında masum olduklarına dair yemin etmeyi reddetmesiyle ortaya çıkarıldığını" söyler. Tarablus'un kuzey tepelerinde bulunan bu tür kutsal yerlerden birisinin adı da Martmura'dır (Conder, 1889: 291-92).

İnanç Sistemleri

Nusayrilerin inanç sistemiyle ilgili detaylar konusunda özellikle Samuel Lyde'nin *The North American Review* adlı dergide çıkan *The Asian Mystery* (Asya'nın Gizemi) adlı kitap özeti ve Springett'in *Secret Sects of Syria and Lebanon* (Suriye ve Lübnan'ın Gizli Tarikatleri) adlı kitabının XVI. "The Religious System of the Nusairis" (Nusayrilerin Dini Sistemleri), XVII. aynı bölümün devamı ve XVIII. "Religious Festivals of the Nusairis" (Nusayrilerin Dini Bayramları) bölümlerini temel aldık. Bu bölümlerde verilen detaylar en azından kavim ve mezhep konusunda diğer kaynaklardan daha fazla katkıda bulunur kanısındayız. Lyde, bu bilgileri 'Şeyh'lerin El Kitabı' ya da 'Şeyhlerin Kılavuzu' (Manual of Sheiks) adlı Nusayrî inanç sisteminin tüm ana noktalarının belirtildiği bir kitaptan elde ettiğini iddia eder. Springett, 'Şeyh'lerin El Kitabı' (Manual of Sheiks) için, "Asya'nın bilinmeyenlerinden birine sahip olduğumuzu göstermesi bakımından bilgilerimizden emin olmamızı sağlar." der (Springett, 1861: 38). Lyde'nin hem bu kaynaktan hem de okullar inşa etme amacıyla bu halk içinde uzun süre kalması ve dillerini çok iyi öğrenmesi ile kendi gözlemlerinden edindiği bilgiler doğrultusunda Nusayriler, Tanrı'nın mutlak varlığını ve birliğini kabul ve beyan ederler. Lyde, Nusayrilerin Tanrı inancını ve Nusayrî teslisi (Ansairî trinity) olarak tanımladığı Tanrı'nın tezahürlerini şöyle açıklamaktadır: "İslam'ın diğer mezheplerinde olduğu gibi Nusayrî teolojisinde de ilk şart Tanrı'nın mutlak birliğiydi. Ne kadar farklı isimle anılırsa anılsın, dahası ne kadar göstergesi olursa olsun ve ne kadar kişiliğe bürünürse bürünsün Tanrı birdir. Kendisiyle ebediyen birlikte ve eşit olmayan fakat her birini öncekiyle yaratan bu tek Tanrı, üç ayrı kişiliğe sahiptir. İlk kişilik, en Yüce Tanrıdır; ikinci kişilik birinci tarafından yaratılmıştır ve üçüncüde ikinci tarafından yaratılmıştır. Bu kişiliklerin isimleri Maana (Mânâ), İsm (İsim) ve Bâb'dır (Kapı). Maana, mutlak içsel varlık, duygu ve her şeyin gerçekliğidir -özde var olandır- İsm, iç gerçekliğin tezahürü ve Bâb'da tezahürün insan bilgisine ulaşma yoludur" (Lyde, 1861: 352-53; Springett, 1922: 140). Springett, Lyde'nin anlattığı bilgileri teyit eder ve ondan aldığı kaynakla, Maana, İsm ve Bâb üçlemesinin alt bölümlerini liste hâlinde sıralar. Springett ayrıca bu üçlemenin inananlar için, Ayn, Mim, Sin, üç harfiyle sembolik gizemi olan, Ali, Muhammed ve Selman olduğunu bildirir (Springett, 1922: 141).

Lyde'ye göre Ali, Muhammed ve Selman üçlüsü, birlikte görünür ve birlikte çalışırlar. Ancak her birinin de ayrı tezahürleri vardır. Örneğin, varlığın ve birliğin temsili olan Yüce Tanrı'nın

üçlü birlik sistemi içinde, her biri kendi alanıyla bağlantılı olan yedi ayrı tezahürü vardır. Yalnızca sonuncusu tam, mükemmel ve kesindir. Tanrı'nın ilk görünüşü Abel, Âdem ve Cebrail teslisindeydi, yedinci ve son görünüşü ise Ali, Muhammed, Selman el Farisi idi. Tezahür listesinde belki de en çarpıcı olan, yalnızca en yüksek kademedeki tek bir örnek dışında hepsinin de, yaş veya kademesiyle sıralı yere sahip olmasıdır. Böylece tezahür listesinde Âdem İsm'ken Abel, Maana'dır, Yakup İsm'ken Yusuf, Maana'dır, Joshua'nın Musa'yla, Asaf'ın Süleyman'la, Cephas'ın İsa'yla ve Ali'nin kayınpederi ve dinin kurucusu olan Muhammed'le olan düze-yi aynıdır. Tek istisna Seth ve Nuh arasındakidir, burada Seth tarihsel olarak daha önce gelmesine rağmen Yaratılış (Genesis) anlatısında daha az önemli bir yere sahiptir. "Müslümanların Şii mezhebi için olduğu gibi Nusayriler için de Ali, Maana, Tanrının en mükemmel ve en yüksek tezahürüdür. Diğer tezahürlerin hepsi bunu gösterir, buna odaklanır ve buna dayanır. Tanrısal özelliklerin atfedildiği ve ismiyle dualar edilen Ali, büyük ölçüde Nusayrilerin Tanrısıdır. Muhammed Peygamber, İsm, yani Ali'nin insanlara bildirildiği, duyurulduğu İsm ve arkadaşı İranlı Selman el Farisi onun sayesinde insanların Ali'yi tanıdığı Bâb, yani Kapı'dır. Nusayri teslisi yalnızca sıralamada değil bu kişilere atfedilen görevler konusunda da büyük ölçüde Hristiyan teslisinden ayrılır. Aslında Nusayri İlmihali'nde Tanrı'ya atfedilen 'Acıyan' ve 'Merhamet eden' gibi atflar İsm ve Bâb'a gönderilmektedir. Fakat ne Muhammed özellikle merhametliydi ne de Selman el Farisi bağışlayıcıydı. İsm'in bir kurtarıcı olmadığı gibi Bab da bir takdis eden değildi" (Lyde, 1861: 353).

Springett bu konuyu şöyle açıklamaktadır. Ve daha açıkça: "Manaa' Bâb'dan (kapı) girince, kendisini 'İsm' (isim) olarak gizlemektedir ve onu kendisinin yerine koyar. 'Güneş'in Gözü' olarak çağrılan Ali'nin Güneş'te oturması beklenir ve Ansayriler ibadet ettikleri zaman Güneş'e doğru dönerler. Işığın özü olduğuna inandıkları insanların ruhları, arındırıldıktan sonra cennette (gökyüzünde) yıldız olurlar ki bu onların 'ilk merkezidir'" (Springett, 1861: 42). Son 'Manaa' olan Ali, Nusayriler tarafından ilahlaştırılmıştır. "Müslümanların Tanrısının (Allah'ın) yerini alır; sanki bizleri yarattığından, İsa'yı Meryem'in rahminde oluşturduğundan, Muhammed'i gönderdiği ve onu eğittiğinden, her yerde ve her zaman hazır olduğundan, her şeye gücü yettiğinden vs. söz edilir. O, et ve kandan değil, sadece parlak bir görüntüdür. Davranışları Zahir, görünebilirdi. Bu nedenle o gerçekten evlenmemişti, ancak görünüşte öyleydi. De ki 'Eğer Ali Tanrıysa nasıl yaratılmış insanlarla aynı oldu?' sorusunun cevabı da şu şekildedir. Cevap: 'Öyle var olmadı, ancak değişim döneminde Muhammed olarak görüldü ve Ali adını aldı.' Tekrar: 'İlahî görünüm nedir?' sorusuna karşılık, 'Yaradan'ın kendisini saklayarak insan gibi görünmesidir"' cevabı verilir (Springett, 1861: 41). Springett, *Secret Sects of Syria and Lebanon* adlı kitabının XVI. The Religious System of the Nusairis (Nusayrilerin Dini Sistemi) Bölümünün sonunda bu ve buna benzer soru-cevapların çarpıcı olanlarını eklemiştir (bkz. Springett, 1922: 145-47).

Yüce Tanrısallık makamında olan Ali'nin özellikleri, 'Ölümlülerin Işığı,' 'Gücün Efendisi,' 'Kederlerin Kovucusu,' 'Necklerin Profesörü,' 'Gri Saçların Güzelliği,' 'Sürekli mucizeler gösteren,' 'At Binicilerinin En İyisi' 'Görüntülerin Işığı,' 'Kılıçyla vurduğunu Deviren,' 'Denizleri Dolduran,' 'Putları Yıkan,' 'Işıkların Işığı,' 'En doğru Yol,' 'Muhteşem Yapı,' 'Hakikatin

Sözcüsü, ‘Gerçek İnananların Prensi,’ ‘İlk ve Son’ ve buna benzer ilahî mükemmellik içeren birçok sözle anılır. Tüm bunlar Yahudilerin Yehova’ya ya da Müslümanların Allah’a atfettikleri gibi Ali’ye atfedilir. “Onun için en sık kullanılan isim de ‘Emir in-Nahal’ (Emirün-Nahl), Arılar Prensi’dir, çünkü onun takipçileri en iyi çiçekleri seçerler. O, dünyanın ve tüm insanların yaratıcısıdır. Her şeyi canlı tutan Takdir-i ilahîdir. Şimdiki ve sonsuz Güç, Akıl ve Aşktır. Her zaman hazır ve nazır olmasına rağmen O, her şeyi görür, her şeyi bilir ve her şeyi yönetir” (Lyde, 1861: 354). Yüce Tanrılık makamı olarak Ali, tapınılacak tek kişidir. Mükemmel olduğu için İsm’in başka ibadet edilecek bir adı yoktur ve Nusayrî teslisinde Mana ile bağlantılı bile olsa başka birine ibadet etmek çok tanrılıktır. İkinci kişinin asalet derecesini ve ona ayrılan etki derecesini tam olarak belirlemek kolay değildir. İsm’in ilk insan görünüşü Âdem’in görünüşüydü, yedinci ve sonuncu görünüş ise Muhammed Peygamber’inkiydi. Bu görünüşler yalnızca Ulu Tanrı’nın perdesiydi. Nusayrî İlmihali’nin teorik kısmındaki yüz sorudan sekizi İsm’e ayrılmıştır, fakat cevapların bize verdiği tüm bilgiler, İsm ile verilen isimlerin karmaşık bir katalogudur (Lyde, 1861: 355). Nusayrî teslisinde üçüncü kişi olan Bab’ın (Kapı) görevi de İsm gibi İlmihâl’de belirsizdir. Birçok ‘Derecedeki’ ve kişileştirmedeki isimler uzunca verilir fakat İlahi sistemindeki yeri hiçbir yerde tam olarak belirtilmemiştir. Yalnızca Cebrail’in görünümü tarihteki önemli kişilik şeklindedir, sonuncusu Hz. Muhammed tarafından azad edilmiş ve onun doktrininin bir öğreticisi olan İranlı Selman’dır. Bab’ın temel görevi üç katlı bir göstergenin soyut sistemini tamamlamak gibi görünmektedir. İlmihalin otuz birinci sorusunda Bâb, ‘mükemmel ruh,’ ‘Kutsal Hayalet’ olarak adlandırılır fakat bu, ismin bizzat kendi faaliyetinden dolayı değildir (Lyde, 1861: 356).

Üç katlı Tanrı makamının yedi katlı gösterge sisteminin altında Nusayrî mezhebinin bol katmanlı bir hiyerarşi sistemi vardır. Bu sistemde Ali’nin ilk ve lideri olduğu son derece saygı gösterilen ve her birinin kendi Bab’ı veya kapısının bulunduğu On İki İmam veya yönetici vardır. Çeşitli kapılardan, önce melekler olarak gelen daha sonra yeryüzünün seçilmiş en kıymetli ‘seçkin ruhları’ olarak özel görünüşler yapan beş ‘Kimsesizleri’ vardır. Hiyerarşi sisteminde dört yüz tane Bâb (Kapı), beş yüz tane Eytâm ya da ‘Yetimler’ ve bunların altında altı yüz tane kadar Nakibler (Nakeebler) veya ‘Prensler,’ yedi yüz kadar Necipler (Nadjeeps) veya ‘Mükemmel’ olanlar, sekiz yüz kadar Mukhtasseen veya ‘Alışılmamış,’ dokuz yüz kadar Muhlisin (Mukhliseen) veya ‘İnançları Saf’ olanlar ve son olarak bin yüz tane Mumtahaneen veya ‘Güvenilir’ler vardır. Nusayrî İlmihâli’nden aktarılan Eytâmın (Yetimlerin) yedi derecesiyse; ‘Doğu, Batı, Aylar, Yeni Aylar, Yıldızlar, Gök gürültüleri ve Şimşeklerdir.’ Dördüncü sıradaki Necipler (Nadjeeps) veya Mükemmellerin yedi derecesi de; ‘Dağlar, Yağmur Bulutları, Denizler, Irmaklar, Rüzgârlar, Bulutlar ve Yıldırımlardır.’ Hiyerarşilerdeki en alt sırada olan Mumtahaneenlerin yedi derecesi ise; ‘Evler, İbadet Yerleri, Palmiye Ağaçları, Üzümler, Narlar, Zeytinler ve İncirlerdir’ (Lyde, 1861: 356-57). Tanrısal hiyerarşilerin yanı sıra, sayıları ve karmaşıklığıyla çok şaşırtıcı olan dünyevi sıralama da vardır. 124.000 civarında peygamberler, havariler ve kahramanlarla birlikte Nusayrîlerden inanması ve şefaathlerini istemesi beklenen hiyerarşik sistemde 119.000 kişilik dünyevi silsile de vardır. Dünyevi hiyerarşi sisteminde, 14.000 Tanrı ya yakın olanlar, 15.000 Meleklerle yakın olanlar, 16.000 Ruhsallar, 17.000 Azizler, 18.000 Münzeviler, 19.000 Dinleyiciler ve 20.000 Takipçiler olarak sıralanır.

Nusayrî dağları Suriye ve Lübnan dağları gibi azizlerin anıtlarıyla taçlandırılmıştır. Hac için Ali'nin kardeşi Khadi il Akhdar'ın 'Yeşil Yeşil' mezarına gidilir. Ali'nin tüm akrabaları da layıkıyla şerefendirilmiştir; annesi Fatıma, 'evin destekleri' olan dört erkek kardeşi, çocukları, oğulları ve kızları; doğru imanın tesis edilmesinde dikkate değer nispette etkin olan herkes (Lyde, 1861: 357). Benzer rakamlar Springett tarafından da teyit edilmektedir (bkz. Springett, 1922: 140-43).

İbadet Şekilleri

Lyde'ye göre Nusayrî mezhebi, ahlak ilkeleri ve ayinleri bakımından Hristiyanlığa benzer. Nusayrî İlmihalindeki seksen dördüncü soru görevlerin kısa bir özeti içerir. Dinlerin tamamlayıcısı ve tüm arzuların nesnesi Tanrı'nın sırrını alacak olan kişi, 'tüm olanaklarıyla tanıdıklarına yardım etmeli ve malının beşinci bölümünü onlara vermeli, tayin edilen zamanlarda ibadet etmeli, yükümlülüklerini yerine getirmeli, efendisine itaat etmeli, yalvarmalı, şükretmeli, Tanrı'yı sıkça anmalı, onun isteklerine boyun eğmeli ve onun hoşuna gitmeyecek her şeyden kaçınmalıdır. Bir sonraki soruya göre inananın sakınması gereken ikinci şey 'yakınına zarar vermektir.' Bu yükümlülükler İsa'nın genç yöneticiye verdiği yanıtlardan çok farklı değildir ve Tanrı aşkı ve insanın yakınlarına sevgi ve şefkat göstermesi iki büyük Nusayrî emridir. Bu insanların duaları Tanrıya övgü atıfları ve onun çeşitli asalet ve özelliklerinin ikrarı çok fazla kişisel çıkar maksatlı istekler içermez. İbadet kanaatin ifadesidir. Dualar, hem kullanılan dil hem de tayin edilen zaman bakımından kesin ve belirlidir. Nusayrîler güneş doğmadan önce, öğlen ve güneş batmadan önce olmak üzere günde üç kez ibadet ederler. Sabah ibadeti en önemli olanıdır. Herhangi bir kutsanmış mekâna ihtiyaç duymazlar, açık havada yalnız veya başka insanlarla ibadet ederler. Kurala göre secdeye gitme sayısı elli birdir, fakat buna pek dikkat etmezler ve sıradan bir ibadette hiç secde etmezler. Bir Hristiyan'ın önünde ibadet etmezler, eğer kazayla görülürlerse o ibadet geçersiz sayılır. Özel dinî görevleri ve gizli ayinleri için en önemli ibadet kutsal şarabı tahsis merasimi olduğu için şeyhlerin evlerini ve zeyreh denilen 'ziyaret yerlerini' kullanırlar. Kutsal şarabın tahsisi, Nusayrî topluluğunun temel özelliğidir. Ekmek sunma, yiyecek adağı (Kurban), İlmihâl'de yer alır, fakat kutsal şarap daha önemlidir ve tüm inananlara verilir. Yalnızca erkekler ayine katılır fakat Durzilerin geleneklerinin aksine Nusayrîler arasında tüm erkekler mezhebe dâhil edilir. Sünnet erkeklige ilk adım için gerekli bir ön hazırlıktır. En titiz gizlilik, ayinlerinde gözlemlenir ve Lyde'nin bu ayinlerin detayları hakkında verebildikleri kısmidir (Lyde, 1861: 360-61).

Nusayrî dualarını öğrenmek kolay değildir. Müslüman ve Hristiyan erkek çocukları gibi, Nusayrî erkek çocuklarına da dinlerinin gizlilikleri küçük yaşta öğretilmez, ayinleri görmeleri bile yasaktır, çünkü bunun için usulüne uygun olarak hazırlanırlar. Bu gençler gruba tanıştırmadan önceki haftalarda tekrarlamaları beklenen duaları öğrenmeleri için çalıştırılırlar. Genç öğrencinin 'amca' diye çağrılan özel hocası otuz ya da daha fazla günü öğrencisini zorlu sınava hazırlar. Doğrusunu isterseniz üyeliğe kabul evlilikten önce gelmelidir; ancak bazı durumlarda adayın hazırlanmasına engel olan bir eşi vardır, bu yüzden ki herhangi bir kadının denetlemesinden ya da bilgisinden saklanması gerekir. Şu ana kadar hiçbir yazar

Nusayrî üyeliğinin gizliliği hakkında detaylı bir şeyler yazmaya cesaret edememiştir. Bu mezhebin erkekler için kurulmuş bir birlik olduğuna hiç şüphe yoktur. Kitaplardan yaptığımız çıkarımlara göre esrarlı işaret ve metotları Masonların ya da tarikatlarınkinden çok daha özenle tertip edilmiştir. Mezhepleriyle ilgili ser verir sır vermezler, çünkü korkunç tehditlere maruz kalırlar. İlmihâl'deki seksen altıncı soru şudur: 'İnanan kişi mezheplerinin gizemliliğini (sırların sırrını) bir başkasına söyleyebilir mi?' Cevap son derece ılımlıdır, ancak kesindir; 'Sadece kendi mezheplerinden birilerine söyleyebilir, başka birisine söylerse Tanrı'nın inayetini kaybeder' (Lyde, 1861: 363-64). Lyde'ye göre yeni üye şu şekilde ant içer: "Siz yaşarken de siz öldükten sonra da, hiçbir tamahkârlık anında da, kabulleniş anında da, güçlükte ve kolaylıkta da Vallahi ve Billahi, Tanrı adına üç yemin, Tanrı adına yedi yemin, Tanrı adına seksen yemin, oturan kırklar ve ayakta duran kırklar adına, bana bildirdiğiniz Tanrı'nın sırrını satmayacağıma, ifşa etmeyeceğime, onu yazmaya hakkı olmayanlara yazdırmayacağıma yemin olsun" (Lyde, 1861: 363-64).

Springett de, Nusayrî gençlerinin dinî öğretileri edinmesi konusunda benzer rivayetler aktarır. Delikanlılar on beş yaşına gelene kadar, onlara dinlerinin gizemleri öğretilmez. Yeterli olgunluk ve zekâya ulaştıkları düşünüldüğünde, köyün ileri gelenlerinden birisi bu acemi delikanlının yükümlülüğünü üzerine alır, delikanlıyı yalnız başına dağa götürür, kırk gün boyunca kendisine öğretileri ve talimatları verir. Bu eğitimin sonunda genç üye ailesinin yanına döner ve poşu takma hakkına sahip olur. Poşu takma, üyeliğe kabul edilmenin sembolüdür; üyeliğe kabul edildikten sonra genç üye kendisine eğitim veren kişiye artık dinî lider anlamında efendi diye hitap etmek zorundadır. Springett'in bir genç üyeden verdiği örnek çerçevesinde Şeyh, bu genç üyeye, 'Arınmanın Yolu' adı altında Hz. Ali'ye şükranlarını sundukları on altı çeşit ibadet şeklini öğretir. Bu ibadetlerin her biri kendi içinde bölümlerden oluşur ve tamamına Nusayrî inançlarının öğrenilmesini sağlayan Düstur denir (Springett, 1922: 154). Springett, *Secret Sects of Syria* adlı kitabının XVII. Bölümünde bu on altı bölümü sırasıyla açıklamaktadır (Bkz. Springett, 1922: 154-164). Nusayrîlerin kutsal kitapları yoktur. Dinlerinin temel kurallarını yazmaları yasaktır, sadece tanıştırılma (alıştırılma) araçları ve sözel öğretilerden başka bilgileri yoktur. Masonlar gibi birbirlerini nişanlarla tanır ve tapınmalarının gizemini ifşa etmemek için yemin ederler. "Şimdiye kadar Nusayrîlerde din aleyhine işlenen tek bir suç bile yoktur: Türkler de hiçbir şekilde onları sırlarını açıklamaya ikna edememiştir. Bazen diğer inançların mensuplarını da aralarına alırlar; ancak bu yeni mensuplar sadakat ve tecrübelerine inanılana kadar asla üyeliğe kabul edilmez, yaşamlarının sonuna kadar yakından takip edilir ve en ufak bir yanlış yaptıklarında hemen üyelikten men edilirler. Bu mezhebe yeni katılanlar Nusayrîlere göre daha mutaassıp ve yeminlerine titizlikle sadıktırlar" (Dupont, 1825: 640). Nusayrî kitaplarında kötülüğün kökeni, insanın yaradılışı veya kurtuluş planıyla ilgili dikkate değer bir şey yoktur. Yalnızca ayinsel olarak tanımladıkları günah türleri vardır ve diğer teolojik sistemlerin çoğunlukla incelediği konular üzerinde pek durmazlar (Lyde, 1861: 359).

Batıl İnançları

Conder'e göre Suriye'de yaşayan tüm inanç sistemleri batıl inançlarla birleşmiştir. Örneğin Suriye'de ki Hristiyanların, birlikte yaşadıkları Müslümanlar kadar batıl inançları vardır. "Batı ve Doğu kiliseleri arasındaki birlikteliği artırmak isteyen liberal İngilizler sanki doğulu kiliselerin, Yunan, Ermeni ya da Marunî fark etmez, ciddi anlamda bozulduğunun farkında değiller. Ancak bu kiliselerdeki Papazların cahilliği ve çıkarıcılığı toplumların batıl inanç tutuculuğuyla eşdeğerdir. Doğulu Hristiyanları uzun süre tanıyanlar ve bunların arasında bulunanlar, yargı ahlaklarına ve bilgilerine uygunsuz olduklarını görecekler" (Conder, 1889: 293). Dupont'un notlarında Lazkiye (Latakeea) bölgesinin doğusunda yer alan sıra dağlarda yaşayan Nusayrîlerin dini uygulamaları içinde Paganizm, Yahudi kuralları, Muhammed ve Ali'nin ibadet biçimleri ile Hristiyanlık inancının birtakım dogmaları karışımına çıkar. Bunlar "Shemlié [Şemsiye]², güneşe tapanlar; Clissié [Kilaziye], aya tapanlar; Ghaibie [Gaybiye], görünmeyen ve bilinmeyen bir yaratıcı Tanrı'ya tapanlar ve Shemelié [Şimaliye], hiçbir ilahî gücün varlığına inanmayanlar olmak üzere birbirinden ayrılırlar. Shemeliéler genellikle gelenek ve göreneklere bakımından Ghaibielilerle benzerlik gösterirler" (Dupont, 1825: 639). Jowett'in, Nusayrîlerin mistik dogmalarıyla ilgili Niebuhr'dan aktardığı önemli bilgiler vardır. Örneğin bu anlatılardaki ruh göçü birkaç evreyle aktarılmaktadır. "Nusayrî olan bir sofunun ruhu birkaç vücuttan geçtikten sonra cennete gider, ancak diğerlerinin seksen vücuttan geçer. İmansızların ruhu ise beş korkunç seviyeden geçer: Fesh (Fesgh), Nesh (Nesgh), Mesh (Meshg), Wesh (Wegsch) ve Resh (Resgh) ve sonrasında Sochra'nın, bu Fatima'dır, dönüşüne kadar dünyada koyun olarak yaşamak zorundadır. Böyle bir dinin kurucularının mürit bulabileceğine kim inanır?" (Jowett, 1826: 53; Niebuhr, cilt II: 360-61). Niebuhr'un dogma olarak anlatmaya çalıştığı ruh göçü, aslında Nusayrîlerin en önemli dinî doktrinlerinden birisidir.

Ruh Göçü

Nusayrî mezhebinde belki de en önemli doktrin ruh göçüdür diyebiliriz. Bir zamanlar ruh göçü Nusayrî teolojisinin hem övünç kaynağı hem de serzenişiydi. Ruhun, son hâlini alana kadar birçok vücut ve şekilden geçmesi gereklidir. Şekil her zaman insan olmak zorunda değildir. Bazı ruhlar kirli hayvan vücutlarında yaşamaya mahkûm edilirler. Akşamları çakallar bağırdığında Nusayrîler arasında yaygın bir deyiş; 'Bunlar dua isteyen Müslümanların ruhlarıdır çünkü Müslümanların ruhları ölünce çakallara geçer.' şeklindedir. Göç sayıları çeşitli şekillerde verilmesine rağmen, en belli başlı olanları Fesh (Faskh), Nesh (Naskh), Mesh (Maskh), ve Resh (Raskh) isimlerini taşıyan dört kademedir. Ruh göçü konusunda birbirine benzer farklı kademelerden söz edilir. Örneğin Niebuhr, dinsizlerin ruhlarının sonunda bir koyuna dönüşmeden önce geçmeleri gereken Fesgh, Nesgh, Mesgh, Wesgh, ve Resgh gibi beş kademedен söz eder. Başka bir yazara göre göç sayısı yedidir. Ruhun gerekli değişim sayısının azaltılmasında iyi insanlar ve şeyhler önceliklidir, fakat kötü insanlar ve Nusayrî dininin sırlarını başkalarına açıklayanlar yavaş ilerlemeye zorlanacaktır. Birçok göçün korkunç

2 Kaynakta "Shemlié" şeklinde yazılmış ise de, doğrusu "Shemsie (Şemsiye)" olmalıdır.

bir ceza olduğu düşünülür ve dindarlar 'Radd ve Tekrar'dan veya birçok ruhsal durum değişiminden kurtuluş için dua ederler. Dinsizlerin ruhu koyun ve çakallara dönüşürken inananların ruhları birbirini izleyen dönüşümlerden sonra tüm ruhların ilk olarak geldiği ışığın merkezine girerek gökyüzünde bir yıldız olurlar. Nusayrî teolojisi, bu birbiri ardına değişim durumlarında bireysel bilincin korunup korunmadığı ya da şeklin bir şekil içindeyken önceki şekildedeki varlığının hatıralarını taşıyıp taşımadığı hakkında bilgi vermez. Bununla beraber Lyde, önceki durumun hatıralarının taşındığı birkaç örnekten bahseder. Birçoğunun neden önceki durumlarını unuttuğunun ilginç bir sebebi boyunlarına kadar Ürdün Nehri'ne batırılmalarıdır. Nusayrîler dirilişten ve hesap gününden bahseder, fakat onların algılamalarına göre bu terimler yalnızca alegorik bir anlama sahiptir (Lyde, 1861: 358-59). Springett'in Walpole'den aktardığı üzere Nusayrîlerin evlerinde, kapı üzerinde mutlaka iki küçük pencere açılır. Bu düzen, aynı anda doğum ve ölüm olması durumunda eve giren ve evden çıkan iki ayrı ruhun birbiri ile çakışmaması içindir. Misafir odalarında birkaç kare şeklinde küçük pencereler vardır. Bu da odaya giren ve çıkan ruhların birbiri ile karşılaşmaması içindir (Walpole, 1851: 329; Springett, 1922: 120).

Ziyaret Yerleri

Ziyaret yerleri konusunda en geniş bilgiyi Samuel Lyde'den alırız. Lyde'ye göre Nusayrîlerin tek kutsal mekânları, ziyaret (zeyareh) yerleridir. Bunlar kiliselerden ziyade ibadet yerleridir ve sayıları nispeten daha azdır. Durzilerin Halwehleri gibi köylerde değil, genellikle tepelerin zirvesinde ya da koruların iç taraflarında bulunurlar. Doğu Suriye'deki yapılar alışılmış şeyh mezarları şeklindedir ve hemen her zaman bazı aziz veya peygamber isimleri taşırlar. Tek bir kapıyla ışıklandırılan ve alçak badanalı bir kubbeyle örtülmüş bir veya daha fazla kare şeklindeki odalardan oluşur. Zeyareh'in üzerinde bir evde genellikle şeyhin yardımcısı yaşar ve görevi kutsal yerleri ziyarete gelenleri karşılamak onları memnun etmek ve orada yapılacak toplantı ve ziyaretleri hazırlamaktır. Nusayrî dağlarındaki başlıca zeyarehler, Yunus ve Reuben Peygamberlerin, Sultan Caferül-Tayyar'ın (Djaaffar Zayyar), yolların dondurucusu Ahmet Kirfas'ın mezarları ve Bakire Meryem'in mağarasıdır. Yerli Hristiyanlara ait kutsal ibadet yerleri vardır ve aslında bu mekânlar da Suriye'nin tüm mezheplerde görülebilen ibadet yerlerine benzer. Bu ziyaret yerlerine çok büyük saygı duyulur. Buralar yetimlerin, mültecilerin, kimsesizlerin sığınak yerleridir. Parfüm olarak tütsü kullanırlar ve buralardaki malların üzerine edilen yemin, Yahudilerin sinagog veya Kutsal Şehir üzerine ettikleri yemin kadar bağlayıcıdır. Bu kutsal yerlerin ismine en az Tanrının ismi kadar önem verilir. Nusayrîlerin ziyaret yerlerinde kutladıkları en önemli şölenler Kuzelleh ve Nevruz'dur (Nurooz), ilki Hristiyanlardan ikinci de İranlılardan alınmıştır. Kuzelleh, Yeni Yıl şölenidir ve Doğu hesaplamasına göre yeni yılın ilk günü kutlanır. Yeni yıl öncesi ayın aralıklarında bayram günleri ve geceleri vardır, bu bayramlarda insanlar tepelerin üzerinde ateş yakar, tatlı pastalar yer ve kapılara kümes hayvanlarının kanlarını sürerler. Bayramdan önceki gün 'yasal olmayan' kurbanlarını öldürürler ve bu kurban rahatlıkla çalınmış herhangi bir hayvan olabilir. 'Yasal' olan kurban ise bayram gününün arifesinde öldürülür ve büyük bir hayvan bulunamazsa yerine küçük bir hayvan kurban edilir. Bunu yemeden önce elbiseler yıkanmalı ve kişilikleri kısmen arın-

miş olmalıdır. Seremonileri New York'taki yeni yıl kutlamalarına benzer; yalnız veya gruplar hâlinde birbirlerini evlerinde ziyaret ederler, en iyi elbiselerini giyerler, arkadaşlarına kek ve rakı ikram ederler. Ziyaret yerindeki ibadetlerini o gün şafakta yerine getirirler, ibadete tüm sınıflar, kadınlar ve çocuklarda erkeklerle birlikte gider, çünkü bu herkesin bayramıdır. Nevruz (Nurooz) gibi yalnızca mezhebin asil üyeleri için değildir (Dupont, 1825: 639-640).

Nusayrilerin Dinî Bayramları

Dupont'a göre Nusayrilerin yedi dinî bayramları vardır: Noel, Yeni Yıl, Epifani, 17 Mart, 14-15 Nisan ve 15 Ekim. Bunlardan ilk ikisi Kuzelleh (Couzeli) adıyla diğerlerinden ayrılır (Dupont, 1825: 639). "Couzeli'nin birinci ve ikinci festivalinde erkekler, gizemli ve gece yarısı köyün Şeyh'inin evinde buluşurlar, yabancı kabul edilmez ve kendi eşlerini de içeri alamazlar. İçinde zeytin ağacı dallarının bulunduğu şarapla dolu topraktan yapılmış ve çevresinde tek sayı hâlinde ince mumların dizildiği geniş kazanın etrafında bağdaş kurarak otururlar. Şeyh dua ettikten ve şarabı kutsadıktan sonra toplantıya katılan her bir üyeye sırayla içmeleri için biraz şarap ikram eder" (Dupont, 1825: 639-640). Kuzelleh'ten (Couzeli) sonra altı günlük bir aranın ardından Yetalar ve yıkanma bayramı gelir, o gün herkes beraber yıkanmak için pınarlara veya ırmaklara gider (Lyde, 1861: 361-62). Nevruz (Nurooz) daha dinî bir bayramdır ve Kuzelleh'e dair hiçbir bilginin bulunmadığı Nusayrî İlmihâli'nde, dikkate alınan sorular arasındadır. Nevruz (Nurooz) kutlaması 4 Nisan günü yapılır. O gün kutsal şarabı içmek ve İlmihaldeki duaları okumak için mezhep üyeleri ziyaret yerinde (zeyarehde) buluşurlar. Bu dinî toplantıya katılmanın ödülü Şeyhin evinde bir ziyafettir. Kumreeh mezhebinden olanlar kendi gruplarının dışındaki kişilerin de orda bulunmasına dahası, bayanların bile yemeğe katılmasına izin verirler. Kimisi Perslerden kimisi Müslümanlardan alınan diğer bayramlar da Nusayrîler tarafından sürdürülür; ancak ne Paskalyaya tekabül eden ne de Hristiyanlığın Oruçları ya da İslamiyet'teki Ramazan ayına benzer mevsimleri vardır. İsa'nın doğum gününü bilir ve hürmet ederler, ancak tapınmak ve halk kutlaması için bunun gibi önemli günleri yoktur (Lyde, 1861: 362). Nusayrîler dinî toplantılarında çamaşırlarının üzerine ayaklarına kadar uzanan etek giyerler ve silahlarını evde bırakırlar. Lyde, kutsal mekân kurallarında siyah mendil, mavi türban, uzun yırtmaçsız elbise, uzun bıyık, sakalı elle tarama, parmak çıtlatma, çok yüksek sesle konuşmanın yasak olduğunu yazar. Gerçekten inançlı bir Nusayrî kirli gömlek giymemeye ve şeyhten daha yüksek sesle konuşmamaya özen gösterir (Lyde, 1861: 363).

Springett, *Secret Sects of Syria and the Lebanon* kitabının XVIII. bölümünde "Religious Festivals of the Nusairis" (Nusayrilerin Dinî Bayramları) adı altında, Nusayrilerin kutladığı Kadir Bayramı, İsmail İbn Hâjr'ı anma Bayramı, Al-Barbarah Bayramı, Mesih'in Doğum Günü, Baptizm gibi önemli on dört bayram gününü ve isimlerini sırasıyla ve tarihleriyle vermektedir (Springett, 1922: 165-66). Bunların yanı sıra Nusayrilerin kutladığı Aziz John'un Baptizm Bayramı, Mary Magdalena Bayramı gibi Hristiyan bayramları; Ramazan ayının ilk günü, 19, 21 ve 23. günleri gibi Müslüman Bayramları ve mevsim dönüşleri ile ilgili bayramları da vardır. Nusayrilerin bayram kutlamalarının masrafları genel olarak mezhebin zengin aileleri tarafından karşılanır; her zengin Nusayrî himmetine göre kutlama masraflarının bir, iki ya da

üçünü üstlenir. Şehirlerde gizlilik açısından bu törenler akşam vakti yapılırken köylerde böyle bir önleme gerek duyulmaz (Springett, 1922: 165). Bayram günü geldiğinde önce erkekler, en önderinde imam olmak üzere bayramın maddi yükümlülüğünü karşılayan efendinin evinde toplanırlar. Springett'in Süleyman adında bir Nusayrî'den aktardığı bayram kutlamasını özetlemenin, bu kutlamalar konusunda fikir vereceği kanısındayız. Süleyman'ın rivayetlerine göre bayram günü geldiğinde cemaat masrafları karşılayan kişinin evinde bir araya gelir ve imam da katılımcılar arasındadır. İmamın oturması için mahlep dutlarının, mumlar ve mersin ya da zeytin yapraklarının arasına koyulan beyaz bir örtü hazırlanır. İmamın iki yanına iki hizmetkâr oturur ve sıkılmış üzümden yapılmış şarap kovası öne çıkarılır, bu ayini yönetecek başka bir hizmetkâr da gelerek imamın ve onun iki yanında oturan hizmetkârların ellerini öper, daha sonra ayağa kalkarak ellerini göğsüne koyar ve: "Efendiler, Allah sizlere bu güzel akşamı bahşetti, mutlu ve hayırlı sabahları! Bu kutsal törende sizlere hizmet edeceğimden memnun musunuz?" ve sonra cemaate doğru yönelir, hürmetle eğilir ve yeri öper, eline mersin yaprakları alır ve cemaate dağıtır, birkaç dua eder ve ettiği dua meclis tarafından da tekrarlanır. Hizmetkâr daha sonra bir tas su alır, içerisine mahlep dutlarını ve kâfurları atar ve sırasıyla: Koku Güruhu (Ayini), Koku Dizisi, Tütsü Güruhu, Tütsü Dizisi bölümlerine başlar.

Koku Güruhu: Bu bölümde hizmetkâr cemaate kalplerinden ve bağlarından nefreti, kötülüğü ve fitne-fesadı çıkarmalarını, Allah'ı zikretmelerini ve onun bu yakarıları kabul edeceğini öğütler. Ali İbn Abu Talib'in daima onlarla birlikte olduğunu, onları duyup gördüğünü, yedi kat cehennem ve yerin altındaki her şeyi bildiğini belirtir. Daha sonra Ali ve Tanrı'ya övgü dolu sözler edilir ve cemaate kokulu suyun kutsal olduğu, tüm lanetlenmiş günahlardan arınmış, saf ve temiz olduğu söylenir, önce imamın eline dökülen bir kaşık su daha sonra elden ele sürülür.

Koku Dizisi: Bu bölümde her şeye gücü yeten Tanrı'nın dondurucu soğukta bile cansız varlıkları canlandırdığı, bütün yaşayan canlıların onun tarafından yaratıldığı söylenir ve ona övgüler sunulur. Daha sonra hizmetkâr bir tütsü kalıbı alır ve ayağa kalkar, sonrasında 3. Bölüm olan tütsü güruhu başlar.

Tütsü Güruhu: Bu bölümde efendileri olduğu söylenilen Muhammed Bin Sinan az-Zahîrî'den bahsedilmektedir. Bu zatın, eline yakut, safir, ya da biricik Fatma'ya adanan zebercet taşı olduğu söylenilen bir taş alarak her gün ve gece cuma ibadetinde ayakta beklediği söyleniliyor. Muhammed ışıktır, Selman gecedir. Burada ışığın hizmetkârı olarak şarap vurgulanıyor ve şarap da Ali'nin simgesi olarak sunulmaktadır. Hizmetkâr daha sonra tütsüyle imamı ve diğer iki hizmetkârı tütsüler ve tütsüyü ruhani lidere sunar o da cemaatin diğer bireylerini tütsüler.

Tütsü Dizisi: Bu bölüm, Hz. Muhammed'e, Ashab-ı Kerim ve oğullarına övgülerle başlar. Tütsüyü alanlar da bu sözleri tekrarlarlar. Hizmetkâr eline bir fincan alır ve 'Namaza Çağır'ı adlı güruhu okur. Bu kısımda yine Ali İbn Abu Talib'e methiyelerde bulunulur. Hizmetkâr ayağa kalkar, Tanrı'dan af diler, yeri öper ve oturur.

Bu bölümlerden hemen sonra sıra imama geçer, o da tıpkı hizmetkârın ilk başta sözlerine başladığı gibi başlangıç yapar. Ardından almak, vermek, satmak, satın almak, haber vermek, fısıldamak, ses çıkarmak, bir şeyler anlatmak gibi ibadet esnasında yapılmaması gerekenleri sıralar. Yalnızca sessiz ve dikkatli olunması gerektiğini ve Âmin denilmesini vurgular. Eğer ibadet esnasında siyah türban giyilir, bele çift uçlu bıçak takılır ve de parmaklarda açık yara olur ise ibadetin engellenmiş olacağını söyler. İmam daha sonra ‘Günahları hafifletmenin Kaidesi’ni okur. Uzun bir süre bazı kişilere [muhtemelen Hz. Ali dışındaki üç Halifeye] yönelik çok feci beddualar eder ve ardından şunu söyler: “Hanefi, Şafii, Maliki ve Hanbeli mezheplerini, maymunlarla oynayanları, kara şeytanları yakalayanları, tüm Hristiyanların yanında Yahudileri ve Ali İbn Abu Talibin yiyip, içip, doyduğuna veya cinsel münasebet yaşadığına inanan herkesi Allah lanetlesin.” Sonrasında İmam, Açılış Bölümü, İki Hata Bölümü, Güneş ve Geniş Günışığı Bölümleri’ne kadar olan tüm bölümleri okur. Bu kısımları okuduktan sonra Ali’ye övgülerin sunulduğu ve tapıldığı bir bölüm olur ve aralarda birçok güruh okunur. Ardından İmam eline bir bardak şarap alır ve Hamdan el-Hasibi (el-Hüseyn Bin Hamdan el- Kūsaybi) tarafından salahiyet verilen bir geleneği okur. Bu kısımda Ali tek gerçek Tanrı olarak zikredilir, sonrasında 6. Bölüm, 9. Bölüm ezbere okunur, cemaat tekrar eder. İmam iki bardaktan şarap yudumu alır ve bardağı sağ tarafındakine uzatır, solunda oturan kişiden 3. bardağı alır ondan da bir yudum alır ve geri verir. Bardaklar elden ele dolaşır ve bardağı alan kişi verenin elini öper, bardağın dolaşma faslının sonunda ‘Âmin!’ denilir ve İmam Kuran’dan bazı mısralar okur. Sonrasında ‘Selam Bölümü’ İmam tarafından okunur ve cemaat tarafından tekrarlanır. Topluca af dilenir ve hep birlikte ayağa kalkılır, herkes birbirinin sağ ve sol ellerini öper, mumlar söndürülür, törenin masraflarını üstlenen zengin kişi, ezber kısımlarında yardımcı olan herkesin yanı sıra imama ve baş hizmetkâra, dirhem adı verilen zekât verir. Son olarak imam özet kısmını eline alır ve okur, sonrasında eğilir yeri öper, başını açar ve diğer cemaat üyeleri de aynısını yapar. Vaizler çoğunu imama sunmak üzere yiyecekleri yerleştirirler, imam kendine sunulan yiyeceğin bir kısmını yanındakilere dağıtır, sonra hep birlikte yer ve dağılırlar (Springett, 1922: 167-174).

Nusayrileri Hristiyanlığa Bağlama Çabaları

İngiliz ve Amerikan kayıtlarında, Nusayrilerin kutlamalarında içilen şarap, Hz. İsa’yı kutsamaları, Noel, Epifani (Tanrı’nın Görünmesi), Paskalya gibi Hristiyan bayramlarının kutlanması, İncil’de yer alan Havari ve Azizlere duydukları saygı gibi örneklerle bu inanç ile Hristiyanlık arasında benzerliklere dikkat çekilmektedir. Hatta bu örneklerle Nusayrilerin Hristiyan olduklarına dair ciddi iddialar dahi yazılmıştır. Örneğin Jowett, bu inanç sisteminin Hristiyanlıktan ödünç alındığını söyler (Jowett, 1826: 52), ancak mezhebin gizli toplantıları, bu toplantılarda kadınların ve çocukların dışlanması, ibadet ederken güneşe dönülmesi gibi fanatik uygulamalarına karşı çıkarlar. William Jowett’in “Ansari” adlı makalesinde yayınladığı mektuplarda misyoner etkinlikleri ve Nusayriler üzerinde çalışmaları açıkça görülmektedir. “Misyonerlerimizin birçoğu en azından onların bazılarını kazanmak için ellerinden geleni yapmaktadırlar. Ancak inatla sadece kendi ileri gelenlerini dinlediklerini ve yetiştirdiklerini başka görüşleri takip edemeyecekleri için çabalarından umutsuz olan misyonerlerimiz la-

net ederek onlardan ayrılmak zorunda kaldılar” (Jowett, 1826: 52; Letters Edifiantes et Curieuses, cilt I: 361-364).

Nusayrileri Hristiyanlığa çevirme çabaları sonuç vermeyince bu kez İslam etkisine saldıran Ainsworth, Nusayrilerin ilk Hristiyan kiliselerinden ve Antakya papalığından ayrılmalarının asıl nedenini, İslam’la birlikte çöküşleri olarak yorumlar. “İlk zamanlardaki din adamlarının anlaşmazlıklarından da görülebileceği üzere Muhammed sahtekârlığa dayalı müthiş inanç sistemini kurmuştu; onun yandaşları İsa’nın peygamberliğini kabul ederken bunu kendiliğinden ortaya çıkmış Arap peygamberinin yüceliği ile birleştirdiler. Görünüşe bakılırsa bu gözlerden uzak dağlı adamlar az sayıda kilise, daha da az sayıda öğretmenleri ile ve Antakya’nın ilim ve irfanından uzaklık yüzünden toplumla ilişkileri kopmuş bir durumda Müslümanlığın doktrinlerini kendilerine daha en başta telkin edildiği şekliyle kabullenmişlerdi” (Ainsworth, 1888: 44-5). “Birçoğu Dürzilerden ayırt edilemiyordu, bir kaç Maruni olmuştu. Nusayriler, tıpkı Şiilerin Ali’ye yaptıkları gibi, Halife Hâkim’i tanrılaştırmayı kabul etmişlerdi” (Ainsworth, 1888: 45-6). Dolayısıyla Nusayriler arasında Halife Hâkim’e büyük bir saygı duyulmaktadır. Ainsworth, bu tutarsız yorumlarını daha da ileri boyutlara taşıyarak “Putperestlik, Hristiyanlık, İslamiyet ve bunların sonuncusu İslamiyette yer alan Sünnilik ve Şiilik ve bunların içerisinde belki de en çok şüphe ve karmaşıklık yer aldığı ancak bazılarının bunu en güvenli liman olarak gördüğü Teizm dalgalarının etkileri sonucunda kendilerini dış dünyadan ayıran bu insanların savrulmalarının doğal sonucunu kendi adıma mümkün olduğunca basit bir yolla resmetmeyi istedim” der (Ainsworth, 1888: 48-9). Pococke’de (1738) benzer şekilde Nusayrî mezhebini Paganizm’in artığı olarak isimlendirir ve Türkler onları küçümserken Hristiyanlığa yatkınmış gibi gördüklerini söyler.

Sprigett de Secret Sects of Syria and the Lebanon’un XIII. “The Assassins” Bölümünde önce Haçlı Seferlerinden söz etme gereği duyar. Hristiyanlarla Müslümanlar arasında geçen bu kanlı savaşı anıp, okuyucusuna hatırlattıktan sonra, “Fakat Haçlı tarihi konumuzun kapsamı içine girmemektedir. Şimdiki Nusayrilerin kökeni olarak Assassinleri araştırıyoruz.” şeklinde not düşer (Sprigett, 1922: 118). Conder de Nusayriler için “Hristiyanlığı temsil eden ekmek yeme ve şarap içme ayiniyle bağlantılı olan törenleri vardır, ancak aynı zamanda, güneş ve yıldız taparlar; aya, yıldız, havaya ve şafak vaktine tapan kişiler olarak dört mezhebe ayrılırlar” der (Conder, 1889: 291). F. W. Hasluck, “Heterodox Tribes of Asia Minor” (Anadolu’da Heteredoks Aşiretler) adlı makalesinde Avrupalı seyyah, arkeolog ve Doğu araştırmacılarının Anadolu’da Hristiyanlık üzerine çalışmalar yaptıklarını anlatır. Örneğin Profesör Von Luschan ve öğrencileri bu türden çalışmalara yönelmişlerdir. Luschan, Early Inhabitants of Asia Minor (Anadolu’da İlk Yerleşimciler) adlı kitabında Anadolu coğrafyasının etnolojik ve dini farklılıklarını anlatır. Hasluck, Luschan ve öğrencilerinin yayınladığı çalışmalarda öne çıkan antropolojik yaklaşımların ve kişisel gözlemlerin anlaşılma gücüne ve yine bu tür çalışmalarda uygulanan genelleme yönteminin de yanıltıcı yönüne dikkati çeker. Örneğin Hasluck, İslam toplumunu tek grup olarak anlatan, Mezhep ayırımlarını Hristiyanlığın etkileri olarak kabul eden özellikle antropologların görüşlerini yanıltıcı bulur (Hasluck, 1921: 310). Hasluck’un çalışmasının temel amacı ise, Anadolu’da crypto-Hristiyanların Ortodoks olma-

yan dinsel uygulamaları sürdüren Hristiyan varlığına işaret etmektir. Hasluck'a göre bu Hristiyanlar "(1) en az Muhammet inancında olanlar kadar batıl inançları âdet edinen ilkel din formunda ve (2) Muhammet inancında Şia grubudur" (Hasluck, 1921: 310). Şia konusunda İran ve Anadolu Alevilerinden örnekler veren Hasluck, 'Kızılbaş' konusunun Şia sınıflamasında değerlendirilmemesi gerektiğine işaret eder. Çünkü Şia, birçok yan tarikat ve tekkelere bölünmüştür. Hasluck, düşüncelerine destek amacıyla bu konuda çalışan değişik araştırmacılardan da örnekler verir: "Sir Charles Wilson Anadolu Kızılbaşlarını İran Şia'sıyla değil daha çok Suriye Nusayrileriyle kıyaslar. Bent, özellikle Tahtacılar söz ederken, onların inanç sistemini Nusayrî ve Yezidilerle kıyaslar, Von Luschan ve Oberhummert'de bu konuda aynı görüştedir" (Hasluck, 1921: 340-41).

Sonuç

İngiliz ve Amerikan kayıtlarında, özellikle seyyah, misyoner ve araştırmacıların kaleme aldığı Nusayriler, nüfus olarak yoğunlukla Suriye'nin kuzeyinde Lazkiye bölgesinin dağlık ve düzlüklerinde yaşarlar. Bu bölgede çok sayıda köyleri bulunmaktadır. Nusayriler, 9. yüzyılın ikinci yarısından beri kuzey Suriye'de varlık gösteren, inanç sistemi olarak Karmatiler (Karmatian) ve Haşhaşiler (Assassin) gibi gruplardan yalnızca isim ve doktrin olarak ayrılan bir mezheptir. Samuel Lyde'nin tanımladığı Nusayriler şüpheli, kızgın, cahil ve özgürdür; kronik bir saldırgan korkusu içinde yaşarlar ve en küçük kıskırtma üzerine savaş açmaya hazırdırlar. Yasaları yazısız ve en basit şekildedir, gücün kurallarından başka hiçbir kurala saygı duymazlar. Yüzyılların mücadelesi insanları barbarlığa ve üzerinde yaşadıkları toprağı da (kırac) bir sahraya çevirmiştir (Lyde, 1860: 5-7). Ağır yaşam koşulları altında kendilerine özgü bir gelenek geliştirmişlerdir. İnanç sistemleri konusunda bazı çelişkili bilgilerin yanı sıra, araştırmacıların sunduğı genel olarak belirgin ortak özellikler ortaya çıkmaktadır.

Nusayriler, varlığı birliğı olan tek Tanrı'ya inanırlar. Bu konuda Lyde'nin verdiğı bilgileri özetleyecek olursak Tanrı dünyada kendisini Abel'den, Ebu Talib'in oğı Ali'ye kadar yedi kere insan şeklinde gösterdi, son tezahürü bunların en mükemmeliydi ve ilahî görünüşlerin gizemi bu son tezahürle tamamlanmış oldu. Bütün bu tezahürlerin her birinde Tanrı iki başka insanı daha kullandı; bunların ilki Tanrı'nın öz ışığından ve Tanrı tarafından, ikincisi ise birinciden yaratıldı. Bunlar, Tanrı'yla birlikte Maana, İsm ve Bab denilen birbirinden ayrılmaz Kutsal Üçleme'yi oluştururlar. Bunlardan ilki, bütün her şeyin anlamı, dirayeti, hakikati ve Tanrı'nın adlandırması olan Mânâ'dır. İkincisi Hedjah ya da örtü de denilen 'İsm' (isim) dir, çünkü Mana bir yandan kendisini insanoğıluna tanıtırken öte yandan onun altında şanı, zaferini gizler. Üçüncüsüne 'Bab' (kapı) denir, çünkü onun aracılığıyla önceki ikisinin bilgisine ulaşılır. Âdem zamanında, Abel, Maana; Âdem, İsm ve Cebrail de Bab'dı. Muhammed zamanında Ali Mana iken, Muhammed Peygamber, İsm; Hz. Muhammed'in ahbabı İranlı Selman el-Farisi Bab idi (Lyde, 1860: 110). Nusayrilerde 'Şeyh' terimi din öğretmenleri ya da dinî lider anlamında kullanılır. Bu mevki miras yoluyla geçer, ancak okumayı ve yazmayı bilen bir kişi de şeyh olabilir. Beyaz türban, beyaz gömlek, yelek ve geniş pantolonlar giyerler, kırmızı bir kuşak takarlar ve kırmızı potin giyerler. Silah taşımazlar. Hristiyanlar tarafından hazırla-

nan hiçbir yemeği yemezler. Fal (yıldız falı) baktıklarını, astrolojiyi okuyabildiklerini, dualarla bir kişiyi kötü ruhların etkisinden kurtardıklarını, muska hazırlayabildiklerini iddia ederler. Bazen aynı kişi hem dinî hem de dinî olmayan görevleri icra eder, ancak birçok örnekte kabilenin liderinin ve dinî yöneticisinin farklı kişiler olduğu görülür (Lyde, 1861: 363-64). Nusayrî mezhebinin inanç sistemiyle ilgili olarak anlatılan İngilizce kayıtların birleştiği konu ise, ismini Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin isimleriyle birleştirdikleri ve ilahlaştırdıkları Selman el-Farisi ile birlikte oluşturdukları kendi üçlemeleridir.

İnsanın, diğer ırk, din ve kültürü anlamak ve algılamak için kendi değerler sistemiyle mukayese yapması kuşkusuz doğal bir durumdur. Ancak konu Batılı seyyah, misyoner ve Doğu araştırmacıları olunca, bu seçkin ve bilinçli kitlenin yazılı ve sözlü anlatımlarında, kendi milletlerine açık ve gizli referans verme çabalarını da göz ardı etmemeliyiz. Nusayrîleri kaleme alan İngiliz ve Amerikan hemen her yazar, bu insanları ya kendi amaçları doğrultusunda nasıl kullanabilir, ya da bu mezhebin Hristiyanlığa yakın olan özelliklerini ortaya çıkararak nasıl bu yöne çevirebiliriz gibi kaygılar taşımaktadır. Bu kaygılar o kadar açık göndermelerle yazılmıştır ki ortaya çıkarmak için pek de özel referanslar aramayı gerektirmez.

KAYNAKÇA

- Ainsworth, William Francis (1888), *A Personal Narrative of the Euphrates Expedition*, Londra: Kegan Paul, Trench and Co.
- Conder, R. E., Claude Reignier (1889), *Heth and Moab*, Londra: Alexander P. Watt.
- Dupont M. (1825), "Accounts of the Nesseries, A People Inhabiting the Mountains Near Aleppo," *The Oriental Herald and Journal of General Literature*, cilt V. Londra: Longman, s. 639-643.
- Hasluck, F. W. (1921), "Heterodox Tribes of Asia Minor," *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, cilt. 51, Londra: Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, Haziran-Aralık 1921, s. 310-342.
- Jowett, William (1826), "Ansari" *Christian Researches in Syria and the Holy Land in 1823 and 1824*, Boston, New York: John P. Haven, C and G. Carvil, s. 49-53; *Christian Researches in Syria and Palestine in 1823 and 1824*, New York: Church Missionary Society, 1836. s. 16-18.
- Lyde, Samuel (1860), *The Asian Mystery Illustrated in the History, Religion, and Present State of the Ansairi or Nusairis of Syria*, Londra: Longmans; (özeti) *The North American Review* (1861), cilt XCIII (0093), sayı 193, Boston: Crosby, Nichols, Lee and Company, Ekim 1861, s.342-367; Ithaca, New York: Cornell University Library, 1999-2009.
- Salibi, Kemal ve Yusuf K. Khoury (1995), Editörler, *The Missionary Herald: Reports from Ottoman Syria (1819-1870)*, Beyrut: Royal Institute for Inter-Faith Studies.
- Springett, Bernard H. (1861), "Lyde's Asian Mystery," *The Ecclesiastic and Theologian*, cilt XXIII, Londra: Oxford, J. H. and James Parker, A. E. Mowbray; Cambridge, Hall and Son, s. 37-43.
- Springett, Bernard H. (1922), *Secret Sects of Syria and Lebanon*, Londra: George Allen and Unwin Ltd.
- Thomson, William M. (1848), "Travels in Northern Syria. Description of Seleucia, Antioch, Aleppo, Etc.," *Bibliotheca Sacra and Theological Review*, Düzenleyenler: B. B. Edwards ve E. A. Park, Andover: William H. Wardwell; New York ve Londra: John Wiley, s. 447-480.
- Walpole, F. (1851), *The Ansayrii, (or Assassins) with Travels in the Further East, in 1850-51 including a Visit to Nineveh*, cilt III, Londra: Publisher in Ordinary to Her Majesty.

SURİYE BÖLGESİNDE İKİ İNANÇ HAREKETİ: NİZÂRÎ İSMÂİLİLERİ VE NUSAYRİLİK

Ayşe ATICI ARAYANCAN¹

ÖZET

İslam'ın bâtın ve zahir anlayışı çerçevesinde birleşen Şii fırkalarından Nusayrîlik ve Nizârî İsmâîlîleri Fatimî iktidarından kurtularak Suriye bölgesinde benzer propagandalar yürütmüş, iktidar mücadelesi vermiş ve siyasî olaylarda taraf olmak zorunda kalmışlardır.

Bu makalede, Nusayrîlerin ve Nizârî İsmâîlîlerinin Suriye bölgesinde hâkimiyet kuran Selçuklu, Eyyubî, Moğol, Memlûklü ve Haçlılara karşı yürütmüş oldukları mücadeleler incelenirken, birbirileri üzerinde bıraktıkları itikadi etki üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nusayrî, İsmâîlîler, Râşidüddin Sinân, Nizârî, Suriye, Şii, Haçlı

TWO MOVEMENT IN SYRIAN REGION: NIZARID ISMAILIANS AND NUSAIRI

ABSTRACT

Uniting under the Islamic concept of the hidden and the obvious, shiite sects of Nusayri and Nizarid Ismailians were freed from the Fatimid Authority, spread propagandas in the Syrian region, carried out power struggle and had to take side in the political events.

The present article takes a close look at Nusayri and Nizarid Ismailians' struggles against Seljuks, Eyyubis, Mongols, Mamluks and Crusadors and sheds light on the effects that they made on each other's beliefs.

Keywords: Nusairi, Ismailians, Raşidüddin Sinan, Nizarid, Syrian, Shiite, Crusador

¹Dr. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Ortaçağ) Ana Bilim Dalı, ayse.atici2@gmail.com

1.Suriye Bölgesinde Nusayrî ve Nizârî İsmâîlîleri:

IX-XII. yüzyıllarda İslam dünyasını sarsan bâtnî yoruma dayalı birçok heterodoks grup ortaya çıkmıştır. Bu gruplardan Nusayrî, Dürzî ve Nizârî İsmâîlîleri, Suriye bölgesini kendi öğreti ve propagandalarını yayacak önemli bir merkez olarak görmüşlerdir. Bilindiği gibi Nusayrîlik, Muhammed b. Nusayr'a nisbet edilen, IX.yy'da İsmâîliye'den ayrılacak Hüseyin b. Hamdan el-Hasibî tarafından sistemleştirilen Şii bir fırkadır. Oluşumunu tamamlamasından itibaren Fatımîlerin baskısıyla Suriye'nin dağlık bölgelerine çekilerek Antakya civarında günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu fırkanın inançları, Şii-İsmâîlî nübüvvetin sürekliliğiyle ilgili inançlarının farklı formlarda ifade edilen değişik versiyonlarıdır (Sarıkaya 2002:14-15). Nusayrîlerin başına İbn Nusayr'dan sonra sırasıyla Muhammed b.Cündüb Ebû Muhammed, Abdullah b.Muhammed el-Cenân el Cünbûlânî, Hüseyin b.Hamdan el-Hasibî geçmiştir. el-Hasibî, Seyfû'd-Devle'nin Halep emirliği esnasında mezhebini alenen yayma imkânı bulmuş ve fırkaya ait kutsal metin olarak kabul edilen Kitâbu'l-Mecmu'u yazmıştır. Fırka Halep, Lazkiye, Cebel-i Nusayriyye ve Antakya bölgesinde varlığını sürdürmüş, bölgedeki diğer hareketler gibi zaman zaman siyasi hadiselerle taraf olmuştur (Sarıkaya 2006:1). Hasibî'nin ölümünden sonra Nusayrîlerde iki dinî merkez ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Seyyid Muhammed b.Ali-Cililî'nin yürüttüğü Halep'teki merkez, diğeri ise başkanlığını Seyyid Ali el-Cisrî'nin yürüttüğü Bağdat'taki merkezdir. El-Cillî'nin ölümünden sonra Halep'teki merkez Lazkiye'ye taşınmıştır. Daha sonra Cililî'nin öğrencisi olan Ebû Said et-Tebarânî, Hasibî'nin yöntemini izleyerek onun ilim ve felsefesini yaymaya çalışmıştır. et-Tebarânî döneminde Cebel-i Nusayriyye bölgesinde birçok emirlik ve bu emirliklerin komşularından korunmak için bazı kaleler bulunmakta idi (Türk 2005:45).

Aynı şekilde Fatimî İsmâîlîlerinden ayrılan ve büyük Selçuklu toprakları içersisinde otonom bir yapı kuran Hasan Sabbah, İran'da Alamut merkezli otoriteyi kurduktan sonra Suriye bölgesine yine Nusayrîler gibi Şii bir fırka olan Nizârî İsmâîlîlerini örgütlemek ve harekete yeni yandaşlar kazanmak için çok sayıda dâî göndermiş ve bölgede var olma mücadelesi vermiştir. Suriye'nin o dönemdeki siyasal bölünmüşlüğü ve geçmişten gelen köklü muhalif hareketlerin yarattığı gelenek Nizârîliğin ve Nusayrîliğin yayılması için elverişli bir ortam yaratmıştır. Bölgede hâkim güç olarak bulunan Suriye Selçuklu Melîği Tâcüddevle Tutuş'un 1095'te Berkyaruk ile Rey yakınında yapılan savaşta öldürülmesinin ardından (Sevim 2000:155) Suriye'de siyasal kargaşa iyice açığa çıkmış ve bölge çok sayıda küçük devlet arasında parçalanmıştır. Suriye, Selçuklu şehzadeleri ve emirlerinin savaş alanı hâline gelirken küçük bölgelerde hüküm süren hanedanlar genel kargaşadan yararlanarak bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Diğer taraftan Suriye halkı çok değişik din ve mezheplere mensuptu ve bölge zaten IX. yüzyıldan itibaren İsmâîllîğin merkezi olmuş, Fatımîlerin hâkimiyeti bu bölgeye kadar yayılmış ve Fatimî dâîleri bölgede açıkça faaliyetlerde bulunmuşlardır. Fatımîlerin sekizinci halifesi el-Mustansır'ın (1036-1094) uzun süren saltanat dönemi, Fatimî devletinin ihtişamına ve de hızlı gerilemesine şahit olurken onun ölümüyle birlikte İsmâîlî davasının çok büyük bir iç bölünme ile parçalanmasıyla birlikte (Lewis 1999:28; Gürel 2004:287) Nizârîyye ve Mustaliye İsmâîlîleri bölgede her iki kolda faaliyetlerine devam etmiş ve bölgede bulunan Dürzî

ve Nusayrî gruplarının bulunduğu alanlara yerleşmek için çalışmışlardır. Diğer taraftan Sünni, Mustalî, İsmâilî ya da bölgede bulunan Şii grupların büyük çoğunluğu Nizârî İsmâilîlerini İran'daki başarılarından dolayı, Suriye'de diğer güçlere karşı koyabilecek kuvvette görmeye başlamışlardır (Daftary 2001:394). Aynı dönem içerisinde Haçlıların bölgeye gelişiyile birlikte Suriye'de siyasal parçalanma daha büyük boyutlara ulaşırken, Haçlıların Suriye kıyılarını hızla ele geçirip Urfa, Antakya, Trablus ve Kudüs olmak üzere dört devlet kurmaları bu karışıklığı tetiklemiştir (Daftary 2001:394). Bölgede önemli bir güç olan Şii hareketlerden Nusayrîler Âsi Nehri'nin batısında bulunan eski Lazikiye bölgesinde (Gülçiçek 2005:1) Dürziler Cebel-i Dürzi bölgesinde, Nizârî İsmâilîleri ise Cebel-i Behrâ, Cebel-i Ensâriye gibi birbirlerine yakın alanlarda Sünni ve Hristiyan güçlere karşı ciddi mücadele ederken, propagandalarını yaymaya çalışmışlardır.

Nizârî İsmâilîlerinin propaganda faaliyetleri, İranlı olan ve emirlerini önce Hasan Sabbâh sonrasında Alamut yöneticilerinden alan Nizârî dai ya da liderleri tarafından üç dönemde yürütülmüştür (Lewis 1999:85; Daftary 2001:395). 1113 ve 1130 yıllarında sona eren ilk iki süreçte, iki rakip bölgedeki Selçuklu hâkimlerinin desteğinden yararlanarak önce Haleb sonra Şam'dan yürütülerek komşu bölgelere yerleşme teşebbüsünde bulunulmuş ise de başarılı olunamamıştır. Ancak 1131'de başlayan üçüncü dönemde propagandaları için gerekli olan merkezleri ele geçirip tahkim etmeyi başarmışlardır. Nitekim ilk hedeflerine ulaşmak için Suriye'nin merkezinde bulunan ve o zaman Cebel-i Behrâ denilen günümüzde ise Cebel-i Ensâriye adıyla bilinen dağlık bölgedeki bazı kaleleri almak için uzun süre mücadele ettikten sonra tahkim etmeyi başarmışlardır (Lewis 1960:1123; Lewis 1999: 85).

Suriye'ye Alamut tarafından gönderilen ilk Nizârî dâisi El Hekim el Münecim (Lewis 1955:358) XII. yüzyılın başlarında Büyük Selçuklu İmparatorluğuna tabi Suriye ve Filistin Selçuklu Meliki Tâcüddevle Tutuş'un oğullarından (Sevim ve Merçil 1995: 373) Haleb Meliki Rıdvan'ın korumasından yararlanarak Haleb'te ortaya çıkmıştır. Rıdvan Suriye'deki rakip emirler karşısındaki askeri güçsüzlüğünü çok iyi bildiği için kendisine yeni ittifaklar arayışı içerisine girmiş ve sırf bu nedenle Haleb'te açıktan açığa İsmâilîğin propagandasının El Hekim el Münecim tarafından yapılmasına göz yummuştur. Hatta daha da ileri giderek Nizârî inançlarının ve propagandalarının açıkça uygulanıp yayılmasına ve Haleb'i faaliyetler için üs olarak kullanılmasına izin verirken, İsmâilîlere davet evi (Dar'üd-da've) kurmaları için de yardımcı olmuştur (Lewis 1999: 86; Daftary 2001:396).

İsmâilî dâisi El Hekim el Münecim'in vefat etmesi üzerine Suriye Nizârî İsmâilîlerinin başına İranlı baş dai Ebû Tâhir geçmiştir. (Nizâm'ül-Mülk 2003:230; Lewis 1955:359). Ebû Tâhir de El Münecim gibi bölgede İsmâilî propagandasını sürdürmek için Haleb Meliki Rıdvan'ın desteğinden yararlanmış ve başta Haleb'in güneyindeki Cebel'üs Sümmâk olmak üzere İsmâilîliğe ilgi duyan halkın çoğunlukta olduğu bölgelerdeki müstahkem yerleri ele geçirmek için uğraş vermiştir (Daftary 2001:396). Ebû Tahir bu bölgede propagandasını sürdürürken bölgede Şeyzer'de hüküm süren Munkıziler ve Efâmiye hâkimi Halef b. Mülâib arasında paylaşılmıştır. Nizârîlerin yeni dâisi bu karışık dönemde özellikle Cebel-i Sümmâk,

Şeyzer ve Sermin arasındaki stratejik bölgedeki İsmâîlilere ciddi destek sağlamayı başarmıştır (Özaydın 2002:201).

Propaganda sürecinde Rıdvan'dan ciddi destek alan Nizârîler bölgede faaliyetlerine büyük hız verirken, Nizârîlere verdiği destekten dolayı Rıdvan halkın gözünde değer kaybetmeye başlamıştır. Bu değer kaybı aslında 1111 yılında Ebû Harb İsa b.Zeyd Muhammed el-Hucendî adlı bir fakih ve büyük bir tacirin beraberinde çeşitli ticari malları bulunan 500 yük ile Haleb'e gelmesi ve ona yapılan suikasttır. Bu suikasten sonra Haleb'teki Sünnî ve Şiiler Ebû Harb ve adamlarına yapılan bu hareketin doğru olmadığını söyleyerek Rıdvan'ı kınadıktan sonra İsmâîlilerden bir gruba saldırıp öldürmüşlerdir. Bu arada Suriye bölgesindeki İsmâîlî hareketleri Muhammed Tapar'ın dikkatini çekmiş ve Rıdvan'ı şiddetle kınamıştır. Rıdvan, Muhammed Tapar'ın baskısı ile Ebû Tahir'e destek veren Ebû'l Feth'in kardeşi Ebû'l Ganim ve yandaşlarını Haleb'ten çıkartmak zorunda kalmış hatta bunlardan bazılarını öldürtmüştür (İbnü'l Adim 1951:151; Sevim 2000:204; Daftary 2001:396; Merçil 2002:182).

Rıdvan'ın Haleb'te şiddetli bir hastalığa yakalandıktan sonra 1113 yılında ölmesi (İbnü'l Esir 1987:499; Sevim 1991:54) ile birlikte Nizârî İsmâîlilerin Haleb bölgesindeki konumları bozulmaya başlamıştır. Babasının yerine geçen ve yaşı küçük olan Melik Alp Arslan, başlarda İsmâîlilere karşı babasının siyasetini sürdürmüş, hatta daha da ileri giderek Haleb-Bağdad yolu üzerindeki Badî yakınlarında bir kale bile vermiştir. Nizârîler Melik Alp Arslan döneminde onun tecrübesiz ve genç olmasını fırsat bilerek yönetimde etkinliklerini artırıp kalabalık halk kitlelerini çeşitli yöntemlerle yandaşları durumuna getirmeyi başarmışlardır. Ancak meliklik yöneticileri ve Haleb'in ileri gelenleri (Âyân) aşırı İsmâîlî baskısından ciddi olarak endişe duymakta idiler. Diğer taraftan Rıdvan döneminden beri Haleb'deki İsmâîlî faaliyetlerini yakından izleyen ve zaman zaman uyarılar gönderen Muhammed Tapar, Melik Alp Arslan'a bir mektup göndermesi üzerine (İbnü'l Adim 1982:168; Sevim 2000:226; Sevim 2000:1-84) İsmâîlîliğin Haleb'te ve bütün Suriye'de yayılmasında önemli rol oynayan Ebû Tâhir ve Suriye'deki liderlerinden el-Hâkim el-Müneccim'in kardeşi ve önde gelen 200 İsmâîlî öldürülmüş, diğerleri hapse atılmış, mallarına el konulmuş, bir kısmı da kaleden aşağı atılarak öldürülmüştür. Bu olaydan kurtulabilen İsmâîlilerden bir kısmı Haçlılara katılmış, bir kısmı da değişik bölgelere dağılmışlardır. Suriye'de ve özellikle Haleb'te yerleşerek çeşitli yöntemlerle çoğalmayı başaran İsmâîlilere bu olay ciddi bir darbe vurmuştur (İbnü'l Adim 1982:168; Sevim 1983: 55; Hodgson 1955: 95). Haleb'te karşılaştıkları bu büyük darbeden sonra Nizârî İsmâîliler Şeyzer Kalesi'ni kendilerine üst yapmak istediler ise de bunda başarılı olamamışlardır. Çünkü kalede bulunan Münkizogulları bölge halkının yardımını alarak Nizârî İsmâîlilerinin hepsini öldürmeyi başarmışlardır. Böylece Suriye Nizârî İsmâîlileri propagandalarını yayacak kalıcı bir merkez ele geçirmezken, yerel halk ile teması sağlamış ve özellikle Nusayrîlere yakın olan Cebel'üs Sümmak, Cezr ve Şeyzer ile Sermin arasındaki Benû Ulaym bölgesinde çok sayıda yandaş kazanmakla yetinmişlerdir (Daftary 2001:398).

Suriye Nizârî İsmâîlileri Haleb'de uğradıkları kıyamın hemen arkasından artık üst olarak Güney Suriye'de yoğunlaşmaya başlamışlar ve Rıdvan'ın ölümünden sonra Haleb'de

bölgeyi ele geçiren Artuklu hükümdarı İlgazi ile dostça ilişkiler kurmuşlardır. Bu arada giderek propagandalarını yayan Haleb'eki Nizâriiler 1120 yılında İlgazi'den küçük Kal't Şerif Kalesi'nin kendilerine verilmesini isteyebilecek kadar güçlü bir duruma erişmişlerdir. Ancak zor durumda kalan İlgazi bu kaleyi onlara bırakmakta isteksiz olduğu için çözümünü sarayı yıktırmakta bulmuştur. Nizâriiler, bu olaya tepki olarak sarayın yıkımına nezaret eden daha önce de Haleb Nizâriilerinin kıyımına karışmış olan Kadı İbn El Keşşeb'i 1124 yılında birkaç fedâi aracılığıyla öldürmeleri üzerine Nizâriiler Haleb'teki varlıklarını uzun süre devam ettirememişlerdir (Daftary 2001:398).

Ebû Tâhir'in Alp Arslan tarafından öldürülmesinin ardından Suriye'deki Nizâri İsmâililerin başına Behrâm adlı şahıs baş dâi olarak geçmiş ve oradaki propagandayı devam ettirmiştir. İran kökenli olan Behrâm İsmâilî olduğu gerekçesi ile Bağdad'ta 1102 yılında Berkyaruk'un emri ile öldürülen yüksek düzeyde Selçuklu yöneticisi olan El Esedabadi'nin yeğeniydi. El Esedabadi'nin öldürülmesinin ardından İran'dan Suriye'ye kaçmış ve bu bölgede İsmâilî davası için gizliden çalışmaya başlamıştır. Baş dâiliğe yükselince Suriye Nizâriilerinin merkezini Haleb'ten güney Suriye'ye taşımış (Lewis 1999:89; Daftary 2001:398) ve bu bölgede İsmâilîliği yeniden canlandırarak Şam ve civarında hatırı sayılır bir güce sahip olmuş, propagandasına devam etmiştir.

Bu arada Behrâm, gizliden yürüttüğü propagandasında önce Şam yöneticisi Zahirüddin Atabeg Tuğtegin ve veziri Ebû Ali Tahir ile dostluk kurmuştur. Ayrıca yeni vali İlgazi ile yakın ilişki kurup davasını Halep'te açıkça başlatmıştır. Diğer taraftan Şam 1126'da Frenkler tarafından tehdit edilen Tuğtegin kendisine destek olacak güçler aramaktaydı. Bu konuda kendisine destek verecek ve şartları uygun olan İsmâilîler ile Haçlı savaşları esnasında bağlantı kurmuş, böylece 1126 yılında İsmâilîler bölgede giderek güç kazanan Haçlılara karşı koyabilmek için Tuğtegin'in birlikleri ile birleşmişlerdir. Şam'ın Türk atabeyi Tuğtegin Behrâm'a resmî koruma sağlamış, böylece Nizâri İsmâilîlerinin durumu bu bölgede daha da sağlamlaşmıştır. Hatta Tuğtegin Nizâri propagandasının daha iyi yürütülmesi için Kudüs Latin krallığının sınırında bulunan ve sürekli Frenk tehdidi altında bulunan uç kalesi Banyas Kalesi'ni onlara vermiştir (İbnü'l Esir 1987:518; Daftary 2001: 411; Nanji ve Dafray 2007:4). Bu arada Nusayrîlerin yaşadığı Banyas'ın kuzeyinde Hermon Dağı'nın batı yamacındaki Vadi't- Teym bölgesi Nizâri İsmâilîlerinin dikkatini çekmiş ve Barak b. Cendel'in öldürülmesinden sorumlu tutulan Behrâm 1128'de Vadi't - Teym'i ele geçirmek için yola koyulmuştur. Ancak, Barak b. Cendel'in yerine geçen ve onun öcünü almak isteyen Dahhâk b.Cendel çok güçlü bir şekilde karşılık vermiş ve aralarında yapılan savaşta Nizâri İsmâilîleri büyük bir kayba uğramış, Behrâm da öldürülmüştür (İbnü'l Esir 1987:518). Bu hazin yenilgi ile birlikte Tuğtegin'in de aynı yıl ölmesinin ardından Nizâriilerin güney Suriye bölgesindeki durumu değişikliğe uğramıştır (Lewis 1999: 89; Daftary 2001:411). Tuğtegin'in yerini alan Tac'ül Mülûk Burî Nizâriilere destek veren El-Mezdakânî'nin Haçlılar ve İsmâilîler ile iş birliği yapmasından dolayı 1129 yılında öldürdükten sonra başını kale kapısına asmış, daha sonra Şamdaki Nizâri İsmâilîlerine karşı büyük bir kıyam gerçekleştirmiş ve yaklaşık altı bin İsmâilîyi öldürüp mallarını yağmalamıştır (İbnü'l Esir 1987:519). Bu arada Dımaşk'taki

katliamdan sonra Behrâm'ın yerine geçen Banyas Kalesi reisi İsmail, Nusayrî halkının kendisine ve mahiyetindekilere karşı ayaklanıp öldüreceklerinden korktuğu için hemen Haçlılar ile iş birliği yapmış ve Banyas Kalesi'ni onlara teslim etmiştir. İsmail, adamları ile birlikte Haçlıların yanına gittiğinde (1129 yılında) uğradığı hakaret ve zillete maruz kalarak ölmüştür (İbnü'l Esir 1987:519). Böylece Suriye Nizârieleri Behrâm yönetimindeki gerçekleştirdikleri müstahkem kaleler elde etme ve bölgeye hâkim olma konusunda başarısız olmuşlardır.

1129 yılında uğradıkları büyük kaybın sonunda yaklaşık yirmi yıl süren sonraki zaman sonunda kalıcı bir merkez elde etmeyi başarmışlardır. Daha sonra Nusayrîlerin yaşadığı ve Nizârielerin de merkez olarak kullanabilecekleri çok sayıda kale barındıran Helat ile Cebel-i Sümmâk'ın güneybatısındaki kıyı şeridini arasındaki dağlık bölgeyi kapsayan Cebel-i Behrâ üzerine yoğunlaşmaya başlamışlardır. Yeniden toparlanan Nizârieler Şam'da uğradıkları kıyımın üstünden yirmi yıl bile geçmeden yerel Sünnî yöneticilerin düşmanlığına ve Antakya ve Trablus Şam'da ki Haçlı devletlerinden gelen tehdide rağmen Suriye'de Nusayrîlerin de çoğunlukta olduğu bölgede oluşan bir ağ kurmayı başarmış ve suikastlarına hız vermişlerdir. Bu dönemde Suriye İsmâileri gibi Cebel-en-Nusayriyye diye adlandırılan Semnian Dağı'nı kendilerine karargâh edinmiş olan Nusayrîler, İsmâîliler ile mücadele etmek zorunda kalmış hatta aralarında ciddi düşmanlıklar başlamıştır (Zehra 1989:68). Bu arada Nizârieler, kendilerini ağır yenilgiye uğratarak Behrâm'ı öldürmüş olan Vâdi't Teym'in boy başkanı Dehvak b. Cendel'i 1149 yılında öldürmüşlerdir. Ardında 1152 yılında Nizâri fedailerinden Trablus kontu II.Raymond ile kendisine eşlik eden ünlü Haçlı komutanı Merleli Ralph'i Trablus kapılarında öldürerek propagandalarını sürdürmüşlerdir. Ancak Trablus kontunun öldürülmesine kızan Haçlılar, Suriyeli Müslümanlara saldırırken Tapınak Şövalyeleri hem Nizâri hem de Nusayrî topraklarını basmıştır. Zor durumda kalan Suriye Nizârieleri Tapınak Şövalyelerine 2000 altın vergi ödemeyi kabul etmek zorunda kalmışlardır (Daftary 2001:413-414; Childress 2003:86; Willey 2005: 42).

Daha sonraki dönemde Suriye Nizârieler, Râşidüddin Sinân ile tarihlerinde yeni bir döneme girmişlerdir. Basra'da büyüyen ve burada eğitimini tamamladıktan sonra Nizâri İsmâilliliğini kabul etmiş ve Alamut'a giderek burada Alamut efendisi II. Hasan ile eğitim görmüş olan Râşidüddin Sinân (Daftary 1995:442;Daftary 2001:413-414; Childress 2003:87; Willey 2005:44) Alamut'ta askerî eğitim ve İran İsmâîlilerinin propaganda taktiklerini öğrendikten sonra II. Hasan tarafından onun yeni doktrini yani kıyameti ilan etmesi haberini etrafa yaymak için 1162 yılında Suriye bölgesine kıyamet ilanının hücceti olarak gönderilmiştir (Madden,1862:192; Daftary 1995:442; Mirza 1997:24; Halm 2001:184; Jamal 2002:38; Willey 2005:44; Nanji ve Daftary 2007:5) Nureddin Mahmud b.Zengî'nin hâkimiyetindeki Musul, Rakka ve Haleb üzerinden gizlice Suriye'ye geçen Râşidüddin Sinân sonunda Cebel-i Behrâ'daki en güçlü Nizâri kalesi olan Kehf Kalesi'ne ulaşmış ve Suriye Nizâri İsmâîlilerinin liderliğine getirilmiştir (Mirza 1997:24; Daftary 2001:413). Râşidüddin Sinân, Suriye bölgesinde hâkimiyete geçer geçmez ilk iş olarak bölgeyi tahkim edip Rusâve ve Havâbi kalelerini eski hâline getirtip, Tapınak Şövalyelerinin yönetiminde bulunan Uleyke'yi sınırları

içerisine almıştır. Aynı zamanda başta Mesyaf, Kehf ve Kadmus olmak üzere Nizârî kaleleri arasında gidip gelerek Nizârî İsmâîlileri arasında çıkan anlaşmazlıkları çözerken (Lewis 1999:95; Daftary 2001:413; Nanji ve Daftary 2007:6; Kaygusuz 2004:116) Haçlılara karşı zayıf düşmüş Nusayrîlerin elinde bulunan kaleleri savaştan ele geçirmiştir. Râşidüddin Sinân Vâdiluyûn bölgesini ele geçirip, yandaşlarını kışkırtıp kullanmak amacıyla birer cennet hâlinde imar ettiği bu yerlerdeki faaliyetleri ona kötü bir şöhret kazandırmıştır. Nusayrîler ise yurtlarını geri almaya çalışırken, İsmâîliler Nusayrî topraklarında yeni bir düzen kurmaya çalışmış ve birbirilerine düşmanlıkları devam etmiştir (Tavil 2004:228).

Bu arada Râşidüddin Sinân bölgede bulunan Tapınaklara yıllık bac (yol vergisi) ödemeyi devam ettirmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu durumdan rahatsız olan Râşidüddin Sinân, Tapınak Şövalyelerine verdiği yıllık bac vergisini kaldırmak amacıyla 1173 yılında Kudüs Kralına bir elçi heyeti gönderip anlaşma sağlayarak, Kudüs Kralı Amalric bac vergisini kaldırılmasına dair söz almıştır. Ancak bu durum Tapınak Şövalyelerinin pek hoşuna gitmemiş ve dönüş yolunda Nizârî elçileri Walter adlı bir Tapınak Şövalyesi tarafından pusuya düşürülerek öldürülmüştür. Kudüs Kralı Amalric Tapınak Şövalyelerini cezalandırmak istemiş ise de 1174 yılında ölmesinin ardından Râşidüddin Sinân ile Haçlılar arasındaki barışçıl görüşmeler sonuçsuz kalmıştır (Daftary 1995:442; Daftary 2001:428; Nanji ve Daftary 2007:6). Bu arada Nureddin Zengî ile Râşidüddin Sinân arasında Nizârî İsmâîlilerin Suriye bölgesindeki faaliyetlerinden dolayı gergindir. Nureddin Zengî döneminde Eyyubî Sultanı Salâhaddin Mısır'ı tamamıyla işgal ederek Fatimî iktidarını yok edip kontrolü ele geçirmiş ve Haçlılara karşı planlı bir savaşa girmişti. Zengî'nin Kudüs Kralı Amalric ile aynı yıl içerisinde ölmesi ile Salâhaddin hem Haçlılara karşı hem de Müslümanlara karşı kuvvetli bir rol üstlenmiş ve Nizârî İsmâîlilerinin, (Kaygusuz 2004:122) Zengîlerin ve Nusayrîlerin en tehlikeli düşmanı haline gelmiştir. Bu koşullar altında hem Nizârîler hem de Zengîler, Salâhaddin'e karşı müttefik hareket etme çabası içerisine girmişlerdir. Salâhaddin önce Şam'a (1174) girmiş, sonrasında kuzeye doğru yürümüş ve Humus'u ele geçirdikten sonra Haleb'i kuşatmıştır. Nitekim Nureddin Zengî'nin ölmesi üzerine Dımaşk'taki emirler tarafından Suriye'ye davet edilen Sultan Salâhaddin uzun uğraşlar sonucunda Suriye'deki hâkimiyeti ele geçirmiştir. 1174 tarihinde Abbâsi halifesi Mısır, Suriye ve el-Cezîre üzerinde Salâhaddin'in hakimiyetini tanıdığına dair taktidini (sened) gönderdikten sonra sultan, bağımsızlığını ilan edip kendi adına hutbe okutmuştur (Şeşen 1995:20). Bu arada Zengîlerin başına geçen Nureddin Zengî'nin oğlu Melik el Salih'in naibi Gümüştigin, Râşidüddin Sinân'a haberciler yollayarak toprak ve para karşılığında Salâhaddin'e suikast düzenlenmesini istemiştir (Lewis 1999:96; Childress 2003:89). Bölgede kendilerine büyük tehlike oluşturan Salâhaddin'i ortadan kaldırmak için bu teklifi kabul eden Nizârîler, Salâhaddin'e iki suikast düzenlemişler ise de başarısız olmuşlardır (Daftary 2001:430; Kaygusuz 2004:122). Bu olaylar üzerine Salâhaddin, Nizârîlerden öç almak için Nizârî topraklarını saldırarak Mesyaf Kalesi'ni kuşatmış, ancak kuşatma çok kısa sürmüştür. Çünkü komşusu Nizârîler ile iyi geçinmekte fayda gören dayısı Şihabeddin Mahmud b.Tekeş'in aracılığıyla Râşidüddin Sinân ile ateşkes yapmak zorunda kalan Salâhaddin, Nizârî İsmâîli topraklarından çekilmek zorunda kalmıştır (İbnü'l Esir 1987:349; Mirza 1997:35; Daftary 2001:420; Mönhring 2008:53;). Nizârîler

tarafından iki kez suikaste uğrayan Eyyubî Salâhaddin, aldığı tehditler sonucunda korkmuş, aralarında barış sağlanmış, hatta Râşidüddin Sinân ve Eyyubî Salâhaddin Frenklere karşı birlikte hareket etmeye başlamışlardır. (Daftary 2001:420).

Diğer taraftan Suriye Nizârî İsmâîlileri kaleleri özellikle Cebel-i Behrâ'da satın aldıkları ya da ele geçirdikleri kalelerin önce Nusayrî daha sonra Haçlıların elinde bulunmakta idi, bölge halkı çoğunlukla Nusayrî idi. Ayrıca Frenk kalelerinin çoğu İsmâîli kalelerinin çok yakınından bulunuyordu (Kaygusuz 2004: 126) ve mecburen Nizârîler, Frenkler ve Nusayrîler ile ilişki kurmak zorunda idiler. Bu dönemde Nusâyri ve İsmâîliler arasındaki düşmanlık devam ediyor, Nizarâiler, Nusayrîlere karşı güçlerle anlaşıp onlara saldırmaya devam ediyorlardır (Tavil 2004: 228). Nusayrîler ise bölgede varlıklarını sürdürebilmek için Haçlı Seferleri esnasında Haçlı ordularına yardım etmiş ve Müslümanların aleyhinde Hristiyanlara destek olmuşlardır (Üzüm 2007: 271) Aslında bu süreçte Nusayrî toplumu Haçlılara karşı büyük mücadeleler vermiştir. Haçlı Seferleri Nusayrîlerin yaşadığı en büyük felaketlerden biri olmuştur. Merkezleri Lazikiye ve çevresinin Eyyubî Salâhaddin tarafından Haçlılardan kurtarılmasının ardından Nusayrîler Eyyubî hâkimiyetine girmiştir.(Tavil 2004: 240; Üzüm 2007: 271) Haçlılara verdikleri destekten dolayı Eyyubî Selâhaddin tarafından hem Suriye İsmâîlileri hem de Nusayrîler cezalandırılmışlardır. Ancak daha sonra Nizârî İsmâîlileri Frenklere karşı ilişkilerinde Eyyubî Salâhaddin'in tarafında yer almayı tercih etmişlerdir. Bunun nedeni Tapınak Şövalyelerinin düşmanca tavırları ve Hospitalerin İsmâîlilere karşı Kudüs'un resmi politikasından memnuniyetsiz olmaları idi. Ayrıca Hospital Şövalyelerinin 1186'da el-Kadmus'un yakınında bulunan El-Markab'daki askeri garnizonlarına düzenledikleri saldırı, Râşidüddin Sinân'a, Salâhaddin'e destek vermek dışında başka bir seçenek bırakmamıştır (Kaygusuz 2004: 128).Frenk Krallığı ile mücadelesine devam eden İsmâîliler, 1192 yılında Sur'da Amalric'in kızı İsabella'nın kocası ve Kudüs'un yeni seçilmiş Frenk Kralı olan marki Mont Ferratlı Condra'ı öldürerek en büyük eylemlerini gerçekleştirmişlerdir (Mirza 1997: 24; Lewis 1999: 100; Hamilton 2000:108; Childress 2003: 92). Suriye İsmâîlileri, Halep'te Salâhaddin'le, Haçlılarla ve onun yakınında oturan Nusayrîler ile ilişkilerinde Alamût'un görülebilir egemenliği ile hareket ederken, Râşidüddin Sinân'ın hâkimiyeti altında uzunca bir süre varlıklarını başarılı bir şekilde korumuşlardır (Lochart ve Hodgson 2008: 202) .

Râşidüddin Sinân, kendisine Suriye Nizârîleri arasında hareketin Alamût'taki merkeziiktidarından bağımsız hareket etmesini sağlayan benzeri görülmemiş bir saygınlık kazandırmış ve imamlık iddiasında bulunmuştur. Bu dönemde Suriye Nizârîleri, Rudbar ve Kuhistan Nizârîlerine göre daha çeşitli Şii görüşlerinin etkisinde kalmış ve Râşidüddin Sinan kendi öğretisine belirgin bir Suriye karakteri verirken, İsmâîlileri etkileyen yerel gelenekleri kabul ettirmiştir. Özellikle Suriye İsmâîlilerinin düşüncelerinde kıyamet öğretisi ortaya atıldığında İran İsmâîlileri tarafından fazla önemsenmeyen ya da bilinmeyen bazı yaygın Şii motifler göze çarpmaktadır. Nitekim Ali'nin ilk yandaşlarından Ebû Zer, Suriye İsmâîlilerinin düşüncesinde önemli yer tutmuştur. Daha sonraki Suriye Nizârî İsmâîlî metinlerinde Dürziler ve Nusayrîlerde bulunan ruh göçü ya da tenasüh/reenkarnasyonu taşıyan inançlar ifade edilir. Nitekim Suriye Nizârîleri yüzyıllar boyunca komşuları olan ve benzer itikada

mensup Nusayrilerden etkilenmişlerdir. Hatta Râşidüddin Sinân ile Nusayriler Cebel-i Behrâ bölgesinde bir arada yaşamışlardır. Bu süreç içerisinde zaman zaman Nusayriler, Nizari İsmâîliliğine katılmışlar özellikle Frenklere karşı birlikte hareket etmişlerdir. Bu yüzden kuşkusuz Suriye Nizârililerinin ruh göçü ile ilgili düşüncelerinin ana kaynağı Nusayrîliktir (Daftary 2001:432)

Bu arada Râşidüddin Sinân'ın 1193 yılında Kehf Kalesi'nde ölmesi ile birlikte onun yerine yine İranlı bir dai olan Ebu Mansur b.Muhammed ya da diğer adı Nasr El Acemî geçmiştir (Mirza 1997:39) ve Râşidüddin Sinân döneminde sarsılan Alamut otoritesini yenden kurmayı başarırken, Salâhaddin'den sonraki Eyyubî yöneticileriyle genel olarak dostane ilişkiler içerisinde bulunmuş, müttefik olarak görmeye devam etmiş ve Râşidüddin Sinân'ın aksine Frenkler ile aralarındaki ilişkinin düzelmesi için de çaba sarf etmiştir. Hatta Nasr El Acemî'nin daveti üzerine Kudüs Kralı'nın ve Montferrat'lı Conrad'ın dul karısının yeni kocası Champagne'lı Henry Acre Akkada'dan Antakya'ya giderken 1194 yılında İsmâîlileri ziyaret etmiştir (Kaygusuz 2004:128). Bu dönemde Nusayriler ise Suriye İsmâîlileri ve diğer muhalif gruplarla yapılan mücadele ile Sincar dağlarından gelen Emir Mekzûn es-Sincarî'nin muhalifleri yenmesi ile merkezleri olan Lazikiye bölgesini yeniden ele geçirmiş ve Nusâyiriler belirli bir rahatlığa ulaşmıştır (Üzümler 2007: 271).

Bu arada Alamut'ta bulunan Celâleddin III. Hasan yeni siyasetinin yani Sünni şeriatın uygulanması ve camiler yapmalarını talimat vermiş ve Celâleddin III. Hasan elçiler ile birlikte Suriye Nizâri İsmâîlilerine bir mektup yollayarak Abbasi Halifesi El Nasır ile ittifak yaparak Eyyubî yöneticileri ile ilişkileri daha iyi kurulmasını istemiştir. Suriye Nizârilileri bu talimata uymuş hatta hiçbir Sünni yöneticiye suikast düzenlemezken, Haçlılar ile diplomatik ilişkilerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Ancak daha sonra kendilerine müttefik olarak gördükleri Eyyubîlere destek vermek hem de kendilerine yapılan Haçlı baskısına tepki olarak 1213 yılında Antakya Kontu IV. Behemond'un oğlu Raymond'u öldürmüşlerdir (Lewis 1999: 101) IV. Behemond'un ölmesi için Kevabi Kalesi'ni kuşatması üzerine Nizârilere destek için, Eyyubî Melik El Zahir ve Eyyubî Şam Melik'i I.Adil'in kuvvet yollaması ile Haçlılar, kuşatmayı kaldırmak zorunda kalmıştır (Daftary 2001: 449).

Bölgede bulunan Şii hareketlerden Suriye Nizâri İsmâîliler ve Nusâyiriler bir yandan Haçlılar, Eyyubiler, Tapınak ve Hospitaller ile mücadele ederken Moğol saldırılarından dolayı güç durumda kalmışlardır. Moğollar'ın Bağdad'ı ele geçirdikten sonraki hedefi Eyyubileri ortadan kaldırmak olmuştur. Bağdad'tan iki yıl sonra Halep'i ele geçirmişler, ardından Şam ve Hemat teslim olmuştur (Daftary 2001: 449). Suriye'deki Moğol ordusunu komuta eden Ketboğa, Şam'a girince dört Nizâri kalesi komutanı korkudan kalelerinin anahtarını Moğollara teslim etmiştir. Ancak Moğol ordusu Memlüklu El Muzaffer Kutuz'un ordusu ile 1260 yılında Ayn-ı Calût mevkiinde yaptığı savaşta ağır bir yeniliye uğraması ve Ketboğa'nın öldürülmesi üzerine bölgeden çekilmek zorunda kalmışlardır (Koprman 2005: 97). Bu savaşta önceleri Mısır'da elçilik görevinde bulunan ve sonrasında Nizâri İsmâîlilerin o dönemdeki dâisi Raziyyeddin Eb'ül Ma'ali ve Nusayirler (Tavil 2004: 252) Ayn-ı Calût

savaşında Müslüman güçlerle birlikte hareket etmiştir. Raziyyeddin savaştan sonra Moğollara teslim edilen kaleleri yeniden ele geçirmeyi başarınca kaleleri Moğollara teslim eden kale komutanlarını da cezalandırmıştır. Daha sonra Memlûklü Baybars'a elçiler ve armağanlar göndererek dostça ilişkiler kurmaya çalışmıştır (Lewis 1999: 103). Baybars bu dönemde Nizârilere bazı ayrıcalıklar tanıırken, Nizâriilerin iç çekişmelerinden de yararlanarak özellikle onları bölmek için çeşitli aralıklarda başkan tayin etmiştir. Bu dönem de Suriye İsmâîlilerinin elinde Mesya, Kadmus, Kehf, Kevabi, Rusafa, Manika, Ulayka ve Kuleya olmak üzere sekiz adet kale bulunmaktaydı ve propagandaları devam etmekteydi (Halm 2001: 184; Daftary 2001:449; İbn Batuta 2004: 116; Nanji ve Daftary 2007:9). Nusâyriilerin elinde ise merkezleri Lazikiye bulunmakta idi. Aslında gerek Nizâriilerin elinde bulunan bu kaleler gerekse Nusayrî bölgesi Moğol saldırılarından sırf Memlûklü hükümdarı Baybars tarafından ele geçirildikleri için kurtulup ayakta kalmışlardır. Baybars, Nusayrîlerin dinî önderliğine Belkinî'ye atamış (Tavil 2004: 254) böylece Nusayrîler ve Nizârî İsmâîlilere yeni efendiler vererek onları özerk bir toplum olarak bir süre kendi hâllerine bırakmıştır (Lochart ve Hodgson 2008: 202).

Diğertaraftan Memlûkler döneminde Nusayrîlerin de yaşadığı Cebel-i Ensârî'ye'nin güneyinde bulunan kaleleri İsmâîlilerden alan Sultan Baybars halkın İslami anlayışın mensup zümrelere katılması için teşebbüslerde bulunmuştur (Üzüm 2007: 271) Suriye Nizâriilerin ellerinde kalan son kalesi Kehf'in de 1273 yılında Memlûkların eline geçmesiyle Suriye Nizâriilerine karşı Sünni politika uygulamıştır. Baybars aynı şekilde bölgede bulunan Nusayrîlere de benzer politika uygulayarak, Nusayrîlerin Sünni olmaları yönünde baskı kurmuştur. Hatta her beldeye cami yaptırılarak masrafların bölge halkı tarafından karşılanmasını istenmiştir. Bu baskılar Sultan Kalavun zamanında da devam etmiş hatta İsmâîlilere ve bölge halkına karşı sert tutumlarda bulunan Kalavun döneminde fırkaya girmek yasaklanmıştır. (Üzüm 2007:271). Ayrıca İbn Teymiye'nin Nusayrîler hakkında çeşitli hakaretler ve karalamalar içeren fetvasını başka fetvalar izlemiştir. Bu fetvalar yüzünden Nusayrîlerin malları yağma edilmiş ve on binlerce Nusayrî öldürülmüştür (Türk 2005: 46)

Memlûklerden sonra Suriye'ye hâkim olan Osmanlılar döneminde de Suriye Nizâriilerine yarı özerk bir statüde varlıklarını sürdürmelerine izin verilmiştir ve bu durum Suriye Nizâriilerin Moğol saldırılarından sonra bir daha toparlanamayan İran Nizâriilerinin tersine varlıklarını koruma imkânı vermiştir (Mirza 1997:65; Daftary 2001:460).Diğer taraftan Nusayrîler, özellikle Mercidâbık Savaşı sonrasında Osmanlı idaresine girmiş, uzun süre Halep'te mahallî şeyhlerin denetiminde baskı altında da olsa serbest bir hayat yaşamışlardır (Üzüm 2007: 271).

2. İtikât Olarak Yakınlıkları

Nusayrîlerin ve İsmâîlilerin düşünce ve inanç yapıları büyük çapta benzerlik göstermektedir. Nusayrîler her ne kadar kendilerini İsmâîli fırkasına nispet etmiyorlarsa da bunlar, İsmâîliye'nin Suriye bölgesinde bulunan Suriye Nizârî İsmâîlileri, Mustâlî ve Dürzî gibi bazı kollarıyla kısa süre de olsa birleşmişler ve İsmâîliye'nin, İslam'dan anlayışından kısmen uzaklaşan gruplardan etkilenmişlerdir.

Nusayrîler ve Nizarîler İsmâiliye'nin özellikle şeriatın bir zahîri bir de bâtını olduğu görüşünü esas almışlardır. Aynı şekilde ortak akideleri üzerinde İsmâiliye mezhebine mensup bilginler topluluğunun X.yy.da Basra'da ortaya çıkarttıkları yeni dinî bir yorumun ve felsefe akımının İhvân-üs-Sefa adıyla bilinen bilginler topluluğunun, ahlakta Sokrates'i, mantıkta Aristo'yu, matematikte Pythagoras'ı, metafizikte Eflatun'u örnek alarak X.yy'da başlattıkları ve dinde reformasyonu öngören, akli, bilimi ve mantığı ön planda tutan öğretinin hem Nusayrîlik hem de Suriye Nizarîleri üzerinde etkisinin olmasıdır (Gülçiçek, 2005: 260–280). Aslında Nusayrîlik uluhiyyet ve kâinatın yaratılışı ile ilgili inançları İsmâilîliğin nübüvvetin sürekliliğiyle ilgili inançlarının farklı formlarda ifade edilen değişik versiyonlarıdır ve bu şekliyle eski Mezopotamya'daki Gnostik inançların, Sâbilîliğin ve Yeni Eflatuncu felsefenin yeni yorumlarla güncelleştirilmesinden ibarettir (Sarıkaya 2002: 15).

Nusayrîye inanç sistemi olarak, İslamiyetin İsmâilî yorumuna, tasavvufa, tenasüh, hulul nazariyesine, Ehl-i Beyt sevgi ve saygısına dayanmaktadır. Ruh göçünün egemen olduğu Nusayrîlikte insan belli eğitim aşamalardan sonra insan-ı kâmil şeklinde gelişerek fenafillâh mertebesine yani Tanrı'nın varlığında yok olma aşamasına ulaştığı görüşü mevcuttur (Gülçiçek 2005:260–280). Velâyet rehberi Hz. Ali, fenafillâh mertebesinde Tanrı'nın varlığında yok olan ve Hz. Âdem'den beri bütün peygamberlerde tecelli eden (beliren) ilâhî nurun, hidayetin ışık kaynağıdır. İsmâililikte ise peygamber, İnsan-ı Kâmil'den başka bir şey değildir. Peygamber halkı idare etmek için akıldan taşan bilgileri zâhiri kisveye sokmuştur. Bunun İsmâilîğin meydana çıkması için kaim ül-zaman olan imama ihtiyaç vardır. Bu imam gaybî ve gizli şeyleri bilir (Samancıgil 1945:144) şeklinde yorumlanarak her iki hareket İnsan-ı Kâmil noktasından birleşmektedir.

Nusayrîlikte İsmâililikteki gibi mezhebi kabul etmenin bazı usulleri vardır. İsmâililikteki gibi çeşitli aşamalardan geçtikten sonra İmam huzurunda kutsal görevlerini yerine getireceği, ilke ve kurallara ters düşmeyeceği için söz verilir (Ebu'l Fedâil 1948:35). Nusayrîlikte yola talib olan bir canın, her şeyden önce bir mürşide el vermesi; yol ve erkân hususunda bilgi sahibi olması gerekir. İnanç ve töre kurallarını bilen ve sırrı sır eden bir can, kırk günlük, yedi veya dokuz aylık melik (sınama) dönemlerinde sonra yapılan giriş törenlerinde, en az on iki kişilik kefil (şahid) göstermek suretiyle, imam huzurunda kutsal görevlerini yerine getireceğine, yol ilke ve kurallarına ters düşmeyeceğine dair ikrar (söz) vererek yola alınır. Yine Nusayrîlikte Em-i Seyyid adıyla anılan din amcası, Nusayrî yoluna girmek isteyen tâlibe, yolun inceliği, adap, erkân ve kuralları hakkında bilgi verir. Tâlibe el veren ve yola girmesini sağlayan Em-i Seyyid Kurumu, bir anlamda sosyal ve dinsel bir akrabalık bağıdır (Gülçiçek 2005:3). İsmâilik de ise bu Hasan Sabbâh tarafından geliştirilen Ta'lim doktrinde derece derece öğrenmeye dayanan, kâinat bütün sıfatlarından münezzeh ve başka bir nura benzemeyen bir nur ve zulmet halindeki tecellisinden ibaret olarak görür ve talibin eğitime tabi tutulması gerekir (Ateş 1954:23). Hasan Sabbâh, Fâtîmî halifeliğini aşarak, yeni örgütünü (Da'vet'ül-cedide) belâgatlı olarak formül etmiştir. Yeni davette Şii formlarının ta'limini zorunlu kılmıştır (Madelung 1978:205). Aklından ve alışılmış düşüncelerden bağımsız olarak gerçek bir öğretmen (imam sadık) eğitimin son derece gerekli olduğunu savunur

(Kazgusuz 2004:55). Talime ihtiyaç duyulduktan sonra bu konuda her muallimin alet itlak talime salahiyattar olduğunu kabul edilmesi veya yalnız muallim-i sadıkın salahiyetinin kabul edilmesi gereklidir görüşü mevcuttur. Daha sonra bir müşdidin gerekliliğini ortaya koyup kendisinden hemen eğitim almak için ilk fırsatta onu bulmalı ve onu üstad olarak tanıması gelmektedir. İsmâililikte dine giriş, kişileri dine davet eden dâiler aracılığıyla genç insanlar ile önce arkadaş olunur, daha sonra akşam sohbetlerine başlanır. İlk akşam sohbetlerinden sonra iki dönemde tartışmanın ön hazırlık dönemi uzatma dönemini takip eder. Bu süreç, genç adam gizli öğreti ile birleşene kadar sürer (Halm 1989:21) Yola girmek isteyen kişi İsmâililikte bulunan Teseffür (Tetkik) Ten'is (Ahlştırma),Teşkik (Şüphe), Ta'lik (Yol) Rapt, Tedlis (Aldatma), Hal (Çıkarma), İnsilah (Sıyrılma) aşamalarından geçtikten sonra ikrar (söz) vererek yola girer (Ateş 1952:341).

Hem Suriye İsmâilileri hem de Nusayriler, Kur'an'ı yoruma tabi tutup, kendilerine delil olarak getirebilme konusunda birleşmişlerdir (Dalkıran 2003:217).Nusayrilerde Kuran'ın batını manalarının bulunduğu kendilerinin bu manaya vakıf olduklarını ifade ederken (Üzüm 2007:272) İsmâililik de Kur'an'ın zâhiri manası yanında hakiki ve İsmâili manası oluşuna ve bunun delilinin kıyamet gününde müminler ile münafıkların halini tasvir eden bir ayetin aralarında bir sur çekildiğine ve bu surun kapısının iç (batın) yüzünden rahmet, dış tarafında azap olduğu şeklinde yorumlamışlardır (Samancıgil 1945: 145).

Ayrıca tezahür ve felsefi derinliğini İsmâili literatürde gördüğümüz anlayışlarda Tanrının ilk yarattığı İlk Akıl, Faal Akıl, Sabık, Natık vb. adlarla adlandırılan ilk varlık bütün kâinatı yaratan ve onu düzenleyen konumundadır. Aynı anlayış Nusayriler tarafından kimi şahıslar kutsallaştırılarak benimsenmiş ve devam ettirilmiştir. Buna göre Nusayrilik inancında Selman-ı Farişi kutsal bir varlıktır (Sarıkaya 2006:4).

Yine Nusayriler ve İsmâililer akidelerinde kapalı bir tutum sergilemişlerdir. Ancak Nusayriler kendilerini diğer insanlardan ayrı kabul ettikleri için İsmâililerden farklı olarak yayılmacı değil, içine kapalı toplum yapısına sahip olmuşlardır (Sarıkaya 2006:5).Yine İsmâililikte ve Nusayrilikte ibadetleri yorumlamaları konusunda da benzerlikler görülmektedir. İsmâililiğe göre farz olan şeyler imamlara ve dâilere bağlı olmaktadır. Bu nedenle namaz imama tabi olmak, imamı övmek, oruç imamın sırrını saklama, zekât nefsi temizlemek daveti kabul edenlere bilgi ulaştırmak, hac imamın ziyaretine gitmek, gusûl abdesti ise ahdi(anlaşma) yenilemek demektir (Çubukçu 1964: 44). Zekât, ilmi İsmâili mezhepten olanlara yaymaktır. Hac, imamı ziyaret edip hizmetinde bulunmaktır. Gusûl, ahdi yenilemek; cuma, ahdi olmayana ve kurtuluş sadakası vermeyince sırları açıklamaktır, oruç ise sırları gizlemektir (Çağatay ve Çubukçu 1965: 83). Namaz için vakit, niyet elbise lazımdır. İsmâililerce vakit hüccet, niyet velayet, kible sabık ve mihrap tali demektir (Çağatay ve Çubukçu 1965: 82). Nusayrilikte ise namaz Ali'ye açılan kalbin niyazı anlamında anlaşıldığından özel bir mekâna, camiye ihtiyaç duyulmadığı gibi herhangi bir tarafa yönelme yahut özel bir duruş da söz konusu değildir. Oruç ise Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın sessizliğini temsil eder ve sırların başkalarından gizlemek anlamına gelir. Zekât ise Selmân-ı Farsi'yi temsil eder ve İsmâililik

te olduğu gibi dini öğrenip başkalarına nakletmektir. Bununla birlikte fırkanın iç işleyişinde zekat çeşitli vesileler ile şeyhe verilen paradır (Üzüm 2007: 272).

Diğer yandan Nusayriler, İsmâîliler gibi zaman boyutunu, her biri kendi tanrısal mazharına sahip yedi devreye bölerler. İsmâîlilere göre, her dönüşüm içinde yeni dinin emanet edildiği natık (konuşan, bildiren, tebliğci) olarak bir peygamber gözüktür. Natık, birincisi esas (temel, asıl) olan yedi kişilik içinde artış gösterir. Esaslar, İsmâîli arasında (Ali dışında) natıklara oranla daha aşağı derecede görülür. Nusayrilerde ise esaslar natıklardan (Adem, Nuh, Yakub, Musa, Süleyman, İsa ve Muhammed) daha üst derecede sayılırlar. Yedinci devrin (dönüşümün) esası Ali, tanrılaşmış ve İsa için verilen “sözcüğü (logos)” çağrıştıran, mana (anlam, düşünce) sıfatını taşımaktadır (Kaygusuz, 2009: 47). İsmâîlilikte natık peygamber demektir ve her natık kendisinden sonra gelen imam tarafından takip edilir. Peygamberler vahyin zâhiri, imamlar da İsmâîli anlamını ortaya koyarlar. Her dönemin yedinci imamı diğerlerinde bulunmayan ilahî bir güce sahiptir (Öz 1988: 130). İsmâîlilikte dünyanın varlığı bir takım daireler ile açıklanmak istenmiştir. Yedi peygamber vardır ve her peygamber arasında yedi imamın olması gerekir. İsmail ile bu süreç kapanmıştır ve yeni bir peygamber beklenirken buna mehdi adı verilir (Mantran 1981: 2).

3.Sonuç

Sonuç olarak uzun yıllar aynı bölgede yaşamakta ve aynı dili (Arapça) konuşmakta olan bu İki hareketin öncelikli hedefi Sünnî İslam’a dayalı iktidarı yıkmayı amaçlarken, her iki harekette bölgede mevcut güç oluşturan Selçuklulara, Eyyübîlere, Zengî Atabeylerine, Memlûklere, fetihlerini Kutsal topraklara Kudüs ve Suriye’ye yayan Haçlılara ve Osmanlı’ya karşı bazen anlaşma yolu ile bazen savaş ve tehdit ile mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Suriye Nizârîleri yüzyıllar boyunca Cebel-i Behrâ bölgesinde komşuları olan ve benzer itikada mensup Nusayrilerden etkilenirken zaman zaman Nusayriler, Nizârî İsmâîliliğine katılarak mevcut güçlere karşı birlikte hareket etmişlerdir. Hem Suriye Nizârîleri hem de Nusayriler bölgede varlıklarını küçük gruplar halinde de olsa korumayı başarırken, bu dönemde devlet kuramayıp Haçlı Seferleri sırasında bölgede oluşan karışık ve yoğun siyasi durumdan yararlanarak sadece birkaç kale ve askeri güce sahip olmuşlardır. Her iki hareket başta Baybars ve Kalavun döneminde yapılan Sünnileşme baskılarına direnmiş kendi içlerinde kapanarak inançlarını korumuşlardır. Özellikle XIV. yüzyıldan itibaren Suriye Nizârî İsmâîlileri çoğu kez takkiye yaparak gizlice yaşamlarını sürdürmeye devam etmiş, tasavvuf ve Şiiliği barındıran farklı hareketler içerisinde ortaya çıkmışlardır. Bölgede var olma mücadelesi veren Nusayrîlik ve Suriye İsmâîliliği gerek geçmişe dayanan benzer inanç unsurlarından dolayı gerekse Suriye bölgesinde uzun yıllar bir arada yaşamaları ve benzer güçler ile mücadele etmelerinden dolayı birbirlerini oldukça etkilemişler ve itikad, düşünce ve inanç yapıları açısından benzer anlayışa sahip olmuşlardır. Özellikle Râşidüddin Sinan’ın imamlık iddiası ile Şii akımlar çerçevesinde değişmeye başlayan Suriye İsmâîliliği, Nusayrîlikte de bulunan İsmâîli yoruma dayalı tasavvuf, tenasüh, hulul nazariyesine, gizlilik, zahîr ve bâtun anlayışı vb. ortak noktalarda birleşmiştir. Nitekim Suriye Nizârîlerinin ruh göçü ile ilgili düşüncelerinin ana kaynağı Nusayrîlik olmuştur.

KAYNAKÇA

ATEŞ, Ahmet, (1954). "Gazali'nin İsmâîlilerin Belini Kıran Delilleri, Kitab Kavasım Al İsmâîliya" İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1 (11).

_____, (1952). "İsmâîliye", İ.A., İstanbul: MEB, V:341.

CHILDRESS, David Hatcher, (2003). Pirates and the Lost Templar Flett: The Secret Naval War Between the Knights, USA: Adventure Unlimes Press.

ÇAĞATAY, Neşet ve İbrahim Agâh ÇUBUKÇU (1965). İslam Mezhepleri Tarihi 1, Ankara: A.Ü İlahiyat Fakültesi Yayınları.

ÇUBUKÇU, İbrahim Agâh, (1964). Gazali ve Bâtınlık, Ankara, Resimli Posta Matbaası.

DAFTARY, Farhad, (2001). Muhalif İslam'ın 1400 Yılı İsmâîliler: Tarih ve Kuram, Çev. Ercüment ÖZKAYA, Ankara: Rastlantı Yayınları.

_____, (1995). "Rashid Al-din Sinân", The Enclopaedia of İslam, Leiden, VIII.

DALKIRAN, Sayın, (2003). "Târih-i Cevded'te İslam Mezhepleri: Dürzilik ve Nusayrîlik", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum: A.Ü. Yayınları.

EBU'L FEDAİL, Muhammed Hammadı b. Malik, (1948). Bâtınîlerin ve Karmatilerin İç Yüzü, çev. Şemseddin Günaltay, Ankara: Diyanet Başkanlığı Yayınları.

GÜLÇİCEK, Ali Duran, (2005). "Nusayrî Aleviler", Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Ankara, 34. <http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr>

HALM, Henz, (2001). Shi'ism, Edinburg : Edinburg Universty Press.

_____, (1989). "Bateniye", Encyclopedia İranica, London and Newyork: Routledge & Kegan Paul, III.

HAMILTON, Bernard, (2000). The Leper King and His Heirs: Baldwin IV and The Crusader Kingdome of Jerusalem, New York: Cambridge University Press.

HODGSON, G.S. Marshall, (1955). The Order Of Assassins, London: Mounte & Go, Gravenhage.

İBN BATTÛTA, (2004). Tancalı İbn Battûta ve Seyahatnamesi, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, II.

İBNÛ'L ADÎM. (1951-1968). Zübdetü'l-Haleb min Tarihi Haleb, yay. Sami ed-DEHHAN, Dımaşk, 1 (III).

_____, (1982). Bugyet-t-taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler), Bibliografilerle Selçuklular Tarihi, Çev. Ali SEVİM, Ankara: TTK.

İBNÛ'L ESİR, (1987). El Kamil Fi't-Tarih Tercümesi (İslam Tarihi), Çev. Abdülkerim ÖZAYDIN, İstanbul: Bahar Yayınları, 10-11

JAMAL, Nadia Eboo, (2002). *Surviving The Mongols, Nizârî Quhistani and The Continuity of İsmâilî Tradition in Persia*, London: I.B. Tauris Publishers, The İnstitute of İsmâilî Studies.

KAYGUSUZ, İsmail, (2004). *Nizârî İsmâilî Devleti Kurucusu Hasan Sabbah ve Alamut Öğretisi, Tarihi, Felsefesi*, İstanbul: Su Yayınları.

_____, (2009). “Nusayrilik ve Nusayriler”, <http://ismailkaygusuz.com/>

KOPRAMAN, Kazım Yaşar , (2005) *Makaleler*, Haz.E.Semih YALÇIN, Altan ÇETİN, Ankara: Berikan Yayınları.

LEWİS, Bernard, (1955). *İsmâilîtes and Assasins*, Chapter 4 of K.M.Setton *A History of The Crusades*, Philadelphia.

_____, (1960). “İsmâilîler”, İA., İstanbul: MEB, V-2: 1120-1123.

_____, (1999). *Haşşâşiler (Ortaçağ İslam Dünyasında Terörizm ve Siyaset) Çev. Ali AKTAN*, İstanbul: Sebil Yayınevi

LOCHART, L., ve MGS Hodgson (2008) “Alamût” A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Çev.Süleyman TÜLÜCÜ, Erzurum, 38:247-255.

MADDEN, Richard Robert, (1862). *The Turkish Empire*, London: Christianity and Civilization, T.Cautlay Newby.

MADLUNG W. (1978). “İsmâ’iliyya” *The Encyclopedia of İslam*, Leiden: E.J. Brill,

MANTRAN, Robert, (1981) *İslam’ın Yayılış Tarihi (VII-XI. Yüzyıllar)*, çev.İsmet KAYAOĞLU, A.Ü İlahiyat Fakültesi, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

MEHDİ, Mahgug, (1382). *İsmâiliye*, Tahran: Esatir.

MERÇİL, Erdoğan (2002). “Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi”, *Genel Türk Tarihi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 3.

MİRZA, Nasseh Ahmed, (1997). *Syrian İsmâilism*, London: Cuzon Press.

NANJİ Azim ve Farhad DAFTARY, (2007). “The Ismailis and Their Role in the History of Medieval Syria and the Near East “The Aga Khan Trust for Culture, London: The Institute of Ismaili Studies.

NİZÂM’ÜL MÜLK, (2003). *Siyasetname*, Nurettin BAYBURTLUGİL, İstanbul: Dergâh Yayınları.

ÖZ, Mustafa, (1988). “İsmâiliye” DİA, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 13: 128-133.

ÖZATAĞ, Onur, (2008). *Suyûtî’nin “Tarihu’l Hulafa “ Aldı Eserine Göre XI-XIV Yüzyıllarda Selçuklular, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara: A.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- ÖZAYDIN, Abdülkerim, (2002).“Selçuklular Zamanında Suriye’deki Bâtını Faaliyetleri”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, İstanbul,12: 195-207
- SARIKAYA, Saffet, (2002).“Türklerin İslamlaşma Süreçlerinde Mezheplerin ve Tarikatların Yeri”, *Türkler*, İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları,3.
- _____,(2006). “XIII-XIV.yy’da Güneydoğu Anadolu’da Görülen Gali Fırkaların Bektaşilikle İlişkisi Üzerine” *Uluslararası GAP Bölgesinde Alevi-Bektaşî Yerleşmeleri ve Şanlıurfa Kültür Mozağında Kısas*, Şanlıurfa.
- SAMANCIGİL, Kemal, (1945).*Bektaşilik Tarihi*, İstanbul: Tecelli Matbaası.
- SEVİM, Ali, (1983).*Suriye Selçukluları II*, Ankara: DTCF.
- _____,(1991).“Bugyet’ü’t-Taleb Fi Tarihi Haleb’inde Selçuklular ile İlginç Bilgiler”,*Belgeler*, Ankara: TTK, LIV (209–211).
- _____, (2000).*Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara: TTK.
- _____,(2000).“İbnü’l Adim’in Zübdetü’l-Haleb Min Tarihi Haleb adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler”, *Belgeler*, Ankara: TTK, XXI(25).
- _____ ve Erdoğan MERÇİL, (1995) *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara: TTK.
- ŞEŞEN, Ramazan(1995).“Eyyubiler” *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XII
- TAVİL, Muhammed Emin Gâlib, (2004). *Nusayriler: Arap Alevilerinin Tarihi*, Çev: İsmail ÖZDEMİR, İstanbul: Chivi Yazıları.
- TÜRK, Hüseyin, (2005).*Anadolu’nun Gizli İnancı Nusayrîlik: İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri*, İstanbul: Kaknüs.
- ÜZÜM, İlyas, (2007). “Nusayrîlik”, *İA*, İstanbul: MEB, XXXIII, 271.
- WILLEY, Peter, (2005). *Eagle’s Nest, İsmâîli Castles in İnan and Syria*, London: The İnstitute of İsmâîli Studies.
- ZEHRA, Muahmed Ebü, (1989). *İslam’da Siyasî Ve İtikadî Mezhepler Tarihi*, İstanbul: Hisar Yayınevi.

NUSAYRİLERİN SOSYAL YAPILARI VE CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA TÜRKİYE'DE YAŞAYAN BU TOPLULUĞA DEVLETİN YAKLAŞIMLARI

Erdal AKSOY¹

ÖZET

Nusayrî kavramı ile ilgili olarak farklı bakış açılarına dayalı pek çok tanımlama yapılmıştır. Bu çalışmada, Nusayrîlik konusunda yapılan kavramsal çerçevelere yer verilerek bu çerçeveler açıklanmaya çalışılmıştır. Osmanlı Devleti dönemindeki sosyal ve hukuki statüleri açıklandıktan sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında devletin bu topluluğa yaklaşımı üzerinde durulmuştur. Bu yaklaşım, hem Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan akademik çalışmalardan hem de devlet tarafından yaptırılmış olan raporlardan faydalanılarak ortaya konulmuştur. Bu çalışmalardan hareketle, devletin Nusayrîleri Türk milletini oluşturan unsurlardan biri olarak değerlendirdiği ve bu çerçevede bu topluluğa yönelik politikalar geliştirmeye çalıştığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Alevi, Nusayrî, sosyal yapı, Osmanlı devleti, millet sistemi, takiyye, Türkiye Cumhuriyeti.

SOCIAL STRUCTURE AND THE FIRST YEAR OF NUSAIRIS REPUBLICAN THIS COMMUNITY LIVING IN TURKEY IN THE STATE APPROACHES

ABSTRACT

Many definitions have been made for the term 'Nusayrî' based on different points of view. In this study tackling the conceptual frameworks concerning Nusayrism an attempt has been made to explicate these frameworks. After explaining their social and juristic status in the period of Ottoman State, the approach has been discussed taken by the state towards this community in the early years of the Turkish Republic. This approach has been put forward in view of both the academic studies conducted in the early years of the Republic and the reports which have been prepared by the states. It is seen that the Turkish state has evaluated Nusayrîs as one of the elements forming Turkish nation and from this perspective it has tried to develop policy towards this community.

Keywords: Alevi, Nusairi, social structure, Ottoman Empire, system of nations, taqiyya, Republic of Turkey.

1 Yrd.Doç.Dr., Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü. E-posta: erdalaksoy@gazi.edu.tr

1. Giriş

Günümüzde Nusayriler; Suriye, Lübnan, Irak, İran gibi Orta Doğu coğrafyasında yaşadıkları gibi Türkiye'nin güneyinde de yaşamaktadırlar. Türkiye'de Hatay il merkezi başta olmak üzere, İskenderun, Samandağı, Altınözü ilçe merkezleri ve bazı köylerinde, Adana il merkezi ile Karataş ve Yumurtalık ilçelerinin bazı köylerinde, İçel il merkezi ile Tarsus ilçesinin bazı köylerinde Nusayri toplulukları yaşamaktadır.

Türkiye'de yaşayan Nusayri inancı ve Nusayriler hakkında oluşturulan literatür tarandığında -misyonerler tarafından yapılan çalışmalar dışındaki- 1980'li yıllara kadarki araştırmaların çok yetersiz olduğu görülmektedir. Dünyada meydana gelen küreselleşme sürecinin etkisi sonucunda ulusal literatürde yeterli olmasa da bu alanda yapılan çalışmaların büyük bir artış gösterdiği gözlenmektedir. Bu çalışmaları kendi içinde şu şekilde sınıflandırmak mümkündür: İlk grubu, bu topluluk hakkında akademik düzeyde gerçekleştirilen çalışmalar oluşturmaktadır (Turan 1973; Türk 2001, 2002; Sinanoğlu 1997; Keser 2005). Bu çerçevedeki çalışmaların içerisinde, Türk üniversitelerinde okuyan öğrenciler tarafından yapılan yüksek lisans ve doktora tez çalışmaları da eklenebilir (Özbek, 2006; Keser, 2006; Demirbaş, 2004). Bu çalışmalarda Nusayriler, objektif bir biçimde ele alınmaya çalışılmakta, veriler sosyal bilimlerin yöntem ve teknikleri ile toplanarak bu çerçevede yorumlarda bulunmaktadır. İkinci grubu, bu topluluğun aynı zamanda üyesi olan araştırmacılar oluşturmaktadır. Bir başka ifade ile bu grupta yer alan araştırmalar Nusayri din adamları (Şeyh/Şih) tarafından yapılan çalışmalardır (et-Tavil, 2000; Eskiocak, 1997; Özezen, 1992; Sertel, 2005). Bu çalışmalar, Nusayri inancı ve Nusayriler kavramsal çerçevesini açıklayıcı bilgilerden ziyade, Şiilik mezhebini açıklamaya yönelik bilgiler içermektedir. Üçüncü grubu ise, bu alana ilgisi bulunan fakat topluluğun bir üyesi olmayan araştırmacılar oluşturmaktadır (Uluçay, 1996; 2003; Ener, 1993). Özellikle, Uluçay tarafından yapılan çalışmalar derleme kitap özellikleri taşımakla birlikte, çalışmalarının bazı bölümlerini dinî önderlerin bir konudaki görüş ve düşünceleri oluştururken çalışmaların diğer bölümlerini ise konu ile ilgili çalışmaları olan akademisyen/araştırmacıların eserlerinin bir bölümünün derlenmesi oluşturmaktadır.

2. Nusayri Kavramı

Nusayri kavramının kökeni ve anlamı konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Nusayri kavramının yaygın olarak kullanımı ya da Arap Alevilerinin kendilerini bu ismin yanında Nusayri olarak tanımlamaları, Alevi felsefesinin oluşundan çok sonraya denk düşmektedir. Nusayri din adamlarının kullanım alanları ve bilimsel literatür dışında, Nusayri kavramının kullanımı yaygın değildir. Hatay bölgesinde yaşayan Nusayriler, halk arasında "Nusayri-Aleviler", "Arap Alevileri", "Fellah" ve "Arap Uşağı" kavramları ile bilinmekte ve adlandırılmaktadırlar.

Türkiye'de yaşayan Nusayriler üzerine çalışmaları olan Türk (2005: 31), topluluğunun kendi grup kimliklerini tanımlamada 'Nusayri' kavramını kullanmadıklarını, bu kavramın sadece bilimsel literatürde yer aldığı belirtmektedir. Buna karşılık bu konuda çalışmaları olan

Keser (2008: 214) ise, Adana ilinde yaşayan Nusayrî topluluğu üzerinde yapmış olduğu alan araştırmasında, bu kavramın halk tarafından da kullanıldığını tespit etmiştir. Adana'da yaşayan topluluk kendini tanımlamak için 'Nusayrî-Aleviler', 'Alevi Nusayrîler', 'Arap Alevileri', 'Alevi', 'Nusayrî' gibi adlandırmaları kullanmaktadır.

Topluluk içinde, başta din adamları olmak üzere topluluğu Caferi olarak tanımlama eğiliminde olan bir grup bulunmakta; bu eğilimin altında yatan neden ise, Alevi kavramından bir ölçüde uzaklaşma çabası olarak değerlendirilmektedir.

Topluluk içindeki asıl tartışma konusu, "Nusayrî" kavramının kullanılıp kullanılmaması meselesidir. Keser (2008: 215)'e göre, topluluk içinde "Nusayrî" kavramına net biçimde karşı çıkan bir kesim mevcuttur. Bu kesim, "Güney Alevileri" ve "Akdeniz Alevileri" gibi farklı kavramlar önermektedir. Kimi topluluk üyelerinin büyük kamusal alandaki toplantılara "Nusayrî" adı altında katılmaları bazı din adamlarının büyük tepkisine neden olmuştur. Bu tepkinin nedeni olarak da "Nusayrî" kavramının topluluğa hakaret amaçlı bir adlandırma olarak Sünniler tarafından türetilmiş bir kavram olduğu iddiasını göstermişlerdir. "Nusayrî" kavramının kullanılması gerektiğinin savunucuları, bu kavramın hakaret amaçlı kullanılmış olmasının onu terk etmeyi gerektirmediği ve bu davranışın takkiyeden öte bir çaba olmadığı fikrindedirler. İlk olarak küçük bir grup içinde başlayan bu tartışma, zamanla topluluk içerisinde yaygınlaşmış ve farklı fikirde olanlar, bu konu hakkında karşı tarafı itham eden cümleler de içeren karşılıklı bildiriler dağıtmışlardır.

Topluluğun adlandırmasında bir diğer önemli nokta, ana dildedir. Bu kesimlerde ise "Arap" adlandırması görülmekte, ancak dil referanslı adlandırmaya inanç mutlaka eklenmekte, bunun sonucunda da "Arap Alevisi" şeklinde bir kavram ortaya çıkmaktadır. Bu tartışmayı son derece önemli kılan nokta, tartışmanın büyük oranda din adamları ile yüksek öğrenim görmüş, üst-orta ve üst gelir grubuna bağlı kişiler arasında son derece sert bir söylem kullanılarak gerçekleştirilmiş olmasıdır. 1970'lerde büyük çiftçi ve sanayicilerle birlikte topluluğun üst tabakasını oluşturan ve dini kimlikleri nedeniyle uygulama ve kararları neredeyse tartışılmayan din adamlarının, 1980 sonrası genişleyen yüksek öğrenim görmüş, üst-orta ve üst gelir grubuna dâhil yeni bir üst sınıf tarafından artık sorgulanabildiğinin bir göstergesidir (Keser, 2008: 216).

Nusayrî kavramının din adamları tarafından ve literatürdeki kullanımı ile ilgili yaklaşımlara bakıldığında, bu konuda birbirinden farklı iki yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Melikoff (1994) ve Pipes (1990) tarafından ileri sürülen yaklaşıma göre, Nusayrî kavramı Suriye'de geleneksel olarak kullanılırken Fransız manda yönetimi sırasında bu kavramın yerini Alevi (Alawi) teriminin aldığı ve Türkiye'de kullanılan Alevi kavramının da Suriye'deki Nusayrîlerin 'Alevi' olarak tanımlanması sonrasında ortaya çıktığı belirtilmektedir. Van Dam (2000:79) tarafından ileri sürülen yaklaşıma göre, 1980'lerde Suriye'deki Sünni çevrelerce başlatılan ve bu topluluğun İslam içi mi yoksa dışı mı olduğu tartışmalarında da topluluğun Müslüman olmadığını ima etmek isteyenler 'Nusayrî' kavramını kullanırken topluluğun On İki İmam Şiiliğine bağlı Müslümanlar olduğu fikrini benimseyenler 'Alevi' kavramını kullanmayı tercih etmektedirler.

Nusayrî kavramının kökeniyle ilgili olarak da birbirinden çok farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Massignon (1964:365) bu kelimenin kökenine ilişkin beş ayrı kaynak belirtmektedir: 1) Nasrani (Hristiyan) kelimesinden hareketle Latince ‘nazerini’ kelimesinin bozulmuş şekli, 2) ‘Nâsurâya’ Kufe yakınlarında bir köy, 3) ‘Nisbe’: Nusayrî uydurma Şii şehitlerinden biri olup ya ‘Ali’nin oğlu ya da onun azatlısı, 4) Nasrani (Hristiyan) kelimesi, 5) Nusayrîliğin de kurucusu sayılan Muhammed bin Nusayr ismi.

Buna karşılık Nusayrîlerin tarihini yazan (1924) et-Tavil (2000: 81)’e göre, Nusayrî kavramının kökeni Nusayra Dağlarının isminden gelmektedir: “Halife Ömer’in Suriye’yi fethi sırasında İslam orduları zor duruma düştüğünde Ensar’dan dört yüz elli mücahidi aşkın bir Alevi topluluğu yardımına yetişmiştir. Bu yardım orduya katılınca ordu kısmen başarılı oldu ve bu küçük kuvvete ‘nusayra’ (küçük yardım) denildi. İslamiyet’in ilk dönemlerinde cihadın kurallarından bir tanesi, fethedilen toprakların fetheden orduya verilmesiydi. Nusayra grubunun aldığı topraklara da ‘Nusayra Dağı’ denildi. Bu, Hulv Dağı ile şimdiki Ümraniye bucağının bir kısmından oluşuyordu. Sonradan bu ad, Lübnan dağından Antakya’ya dek Alevilerin yaşadığı bütün dağların özel adı oldu.”

3. Nusayrîlerin Sosyal Yapısı

Nusayrî topluluğu ilk bakışta türdeş (homojen) bir yapıya sahipmiş gibi görülmektedir. Oysa topluluk derinlemesine araştırıldığında toplumsal yapının tarihsel süreç içerisinde yaşanan birtakım sosyal olaylardan veya mezhepsel bakış açılarından kaynaklanan farklılıklardan dolayı çeşitli aşiret ve gruplara ayrıldığı görülmektedir.

Nusayrî toplumsal yapısını sınıf, dinî topluluklar ve aşiretler tarafından parçalara bölünmüş bir toplum olarak tanımlamaya çalışan Talhamy (2008:895)’ye göre Nusayrîler, dört büyük aşiret veya aşiret konfederasyonlarına ayrılmaktadır. Bunlar; Khayyatın, Haddadin, Kalbiya ve Matavira’dır. Birkaç küçük klan/alt aşiretlerin birlikteliğinden oluşan bir aşiret konfederasyonunun kendi lideri vardır. Aşiret konfederasyonundaki her bir klanın kendi lideri olsa da toplulukta iş birliği ve birlik sağlamak zordur. Nusayrîler, aşiret reisleri arasındaki iç kavgalardan ciddi zarar görmüşler ve bu durum onların yapılarında muazzam bir etki yapmıştır. Nusayrî kabileleri sürekli çatışma hâlinde olmasına rağmen, farklı aşiret konfederasyonlarından gelen iki aşiret arasındaki çatışma, aşiret konfederasyonlarının kendi aralarındaki bir saşa asla dönüşmemiştir.

Nusayrîler kendi içlerinde pek çok dinî topluluğa bölünmüşlerdir. Başlıcaları; Shamsiya/Shamaliya ve Qamariya/Kalaziya isimlerindedir. Bu iki dinî grup arasında bazı dinî farklılıklar vardır ve her grubun kendi dinî liderleri bulunmaktadır. Bununla birlikte, Nusayrî topluluğu üç sınıftan oluşmaktadır. Bunlar; dinî liderler, toprak sahipleri ve Nusayrî topluluğudur. Bu topluluğun büyük çoğunluğunu oluşturanlar köylülerdir.

Nusayrîlerin sosyal yapıları hakkında fazla bir bilgi mevcut olmamakla birlikte genellikle merkezî otoriteye bağlı olarak hareket ettikleri bilinmektedir. Her bir aşiretin kendi sosyal

yapısı olmasından dolayı aralarında zaman zaman rekabet ve çatışma yaşanmaktadır. Bugünkü Suriye sınırları içinde yaşayan Nusayrîleri politik ve askerî elitinin çoğunluğu Haddadin aşiretine mensup kişilerden oluşmakta, bu durum diğer Nusayrî sosyal grupları ile bu grup arasındaki çatışma alanlarından birisini meydana getirmektedir.

Yirminci yüzyılın başına kadar yukarıda belirtilen farklılıklar içinde Nusayrî topluluğu arasında kargaşa ve çatışmalar süregelmiş, Nusayrîler gerilim taraftarı olmakla itham edilmişlerdir. Nusayrîler, farklı dinî ya da laik lider eksikliğinden dolayı iç dayanışma sağlamamışlar ve etnik bir grup oluşturma başarısını gösterememişlerdir. On dokuzuncu yüzyılın başından beri Nusayrîler isyan durumunda oldukları için topluluk, hiçbir zaman bütünlümlü bir grup olamamıştır (Talhamy, 2008: 895).

Fransızlar, Suriye'yi işgalleri sırasında, bölgenin dinî ve politik yapısını çok iyi bildikleri için, Nusayrî toplumunu kendi taraflarına devşirmek istemişlerdir. Bu duruma topluluğun entelektüelleri, aşiret ve dinî liderleri farklı yaklaşımlar ortaya koymuştur. Firro (1999: 212)'ya göre, "entelektüeller ve eğitimli insanlar milliyetçilikten yana tavır alırken ayrılıkçılar ise çoğunlukla Fransızların ekonomik ve siyasi politikalarından menfaat sağlayan kabile reisleriydi. Cemaati kontrol altında tutmak için Fransızlar kabile reislerini aracı olarak kullanmışlardır. Bununla birlikte, bir pazarlık süreci sayesinde Fransızlar kabileler arasındaki ihtilafları kendi lehlerine yönlendirebilmişler ve bu arada reisler genel bir etnik strateji içerisinde tutarlı bir hiyerarşi oluşturamamışlardır. Neticede kabile reisleri, Fransızlar ve kendi aralarındaki ilişkilere göre siyasi ve ideolojik ittifaklarını da zamanla değiştirdiler. Genelde, Nusayrî bölgelerin muhtarlığını koruma isteğiyle reisler arasında pan-milliyetçilikten uzak kalanlar da olmuştur. Reislerden kaybedenler veya diğerlerine nazaran daha az menfaat elde edenler ise birleştirici veya ayrılıkçı taraflar arasında gelip gitmişlerdir."

Nusayrîler üzerine araştırma yapan bilim insanları topluluğun yeni toplumsal yapılara ve ideolojilere sosyo-kültürel uyum süreçlerini tarih boyunca uyguladıkları "takiyye" kavramsal çerçevesi ile açıklamaya çalışmışlardır. Firro (1999: 211) bu kavramı açıklamak için iki yaklaşım ortaya atmıştır. İlk yaklaşıma göre, takiyye sayesinde Aleviler (Nusayrîler) kendilerini bazen Sünnî, bazen Şii veya siyasi alanda da Marksist devrimci, Pan-Arap milliyetçi veyahut da Suriyecilik (Sosyal Milliyetçi Parti) taraftarları olarak tanıtmışlardır. Kendisi de bir zamanlar Nusayrî olan Süleyman Efendi Al-Adhani 1863'te Beyrut'ta yayımlanmış olduğu "Kitâbu'l-Bakûrâtî's-Süleymaniyye fi-Keşfi Esrârî'd-Diyânâtî'n-Nusayriyye" adlı eserinde Nusayrîlerde takiyye olayına dikkat çekmektedir. Fransız işgalinde kendilerini Hristiyanlığın kaybolmuş bir kolu olarak gösteren Nusayrîler, Pan-Arabizm popüler olduğu zaman bu akımın en büyük savunucusu olmuşlardır. Ardından Hafız Esad döneminde kendilerini Şiilerin on ikinci kısmı olarak tanıtmışlardır.

İkinci yaklaşım ise etnisiteyi bir temel ilke olarak değil de, toplumdaki elitlerin etnik meseleleri somut amaçlar için yönlendirebilme kabiliyetlerinden ve sosyo-ekonomik dönüşümlerin neticesinde meydana gelen sürekli değişimin bir öznesi olarak görmektedir.

4. Osmanlı Devleti'nde Nusayriler

Osmanlı Devleti'nin geniş toprakları üzerinde pek çok farklı etnik ve dinî grup mensupları birlikte yaşamakta idiler. Osmanlı Devleti'nin kendine özgü sosyokültürel ortamında evrimleşerek ortaya çıkan "millet sistemi"nde, "Ehl-i Kitap" veya "Zımmî" statüsü altında İslam'ın bir bakıma tanıdığı farklı inanç toplulukları; özel statü, özel idari-mali düzenlemelerle idare edilmişlerdir (Ortaylı, 2004).

Suriye, Lübnan, Filistin'de kalabalık bir grup teşkil eden; iyi teşkilatlanmış, Arapça konuşmalarına rağmen artık âdeta ayrı bir "ethnie" olarak yaşamını sürdüren Dürziler; Kuzey Irak ve Güney Doğu Anadolu'da yaşayan Yezidiler ile Anadolu ve Rumeli'nin her yerinde yaşayan Aleviler ve Alavî diye anılmakla beraber, Suriye, Antakya bölgesinde yaşayan Nusayriler millet olarak tanımlanmamışlardır. Bu gruplara devletin bakışı ve idare ile olan ilişkilerinde hukuki, idari, mali uygulama çok ilginçtir ve aslında birbirinden de farklıdır (Ortaylı, 1999: 39).

Osmanlı idaresinde Alevi adını alan Nusayrilerin değerlendirilişi ve ele alınışı Anadolu ve Rumeli'nin her tarafında yaşayan Türk Alevi gruplarından farklı olduğu gibi Yezidilerden de farklıdır. Ortaylı (1999: 40)'ya göre, Bâb-ı Âli, görmezlikten geldiği bu gibi heterodoks gruplarla ilginç ilişkiler yürütmüştür. Bunlar 19'uncu asırda Suriye'de Lazkiye ve Antakya'daki Nusayriler, geniş ve dağınık olarak Anadolu ve Rumeli'deki Türk-Alevi topluluklar idi. Bâb-ı Âli, Nusayrileri sadece sapkın (heretique) bir grup olarak görmediği gibi; aynı zamanda bu zümreden, gayrimüslimler gibi cizye almayarak onları resmen bir gayr-i müslim (millet) topluluk olarak da görmemektedirler. Şayet bunlar Sünni olduklarını veya bu görüşü kabul ettiklerini söylerse, Yezidilerin aksine tashih-i i'tikad (inancın düzeltilmesi) süreci işlemektedir. II. Abdülhamid devrinde buraya gönderilen propagandistler (tebliğci) sayesinde Antakya ve İskenderun kazalarındaki Nusayrilerin tashih-i i'tikad ettikleri ve bunun için gereken yerlerde mektepler açılması için hükümet (Meclis-i Vükela) kararı alınmıştır.

Bu çerçevede, II. Abdülhamid zamanında Nusayrî mıntıklarına camiler inşa edilip imamlar tayin edilmek suretiyle bir ihtida hareketi sağlanmak istenmiştir. Bu dönemde Nusayriler diğer Şii-Bâtini topluluklar gibi ilk defa Müslüman kitle arasında kabul edilerek mecburi askerliğe tabi tutulmuşlardır. Ayrıca, Nusayrilerin yaşadıkları mıntıklarda açılan modern okullar, onlarla Osmanlılar arasındaki ilişkilerin yeni bir safhaya girmesine yardımcı olmuştur. Bu suretle Nusayrî toplulukları devletin himayesinde yaşayan dinî ve etnik bir cemaat olmaktan çıkarak devleti oluşturan bir unsur hâline gelmeye başlamıştır (Öz, 1999: 185).

Resmî yazışma ve tutum dışında devlet adamları ve ulemanın Nusayriler hakkındaki yaklaşımlarına bakıldığında farklılıklar olduğu görülmektedir. Ulema arasında yetişen ve şöhret bulan, eski kazasker tarihçi Ahmed Cevdet Paşa, bu topluluk için 'Nusayrîyye' kavramını kullanmaktadır. Cevdet Paşa (Dalkıran, 2003:215)'ya göre, Nusayriler Berrü'-Şam'da Lazkiye, Trablus ve civarındaki dağlarda oturmaktadırlar. Dimaşk ile Salihîyye'de dahi bulunurlar. Bunlar da Bâtınıyye'den bir fırka olup Dürziler gibi takıyye yaparlar. Mezhep ve diyanetlerini gizleyerek Müslüman görünürler.

Bununla birlikte Osmanlı yöneticileri, bu topluluğa ulemanın yaklaşımlarından farklı bir bakış açısı ile politika geliştirmişlerdir. Deringil (akt. Ortaylı 1999: 41)'e göre, 26 Haziran 1890 tarihinde Lazkiye (Latakia) mutasarrıfı Muhammed Hassa İstanbul'a gönderdiği yazıda Sahyun bölgesi Nusayrîlerinin Sünni-Hanefi mezhebe geçtiklerini dilekçe ile bildirip bu mezhebin eğitimi için okullar ve camiler istediklerini, daha önce Markab ve Cebele bölgesi Nusayrîlerinin de aynı şeyi yaptıklarını; bölgedeki Hristiyan misyonerlerin faaliyetine karşı acilen bu isteklerin karşılanması gerektiğini belirtmektedir. Bâb-ı Âli de misyonerlerin Nusayrî liderleri mali yönden desteklediğini, karşı tedbir olarak aynı şeyin yapılması gerektiğini düşünmektedir. Nusayrîlerin durumu, bölgedeki Hristiyan misyonerlerin propagandası dolayısıyla devletin dikkatini çekmektedir.

1839'a kadar Osmanlılar, genellikle imparatorluk sınırları içinde yaşayan dini etnik gruplara yönelik oldukça hoşgörülü bir politika izlemişlerdir. Osmanlı idarecileri, Nusayrîlere kendilerine vergileri ödediği ve sadakat gösterdiği sürece belirli bir ölçüde din özgürlüğü vermiş olmasına rağmen, onlar hâlâ imansız kişiler olarak kabul edilmişlerdir. Nusayrîlere karşı Osmanlı idarecilerinin tavrının muğlak olduğunu söylemek mümkündür. Bir yandan onlar hukuki durumları inkâr edilen imansız kişiler ve sapkınlar olarak kabul edilmekte, diğer taraftan resmî nüfus sayımında Müslüman milletin bir parçası olarak görülmektedirler (Talhamy, 2008:896). Bununla birlikte Talhamy, Osmanlılar döneminde Suriye'nin yerel Sünni nüfusunun da Nusayrîlere kötü davrandığını, Nusayrîleri Sünni toplumun varlığını tehdit eden imansız kişiler olarak gördüklerini, ayrıca inançları ve her türlü ahlak dışı davranışları hoş gördükleri için suçlandıklarını belirtmektedir. Dağlarında dışlanmış olarak çok ağır şartlar altında yaşayan Nusayrîler, kıtlıktan ve toprakları işleyememelerinde dolayı sıkıntı çektiler ve vergi borçlarını ödeyemediler. Hatta bazıları isyan edip eşkiya oldukları için Osmanlıların baskılarına maruz kalmışlardır.

Nusayrîler, uzun zaman asi davranışları ile nam salmışlardır. Onlar yarı özerk statüden memnun olmamalarına rağmen, 19. yüzyılın başlarına kadar Osmanlılara karşı harekete geçme güçleri sınırlı durumda idi. 19. yüzyıl, Nusayrîler ve Osmanlılar arasındaki ilişkide bir dönüm noktası olmuştur. Bu yüzyılda Nusayrîler, Osmanlıların dış güçler tarafından işgal edilmesinden yararlanmaya çalıştılar ve dağlar sürekli isyan durumunda oldu. Nusayrîler, sık sık komşu köy ve geçen kervanların karşı cinayet ve soygun eylemlerinde bulundular, ancak Osmanlılar hâlâ kontrolü tekrar kazanmak ve düzeni devam ettirebilmeleri için yeterince güçlü durumdaydılar. Mısır Valisi Muhammed Ali, Suriye'yi fethettiği zaman on yıla yakın bir süre (1832-41) Nusayrîlerin büyük bir bölümünü kontrolü altında tutmayı, silahsızlandırmayı ve onları askere almayı başarmıştır (Talhamy, 2008: 896).

5. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Devletin Nusayrîlere Yaklaşımı

Osmanlı Devleti'nin çok uluslu yapısından Cumhuriyet'in millet inşası veya ulus-devlet modeline geçerken, etkin bir şekilde yürütülen ülkenin kurumsal laikleştirilmesi süreci, güney bölgelerde yaşayan Nusayrîlerin toplumsal yapıdaki konumlarını düzeltebilme fırsatı doğurmuştur. Bir taraftan bu yaşanan süreç ile birlikte, gerek Cumhuriyet yönetim şekli gerekse ül-

kenin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri Hatay'ın Türkiye'ye ilhakı noktasında, burada yaşayan Nusayrilerin tercihlerini Türkiye katılma yönünde kullanmalarına etki ederken, diğer taraftan da Suriye'deki Baas rejimi, Arap milliyetçiliği, yoksulluk gibi parametrelerde bu sürece etki etmiştir. Bu dönemde Suriye'de yaşayan Nusayriler, sosyoekonomik düzeyleri bakımından toplumun en yoksul ve en az eğitilmiş olan sınıfı arasında yer almaktadırlar.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, "kapalı" yapısı olmasından dolayı gerek dönemin entelektüelleri gerekse devlet tarafından yeterli bilimsel bilgi sahibi olunmayan Nusayriler konusunda birkaç araştırma yapılmış ve/veya yaptırılmıştır. Bu dönemde yapılan araştırmalardan ilki, Baha Said Bey tarafından topluluğun yaşadığı bölgelere gidilerek bir ölçüde saha araştırması yöntem/tekniklerine uygun olarak yapılan çalışmadır. Bu araştırma 1927 yılında neşredilmiştir. Bir başka araştırma ise Hatay'ın Türkiye'ye ilhakının bir yıl öncesinde Hasan Reşit Tankut tarafından 1938'de yapılan "Nusayriler ve Nusayrilik" çalışmasıdır. Ayrıca, bu araştırmaların dışında devlet tarafından yaptırılan raporlarda bulunmaktadır.

Baha Said Bey tarafından yapılan araştırmada Nusayrilerin yaşam alanları ve etnik kökenleri ile ilgili şu bilgilere yer verilmektedir; "Nusayriler, İskenderun Körfezini teşkil eden Akdeniz'in kuzey tarafının doğu en uç noktası üzerindeki dağlarda ve sahillerdeki şehirlerde en yoğun tabakalarıyla yaşamaktadırlar. Suriye sınırının ayrıldığı bu kısımdan başka Mersin, Tarsus ve Silifke yörelerinde bilinen ocağa bağlı bir hayli cemaat yaşamaktadır. Bu halkın "Arap, Türk ve diğer ırka mensup olduğu hakkında kesin bir iddiada bulunmak da zordur. Her ne kadar Trablusşam ve yöresinde oturanlar dil ve lehçe itibarıyla "Arap'a benzerlerse de bazı özellikleri bakımından onlardan bariz bir şekilde ayrılmaktadırlar" (Baha Said, 2000: 171).

Baha Said Bey (2000: 171)'e göre Adana sahasında yaşayan Nusayriler ise, büsbütün aykırı bir tip ve karakter göstermektedir. Herhâlde Türkçesi gibi Arapçası da bozuk olan bu halk, her iki dili de aynı derecede konuşurlar. Fakat genellikle dinî ve edebî dilleri Arapçadır.

Tankut tarafından yapılan araştırmada Hatay'ın anavatan katılımlarında burada yaşamakta olan Nusayrilerin tarihi, antropolojik ve inanç yapıları incelenmiştir. Ayrıca araştırmada, bu bölgedeki Nusayriler topluluğu üzerinde seyyahların çok fazla araştırma yaptıkları ve bu durumun nedenleri açıklanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte çalışmada araştırmacıların siyasi davranarak topluluk ile ilgili dinî ve ırki iftiralar ortaya attıkları konusuna da değinilmektedir. Tankut (1938: 8, 15)'a göre, "Hatay halkının bir kısmına Nusayri adı verilir. Hataylı Alevi yuvarlak kafası, gövdesinin dağlılara mahsus yapısı, konuşmasında ve ruhiyatında ırkının taşıdığı özellikleriyle tam bir Anadolu, Anadolu Alpini olduğu gibi ırk olarak bir Anadolu kadar Türk'tür."

Ayrıca Tankut, çalışmasında Etilerin tarihsel süreçlerini, Türk soyundan geldiklerini ve coğrafi sahaslarını inceledikten sonra Nusayrilerle aralarında etnik benzerlikler olduğunu belirterek topluluğun "Eti Türk"ü olduğu iddiasını ortaya atmıştır.

Devlet tarafından yaptırılan ancak kim/kimler tarafından hazırlandığı belli olmayan “Nusayriler I” adlı rapora göre, Nusayriler mezhep ve ananelerini sıkı bir surette saklamakla şöhret almış olan Alevi mezhebinde bir İslam fırkasıdır. Nusayriler aslen Türk ırkına mensup oldukları sabit bulunan bir kavimdir. Suriye kıtasının şimalinde Nehrülkebir’in geçtiği vadiden sonra başlayarak Antakya’ya kadar uzanan ve ovası, yaylası olmayan yüksek dağlarla ve başlıca Cebelülkasir’de kalabalık bir hâlde bulunurlar. Tarsus, Mersin ve Adana (Çukurova)’da yaşayan Aleviler faaliyetleriyle, servetleriyle asıl Nusayriye dağlarının fakir halkına benzemezler, kısmen daha yüksek seviyeye varmışlar ve münevver bir tabaka teşkil etmişlerdir (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Nr.490.01.584.17.02).

Raporda aynı zamanda, Türkiye dışında benzer inançları yaşamakta olan topluluk ile Türkiye’de yaşayanları arasında yaşam tarzları, sosyoekonomik düzeyleri ve dünya görüşleri bakımından büyük farklar olduğu da dile getirilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından hazırlatılan Nusayriler raporu ile Tankut’un araştırmaları karşılaştırıldığında özellikle bu topluluğun etnik kökeni ve inanç yapıları ile ilgili olarak elde edilen bilgilerin birbirleri ile örtüşükleri görülmektedir. Her iki çalışmada da topluluk, açık bir şekilde etnik olarak Türk olduklarına dair vurgu yapılmaktadır. Baha Said Bey’in yapmış olduğu araştırmada, Nusayrilerin inanç yapıları ile ilgili olarak verilen bilgiler diğer çalışmalarla benzerlik göstermesine rağmen, etnik kökenleri konusundaki görüşü diğer iki araştırmadan farklılık göstermektedir.

Avrupalı bazı araştırmacıların Nusayrilerin etnik kökenleri ve inanç yapıları hakkında çok yanlış fikirler verildiklerine vurgu yapılan raporda; topluluğun Türk milletinden olduğu, Çukurova, Adana, Mersin ve Tarsus gibi yerleşim yerlerindeki kardeşleriyle birlikte yurdun müdafaasında buldukları ve yıllardan beri Türk kültürü içerisinde yaşadıkları ve bu kültüre hizmet ettikleri belirtilmektedir.

Ayrıca, Türklerin millî varlıklarının bilincinde olmadan yaşadıkları dönemlerden sonra bugünkü millî rejim kurulunca Alevilerin çok zamandan beri kendilerini Türk camiasından uzak ve yabancı tutmaya mecbur eden sebeplerin -ulema geçinen softaların, kadınların, cahil sofuların taassupları ve kinleri- ortadan kalktığını görmekle mutlu ve huzurlu oldukları ve bu sevince bütün Türklerin iştirak ettikleri belirtilmektedir. Alevi aydınları bugün Cumhuriyet rejiminin öz Türk fertleri olarak kültürel sahada canla başla çalışmakta ve Türkiye’nin/Türklerin kültür seviyesinin yükselmesi için uğraşmaktadırlar (BCA Nr.490.01.584.17.02).

Cumhuriyet Halk Partisi ve Parti Halkevlerinin himaye ve destekleri içinde çalışmak üzere, İçel vilayet merkezinde, Mersin kaza merkezinde, Tarsus kaza merkezinde, Adana merkez kazasında ve Seyhan vilayeti merkezinde Hars Komiteleri kurulmuştur. O dönemde Hatay henüz Türkiye Cumhuriyeti’nin sınırlarına dâhil olmadığından bu merkezde hars komiteleri oluşturarak çalışmalar yapılabilmesi mümkün olmamıştır.

Bu komitelerin belirlenmiş genel görevleri arasında konumuz ile ilgili şu maddeler yer almaktadır: İlk olarak, Nusayri mezhebinde olan Türklerin ana dilleri olan Türkçeden başka ya-

bancı bir dil konuşmaları yüzünden bazı fikirde hâsıl olmuş kötü ve yanlış bir zihniyete karşı bunların Türk ırkından oldukları ilmi ve tarihî hakikatini müdafaa ve neşriyat ile herkese öğretmek,

İkinci olarak, sırf mezheplerinin Sünni olmaması ve Türkçeyi düzgün konuşmamaları sebebiyle kendilerine “Arap uşağı”, “Fellah”, “Nusayrı” gibi sıfatlar verilen Türkler için bu gibi ke-limeleri telaffuz etme düşüncelerini giderecek tedbirler almak,

Daha sonra, neşriyatta bulunmak, konferans ve müsamereler vermek, öğretmenler vasıtası ile okullarda çocuklara telkinler yapmak, Türkçeden gayri lehçede konuşan Türk köylerinde Türkçe millî türkü ve destanları öğretip söylemeyi âdet edindirmek gibi Türk millî birliği ve dayanışmasını kuvvetlendirici her türlü çare ve vasitalardan istifade ederek maksat ve gaye-nin gerçekleştirilmesi için çalışmak,

Bu çerçevede son olarak Hars Komiteleri, bilhassa kaza hars komiteleri üyesi bu önemli millî gaye için çalışırken köylerde ve mahallelerde propaganda, telkin yapmak ve yaratılan ener-jinin hızını artıracak mesaide bulunmak velhasıl amaç ve maksadın gerçekleştirilmesi için çalışmalar yaparak olarak belirlenmiş görevleri bulunmaktadır (BCA Nr.490.01.584.17.03).

Hars Komitelerinin Türkiye’de yaşayan Nusayriler olgusu ile ilgili olarak belirlenmiş genel görev çerçevelerinden hareketle, İçel ve Seyhan vilayetlerinde yapmış oldukları çalışmalardan hareketle hazırlanmış olan raporlar değerlendirilecektir.

Rapordaki bütün bu değerlendirmelerden sonra, Seyhan vilayetindeki Hars Komitelerinin çalışmaları 10 maddeden oluşmaktadır. Rapora göre; ana dilleri olan Türkçeyi hızlı bir şekil-de öğrenerek kolayca konuşabilme istek ve ihtiyaçlarını karşılamak için resmî devlet okulla-rındaki yetersizlik dikkate alınarak Adana şehrinde 26’sı kadınlara ve 17’si erkeklere mahsus olmak üzere 33 Ulus dershanesi açılmış ve buralarda 738 kadın, 804 erkek okutulmuştur. Bu-ralarda okuyanların yoksullarına Hars Komitesi tarafından alfabe, defter ve kalem yardımla-rında bulunulmuştur. Ulus dershanelerinde görülen fayda ve dershanelere karşı halkın gös-terdiği rağbet göz önüne alınarak, 1 Şubat 1938’de bu dershanelere 54 ulus dershanesi daha ilave edilmiştir. Bu dershanelere kendi istekleriyle gelecek 4–7 yaşındaki kız ve erkek çocuk-lara da dil ve okuma öğretilmesi planlanmıştır. Bu çalışmalarla, 8 yaşında devlet okullarına gitmeye kanunen mecbur olan ve aile çevrelerinde Türkçe konuşmayı öğrenmekte zorluklar yaşayan çocuklar, resmî okullara devama başlamadan önce Türk dilini mümkün mertebe öğ-renmiş olacaklardır.

Adana’nın Karşıyaka Mahallesi’nden başka Bahçeköy, Yalmanlı, Kırmızıdam köylerinde Hars Komitesi tarafından yeni ve modern birer ilkokul binası yaptırılmıştır. Gelecek yıl böy-le dört köyde daha birer ilk mektep açılmasına komite tarafından karar verilmiştir (BCA Nr.490.01.584.17.03).

Seyhan vilayetinde Nusayrilere yönelik olarak devlet tarafından yapılan yatırımlarda ilk sıra-yı, eğitime verilen önemden dolayı, yeni okul inşaları yer almaktadır. Devlet bir taraftan yeni

okul binaları inşa ederken diğer taraftan okullardaki sınıf kapasitelerinin dolmasından dolayı dışarıda kalan öğrenciler için dershaneler açarak eğitim-öğretim hizmetinin mümkün mertebe yaygınlaştırılmasına çalışmıştır. Devletin bu okullaşma süreci ile Türkçe bilmeyen Nusayrî vatandaşlarımıza okuma yazma öğretmek toplumun sosyokültürel bütünleşmesini sağlamaya yönelik politikalar oluşturarak bu çerçevede çalışmalar yaptırdığı ortaya çıkmaktadır.

İçel vilayetindeki Hars Komitelerinin çalışmaları ise 16 madde olarak rapor edilmiştir. Bu rapora göre; Mersin şehrinde, Nusayrîlerin (Arapça da konuşan Türklerin) oturdukları mahallelerde ayrıca, Kazanlı, Kelahmet, Deli Minnet, Çatalkili köylerinde ve Tarsus kasabasında yoğun olarak yaşadıkları mahallelerde yeni birer ilköğretim binaları inşa ettirilerek eğitim-öğretim hizmetine açılmıştır.

Mersin'deki Isıyuva adlı çocuk yuvasına ücretleri devlet tarafından ödenmek suretiyle 14 çocuk kayıt ettirilmiş olup, bu çocuklar buradan aldıkları eğitim/öğretiminde etkisiyle sosyal çevrelerine çok çabuk uyum gösterebilme becerileri geliştirmişlerdir.

Devlet bu bölgede sosyokültürel bağların evlilik kurumuyla da geliştirilmesini sağlayabilmek için Nusayrî vatandaşları ile diğer vatandaşlarımız arasında gerçekleştirilecek olan evlilikleri teşvik etmiş, bu tür evlilikleri yapacak olanlara da nakdî yardımlarda bulunmuştur. Aynı şekilde bu çerçevede, Nusayrîlerin çok yoğun yaşadıkları köy ve mahalle okullarına millî türküler içeren plaklar verilmiş ve gramofonlar temin edilmiştir.

Ayrıca, Nusayrîlerin işçi olarak toplu çalıştıkları fabrikalarla birlikte okullarda gerek kendi aralarında ve gerek diğer kişilerle Türkçe konuşmalar yapma yoluyla ana dilleriyle konuşmayı öğrenmeleri hususuna gereken önemin verilmesi için ilgili kişilerle görüşülmesine karar verilmiştir. Benzer şekilde, İçel vilayeti içinde Arapça konuşan vatandaşlarla Türkçe konuşan vatandaşların birbirinden ayırt edilmemeleri ve aynı gözle görülmeleri hükümet vilayet makamı kanalıyla temin olunmuştur (BCA Nr.490.01.584.17.03).

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de yaşayan Nusayrî toplumunu, Hars Komitelerinin yaptıkları altyapı çalışmaları ve sosyokültürel faaliyetler sonucunda, bölgede yaşayan vatandaşlar arasındaki eski nefret duyguları ve aralarındaki sosyal mesafe ortadan kalkmış ve onun yerine birbirlerine karşı sevgi ile yaklaşma duygu ve düşünceleri geçerli olmaya başlamıştır.

6. Sonuç

Tarihsel süreçten günümüze kadar Nusayrî olgusu pek çok farklı kavramsal çerçeve ile açıklanmaya çalışılmış olup bu alana ilişkin sosyal gerçeklik inşa edilirken de uygun çerçevelerden birinin de kullanıldığı görülmektedir. Nusayrîlik sahası ile ilgili bugüne kadar yapılmış olan araştırmalardan hareketle, bu konuda disiplinler arası ve nesnel bir bakış açısı ile yapılacak/gerçekleştirilecek alan araştırmalarına ihtiyaç olduğunu belirtmek mümkün gözükmemektedir.

İster Alevilik inanç yapısı içerisinde değerlendirilsin ister Şiiğin bir kolu olarak ele alınsın Nusayriliğin kendine özgü bir sosyal yapısı olduğu görülmektedir. Toplumsal yapıda birbirinden farklı aşiret konfederasyonları ve bunları oluşturan kabile/alt aşiretler olduğu gibi farklı sınıflar ve dinî gruplar da bulunmaktadır. Bu sosyal gruplar arasındaki mücadele ve çatışmalara tarihin hemen her döneminde rastlanılmaktadır. Bu çatışmaların nedenleri arasında, dinî önderlerin bakış açıları, kendi aralarındaki egemenlik ilişkileri, merkezî otorite ile ilişkileri vb. sayılabilir. Dinî önderlik (şeyhlik) tamamen soya bağlı bir olarak işleyen bir statü olup günümüzde de babadan oğula geçerek varlığını devam ettirmektedir.

Nusayriler birçok farklı kültür yapısı (Arap, Fransız, Türk) ile temas ve etkileşim hâlinde olmalarından dolayı farklı kültür unsurları ile bir arada yaşayabilme becerisi gösteren topluluk, onların kültürel unsurları ve inanç yapılarından etkilendikleri gibi hakaretlere ve iftiralara maruz kalmışlardır. Bu yaşanan süreci, pek çok araştırmacı “takiyye” kavramı ile açıklamaya çalışmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti, Nusayrî topluluğunu Türk milletini oluşturan unsurlardan biri olarak kabul etmiştir. Bugün Türkiye’de yaşamakta olan Nusayrî toplumunun etnik kökenleri referans alınarak Arap millî kimliği ile aynileşme içinde olduklarını söylemek mümkün görünmemektedir. Bu topluluğun üyeleri Arap kültüründen ziyade Türk kültürü içinde yaşamakta, bu kültür içinde sosyalleşmekte, her türlü üretim ve hizmetlerini bu kültür içinde yapmaktadırlar.

Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet Türk toplumu ile Nusayrî topluluğunun sosyokültürel bütünleşmelerini sağlamaya yönelik olarak iskân politikası uygulamıştır. Türkiye’de yaşanan sosyokültürel değişimler Nusayrî toplumunu da etkilemiş, kentlerin gelişen yeni mahallelerine doğru yoğun bir göç yaşanmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda tamamen Nusayrî nüfusunun ikamet ettiği geleneksel mahallelerin homojen olma özelliği değişmiş ve günümüzde bu topluluk, kent merkezlerinde karışık bir şekilde yaşamaya başlamıştır.

Türk kültür içinde yaşayan ve Cumhuriyet rejimi tarafından Müslüman nüfus olarak kabul edilen topluluğun eğitim-öğretim faaliyetlerine gereken önem verilmiştir. Yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde okular ve gerektiği takdirde ek olarak dershaneler açılarak eğitim faaliyetlerinin aksamamasına azami dikkat gösterilmiştir. Günümüzde yeni nesil, okullaşma oranının da artmasıyla birlikte Türkçe konuşmakta, bu gelişmeyi yaşlı kuşak, gençlerin Arapça bilmemelerini gerekçe göstererek kendi sosyokültürel yapıları için önemli bir sorun olarak görmektedirler.

KAYNAKÇA

- Baha Said Bey (2000): Türkiye’de Alevi-Bektaşî, Ahi ve Nusayrî Zümreleri, (Yayına hazırlayan: Doç.Dr. İsmail GÖRKEM), Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- DALKIRAN, Sayın (2003): “Tarih-i Cevdet’te İslam Mezhepleri II (Dürzilik ve Nusayrîlik)”, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 21, 201–217.
- DEMİRBAŞ, Esin (2004): Etnik Azınlıklar, Kültürel Entegrasyon ve Medyada Temsil: Nusayrî Topuluğu Örneği, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- DERİNGİL, Selim (1993): “The Invention of Tradition in late Ottoman Empire” Comparative Studies in Society and History, vol. XXXV. 1993/1, s. 15–16.
- ENER, Kasım (1993): Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış, Hakan Ofset, Adana.
- ESKİOCAK, Nasreddin (1997): İlk Alevi Kimdir?, İstanbul, Can Yayınları.
- Et-TAVİL, Muhammed E.G. (2000): Arap Alevilerinin Tarihi, Nusayrîler, Çev. İsmail Özdemir, İstanbul, Çivi Yazıları.
- FİRRO, Kais (1999): “Nusayrîliğin Milliyetçilik ve Milli Devlete Adaptasyonu”, Tarihi Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler, Bektaşîler, Nusayrîler Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, Ensar Neşriyat.
- KESER, İnan (2008): Kent Cemaat Etnisite: Adana ve Adana Nusayrîleri Örneğinde Kamusalılık, Ankara, Ütopya Yayınevi.
- KESER, İnan (2006): Kentsel Dinamikler ve Kamusal Alan Farklılaşması: Adana Nusayrîleri, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- MASSİGNON, Louis (1964): “Nusayrîler”, İslam Ansiklopedisi, C. 9, MEB Yayını.
- ORTAYLI, İlber (1999): “Alevilik, Nusayrîlik ve Bâb-ı Âlî”, Tarihi Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler, Bektaşîler, Nusayrîler Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, Ensar Neşriyat.
- (2004): “Osmanlı Millet Sistemi ve Sosyal Boyutları”, Türkiye Günlüğü, 77, 143–148.
- ÖZ, Mustafa (1999): “Nusayrîyye”, Tarihi Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler, Bektaşîler, Nusayrîler Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, Ensar Neşriyat.
- ÖZBEK, Tarık (2006): Nusayrî Etnik Kimliğinin Simgesel Oluşumu, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- ÖZEZEN, M. Tevfik (1992): Basında Diyanet Olayı ve Alevilik, Adana.
- SERTEL, Ergin (2005): Dini ve Etnik Kimlikleriyle Nusayrîler, Ankara, Ütopya Yayınevi.
- SİNANOĞLU, Abdülhamit (1997): Nusayrîlerin İnanç Dünyası ve Kutsal kitabı, Esra Yayınları, Konya.
- TALHAMY, Yvette (2008): “The Nusayrî Leader İsmâ’il Khayr Bey and the Ottomans (1854–58)”, Middle Eastern Studies, 44, 895–908.
- TANKUT, H. Reşit (1938): Nusayrîler ve Nusayrîlik Hakkında, Ankara, Ulus Basımevi.

- TURAN, Ahmet (1973): Les Nusayrıs de Turquie dans la Region d'Hatay, Doktora Tezi, Paris.
- TÜRK, Hüseyin (2002): Nusayrılık (Arap Aleviliği) ve Nusayrilerde Hızır İnanç, Ankara, Ütopya Yayınevi.
- TÜRK, Hüseyin (2005): Anadolu'nun Gizli İnanç Nusayrılık: İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri, İstanbul, KaknüsYayınları
- ULUÇAY, Ömer (1996): Arap Aleviliği: Nusayrılık, Gözde Yayıncılık, Adana.
- (2003): Nusayrılık: İnanç Esasları -Tenasuh, Karahan Kitabevi, Adana.
- VAN DAM, Nikolas (2000): Suriye'de İktidar Mücadelesi: Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum, Çev. S. İdiz ve A.F. Çalkıvık, İstanbul, İletişim Yayınları.

Arşiv Vesikaları

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

Nr.490.01.584.17.02

Nr.490.01.584.17.03

HATAY ALEVİLİĞİNDE İNANÇ ÖNDERLERİNİN İBADETİ İDRAK EDİŞ TARZLARI

Mehmet DÖNMEZ¹

ÖZET

Hatay yöresi Aleviliğinde inanç önderlerinin ibadeti idrak ediş tarzları ve bunun temelleri bilimsel açıdan değerlendirilecektir. Yörede yaptığımız alan araştırmalarıyla inanç önderlerinin ibadetten ne anladıkları ve neleri ibadet olarak gördükleri tespit edilmeye çalışılmıştır. İnanç önderlerinin namaz, oruç, türbe ziyareti vb. inanç ritüellerini Alevilik açısından nasıl değerlendirdikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hatay Yöresi, Alevilik, İbadet, İnanç Önderleri

FAITH LEADERS IN THE REGION OF HATAY SUMMARY ALEVI WORSHIP STYLES EXAMINED REALIZATION

ABSTRACT

Faith leaders in the Hatay region summary of Alevi worship styles and leaving the realization of the fundamental scientific aspects will be considered. Faith leaders in our field research in the area of worship and what they worship what they see as determined to be studied. Faith leaders for prayer, fasting, etc. Visit the tomb. Alevi rituals and beliefs in terms of how they were trying to determine.

Keywords: Hatay region, Alevi, Worship, Faith Leaders

Giriş

Bu çalışmada, Hatay yöresi Aleviliğinde inanç önderlerinin ibadeti idrak ediş tarzları ve bunun inanç temelleri bilimsel açıdan tespit edilmeye çalışılacaktır. Araştırmaya konu olan bölge farklı inanç grupları ve etnik gruplardan oluşmaktadır. Bölgede, farklı inanç grupları olarak Hristiyanlar, Yahudiler, Sünniler, Nusayriler (Aleviler) ve Bahailer yaşamaktadırlar. Bu yöredeki Alevilerle ilgili birçok eserde bilgi verilmesine rağmen, günümüzde kendilerini nasıl tanımladıkları ve inanç temellerinin pratiğe yansımalarıyla ilgili çalışmalar fazla değildir. Hatay yöresindeki Alevilikle ilgili olarak 2005 ve 2010 tarihlerinde gerçekleştirdiğimiz alan araştırmalarıyla, yörede yaşanan Aleviliğin inanç boyutlarını, Alevilerin kendilerini nasıl ve kim ola-

---

1 Yrd. Doç. Dr. İnönü Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

arak tanımladıklarını, İslamın neresinde gördüklerini veya İslamdan ayrı bir inanç sistemi olarak mı tanımladıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Söz konusu çalışmalarda özellikle Aleviliğin inanç pratiklerini ve inanç önderlerinin bakış açıları gözlemlenmeye çalışılmıştır. Alan araştırması yüz yüze mülakatlar yapmak yoluyla gerçekleştirilme yoluna gidilmiştir. Mülakatlarımızı yörenin önde gelen inanç önderleriyle yaparak, ibadet kavramına yükledikleri mana tespit edilmeye çalışılmıştır. İnanç önderlerinin ibadetten ne anladıkları, nasıl ibadet ettikleri, Hatay yöresi Aleviliğinde ne tür davranışların ve ritüellerin ibadet olarak kabul edildiği, yaşlı kesim ve genç kuşağın ibadete bakış açıları ve bunun inanç önderleri tarafından nasıl değerlendirildiği izah edilmeye çalışılmıştır. Ancak bazı inanç önderleri mülakatlarda isimlerinin verilmesini, gizlilik ilkelerinden dolayı uygun bulmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu düşüncelerine saygıdan dolayı ve güvenlerini sarsmamak için çalışmada bir kısım inanç önderlerinin isimleri belirtilmeyerek sadece görüşleri verilmeye çalışılmıştır.

I. Araştırma Alanının Sosyokültürel Özellikleri

Hatay Türkiye'nin en önemli eski yerleşim yerlerinden biridir. Yapılan arkeolojik araştırmalarda milattan önce 100.000 ile 40.000 yılları arasında tarihlenen bulgulara ulaşılmıştır. Hatay, coğrafi olarak Asya, Afrika ve Avrupa kıtaları arasında bir köprü konumundadır ve insanlığın atalarının göç yolları üzerinde yer alan önemli merkezlerden biridir. Antik çağlarda yaşamış olan Huriler, Hititler, Arâmler, Fenikeliler gibi tarihe damgasını vurmuş kültürler Hatay'da yaşamıştır. Ayrıca Hatay, Helenistik dönemin Grek ve Roma kültürlerinin de etkisinde kalmıştır. Hatay, doğu ve batı kültürlerinin etkilerini bir arada taşımakta, bu etkiyi bugün de yansıtmaktadır. Farklı kültürlerden insanların bir arada barış içinde yaşadığı Hatay, büyük bir kültürel zenginlik sergilemektedir. Bu açıdan Hatay bir kültür laboratuvarı olarak düşünülebilir. (Türk, 2005: 7)

Araştırma alanı olarak seçtiğimiz Hatay, birçok medeniyet ve inançlara beşiklik etmiş bir bölge özelliği göstermektedir. Özellikle farklı inançtan ve mezhep mensuplarının bu bölgede bir arada bulunması araştırma için iyi bir sosyal laboratuvar olarak karşımızda durmaktadır. Hatay'da mülakat yaptığımız hemen hemen herkes, bölgenin bir kardeşlik ve huzur yeri olduğunu vurgulamaktadırlar.

II. Nusayriliğin Tanımı

Nusayrılık, İbn Nusayr en-Nemiri'nin liderliğinde IX. asırda aşırı Şii bir fırka olarak tarih sahnesine çıkmıştır. X. asırda Hüseyin bin Hamdan el-Hasibi tarafından geliştirilen ve Karmati, Selçuklu ve Osmanlılar zamanında içe kapanarak varlığını devam ettirmiştir. Günümüzde Türkiye'nin Hatay, Adana, Mersin illerinin belli bölgelerinde (Samandağ, Antakya, Harbiye vb.) ve Suriye, Lübnan'ın bazı bölgelerinde hayatlarını sürdüren Nusayriler, bâtını özelliklerinden dolayı kendi içlerine kapanıp yaşadıkları için çevreleri tarafından gizemli görülmüş ve çoğu zamanda yanlış anlaşılmıştır. Gizlilik, bir hayat tarzı olduğu için bu fırka ile ilgili sağlıklı bilgilere ancak 19. asrın başlarından itibaren ulaşılmaya başlanmıştır.

Kaynaklarda etnik yapıları ve tarihî geçmişleriyle ilgili farklı değerlendirmeler bulunan Türkiye Nusayrîleri, XVI. yüzyıldan itibaren çeşitli sebeplere dayalı göçlerle adı geçen bölgelere yerleşmiş olup bugün tahminen yarısı Hatay'da olmak üzere 700-800.000 civarında nüfusa sahiptir. Kullandıkları mahallî dil dolayısıyla "Arap", veya "Arap uşağı", öteden beri ziraatçılıkla uğraşmaları dolayısıyla çiftçi anlamına gelen "fellah", mezhebi bakımından I. Dünya Savaşından sonra "Alevî" diye anılan söz konusu grup dinî kimliklerinden dolayı Nusayrî diye bilinmektedir. Türkiye Nusayrîliği konusunda ilk çalışma Baha Said tarafından yapılmıştır. Nusayrîlerin yaşadığı bölgelerde bir ölçüde alan araştırması esaslarına dayalı olarak yapılan bu çalışma 1927 yılında neşredilmiştir. İkinci çalışma Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı akabinde Hasan Reşit Tankut tarafından 1938'de gerçekleştirilmiş olup eserde Nusayrîler'in etnik kökenleri üzerinde durulmuştur. 1973 yılında Ahmet Turan tarafından yapılan doktora çalışmasında Türkiye Nusayrîliği'nin Hatay bölgesine yoğunlaşmıştır. (Üzüm, 2000: 174-175)

"İstanbul'daki Başbakanlık arşivinde 1536 yılında yazıldığı anlaşılan 450 özel sayılı tapu (tahrir) defterinde Nusayrîlerden "Garipler Cemaati" olarak söz edildiği gibi, yine Adana şerî mahkeme sicillerinde adları "Bahçeciler" olarak geçmektedir. Bugün her ne kadar halk arasında bunlara "Fellâh" denilmekte ise de, Nusayrîlerin çoğu bu yakıştırmayı kabul etmemektedirler. Çünkü onlara göre Fellahlar iyi cins şeker kamışı yetiştirmek için, fidelerle birlikte Çukurova'ya getirilen Mısır kökenli Kıptilerdir. Bundan başka Nusayrîler tarafından hakaret sözcüğü olarak kabul edilen ve halk arasında sıkça kullanılan "Arap Uşağı" nitelendirmesini de aşağılayıcı bulmaktadırlar. Topluluk tarafından bir "üst kimlik" olarak kabul edilen Nusayrîlik olgusunun netice itibarıyla doğduğu, geliştiği ve hayat bulduğu coğrafi mekânın, Irak ile Lazkiye'ye kadar olan Kuzey Suriye bölgesi olduğudur. Öyle görünüyor ki Anadolu'ya geçiş de buradan yapılmıştır." (Togayhana, 2006: 65)

Hatay yöresinde yaşayan Aleviler, tarihi süreç içinde Nusayrî olarak isimlendirilmişlerdir. En yaygın olan "Nusayrî" kavramının anlamı konusunda da birçok tartışma mevcuttur. Bu hususta yörenin önde gelen inanç önderi Mahmut Reyhani "Gölgesiz Işıklar II" adlı eserinde Nusayrî kavramının anlamıyla ilgili olarak şarkiyatçı Fransız Massignon'un temelde beş kaynak öne sürdüğünü belirterek bunları şöyle eleştirmektedir:

"1) Nusayrî adı, Nasrani adının küçültme kalıbı olabilir: Nasrani Hristiyan demektir. Sünniler Alevileri Hristiyan ya da Yahudi olmakla suçlardı. Ancak Massignon'un iddiasının yanlışlığı, Nasrani kelimesinin Arapçaya göre küçültme kalıbının "Nusayrani" olmasından anlaşılır.

2) Kufe'deki Nasuraya Köyü

3) Nazerini kelimesinin bozması olabilir. Bu sözcük Latince'dir ve Haçlılar tarafından oradaki dağa bu isim verildi. Aynı zamanda Suriye'de küçük bir eyaletin ismidir. 4) Uydurma Şii şehitlerinden biri olan Nuşayr isminden geliyor olabilir. 5) En sağlam iddia ise Muhammed bin Nusayr adındaki birinin adıyla ilgili olmasıdır. Kimi ılımlı ve dost kılığına girmek isteyen yazarlar, Muhammed bin Nusayr'ın kötü bir isim

kazandığını, Alevilerin ona intisap etmesinin uygunsuz bir davranış olduğunu ve ismin başka bir kaynaktan geldiğini iddia ediyorlar. Kimileri ise Aleviler 5.-6. ve 7. yüzyıllarda Sünni iktidarın zulüm ve baskısından kaçarak Nusre denilen dağa tırmanıp yerleştiler, daha sonra dağın adını alıp, Nusayrî adıyla tanınmaya başladılar diyor. Bu da yanlış. Zira Nusre ile bağlantılı olsaydı, yine Arapça'nın kurallarına göre Nusrevî olması gerekirdi.” (Reyhani, 2005: 21- 22)

Nusayrî kavramının manası ve kimler için kullanıldığı hususunda kaynaklarda belirtilen anlamların günümüze doğru geldikçe mana kaybına uğradığını görmekteyiz. Özellikle yapılan alan araştırmalarından çıkan sonuçlar bu düşüncemizi doğrulamaktadır. Hatta 2005 ve 2010 yıllarında Hatay'da yaptığımız alan araştırmalarında Nusayrî kavramının, Hatay yöresinde yaşayan Alevileri tanımlamadan uzak olduğunu özellikle inanç önderleri belirtmektedirler. Bizim kanaatimiz, Nusayrî kavramı tarihe mal olmuş bir kavramdır ve günümüz için pek geçerliliği kalmamıştır.

III. İnanç Önderlerinin Aleviliği Tanımlaması

İnanç önderlerinin Aleviliği tanımlaması ve kavrama yükledikleri anlam, özellikle İslam inancısı ile ilişkilendirilmektedir. İnanç önderleri tarafından, kavramın İslamın özü veya bätünü anlamı olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Sosyal antropolog olan ve doktorasını Tahtacılar üzerine yapan İsmail Engin, yaptığı alan araştırmasına dayanarak Nusayrîler hakkında şu tespitlerde bulunmaktadır: “...Cemaat içindeki yaygın kanaate göre, Lazkiye'den İçel'e kadar uzanan coğrafi bölgede yaşayan 'Alaviler, kendilerini Hz. Peygamber'in yardımcıları ve Ensâr (Medineli) olarak görmektedirler. Günümüzde onlara Sünniler tarafından Nusayrî denilmekle birlikte, mümbit hilal olarak adlandırılan bölgede yaşadıkları için, onlar daha çok çiftçilikle uğraşıyorlardı ve bundan dolayı da yine Sünniler tarafından Fellah olarak adlandırıldılar. Babasoylu bir yaklaşım tarzı ile Hatay 'Alavileri, kendilerinin ve Adana, İçel'de yaşayan 'Alavilerin, Lazkiye'den geldiğini belirtmekle birlikte, mitolojik unsurlarla desteklenen söylencelerle, tarihsel kökenlerini Hz. Muhammed ve Hz. Ali dönemine kadar götürmektedirler. Söylenceye göre, Hz. Muhammed ve Hz. Ali, o dönemde Rumların yaşadığı bu yerleri almak için asker göndermiş, bu askerler de daha sonra bir daha Mekke'ye dönmemiş, Lazkiye'de kalmıştır.” (Engin, 2010: 5)

Nusayrî kavramının Alevilikle aynı anlama gelip gelmediği konusunda bilim adamları arasında bir fikir birliği bulunmamaktadır. Hatay'da yaptığımız mülakatlarda Nusayrîlik kavramını inanç önderlerine sorduğumuzda, bazı inanç önderleri buna tepki göstererek, kendilerinin Nusayrî değil Alevi olduklarını ifade etme yoluna gitmektedirler. Bundan dolayı da biz mülakatlarımızda Nusayrîliğin yanında Alevilik kavramını da sorma yoluna gittik.

Hatay'da 2005 yılında yapmış olduğumuz mülakatlarda sosyal değişim sürecinden Alevilerin nasıl ve ne ölçüde değişimden etkilendiklerini tespit etmeye çalışmıştık. “Mülakatlarda Alevilik tanımlanırken, inanç merkezli veya din eksenli olduğuna vurgu yapılmaktadır. Allah'ın,

Kuran-ı Kerim’i, Peygamber’i vasıtasıyla yeryüzüne indirdiğini ve Hz. Peygamber’in de bunun mücadelesini verdiği belirtilmektedir. Hz. Peygamber’den sonra, Hz. Ali ve İmamlar yoluyla, Peygamber’in mücadelesinin devam ettirildiği belirtilmektedir.

Mülakatlarda Alevilik ile İslam’ın münasebeti de sorulmuştur. Katılımcıların büyük bir kısmı Aleviliği İslam dairesi içinde gördüklerini belirtmektedirler. Yörede Aleviler arasında sevilen bir inanç önderi, kendisiyle yaptığımız mülakatta, “Alevilik, İslamdan ayrı düşünülemez. Kelime-i Şehadet getiren biri nasıl olur da Müslüman olarak kabul edilmez? Ben bunu anlamakta zorlanıyorum. Ama tarihe baktığınızda, hele İslam tarihine, bu insanları anlıyorsunuz. Çünkü Peygamber’in çocuklarının da İslama sokulmadığını biliyoruz. Dolayısıyla onun yolundan giden Alevilerin de, İslama sokulmamasını yadırgamıyorum.” diyerek düşüncelerini ifade etmektedir. Bir başka şeyh de, “Alevilik, İslamın içindedir. İspatı ise Gadir Hum’dur. Orada yüz bin hacıdan fazla kişi vardı. Aleviliğin İslamın dışında olduğunu iddia edenler ne İslamı ne de Aleviliği biliyorlar. Alevilik, İslamın özüdür, İslamın ta kendisidir. Aleviliğin hareket noktası Kuran’dır, Peygamber’in yoludur.” Samandağ’da bir ev hanımıyla yaptığımız mülakatta, “Alevilik İslamın içindedir. Dışında görmek, hem İslama hem de Aleviliğe zarar veriyor. Ben, bu insanları bilgisizlikten ziyade, art niyetli olarak görüyorum. Bu yorumları duyunca da inanın ki çok üzülüyorum.” Bir Alevi şeyhi ise, Aleviliği; “Hz. Peygamber’in müjdelendiği yoldan gitmektir, bu yoldan giden Hz. Ali’dir. Onun takipçileri de kurtuluşa erenlerdir. Aleviliğin ortaya çıkışını da ancak Ali şiası ile izah edebiliriz.” şeklinde tanımlamaktadır. (Dönmez, 2007, 5-8)

Hatay Harbiye’de görüştüğümüz bir şeyh de Aleviliğin sözlük anlamı itibarıyla “Hz. Ali’ye tabii olmak” manasına geldiğini ve Müslümanlardan farklı olmadığını belirterek Hz. Peygamber’in “Ali’yi seven beni sever.” hadisini referans göstermektedir. Hz. Muhammed; Hz. Ali ve Kuran-ı Kerim arasındaki bütünlüğü anlatmak için şöyle buyurmuştur: “Ali Kuran ile, Kuran Ali iledir.” Ve Hz. Ali’ye “Konuşan Kuran” unvanını vermiştir. Yine Hz. Ali için demiştir ki: “Ben ilmin şehriyim, Ali onun kapısıdır.” Ehli Beyt için, “Ehl-i Beyt’im Nuh’un gemisi gibidir; ona binen kurtulur, binmeyen helak olur” diye buyurmuştur. Demek oluyor ki Yüce Allah’ı tanımak, Hz. Muhammed’i bilmek ve İslamiyet’in en temel hakikati olan Aleviliği Kuran’ın gerçek yorumu ile öğrenmek için tek mesnedimiz Hz. Ali’dir. Bizler, Kuran-ı Kerim’in en hakiki ve bätini yorumunu haiz olan, ayrıca bu yoruma göre inanç ve itikadını yürüten insanlarız. Biz Anadolu Alevilerinden farklıyız çünkü Anadolu Alevilerinin dili Türkçe, bizimki Arapçadır. Bizim hareket noktamız Kuran-ı Kerim’dir.”

Samandağ’da görüştüğümüz bir başka şeyh de; “Alevilikte önemli olan Kelime-i Şehadet getirmektir. Peygamber buyurdu ki, her kim Ali’yi severse, beni ve Allah’ı sevmiş olur. Her kim onu sevmezse, beni ve Allah’ı sevmemiş olur. Peygamber bütün vasiyetini Hz. Ali’ye bırakmıştır. Bizim yolumuz da onların yoludur.”

Hatay’ın şehir merkezinde 2005 yılında görüştüğümüz bir inanç önderi, kavramı şöyle tanımlamaktadır: “Alevilik Ali’nin yolundan gitmektir. Ali’nin yaşadığı, İslamın ta kendisidir. Peygamberin yaşadığı, İslamın ta kendisidir. Dolayısıyla Aleviliği gerçek İslam olarak kabul ediyorum.”

İnanç önderleri Alevilik kavramını tanımlarken, kavramı İslam inancından ayrı olarak mütalaa etmemektedirler. Nusayrîlikten ziyade Alevilik kavramını kullanmaya özen göstermektedirler. Aleviliği de İslamın özü olarak tanımlarken kendilerinin yaşadığı Aleviliği de en doğru yaşanan Alevilik olarak görmektedirler.

IV. İnanç Önderlerinin İbadet Olarak Namaza Bakışı

Türkiye’de yaşanan Alevilik, bölgeler açısından bütünlük göstermemektedir, bu farklılık ibadete de yansımaktadır. Ancak genel olarak Alevilik inancında diğer Müslüman fırkaları gibi İslam’daki ibadet şekillerine inanılmaktadır. Bunlar oruç, namaz, hac, zekât ve kelime-i Şehadetdir. Aleviler, bu beş ibadet şekline kalben inanmaktadırlar. Aleviler inançlarında Ehl-i Beyt’i merkeze aldıklarından, Kur’an-ı Kerim’in bir iç bir de dış yüzü yani bâtını ve zahiri anlamları olduğunu vurgulayarak ibadetlerini bu esasa göre şekillendirmektedirler. Bu şekil özellikle namaz ibadetinde belirginleşmektedir. Hatay Alevi inanç önderlerinin büyük bir kısmı namazın şekilden ziyade gönül işi olduğunu, namazın hangi şekilde, nasıl ve nerede kıldığından çok, namazda kalben Allah’a ne kadar yakın olunduğunun önemli olduğunu ifade etmektedirler.

Namaz kelimesinin Arapçası salâtır. Bu kelimenin anlamları çoktur. Şöyle ki insanoğlunun kalbi, ruhu ve aklı ile yüce Allah’a yönelmesi onu tesbih etmesi, ona dua etmesi, onu zikrederek inancı gereği, onunla bağlantı kurması demektir. Yüce Allah katında ibadetin en önemli anlamlarından birinin, kulun insanlara zarar vermemesi, onlara hak ve adalet çerçevesi dâhilinde muamele etmesi olduğu Hz. Muhammed’in (s.a.v) hadis-i şerifinde beyan edilmiştir. “Bir saat adalet yetmiş yıl ibadetten hayırlıdır.” hadisi ile adalet dağıtımı namaza tercih edilmiştir. Yine bir başka hadiste “İnsanın hayırlısı insana yararlı olandır” denilmiş olup insanın en hayırlısı tüm ömrü namazla geçirendir denilmemiştir. Bununla topluma yaralı olmanın üstünlüğü anlatılmaktadır (Eskiocak, 2010: 34-35).

Hatay yöresi Alevileri, Anadolu’nun diğer bölgelerinde yaşayan Alevilerle birçok ortak inancı sahiptirler. Aslında Alevi felsefesinin özü aynıdır. Dini ibadetin hangi şekilde olursa olsun, Allah için yapıldığında geçerli olduğu genel bir inanıştır. Namazı gün içinde gerekli duaların okunması suretiyle kılınabilmektedirler. Namazın en belirgin özelliği hiçbir şekil içermemesidir, yürünürken dahi kılınabilmesidir. Yeter ki hem ortam hem de kişi temiz olsun. Namazın, Allah için kılınma şartının yerine getirilmesi önemli bir husustur.

Mülakat yaptığımız inanç önderlerinden biri Hatay Alevilerinin ibadet şeklini şu şekilde ifade etmektedir: “Bizlerin namazı farklıdır. Namazımız 16 sureden oluşur, kible her yöndür, ibadetimizi istediğimiz her zaman yaparız. Hatay yöresinde yaşanan Alevilikte ibadeti, öğrenmenin zamanını genelde kişiye “amca” olan kişi öğretir ve ibadetin ritüellerini bu kişi verir. Bu kişi Kur’an’dan sureleri öğretmektedir. Bizim Aleviliğimiz Kur’an merkezlidir. Çünkü okuduğumuz ayetler Kur’an’dan alınmıştır. İbadete kadınlar alınmaz, bu kural bugün de devam etmektedir. Oruç ibadeti olarak, ramazan orucu bilinmektedir. Biz Alevilerde Tanrı inancı, Yüce Allah’ın her şeyden önce var olduğu ve her şeyden sonra baki kalacağı, yani ezeli ve ebe-

di olduğudur. Biz Alevilerin inancına göre, Allah'ın varlığına ve birliğine inanıp salih amel işlemek ve kötü amellerden sakınmak, ibadetin özüdür. En büyük ibadet, şekli ve yöntemi belli şartlarda ve kalıplarda olmaksızın Allah'ı anmaktır. Hz. Adem'den bu yana tüm peygamberler, karşılaştıkları zor durumlarda Yüce Allah'a, Hz. Muhammed ve onun Ehlibeyti'nin (Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin) hakları ile dua edip kurtuluşa varabilmişlerdir. Bunun için Hz. Muhammed'e tâbiyiz. Hz. Ali'yi sevdiğim, onun adı ile adlandırıldık, Kuran-ı Kerim'e ve Ehlibeyt'e tabiiyiz.”

Samandağ'da 70 yaşlarında olan bir inanç önderiyle yaptığımız mülakatta, “Ben Aleviyim, bizim Alevilik anlayışımız derin bir inançtır. Çünkü diğer yörelere göre bizim ibadet ve namaz yönümüz fazladır. İbadete çok önem veririz. Bunu büyüklerimizden, cenazelerimizde ve hayırlarımızda görebilirsiniz. İbadetsiz Alevi olmaz diye düşünüyorum. Ayrıca Aleviliği İslam'ın içinde ayrı bir mezhep olarak görüyorum. Kesinlikle İslam'dan ayrılmaz.”

Armutlu Mahallesi'nde yaptığımız mülakatta bölgenin önde gelen inanç önderlerinden biri olarak kabul edilen Şeyh Yusuf Nuraydın; “Alevilik, Hz. Peygamber'in ve Hz. Ali'nin yolundan gitmektir. Hz. Peygamber'in müjdelediği yol Hz. Ali'nin gittiği yoldur. Biz de o yoldayız. Bizim inancımızın özü budur, Aleviliğimizde bu kurtuluşa erenlerin yoludur.” Şeyh Ali Sönmez ile yaptığımız mülakatta; “Alevi demek Hz. Ali'nin sözünü dinleyendir. Kelime-i Şehadet getiren herkes Müslüman oluyorsa, Hz. Ali'yi seven herkes de Alevi olabilir. İslam dininde takva önemli bir husustur, her Alevi Allah'ı sever ve tasavvufu bilir. Biz ibadetimizde kutsal olan değerleri öğretiyoruz. Gençlere İslamın şer'i hükümlerini, abdesti ve namazı öğretiyoruz. Benim eşim Kur'an-ı Kerim'i iki üç defa hatmetti. Asıl zenginlik Kur'an'dır ve seninle gidecek olan da bu Kur'an'dır. Bizim ibadet anlayışımızın temelinde Kur'an vardır.”

Hatay'da esnaflık yapan bir inanç önderi ile yaptığımız görüşmede, “İbadetimizin tarihi gelişimi Ehl-i Beyt ve On İki İmamlarla başlıyor. Özellikle Altıncı İmamdan itibaren bizim namazımız başlıyor. Ramazan ayında beş gün namazımız vardır. İlki ramazanın ilk gününde, on yedinci, on dokuzuncu ve diğer günlerinde namaz kılınır, Bahur yakılır. Namaz için abdest alınmaktadır.” demektedir. Antakya'nın Harbiye semtinde ikamet eden ve Hatay yöresinin önde gelen inanç önderlerinden biri olan Şeyh Nasreddin Eskioçak ile Mayıs 2010 tarihinde evinde konuyla ilgili derinlemesine mülakatlar gerçekleştirdik. Yaptığımız mülakatta inanç önderinin ibadete bakış açısı ile ilgili olarak şu tespitleri yaptık: “Dine inanmak bir maneviyattır, ancak bu durum gün geçtikçe zayıflamaktadır. Bunun sebepleri arasında, Sünni ile evlenmek ve bizlerin manevi sahamızın dışında yaşamak ve çocuklarımızın okumalarından dolayı farklı mezhepler ve insanların tesiri altında kalmalarını gösterebiliriz. İbadet anlayışımızın temelini namaz, bayramlar, oruç ve türbe ziyaretleri oluşturmaktadır. Bizim namazımız ile Sünni kardeşlerimizin kıldığı namaz farklıdır. Bizde nesli Seyit olmayanın ve sakalı olmayanın arkasında namaz kılınmaz ve bizim topluluğumuza imamlık yapamaz. Hayırlarımızda genellikle toplu hâlde namaz kılınır ve dinî sohbet yapılır. Bunu imam olan ve davet edilen kişi yapar. Sohbetten sonra da yemek ikramı yapılmaktadır. Bunun için de önceden kurban kesilir. Dinî bayramlarımızın yanı sıra bizim bu coğrafyada kutladığımız bayram sayısı oldukça faz-

ladır. Bu bayramlara “hayır” da denmektedir. Maddi durumu iyi olan hayır yapmak istediğinde bu bayram günlerine denk gelmesini sağlamaktadır. Biz sadece İslam dini için önemli olan hadiselerin günlerini değil, Hz. İsa ve Hz. Musa için önemli olan zamanları da bayram olarak kutlamaktayız. Mesela Hz. İsa’nın doğum günü, Hz. Musa’ya Allah’ın tecelli ettiği gün bayram olarak kutlanmaktadır. Nevruz bayramı, Allah’ın Hz. Adem’in tövbesini kabul ettiği gündür. Bu bayramlar aramızdaki sosyal dayanışmayı, birlik ve beraberliğimizi artırmaktadır. İbadetimizde bir değişim olmamıştır. İbadet yerlerimiz olarak türbeler önemli bir yer işgal ederler. İbadetimizi Arapça olarak yaparız. Zaten ibadet sözcüğü de Arapça kökenli bir kelimedir. Anlamı ise yüce Allah’a kulluk etmedir. Abd, kul demek, ibadette abdden gelmiştir. Şekli farklı olabilir, öz aynıdır. İslamda Hz. Muhammed önceleri kible olarak farklı bir yöne yönelmiş, daha sonra farklı bir yöne yönelmiştir. İbadet Hz. Adem’den beri vardır, Hz. Muhammed de ibadet ediyordu. Ben her yıl bir defa Kuran okurum. Erkek çocuğuma olduğu gibi kız çocuğuma da Kuran öğretirim. Hepsinin hakkı aynıdır. İbadet olarak biz Muharrem ayında oruç tutmayız. Diğer Alevi kardeşlerimiz (Malatya gibi) tutuyor ve matemli oluyorlar. Biz farklı düşünüyoruz. Hz. Muhammed, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’in cennetlik olduğunu müjdelemiştir. Namazda bunu salavat olarak söylemeseniz, namazınız kabul olmuyor. Biz sevinçliyiz, çünkü bunlar cennetliktir, neden matem tutalım. Biz “Nusayrı” kavramının, bizi tanımlaması anlamında kullanımını kabul etmiyoruz. Tarihteki yakıştırmalar, bugün bizim için geçerli değildir. Hatay yöresine mensup olan Aleviler, çoğunlukla Antakya, Samandağ, Harbiye, Armutlu, Adana, Tarsus, Mersin olmak üzere Akdeniz bölgesinde yaşamaktadır. Bana göre sayımız yaklaşık bir milyon civarındadır.”

Yörenin önde gelen bir başka önemli inanç önderi olan Şeyh Ali Yeral ile yine Mayıs 2010 tarihinde başkanlığını da yürüttüğü kısa adı “EHDAV” olan vakıfta yaptığımız mülakatta Alevilik ve ibadetle ilgili şu tespitlerde bulunduk: “Akdeniz Arap Alevisi olarak Mersin’den Samandağ’a kadar bizlerin sayısı 2.5 milyondur. Antakya, Samandağ’da nüfus yoğunluğumuz vardır. Adana’da Karşıyaka nüfus yoğunluğumuzun olduğu bir diğer bölgedir. Bizler farklı zaman ve coğrafyalarda farklı isimlerle adlandırılmışız. Bektaşî, Fellah, Nusayrî, Alevî, Şii gibi Ehl-i Beyt ekolüne mensubuz. Bunların hepsi Ehl-i Beyt’in dostuna dost düşmanına düşmandır. Caferî mezhebine bağlıyız. Akdeniz Arap Alevilerinde daha çok Arap kültürü hâkimdir. Anadolu Alevilerinde İslam ile karışık Eski Türk inancı hâkimdir. Cem, cem evi, semah gibi inanç ritüellerine saygı duyarız ancak bizim inancımızda bunlar yoktur. Bizdeki ibadetin temeli İslam’a dönüktür. Kibleye dönerek namazımızı kılarız, oruç tutarız, hacca gideriz. Bütün bunları da On İki İmamlara göre yaparız. Bizim toplumumuzda da dinî inancını yerine getiren var getirmeyen de var. Biz inancımızın şer’i, zahiri yönüne olduğu kadar, tasavvufî, bîatîni yani iç yüzüne de ağırlık veririz. Namazın derin anlamına önem veririz. Ehli Beyt muhabbeti ve insan sevgisinden yoksun hiçbir sevgi Allah’a ulaşamaz Hacı Bektaşî Velî’nin şîrinde söylediği gibi;

*Hararet nardadır sacda değildir
Keramet baştadır tacda değildir
Her ne arar isen, kendinde ara
Kudüs’te Mekke’de hacda değildir.*

Biz ibadeti Allah'a yaparız. Ehl-i Beyt'in tamamını kabul ederiz, bunların beşeri, nurani, tasavvufi yönlerini ele alırız. Ali'nin ismi Kur'an'da birçok ayette geçmektedir. Biz bunları söyleyince Sünni kardeşlerimiz yanlış anlıyorlar. Yunus Emre, Pir Sultan Abdal, Hatayi, Nesimi, Mevlana vb. âlimlerin Ali'ye bakış açıları bellidir, eserlerinde sıkça büyüklüğünü vurgulamışlardır. Her ibadet namaz değildir, her namaz ibadettir. Kuran okumak, türbe ziyaret etmek, birine yardım etmek ibadettir. İbadet her yerde ve her zaman yapılır. Namazımızın kiblesi, abdesti vardır, Sünnilerden farklı olarak Caferi mezhebine göre namazımızı kılarız. Namaz cemaatle kılınırsa Ehli Beyt'in soyundan olan bir imam tarafından kıldırılır. İmamın sakalı olmalıdır, temiz soyu soppu belli olmak zorundadır. Ramazan ayını her yıl 30 gün olarak tutarız ve tamdır, Sünnilerin tuttuğu gibi her yıl değişmez. Sünni kardeşlerimiz zahiri tutarlar, bizlerin zahiri tutması yanında, bâtını olarak da tutarız. Yani nefsi frenleme, el, ayak ve göz olmak üzere vücudun bütün uzuvlarına oruç tutturulur. Bizim inancımızda, bedensel ve organ orucu tutmayıp da sadece mide orucu tutulursa, bunun herhangi bir fayda getirmeyeceğine inanılmaktadır. Hasta ziyareti, türbe ziyareti yapmak, inanç büyüklerini ziyaret etmek bir ibadettir.”

İskenderun ilçesinde ikamet eden ve 90 yaşının üzerinde olan Şeyh Mahmut Reyhani ile Mayıs 2010 tarihinde hasta olmasına rağmen bizleri kırmayarak kabul ettiği evinde gerçekleştirdiğimiz mülakatta: “Bizde namaz, oruç, hac ibadetini erkek ve kadın yapmaktadır. Ancak ibadette kadının geri plana atılması bir ihmal edilmedir. Şekil bakımından farklıdır bizim namazımız. Bizde öğle namazı 4 rekât olarak kılınmaktadır. Abdest almamız da Sünnilerin abdest almasından farklıdır. Mesela, biz ayağımızı mesh ederiz. Kuran'da bir gusl ve mesh şekli vardır biz ona uyarız, ellerimizi yıkarız. Dualarımız genelde aynıdır. Namazımız tek tek evde de kılınmaktadır. Bayramlarda ve dini törenlerimizde cemaat hâlinde namaz kılınmaktadır. Namazı kıldırarak kişi, Ehli Beyt soyundan olmalıdır. Ancak çok kişi Ehli Beyt soyundan olduğunu söylüyor ancak ben çoğuna inanmıyorum. On İki İmamların yanına kimse gelemez. Hele hele bilgi ve deneyim yönünden. Bizler On İki İmamlara bağlıyız, ibadetimizin kaynağı bunlardır. Bizim (Şeyhler) soyumuzu takip ettiğinde On İki İmamlara gitmektedir. İmamlarımızın (Şeyhler) hepsi Arapça bilirler ama artık gençlerimizin çoğu bilmiyorlar. Ben öğluma Arapça öğrettim, iyi de konuşur; ancak torunuma öğretmediler ve Arapçayı konuşmaz. Bize geldiğinde hanımla ben biraz öğretiyoruz, o da ancak otur, kalk su getir gibi. Artık Arapça yavaş yavaş yok olmaya başladı, sadece yaşlılar konuşuyor. Bizde Muharrem Orucu tutulmaz, kaldı ki biz gençlerimize hak olan Ramazan Orucunu bile tutturamıyoruz. Sebebi ise geçmişte bizlere yapılan baskı ve zulümlerdir. Bundan dolayı dağıldık, bu da ibadeti yeterli yapmamızı engelledi. Günümüzde ibadet olarak namazın toplu hâlde yapılması toplumu bir arada tutuyor, dayanışmayı artırıyor. Bizim inancımız diyor ki, sen cennete gideceksen, bu, din kardeşin sayesinde olacaktır. Maddi durumu iyi olan, kurban kesip, yemek verirdi. Ama günümüzde bazı inanan kardeşlerimiz çok zor para kazanıyorlar, ancak yine de kurban kesiyorlar; bazılarının durumu çok iyi ama kurban kesmiyorlar. İnançımızı uygulamada gevşeme olmaya başladı, gençleri elimizde tutmamız zorlaştı. Hatay'da bir kısım insanımız kendi aralarında mezhep ayırımına gittiler, ben bunu doğru bulmuyorum, cahillikten kaynaklandı. Anadolu Aleviliğinde cami yok, namaz yok, oruç (Ramazan) yok, böyle olmaz. Ana-

dolu Alevileri cenaze namazı kıldırılmayı bile bilmiyorlar. Hatta iki, üç tane ayet dahi okuyamıyorlar. Oysa bizde çok kimse cenaze namazı kıldırabilir. Netice olarak bizim inancımızda Ali'yi sevmek bir ibadettir.”

İnanç önderlerinin ibadet olarak anladıkları sadece namaz olmamaktadır. Namazın yanında, türbe ziyaretleri, inanç önderlerini ziyaret etmek, kurban kesip, dua okutmak, kutsal saydıkları günlerde (bugünlerin sayısı fazladır) bir araya gelip, toplu namaz kılınmasını ve hasta ziyaretlerini de ibadet olarak görmektedirler. İnanç önderleri, namazın kılınacağı yerin özelliği ve namaza kimlerin katılacağı ve namazı kıldırarak kişinin özelliklerine dikkat etmektedirler. Ayrıca kendilerinin kıldığı namazın, Sünnilerin kıldıkları beş vakit namazdan farklı olduğunu, mülakatlarda ısrarla belirtmektedirler. Kendi içlerinden de bazı kimselerin beş vakit Sünni namazı kıldıklarını vurgulamaktadırlar.

Sonuç

Hatay yöresi Aleviliğinde inanç önderlerinin Aleviliği tanımlaması genelde inanç merkezli olmaktadır. Yöreyle ilgili yapılan bilimsel çalışmalar iki kategoride toplanmaktadır. Bunların ilki, yöreyle ilgili daha önceden yapılmış olan ve genelde teorik olan çalışmaların referans gösterilmesidir. Hatay Aleviliği, söz konusu çalışmalarda gerek Suriye'nin çeşitli bölgelerinde yaşayan Şii kökenli mezheplerle gerekse bâtını olan dinî gruplarla ilişkili olarak gösterilmektedir. Bunlar referans alınarak bugün Hatay yöresinde yaşanan Alevilik ve ibadeti idrak ediş tarzı tespit edilmeye çalışılınca farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Yörede yaşayan Alevilerin Allah'ı değil de Ali'yi rab edindikleri gibi marazi bilgiler ortaya çıkmaktadır. Oysa yörede yaptığımız mülakatlarda, inanç önderlerinin hepsi Rab olarak Allah'ı bildiklerini ve kabul ettiklerini ısrarla vurgulamışlar ve bu tür yakıştırmalara da üzüldüklerini belirtmişlerdir. Ayrıca geçmişte yapılmış olan yakıştırmaların da bugün bazı bilim adamlarınca yapıldığına şahit olduklarını ifade etmişlerdir. Yöreyle ilgili yapılan diğer çalışmalar ise alan araştırmalarına dayanmaktadır. Bu çalışmalarda yörede yaşayan inanç önderleriyle ve Alevilerle mülakatlar yapılarak bilimsel verilere ulaşılmaya çalışılmaktadır.

Hatay yöresinde yaşayan Alevi inanç önderleri ile yaptığımız mülakatlarda, Aleviliğin inanç temelleri ve ibadet anlayışları belirlenerek, inanç önderlerinin özellikle ibadetten ne anladıkları, ibadet kavramının içini nasıl ve ne tür inanç ritüelleriyle doldurdukları, ibadetin temel unsurlarından olan namazdan ne anladıkları, namazın kılınma şekli, zamanı ve kılındığı mekânın özellikleri, ayrıca oruç, kurban kesme, türbe ziyaretinde bulunma, dinî büyüklerin ziyaret edilmesinin ibadet boyutları, mülakatlar yoluyla tespit edilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

DÖNMEZ, Mehmet, Sosyal Bütünleşme Açısından Alevilik (Malatya Uygulaması), Yayımlanmamış Doktora Tezi İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2003.

DÖNMEZ, Mehmet, Sosyal Değişme Sürecinde Hatay Aleviliği, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı: 44, Güz, 2007

ENGİN, İsmail: Hatay Nusayrilerinde Dini Algılayış) <http://www.alewiten.com/up> date, 10.03.2008

ESKİOCAK, Nasrettin, Alevilik Nedir, İstanbul 2010.

REYHANİ, Mahmut, Gölgesiz Işıklar II, İstanbul 1995.

TÜRK Hüseyin, Nusayrîlik- İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005

TOGAYHAN, Abdurrahman, “Kültürel Farklılıklar Ekseninde Nusayrîlik Üzerine Bir Din Sosyolojisi Araştırması: Mersin Arap Aleviliği Örneği”, Harran Ün. İlahiyat Fak. Dergisi, 2006, Yıl: 10, Sayı: 14

Üzüm, İlyas, “Türkiye’de Alevi-Nusayrî Önderlerinin Eserlerinde İnanç Konularına Yaklaşım”, İslam Araştırmaları Dergisi, 2000, Sayı 4.

KAYNAK KİŞİLER

Şeyh Ali Yeral, Alevi İnanç Önderi, Antakya- Hatay

Şeyh Ali Sönmez, Alevi İnanç Önderi, Armutlu Mah. Antakya-Hatay

Şeyh Yusuf Nuraydın, Alevi İnanç Önderi, Armutlu Mah. Antakya- Hatay

Şeyh Mahmut Reyhani, Alevi İnanç Önderi, İskendurun-Hatay

Şeyh Nasrettin Eskiocak, Alevi İnanç Önderi, Harbiye-Hatay

Şeyh İdris, Alevi İnanç Önderi, Samandağ-Hatay

Şeyh Ali, Alevi İnanç Önderi, Samandağ-Hatay

NUSAYRİLİĞE AİT KUTSAL MEKÂNLAR

Hızır Türbesinde Atatürk Resmi (H.Türk Arşivi)

Kapının Öpülmesi (H.Türk Arşivi)

NUSAYRÎLERDE HIZIR İNANCI

Hüseyin TÜRK¹

ÖZET

Hatay bölgesinde yaşayan Nusayriler (Arap Alevileri), diğer etnik gruplara göre, daha izole ve daha gizli bir örgütlenmeye sahiptirler. Geleneklerini ve inançlarını korumanın, yaşamlarını sürdürmenin bir yolu olarak gördükleri “gizliliği” ve kapalı cemaat yaşamını, tamamıyla bir korunma ve savunma mekanizması olarak bugüne kadar sürdürmüşlerdir. Nusayrîlik Hz. Ali'nin tanrılaştırılması, Hızır inancının, türbe inancının ve reenkarnasyon inancının güçlülüğü, tevil ve takiyye ile belirginleşen; kapalı cemaat örgütlenmesi ve gizlilik esasına dayanan, Bâtını İslami bir mezheptir. Fonksiyonel olarak birbirine bağlı olan bu özelliklerin tümü Nusayrî inanç sistemini oluşturmaktadır. Alan araştırması biçiminde yapılan bu çalışmada Hızır inancının güçlü olması ile Hızır'ın Nusayrî inancındaki kimlik algısı arasındaki ilişki konusunda alan araştırmasından elde edilen bilgiler verilmekte ve tartışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Hatay, Hızır İnanıcı, Hızır'ın Kimliği, Nusayrîlik.

KHEZR BELIEF IN NUSAIRIES

ABSTRACT

Nusayries or Arab Alawies living in Hatay region have somewhat more isolated and more secret way of life compared with other ethnic groups. Nusayries have so far maintained a closed social life rather than in “secrecy”, which they consider essential to sustain their traditions and beliefs. Nusayrî belief forms an esoteric Islamic section based on closed communal system and secrecy, where Hz. Ali is deified. The power of khezr belief, shrine practise and reincarnation faith are all functionally interdependent elements accompanied with hypoericy and gloss that constitute Nusayrî belief system. Carried out as a “field work”, this study aims to provide information and to discuss the relation between the powerful Khezr belief and the perception of his identity in the Nusayrî belief.

Keywords: Hatay, Nusayriye, Khezr belief, The Identity of Khezr.

1 Doç. Dr. Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü Antakya-Hatay, e-mail: huseturk@yahoo.com

Giriş

Hatay, coğrafi olarak Asya, Afrika ve Avrupa kıtaları arasında bir köprü konumunda ve insanın atalarının göç yolları üzerinde yer alan önemli merkezlerden biridir. Antik çağlarda yaşamış olan Hurriler, Hititler, Aramiler, Fenikeliler gibi tarihe damgasını vurmuş kültürler Hatay'da yaşamıştır. Ayrıca, Hatay Batı kültürlerinden Helenistik dönem Grek ve Roma kültürlerinin de etkisinde kalmıştır. Sınırları doğuda Semerkant, batıda Sardis'e kadar uzanan bir krallığa da başkentlik yapmıştır. Bu konumuyla doğu ve batı kültürlerinin etkilerini bir arada taşımakta ve bu etkiyi bugüne de yansıtmaktadır. Bugün de farklı kültürlerden insanların bir arada barış içinde yaşadığı Hatay, büyük bir kültürel zenginlik sergilemektedir.

Hatay'da nüfusça en kalabalık etnik grup Türk Sünnilerdir. Nusayriler (Arap Aleviler) ise nüfus oranı itibarıyla ikinci etnik grubu oluştururlar. Arap Sünniler ve Arap Hristiyanlar ise nüfusça azımsanmayacak saydadırlar. Türk Sünnilerin ana dilleri Türkçedir. Bu grubun dışında kalan Arap Alevi, Arap Sünni ve Arap Hristiyanların ana dilleri Arapçadır. Yaşlı kuşak arasında Arapçayı okuma ve yazma dili olarak kullananların sayısı daha fazladır. Günümüzde Arapça, çoğunlukla konuşma dili olarak kullanılmaktadır. Ancak son yıllarda gençler arasında Arapça konuşma bilenlerin sayısı giderek azalmaktadır. Bugün bölgede konuşulan Arapça, bozuk bir diyalekt olup, içerisinde Türkçe sözcükler de kullanılmaktadır. Hatay'da nüfus esas itibarıyla bu dört etnik gruptan oluşur. Bunların dışında bir köy veya mahallede toplanmış durumda yaşamakta olan Çerkezler, Yahudiler, Ermeniler, Afganlılar, Özbekler ve Gurbatlar (Çingeneler) gibi küçük azınlık gruplar da vardır.

Hatay'ın en eski yerli halklarından olan Nusayriler (Arap Alevileri), diğer etnik gruplara göre, daha izole ve daha gizli bir örgütlenmeye sahiptirler. Halk arasında "Fellah" ve "Arap Uşağı" olarak bilinir ve tanınırlar. "Fellah" Arapçada çiftçi anlamına gelmektedir. Fellah denmesinin nedeni bu insanların yüzyıllarca büyük toprak ağalarının yanında ırgat ya da yaşama olarak çalışarak çiftçilik yapmalarıdır. "Arap Uşağı" ise onların Arap etnik kökenlerinin vurgulanması anlamında kullanılmaktadır. "Nusayri" kelimesi ise halk tarafından fazla bilinmemekte, bilimsel literatürde kullanılmaktadır. Melikoff (1994: 26, 34), Nusayri sözcüğünün Suriye'de geleneksel olarak kullanılmaktayken sonradan bu sözcüğün yerini "Alavi" (Alaouite) deyiminin aldığını ve Türkiye'de kullanılan "Alevi" sözcüğünün de Suriye'deki Nusayri'lere "Alaviler" denmeye başlandıktan sonra yaygınlaşmış olabileceğini ileri sürmektedir.

Nusayriler 5. ve 6. yüzyıllarda gerçekleşen Haçlı Seferleri döneminde Horasan'dan Adana'ya kadar geniş bir coğrafyada yerleşmişlerdi. Daha sonra Haçlıların baskıları sonucunda Nusayrilerin büyük çoğunluğu Antakya ve çevresine kadar çekilmişlerdir (et-Tavil, 2000: 213-226). Hatay bölgesinde yaşayan Nusayriler, diğer etnik gruplara göre, daha izole ve daha gizli bir örgütlenmeye sahiptirler. Nusayrilik bâtını ve Alevi öğretilere dayalı olan kendine özgü bir mezheptir. Bâtınlığın temel ilkesi olan bâtını-zahiri ilişkisi Nusayrilerin bütün inanç dünyalarında etkili olmaktadır. Tevil ve takiyye, Hz. Ali'nin tanrılaştırılması, türbe inancının güçlü olması, tecelli ve tenasüh Hristiyan bayram ve törenlerinden etkilenme, amcalık geleneği ve Hızır inancının bir kült hâline dönüşmesi Nusayrilığın en belirgin özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Türk, 2002: 51-68).

Nusayrîlerin en önemli özellikleri arasında tevil ve takiyye bulunur. Tevil Kuran'ın ve İslami uygulamaların alegorik bir biçimde yorumlanmasıdır. Bu özellik Nusayrîlerin Kuran-ı Kerim'deki ayetleri farklı yorumlamalarında karşımıza çıkmakta ve öteki bütün belirgin inanç özelliklerini doğrudan etkilemektedir. Takiyye ise olduğundan farklı görünme, kişilerin tehdit ve baskı altında olduklarında, dinî inançlarını gizleme ya da dinî inançları hakkında olduğundan farklı söylemek suretiyle yanıltıcı bilgiler vermelerini ifade etmektedir. Buna uygun olarak Nusayrîler gerektiğinde Sünnî inançtakilerle fazla farklarının olmadığını savunabilmektedirler.

Bu inanç sisteminde, genel olarak Alevi-Bektaşî inancında olduğu gibi, insanları birbirine bağlayan tek güç sevgidir. Bu sevgi de Ali'den kaynaklanır. Ali tanrısal bir varlıktır. Hz. Adem'den beri bütün peygamberlerde görünen ve kişilik kazandıran Ali'dir. Nusayrîlikte Mana-İsim-Bâb (kapı) birbirini tamamlar. Mana gizli anlamdadır. Onun kendisini anlatması için bir isim gereklidir. İsim dile gelendir, konuşandır. Manayı yani bilinmeyi, yapılmayı ve görülmeiyeni anlatır. Gizlilik esasına dayanan bu inancı herkes anlayamaz. Sır âlemi etrafı surlarla çevrili bir kaleye benzemektedir. Buraya girmenin yolu kapıdan geçebilmektir. Bâb (kapı), mana ve isme ait bilgiye giden yoldur. Mana-İsim-Bâb, Nusayrîlik inancının kavranmasında ve anlaşılmasında temel ilke olarak kabul edilmektedir. Bunun vurgulanması için özel anlamda Ayn-Mim-Sin (AMS) üçlü kavramlaştırma kullanılır. Ayn gözdür. Allah'ın tecellisini gören ve anlayandır, manadır. Ayn, yücedir, ulaşamayandır ve esastır; yani Ali'dir. Mim isimdir, yani Hz. Muhammed'dir. Muhammed, Tanrı'nın görünen bir peçesi ve peygamberidir. Bu örtünün arkasında mana'nın yüceliği gizlidir. Bu örtünün arkasında mananın gizli sırları saklıdır. İnsanlığın din serüveninin özü Hz. Muhammed'dir. Bâb ise Selman-ı Farisi'dir. Yahudilik ve Hristiyanlığı bildiği hâlde, Müslümanlığı bekleyen, Hz. Muhammed'i arayıp bulan onun sahabelisi olandır. Dine döndürendir. Bilgili, örnek kişi, rehber ve öğretmendir.

Nusayrî inancına göre; Tanrının farklı isimlerle yedi kez ilahi tecellisi vardır. Her ilahi tecellide ise isim ve bâb denilen diğer iki şahıs da Tanrının yanında yer alarak, ona yardım etmiştir. Tanrının yedi ayrı ilahi tecellisi şöyledir (Massignon, 1964: 365-370)²

<u>Mana</u>	<u>İsim</u>	<u>Bâb</u>
Habil	Âdem	Cebrail
Şit	Nuh	Yayil b. Fatin
Yusuf	Yakup	Ham b. Kuş
Yuşa	Musa	Dan b. Aşbavüt
Asaf	Süleyman	Abdullah b. Sim'an
Şem-un Al-Safa	İsa	Rüzbih bin Satr al'a'imma
Ali	Muhammed	Salman-ı Farisi

Bu inanca göre Tanrı her yüzyılda farklı bir yüzle dünyaya gelir. Habil, Şit, Yusuf, Asef, Şem-un ve Ali tanrının yüzleridir. Nusayrîler; "Hz. Ali zahirde Hz. Muhammed"le beraber görü-

² Tanrının yedi ilahi tecellisinden başka kaynaklarda da bahsedilmektedir. Bu konuda bkz. (Serin, 1999: 87, 109; Karasu, 1997: 69).

nür, bâtında ise Tanrının kendisidir.” “Hz. Ali nur ehline nur, beşere beşer olarak görünür.” ya da “Hz. Ali yerde imam, gökte nurdur.” diyerek, Hz. Ali ile ilgili inançlarını açığa vururlar.

Hatay’da adak yerleri ve bunlar içerisinde özellikle de türbelerin sayısı Türkiye’nin öteki bölgeleriyle kıyaslanmayacak kadar fazla olduğu açıkça görülen bir gerçektir. Ayrıca bu türbelerden büyük bir çoğunluğu da Alevi Nusayrîlere aittir. Araştırma sırasında Hatay genelinde tarafımızdan saptanabilen 327 adak yerinden 299’unun Alevi Nusayrîlere ait türbeler olması Nusayrîlerde türbe inancının ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Nusayrîler, bayramlarda ve adaklarda kurban kesmek ve dilek dilemek için her fırsatta türbe ziyareti yaparlar. Türbeler bir tür ibadet yeri olarak kullanılmaktadır. Türbeler daha çok kente hâkim tepelerde yapılırlar. Türbelerin yakınındaki ağaçlar kutsal sayılır ve dilek ağacı olarak kullanılırlar. Türbe yanındaki suların ise kutsal ve bu nedenle de şifalı olduğuna inanılmaktadır. Son zamanlarda inşaat hâlinde olan türbelerin saptanması, türbe sayısının ileriki yıllarda daha da artacağını ipuçlarını vermektedir (Bkz. Türk, 2009: 41-62).

Türkiye’de yaşayan Alevi inanç biçimleri içerisinde reenkarnasyon inancının en canlı ve yoğun olarak yaşatıldığı grup Nusayrîlerdir. Akdeniz şeridinde özellikle Adana, Mersin ve Hatay üçgeninde bazı kişiler öldükten sonra yeniden başka bir bedende dünyaya geldiklerini söylemektedirler. Enkarne olduğunu iddia eden bu insanların istisnasız hepsi Nusayrîdir. Sünni İslami inanca mensup insanlar reenkarnasyonun olamayacağını savunurken bu toplumda yaşayan insanlar ise başlarına gelen olaylar nedeniyle bu durumun gerçek olduğunu savunmuşlardır. Reenkarnasyon (tenasüh), Nusayrîlerin karakteristik özelliklerinden biridir. Ancak Nusayrîlerdeki reenkarnasyon inancı Alevi Bektaşilerde görülenden oldukça farklıdır. Nusayrîlerde hem Ali odaklı güçlü bir tecelli inancı hem de sayısız canlı örneklerine rastlanan güçlü bir reenkarnasyon inancı vardır. Nusayrîler öteki dinî gruplara göre ölüm sonrasında daha az yas tutarlar. Bunun nedeni reenkarnasyona inanmalarıdır. Her köyde her mahallede en az 2-3 reenkarnasyon olayına rastlanmaktadır. Nusayrî inancına göre her insanın ruhu ölümden sonra başka bir bedende yaşamını sürdürmektedir (Türk, 2005a: 81-100)

Nusayrîler üç semavi dinin bayramlarını kutlarlar. Ancak bunların içinde Hristiyanlığa ait bayramlar daha fazladır. Hristiyanlığın hemen hemen bütün önemli bayramlarını kutlarlar. İslamiyet öncesindeki bütün peygamberlerin önemli günleri ve onlarla ilgili önemli olayların gerçekleştiği günler bayram olarak kutlanır. Çünkü Aleviler için her din kutsal olarak kabul edilmektedir ve her dinin peygamberine inanılmaktadır. Nevruz ve Mihrican Bayramları ise İran etkisi taşıyan bayramlardır. İyd-il Sabataj, İyd-il Kıddes, Res il Seni, Milad Bayramı, Evvel Temmuz, St. Georges günü, Şem-un Sefa bayramı, haçın suya atıldığı gün ve Aziz Barbara günü gibi bayramlar ise Hristiyanlığın etkisiyle kutlanan bayramlardır. Bunun nedeni baskı ve katliamlarla karşı karşıya kaldıkları dönemlerde Hristiyanlar ile Nusayrîler arasında büyük bir yardımlaşma ve koruma-kollama geleneğinin oluşması olarak açıklanmaktadır. Geçmişte bu iki inanç grubunun birbirlerine yakın evlerde ve mahallelerde oturdukları belirtilmektedir (Bkz. Türk, 2005a: 119-153).

Geçmişteki baskılar ve Sünnilerin olumsuz tepkileri nedeniyle, Nusayrîlik bâtiniliği ve gizli örgütlenmeyi temel alan bir mezhep olarak varlığını sürdürmüştür. Sır³ saklama ve gizlilik mezhep üyelerinin bütünleşmesinde önemlidir. Gizlilik ve bâtiniliğin temel alınması Nusayrîliğin tamamıyla dışa kapalı bir inanç sistemi olmasına yol açmıştır. Dışa kapalı olmanın yol açtığı şiddetli baskılara rağmen Nusayrîliğin varlığını sürdürebilmesinde gizlilik esasına dayalı örgütlenmenin esasını oluşturan amcalık geleneğinin önemli rolü vardır. Geleneklerin ve inançların aktarılmasını sağlayan amcalık geleneği yoluyla Nusayrîler gizli temel bilgilerini bunları koruyabilecek nitelikteki genç kuşaktan erkeklere, asla açıklamamak koşuluyla, üç aşamada yapılan toplu namaz ritüelinde kuşaklar boyunca öğretmişlerdir. Bu nedenle üstün ve yetkin bir Nusayrî olmanın ilk ve temel şartı sır saklamadaki sabırlılıktır. Amcalık Nusayrîlere özgü bir uygulamadır. Nusayrîliğe özgü gizli dini bilgilerin ve sosyal davranış kurallarının kültürel olarak sonraki kuşaklara aktarılması amacıyla yapılır. Sadece ilkokul sonrasında 10-14 yaşlarındaki erkek çocuklar için zorunlu kılınan bir uygulamadır. Genç kızlar, âdet görmeye başladıkları zaman kısa bir eğitim görürler (Türk, 2005b: 45-65).

Hatay'da Hızır inancı özellikle Alevi Nusayrîlerde önemli ve çok güçlüdür. Hızır'la ilgili söylencelerin sayıca fazla olması, çok sayıda Hızır türbesinin varlığı, bu türbelerdeki inanç ve uygulamalar ve bunların içerisinde kurban ritüelinin önemli bir yerinin olması bu inancın önemini, güçlü ve etkili olduğunu göstermektedir. Ancak Nusayrîlerde Hızır kültürünün güçlü olmasında Hızır'ın Nusayrîlikteki gerçek kimliğinin doğrudan etkili olduğu düşünülmektedir. Alan araştırması biçiminde yapılan bu çalışmada Hatay'da yaşayan Nusayrîlerde Hızır inancının güçlü olması ve Hızır'ın kimliği arasındaki nedensellik ilişkisi alandan elde edilen verilere dayanılarak kanıtlanmaya ve açıklanmaya çalışılmıştır.

Nusayrîlerde Hızır Kültü

Hatay'da tarafımızdan saptanabilen toplam 327 türbeden 299'u Alevi Nusayrîlere aittir (Türk, 2009: 41-62). Toplam 299 türbeden 51'inin⁴ Hızır'ın adına yapılmış olması Nusayrîlerde Hızır inancının çok güçlü olduğunu açıkça göstermektedir (Bkz. Türk, 2002).

Hatay'da yaşayan Nusayrîlerin (Arap Alevisi) ana dilleri olan Arapçada Hızır'ın karşılığı Hıdır'dır. Hatay'da Hızır'a (Hıdır) ait makamlar kare planlı, kubbeli, beyaz badanalı ve genellikle pencere yapılarıdır. Kapılar, pencereler ve iç mekanda, makam dâhil olmak üzere, yeşil renk hâkimdir. Beyaz renk, temizliği ve günahsızlığı, yeşil renk ise Hızır'ı ve İslam dinini temsil etmektedir. Hatay'daki Hızır türbelerinden ilk bahseden Weuleresse'dir (1935: 28, 57, 79). Alevi Nusayrîlerin yerleştiği, türbe olmayan cadde ve mahalle olmadığını, buraların çok canlı ibadet yerleri olduğunu belirtmiştir. 1943 yılında da Boratav (1964: 467), Hızır türbelerinden bazılarını ziyaret etmiştir. O dönemde bu türbelerin çoğunun taş duvarla çev-

3 Alevilikte "sır", Hakk'ın gayb duruma getirdiği ancak halk'a bildirmedeği şey ya da şeylerdir. Muhammed, Kırklar cemine katılmakla kendi zahirinden yani şeriat ortamından sınırlarak Ali yandaşları tarafından temsil edilen bâtına yani gerçekler dünyasına, halkın dünyasına adım atmış olur (Korkmaz, 1997: 17).

4 51 Hızır türbesi sadece Hızır'ın adına yapılanlara ek olarak Hızır'ın da isminin bulunduğu çok makamlı nebi veya enbiya türbelerini de kapsamaktadır.

rili bir mezardan oluştuğunu, bunlardan sadece birinin beyaz badanalı bir yapı olduğunu belirtmektedir. Selçuklu ve Osmanlı mimarisinde de kubbeli türbelerin varlığı bilinmekle beraber, Hatay'daki türbe mimarisinin daha çok Doğu Akdeniz kıyı şeridinde yer alan Arap kültürünün etkilerini taşıdığı söylenebilir. Ancak bu savın geçerlilik kazanması için söz konusu bölgede de bir alan araştırmasının yapılması gereklidir. Hızır türbeleri, içinde gerçek anlamda mezar olmaması ve makamın Hızır'ı temsil etmesi nedeniyle, türbenin bütünü "Hızır Makamı" olarak isimlendirilmektedir. Ancak bu çalışmada makam ve türbe ayrımında bir kavram kargaşasına yol açmamak için, "Hızır Türbesi" ismi tercih edilmiştir.

Hızır Türbeleri Listesi

1. Hz. Hızır Aleyhisselam ve Hasan Sincari, Küçük Dalyan, Antakya,
2. Hz. Hızır Aleyhisselam, Odabaşı Beldesi, Antakya
3. Hz. Hızır Aleyhisselam, Affan Mahallesi, Antakya
4. Hz. Hızır Aleyhisselam, Dörtayak Mahallesi, Antakya
5. Hz. Hızır Aleyhisselam, Balıkçı Pazarı, Antakya
6. Hz. Hızır Aleyhisselam, Harbiye (Karye), Antakya
7. Hz. Hızır Aleyhisselam, Çağlayan Mahallesi, Antakya
8. Hz. Hızır Aleyhisselam, Yukarı Döver, Antakya
9. Hz. Hızır Aleyhisselam, Yeşilpınar Beldesi, Antakya
10. Hz. Hızır Aleyhisselam ve Şih Dahir, Aşağı Okçular Köyü, Samandağ
11. Hz. Hızır Aleyhisselam, Dursunlu Beldesi, Antakya
12. Hz. Hızır Aleyhisselam, Dursunlu Beldesi, Antakya
13. Hz. Hızır Aleyhisselam ve Nebi Yunus, Çekmece Beldesi, Antakya
14. Hz. Hızır Aleyhisselam, Hz. Yunus, Hz. Miktaf, Çekmece Beldesi, Antakya
15. Hz. Hızır Aleyhisselam, Mengüllü Köyü / Koçaran Köyü, Samandağ
16. Hz. Hızır Aleyhisselam, Orhanlı Köyü, Antakya
17. Hz. Hızır Aleyhisselam, Büyükçat Köyü, Samandağ
18. Hz. Hızır Aleyhisselam, Ataköy Köyü, Antakya
19. Hz. Hızır Aleyhisselam, Tomruksuyu Köyü, Samandağ,
20. Hz. Hızır Aleyhisselam, Fidanlık Köyü, Samandağ
21. Hz. Hızır Aleyhisselam, Şih Rislen, Şih Hasan, Kuşalanı Beldesi, Samandağ
22. Hz. Hızır Aleyhisselam, Kuşalanı Beldesi, Samandağ,
23. Seyidna El Hızır, Nebi Yunus, Melik Cafer Tayyar, Tekebaşı Köyü, Samandağ
24. Hz. Hızır Aleyhisselam, Deniz Mahallesi, Samandağ,
25. Hz. Hızır Aleyhisselam, Deniz Mahallesi, Samandağ

26. Hz. Hızır Aleyhisselam, Kılıçtutan Beldesi, Altınözü
27. Hz. Hızır Aleyhisselam, Hz. Miktağ, Turfanda Köyü, Antakya
28. Hz. Hızır Aleyhisselam, (on iki makam var), Çatbaşı, Şenköy, Antakya
29. Hz. Hızır Aleyhisselam, Akıllı Köyü, Antakya
30. Hz. Hızır Aleyhisselam, Güzelburç Beldesi, Antakya,
31. Hz. Hızır Aleyhisselam, İkinci Beldesi, Antakya,
32. Seyidna El Hızır, Nebi Yunus, Şih Mustafa, Hz. Miktağ, Şih Hasan Davut, Elazı, Antakya,
33. Hz. Hızır Aleyhisselam ve Nebi Yunus, Üçgedik, Antakya,
34. Seyidna El Hızır, Karaali Beldesi, Antakya
35. Hz. Hızır Aleyhisselam, Şih Hasan, Şih Musa, Serinyol, Antakya,
36. Hz. Hızır Aleyhisselam, Gülsel Mahallesi, Karaağaç, İskenderun
37. Hz. Hızır Aleyhisselam, Gökmeydan Köyü, Arsuz, İskenderun,
38. Hz. Hızır Aleyhisselam, Gümüşgöze Köyü, Antakya
39. Hz. Hızır Aleyhisselam, Anayazı Köyü, Antakya
40. Hz. Hızır Aleyhisselam, Üçgedik Köyü, Antakya
41. Hz. Hızır Aleyhisselam, Çekmece Beldesi, Antakya
42. Hz. Hızır Aleyhisselam, Miktađ Yemin, Cafer Tayyar, Şih Muhammed Tavił, Muhammed El Arabi, Çekmece Beldesi, Antakya
43. Hz. Hızır Aleyhisselam, Şih Mehmet Libydre, şih Yusuf Garip, nebi Yahya, Nebi Taha, Cafer Tayyar, Şih Abdurrezak, Sultan Habibi Naccar, Çiğdede Mahallesi, Samandağ
44. Hz. Hızır Aleyhisselam, Hatunköy, İskenderun
45. Hz. Hızır Aleyhisselam, Harran Köyü, Reyhanlı
46. Hz. Hızır Aleyhisselam (Hızır Kayası), Meydan Köyü, Samandağ
47. Kıbtıl May Hızırıl Hay (Hızır Suyu), Gözene Köyü, Samandağ
48. Yedi Enbiya (Yedi Zuhur Hızır), Hızır Aleyhisselam, Hızır Teht Sindyani, Şih Muhammed İzhur, Şih Muhammed Elbiydri, Şih Abdurrezak, şih Hasan Meczun Sincari, Şih Muhammed Linguari, + 2, Fidanlı Köyü, Samandağ
49. Yedi Enbiya, (On sekiz Makam Var) Hızır Aleyhisselam, Cafer Tayyar, Hz. Miktağ, Nebi Yunus, Yukarı Döver Köyü, Antakya
50. Yedi Enbiya, Hızır Aleyhisselam, Cafer Kerim, Cafer Sadık, Cafer İzikir, Nebi Ğizrail, Nebi Yunus, Habibi Naccar, Kuşalanı Köyü, Samandağ
51. Dokuz Enbiya, El Hızır, Nebi Süleyman, Nebi Taha, Habibi Naccar, Miktağ Yemin, Çağfer Tayyar, Şih Ali Sivari, Şih Abdullah El Miğaviri, şih Muhammed Libaydri, Tekebaşı Köyü, Samandağ

Hızır Türbelerinden çok makamlı olanlarda ve nebi, enbiya türbelerinde Hızır A.S. ile birlikte Melik Cağfer Tayyar, Şih Muhammed Libydri, Nebi Taha, Habib Naccar, Hz. Mikdat isimlerine, diğer isimlere oranla daha sık rastlandığı görülmüştür. Bu türbelerde, Hz. Hızır A.S.'la ortak makamları bulunan öteki isimler ise şunlardır: Şih Hasan Sincari, Şih Tahir, Hz.Yusuf, Şih Hasan, Şih Musa, Şih Hasan Davut, Şih Muhammed Tavail, Mikdad Yemin, Muhammed el-Arabi, Şih Muhammed Libydre, Şih Yusuf Galip, Şih Abdulrezzak, Şih Muhammed İzhur, Şih Muhammed Elbiydri, Şih Muhammed Linguari, Cafer Tayyar, Cağfer Kerim, Cağfer Sadık, Cağfer İzikir, Nebi Gızrail, Şih Ali Sincari, Şih Abdullah el-Mığaviri, Şih Hasan Davut, Hıdır teht Sindyani. Bu isimler hak dinlerinin özellikle de Müslümanlığın ve daha sonra da Nusayriliğin ortaya çıkmasında ve yayılmasında hizmet etmiş ve bu uğurda birtakım kerametler göstermiş din adamları, nebiler veya evliya olarak nitelendirilen kişilerin isimleridir.

Hatay'da Hızır türbelerinin sayıca çok fazla olması ve Hızır türbelerinin isimlendirilmesinde hak dinlerden önemli kişilerin isimlerine de Hızır A.S. ile birlikte yer verilmesi Nusayrilerde Hızır inancının ne denli güçlü ve önemli olduğunu göstermektedir. Hatay Hızır türbeleri kut-sallaştırılmış birer tapınma mekânı olarak kullanılmaktadır. Bu türbelerde Şihlar (Şeyh) yönetiminde birtakım ritüeller (toplular namaz) yapılmakta, dualar okunmakta, çok sayıda inanç ve uygulama yerine getirilmektedir. Bayram ve adaklar töreni yapan kişinin evinde türbelerde ve özellikle de Hızır Türbelerinde yapılmaktadır. Böylece inanç, belirli zaman dilimlerinde, kurbanı ve belli ritüelleri içeren bir tapınma niteliğine bürünmüştür. Çok sayıda Hızır türbesinin varlığı, bu mekânlarda çeşitli ritüeller eşliğinde törenlerin yapılması, Hızır hakkında çok sayıda söylencenin anlatılması ve Hıdırellez kutlamalarının yapılması, Nusayrilerde Hızır'a olan inancın bir kült niteliğine büründüğünü göstermektedir (Bkz. Türk, 2002: 69).

Hatay genelinde tanınmış ve yoğun ziyaretçi akınına uğrayan dört Hızır türbesinde ziyaretçilerle yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler de Nusayrilerde Hızır inancının güçlü ve önemli olduğunu göstermiştir. Görüşmeye katılan Nusayri inancına sahip toplam 150 ziyaretçinin (75 kadın, 75 erkek) büyük bir çoğunluğu Hızır'a inandıklarını (141 kişi), çok azı ise inanmadıklarını belirtmişlerdir (9 kişi) (Bkz. Tablo 1). Hızır'a inanan ziyaretçiler bu güçlü inançlarının nedenlerini aşağıdaki sözlerle ifade etmişlerdir: "Allah'ın makam yeridir.", "Bu kültürde büyüdük.", "Aileden gelen bir gelenektir.", "Küçükten beri hep inanır, biliriz.", "Mucizelerine tanık oldum.", "Dualarımız onun vasıtasıyla kabul oluyor.", "Şifa bulduğunu söyleyen, çok insan var.", "Hızır her derde devadır.", "Allah'a inandığım için Hızır'a inanırım.", "Şikintilerimizi rahatlatıyor." vb. İnanmayan 9 kişinin açıklaması ise genelde "Batıl inanç olduğu için inanmıyorum." şeklindedir.

Tablo 1: Hızır'a İnanma Durumu.

	Kadın		Erkek		Genel	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Hızır'a İnanma						
İnanıyorum	72	96	69	92	141	94
İnanmıyorum	3	4	6	8	9	6
Toplam	75	100	75	100	150	100

Hızır Söylenceleri

Hatay’da, büyük bir çoğunluğu tarafımızdan derlenen (Bkz. Türk, 2002: 70-78), Hızır ile doğrudan ilgili çok sayıda söylence anlatılmaktadır. Bu söylencelerden büyük çoğunluğu Hızır’ın zor duruma düşen insanlara yardım etmesi ve insanları zor durumlardan kurtarması ile ilgili olanlardır. Bunlardan bir kısmı ise Hristiyanlarda Hızır ile aynı kişi olduğuna inanılan St. Georges’in (ya da Mar Corcus) “ejderhanın öldürülmesi” söylencesiyle ilgili olanlardır. Bu söylencede ejderhanın öldürülmesi motifi Hızır’a (Hıdır) mal edilerek anlatıldığı gibi Hızır’la aynı kişi olduğuna inanılan St. Georges’e mal edilerek de anlatılmaktadır⁵. Bu söylencelerin dışında İslam halk inanışlarındaki Hızır inancı, Kuran-ı Kerim’de toplam 110 ayetten oluşan Kefh suresinin 60-82. ayetlerindeki Hz. Musa-Hz. Hızır öyküsüne dayanmaktadır. Hızır kültürünün çok güçlü olduğu Hatay’da da çok sayıda Hızır söylencesi anlatılmasına karşın bunlardan en yaygın olanı Kuran-ı Kerim’deki Hz. Musa-Hz. Hızır öyküsünün Hatay versiyonudur :

“Günün birinde Musa peygamber Tanrı’ya evrenin en akıllı adamı kimdir? diye sormuş. Tanrı ‘Hıdır Bey’dir.’ demiş. Bunun üzerine Hz. Musa onu nasıl bulabileceğini sormuş. Tanrı ‘Değneğini sapladığında büyür, ağaç olur, torbandaki ölü balıklar canlanır, gökyüzü açılken birden birden yağmur yağarsa, bulunduğu yer iki denizi kavuşturuyorsa işte orası Hızır’ın ülkesidir.’ demiş.”

“Hz. Musa istenenleri yapar; torbasına balıklar doldurur, değneğini alır ve yola çıkar. Aradığı yeri bulmak için çok dolaşırsa da bir türlü bulamamış. Sonunda Samandağ açıklarında bir kayaya oturmuş, yorgunluktan uyuyakalmış. Uyandığında yere sapladığı değneğin ulu bir ağaç olduğunu, torbasındaki balıkların canlanarak denize kaçtığını görmüş. Hatta gökte bulut olmadığı hâlde sağanak yağmurda sırlıklam olmuştur. Hz. Musa aradığı ülkeyi bulduğuna çok sevinmiş, bu arada yanına ihtiyar bir balıkçı gelmiş. Hz. Musa ile hizmetlisi balıkçının yanına oturup sohbet etmişler. Bu arada bir kuş görmüşler. Kuş denizin sularına başını daldırıp gövdesine ve kanatlarına serpip duruyormuş. Uçmadan önce de gagasını suya daldırıp bir damla su almış. Balıkçı Hz. Musa’ya Allah tarafından gönderilen bu kuşun “sizin bildiklerinizin bu büyük denizden alınmış bir su damlası kadar az olduğunu” anlatmak istediğini söylemiş. Bunun üzerine Hz. Musa balıkçıya Hıdır Bey’i nasıl bulacağını sormuş. Balıkçı da işine karışmamak koşuluyla onu Hıdır Bey’e götürüleceğine söz vermiş. Birlikte yola koyulmuşlar. Biraz yol alınca balıkçı kıyıdaki kayıkları delmeye başlamış. Hz. Musa bunu neden yaptığını sormuş. Balıkçı yanıtlamamış. Bir süre denizde yol aldıktan sonra sahilde oynayan çocukları görmüşler. Balıkçı hemen onlardan birini öldürmüştü. Hz. Musa, karşı çıkıp nedenini öğrenmek istemişse de balıkçı anlatmamış. Asi ırmağını izleyerek yollarına devam ederken konakladıkları her yere bir ziyaret yapmışlar. Sonunda Karye (Harbiye) köyünde konaklamaya karar vermişler. Tandırda ekmek pişiren kadınlara rastlamışlar. Karınlarını doyurmak için ekmek istemişler, kadınlar ekmek vermemiş. Bütün köyü dolaşmışlar, kimse onlara yiyecek vermemiş.

5 St. Georges veya Hızır kültürü konusunda Hristiyan Nusayri etkileşimi konusunda daha ayrıntılı bilgi için Bkz. (Türk, 2010: 138-147).

Sonra yıkılmış bir duvarın üzerine oturmuşlar. Balıkçı bu duvarı onarmış. Musa gene dayanmamış ve bunun nedenini sormuş. Balıkçı sinirlenmiş ve anlaşmanın bozulduğunu bildirerek yaptıklarını açıklamış: “Kayıkları deldim, çünkü hükümdar bütün sağlam kayıklara el koyuyordu, çocuğu öldürdüm büyüyünce çok kötü bir insan olacaktı. Bu duvarı ise iki yetim çocuğun anne ve babaları çocuklarımız büyüyünce bulsunlar diye ölmeden önce bu duvarın altına bir küp altın saklamışlar. Duvar yıkılırsa altınlar görünür ve başkaları gelip alırlar. Bütün bunları sana anlattım ama artık beni göremeyeceksin. Aradığın Hızır Bey bendim” (Yusuf Günay, 37 Yaşında, Ortaokul Mezunu, Antakya).

Bu söyleneceye uygun olarak Hz. Musa ile Hızır’ın buluştuğu yer olduğuna inanılan Samandağ’da ve duvarı yıktıklarına inanılan Karye (Harbiye)’de önemli iki Hızır makamı ve yere sapladığı değneğin ulu çınar olduğuna inanılan Hızırbey köyünde de Hızır ağacı bulunmaktadır. Ayrıca, bu makamların dışında Hızır’ın geçtiğine veya orada konakladığına inanılan Hatay’ın çeşitli ilçelerinde Nusayrilere ait çok sayıda Hızır makamı bulunmaktadır.

Nusayrilerde Hıdırellez

Hızır ve İlyas hakkında oldukça zengin İslami kaynak bulunmaktadır. Ancak baharın gelmesinin kutlandığı Hıdırellez törenleri ile ilgili hiçbir İslami kaynağa rastlanmamaktadır. Bu durum baharın gelmesinin kutlandığı Hıdırellez törenlerinin dini değil, geleneksel olduğunu ve İslami olmayan kaynaklardan köken aldığını göstermektedir. Buna uygun olarak, Nusayrilerin şeyhleri de, Kuran-ı Kerim’de “Hıdırellez törenleriyle ilgili hiçbir belirtinin bulunmadığını, bu kutlamaların kesinlikle İslami olmadığını” savunmaktadır. Onlara göre; “Hızır inancı ile bahar bayramı olan Hıdırellez arasında da hiçbir ilişki yoktur (Mehmet Mullaoglu, 56 yaşında, Lise, Antakya ve Nasrettin Eskiocak, 61 Yaşında, İlkokul, Harbiye). Gerçekte de Nusayrilerde Hızır inancı çok güçlü olmasına karşın, “Hıdırellez” adı altında bir kutlamaya rastlanmamaktadır. Ancak, baharın gelişinin kutlandığı Hıdırellezi andıran bayramlar vardır. Bunlar Nusayrilerin çok sayıdaki dini bayramlarının dışındaki geleneksel olarak nitelendirilebilecek bayramlardandır. Bu bayramlar İslami kökenli olmayan, etkileşim sonunda başka kültürlerden aktarılan ve geleneksel olarak kutlana gelen bayramlardır. Asıl “kutlama” içeren bayramlar da bu gruptakilerdir. Anadolu’daki yaygın biçimiyle “Hıdırellez” isminde olmasa da, Hatay Nusayrileri arasında da bahar bayramını andıran kutlamalar yapılmaktadır. Ayrıca, dini otorite tarafından desteklenirse de Nusayri inancındaki halk, öteki dini grupların Hıdırellez kutlamalarından etkilenmekte veya onların uygulamalarına katılmaktadır.

Hatay Nusayrilerininin Hızır makamlarında kutladıkları en geniş katılımlı ve en önemli bayram Rumi takvimde 1 Temmuz’da Miladi takvim’de ise 14 Temmuzda kutlanan “Evvel Temmuz” denilen bayramdır. Hızır makamında yapılması ve “Hıdırellez” kutlaması şeklinde yapılması nedeniyle bu kutlamalar bir tür bahar bayramı olarak algılanabilirse de aslında bu kutlamaların “hasat bayramı” olarak isimlendirilmesi daha doğrudur. Bu bayramın Fransızlar zamanından kaldığı ve Fransızların cumhuriyeti kutladıkları bir bayram olduğu bilinmektedir. Fransızlar zamanından itibaren kutlana gelen bu bayram daha sonra da buradaki halk tarafından benimsenmiş ve kutlamaya devam edilmiştir. Bu bayram çerçevesinde Harbiye, Samandağ ve

Arsuz'da üç gün boyunca pikniğe gidilir, müzik eşliğinde halaylar çekilirdi. Bayrama hazırlık olarak evler temizlenir, en güzel kıyafetler giyilerek Samandağ'daki Hızır ve Musa'nın buluştuğuna inanılan yerde (Hızır türbesinin olduğu yerde) denize girilirdi.

Nusayriler'de Hıdırellez kutlamasını andıran bir başka bayram da, bayramda yer alan ritüellerden dolayı, yaygın olarak “yumurta bayramı” adıyla anılmaktadır. Rumi takvimle 17 Martta kutlamasına karşın bugün kullanılan Miladi takvime göre 30 Martta kutlanmaktadır. İskenderun'un bir ilçesi olan Arsuz'un Akçalı beldesinde her yıl geleneksel olarak kutlanmaktadır. Akçalı, nüfusu 3600-4000 arasında olan ve Fransızlar zamanında Hıristiyanların yoğun olarak yaşadıkları bir beldedir. Fransızların gitmesi, göç ve dışarıdan yerleşmelerle birlikte beldenin demografik yapısında değişimler olmuştur. Bugün Alevi Nusayrilerin yoğun olarak yaşadıkları Akçalı'da eski demografik yapının bir yansıması olarak, Hıristiyanların Pasakalya bayramından etkilenmeyi gözler önüne seren yumurta bayramı, her yıl bir panayır biçiminde kutlanmaktadır.

Yumurta bayramı daha çok bir şenlik veya panayır havasında kutlanmaktadır. Artık evlerdeki hazırlıklar ve kutlamalara rastlanmamaktadır. Eskiden güreş yapılan, yumurta tokuşturulan bayram alanında, bugün panayır kurulmuş ve satışlar yapılmaktadır. Yöresel tatlılar, kebab çeşitleri, hediyelik eşyalar (giyim, takı, süs eşyası) ve ev eşyalarının satıldığı panayırda bir bahar canlılığı gözlemlenir. Ayrıca bayram alanının etrafındaki yeşillik alanlarda piknik yapılmakta, içki içilerek müzik eşliğinde oyunlar oynanmaktadır. Bayramın en eğlenceli tarafı ise yapıma nedenine uygun olarak, boyanmış yumurta satan tezgâhların önünde yapılan yumurta tokuşturma yarışıdır. Bayramda nişanlılardan erkek tarafının kız tarafına bir sepet içinde rengârenk boyanmış yumurta ve çiçekler getirmesi geleneği bugün de sürdürülmektedir. Bayram ertesinde düğün sayısının artmakta olduğu herkes tarafından dile getirilen yaygın gözlemlerdir. Bu yüzden bu bayramı “kız bayramı” olarak isimlendirenler de bulunmaktadır.

Hatay'da bütün Müslümanların ve özellikle de Nusayrilerin katıldıkları bir başka Hıdırellez kutlaması da Hristiyan kiliselerinde yapılan St. Georges (Aya Yorgi) Günü kutlamalarıdır. Bu kültle ilgili kutlamalar, Hıdırellezin kutlandığı gün olan 6 Mayıs (Rumi 23 Nisan) günü yapılmaktadır. Bugün Müslüman ve Hristiyanların birlikte yaşadığı bölgelerde dini etkileşim sonucunda St. Georges ve Hızır kültlerinin birbirlerine karıştıklarını gözlemlemek olasıdır. Öyle ki, bu özdeşleştirmede aynı türbelerin veya kilisenin ortaklaşa kullanıldığına da sıkça rastlanmaktadır. Hatay'daki St. Georges Günü kutlamaları buna iyi bir örnek oluşturmaktadır. St. Georges Günü kutlamaları İskenderun'da Hıristiyanların “St. Georges”, Müslümanların ise “Hıdırellez” olarak isimlendirdikleri kilisede kutlanmaktadır. Çünkü St. Georges'un veya Hızır'ın 5 Mayıs 6 Mayıs'a bağlayan gecede bu kiliseye uğradığına inanılmaktadır (Dimitri Yıldırım, 51 Yaşında, Üniversite, İskenderun). Bugün, zamanla halk arasında Hıdırellez ismiyle anılmaya başlanmıştır. St. Georges kutlamaları çerçevesinde, Hristiyanlar biri gece (5 Mayıs) biri de sabah (6 Mayıs) olmak üzere iki ayın yaparlar. Bu ayinlerde buhur yakılarak St. Georges'un kimliği ve hizmetlerini anlatan dualar, ilahi biçiminde okunur. Gece ayinden sonra, kilisenin bahçesinde ateş yakılır ve etrafında halaylar çekilir. Hristiyanların dini ayin-

lerinin dışında, geleneksel uygulamalara Nusayrîler çoğunlukta olmak üzere her dinden insan katılmaktadır.

Ayrıca, Hıdırellez kutlamaları çerçevesinde evlerin bahçesindeki gül ağaçlarına dilekler bağlanır, kâğıda yazılan dilekler asi nehrine ya da denize atılır. Hıdırellez gecesi herkes Samandağ'daki Hızır türbesine akın ederek türbede mum yakarak dilek dilerler. Denizin kenarında kum üzerine dileklerini çizerler ve kâğıda yazdıkları dilekleri denize atarlar.

Nusayrî İnancında Hızır'ın Kimliği

Hızır, halk inancında darda kalanların, başı sıkışanların yardımına koşan, insanlara bereket ve iyilik getiren ölümsüz bir nebi veya bir veli olarak betimlenir. Zaman zaman ortaya çıkar, birdenbire gözden kaybolur. İyileri ödüllendirip, kötülerini cezalandırır, bereket ve bolluğa kavuşturur, savaşlarda zor durumda kalan Müslüman askerlere yardım eder. Boz atlı, yeşil giysili, nur yüzlü, ak saçlı, ak sakallı, kırmızı çarıklı bir derviş veya dilenci kılığındadır. Onu tanımak zordur; ancak tanımak için bazı belirtiler de vardır. İşaret parmağı orta parmağıyla aynı boydadır, bir parmağı kemiksizdir (Ocak, 1990: 65-66, 115-117; Güngör, 1956: 56-72).

Hıdırellez kelimesinin Hızır ve İlyas peygamberin isimlerinin birleşmesinden oluşması nedeniyle, Hızır ve İlyas iki ayrı kişi olarak görülür. Ancak Kur'an ayetlerinde İlyas iki kez ismen belirtilmesine karşın, Hızır adından hiç bahsedilmemesi dikkat çekicidir. Arapçadaki İlyas, Grekçede Eliyas, İbranicede Elijah, Batı dillerinde Elie ve Süryanicedeki İliya veya İlya'nın aynı kelimenin farklı imaları olduğu ve Tevrat'ta İlya ve Elişa'nın Kuran-ı Kerim'dekine benzeyen hikâyeleri göz önünde bulundurulduğunda (Bkz. Ocak, 1990: 80); aslında Hızır'ın İlyas yani İlya'dan başkası olmadığı sonucuna ulaşmak zorunlu gibi görünmektedir. Belki de Tevrat'taki İlya (İlyas) ile Kuran-ı Kerim'deki Hızır aynı kişi olduklarından, Hızır-İlyas isimleri Hıdırellez şeklinde birleştirilmiştir.

Tasavvufta ve halk inançlarında Hızır'ın yanında İlyas'ın sönük kalması, Hızır ile ilgili çok sayıda söylence anlatılmasına karşın; İlyas hakkında bilinenlerin çok az olması, yine Hızır ismi ile anılan çok sayıda makama karşılık İlyas adında pek az makam bulunması, bu iki şahsiyetin birbirleriyle örtüşmesinden kaynaklanıyor görünmektedir. Alevi-Bektaşî inançlarında Hz. Ali ile Hızır ve İlya özdeşleştirilmektedir. Hızır bazen Hacı Bektaş, Hacım Sultan ve hatta Şah İsmail ile de bir tutulmaktadır (Bkz. Ocak 1990: 106-109; Zelyut 1995: 13-16). Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin bir tutulması nedeniyle, dolaylı olarak Hz. Muhammed ile Hızır'ın da özdeşliğinden bahsedilebilir.

Nusayrî inancında Hızır'ın kimliği konusunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bunun nedeni, inancın önemli ilkelerinden biri olan "sır saklama" ve "gizlilik" olabilir. Öyle ki, bu konuda veya Nusayrîlik konusunda bilgi verenlerin çoğu isimlerinin açıklanmaması konusunda güvence isteyerek görüşlerini belirtmiştir. Genel inanca göre; Hızır Âdem'in ortaya çıkışından itibaren çeşitli bedenlerde ortaya çıkarak yaşama dönen, insanların istemlerine anında cevap veren ve insanları her yerde her zaman koruyan ölümsüz bir güçtür. Ancak

Nusayrilerde Hızır'ın kimliği konusunda elde edilen bilgilerin değerlendirilmesi konusundaki farklı görüşler aşağıda verilmiştir:

“Hızır, bir velidir. Peygamberlere yardım eden, yol gösteren peygamberlere vasi olan kutsal kişidir” (Ali Nur, 45 yaşında, Üniversite, Serinyol).

“Yahudi olduğu ve esas adının İlya olduğu bilinir. Ayrıca Hristiyanlıkta Mar Corcus adını alır” (Yusuf Beyazıt, 75 yaşında, Okuryazar, Samandağ).

“Hızır, Cebrail Aleyhisselam'dır. Hızır, tanrının insanlara yardım için gönderdiği bir melektir. Hızır, nurdur. Yani Allah'ın kendisinin yansımasıdır. Bu nedenle, her zaman her yerde vardır. Makamı da her yerde vardır” (Nizam Kahil, 35 yaşında, Lise, Samandağ).

“Hızır, nerede anarsak orada hazır olan, peygamberlerin velisi ve öğretmeni (eğitmeni) konumunda olan en üstün melektir. Cebrail, Mikail, Azrail, İsrail ve Hızır Allah'ın melekleridir” (Mithat Azazi, 40 yaşında, Lise, Aknehir).

“Âdemin ilk ortaya çıkışından itibaren çeşitli bedenlerde ortaya çıkarak yaşama dönmüş bir melektir. Her peygamberin yanında bir Hızır vardır” (Bereket Uçak, 56 yaşında, İlkokul, İskenderun).

“Hızır, Hz. Muhammed'dir. Hızır, Hz. Muhammed ile aynı nurdandır. Hz. Muhammed: “Allah'ın nuru ikiye bölündü, bir kısmı bana bir kısmı Ali'ye gitti.” demiştir. Hızır, Hz. Muhammed ile aynı nuru paylaşmaktadır. Peygamberler arasında tek ölümsüz olan Hz. Hızır'dır. Hızır'ın nuru Hz. Muhammed' den aldığı ilk nurdur. Hızır, Allah'ın yarattığı ilk nurdandır.” (Mehmet Mullaoglu, 56 yaşında, Lise, Antakya).

“Hızır, Hz. Ali'dir. O, danışman olarak bütün peygamberlerin yanında bulunmuş ve onları yönlendirmiştir.”

Bu son görüş birçok kişi tarafından söylenmiştir. Ancak bu kişiler isimlerinin açık edilmemesi koşuluyla bilgi vermişlerdir. Bu görüş Hz. Ali'nin tanrılığını ispatlamak için Nusayriler tarafından delil olarak gösterilen kaynaklarda da dolaylı olarak belirtilmiştir. Mevlana'nın Divan-ı Kebir'indeki (1989: 4) “Na'tı Ali” bölümünde “... İmran'ın oğlu Musa onun nurunu gördü de, uzun geceler hayran kaldı. Kırk gece kendinden geçti, konuşma ve görüşme zevkine daldı. Sonra dedi ki: Yarabbi! Bana bu lütfünden bir alamet ver. Hak, ona işte. Sana yedi Beyza (nurlu eli) verdim dedi.” şeklindeki sözler de, Kefh suresinde anlatılan öyküde, Hz. Musa'nın bulunduğu kişinin Hz. Ali olduğu çıkarılmalıdır. Yine, Hz. Ali'nin hutbesindeki aşağıda verilen sözleri de Hz. Musa'nın bulunduğu kişinin Hz. Ali olduğu görüşünü doğrulamaktadır: “Benim o nur ki, Musa ondan iktibas eyledi... benim Musa'ya konuşanının sırrı; benim gayb âleminde ruhlarla konuşan; benim daim ve baki olan emir; benim hakkın velisi olan”, “Benim Musa'yı denizden geçiren” (Bkz. Uluçay, 1997: 34-35).

Nusayrî inancında Hızır'ın kimliği konusunda farklı görüşler ileri sürülmesinin nedeni, inancın önemli ilkelerinden biri olan "sır saklama" ve "gizlilik" olabilir. Bölgedeki Nusayrî Şeyhlerinden Eskiocak, Hızır'ın kimliği konusundaki sorumuza. "Hızır, çeşitli bedenlerle farklı zamanlarda yeryüzüne gelir. Kimliği bilinmez. Soru işaretleriyle bırakmak daha akıllıca." diyerek hem bu konudaki gizliliği teyit etmiş hem de Nusayrîlerin AMS inancındaki Hz. Ali ile Hızır arasındaki aynılığı dolaylı olarak belirtmeye çalışmıştır (Nasreddin Eskiocak, İlkokul, 61 yaşında, Harbiye).

Nusayrîlik hakkında Suriye'de araştırma yapan Olsson da aşağıdaki Hızır konusundaki değerlendirmesiyle Hızır'la Hz. Ali'nin aynı kişi olduğu görüşünü güçlendirmektedir (1999: 233-234): "...Hızır Suriye kiliselerinde çok önemli bir aziz olan ejderha avcısı St. George (Aziz Jorj) ve Ali İbn Ebi Tâlib ile bazı önemli ortak özellikleri paylaşmaktadır. Hızır, Ali İbn Ebi Tâlib gibi kılıç kuşanmıştır ve onun gibi Alevilerin şiirlerine girmiştir; bu şiirlerde Mar Cercis (St. George) diye anılır. Bu kişilerin her ikisi de zaman kavramıyla ilişkilidir ve düzenli aralıklarla insanlara görünürler... Hızır, yola giriş ritüelleri yapılmamış kişiler için, Ali'nin yola kabul edilmiş kişiler için oynadığı rolün aynısını oynamaktadır; yani, Allah'ın cismani bir tecellisidir."

Genel inanca göre; Hızır Âdem'in ortaya çıkışından itibaren çeşitli bedenlerde ortaya çıkarak yaşama dönen, insanların istemlerine anında cevap veren ve insanları her yerde her zaman koruyan ölümsüz bir güçtür. Nusayrî inancında Hızır'la Hz. Muhammed, Hz. Ali ve hatta melekler arasında bir özdeşleşme vardır. Çünkü Hızır, Hz. Muhammed ve Hz. Ali ile aynı nurdandır. Şih Mehmet Mullaoglu'na göre; Hz Muhammed "Allah'ın nuru ikiye bölündü, bir kısmı bana bir kısmı Hz. Ali'ye gitti." demiştir. Hızır, Hz. Muhammed ile aynı nuru paylaşmaktadır. Peygamberler arasında tek ölümsüz olan Hz. Hızır'dır. Hızır'ın nuru Hz. Muhammed'den aldığı ilk nurdur. Hızır, Allah'ın yarattığı ilk nurdandır." (Mehmet Mullaoglu, 56 yaşında, Lise, Antakya). Öyleyse Hz. Ali ile Hızır'ın aynı kişi olduğu söylenebilir. Hz. Ali'nin Tanrı ile bir tutulması nedeniyle, aslında Hızır tanrılık kavramıyla da özdeşleştirilmektedir. Hızır'ın Alevilerdeki özel ve üstün yeri de bundan kaynaklanmaktadır.

Aslında, yukarıda nakledilen görüşler de birbirinden çok farklı ve birbiriyle taban tabana zıt görüşler değildir. Aksine bunlar birbirini tamamlayan ve Nusayrî inanç sisteminin özelliklerinin yansımalarıdır. Bu dört görüşteki altı çizilen cümleler bir araya getirildiğinde; Hz. Ali ile Hızır'ın aynı kişi olduğu sonucuna kendiliğinden ulaşılmaktadır. Çünkü Hızır'ın asıl adı İlya olarak bilinmekteyse de önceden belirtildiği gibi, İlya ile Hz. Ali de aynı kişidir. Hz. Muhammed ve Hz. Ali Allah'ın nurunu paylaşıyorlarsa ve bütün peygamberler aynı nurdan yaratıldıysa ve melekler de Hz. Ali'nin nurundan yaratılmışsa o zaman Hızır'la Hz. Muhammed, Hz. Ali ve hatta melekler arasında bir özdeşleşme vardır. Öyleyse Hz. Ali ile Hızır'ın aynı kişi olduğu söylenebilir. Halk arasında zor durumda kalanların "ya Ali ya Hızır" diye yardım istemeleri de bu görüşü doğrulamaktadır. Hızır türbelerinde tarafımızdan yapılan alan araştırmasından elde edilen bazı veriler de yukarıdaki varsayımı doğrulamaktadır.

Hızır Türbelerinde bulunan eşyalara baktığımızda 18 Hızır türbesinde Türk Bayrağı, 3 türbe de Atatürk resmi, 10 türbe Hz. Ali resmi, 18 türbe yeşil bayrak ve Hızır türbelerinin hepsinde para kasasının olduğu saptanmıştır. Bunlardan Türk Bayrağı ve Atatürk resminin bulunması Alevi Nusayrilerin Türkiye Cumhuriyeti'ne ve onun kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk'e karşı saygılı olduklarını belirtmektedir. Bazı Nusayriler Atatürk için "O bizim için ikinci Hz. Ali'dir." demeleri de bu değerlendirmenin doğruluğunu göstermektedir. Hz. Ali'nin resminin çok sayıda bulunması ise Nusayrî inancında Hz. Ali'nin önemini belirtmesi ve Hz. Ali – Hızır inancındaki paralellliği sergilemesi açısından oldukça önemli bir veridir.

Ziyaretçilerden elde edilen bilgiler de yukarıda açıklanan Hz. Ali-Hızır özdeşleştirmesini doğrular niteliktedir. Hızır'ın kim olduğunu sorduğumuzda, ziyaretçilerin çoğunluğu (50 kişi) "Bilmiyorum." yanıtını vermiştir. Bu konuda kadınların erkeklere göre daha az bilgili oldukları görülmektedir. Diğer ziyaretçiler ise neredeyse birbirine yakın oranlarda "Melektir." ve "Tanrıdır." yanıtları vermişlerdir. Bunların içinde Hızır'ın peygamber olduğunu söyleyenlerin sayısı, daha fazladır. Sadece 2 kişi, Hızır'ın Hz. Muhammed ve Hz. Ali'yle aynı kişi olduğunu söylemiştir. Oldukça yüksek oranda ziyaretçi ise "Söyleyemem." yanıtını tercih etmiştir. Bu durum Nusayrî inancındaki gizliliği doğrulamaktadır (Bkz. Tablo 2). Hızır'ın kimliği konusundaki çelişkili bilgilerin temel nedeni, Nusayrilerdeki dinî bilgilerin herkese açık olmaması ve şeyhlerin din kardeşleriyle (ahvad) gizlilik arz eden dinî bilgileri paylaşmamalarıdır. Nusayrîlikte Hızır'ın gerçek kimliğinin saklandığı söylenebilir. Söyleyemem yanıtını seçen 17 kişi "Allah'la aramdaki bir şeydir, söyleyemem" diyerek bu gerçeği doğrulamıştır. Hızır'ın tanrı olduğunu söyleyen bir ziyaretçi bu inancını isminin gizli tutulması kaydıyla şöyle ifade etmiştir: "Musa'yla ve İskender'le birlikte görünen Allah'tır. O'nun adını söylediğimizde yardımını görür ve onu hissederiz." Hızır'ın peygamber (nebi) olduğunu söyleyen bir ziyaretçi ise "Dünyaya 124.000 nebi gelmiştir. Hızır da onlardan biridir. 366 gün dünyayı gezmiş ve her konakladığı yere makamı yapılmıştır." (Alaeddin Demirci, 49 yaşında, ilkökul, Antakya) diyerek bu inancını açıklamıştır.

Tablo 2: Hızır'ın Kimliği

	Kadın		Erkek		Genel	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	0
Hızır'ın Kimliği						
Peygamberdir	14	18,6	13	17,3	27	18
Bilgili ve sahih bir kuldür	1	1,3	4	5,3	5	3,3
Kutsal bir evliyadır	6	8	5	6,6	11	7,3
Hz. Muhammed ve Hz. Ali ile aynı kişidir	0	0	2	2,6	2	1,3
Tanrıdır	9	12	11	14,6	20	13,3
Melektir (Cebrail Aleyhisselam)	8	10,6	10	13,3	18	12
Bilmiyorum	32	42,6	18	24	50	33,3
Söyleyemem	5	6,6	12	16	17	11,3
Toplam	75	100	75	100	150	100

Sonuç

Nusayrilerde Hızır inancının güçlü olması, Nusayriliğin en belirgin özelliği olan Ali inancının güçlü olmasıyla bağlantılıdır. Hızır'ın kimliği konusunda farklı görüşler olmasına karşın,

yazılı kaynaklardan elde edilen bilgilerle alandan elde edilen bulgulara dayanarak bunların içinde en güçlü olanının “Hızır’la Hz. Ali’nin aynı kişi olduğu” söylenebilir. Kaldı ki, bu farklı gibi görünen görüşler de birbirleriyle çelişmemekte, aksine birbirini tamamlamaktadır. Buna göre; Hızır’ın asıl adı İlyadır. İlyâ, Alevi-Bektaşî inancında Hz. Ali’nin öteki ismidir. Ayrıca, Nusayrî inancında, Hz. Ali, Hz. Muhammet, bütün peygamberler Allah’ın nurundan yaratılmıştır. Melekler ise Hz. Ali’nin nurundan yaratılmış ve Hızır ile Hz. Muhammet de aynı nuru paylaşmaktadırlar. Öyleyse, Hz. Ali, Hz. Muhammet, Hızır ve bütün melekler arasında bir özdeşleştirme söz konusudur. Bu durumda Hz. Ali ile Hızır’ın aynı kişi olduğu sonucuna kendiliğinden ulaşılmaktadır. Ayrıca, Nusayrîlerin zor durumda kaldıklarında “Ya Ali ya Hızır” diyerek yardım istemeleri de bu özdeşleştirmeyi doğrulamaktadır.

Ayrıca, alan araştırmasından elde edilen bulgular da bu görüşü doğrulamaktadır. Nusayrî türbeleri arasında Hızır türbelerinin sayısının yüksek olması ve Hızır türbelerinin öteki türbeleri temsil niteliğine sahip olması ve onlardan daha önemli görülmesi, Hızır’la ilgili söylence ve anlatıların çok sayıda olması, ev dışında yapıldığında bayramların genellikle Hızır türbelerinde uygulanması ve buna bağlı olarak da kurban ritüellerinin çoğunun Hızır türbelerinde yerine getirilmesi, Nusayrîlerin her sorunun çözümü için Hızır türbelerine akın etmeleri, Hızır’dan yardım isteyerek adaklarda bulunmaları, halk arasında Hızır’ın tanrı olarak görüldüğünü göstermektedir. Hızır’ın tanrılığı, Hz. Ali’nin tanrılığının halk arasındaki isim değiştirmiş ve gizlenen görünümüdür. Bu ise Hz. Ali’nin tanrılığının açıklanmasının baskılara yol açabileceği kaygı ve korkusundan kaynaklanmaktadır. Gerçekte Hızır, gizli dinî bilgiye sahip olmayan (ahvad) kişiler arasında, dinî bilgiye sahip kişiler (Şihlar) için Hz. Ali’nin oynadığı tanrı rolünün aynısını oynamaktadır. Tıpkı Ali gibi, Allah’ın cismanî bir tecellisidir. 10 Hızır türbesinde Hz. Ali’nin resminin bulunması da Hz. Ali ile Hızır’ın aynı kişi olduğunu doğrulayan bulgulardandır. Ziyaretçilerden elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, Hızır’ın kimliği konusunda alınan yanıtlar kendi içinde çeşitlilik göstermekle birlikte, bu konuda “bilgisiz” olduğunu ifade edenler yüksek orandadır. Bunun nedeni ise gizli bilginin din kardeşlerine (ahvada) açıklanmaması ve bu gizli bilgiye sahip olanların da takiyye yapmalarıdır. Bir kısım ziyaretçi (% 11.3) Hızır’ın kimliğini “Söyleyemem.” diyerek bunu açıkça ifade etmiştir. Yine de Hızır’ın “Tanrı olduğunu” ve “Hz. Muhammet ve Hz. Ali ile aynı kişi olduğunu” açıkça söyleyenlerin oranının oldukça yüksek olması (% 14.6), Hızır’ın Hz. Ali ile aynı kişi olduğu savımızı güçlendirmiştir. Ayrıca, Hızır’ın peygamber ve melek olduğunu söyleyenlerin yanıtları, “Hızır, Hz. Ali, Hz. Muhammet, bütün peygamberler ve meleklerin aynı nurdan geldiği” şeklindeki Nusayrî inancına göre “Hızır ile Hz. Ali’nin aynı kişi olduğu” savıyla çelişmemektedir.

KAYNAKÇA

- BORATAV, Pertev Nail. (1964). "Türklerde Hızır". İslam Ansiklopedisi. İstanbul: M.E.B. Basımevi. Cilt 5.
- ET-TAVİL, Muhammed Emin Galib. (2000). Arap Alevilerinin Tarihi, Nusayriler. Çev. İsmail Özdemir. İstanbul: Çivi Yazıları.
- GÜNGÖR, Kemal.(1956). "Anadolu'da Hızır Geleneği ve Hıdırellez Törenlerine Dair Bir İnceleme". Türk Etnoğrafya Dergisi. Sayı 1: 56-72.
- KARASU, Mehmet.(1997). Harbiye (Tarih Kültür Kimlik). Antakya: Onur Ofset.
- KORKMAZ, Esat. (1997). İmam Cafer Buyruğu, Haz. Esat Korkmaz. İstanbul: Ant Yayınları.
- MASSIGNON, Louis.(1964). "Nusayriler". İslam Ansiklopedisi, İstanbul: M.E.B. Yayını. Cilt 9: 365-370.
- MELİKOFF, Irene. (1994). Uyur İdik Uyardılar, Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları. İstanbul: Cem Yayınevi.
- MEVLANA, (1989). Şark İslam Klasikleri Divan-ı Kebirden Seçme Şiirler I. Ankara: M.E.B. Yayınları.
- OCAK, Ahmet Yaşar.(1990). İslam Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Ens. Yayını.
- OLSSON, Tord. (1999). "Dağlıların ve Şehirlilerin "İrfan"ı, Suriyeli Alevilerin Ya da Nusayrilerin Mezhebi". Alevi Kimliği. Haz. T.Olsson vd. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı. S. 215-237.
- SERİN, Şerafettin. (1999). Ehli Beyt İzinde Alevi Nusayriler. Adana: Cihan Ofset.
- TÜRK, Hüseyin. (2001). "Nusayrilik: İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri". Folklor/ Edebiyat. Ankara: Ürün Yayınları. Sayı 28:127-145.
- TÜRK, Hüseyin. (2002). Nusayrilik (Arap Aleviliği) ve Nusayrilerde Hızır İnancı. Ankara: Ütopya Yayınları.
- TÜRK, Hüseyin. (2005a). Anadolu'nun Gizli İnancı: Nusayrilik, Kültürel Özellikleri ve İnanç Sistemi. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- TÜRK, Hüseyin. (2005b). "Alawism and Concealment: The Unclehood Tradition in the Nusayriye", Alawism and Alawism Transformed Identities, Haz. Hege Irene Markussen. İstanbul: The Isis Press.
- TÜRK, Hüseyin. (2009). Kültürlerin Bin Yıllık Hoşgörüsü Evliyalar Diyarı Hatay. Adana: Karahan Kitabevi.

ULUÇAY, Ömer. (1997). Dilde ve Gönülde Hz.Ali. Adana: Gözde Yayınları.

WEULERRESSE, S. (1935). "Antioche Essai de Geographie Urbaine, Français de damas".
Bulletin D'Etudes Orientales. Kahire. Volum IV: 28-79.

ZELYUT, Rıza.(1995). "Hızır İnancı". Nefes. Yıl 2, Sayı 16: 13-16.

ALEVİ-BEKTAŞİ EDEBİYATINDA NUSAYRİLİK

Mehmet TEMİZKAN¹

ÖZET

Nusayriler ile Alevi ve Bektaşî toplulukların inançları arasında büyük farklar vardır; ortaklıklar ise oldukça azdır. Bunun bir sonucu olarak da, Alevi ve Bektaşî edebiyatında Nusayriler ve Nusayrilik ile ilgili şiirler, yok denecek kadar azdır. Bildiğimiz kadarıyla, Nusayrî olduğunu uzunca bir şiiriyle dile getiren tek Bektaşî şair, Viranî'dir. Alevi ve Bektaşî edebiyatıyla ilgili antolojilerde ve Viranî dışındaki "yedi ulu"da, Nusayriler ve Nusayrilikle ilgili bir değerlendirme yoktur. Bu çalışmada, Nusayriliğin Alevi ve Bektaşî edebiyatındaki yansımaları tespit edilip değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nusayrilik, Alevi, Bektaşî, Edebiyat, Viranî

NUSAYRISM IN ALAOUITE-BEKTASHI LITERATURE

ABSTRACT

There are important differences in the beliefs of Nusayrî people and Alaouite-Bektashi people, while the similarities are quite less. As a result, poems on Nusayrî people and Nusayrism are very rare in the Alaouite-Bektashi literature. As far as we know, the only Bektashi poet, who wrote a long poem declaring that he is a Nusayrî, is Virani. There exist no analysis about Nusayrî people and Nusayrism in the anthologies on Alaouite-Bektashi literature and "seven supremes" except Virani. In this paper, the reflection of Nusayrism on Alaouite-Bektashi literature is described and analyzed.

Keywords: Nusayrism, Alaouite, Bektashi, Literature, Virani

¹ Doç. Dr. ; Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü.

I. Giriş

Bilindiği gibi, Alevi ve Bektaşî topluluklar, kökenlerine ve yaşadıkları bölgelere bağlı olarak, farklı dinlerle ve farklı mezheplerle temasta bulunmuşlardır. Bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak da, temasta buldukları dinlerden ya da mezheplerden az veya çok etkilenmişlerdir. Böylece, temel değerler karşısındaki tavırları büyük ölçüde ortak olmakla birlikte, inançlarında ve uygulamalarında bazı farklılıklar bulunan çeşitli zümreler ortaya çıkmıştır. Bu zümrelerin, merkezinde Hz. Ali'nin yer aldığı inançlarını esas alarak “mutedil” (ılımlı) ve “aşırı” (uçta) olanlar şeklinde iki başlık altında toplanması mümkündür. İkinci başlığa dâhil edilebilecek az sayıdaki zümrelerden biri de, Nusayrîlerdir.

Nusayrîler, ülkemizde yoğun olarak Tarsus, Adana ve Hatay il merkeziyle İskenderun, Samandağı ve Harbiye ilçelerinde yaşamaktadır. İnançlarının merkezinde Hz. Ali'nin bulunması sebebiyle “Ali'ye bağlı olanlar” veya “Ali taraftarı olanlar” anlamında kullanılan “Aleviler” başlığı altında yer alan zümreler arasındadır. (Engin, 2001: 245-252) Ancak, hem kökenleri hem de Suriye ve Türkiye'nin Suriye sınırında yaşıyor olmaları dolayısıyla, “Arap Alevileri” şeklinde de adlandırılmaktadır. Nusayrîlerin Anadolu ve Balkanlardaki Alevi ve Bektaşî zümrelerden farkı, sadece köken ve dil farklılığından ibaret değildir. Daha çok yazılı kaynaklara ve biraz da alan araştırmasına dayanan çalışmalar, Nusayrîlerin ılımlı bir çizgide bulunmaktan çok, uçta yer aldıklarını göstermektedir. Hatta -Dürzilikle birlikte- Nusayrîliğin İslâmî karakterinden bahsetmenin güç olduğundan bile bahsedilmektedir (Kutluay, 1968:132). Ancak, Nusayrîler arasında, Nusayrîliği bir tarikat olarak kabul edip namaza, oruca ve diğer farzlara riayet eden ılımlı kimselerin bulunduğu da ifade edilmektedir. (Yörükân, 1998: 480) Bu çalışmanın amacı, bu zümrenin nerede yer aldığını tartışmak değil, Bektaşî şairlerin Nusayrîlik karşısındaki tavrını; dolayısıyla Nusayrîliğin Alevi ve Bektaşî edebiyatındaki yansımaları tespit etmek ve değerlendirmeye çalışmaktır. Ancak, buna geçmeden önce, Bektaşîliğin önemli bir yönünün vurgulanmasında yarar görmekteyiz.

Bilindiği gibi, Bektaşîliğin en önemli özelliklerinden biri, “senkretik” oluşudur. Dilimize “uzlaştırıcılık” olarak çevrilen “senkretizm”i, çeşitli toplumlardan, çeşitli kültürlerden, çeşitli dinlerden... gelen unsurları bir uyum içinde birleştirmek ve bünyeye dahil etmek şeklinde tanımlamak mümkündür. Nitekim, Bektaşîlikte eski Çin kültüründen, Balkanlardaki çeşitli kültürlerden, Buda ve Mani diniyle Hristiyanlıktan, Şiilik ve Hurufilikten gelen unsurlar vardır. Alevi ve Bektaşî edebiyatı, aynı adı taşıyan toplulukların temel değerlerini ve bu değerlerde söz konusu olan değişimleri, tarihi akışı içinde ve çok açık bir şekilde yansıtmaktadır. Fuad Köprülü'nün de dediği gibi, Alevi ve Bektaşî şairler tarafından yazılan son derece sade ve basit şiirler, fikirlerinin yayılmasına ve taraftar bulmasına her şeyden çok hizmet etmiştir. Alevi ve Bektaşî edebiyatında, -Hurufilik ve teslis gibi- başka kültürlerden veya başka dinlerden gelen unsurların yansımaları bolca görülebildiği hâlde, Nusayrîliğin kayda değer bir aksi görülememektedir. Bu noktadan hareketle, Alevi ve Bektaşî edebiyatı ile ilgili temel kaynaklar gözden geçirilerek Nusayrîliğin Alevi ve Bektaşî edebiyatındaki yansımaları tespit edilmeye çalışılmıştır.

II. Alevi ve Bektaşî Edebiyatında Nusayrîlik

Nusayrîliğin Alevi ve Bektaşî edebiyatındaki yansımalarını tespit etmek amacıyla gözden geçirdiğimiz eserler ve bunlara ilişkin değerlendirmelerimiz özet olarak şu şekildedir:

II. 1. Alevi ve Bektaşî edebiyatıyla ilgili antolojilerde Nusayrîlikle ilgili müstakil bir şiire rastlanmamaktadır. Bu antolojilerden biri, Abdülbakî Gölpinarlı'nın "Alevi ve Bektaşî Nefesleri" adını taşıyan çalışmasıdır. A. Gölpinarlı, bu sahaya hâkim bir kişidir. Hazırlanmış olduğu çalışmada, Nusayrîlikle ilgili bir şiir de, içinde Nusayrî kelimesinin geçtiği bir mısra da yer almamaktadır.

Konuyla ilgili diğer bir antoloji de, Turgut Koca tarafından hazırlanmış olup "Bektaşî-Alevî Şairleri ve Nefesleri" adını taşımaktadır. Gayet hacimli olan bu çalışma, konuyla ilgili eserler arasında özel bir yere sahiptir. Çünkü hazırlayan kişi, "dedebabalık" yapmıştır ve dedebabalık da, Bektaşîlikteki en yüksek makamdır. Bu bakımdan, eserdeki şiirlere Alevilik ve Bektaşîliği en iyi şekilde yansıtan metinler olarak bakmak, yanlış olmayacaktır. Turgut Koca da, antolojisine Nusayrîlikle ilgili bir şiir almamıştır. Hatta "yedi ulu" arasında yer alan Virânî'ye geniş yer vermiş; ancak, onun -belki de- Alevi- Bektaşî edebiyatındaki tek örneği olan konuyla ilgili şiirine yer vermemiştir.

Başka bir antoloji de, Sadettin Nüzhet tarafından hazırlanmış olan "Bektaşî Şairleri" isimli eserdir. Alevi- Bektaşî edebiyatıyla ilgili en eski yayınlardan biri olan bu çalışmada, Şâhî mahlaslı bir şairin Nusayrîleri yücelten şu dördlüğü kayıtlıdır:

*Tariki Nusayrî acaip hüner
Destine ne alsa olur misk, amber
Mangallar dolusu ateş olsa yer
Toprak tutar barıt yapar demişler (Ergün, 1930:350)*

Ancak, bu dördlüğü, şairin samimi duygularının veya Nusayrîliğe olan yakınlığının ifadesi olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü bu dördlüğü, pek çok tarikat ve tarikat piri, buna benzer ifadelerle yüceltilmektedir. Nakşibendilik, Yesevilik, Mevlevilik, Rıfâiler, Hasan Basrî, Abdülkadir Geylanî, İbrahim Edhem ve Hacı Bektaş Velî, bunlardan bazılarıdır. Aralarında, Nusayrîler de zikredilmektedir... Bir de, Virânî'den bahsedilirken, "Bektaşî Sırrı" adlı esere dayanılarak, şairin aslen Nusayrî olduğu ifade edilmektedir. (Ergün, 1930:404)

İsmail Özmen tarafından hazırlanmış olan "Alevi ve Bektaşî Şiiri Antolojisi" isimli eser, bu sahadaki en hacimli eserlerden biridir. Beş ciltten meydana gelen bu eserin ikinci cildinde, yine Virânî'nin Nusayrî olduğunu belirten bir cümlelik bir bilgi bulunmaktadır. Söz konusu bilgi de, Sadettin Nüzhet'e ait yukarıdaki kayda dayandırılmaktadır. (Özmen, 1998:431) Ayrıca, Şâhî'nin yukarıdaki dördlüğü, bu eserde de yer almaktadır. (Özmen, 1998:193)

II. 2. Alevi ve Bektaşî edebiyatının "yedi ulu"sunda, "ulu"lardan biri olan Virânî'nin bir şiiri dışında Nusayrîlikle ilgili herhangi bir metin bulunmamaktadır. Bilindiği gibi, bu "ulu"lardan

üçü, Azerbaycan sahası şairidir: Nesimî, Fuzulî ve Hatayî. Bu üç şairin divanları, çeşitli baskılarıyla elimizdedir. Anadolu sahasından Viranî ile Pir Sultan Abdal'ın şiirleri de, çeşitli araştırmacılar tarafından yayınlanmıştır. Bütün bu eserlerde ve Kul Himmet ile Yeminî adına muhtelif kaynaklarda kayıtlı şiirlerde, daha önce de söylediğimiz gibi, Nusayrîlikten şu veya bu şekilde bahseden bir şiir yer almamaktadır.

“Yedi ulu”dan biri olan Viranî, -tespit edebildiğimiz kadarıyla- Hz. Ali karşısındaki tavrı Nusayrîlerle büyük ölçüde örtüşen birkaç Bektaşî şairden biridir. O, Nusayrîlik hakkında müstakil bir şiir yazmış ve Nusayrî olduğunu ısrarla vurgulamıştır. Bu bakımdan, şahsiyeti ve -özellikle- söz konusu şiiri üzerinde biraz genişçe durmaya, bu şiirinden ve diğer şiirlerinden hareketle Nusayrîlerle ortak olan inançlarını tespit edip değerlendirmeye ve sonuç olarak da, Bektaşî şairlerin Nusayrîliğe neden mesafeli durduklarını açıklamaya çalışmak istiyoruz.

Dedebaba Turgut Koca'nın verdiği bilgiye göre, Viranî tarikatın ikinci piri Balım Sultan'dan el almış ve Demir Baba'dan da “babalık icazeti” almak istemiştir. Şiirlerini pek beğenmeyip ona bazı nasihatlerde bulunan Demir Baba, şairi “Kur’ân’a uyması” ve “veliyullahı da inkâr etmemesi” konusunda uyarmıştır. (Koca, 1990:192) Bu bilgilerden Viranî'nin, Bektaşîlikten uyarılmayı ve nasihat edilmeyi gerektirecek kadar uzaklaştığı anlaşılmaktadır. Meydan Larousse'de de “Ali-Allahîler”den, yani Hz. Ali'yi ilahlaştırılardan olduğu belirtilmektedir. Turgut Koca'nın verdiği bilgiyle Meydan Larousse'deki bilgi örtüşmekte ve kendisinin de “Nusayrîyim...” şeklindeki ifadesi bu bilgileri doğrulamaktadır. Divanındaki diğer şiirler de, büyük ölçüde aynı çizgidedir... Şairin inancıyla ilgili bu tespiti yaptıktan sonra, söz konusu şiiri incelemeye geçebiliriz.

Şiir, (Vaktidolu, 1998:45-47) mütekerrir müseddes şeklinde olup on beş bentten oluşmaktadır. (Aruzun mefâilün mefâilün mefâilün feülün kalıbıyla yazılmıştır, ancak bazı vezin kurları bulunmaktadır. “Nusayrî” kelimesiyle “ne sayrî” kelimeleri arasında cinas yapılmak istenmiştir. Şiirin, şekil özellikleri ve söyleyiş bakımından vasatın üstünde olduğunu söylemek mümkündür. Burada, şiirin şekil özelliklerinden çok muhtevası üzerinde durmak istediğimiz için, bu konuda bu kadar bilgi vermeyi yeterli görmekteyiz.

Şiirin ilk bendinde, anlam üçüncü ve dördüncü mısralara yüklenmiştir: Âlemde “ayrı” olan hiç bir şey yoktur, sadece “şâh” vardır... Bu bakış açısı, bize “vahdet-i vücud” inancını ya da felsefesini hatırlatmaktadır: Var olan Allah'tır, hiçbir varlık da ondan ayrı değildir, onun bir aksidir. Bu yüzden, okuyucu burada “Âlemde ne var ki Hak'tan özge” gibi bir mısra beklemektedir. Ancak Viranî, hemen “Şâh”ı görmeyi, hiçbir şeyi “Şâh”tan gayrı bir varlık olarak görmemeyi tavsiye etmektedir. “Şâh”, Hz. Ali'dir; dolayısıyla “Hakk”ın yerini Hz. Ali almış gibi bir kanaat uyandırmaktadır. Bu da, biraz önce aktardığımız bilgilerle, yani Viranî'nin “Ali-Allahîler”den olduğu şeklindeki bilgiyle paralellik arz etmektedir. Nakarat beyitte şair, Nusayrî olduğunu, ne ölü ne sağ ne de sayrî (hasta) olduğunu söylemektedir. Bu ifade kapalıdır. Sağ değildir, hasta değildir, ölmüş de değildir. O halde nedir? Kanaatimizce, bu sorunun cevabı “Ali”dir. Âlemde Ali'den gayrı bir varlık olmadığına göre, Ali neyse kendisi de odur. Şaire göre,

“Ali'dir Hâlık u Hallâk” (Vaktidolu, 1998:69-70).

Tecelli eyledim (ayn) u (lâm) u (yâ)-yı eşyâda

Ali hâlık benem mahlûk çıkıp zann-ü gümânımdan (Vaktidolu, 1998:246).

O hâlde Ali ölümsüzdür. Ölümsüzlük Tanrı'ya has olduğuna göre, bunun zıddı olan “sağ”lık da ona aittir. Tanrı yerine “Şâh” geçirildiğine göre, bu vasıflar hem “Şâh”ın hem de “Şâh”tan ayrı gayrı olmayan şairin vasıflarıdır. Hz. Ali'nin ilahlığı inancı, şiir boyunca on beş kez tekrar edilen nakarat mısralarda ima yoluyla; bazı bentlerde ise gayet açık bir dille ortaya konmaktadır.

İkinci bentte, Hz. Ali'nin ilahlaştırılmasına devam edilmektedir: O, gayb âleminin sıfatıdır, yani gaybı bilendir. Sıfatları ile zatını göstermiştir. Bu özellikler, onun sırrıdır; ona bu şekilde inanmaksa, ölümsüzlük suyunu içmek demektir... Burada, Tanrı'ya ait sıfatlar isim de zikredilerek Hz. Ali'ye yüklenmiştir. O, ölümsüzdür; ondan ayrı gayrı olmadığına göre, onun ölümsüz olduğuna inananlar da ölümsüzdür. Şair, nakarat beyit vasıtasıyla Nusayrî olduğunu bir kez daha tekrar etmektedir.

Üçüncü bentte, Hz. Ali “yedi ülkenin padişahı” olarak nitelendirildikten sonra, cennetlerin ve Kevser'in onun elinde olduğu belirtilmektedir. Onun kaddi (boyu) minber ve mihraptır. Şairin secdesi, tamamen onadır. Bentte, namaz ibadetiyle ilgili olarak minber, mihrap, kıyam ve secde kavramları geçmektedir. Kıyam ve secde, Hz. Ali'ye yapılmaktadır. Dolayısıyla, bu bentte de, Hz. Ali'nin ilahlaştırılması söz konusudur.

Dördüncü bentte, Hz. Ali yeryüzünü ve gökyüzünü, güneşi, ayı ve yıldızı var eden kudret olarak gösterilmektedir. Bu bentte, ayrıca on iki imam methi de başlamakta ve Hz. Hasan ile Hüseyin zikredilmektedir. Hz. Ali'nin, burada da yaratıcı bir kudret, yani ilah olarak tasavvur edildiği açıktır.

Beşinci bentte, Hz. Ali, mahşer gününün kadısıdır; herkesin nazı ve niyazı onadır. Viranî'nin tavsiyesi, bunun herkes tarafından böyle bilinmesidir. Bu, bir sırrıdır ve bu sırrı anlamak da mümin olmanın gereğidir. Mümin, “iman eden” demektir; iman da her şeyden önce Allah'a edilir. Hz. Ali'ye iman etmekten söz edildiğine göre, burada da aynı şey -ima yoluyla- tekrar edilmektedir.

Altıncı bentte, on iki imamın ikisi daha söz konusu edilmektedir: Muhammed Bâkır ve Caferü's-Sâdık. Şaire göre, onlar da Ali'dir. Onları inkâr eden de merdud ve kâfirdir. Ali aşkının beslediği kişi, ölmez; ebedî dirilik sahibi olur... İslam inancına göre, merdud ya da kâfir olmak, Allah'ı inkâr etmekle ilgilidir. Viranî, merdudluk ve kâfirlik kavramlarını Hz. Ali'yi inkâr edenler için kullanarak da onu ilahlaştırmaya devam etmektedir. Tasavvufa göre ölümsüzlük “beka billah”la mümkün olur; burada ise Ali aşkıyla olmaktadır. Dolayısıyla, burada da Allah'n yerine Hz. Ali'nin konulduğu ortadadır.

İlk altı bentte, daha çok ima yoluyla ifade edilen Hz. Ali'nin ilahlığı inancı, yedinci bentten itibaren, çok açık bir dille ve hiçbir yoruma imkân tanımayacak şekilde açıklanmaktadır: “Kün”

(ol) diyerek cihanı var eden, Hz. Ali'dir. Kur'an-ı Kerim'de "Allah, bir şeyin olmasını murat ettiği zaman, sadece 'Kün' der ve o olur." (Yâsin-82) mealinde bir ayet vardır. Ayetten de anlaşılacağı gibi, "Kün" diyen Allah'tır. Viranî'ye göre ise, Hz. Ali'dir. Canı, bedeni ve cihanı yaratan da, bâkî olan da sadece odur; onun dışındaki bütün varlıklar, fânîdir...

Sekizinci bentte, önce yedinci imam Musa Kâzım'ın Ali olduğu belirtilmekte; sonra da "Huda dedim Ali'ye..." ifadesiyle, Hz. Ali'nin ilah olduğuna dair inanç, yine açık bir şekilde dile getirilmektedir. Bentte geçen "yetmiş iki kez kurban olmak" ifadesi tam olarak anlaşılammamaktadır. Şahsi kanaatimiz, burada "güruh-ı nâci" kavramının temeli olan "Ümmetim yetmiş üç fırkaya ayrılacak, hepsi de cehennemdedir, ancak bir bölümü cennetlidir, kurtulmuştur." şeklindeki -sahih olduğu inanılan- bir hadise işaret edildiği yönündedir. Şair, yetmiş üçüncü fırkaya mensup olduğu kanaatinde; ancak, buraya varmadan önce diğer fırkalara uğramasını "kurban edilmek" olarak görmektedir. O, kurban edile edile "kurtulmuş topluluk" a ulaşmıştır. Bu mısradan, Viranî'nin "kurtulmuş topluluk" olarak Nusayrîleri gördüğü gibi bir anlam çıkarmak, herhalde yanlış olmayacaktır. Zaten, Nusayrîlerde, gökyüzünde yaşayan bir topluluk oldukları, Tanrı Ali'ye karşı bir saygısızlıkta buldukları için ceza olarak yeryüzüne indirildikleri şeklinde bir inanç da vardır. (Turan, 2000: 178)

Dokuzuncu bentte de, Hz. Ali yüceltmeye devam edilmektedir. Dördüncü mısradan, ona "lâ" diyenin merdud olduğu söylenmektedir. Bu ifade de açık değildir. "Lâ", hayır demektir. Hz. Ali'nin neyine hayır diyenler merduddur. Herhalde, şairin iddia ettiği kimliğine, yani ilahlığına. Merdud kavramını başka şekilde açıklamak da, zaten pek mümkün değildir.

Onuncu bent, Viranî'nin söz konusu inancını yine açıkça dile getirdiği bentlerden biridir. İlk mısradan, dokuzuncu imam Takî ve onuncu imam Nakî'nin de Ali olduğunu söylemekte; ikinci mısradan ise, Ali'ye "Hâlik" dediğini ve sözünün de "kem", yani kötü ve -burada- yanlış olmadığını belirtmektedir. Şairi öldüren de, derdine ilaç olan, yani diriltten de odur. Âlemin şahı olan Ali'nin bir eşi, bir benzeri de bulunmamaktadır... Daha önce Ali'ye "Huda" diyen şair, burada "Hâlik" demektedir. Hâlik, halk eden, yaratan anlamındadır ve Allah'ın adlarından biridir. Aynı bentte, Hz. Ali'nin "Hâlik" ve kendisini öldürüp dirilttenin Ali olduğunu söylemesi, ifadeyi daha da kuvvetlendirmektedir. Yani ifade, hiçbir yoruma ihtiyaç bırakmayacak kadar açıktır.

On birinci bentte, son iki imam olan Askerî ve Mehdî'nin de Ali olduğu söylenmektedir. Alevî ve Bektaşî zümrelerin inancına göre, son imam Mehdî ölmemiş, kendini gizlemiştir. Viranî, bütün imamların Ali olduğunu söyleyerek ve Ali'ye de ilahlık isnat ederek, ölümsüzlüğün bütün imamlar için söz konusu olduğunu ima etmektedir. Nusayrîler de, Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in ölmediğine, Hz. İsa gibi gökyüzüne çekildiğine inanmaktadır. (Turan, 2000:185) İmamlar ortaya çıkınca cehalet kalkacak ve Yezid'in başına kıyamet kopacaktır. Yezid'e düşman olmak, Nusayrîlerle Alevî ve Bektaşîler arasındaki ortaklıklardan biridir.

On ikinci bent, anlam bakımından bir önceki bendin devamı durumundadır. Daha önce, imamların Ali; Ali'nin de ilah olduğu için ölümsüz olduğunu söyleyen şair, burada "hanedan"

olarak ifade edilen imamlara bağlanmayı, onlardan ayrılmamayı tavsiye etmektedir. İmamlara özünü “bent” eden, ebedî hayata kavuşacaktır. Yani, Hz. Ali ve diğer imamlardan sonra, onlara bağlananlar da ölümsüzlük sırrına ereceklerdir. Viranî, okuyucuyu bu sözlerinden şüphe etmemesi konusunda uymayı da gerekli görmüş olmalıdır. Nakarat beyitte tekrar ederek vurgulanan “ne ölmüşüm ne sağım...” inancının kaynağı da, burada açıklanmış bulunmaktadır. Şair, imamlara “bent” olmuş ve onlar gibi ölümsüzleşmiştir. İmamların ölümü gibi, kendi ölümü de gerçek değil, “zâhiri” (görünüştü)dir.

On üçüncü bent, Hz. Ali’nin ilahlaştırılarak yüceltmeye devam edildiği bentlerdir. Burada, İslam inancına göre Allah’a ait olan birtakım kudretlerin, Hz. Ali’ye ait olduğu ifade edilmektedir. O, evvel ve âhirde “fettâh”tır. Evvel ve âhir, “ezeli ve ebedî” demektir ve Allah’ın sıfatıdır. Aynı şekilde “fettâh” da “açan” demek olup “müfettihü’l-ebvâb” yani “kapıları açan” anlamıyla Allah’tır. Hz. Ali ilahlaştırılınca, Allah’a has olan sıfatlar da ona yüklenmektedir. O, -şaire göre- aynı zamanda, küfrün ve imanın da açıcısı (anahtarı)dır. Bu da, Allah’a ait bir kudrettir. Üçüncü mısradaki, şerrin ve ıslahın da Hz. Ali’nin elinde olduğu inancı dile getirilmektedir. Buradaki “ıslah” kelimesinin şerrin zıddı olan “hayr” anlamında kullanıldığı açıktır. Şaire göre, hayır ve şer Ali’den gelir. Halbuki, “âmentü”de hayrihi ve şerrihi minallahi ta’âlâ ibaresi vardır. Bu ibare “hayır ve şer, Allah’tandır” anlamına gelmektedir... Kısaca, burada da Hz. Ali’nin ilahlaştırılması söz konusudur.

On dördüncü bent, daha önce değerlendirmeye çalıştığımız yedinci bentle birlikte, Hz. Ali’nin ilah olduğu inancının ima ya da işaret yoluyla değil, son derece açık ve kesin bir dille ortaya konduğu bölümdür: Ali, Allah’ın adıdır, yani Allah’tır. Özellikle dördüncü mısradaki, Hz. Ali’nin ilah olduğu inancı, bir âyete de dayandırılmaktadır: “Sümme vechullah.” Doğrusu “semme vechullah...” olan âyetin (Bakara:115) anlamı şudur: “Meşrik de Mağrip de Allah’ındır. Artık hangi bir yerde yüzünüzü kibleye çevirirseniz vech-i ilâhî oradadır...” (Bilmen, 1993:19) Âyette, Allah ismi bizzat geçmektedir. Şiirde ise, daha önceki bazı ifadelerle paralellik arz edecek şekilde, Allah’ın yerine Ali konmuştur: Ne tarafa dönersek, Ali oradadır.

Son bentte şair, Nusayrî olduğunu tekrar etmekte, Nusayrîliğe olan bağlılığında bu uğurda canını vermeyi, parçalanıp zerre zerre olmayı göze alacak kadar samimi olduğunu dile getirmektedir. Viranî, Ali’ye aşk ile de akıl ile de yardır:

Ali’ye aşk ile akl ile yârem

şeklindeki mısra, şiirin anlam derinliğine sahip birkaç ifadesinden biridir. Hatırlanacağı gibi, şeriat “akıl”ı tarikat ise “aşk”ı esas alır. Mutasavvıf olsun ya da olmasın hemen hemen bütün şairler “aşk”ın tarafında yer almışlardır. Viranî de “aşk” taraftarıdır, ancak burada “akıl”ı da ihmal etmemiştir. Hz. Ali’ye olan bağlılığının sadece tarikat mensubu olmakla sınırlı olmadığını; aklın yani şeraitin de bir gereği olduğunu söylemektedir. “Ali’ye yar olmak”ta tarikatı ve şeriatı birleştirmiş, başka bir ifadeyle “Ali’ye yar olmak”ı, tarikatın ve şeriatın ortak paydası haline getirmiştir. Böylece, Hz. Ali methini mümkün olan en üst seviyeye çıkarmıştır.

Viranî'nin yaklaşık dört asır önce şiirinde dile getirdiği inançlarla Baha Said Bey'in, Nusayriler ve Nusayrîlik hakkında yaklaşık doksan yıl önce vermiş olduğu bilgiler (2000: 171-185), büyük ölçüde örtüşmektedir: Viranî'nin "Ali'dir ism-i (bismillah) Ali'dir" mısraı ile tam olarak örtüşen besmeleleri, "Bismi'l-lâhi'l-Aliyyi'l-a'lâ illâ nez'ü'l-ma'bûd" şeklindedir. (Baha Said, 2000:171) Bununla birlikte, Nusayrîlerin özel bir besmelesinin bulunmadığı, bunun Baha Said Bey'den kaynaklanan bir iftira olduğu şeklinde karşı bir görüş de bulunmaktadır. (Uluçam, 2001: 783-802) Dört şubeye ayrılan Nusayrîlerden -özellikle- Hz. Ali'nin makamının güneşte olduğuna inananlar da, inançlarını Viranî gibi Kur'ân'a dayandırmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de "O, rahmân olan zattır ki, arş üzerine hâkim olmuştur." (Bilmen, 1993: 313) anlamına gelen bir âyet (Tâ-Hâ:5) vardır. Bu âyete dayanarak, Hz. Ali'nin makamının güneşte bulunduğuna, çünkü onun Allah olduğuna inanılmaktadır. (Baha Said, 2000:172) Bütün bunlar, Nusayrîlerle ilgili olan "Görüşlerinin temelini Hz. Ali'nin ilahlaştırılması teşkil eder."(Turan, 2000:177) şeklindeki tespiti doğrulamaktadır.

Sonuç

Nusayrîliğin temelini oluşturan inançlarla Anadolu ve Balkanlar'daki Alevilik-Bektaşîlik inançlarının bazı ortak noktaları bulunmasına rağmen, pek çok konuda uyuşmadığı anlaşılmaktadır. Bunların başında da "Hz. Ali'nin ilahlığı" gelmektedir. Hz. Ali, Alevi ve Bektaşî şairler tarafından yüceltilmiş ise de -üzerinde durmaya değmeyecek kadar az örnek dışında- ilahlaştırılmış değildir. Hatta, Hz. Ali'nin ilahlığı iddialarına cevap olmak üzere, tarikatın önemli isimleri tarafından şiirler yazılmıştır. Mesela, Edip Harabî şöyle demektedir:

*Bazı müfsidlerin sözü hebâdır
Söylüyorlar hâşâ Allah Ali'dir
(...)
Ali Hak'dır fakat Allah değildir
Böyle zannedenler mutlak delidir (Koca, 1990: 671)*

Bu kadar önemli olan başka bir konuya da kısaca temas etmekte yarar vardır. Alevi ve Bektaşîlerle Nusayrîlerin kadına bakışları arasındaki fark, oldukça büyüktür. Nusayrîlerin kadına bakışı, pek olumlu değildir. Bundan dolayı, "Fatıma" ismini değiştirerek ve erkek ismi hâline getirerek "Fatır" şeklinde kullanırlar. Hz. Fatma'yı "pençe-i âl-i abâ" içinde sayan ve onu sık sık "Fatma Ana" şeklinde zikreden, Hz. Hüseyin'in eşi Şehr Bânû'yu "Şehriban Ana" ismiyle anan Alevi -Bektaşî toplulukların ve şairlerin, Nusayrîlerin kadın karşısındaki tavrını onaylamaları elbette mümkün değildir. Farklılıkları gösteren örnekleri artırmak mümkündür, ancak gerekli değildir. Alevi ve Bektaşî edebiyatıyla ilgili antolojilerde, bu edebiyatın en büyük isimleri olan "yedi ulu"nun Viranî dışındaki altısında ve diğer Bektaşî şairlerde; kısaca Alevi ve Bektaşî edebiyatında, Nusayrîlik ve Nusayrîler hakkında kayda değer şiir bulunmamaktadır, diyebiliriz. "Yedi ulu"dan biri olan Viranî'ninse, konuyla ilgili bir şiiri bulunmaktadır; ancak Viranî'nin tabiatının Nusayrî tabiatına yakın olduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklar da, bu yakınlığa dikkat çekmektedir. Onun, bu yakınlığı dolayısıyla Demir Baba tarafından ikaz edilmiş olması da, kendisi gibi Nusayrîliğin de onaylanmadığının bir delilidir. Bu çalışmada-

ki amacımız, Nusayriliği Alevi ve Bektaşî edebiyatındaki yansımalarıyla değerlendirmek olduğundan, son dönemle ilgili herhangi bir tespit ya da değerlendirmeye yer verilmemiştir.

KAYNAKÇA

BİLMEN, Ömer Nasuhi (1993). Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meâli Âlisi, Ankara: Akçağ Yayınları.

ENGİN, İsmail (2001). "Hatay Nusayrilerinde Din ve Dini algılayış", Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri, Ankara: Evrak Yayınları.

ERGÜN, Sadettin Nüzhet (1930). Bektaşî Şairleri, İstanbul: Maarif Vekaleti Yayınları.

KOCA, Turgut (1990). Bektaşî-Alevi Şairleri ve Nefesleri, İstanbul: Maarif Kitaphanesi Yayınları.

KUTLUAY, Yaşar (1968). Tarihte ve Günümüzde İslâm Mezhepleri, Konya: Selçuk Yayınları.

ÖZMEN, İsmail (1998). Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi-II, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

TURAN, Ahmet (2000). İslâm Mezhepleri Tarihi, Samsun: Sidre Yayınları.

ULUÇAY, Ömer (2001). "Nusayrîlik ve İnanç Esasları", Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri, Ankara: Evrak Yayınları.

VAKTİDOLU, Atalay (1998). Virânî Divanı ve Risalesi, İstanbul: Can Yayınları.

YÖRÜKÂN, Yusuf Ziya (1998). Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

NUSAYRİLİĞE AİT KUTSAL MEKÂNLAR

Türbede Kuran Okuyanlar (H.Türk Arşivi)

Şifa Bulmak İçin Dilek Ağacının Deliğinden Geçen Çocuklar
(H.Türk Arşivi)

DÜZELTME

Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi'nin Yıl/Year: 17 Sayı/Issue: 53 olarak bildirilen bir önceki sayısı Kış (Ocak, Şubat, Mart) Winter (January, February, March) olarak basılması gerekirken yanlışlıkla Kış (Ekim, Kasım, Aralık) Winter (October, November, December) şeklinde basılmıştır. Düzeltir, özür dileriz.

CORRECTION

The previous issue of Hacı Bektash Veli Research Quarterly (Year: 17, Issue: 53) had been published as "Winter (October, November, December)" in stead of "Winter (January, February, March)." We would like to apologize for this mistake.

HATAY NUSAYRİLERİNDE EREN İNANCI VE İNANÇ MERKEZLERİ¹

Aydın DURDU

ÖZET

Bu çalışmada Hatay'da yaşayan Arap Alevileri ve Nusayrîlik kavramı ele alınmıştır. Hatay Alevilerinin inanç merkezleri ve bu inanç merkezlerine yönelik inanışlara da çalışma içerisinde yer verilmiştir. Çalışma süresince kaynak kişilerle görüşme yöntemi uygulanmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlardan en önemlisi, Arap Aleviliği ve Anadolu Aleviliği arasındaki keşif noktalarıdır.

Anahtar kelimeler: Nusayrîler, Hatay Arap Alevileri, Şih

THE FAITH OF SAINT AND FAITH CENTER IN HATAY NUSAIRIS

ABSTRACT

In this study, it is informed about Arabic Alaouites lives in Hatay and term of "Nusayrî". Also belief centers of Hatay Alaouites and beliefs about these belief centers are considered. During the study conversation method has been used. Findings and conclusions have been ranked in study. One of the important conclusions of this study is the intersected points between Arabic Alaouties and Anatolian Alaouties.

Keywords: Nusayris, Hatay Arabic Alaouties, Sheik

---

¹ Bu çalışma Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Müdürlüğü'nün 22 Ekim-2 Kasım 2002 tarihleri arasında gerçekleştirdiği Alan Çalışmasından ve kaynak taramalarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

1-Giriş

Hatay Alevileri, eren inançlarını Kur'an-ı Kerim'in Münafıkun suresinin 7. ayetine, Maide suresinin 60. ayetine ve İsrâ suresinin 85. ayetlerine dayandırırılar.¹ Münafıkun suresinin 7. ayetinde şöyle der: "Onlar öyle kimselerdir ki, "Resulullah'ın yanındakilere masraf etmeyin ki dağılsınlar. Hâlbuki göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır. Fakat münafıklar anlamazlar." Maide suresinin 60. ayeti ise şöyle der: "De ki: Allah katında yeri bundan daha kötü olanı size haber vereyim mi? Allah'ın lanetlediği ve gazap ettiği, aralarından maymunlar, domuzlar ve tâğuta tapanlar çıkardığı kimseler. İşte bunlar, yeri (durumu) daha kötü olan ve doğru yoldan daha ziyade sapmış bulunanlardır.", İsrâ suresi 85. ayette ise "Şana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruh, Rabbimin emrindedir. Size ancak az bir bilgi verilmiştir." şeklindedir.

Yukarıda yazılı ayet ve surelerde işlenen konular eren inancıyla doğrudan bağlantılı değildir; fakat bu ayetlerden bahsetmemizin nedeni, ayetlerin Hatay Alevilerindeki ruh görüşü ve eren inancıyla yakın ilişkilidir. Bu nedenle Hatay Arap Alevilerinde eren inancı konusunu daha iyi anlayabilmek için öncelikli olarak ruh görüşlerini ve cennet-cehennem kavramlarını incelememiz gerekmektedir.

Hatay Arap Alevilerine göre dünya, bir sınav yeridir. Asıl olan beden değil ruhtur. Dünyaya insan bedeninde gelen ruhlar Allah'a itaat eder, dinin gereklerini yerine getirirlerse ölümden sonra bir daha insan bedeninde gelebilirler. Bu yeniden insan bedeninde geliş bazı Arap Hatay Alevilerince 70-80 defa olarak ifade edilse de² bazı Hatay Arap Alevilerince bu dünyaya kaç defa gelindiği söylenememektedir. Ancak ruhların yeniden bedenleşeceği (reenkarnasyon) mutlak; çünkü bir ruh bir defa dünyaya gelişinde cenneti ya da cehennemi hak edemez. Ancak zorlu bir sınav sonunda, birçok geliş gidişten sonra cenneti ya da cehennemi hak edebilir.³ Sınavını başaramayan ruhlar bu dünyaya ancak hayvan bedeninde gelebilirler. Bu, dünyaya gelen ve kötülük eden ruhun cehennemidir. İyilik eden ruh, birçok defa insan bedeninde geldikten sonra zorlu sınavını kazanır ve bedenden kurtulur. İşte bu, ruhun bedene ilişkin olan acı, keder, üzüntü ve sınırlanmışlıklarından kurtularak artık zamanın ve mekânın sözü konusu olmadığı cennettir. Kaynak kişiye göre kutsal kitaplar cennetteki hurilerden, meyvelerden, şaraptan vb. bahsederler; ancak bunlar insanları özendirmek içindir. Çünkü her ruh bunları tatmıştır, bunları bilir, yoksa cennette bunların olması mümkün değildir.⁴

Cennete giren, yani bedenden kurtulan ruh artık nur hâline gelmiştir ki bunu ancak erenler başarır.⁵ Bunu başarmış olan ruhlar, evliyalık için, insanlar için imkânsız olan imkânsız değildir.

Hatay Alevilerince kutsal kabul edilen bir kişilik de sadece Hz. Musa zamanında beşer sıfatında gelen Hz. Hızır (Hızır)'dır. Hz. Hızır bir evliya değil bir peygamberdir ve ölmüştür. Ölümsüzlüğü öyle ifade ettiği gibi ölümsüzlük suyundan içmesinden değil nurdan oluşundandır.⁶ Hz. Hızır, Allah'la görüşebilen nadir ruhlardan birisi olarak kerimdir, konuşandır. Ancak bu niteliğine rağmen onun nuru Hz. Musa'dan üstün, Hz. Muhammed'le aynı olsa da tüm evliyaların sultanı olan Hz. Ali'nin nurundan aşağıdır.

Hatay Alevilerine göre yaşanan her çağda mutlak bir evliya bulunur; çünkü yer (dünya) evliyalarla döner. Evliyalar olmasa yer dönmez. Yani her çağda dünyanın nizamından sorumlu olan bir eren vardır.⁷

2-Nusayri İnanç Merkezleri

Hızır (Hızır) Makamları

Hatay Arap Alevilerine göre, Muaviye ile Hz. Ali arasındaki uyumsuzluk sonucunda Muaviye'nin Hz. Ali taraftarlarının baş kaldırmaması için camilerde hutbe okutarak Hz. Ali'yi kötülmesi ve Alevilerin camilerden uzaklaşması gibi konumuzla direkt ilişkisi bulunmayan sebeplerle camilerden uzaklaşmış, kendilerine alternatif ibadet merkezleri oluşturmuşlardır. Hatay Arap Alevilerinde bu alternatif ibadet merkezleri ziyaret olarak nitelendirilebileceğimiz, evliya olarak kabul edilen kişilerin mezarları (türbeler) ve Hz. Hızır (Hızır) makamlarıdır.

Bu inanç merkezleri, öncelikli olarak sayılarının fazlalığı ile dikkat çekmektedir. Bu merkezlerin sayısal çokluğunun nedenleri hakkında halk arasında iki ayrı düşünce bulunmaktadır. Bu düşüncelerden birine göre Hz. Hızır'ın makamları para kazanmak için uydurmadır; çünkü "Hz. Hızır ölmemiştir ki mezarı olsun."⁸ Diğer bir düşünceye göre ise Aleviler nur düşen yerlere Hz. Hızır makamları veya türbeler yaparlar. Sayısal çokluğun nedeni budur. Bu düşünceyi savunanlara göre nuru ancak saf, temiz insanlar görebilirler. Ancak o mekâna türbe ya da makam yapılabilmesi için nurun bir defa görülmesi yeterli değildir, en az 5-6 defa görülmesi gerekir.⁹

Türbe ve hızır makamlarının yapılmasıyla ilgili olarak diğer bir olgu da bazı kimselerin örneğin Hz. Hızır'ı rüyalarında gördüklerini iddia ederek yeni makamlar yapmasıdır. Çünkü çalışmamız sırasında henüz iki yıl önce yapılmış Hızır Makamlarına rastladık.

Her ne sebeple olursa olsun söz konusu inanç merkezleri günlük hayatın ve dini hayatın keşiştiği noktada bulunması, büyük bir kutsallığa sahip olması, hemen hemen her yerleşim alanında bulunması gibi çeşitli nedenlerle Hatay Arap Alevilerinin dinsel ve günlük hayatları açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bu nedenle Hatay Alevilerinin dini ihtiyaçlarını karşıladıkları belli başlı inanç merkezleri hakkında bilgi vermeyi gerekli görüyoruz.

Hatay Arap Alevilerinin inançları gereği en çok rağbet ettikleri inanç merkezleri Hz. Hızır Makamlarıdır. Hz. Hızır Makamı olarak hemen hemen tüm yerleşim birimlerinde bulunmasına rağmen kaynak kişilerden edindiğimiz bilgiler doğrultusunda özellikle iki makamdan söz etmek istiyoruz. Bunlardan birincisi Samandağ merkezinde bulunan ve en çok rağbet edilen Hz. Hızır Makamı'dır. Bunun nedeni Hz. Hızır'ın beşer olarak insanlara gözüktüğüne dair Hz. Musa zamanında geçen söylencedir. Bu söylenceyi şu şekilde özetlemek mümkündür: "Söylenceye göre Asi Irmağı Hızır'ın ölümsüzlük suyunu içtiği Âb-ı Hayat kaynağından gelmekteymiş. Hz. Hızır Âb-ı Hayat kaynağını bulmak arzusuyla yanıp tutuşurken bir ihtiyar dervişe rastlamış. (Yukarıda sözünü ettiğimiz gibi bazı kaynak kişiler Hz. Hızır'ın ölmezliğinin kaynağını Âb-ı Hayat'tan içmesine değil nur olmasına bağlamışlardı. Bu söylence-

de ise Hz. Hızır'ın ölmezliğinin kaynağı Âb-ı Hayattan içmesine bağlanmaktadır.) Bu ihtiyar derviş, aslında İlyas Peygambermiş. Hz. Hızır, İlyas Peygamber'e niyetini açıklamış ve İlyas Peygamber'den Âb-ı Hayat'ın yerini sormuş. Hz. Hızır'ın ısrarı üzerine İlyas Peygamber Hz. Hızır'a "Gözünü yum ve aç" demiş. Öyle demesiyle Hz. Hızır kendisini Samandağ'ında bulmuş. "Artık gerisi sana kaldı." diyerek kaybolmuş. Hz. Hızır henüz üzerindeki şaşkınlığı atmadan bir insan topluluğu görmüş. İnsanlar bir tahtırevan üzerinde ay gibi güzel bir kız taşıyorlarmış. Hz. Hızır kim olduklarını sorunca tahtırevanı taşıyanlar "Ey delikanlı, bu kız bizim kralımızın kızıdır. Şu dağda bir ejderha suyumuzun başında oturur ve bize su vermez, bunun için herkes her sene bir kız seçip kurban vermedi mi suyumuz kesiliyor. Bunun için sırası gelen prensesimizi ejderhaya götürüyoruz." demişler. Hz. Hızır hemen peşlerine takılarak prensesi vermeyeceğini, ejderhayı öldüreceğini söylemiş. "Gelme bu yolda nice yiğitler öldü." dedilerse de Hz. Hızır ısrar etmiş. Nihayet Hz. Hızır'la kız yalnız kaldıklarında dağın derinliklerinden, mağaranın içinden ejderha görünmüş. Hz. Hızır hemen kızı bir yana çekerek kılıcını ejderhanın kalbine saplamış. Ejderha "Ya yiğit, bir daha vur da kolay öleyim." demiş. Ama Hızır bir daha vurmamış. Meğerse ejderhanın tilsimi böyleymiş. Sevdiklerini kurtarmak isteyen delikanlılar o güne kadar ejderhanın dediğini yaparak bir daha vuruyorlarmış ve ejderha ölmüyormuş. Ejderha can havliyle yerleri eşeleyerek toprağa dalmış, Lübnan dağlarındaki sert bir kayaya başını vurmuş ve başını vurmasıyla bir mağara açılmış, mağaranın açılmasıyla bir su fışkırmaya başlamış. Su hızla akarak Hz. Hızır'ın yanına gelmiş, oradan da Akdeniz'e karışmış. İşte bu su Âb-ı Hayat imiş. İlk defa içen ölümsüzlüğe kavuşacakmış ve ilk defa Hz. Hızır içmiş. Suyun oluşturduğu iz ise Asi Nehri'ni meydana getirmiş.

Yukarıdaki söylencenin mitolojik kökleri, hatta derlemiş olduğum bir Zümrüd-ü Anka masalıyla benzerliği konumuzun dışında olduğundan ayrıntısına girmiyorum; ancak Samandağ'daki Hz. Hızır Makamının en çok rağbet gören inanç merkezi olması bu söylenceden kaynaklanmaktadır. Diğer bir kaynak ise Hz. Hızır'ın Hz. Musa ile olan ve Kuran-ı Kerim'de bahsi geçen söylencedir.

Hz. Hızır'ın ismi hem Kuran'da hem de Tevrat'ta anılır ve ölümsüz kabul edilir. Halk inançlarında peygamber kabul edilip başı sıkışanların yardımına koştuğuna inanılır. İslam inancına göre Hızır, ermiştir ve Allah tarafından Müslümanlığı korumakla görevlendirilmiştir. Bazı anlatımlara göre Hazret-i İlyas'la kardeştir ve Hazret-i Hızır karada, Hazret-i İlyas denizde Müslümanların koruyucusudur. Yöre halkı tarafından da buna yakın bilgiler verilmekte ve Hazret-i Hızır'ın denizlerin karayı basmasına engel olduğuna inanılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'in Kehf suresinin 65. ayeti ve onu izleyen ayetler ondan "Bilim öğrettiğimiz kullarımızdan biri" diye söz eder. 65. ayet ve onu izleyen ayetler şöyle der: "O sırada kullarımızdan öyle birini buldular ki, biz ona kendi esirgeyiciliğimizi erdirmiştik, kendi katımızdan bir bilim de öğretmiştik. Musa ona: 'Ben de seninle gelsem olmaz mı?' diye sordu. O ise 'Senin bana katlanmaya gücün yetmez, dedi. Musa, 'Allah dilerse katlanırım.' dedi, 'Hiçbir işte de sana karşı durmam.' O da pekala, dedi, ama sakın ben söz etmedikçe sen bana hiçbir şey sorma. Birlikte yola koyuldular. Bir gemiye bindiklerinde o kimse gemiyi deldi. Musa 'Ne

yapıyorsun?’ dedi. ‘İçindekiler boğulsun diye mi deldin gemiyi? Doğrusu çok korkunç bir iş yaptın.’ O ise ‘Senin bana katlamaya gücün yetmez dememiş miydim?’ dedi. Musa unuttuğunu söyleyerek özür diledi. Gene yola koyuldular ve bir oğlan çocuğuyla karşılaştılar. O kimse çocuğu hemen öldürdü. Musa dehşetle, ‘Suçsuz bir cana nasıl kıyasın. And olsun ki bu yaptığın çok ağır bir suçtur.’ O ise şöyle dedi: ‘Ben sana dememiş miydim benimle birlikte katlamaya senin gücün yetmez diye? Musa, bir daha yaparsan benimle arkadaşlık yapmaktan vazgeçersin.’ dedi. Bunun üzerine kalkıp gittiler.

Bir kente vardıklarında, yıkılmak üzere olan bir duvar gördüler. O kimse duvarı hemen onardı. Musa dayanamayıp isteseydin bu iş için emeğinin karşılığını alabilirdin dedi. O ise, işte artık senden ayrılmak zorunlu oldu, diye karşılık verdi. ‘Şimdi sana katlanmaya gücümün yetmediği bu işlerin iç yüzünü bildireyim. O gemi yoksul gemicilerindi, o ülkenin öyle bir hakkanı vardı ki gemileri zorla sahiplerinin elinden alıyordu. Delik bir gemiyi ise almazdı. Öldürdüğüm o oğlan, inanan kimseler ona ana ve babasını azdırmak ve baştan çıkarmak üzereydi. Allah onun yerine daha iyi bir oğlan verecekti. Kentteki duvar ise iki öksüz çocuğundu, altında da babalarının onlara bıraktığı bir gömü (hazine) vardı. Esirgeyici olan Allah, o çocukların erginlik çağına gelince gömülerini bizzat çıkarmalarını istiyordu. Ben bu işleri kendiliğimden yapmadım. İşte katlanmaya gücünün yetmediği işlerin iç yüzü budur.’

Buhari’nin Übey İbn Ka’b’tan naklettiği bir hadisinde peygamber şöyle demiştir: “Hazret-i Musa’ya, insanların en bilgini kimdir? diye soruldu. O da benim karşılığını verdi. Allah bilir demediği için Musa’ya vahyedip onu azarladı. Denizlerin birleştiği yerde bir kulum vardır ki o senden bilginidir. Allah’ın sözünü ettiği bu kul Hızır’dır.”

İşte bu söyleneceye göre Hz. Hızır ile Hz. Musa’nın buluştukları yer Samandağ’da makamının bulunduğu yerdir. Türbenin bulunduğu yörenin insanları, özellikle dükkân sahipleri, minibüs şoförleri makamın etrafında üç defa dönmedikçe işe başlamazlar. Ayrıca yöre halkı ziyaretin deniz hizasına düşen kısmında denize girmezler; çünkü buradan denize girdiklerinde boğulacaklarına inanırlar. Ziyarete gelen kişi “Hz. Hızır’ın kerameti için” duvarları ve sandukayı üç kez öper.

Ziyaretçiler tarafından Hz. Hızır’ı temsil ettiklerine inandıkları yeşil bezler getirirler. Çocuklarının boyunlarına veya bileklerine bu bezden bağlayarak onları kötülüklerden korumaya çalışırlar. Türbe ziyaret edildiği takdirde hastalıkların geçeceğine inanılır. Makamda puhur da yakılır. Türbeye girerken kadınların başlarını kapatmaları istenir. Diğer bir inanca göre çocuğu olmayan, hasta olan çocuğun ileriki hayatında esenlik kazanması için 7 yıl saçları kesilmez ve 7 yıl sonunda bu saçlar adak olarak makamda kesilir, kesilen saç çocuğun hayatı boyunca saklanır. İnanca göre Hz. Hızır’ın geldiği gün olan her cuma günü deniz suyu yükselir, türbenin etrafını kaplar ve geri çekilir. Yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi Hz. Makamı olarak rağbet gören inanç merkezlerin bir diğeri ise Harbiye’deki Hz. Hızır Makamı’dır ki bu makam da aynı inançlar doğrultusunda ziyaret edilmektedir.

Şeyh Yusuf-İl Hakim Türbesi

Hatay Arap Alevilerince en çok rağbet edilen inanç merkezlerinden bir diğeri de Şeyh Yusuf-İl Hakim'in Harbiye, Demirtaş Mahallesi'ndeki türbesidir. Halk arasındaki yaygın inanışa göre burada yatan Şeyh Yusuf-İl Hakim her derde deva bulan bir hekimdir.

Diğer bir anlatıma göre ise Yusuf-İl Hakim yoksul bir ailenin çocuğu olup evsizdi ve geçmiş yıllarda türbenin yerinde bulunan mezarlığa öğrendiği kumaş dokumayla geçinebilmek için tezgâh kurdu. Halk arasında, Yusuf-İl Hakim ile ilgili anlatılan söylenceye göre Yusuf-İl Hakim ermişlik niteliklerine sahip, keramet ehli bir velidir. Bundan çok zaman önce köyde Şeyh Yusuf isminde, fakir, Allah'a inancı olan, evinde ekmeği olduğunda yiyen, olmadığında Allah'a hiçbir şekilde isyan etmeyen iyiliksever bir insan yaşarmış. Bir gün başka bir köyden fakir bir yabancı gelir. Buğday zamanı olduğu için köylülere buğday aradığını ve nerede bulabileceğini sorar. Köylüler bu kişiyle alay etmek amacıyla köyün en fakiri olan Şeyh Yusuf'a gönderirler. Bunun üzerine Şeyh Yusuf'un yanına gelen adam, "Herkes beni senin yanına gönderdi, senin bana verebileceğin kadar çok buğdayın varmış." der. Şeyh Yusuf evine kadar gelen adama "hoş geldin" der ve içeriye davet eder. Adamın karnını doyurduktan sonra hanımını yanına çağırarak boş bir çuval uzatır ve "Git buna buğday doldur" der. Hanımı buna çok şaşırır; çünkü evlerinde yarım çuval buğday kalmıştır ve bu da ancak kendilerine yetecektir. Hanımı Şeyh Yusuf'un kulağına eğilerek "Nereden dolduracağım bu çuvalı. Bizde yarım çuval buğday var. O da ancak bize yeter." der. Şeyh Yusuf da "Git bismillah çek ve doldurmaya başla" der. Karısı tekrar "Bizde bu çuvalı dolduracak kadar buğday yok." der. Şeyh Yusuf tekrar eder, "Git Bismillah çek ve doldurmaya başla" der. Karısı tekrar itiraz edince Şeyh Yusuf karısından gidip çuvalı doldurmasını ister. Bunun üzerine karısı kilere giderek Bismillah çeker ve çuvalı doldurmaya başlar. Adamın çuvalı sonuna kadar doldurulur; ancak Şeyh Yusuf'un buğdayından bir tane dahi eksilmez. Adamın yükünü eşeğine yükleyip gönderirler. Adamı gören köylüler hemen yanına gelirler ve ona buğdayı nereden bulduğunu sorarlar. Adam köylülere "Sağ olun dediğiniz yere gittim ve oradan aldım." der. Köylüler buna inanmazlar, kendisini oraya alay etmek için gönderdiklerini; çünkü Şeyh Yusuf'un köyün en fakiri olduğunu söylerler. Daha sonra köylüler hemen Şeyh Yusuf'un yanına giderek bu olayı anlatırlar ve elini öperek ondan özür dilerler. Şeyh Yusuf'un kerametini gören köylüler bu olaydan sonra hastalarını ona götürmeye ve ona dua etmeye başlarlar; çünkü velilik niteliği olan birisi hastalıkları da iyileştirme gücüne sahiptir. Başka bir söylenceye göre ise Şeyh Yusuf-İl Hakim yine bu bölgede, dere yakınında bulunan bir evde oturuyormuş. Günlerden bir gün çok fazla yağmur yağdığına kardeşleri korkmuşlar ve koşarak Şeyh Yusuf-İl Hakim'in evine gelmişler. Ancak kardeşleri gördükleri manzara karşısında oldukça şaşırılmışlar. Yağmur suları sel olup evin dört bir yanını sardığı hâlde evin içerisine bir damla su girmemekteymiş. Tüm bu kerametlerinden sonra bir veli olarak ölen Şeyh Yusuf-İl Hakim'in mezarı köylüleri tarafından türbe hâline getirilmiştir. Köylüler arasında, sandukanın üzerini örten yeşil örtünün Hz. Hızır'ın bayrağı olduğuna inanılmaktadır. Hasta olan kişiler türbeye gelerek dua eder, sanduka etrafında dönerek Şeyh Yusuf'tan yardım isterler. Bazı hastalar günlerce türbede yatarak rüya görmeyi arzulalar; çünkü hastalar rüyalarında Şeyh Yusuf'u aksakallı, uzun boylu

ve beyaz elbiseler içerisinde bir kişi olarak gördüklerini ve Şeyh Yusuf'un beyaz bir ata binecek geldiğini ve "Seni iyileştirmeye geldim" diyerek parmağını ağrıyan yere bastırıldığını söylemektedirler. Türbede bulunan zeytinyağının kutsal olduğuna ve vücudun çeşitli yerlerinde oluşan yaralara sürüldüğünde yaranın iyileştiğine inanırlar. Ayrıca türbede bulunan ve süntun veya çok değişik şekillerde olabilen, bir yetişkin insanın kaldırabileceği ağırlıktaki taşları ağrıyan yerlerine, sırtlarına sürdüklerinde vücut ağrılarının geçtiğine inanılır. Nusayrilerin ziyaret ettikleri tüm türbelerde mutlaka buhur denilen bitki yakılarak koku salması sağlanır.

Habib-i Neccar Türbesi

Hatay Arap Alevilerince en çok ziyaret edilen inanç merkezlerinden birisi de Habib-i Neccar Türbesidir. Habib-i Neccar'ın Türbesi Hatay merkezine hâkim bir tepede, halkın Silpiyus dediği yüksek bir dağın zirveye yakın noktasındadır. Habib-i Neccar, M.S. 40'lı yıllarda Antakya'da yaşamıştır. Habib-i Neccar ile ilgili olarak çeşitli halk anlatıları vardır. Bazılarına göre Habib-i Neccar ilk Hristiyanlardan, bazılarına göre ise Müslüman bir cengâverdir. Halk anlatılarından birisine göre Antakya'nın eski ismi Aramice dilinde Karya (karie) idi ve Habib-i Neccar burada putperestler için put yapardı. Çünkü o çağlarda Karya halkı putlara inanırdı. Hazreti İsa, Hristiyanlığı yaymak için Saint Pierre'i (Butrus) ve Lukas'ı görevlendirerek Karya'ya gönderdi. Kimse onlara yemek vermedi, yalnızca Habib-i Neccar onları evine alarak misafir etti. Habib-i Neccar onların düşüncelerini öğrenince benimsedi ve Hristiyan oldu. Habib-i Neccar dışındaki halk ise Resullere inanmayarak onları taşıyıp öldürmeye karar verdiler. Butrus ve Lukas Karya'da kalarak Habib-i Neccar'ın evinde Luka İncili'ni yazdılar ve hem de halkı inandırabilmek için keramet gösterdiler. Habib-i Neccar ise halka, resullerin doğru söylediklerini ve onlara inanmaları gerektiğini söyledi. Bunun üzerine putperest halk "Bunlar seni kandırmışlar, ya dinine geri dönersin ya da ölürsün." diyerek Habib-i Neccar'ı öldürdüler. Halkın anlattığına göre Habib-i Neccar'ın başı, Silpiyus Dağı'nda vücudundan ayrılır. Vücuttan ayrılan baş yuvarlanarak bugün cami ve türbesi bulunan yere gelir. İnanca göre bugün, vücudu şehit edildiği dağda bulunan mağarada, başı ise Habib-i Neccar Camii bitişiğinde bulunan türbededir.

Habib-i Neccar'ın Müslüman bir cengâver oluşuyla ilgili söylenceye göre Habib-i Neccar 638 yılında Antakya'yı alan Ebu Übeyd'in bayraktarıdır. Habib-i Neccar bir elinde sancak bir elinde kılıç düşmana dehşet verir. Antakya'yı almak için geldiklerinde Habib-i Neccar düşman saflarını yararak sancağı burçlara diker; ancak bu sırada bir kılıç darbesiyle başı uçurur. Uçurulan baş bir mızrağa yerleştirilerek Antakya surlarına dikilir. Bu sırada Habib-i Neccar'ın kesik başı dile gelerek arkadaşlarına yol gösterir. Bunun üzerine kale fethedildikten sonra Ebu Übeyd Habib-i Neccar'ın kesik başını surlardan alarak şehrin ortasına Türbesini yaptırır. Başka bir anlatımda ise Habib-i Neccar, kopan başını koltuğunun altına alır, Kuran'dan ayetler okuyarak bir süre dolaşır ve sonunda bugün türbesi bulunan yere gelerek ölür. Söylencenin başka bir varyantında Habib-i Neccar'ın yuvarlanan başı, kralın tahtının önüne kadar gelir. Dile gelen baş, krala "Seni dine davet ediyorum, yoksa felaket yakındır." der. Fakat ona yine inanılmaz. Bunun üzerine bütün Antakya yerle bir olur. Diğer bir söylen-

ceye göre ise Antakya'nın geçmişteki kumandanı Melek Harkal'a İslam'ı kabul ettirmek için gelen Habib-i Neccar Melek Harkal tarafından öldürülmüştür. Başka bir anlatıya göre ise Melek Harkal, Habib-i Neccar'ı öldürmek isteyince Habib-i Neccar Silpiyus Dağı'nda bulunan ve bugün türbesinin bulunduğu Habib-i Neccar Mağarasına kaçmıştır. Ancak mağaraya kaçan ve mağaradan bir daha çıkmayan Habib-i Neccar orada sır olmuştur.

Günümüzde Silpiyus Dağı'nda, bir mağarada bulunan türbesinde (gövdesinin bulunduğu türbe) dilek tutulmaktadır. Dilek tutmak amacıyla önce yerden bir taş alınmakta, daha sonra bu taş mağaranın pürüzlü duvarına yapıştırılmaktadır. Eğer taş, duvara yapışırsa dilek kabul olmuştur, eğer yapışmamış ise dilek kabul olmamıştır. Dilek gerçekleştiği takdirde dilek sahipleri Türbeye yeniden gelerek kurban keserler. Kadir Bayramı adağı olanlar ise Silpiyus Dağı'na tırmanarak çıkarlar ve çileli bir yolculuktan sonra buraya çıkar kurban keserler.¹⁰

Şeyh Hasan Sincari Türbesi

Şih Hasan Sincari Türbesi de Hatay Alevilerince, özellikle merkez ilçeye bağlı Serinyol Beldesinde yaşayan Alevilerce ziyaret edilen bir inanç merkezidir. Türbe, geçmiş yıllarda Nusayrileri düşmanlara karşı savaşarak koruduğuna inanılan ve H.583 yılında doğup H.638 yılında ölen Şih Hasan Sincari'ye aittir. Gerçek adı El- Emir Hasan İbin Mekzün Sincari, Irak'ta bir yerleşim olan Sincar'dan 2500 askeriyle buraya gelerek İsmaililere karşı Nusayrileri koruduğuna inanılmaktadır. Türbeden herhangi bir şeyi izinsiz dışarı çıkarmanın başına mutlak bir yıkım geleceğine inanılır. Hatta halk anlatılarına göre geçmiş yıllarda türbenin elektrikliğini uzatmayla dere kenarına götürüp balık tutmaya çalışan bir kişi daha dereye inmeden elektrikle çarpılmış. Günümüzde türbe, çocuk sahibi olmak isteyenlerce ve çeşitli hastalıklarına şifa arayanlarca ziyaret edilir. Çocuk sahibi olacak kişiler beşik maketi yaparak türbeye bırakır, buhur yakarak sandukanın etrafında üç defa dolanarak sandukanın üzerine havlu, örtü bırakır. Türbeye hayır almak amacıyla yatak-yorgan getirenler de vardır. Türbeye yine aynı amaçla Kuran da getirenler bulunmaktadır. Bırakılan bu Kuran, yine türbeyi ziyaret eden kişilerce hatmetmek amacıyla ve yerine para bırakmak koşuluyla eve götürülür. Türbede bulunan ve çeşitli boyutlarda olabilen mermer veya taş sütunlar bel ağrılarının şifa bulması amacıyla türbedar tarafından ziyaretçinin belinde gezdirilir. Türbede bulunan kükürtlü suyun deriye sürüldüğünde cilt hastalıklarının iyileştireceğine inanılmaktadır. Kaynak kişinin ifadesine göre kendisi tarafından da görülen nur inmektedir. Bu nur özellikle kutsal gecelerde görülmekte, yıldız şeklinde görülen ışık huzmesi türbenin üzerine inerek 1-2 saat sonra yavaş yavaş gökyüzüne doğru çekilmektedir.¹¹

Mıkdat Türbesi

Harbiye'de, Defne (Şelaleler), dere kenarında bulunan Mıkdat Türbesi Hatay Alevilerince kutsal kabul edilen bir diğer inanç merkezidir. Tarihte bu bölge Teselya olarak da geçer. Mıkdat isminin kaynağı bilinmemekle birlikte bazı kaynak kişilere göre Mıkdat bu bölgede yaşamış velilik özelliklerine sahip yüce bir kişidir.¹² İç içe iki kubbeden oluşan türbenin dış kubbesi iç kubbenin mermer kaplamasıyla birlikte 6-7 yıl önce yapılmış olup geçmişte iç kubbe

kesme taştan imiş. Dış kubbenin dere kenarındaki duvarı içerisinde bulunan çınar ağacı yaklaşık 950 yaşında olup 5 yıl önce devrilmiştir. Halk anlatılarına göre çınar ağacının devrilmesi tam bir mucize imiş; çünkü çınar ağacı eğimli olduğu yöne değil tam tersi ve beklenmedik bir yöne doğru devrilerek dereye yuvarlanmış. Çünkü eğimli olduğu yönde o anda onlarca ziyaretçi varmış. Günümüzde türbe daha çok çeşitli hastalıklarına şifa arayanlarca ziyaret edilmekte, iç kubbenin etrafında sanduka tavaf edilmekte, bez bağlanmaktadır. Türbede bulunan zeytinyağının şifalı olduğu inancıyla bademcikleri şişenler veya vücudun herhangi bir yerinde yarası olanlarca kullanılmaktadır.

Şeyh Hasan Türbesi (Samandağ Tavuklu)

Samandağ, Tavuklu köyünde, yüksekçe bir tepe üzerinde bulunan Şih Hasan Türbesi salt bölge halkı tarafından ziyaret edilen bir inanç merkezi olmakla beraber Hatay Arap Alevilerinin türbe ziyaretlerinde önemli bir yer tutan zeytinyağının kutsallığı ve hastalıkları tedavi edici bir özelliğe sahip olduğu inancının kaynakları açısından bize ipucu sunmaktadır. Şih Hasan'ın kimliği hakkında bir bilgi bulunmamakla birlikte geçmiş yıllarda burada yaşamış bir din önderi, sıh olduğu düşünülebilir. Türbenin alt kısmında bulunan yaşlı çınar ağacı ve kuyu Evul Temmuz (Hz. Musa'nın Firavundan kurtulduğu zaman) bayramına ev sahipliği yapmaktaymış; ancak günümüzde bu uygulama yapılmamaktadır. Şih Hasan Türbesi'nin eşyalarının izinsiz olarak dışarı çıkarılmasının bu eyleminin mutlaka cezalandırılacağı inancı bulunmaktadır ki bununla ilgili bir söylence de anlatılmaktadır.

Bu söylenceye göre Ziyaretin ağacını toplayarak eve getiren bir kişi eve vardığında bir türlü sırtından ağaçları indirememiş. Tüm çabalarına rağmen odunları sırtından indiremeyen bu kişi sonunda hatasını anlayarak türbeye geri gittiğinde hiç zorlanmadan sırtındaki odunu türbeye geri bırakmış. Aynı şekilde türbeden izinsiz olarak zeytinyağını alarak eve götüren kişi de götürdüğü zeytin yağını geri türbeye getirmek zorunda kalmış. Bu kişinin evine götürmeye çalıştığı zeytinyağı, köylülerin ürünlerinin bereketli olması dileğiyle işledikleri zeytinyağından bir parçadır. Çünkü köylüler her yıl mutlaka elde ettikleri zeytinyağının bir kısmını türbeye bırakırlar. Bunu tarih içerisinde, mabetlerin çevrelerindeki toprakların vergilerini de toplamalarına bağlayabiliriz. Zaman içerisinde mabetlerin şekil değiştirmesiyle birlikte Şih Hasan Türbesi gibi kutsal mekânlara dönüşmekte ve vergi toplamalar zamanla türbeye bereket amacıyla zeytinyağı bırakma uygulaması şeklinde devam etmektedir. Türbeye bırakılan bu zeytinyağının kutsallık kazandığına inanılmakta ve çeşitli hastalıklarda şifa amacıyla kullanılmaktadır. Türbe çeşitli hastalıklarına şifa bulmak amacıyla ziyaret edildiği gibi özellikle erkek çocuk sahibi olmak amacıyla da ziyaret edilmekte eğer doğan çocuk erkek olursa saçının bir tutamı 7-8 yıl kesilmemekte, bu sürenin sonunda kesilen saç türbeye bırakılarak kurban kesilip dağıtılmaktadır. Dilek amacıyla mum yakma, mezara taş yapıştırma ve buhur yakma da türbede görülen uygulamalar olup, bunun dışında türbede bulunan ve sütun şeklinde olan mermer taşın sağlık verdiği inancıyla sırt ağrılarını iyileştirmek amacıyla hastalar tarafından sırtlarına sürülmektedir.¹³

İdris Aleyhselam Makamı

Hatay Arap Alevilerince kutsal kabul edilen diğer bir inanç merkezi de Harbiye'ye bağlı Gümüşgöze (Yakto) köyündeki İdris Aleyhselam Makamıdır. İdris Aleyhselam, kitap inen ilk peygamberdir ve Şit Peygamber'in soyundandır. Adem ile Nuh Peygamber arasında gelmiştir. Halk söylencelerine göre Hz. Adem ile Hz. Havva cennetten kovulduktan sonra ilk olarak Harbiye'ye gelmişler ve Harbiye'nin güzelliğini görerek "Yarabbi bu yeryüzü cenneti için sana şükürler olsun." demişlerdir. Rivayete göre büyü ilk defa İdris Peygamber zamanında yaşamış olan Biüsrasp tarafından yapılmış. Biüsrasp, Hz. Adem'in sözlerinden bazılarını işitmiş, bu sözleri sihir olarak kullanmış. Bir şey yapmak istediği veya bir hayvan ya da bir kadın hoşuna gittiği zaman, altından yaptırdığı boruya Hz. Adem'den işittiği sözleri mırıldanıp üflermiş. Bunun üzerine isteği hemen olurmuş. Şeytanın Kavalı Rivayete göre şeytan düz arazide yaşamış. Kâbil kavminin arasına karışmış. Çoban kılığında birinin yanında çalışmaya başlamış. Şeytanın ilk işi bir kaval yapmak olmuş. Yaptığı kavalla o güne kadar kimsenin işitmediği sesler çıkarmaya başlamış. Ünu kısa zamanda her tarafa ulaşmış. Herkes şeytanın kavalını dinlemeye geliyormuş.

Daha sonra bunun şerefine yılın bir gününü bayram ilan etmişler. O gün çoban kılığındaki şeytan kaval çalar halk da onu dinlermiş. İslam mitolojisine göre ilk bayram bu bayramdır. Bu bayramda kadınlar erkeklere bütün süslerini gösterirlermiş. Erkekler her taraftan (özellikle dağlardan) kadınların yanlarına gelirlermiş. İşte böyle bayramların birinde dağda yaşayan Şit kavminin bir erkek de oraya gelmiş. Dönünce gördüklerini, özellikle kadınların güzelliğini dağdakilere anlatmış. Bunun üzerine dağda yaşayanlar kimseyi dinlemeden kadınların yanına düze inmişler ve Kabil kavminin arasına karışmışlar. İdris Peygamber bu durumu önlemek için güneşin her burç değiştirmesinde, her yeni ay doğuşunda bayramlar yapılmasını emretmiş. Günahlara neden olan yemeklerin yenilmesini içkilerin içilmesini yasaklamış.

Eski Yunanlılar Hz. İdris'e Hermes TriMagistos derlerdi ki bunun anlamı üç defa büyük Hermes anlamına, yani "din adamı", "Şeriat sahibi", "Filozof" anlamına gelirdi. Tevrat'ta ise Hz. İdris'le ilgili olarak şöyle denmektedir: "Ve Hanok'un bütün günleri 365 gün oldu. (365 yıl oldu) ve Hanok (İdris) Allah ile yürüdü ve gözden kayboldu, çünkü Allah onu aldı." Her türlü dilekle daha çok Nusayriler tarafından ziyaret edilen türbeye gelen ziyaretçiler türbede bulunan ve ancak yetişkin insanların kaldırabileceği ağırlıkta olan sütun veya çok değişik şekillerdeki taşları ağrıyan yerlerine sürdüklerinde, sırtlarında gezdirdiklerinde vücut ağrılarının geçtiğine inanırlar.

Şeyh Hasan Türbesi (Uyduktent)

Hatay Alevilerince en çok ziyaret edilen ve özellikle yalan söyleyip söylemediğinden şüphe edilen kişilerin götürülerek yemin ettirildiği ziyaret yerlerinden birisi de Güngör, Uyduktent'te bulunan Şih Hasan Türbesi'dir. Eğer yemin eden kişi yalan söylüyorsa mutlaka bir yıkımla karşı karşıya kalacağına inanılır.

3- Sonuç

Her ne kadar Arap Alevileri bilim çevrelerinde, özellikle Anadolu Aleviliği çalışanlarca, Anadolu Aleviliğinden oldukça ayrı, hiçbir benzerliği bulunmayan iki anlayış olarak değerlendirilse de, bize göre Anadolu Aleviliği ile Arap Aleviliği arasındaki benzerlikler, farklılıklarından çok daha fazladır. Her ne kadar Arap Aleviliğinde yer alan ve belki de inanç temelini oluşturan reenkarnasyon (Yeniden doğuş) olgusu Anadolu Aleviliğinde bulunmadığı iddia edilse de, hepimizin duyduğu ve bildiği Hz. Ali'nin ruhunun, Hacı Bektaş'ta, hatta Atatürk'te ortaya çıktığı inancı bunun en iyi kanıtıdır. Bunun yanında, Anadolu Aleviliğinde ölen insan eğer kötüyse, ruhunun yılında, köpekte çıktığı inancı mevcuttur.¹⁴ Arap Alevilerinin inanç merkezlerinde yaptıkları uygulamalar da biçimsel olarak farklılık arz etse de, özde benzerlikler taşımaktadır. Örneğin Anadolu Aleviliğinde, ziyaret yerlerinde mum yakılmasının yerini Arap Alevilerinde, yine kaynağını ateşin kutsallığından alan buhur yakma inancı almaktadır. Kaynağını arkaik kültürlerden alan taş kültü ile ilgili uygulamalar ise her iki grupta da ortaktır. Hepimizin Hacı Bektaş'ta gördüğü dilek taşına sarılmanın ve bu taşın sağlık verdiği inancının yerini Arap Alevilerinde, hemen hemen tüm ziyaret yerlerinde mevcut olan ve yine sağlık verdiği inanan daha küçük ebatlardaki, çeşitli şekillerdeki taş kütleleri almıştır. Bez bağlama ile ilgili uygulamalarla ilgili yaptığımız kaynak kişi görüşmelerinde bu uygulamaların yakın tarihlerde başladığı ifade edilmiştir. Bu nedenle ziyaret yerlerindeki bez bağlama uygulamasını belli başlı farklılık olarak değerlendirmekteyiz. Bunun yanında yaptığımız çalışmalarda, Anadolu Aleviliğinde cöher olarak adlandırılan, mezar toprağının çeşitli şekillerde kullanılması olgusuna da çok fazla rastlayamadık. Çocuk sahibi olmak amacıyla ziyaret yerlerine gelen kişilerin beşik maketleri yaparak buralara bırakması olgusu ise arada hiçbir fark olmaksızın ortaktır. İnanç merkezlerini ziyaret etme amaçları ise, buraların camiye gitmemelerinden dolayı Arap Alevilerince birer ibadet merkezi olması dışında tamamen benzerlikler göstermektedir. Son olarak Arap Alevilerine ait inanç merkezlerinde karşımıza çıkan ve özellikle zeytinyağının buralara bırakılarak şifa amaçlı olarak kullanılması, her ne kadar farklı bir uygulama olarak karşımıza çıksa da, bu inancın kaynağının ortak olması nedeniyle benzerlikler taşır; çünkü her iki gruptaki inanç merkezleri de zaman içerisinde birer yönetim merkezi, ibadet merkezidirler. Zaman içerisinde, çevresindeki halktan vergi toplayan ve yine onlara belli hizmetler götüren bu merkezler, günümüzde, salt birer ziyaret yerlerine dönüşmüş; ancak geçmişteki vergi toplama günümüzde, bu ziyaretlere dinsel amaçlarla, gönüllü olarak, yıllık üretimin küçük bir bölümünü, ürününün verimli olması niyetiyle bırakmaya dönüşmüştür.

KAYNAK KİŞİLER

- 1 Tahsin Yılmaz, Şih, 24 Yaşında, Lise mezunu, Küçük Karaçay Köyü, Samandağ
- 2 Zeynettin Yatkın, 44 Yaşında, İlkokul Mezunu, Şih
- 3 Nasreddin Eskiocak, Şih, 63 Yaşında, İlkokul Mezunu, Harbiye
- 4 Mahmut Reyhani, 82 Yaşında, Okuryazar, Gözcüler Beldesi, İskenderun
- 5 Zeynettin Yatkın, 44 Yaşında, İlkokul Mezunu, Şih
- 6 Zeynettin Yatkın, 44 Yaşında, İlkokul Mezunu, Şih
- 7 Mahmut Reyhani, 82 Yaşında, Okuryazar, Gözcüler Beldesi, İskenderun
- 8 Zeynettin Yatkın, 44 Yaşında, İlkokul Mezunu, Şih
- 9 Zeynettin Yatkın, 44 Yaşında, İlkokul Mezunu, Şih
- 10 Mustafa Gençoğlu, 78 Yaşında, okuryazar değil
- 11 Süleyman Altın, 70 Yaşında, okuryazar değil, Türbedar
- 12 Mehmet Karasu, Emekli Öğretmen
- 13 Tahsin Yılmaz, Şih, Okuryazar, Salih Yılmaz, 40 Yaşında, Şih, Okuryazar
- 14 Tahsin Yılmaz, Şih, Okur-yazar, Salih Yılmaz, 40 Yaşında, Şih, Okuryazar

AVRASYA TELEVİZYONU'NDA YAYIMLANAN “48 PERŞEMBE” ADLI PROGRAMDA NUSAYRİLERLE YAPILAN SÖYLEŞİ

Derleyen ve Düzenleyenler

Tazegül DEMİR¹ Nazife ÖZDEMİR²

ÖZET

Bu çalışmada 11.06.2008 tarihinde Avrasya TV’de “48 Perşembe” adlı programda Şeyh Hüseyin Şanlı, Şeyh Davut Tümkiye ve AKAD başkanı Nihat Yenmiş ile “Alevilik ve Nusayrılık” konusunda yapılan söyleşi ele alınmaktadır. Söyleşide Arap Aleviliği olarak da adlandırılan “Nusayrılık adı, Alevi Nusayriliğinin kökeni ve tarihsel süreci, Nusayri inanç ritüelleri ve gelenekleri” de ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Nusayrılık, Nusayri gelenekleri. Nusayri ibadetleri.

AN INTERVIEW MADE WITH NUSAIRIS IN THE TV PROGRAM “48 PERŞEMBE”

ABSTRACT

In this study, the interview on “Alevism-Nusairism” made with Sheikh Hüseyin Şanlı, Sheikh Davut Tümkiye and Nihat Yenmiş, the head of AKAD Organization, in 11.06.2008 in the TV program “48 Perşembe” at TV channel “Avrasya TV” is handled. In the interview, Nusairism, which is called Arabian Alevism, the origin of Alevi Nusairism and its historical process, the rituals and traditions of Nusairism were explained.

Keywords: Alevism, Nusairism, Nusairi Traditions, Nusairi Worship.

---

1 Arş. Gör. Gazi Üniversitesi, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi

2 Gazi Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Halk Bilimi Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi.

Giriş

Aleviliğin bir kolu olan Nusayrılık, 11. İmam Hasan el Askeri'nin öğrencisi ve yakın dostu olan Muhammed bin Nusayr tarafından 9. yy da kurulan ve al Hasibi tarafından geliştirilen İslamiyet'in Bâtını yorumuna, tasavvufa, Ehl-i Beyt sevgisi ve saygısına dayanan bir inanç sistemidir. Bu inanç sistemi, Avrasya Televizyonu'nda "Alevi – Bektaşî" anlayışının çeşitli boyutlarıyla tartışıldığı ve Prof. Dr. Alemdar YALÇIN tarafından hazırlanıp sunulan "48 Perşembe" adlı programda ele alınmış; program, "Nusayrılık" konusunun irdelenmesine yönelik olarak bu inanca mensup kişilerin katılımı ile gerçekleştirilmiştir.

Çalışma çerçevesinde ilgili program kayıtlarının gözden geçirilerek ele alınan konuların yazılı metin hâline getirilip okuyuculara sunulması amaçlanmış ve alana yarar sağlayacağı düşüncesiyle, metin aşağıda yayınlanmıştır.

Program Katılımcıları : Hüseyin Şanlı, Davut Tümkaya ve Alevi Kültür Araştırma Derneği Başkanı Nihat Yenmiş

Program girişinde Nusayrılıkta önemli bir yeri olan, Alevi Kültürü Araştırma Derneği'nin İnanç Önderleri Başkanı ünlü Şih Mahmud-u Reyhani ile yapılan bir söyleşi yer almıştır. Bu söyleşi metnini aynen yayımlıyoruz (Şih Mahmud'u Reyhani; yazar ve şairdir).

-Hocam şiirinizden bir bölüm okur musunuz bize?

Reyhani: Arapça ama ...

Reyhani: Ben İstanbul'a her gittiğimde mutlaka bir şiir yazardım. İstanbul'un eski zamanlarından bahsedirdim. Ecnebilere eline geçtiğinden. Ben Atatürk'e II. Fatih diyorum. Tekrar, İstanbul'u İngilizlerin elinden kurtardı Atatürk. Atatürk olmasaydı düşmanlar gelirdi İstanbul'a. Hilal'in yerine hac gelirdi. Atatürk olmasaydı İstanbul'da hiç kimse neşeli olmazdı; hiç kimse rahat uyuyamazdı. Bu kadar iyiliği var ama anlaşılamıyor.

Türkler öyle bir kavimdir ki; musibet, şiddet, korku, baskı onlara işlemiyor.

Bu söyleşi videosunun arkasından programı hazırlayan ve sunan Prof. Dr. Alemdar YALÇIN'ın konuklarıyla yaptığı söyleşiye geçilmiştir:

Alemdar Yalçın: Neden fötr şapkayla geldiniz?

Hüseyin Şanlı: Sınırlarımız içinde yaşayan her türlü inanca yaşayabilme ve kendini ifade edebilme ve ibadetini yaşama imkanı tanıyan ve Türkiye Cumhuriyeti'ni Kur'an Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk'ü minnet, rahmet ve şükranla anıyoruz. Fötr şapkamız bizim, Atatürk'ün şapka devriminden dolayı, biz Atatürk'e saygı olarak başımızda taşıyoruz. Yani biz Atatürk'ü başımızda taşıyoruz. Bizde Atatürk'e saygı sonsuzdur ve samimidir. Sadece dilimizde değildir. Biz Atatürk'ü seviyoruz ve her zaman için ona minnet, saygı duyuyoruz.

Alemdar Yalçın: Mahmut Reyhani kimdir? Davut Tümkaya'ya soruyorum. O size kısaca tanıtırsın daha sonra sorularımıza geçelim.

Davut Tümkaya: Şeyh Mahmut Reyhani İskenderun'da 1920 yılında doğdu. Babası Fransız işgali döneminde, Hatay ve Suriye'de kurulan yönetimde milletvekili olarak görev aldı. Babası Şeyh Davut Reyhani, çocukların eğitimi için özel öğretmen tuttu. Şeyh Mahmut Reyhani temel eğitimle Arapçanın dil bilgisini, gramerini kendi çabasıyla bir şekilde öğrendi. Daha sonra kendi kendini şairlik ruhuyla yetiştirdi. Küçük yaşlarından beri bugüne kadar sayısız kitaplar okudu. Dört tane şiir divanı yanında "Gölgesiz Işıklar" dört cilt. Bunun yanında "Tarihsiz Bir Milletin Acıklı Tarihi" kitapçığı ve dergide ve diğer yerlerde makaleleri vardır. Araştırmacı- yazar unvanıyla bugün 88 yaşında ve hâlen her saatte kitap okumaktadır. Bizler onun öğrencileriyiz. Ben 5 yaşından beri Şeyh Mahmut Reyhani'yi tanımam ve hatırlamıyorum ben onun yanına gidip de kendisinin başka şeyle meşgul olduğunu görmedim. Devamlı araştırma yaptığını gördüm ve o şekilde biz gözümüzü şeyh Mahmut Reyhani ile açtık. Şeyh Mahmut Reyhani bize bir şey söylediğinde onun doğru olduğuna kesinlikle inandık. Çünkü araştırması geniş kapsamlıdır. Onun öğrencileri olduğumuz için de her zaman gurur duyduk ve duyuyoruz.

Alemdar Yalçın: Alevi-Nusayrılık nedir? Alevi-Nusayrılığın kökenini ve tarihsel sürecini anlatır mısınız Hüseyin Bey?

Hüseyin Şanlı: Öncelikle Alevilik nedir? Onun tanımıyla başlamak istiyorum. Alevilik kaynağını Kur'an-ı Kerimden, sünnetini nebeviden ve Ehlibeyt İmamlarından alan dosdoğru müstakim bir yoldur.

Alemdar Yalçın: Öncelikle bunu bir tekrarlayalım izleyicilerimize, beraberce tekrarlayalım. Birincisi Kur'an-ı Kerimden, ikincisi sünnetini nebeviden, üçüncüsü ehlibeyt sevgisinden alan Sırat-ı mustakim. Sırat-ı mustakim ile ne diyoruz. Anlamı nedir? Anlamı "Doğru yol."

Hüseyin Şanlı: Sırat-ı mustakim, Hz. Ali'nin sevgisi ve ehlibeyt yolundan gitmektir. Hz. Ali'nin bir sözünde "Sırat-ı mustakim benim." diyor. Şimdi, takdir edersiniz ki bir toplumun tarihini anlayabilmek için mutlaka o toplumun başlangıç noktasına inmek gerekir. Bizim de başlangıç noktamız Hz. Muhammed'e vahiy inmesiyle başladığı için, İslamiyet'in başlangıç tarihiyle başlamak istiyorum. Daha Hz. Muhammed'e yeni vahiy inmişken ona Şuara Suresi'nin 214. ayeti inmişti "Yakın akrabalarını uyar." Bunun üzerine Hz. Muhammed(sav) yakın akrabalarını toplar ve onlara hitaben şöyle der: "Allah-u Te'ala sizi ona davet etmekle beni görevlendirdi. Sizlerden hanginiz bana yardımcı olacak, benim vekilim, benim halifem olacaktır?" orada bulunanların hepsi susar ama aralarında bulunanların, yaşça en küçük olan ve 10 yaşlarında bulunan Hz. Ali, Hz. Peygamberin yanına gelir ve "Ben sana yardımcı olmak istiyorum Ya resulallah." der ve ondan sonra Peygamberimiz orada bulunanlara şunları der. "Bu Ali, benden sonra sizin. Kardeşim, vasim ve halifemdir, vekilimdir. Emirlerine uyun ve itaat ediniz." Bunun üzerine Hz. Ebutalib'e orada bulunanlar "Bak, Muhammed senden sonra, senden oğluna itaat etmeni istiyor." derler ve gülerler. Bundan sonra Hz. Muhammed bir-

çok hadis-i şerifinde Hz. Ali'ye ve şî'asına yani taraftarlarına birçok övgü dolu hadisler yağdırmıştır. Hz. Ali'ye itafen "Harun'un Musa'ya olan yakınlığı ne ise sen de bana öylesin. Ey Ali sen ve şî'an cennettesiniz." diye buyurur. Kur'an-ı Kerim'de ve 7. ayeti indiğinde "Salih, amel işleyen dünyanın en hayırlı insanlarıdır." ayeti indiği zaman Hz. Peygamberimiz Hz. Ali'ye "Ya Ali bunlar sen ve şî'alarıdır." diye buyurmuştur. "Ben ilmin şehriyim Ali de onun kapısıdır. Şehri dileyen kapıdan gelsin. Ali'den ne istiyorsunuz? Ali bendendir, ben de Ali'denim." Hz. Ali'ye hitaben "Bu vasım sırrımın yeri ve terk ettiklerimin en hayırlısıdır. Ya Ali seni ancak mümin sever, sana ancak münafık kin duyar." Hz. Muhammed'in müşriklerle yaptığı savaşlarda Hz. Ali'nin kahramanlıkları dillere destandır. Hendek'te vurup öldürdüğü kılıç darbesi için "Ali'nin Hendek Savaşı'ndaki bir kılıç darbesi, ümmetimin kıyamete kadar yapacağı ibadetlerden üstündür." diye buyurmuştur. Hayber Kalesi'nin fethinde "Yarın bayrağı öyle birisine vereceğim ki Allah onun elleriyle bu kaleyi açacak, o Allah'ı ve Allah'ın resulünü, Allah resulü de onu sevmektedir." Hz. Ali bayrağı alıp İslam askerlerine komutanlık yaparak kalenin önüne gelir, kale kapısını elleriyle kavrar ve çektiği gibi kalenin kapısını yerinden söker. Hocam düşünebiliyor musunuz? Koskoca Hayber Kalesi ve o kadar sağlam bir şekilde duvarlarına monte edilmiş, o kadar büyük bir kapı. O kapıyı Hz. Ali eliyle tutuyor, kavırıyor ve onu kalenin etrafında bulunan su kanallarının üstüne koyuyor. Etrafta bulunan askerlerin üzerinden geçmesi için. Köprü görevini yapmasını sağlıyor." Hz. Ali'nin müşriklerle yaptığı savaşlarda kahramanlıkları anlatıla anlatıla bitmez ama burada zamanın sınırlı olmasından dolayı biraz özetle geçeceğim.

Hz. Peygamberimiz belli bir yaşa gelmiştir ve Hz. Ali ile Hz. Fatma'yı evlendirmiştir ve bu evlilikten Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin gelmiştir ve Hz. Muhammed S.A.V. artık Hz. Ali'yle birlikte ehlibeytini de bize tanıtmaya ve bize vasiyet etmeye başlamıştır. Müslümanlara vasiyet etmeye başlamıştır. Aba diye nitelendirilen yemeni örtüsünün altına Hz. Ali'yi, Hz. Fatma'yı, Hz. Hasan'ı ve Hz. Hüseyin'i aldığı zaman ellerini açıp Hz. Allah'a şöyle yakarır "Ey Allah'ım bunlar benim ehlibeytimdir. Lütfen onları bütün kırılardan ve kötülüklerden arındır." diye buyurur. Bunun üzerine Yüce Allah Hz. Cebrail ile beraber Azab Suresi'nin 30. ayetini indirir. Bismillahirrahmanirrahim "Ehlibeyt Allah sizden bütün kötülüğü ve keri gidererek sizi tertemiz kılmak istiyor." Ayet-i kerimesi iner. Ehlibeyt imamlarının sayısının 12 olacağını bir hadis-i şerifinde zikretmiştir. "Benden sonra vasilerim 12'dir. İlki Ali bin Ebu Talib, sonuncusu ise Mehdi'dir." Kur'an -ı Kerim'in Şuara Suresi'nin 23. ayetinde "De ki ben tebliği-me karşılık sizden yakın akrabalarımı, ehlibeytimi sevmenizden başka bir şey istemiyorum." diye buyurmaktadır. Hz. Ali'ye ve ehlibeyte Gadirihum'da vasiyetin perçimlediği biatında, hemen önce inen ayette Miada Suresi'nin 67. ayeti iner. "Ey Resul, rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan onun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır." Bu ayet nazil olduktan sonra Hz. Peygamber Veda Haccı'ndan dönerken Gadirihum mevkiinde bütün Müslümanların toplanmasını sağlar. Hutbesinde "Benden sonra size iki emanet bırakıyorum." der. "Biri Allah'ın kelamı Kur'an, diğeri ehlibeytimdir. Kendilerini tuttuğunuz sürece kesinlikle yanlış yollara sapmayacaksınız. İkisi de kıyamet gününe kadar ayrılmayacaklardır." Sonra Hz. Ali'nin elini kaldırarak "Ben kimin mevlasıysam, bu Ali onun mevlasıdır. Allah'ım ona dost olana dost ol, düşman olana düşman ol." şeklinde Hz. Ali'yi ümmetine vasiyet etmiştir. Hz. Ali ile beraber ümmetini de bu şekilde vasiyet etmiştir.

Alemdar Yalçın: Şöyle yapalım. Maalesef zaman fukarasıyız ve zaman da geçiyor. Şimdi, bence hemen buradan Nusayriliğe geçelim. Buradan anlaşıldığı kadarıyla özetle şunu söyleyebiliriz: -Peygamberimiz her seferinde kendinden sonra Hz. Ali'yi işaret etmiş ve ehlibeytin Allah, Kur'an-ı Kerim'de sık sık onlara sarılmak gerektiğini tebliğ etmiştir. Alevilik bu anlayışın devamı olarak günümüze kadar gelmektedir- Nusayrılık nasıl bir gelenekten geliyor ise onu konuşalım.

Hüseyin Şanlı: Şimdi sayın hocam aslında peygamberden sonra olan tartışmaları, Emeviler'in zulümlerini, Abbasiler'in zulümlerini 12 imamların erdemlerini anlatmak istiyorum ama maalesef diyorsunuz ki zamanımız yetersiz. Ondan dolayı ehlibeytten sonra ki 11. İmam Hasan- el Askeri dönemine geleceğiz.

Şimdi biz Kur'an-ı Kerim, sünneti nebevi ve ehlibeyt imamlarına dayanıyoruz dedik. Bu üç ana kaynağımız kesinlikle çelişmez. İmamların 12'si dikkat ederseniz bütün söylemlerinde sanki bir ağızdan konuşmuşlardır. Kesinlikle kendi aralarında, bir çelişki göremezsiniz. Bunun için biz ehlibeyt imamlarının öğretilerini benimseyip onların yolunda yürümeye çalıştık.

Şimdi isimlendirme konusuna gelirse, dikkat ederseniz ilk başta Hz. Peygamberimiz Şi'a kullanmaktadır. Şi'a yani taraftar. Hz. Ali'nin taraftarları ama; Hz. Ali'den sonra Emeviler zamanında Hz. Ali'nin soyundan gelenlere ve onun yandaşlarına Alevi kelimesi artık kullanılmaya başlandı ve bu ehlibeyt zamanında da sürdü. Şi'a ve Alevi kelimesinden sonra 11. İmam Hasan-el Askeri'den sonra burada Aleviler arasında çok keskin tartışmalar yaşanmıştır. Çünkü, imamların vekilinin kim olacağı, imamların öğretilerinin Alevilere kimin aktaracağı konusunda çok büyük tartışmalar yaşanmıştır ve birçok kişi imamların yerine vekil olduğunu iddia etmiştir. Bunun doğrusunu biz Aleviler, bu vekaletten Ebu Şuayip Muhammed'in Nusayir'de olduğuna inanıyoruz.

Alemdar Yalçın: Bunu bir kere daha söyleyin bütün dinleyicilerimiz duysun. Çünkü bu bağlantıyı çok iyi kurmak gerekiyor.

Hüseyin Şanlı: Bizler vekaletin, ilim kapısının Muhammed bin Nusayir olduğuna inanıyoruz ve biz bu öğretiyi, ehlibeyt öğretisini Muhammed bin Nusayir'den aldık çünkü; İmam Hasan-ül Askeriye en yakın olan, ilim kapısı müridi Ebu Şuayip Muhammed bin Nusayir'dir.

Alemdar Yalçın: Nusayrılık ifadesi buradan geliyor değil mi?

Hüseyin Şanlı: Şimdi yalnız biraz daha açmam gerekiyor. Kusura bakmayın. Burada bazıları, Muhammed bin Nusayir'in ilim kapısı değil de kapıcısı olduğunu iddia ediyorlar. Biz bunu reddediyoruz. Muhammed bin Nusayir, El imam Askeri'nin yanında en değerli müridiydi ve imamların öğretisini bizlere bir felsefe katmadan, bir şey eklemeyen bire bir, imamlardan aldığı şekliyle aktarmıştır. Burada Muhammed bin Nusayir'a bazı düşmanlar türedi, kendisine ithamlar, iftiralar atıldı ama; kendisiyle beraber yürüyenleri de karalamak için ona nisbet olarak Nusayir ismi kondu. Yani anlayacağınız Nusayir ismi bize hakaret edilmek için kondu.

Alemdar Yalçın: Bir kez daha ifade edelim – Nusayrî ifadesi Hatay yöresindeki Alevi yorumun kendi kendisine koyduğu bir terim değil, dışardan konulmuş tahkir etmek için konulmuştur. Ana çatı Alevilik. Ehlibeytin yolundan giden çatıyı çok iyi kullanmamız gerekiyor.

Davut Tümkaya: Sayın Hocam. “Bize Nusayrî diyorsanız, Nusayrîliği hay hay biz baş tacı ediyoruz.” dedik.

Hüseyn Şanlı: İstirham edeceğim, Muhammed bin Nusayır, bir tarikat kurmamıştır, mezhep kurmamıştır. Ehlibeyt imamlarından ayrı bir öğreti, ayrı felsefe oluşturmamıştır. Muhammed bin Nusayır ehlibeyt imamlarından aldığı şekliyle bize getirmiştir. Aslında ben Muhammed bin Nusayır’dan sonra gelen aşamayı da anlatmak istiyordum ama; eğer müsaade ederseniz? Esas bizim boyutumuz, boyumuz ve bizim kollarımız Muhammed bin Nusayır’dan sonra, El Hasibi de, Guruhiler de, Hemdaniler de.

Alemdar Yalçın: Oraya gelmeden inanç boyutunu da sizden alalım. Nedir ibadet şekilleri? Bunu da bize Davut bey ifade etsinler.

Davut Tümkaya: Sayın hocam, zamanımız çok kısıtlı ama en başta kesmeden biraz anlatmak istiyorum. Bazı kişi ve kitap yazarları anlayışında Alevilerin İslam dışı ve ibadet yapmadıkları, gusülsüz kaldıkları gibi bir görüş vardır. Biz de asırlardır kendimizi ifade etme imkanını bulamadığımız için birçok töhmete maruz kaldık. Şimdi sayenizde 48 Perşembe programının bize verdiği bu süreyle kendimizi ifade etmeye çalışacağız.

Her inanç sahibinin kendine göre bir ibadeti vardır. Bizim de ibadetimiz ve ibadetlerimiz vardır. Ancak şunu belirtelim ki malumunuz olduğu gibi dinimiz İslamdır ve İslamiyet’in bulunduğu çemberin içindeyiz. Kur’an-ı Kerim, sünnet-i nebevi, ehlibeyt ve 12 İmam’a yürekten bağlıyız ve şunu biliriz ki İslam huzur, barış, sevgi, mutluluk ve esenliktir. Yüce Allah Kur’an-ı Kerim’de “Allah’ın yanında din İslam’dır. Kim dinden başka bir din arzularsa başaramayacaktır ve o kaybedenlerden olacaktır.” ve bu şekilde önce şunu vurguluyoruz.- İslam’ın dışında başka bir ibadet şeklimiz yoktur.-

Alemdar Yalçın: Bunu bir kez daha vurgulayalım. “İslam’ın dışında başka bir ibadet şekli yoktur. Allah’ın indinde din İslam’dır ve onun dışında bir din olmayacaktır ve ibadet şekillerimiz onun içerisinde.” Bunu özellikle vurguluyorum ki izleyicilerimiz çok iyi anlaşılar ana düşünce bu çünkü.

Davut Tümkaya: Biz de öncelikle dinimizin İslam olduğunu vurgulamak isteriz. İbadet eder miyiz? İbadetlerimiz nedir? Yeryüzünde ne varsa Yüce Allah’ı tesbih etmektir. Kur’an-ı Kerim’de Yüce Allah “Göklerde ve yerde onların hepsi Allah’ı kendi dilleriyle tesbih etmektedir. O üstündür ve hikmet sahibidir.” Biz yeryüzünde olduğumuza göre bir tesbih şeklimiz, bir ibadet şeklimiz mutlaka vardır. Yüce Allah, insanlarda Allah’a olan tesbihlerini ve yüce Allah’a ulaşmalarını insanlar şekillere koymuş, tarih boyu kendilerini yarattığına inandıkları Yüce Allah’a şükranlarını sunma arzusuyla yaşamışlardır. Bizim de inancımız gereği, insan ruhuyla bütünleşen bu kutsal duyguya din diyoruz. Sayın hocam, Şah Hüseyn hocam bir miktar anlattı ama; bitirmedi.

İbadetlerimiz her zaman için sünnet-i nebevi, Kur'an-ı Kerim, ehlibeyt ve imamların ışığında olmuştur. Elbette ki uygulamalarında bazı farklar görülebilir. Bu farklılıklar Hz. Peygamber'den sonra saltanatların seyriyle oluştuğuna inanmaktayız. Ancak, Alevi insanımız biraz önce belirttiğimiz gibi Hz. Muhammed(sav), Hz. Muhammed'den sonra ehlibeyt ve imamları, imamlardan sonra bilgisini imamlardan yaşayarak alan, onun için imamların öğretisini en iyi şekilde eksiksiz olarak anlatan Muhammed bin Nusayir'i takip ettiği için en iyi dini bilgilerle donandı. Bu bilgiler nedir? Kur'an-ı Kerim'in tefsiri ve nakledilen hadis-i şeriflere kadar uzanır. Mesela tefsiri saptıran, ehlibeyt hakkında inen ayeti, bazı müfessirler bu ayetin Hz. Muhammed'in zevceleri için indiğini tereddütsüz olarak yazıyorlar. Bizim anlayışımızda bu ayet Hz. Peygamberin zevceleri için inmedi.

Alemdar Yalçın: İbadete gelelim. Oruç, namaz ibadetine gelelim.

Davut Tümkaya: İlk aranan kelime-i şهادettir. 1.si Eşhedü Enna İlahe İllallah 2.si Muhammeden Resulallah. Bu iki şهادeti ikrar etmeyen asla bizim unvanımızı taşımaz. İnançımızda İslamın 5 şartı esastır. Şهادet kelimesine ikrard "Namazı kılın, zekat edin, rüku edenlerle beraber rüku edin." ve Kur'an-ı Kerim'de namaz için 50 den fazla ayet vardır.

Ben ibadetleri sıralamaya başladığımda bazı noktalar değineceğimi söyledim. Bunlardan bir tanesi namaza çağrı olan ezandır. Bizler ezanı Muhammed (sav) Bilal-i Habeş'e okuttuğu şekliyle okuruz. Biz orucumuzu 29 veya 31 gün tutmayız orucumuz ramazan ayının 30 günüdür.

Alemdar Yalçın. Bu ibadetin bir de ruhunu hazmederek yapmaya öncelik veriliyor değil mi? Mesela oruç tutmak sadece aç kalmak manasına gelmiyor. Oruç konusuna da temas ederseniz.

Davut Tümkaya: 30 günde nasıl yemekten, içmekten çekiniyorsa ömür boyu haramdan sakınma şartımız vardır. Hz. Ali Nehcül Bela kitabında "Nice oruç tutanların oruçlarından alacakları sevap, susuzluk ve açlıktan değildir." der. Neden? Çünkü biz de kişi oruç tuttuğu zaman, orucunu iyi bir şekilde tutacak, zekatını verecek, yalan söylemeyecek, haram yemeyecek vs. Bizim oruç anlayışımız o şekildedir. Ramazan ayının 30 günü oruç tutacak. 29 gün olmaz, 31 gün olmaz ve bu sürede bu söylediğimiz haram işlerden ömür boyu kesilmiş olacak, yani sadece ramazan ayı boyunca değildir.

Alemdar Yalçın: Hemdani ve Vehilerden tarihsel süreçlerinden kısaca bahseder misiniz?

Hüseyin Şanlı: Ehlibeyt imamlarından sonra bize bu öğreti aktarılmış, bizim büyük imamımız El Hasibi'ye aktarılmış ve bunun bir kitabı vardır, ana din kaynağımızdır ve dünyada ehlibeyt konusunda otorite sayılan bir kitaptır. El Hasibi Mısır'da Fatimi Devleti'nin zamanında doğmuş diye rivayet edilmektedir. Mısır'dan Irak'a geçmiştir. Bu dönem Irak'ta Büveyhiler'in hükümdar oldukları döneme rastlıyor.

Alemdar Yalçın: İzleyicilerimize şunu söylemek gerekiyor Alevi-Nusayriler önce Irak'ta Büveyhiler ve Hemdaniler arasında yaygınlaştı. Daha sonra Suriye, Lübnan ve Hatay'a doğru geldi. Bu süreci unutmamaları gerekiyor.

Hüseyin Şanlı: El Hasibi, Irak'a ilk geldiği zaman Büveyhiler orada hükmediyordu. Yalnız, inancımızı sistemleştiren belli kurallara bağlayan ve bir şekilde kurumsallaştıran El Hasibi'dir. Onun için büyük imamımız diye onu biliyoruz. Ehlibeyt imamlarından ve Nusayrî'den sonra. Şimdi, Büveyhiler'den belli bir süre sonra El Hasibi ayrılır ve Halep, Suriye etrafında hükümdarlık süren Hemdanilere Seyful Devle'nin yanına gider ve Seyful Devle, El Hasibi'nin mürididir, öğrencisidir. Büveyhilerde de hükümdarlarının birçoğu da El Hasibi'nin müridi ve talebesidir. Büveyhiler İran'ın büyük bir bölümünde, Irak'ın büyük bir bölümünde ve Doğu Anadolu'da hükümdarlık sürmüşlerdir. Hemdaniler de Suriye'nin büyük bir bölümünde ve Güneydoğu Anadolu'da egemenlik sürüyorlardı. Şimdi, hep bize Alevilere bu itham gelir "Efendim biz Haçlı Seferlerinde Aleviler, Haçlılarla birlikte olmuş, İslam âlemine hıyanet etmişler." Halbuki, tarih bunları yalanlamaktadır. Seyful Devle'nin Bizans'a karşı, Rumlara karşı savaşı ve kahramanlıkları ansiklopedilerde ve tarihte anlatıla anlatıla bitmez.

Alemdar Yalçın: Üzülerek belirtelim ki birçok büftan yüklenmiştir. Bunların hepsini artık silmemiz gerekiyor. Bir şeyi de beraberinde ifade edeyim, inanç farklılıklarının şeyini gerek Mahmud Reyhani şeyhim –sevgi ve saygıyla anıyorum- Nasreddin Eskiocağın değerlendirmeleri var. Atatürk ve laikliğin Alevi-Nusayrîlere kazandırdığı o özgür ortam içerisinde kendisini doğru ifade etmesinin nimet olduğunu burada bir kere daha vurgulayalım. İbadetleri sizden bir kez daha dinleyelim ve sonuçta söylemek istediğiniz mesajınızı alalım.

Davut Tümkaya: Biz ramazan ayının orucunu 30 gün tutarız. Hacca gider, yılda 1 defa zekatı ehline veririz. Bunun yanında usullerimiz var. Yani biz İslamın şartlarını 5 farizayla sınırlandırmıyoruz. Bu 5 şart bir İslamın Müslümanın, Müslüman olduğuna işaretler. Eğer namaz kılyorsa, kibleye dönmüş namaz kılyorsa bu bir Müslümandır. Eğer ramazan ayında oruç tutmuşsa, tutuyorsa o bir Müslümandır. Ama İslam şartlarının usulleri de vardır. O usullerinde örneğin, bir tevhid vardır. Tevhid'in Allah'ın tek olduğuna işaret etmektedir. Kimseye muhtaç olmadığına, herkesin ona muhtaç olduğuna, doğurmadığına ve doğrulmadığına, eşi ve benzeri olmadığına inanacaktır. İnancımızda şu var: İslamın 5 şartını da eda etsin ama; ahlaki, insani tavırlara sahip değilse bizim yanımızda onun kıymeti olamaz.

Alemdar Yalçın: Sonuç olarak bize ve tüm Türkiye'ye mesajınızı okur musunuz?

Davut Tümkaya: Sonuç olarak şunu belirtmek gerekir ki; her Alevi Müslümandır. Her Alevi iki şahadeti ikrar edendir. Her Alevi 5 İslam şartını itiraf eden ve yapandır. İslamiyeti itiraf etmeyen ve Kur'an-ı Kerim'i kitap saymayan, Hz. Muhammed'in peygamber olduğuna kabul etmeyenler Alevi olarak kabul edilemez. Özellikle bunun gibiler bizim Müslümanlığımıza ve Aleviliğimize mensup olamazlar. Biz Müslüman-Alevi-Nusayrî olarak şunu söylemek istiyoruz: Bizim Rabbimiz yüce Allah'tır, peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) imamlarımız Ali Talib ve soyundan gelen 11 imamdır. İslam dinine zıt olan bütün dinlerden aklanırız. Şehadet getiririz, Kur'an'a harfiyen uyar ve her zaman onu kendimize rehber olarak tanırız. Bizim inanç ve itikadımız budur. Alevi insanımız bu bilgiler ışığında büyümüştür. Ancak, tarih insanımızı yıpratmıştır. Burada özellikle şunu vurgulamak istiyorum: Alevi-Nusayrî kesimini daha farklı görenler veya bilenler mutlaka vardır. Burada, şunu bilmelerini isterim ki; Alevi-Nusayrîler anlattığım gibidir. İnternetin web sitelerinde ve değişik kitaplarda Nusayrîlikle ilgili birçok yazılar vardır. Hakkımızda yazılmış bütün olumsuz ve gayri ahlaki ve bizi İslam dışı sayan yazıları reddediyoruz. Çünkü, gerçek kimliğimiz meydandadır. Bir hadis-i şerifte: "İn-

sanlar bilmediklerinin düşmanıdır.” Bu hadis insanların birbirlerini anlayamadıkları, tanıyamadıkları için söylendiğine işarettir. 1400 yıldır doğrularla haykıran bu Alevilerin sesi sayenizde bugün duyulacaktır. Bizlere kendimizi tanıtmaya imkanı verdiğiniz için sizlere ve Avrasya TV'ye teşekkür ederiz. Bu sıraladığımız ibadetlerden başka ibadetimizin olmadığını beyan ederiz.

Alemdar Yalçın: Bir toparlayalım Hüseyin bey.

Hüseyin Şanlı: El Hasibi'nin Büveyhilerde ve Hemdanilerde birçok talebesi olmuştur. Kendisinden sonra Elcili , Ebu Sait el Hasibi'den sonra inancımızın liderliğini yapmışlardır. Ebu Sait merkezi Halep'ten Laziki'ye taşınmıştır ve Ebu Sait'ten sonra çok geniş bir coğrafyaya yayıldığı için Aleviliği bir tek merkezde artık idare etmek mümkün değildir. Onun için her ocak kendi bölgesinde hakimiyet kurdu ve bu şekilde inancımızı devam ettirmeye başladık. Bizim Aleviliğin, Nusayri olarak tarif edilen Aleviliğin çok büyük şahsiyetleri olmuştur. El Müntecap, Ebin Şahabet Harrani. Çok büyük bilginlerimiz vardır ve emin olun tarihte çok yüceltilen o bilginlerden çok daha yüksek derecede olmalarına rağmen tek suçları Alevi oldukları için tarihte zikredilmemişlerdir.

Nihat Yenmiş: Gerçekten Alevi-Nusayriiler olarak bizler tarihe baktığımızda kendimizi ifade edecek ortamı hiç bulmadık. Ne zaman bulduk? Atatürk Türkiye'sinde , laik Türkiye'de Alevi-Nusayri olan herkes Mustafa Kemal'e rahmetle dua eder, şükranlarını arz eder. Ona bağlılığını ifade eder. Bu, bizim borcumuzdur. Biz AKAD olarak İskenderun'da 2006 yılında bu teşkilatı kurduk. Bizden farklı olarak Adana'da da arkadaşlarımız AKAD olarak kurmuştu. İskenderin'da da kurduk 2006 senesinde. 2007 senesinden beridir de binamızda bu faaliyetimizi sürdürüyoruz. Derneğimizde iki tane kurul vardır. Biri İnanç önderleri kurulu-12 tane inanç önderinden oluşur-, sivil icraatta 9 kişiyiz. Başkanları benim emekli bir öğretmenim beraber çalışıyoruz. Derneğimizin amacı kısaca: Hümanist felsefeyle barışçıl insanları hedefleyen, kaynağı Kur'an-ı Kerim ve sünnet-i nebevi olan ehlibeyt öğretisini, Aleviliği bilimsel yöntemlerle araştırma, tanıtmaya, Atatürkçü çağdaş, laik dünya görüşünün yaygınlaşmasına öncelikli katkıda bulunmak, ülkemizin insanları arasında barışın, sevginin ve insancıl değerlerin öncelikli değerler olması için çalışmalar yapmaktır. Bizi bu tanımlıyor.

Sonuç

Nusayri inanç önderleriyle yapılan derleme sonucunda da görüldüğü gibi, Nusayrilikte asıl olan Hz. Peygamber inancı, Hz. Ali, Ehl-i Beyt ve 12 İmamlara duyulan sevgi ve saygıdır. Bunun yanında insana ve insanlığa büyük değer veren, Nusayri- Aleviliğinde ahlak değerlerine, kalp ve ruh temizliğine, eğitime ve bilime büyük önem verilmektedir.

48 Perşembe programında “Arap Aleviliği” olarak da adlandırılan “Nusayrilik” ile ilgili olarak verilen bilgilerin, bu alana ışık tutacağı kanaatindeyiz. Nitekim yukarıda verilen bilgiler bu alanın ileri gelenlerinden olan inanç önderlerinin ilk ağızdan aktardığı bilgilerdir.

NUSAYRİLİĞE AİT KUTSAL MEKÂNLAR

Tek Makamlı Hızır Türbesi (H.Türk Arşivi)

Türbede Bulunan Kız Elişleri (H.Türk Arşivi)

SÖZLÜ GELENEKTEN DERLEMELERLE HATAY ALEVİLERİ (NUSAYRİLER) VE İNANÇ ESASLARI

Piri ER

ÖZET

Bu çalışma, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğünce 27 Mayıs–7 Haziran 2002 ve 22 Ekim–01 Kasım 2002 tarihleri arasında Hatay ilinde gerçekleştirilen alan araştırması sırasında Hatay Alevilerinin dini liderleri olan Şihlarla yapılan derleme çalışmalarında elde edilen bilgileri içermektedir. Şihlardan alınan bilgilerden hareketle Nusayrilerin ortaya çıkışı, ibadet dilleri, ibadet şekilleri ve mekânları ve bazı kavramlara bakış açıları değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Nusayriler, Hatay Arap Alevileri, Şih.

HATAY ALEVIS IN THE COLLECTION OF ORAL TRADITION AND FAITH PRINCIPAL

ABSTRACT

This study has included informations about Hatay Alaouities gathered from Sheiks who have accepted religious leaders. This case study has been occurred between May 27th-Jun 7th and October 22th-November 1st by Ministry of Culture, General Directorate of Folk Cultures Research and Development. With these informations gathered from Sheikhs, arising of Nusayri's, languages, forms and places of their worship has been considered.

Keywords: Nusayri's, Hatay Arabic Alaouities, Sheik.

Yukarıdaki başlığı koyarken oldukça düşündüm, çünkü bu başlıkla birilerini incitmekten ve kızdırmaktan çekiniyorum. Ancak, bu başlıkta hem bir coğrafi alan sınırlaması yaparken konuyla ilgili iki farklı görüşün de aynı başlık altında ifade edilmesine çalıştım.

Hatay Alevileri, kendilerini Alevi olarak ifade edenler ve Nusayri olarak yapılan tanımlamanın yanlış olmayacağı görüşünü savunanlar olarak iki gruba ayrılıyorlar. Ancak, bizim bu yazıda yapmaya çalıştığımız şey Hatay Alevileri'nin (Nusayri) isimlendirilmeleri ile ilgili tartışmaya katılmak veya konuya ilişkin yeni görüşler üretmek değildir. Yapmak istediğimiz, Hatay Alevilerinin inanç esaslarının tespit edilerek fazlaca tanınmayan bu yapının kamuoyu ve konuyla ilgilenen bilim insanlarının dikkatine sunulmasını sağlamaktır.

Yazımız, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğüne 27 Mayıs–7 Haziran 2002 ve 22 Ekim–01 Kasım 2002 tarihleri arasında Hatay ilinde gerçekleştirilen alan araştırması sırasında Hatay Alevilerinin dini liderleri olan Şihlarla yapılan derleme çalışmalarında elde edilen bilgileri içermektedir. Birinci çalışmada elde edilen bilgiler makale bütünlüğüne getirildikten sonra ikinci çalışmada kaynak kişilere okunarak teyitleri alınmış, değiştirilmesinin ya da çıkarılmasının daha doğru olacağı belirtilen yerler kaynak kişilerin istekleri doğrultusunda değiştirilmiştir.

Bazı Şihlarca konuya ilişkin yayınlanmış kitaplar bulunması ve bu kitaplara da ulaşılmış olmasına rağmen, bu yazıda kitabi bilgiye (bazı kaygılarla yönlendirilmiş bilgi olabileceği düşüncesi ile) yer verilmemiş, tamamen derleme bilgileri ile değerlendirmelere gidilmiştir.

Bu yazıda konular kısa başlıklar hâlinde değerlendirilerek belli bir sıralama ile Hatay Alevilerinin inanç esaslarına ilişkin kısa bilgiler verilmeye çalışılacaktır. Bazı eksikliklerin ve yanlışlıkların olması muhtemeldir.

İlk İnsan

Hatay Alevilerinin inancına göre yaratılan ilk insan Âdem'dir. İskenderun/Gözcüler Beldesi'nden Şih Nurettin REYHANİ "Allah ilk önce Adem'i yarattı bir heykel şeklinde, sonra ona ruh üfledi, onun cisminden aldığı bir kemikten de Havva'yı yarattı, insanlık nesli onlardan geldi." diye ilk insanın yaradılışını anlatırken, İskenderun merkezinde görüştüğümüz aynı aileden Şih Mahmut REYHANİ daha farklı bir yorum getiriyordu: "Bugün bilim 5-6 milyon yıl öncesine ait insan iskeletleri buluyor olmasına rağmen "İlk yaratılan insan Adem'dir." yolundaki Kur'anî anlayıştan biz ayrılamayız. Allah yaratandır, 5-6 milyon yıl öncesi de olsa onları yaratan Allah'tır."

Hatay Alevilerine Göre Allah, Muhammed Ali

Hatay Alevilerinin inancına göre; Allah yaratıcıdır. Hz. Muhammed Peygamber Hz. Ali ise Hz. Muhammed'den sonra halife olması gereken kimsedir.

Samandağ ilçesinden Şih Abdülhamit OKUR "Hz. Muhammed ve Hz. Ali her ikisi de Allah tarafından aynı nurdan yaratılmıştır." derken;

Mahmut REYHANİ "Hz. Ali ölüyü diriltmiş, Güneşi geri çevirmiştir, bu olayları Hz. Ali'ye Allah diyenler kendi açılarından yorumlarlar. Cenab-ı Allah istediğine bu kudreti verir, bu kudret için de en uygun kişi Hz. Ali'dir, Ali Allah'tır demek bir mübalağadır, biz Ali Allah'tır demeyiz, ancak Hz. Ali'nin olağanüstü güçleri vardır, onun evliyalık derecesi çok yüksektir." şeklinde konuyu yorumlamaktadır.

Serinyol'dan Şih Zeyneddin YATKIN ise farklı bir yorum getirmektedir: "Hz. Muhammed ve Hz. Ali aynı nurdandır dedikten sonra, Hz. Ali'ye inen kudret Allah'ın kudretinden biridir diyorum ve ekliyorum, Hz. Ali'nin zahiri yönü hep anlatıldığı için batini yönü pek ortaya kon-

maz. Hz. Ali'ye verilen kudret hiçbir peygambere verilmemiştir. Hz. Ali 3000 sene evvel ölen insanı diriltmiş, güneşi 20 kere geriye çevirmiştir” diyerek, bir anlamda Hz. Ali'yi Batını anlamda yorumluyordu.

İslamda İlk Ayrılıklar ve Hilafet Sorunu

Hatay Alevilerinin inanışına göre Hz. Muhammed, Veda Haccı dönüşünde Gadri Hum mevkiinde yaptığı konuşmada, Hz. Ali'yi kendisine vasi tayin ettiğini ve kendinden sonra Hz. Ali'nin halife olmasını istediğini söyler. Bu konuşmanın ardından orada bulunanlar Hz. Ali'ye biat ederler, bu biat edenler arasında Ebubekir ve Ömer de vardır. Fakat burada verilen sözler unutulmuş ve Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ali onun cenazesini kaldırırken içinde Ehl-i Beyt'ten kimsenin bulunmadığı bir grup tarafından Ebubekir halife seçilmiştir. Hz. Ali yanlıları bu olayı Hz. Ali'ye karşı yapılmış bir haksızlık olarak değerlendirmişler, İslam'daki ilk ayrılıklar da bu dönemde başlamıştır.

Ebubekir'in ölümünden sonra Ömer halifelğe geçerek bu haksızlığı iyice perçinlemiş, Ömer'in ölümünden sonra halife olan Osman'la ise bu haksızlıklar hat safhaya ulaşmıştır.

Üç halife döneminde hakkı yenilen Hz. Ali'nin halife olmasıyla da sorunlar bitmemiş, Osman döneminde Şam valiliğine atanan Muaviye, Hz. Ali'nin hilafetini tanımamış, Sıffin Savaşı'nda yaptığı bir hile ile de hilafeti ele geçirmiştir.

Muaviye, Hz. Ali'nin ölümünden sonra hilafetine karşı bir tehlike olarak gördüğü Hz. Ali'nin büyük oğlu Hasan'ı zehirleterek, küçük oğlu Hz. Hüseyin'i ise oğlu Yezit'in kuvvetleri Kerbela'da şehit etmek suretiyle bertaraf etmişlerdir.

Yezit'in Kerbela olayından 2 yıl sonra ölmesi ile yaşanan halifelik sorununda hilafeti Mervan ele geçirmiş ve böylece Emevi saltanatı kurulmuş, bu dönemde de Ehl-i Beyt'e olan baskılar sürmüş, camilerde Ehl-i Beyt'e küfredilmiş, Hz. Ali'nin adı kapı eşiklerine, ayak altlarına yazılmış, yaşanan bu olaylar da Alevileri camilerden soğutmuş, alternatif ibadet mekânlarına (türbelere) itmiştir.

Hatay Alevilerinin inanışına göre Hz. Muhammed'in ölümünden sonra halife olması gereken kişi Hz. Ali'dir. Hz. Ali, bilgi ve görgüsü ile bu makama layıktır. Hz. Muhammed'in amcasının oğludur ve aynı zamanda kızı Fatma ile evlidir. İslamiyet'i kabul eden ilk 4 kişiden biridir. İslam savaşlarının büyük bir kahramanıdır ve birtakım insanüstü güçlere sahiptir, bunun yansıması Hz. Muhammed sağlığında Hz. Ali'yi kendine halife ve ümmetine imam tayin etmiştir. Ancak hilafet sorunları nedeni ile Aleviler asıl olanın hilafet değil imamet olduğu, imamet de On İki İmamlarla yürümesi gerektiği görüşünü savunurlar.

On İki İmamlar;

1. İmam Ali El Murteza
2. İmam Hasan El Mücteba
3. İmam Hüseyin Eşşehid Fi Kerbela

4. İmam Ali Zeynel Abidin
5. İmam Muhammed El Bakır
6. İmam Cafer Essadık
7. İmam Musa El Kazım
8. İmam Ali Errida
9. İmam Muhammed El Cevad
10. İmam Ali El Hadi
11. İmam El Hasan El Askeri
12. İmam Muhammed El Mehdi El Muntazar

Mehdi İnanıcı

Hatay Alevilerinin inancına göre On ikinci imam Mehdi ölmemiş, sır olmuştur, bir gün kötülükleri ortadan kaldırmak ve bozulan dünya düzenini tesis etmek için geri gelecektir. Mehdi Hz. İsa ile birlikte gelecektir ama bu gelişin zamanı belli değildir.

Kutsal Kitap Kur'an

Hatay Alevilerince Kur'an-ı Kerim kutsal kitap olarak kabul edilmekte ve Kur'an üzerinde herhangi bir tahribatın yapılmasının mümkün olmadığı çünkü Kur'an'ın Hz. Ali tarafından korunduğu, Hz. Muhammed'in Kur'an ilmini ilk olarak Hz. Ali'ye öğrettiği ve Kur'an'ı ilk toplayanın da Hz. Ali olduğuna inanılmaktadır.

Şih Tahsin YILMAZ da Kur'an'da herhangi bir tahribatın yapılamayacağını Kur'an'da Hicr Suresi 9. ayette yazılı olduğunu belirtmektedir ki bu ayet şöyledir: "Hiç kuşkusuz, o Zikir'i / Kuran'ı biz indirdik, biz; her hal ve şartta onu muhakkak koruyacak olan da biziz."

Şih Nasreddin ESKİOCAK "Kur'an 6666 ayettir ve herhangi bir şekilde eksiklik söz konusu olamaz. Kur'an'da şu an için açıklanamayan, ama gelecekte açıklanabilecek nitelikte ayetler vardır; mesela Salman Rüştü'nün Şeytan Ayetleri dediği ayetler bu kapsamda değerlendirilebilir. Fakat, o küfre düşmüştür. Anlamını bilmeden açıklama yapmıştır. Kur'an yerde ve gökte kabul ettiğimiz tek kutsal kitaptır. Bunun dışında Kur'an derecesinde ya da üstünde kabul ettiğimiz bir kitap olamaz. Ancak, Kur'an'ın batını yorumlarının yapıldığı eserler vardır." derken;

Şih Zeyneddin YATKIN; elimizdeki Kur'an'da eksik ayetlerin bulunduğunu 3 halife ve Emeviler döneminde Kur'an'dan Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'le ilgili ayetlerin çıkarıldığını ve elimizdeki mevcut Kur'an'ın 6234 ayet olduğunu ifade etmektedir.

İbadet Dili

Hatay Alevilerinin ana dillerinin Arapça olması nedeniyle ibadette kullandıkları dil de Arapçadır. Hatay Alevilerince ana dillerinin Arapça oluşu kaynaktaki bilgilere yani Kur'anî bilgiye ulaşmada avantaj sağlamaktadır.

Nusayrî Adlandırması

Hatay Alevileri arasında en çok tartışma yaratan konulardan birisi de kendilerine Nusayrî denilmesi ile ilgili olandır. Bu konuda iki farklı görüş mevcuttur.

Bu görüşlerden birinin savunucusu Şîh Nasreddin Eskiocak'a göre Hz. Muhammed'in tasdik ettiği imamet dururken Hatay Alevilerini 11. imam Hasan El Askerî'nin hizmetkârı olan Muhammed bin Nusayr'a bağlayarak onun adıyla isimlendirmek doğru değildir. Kapıcının değil ustanın/büyüğün adıyla anılmak daha doğrudur.

Eskiocak'a göre Nusayrî adının verilmesi Muhammed ibn Nusayr'la bağlantılı değildir. Onun görüşüne göre; "ikinci halife Ömer Bin Haddat döneminde ona bağlı bir kuvvet Şam tarafına fetih için gelmiş, ancak sayı bakımından yetersiz kalan bu kuvvete takviye olarak Medine'den 450 kişilik bir kuvvet daha gönderilmiştir. Bu kuvvet arasında Gadiri Hum biatinde bulunan Aleviler de vardır. Bunlar Hz. Ali'nin imametine inanmaktadırlar. Bu kuvvet o yerleri fetheder ve bundan dolayı onlara Arapça zafer anlamına gelen "nasrat" kelimesinden "nasrat" kuvveti denilmiştir.

Zaferden sonra güzel buldukları bu coğrafyaya "Lazkiye" üzerindeki dağlara yerleşen bu topluluğun yerleştiği dağın eski ismi Hıristiyan Dağları iken "Nasara Dağları" olur ve buraya yerleşen gruba "Nusayrî" denilir. Nusayrî Nasrat kelimesinin küçültme hâli olarak bunlara isim olarak kalır.

Nusayrî, ensar kelimesi ile de bağlantılıdır. Ensar; Medine'de Hz. Muhammed'e yardım edenlerin adıdır. Bu yardıma gelen kuvvet de Ensarlar'dandır ve küçültme ifadesi olarak Nusayrî diye adlandırılmışlardır.

Bu konudaki ikinci görüş ise Şîh Mahmut Reyhani tarafından savunulmaktadır. Reyhani'ye göre; Nusayrî kelimesinin Ensar'dan geldiği tezi doğru değildir."Biz Muhammed bin Nusayr'ın cemaati olduğumuz için Nusayrîler olduk, Nusayrî adı Muhammed bin Nusayr'dan gelir. Nusayr 11. İmam Hasan El Askerî'nin okulundan yetişmiştir. Nusayr'dan 100 yıl kadar sonra yaşamış olan El Hasibi bizim inanç felsefemizin toplayıcısıdır. Hasibi'nin İran'da Şia'nın elinde El Hidayetü El Kübra adında bir kitabı ve başka eserleri vardır, ancak bizim elimize ulaşmamıştır." diyerek kitabın kendinde bulunduğunu söylüyordu.

Genç bir şîh olan Tahsin Yılmaz ise her iki görüşü buluşturur tarzda ifadeler kullanmaktadır. "Bu isimlendirmeler bize başkaları tarafından verilmektedir. Nusayrîlik Aleviliğin bir devamıdır. İmamlardan Hasan El Askerî'nin sözcüsünün adı Muhammed ibn Nusayr'dı, Nusayrî adını almamız buna dayanır, onun dediklerini de tatbik etmişizdir, ama kendimizi Alevi olarak tanımlarız."

Görünen o ki Hatay Alevileri arasında bu isimlendirme ile ilgili tartışmalar daha uzun süre devam edecektir. Ancak genel geçer görüş olarak şunu söylemek mümkündür. Asıl olan Aleviliktir. Nusayrîlik Aleviliğin ayrılmaz bir parçası, altyapı bakımından sürekliliğidir.

Hatay Alevilerine Nusayrılık Dışında Verilen İsimler

Hatay Alevileri için iki isimlendirme daha bulunmaktadır ki bu isimlendirmeler Hatay Alevilerince kabul görmeyen ancak onlara lakap olarak verilmiş isimlendirmelerdir. Bunlardan birisi Rafizi, bir diğeri ise Fellah'tır.

Şıh Nasreddin Eskiocak, Rafizi isminin Arapça reddetmek anlamına gelen “refd” kelimesinden geldiğini ve birinci halifeyi reddedenler anlamında kullanıldığını, Fellah'ın ise bahçe süren, buğday eken, çiftçi anlamına gelen bir kelime ve bir mesleki isimlendirme olduğunu söylemektedir.

Hatay Aleviliğinin Kolları

Hatay Alevilerinin kollara ayrıldığına ilişkin görüşlere karşı Nasreddin Eskiocak “Bu ayırım coğrafi konumlanmadan kaynaklanan bir ayırım” dedikten sonra, konuya şöyle açıklık getiriyordu.”Kıbliye kible demek, güneyde yani Suriye’de yaşayan Aleviler; Şimaliye Şimal kuzeyde yaşayan Adana’da, Mersin’de yaşayan Aleviler demektir” diyor ve ekliyor; “Benim ailem 250 sene evvel orada yaşıyordu, biz oradayken Kıbliye idik, buraya gelince Şimaliye mi olduk, mezhebimiz mi değişti. Bizim inancımızın kolları, alt kolları yoktur, isimlendirmeler ailevi meselelerden kaynaklanır, inancın esasları aynıdır.” demektedir.

Hatay Alevilerinde İbadet Mekânı

Hatay Alevilerinin inancına göre; dört halifeden sonra başlayan Emevi saltanatı döneminde camilerde Ehl-i Beyt ve Hz. Ali aleyhine kötü sözler söylenmesi Alevileri camilerden soğutmuş ve alternatif ibadet mekânlarına itmiş, bunun sonucunda ise türbe, yatır ve ziyaret yerleri alternatif ibadet mekânı olarak işlerlik kazanmıştır.

Şıh Nasreddin Eskiocak, “İbadet, her temiz olan yerde yapılır, Cenab-ı Allah yalnız camide münhasır değildir, ben burada bahçede, arabada, evimde namaz kılabilirim, Kur’an’da diyor ki nereye yönelirseniz yönelin Cenab-ı Allah’ın mübarek yüzü oradadır, bizce döndüğün her yön kible sayılmakla birlikte, kibleye dönerek ibadet ederiz. İnançlı olan bir kimse nerede namaz kılsa orası kutsaldır.” derken Şıh Mahmut Reyhani onu teyit etmekte ve “İbadet her yerde yapılabilir, camiye Aleviler gitmez diye bir şey de yoktur.” şeklinde bir açıklamada bulunmaktadır. Şıh Abdullah Okur ise “İbadet için herhangi bir mekâna ihtiyaç yoktur, camilerden uzaklaştık ama şimdi gidiyoruz.” demektedir.

Serinyol’dan Şıh Hasan Yeniocak, “Ali’ye camilerde 70 yıl sövdüler, biz bundan dolayı camilerden uzaklaştık.” diyerek tarihsel süreci ifade ederken güncel bir olayla da anlattıklarını pekiştirmeye çalışmaktadır. 1944’te Harbiye’den buraya geldiğimizde burada Çerkezler vardı ve camiye gitmek isteyen ağabeyimi Alevi diye camiye almadılar.” diyerek bir sorunu dile getirirken derleme ortamında bulunan dönemin Serinyol Belediye Başkanı Sabahattin İnal, daha güncel bir olayla konuya farklı bir yaklaşım sergilemektedir:

“Bizim ibadetimizde mekân zorunluluğu yoktur. Bizim burada hayırsever bir vatandaş tarafından bir cami yapıldı. Bizim Diyanet İşleri Başkanlığından beklentimiz % 95’i Alevi olan beldemizde bu camiye Alevi kökenli bir imamın atanmasıydı. Ama bu olmadı genç bir imam atadılar, büyüklerimize saygısızlık yaptı, inançlarımıza saygı duymadı, bütünleşmedi, insanlarımızı küstü camiye gitmez oldu.” diyerek Hatay Alevilerinin ibadet mekânları ve camiye bakış tarzlarına ilişkin görüşleri ortaya koymaktadırlar.

Ezan

Ezanla ilgili olarak Hatay Alevilerinde “Hayya ale hayril amel” fazlalık olarak zikredilirken; Şih Nurettin Reyhani de “Ezana ‘Ali’yül Veliyullah’ buralarda eklenmez, böyle bir uygulama buralarda yoktur.” diyor ve ezanla ilgili tek farklılığın “Hayya ale hayril amel” eklemesi olduğunu ifade ediyordu. Tabii bu durum ibadetin camide yapılması hâlinde söz konusu olmaktadır.

Abdest

Abdest konusunda Nasreddin Eskiocak “Abdest Kur’an’da belirlenen esaslar doğrultusunda alınır, ayet-i kerimede diyor ki ‘Namaza kalkacak olursanız; elinizi, yüzünüzü, burnunuzu, ağzınızı ve ayağınızı yıkayın.’ bu Sünnilerde de böyledir” derken, Abdulhamit Okur; “Bazıları abdest alırken bir şey söylemezler (Sünniler kastedilerek) biz ise abdestte dua ederiz; ağzımıza su aldığımızda ‘Allah’ım bizi Kevser Nehri’nden içir; burnumuza su verdiğimizde Allah’ım cennet kokusundan bize koklat; yüzümüzü yıkadığımızda; yüzümüzü ak et; kulaklarımızı yıkadığımızda, bize iyi şeyler duyur, boynumuzu yıkadığımızda, boynumuza cennetten bir halka koy; başımızı mes ettiğimizde, bizi koru; ayaklarımızı yıkadığımız zaman, ayaklarımızı iyi hayırlı yolculuğa yönlendir ya Rabbi anlamlarına gelen Arapça dualar okuruz.” diyerek farklı bir değerlendirmede bulunmaktadır.

Namaz

Nasreddin Eskiocak “Namaz insanın Cenab-ı Allah ile bağlantı kurması demektir, bizim namazımızda yapılan dualarda Ehl-i Beyt’in zikri geçer, On İki İmamların ismi sayılır, eğer namaz kıldığım camide hocanın kim olduğunu ve düşüncelerini bilmiyorsa, benim gerçek imamım Ali’dir deyip namazımı kılarım.” diyerek namazı tarif ederken Şih Zeyneddin Yatkın: “Biz batıniyi yapar zahiriyi her zaman yapmayız, bu yüzden Sünniler bize namaz kılmaz derler.” demektedir.

Şih Abdullah Okur da “Herkesin arkasında namaz kılınmaz, onun için Şih’ların arkasında namaz kılabiliriz, çünkü bir Şih’in yedi göbek öncesi bilinmelidir.” diyerek namazın kılınması ile ilgili olarak aranan vasıflardan birini ortaya koymaktadır.

Hac

Hatay Alevilerince hacca gitmek farz olarak kabul edilip Hz. Ali’nin doğduğu Beytullah’ı ziyaret etmenin gerekli olduğu kabul edilmekle beraber, bu eylemi gerçekleştirme tamamen kişinin ekonomik gücü ile ilişkilendirilmekte ve yeterli ekonomik gücü olan kişilerin yerine getirmesinin uygun olacağı görüşü savunulmaktadır.

Hac'ca gidişler Diyanet İşleri Başkanlığının organizasyonları yerine daha çok bireysel girişim olarak gerçekleştirilmektedir.

Hatay Alevilerinde Kadın

Hatay Aleviliğinde kadının konumunu Şih Nasreddin Eskiocak'ın verdiği şu bilgilerle özetlemek mümkündür:

“Bizde kadınla birlikte ibadet yoktur, birlikte ibadet etmediğimiz hâlde bile hakkımızda bir sürü iftiralar üretilmiştir. Bizim babamız Âdem annemiz Havva'dır, birle iki, başlangıç Âdem, Kur'an-ı Kerim'de ey Âdemoğulları diyor, ey Havvağulları diye bir ayet geçmemiştir. Cenabı Allah'ın gönderdiği bir kadın peygamber de yoktur.”

“Belli şartları üzerinde taşıyan kadınlar mümine bir kadın sayılır, kadının ibadeti de budur. Allah'ı zikreder, Fatıha okur, Kur'an ayetlerini ezberler, mükellefiyetleri bunlardır. Ayrıca kadınlara şu öğütlerde bulunulur; namusunuzu şerefinizi muhafaza edin, kocanızın mallarını, ahitlerini, emanetlerini koruyun, sır tutamayacağı inancı ile bazı sırlar kadınlara ifşa edilemez.” (Dışardan birisiyle evlenilmesi durumunda kadının sırları dışarı taşıyacağı inancının da bu bakış tarzının oluşumuna katkı sağladığı söylenmektedir.)

“Bir erkeğin dörde kadar kadınla evlenmesini Kur'an hükmü olması nedeni ile kabul ederiz, ancak uygulayan binde birdir, onlar da geçerli mazereti olan kişilerdir (kadının çocuğunun olmaması gibi); kadını boşamak da akıl, mantık ve vicdan dışı bir olaydır, bir erkeğin kadına seni boşadım demesiyle boşanma olmaz.”

“Dinî nikâh zorunludur ve iki kefile birlikte kız ve oğlanın bulunduğu bir ortamda Şih tarafından kıyılır.”

Hatay Alevilerinde kız çocukların dinî eğitimi okulların kapalı olduğu yaz aylarında düzenlenen mahalli Kur'an kurslarında verilmektedir.

Hatay Alevilerinin İnanç Önderleri Şih'ler

Hatay Alevilerinin inanç önderlerine Şih denilmektedir ve Şihlik soy güder, yani babadan oğla nakledilir bir yapıya sahip olmakla birlikte, Şih ailesinden gelen herkesin Şih olması diye bir kural bulunmamaktadır, ancak şih aileleri bulunmakta ve Şihler genellikle bu ailelerden çıkmaktadır. Şihlerin soy şecerelerini Ehl-i Beyt'e dayandırması ise genel geçer görüş değildir.

Şih Abdullah Okur'a göre, “Şihlerin arkasında namaz kılıyoruz, bir şihın 7 göbek öncesi bilinmelidir, Şihler nikâhsız kadından doğmamış olmalıdır.” Şih Mahmut Reyhani, konuya ilişkin bir problemi dile getirerek, farklı bir yorum yapmaktadır: “Şihlik soydan gelir bu bir bakımdan iyidir, asalet gösterir, bir bakımdan da iyi değildir; ocak çürüdü gitti kim yürütecek, Şihlik için ilim lazım, babası Şih diye 5 çocuk da Şih olmamalı” demektedir.

Her Şiha bağlı ayrı gruplar yoktur. Şihlar buldukları bölgedeki Alevilerin inanç önderleri konumundadır ve her Şih bu görevi yerine getirebilir.

Şihlara Ödenen Ücret

Hatay Aleviliğinde inanç önderi konumunda olan Şihlara verdikleri din hizmetinin karşılığı olarak ödenen ücrete “zekât” denilmektedir.

Nurettin Reyhani; “Şihların gördükleri hizmetin karşılığı olarak ödenen ücrete zekat denir, zekat din adamlarına, sadaka ise fakirlere verilir.” diyor.

Hatay Alevilerinde Oruç

Hatay Alevilerince Ramazan ayında 30 gün oruç tutulmakta, oruçla ilgili pratiklerde Sünni Müslümanlardan büyük bir farklılık bulunmamaktadır. Hatay Alevilerindeki oruca ilişkin temel farklılık, orucun başlangıç ve bitiş tarihlerinin Sünnilerinkinden bir gün önce başlayıp bir gün de önce bitirilmesi olduğu görülmektedir, bunun çok ender olarak iki güne çıktığı da olur.

Şihlar bu farklılığın nedeninin kendilerinin İmam Cafer'den kalan “Hesabı Dehr” dedikleri bir takvime bağlı kalarak oruca başlamalarını, Sünnilerin ise ayı görenek Ramazana başlamaları olayından kaynaklandığını söylemektedirler.

Şih Nasreddin Eskiocak; “Oruç, Ramazan ayında 30 gün olarak tutulur, Ramazanın başlangıç ve bitiş tarihlerini bize has bir takvimimiz var onunla hesaplarız ve bu hesapta hiçbir şekilde sapma olmaz. Biz geceleri saat birden sonra da olsa sabah gün ağarınca kadar olan süreyi önceki günden sayarız, ertesi gün güneş doğduğunda diğer güne geçilir, oruç ayın görülmesiyle başlatılırsa, ay görüldükten 1 gün sonra oruç tutulacağı için orucunu 1 günü kayboluyor onun için biz aya bakarak oruca başlamayız, kaldı ki hava koşullarından dolayı ay görünmeyebilir. Bu nedenlerle bizim hesap sistemimizle oruca başladığında oruç Sünni Müslümanlardan 1 gün önce başlayıp, 1 gün de önce bitmektedir.” diyerek konuya açıklık getirmektedir.

Hatay Aleviliğinde Muharrem

Hatay Alevilerince Muharrem'de oruç tutulmaz, Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edildiği 10 Muharrem günü, On iki İmamlar için dua edilip Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Ehl-i Bey't'e selavat getirilip kurban kesilerek ve hırısı pişirilerek adak dağıtılmaktadır.

Şih Nasreddin Eskiocak “Biz 10 Muharremi diğer Aleviler gibi matem günü olarak değil bayram olarak kutlarız, çünkü o gün Hz. Hüseyin'in Cennet'le müjdelendiğine inanırız.” demektedir.

Hatay Aleviliğinde Kurban

Hatay Alevilerince Kurban Bayramı dışında dinî bayramlarda, aile bayramlarında ve dinî törenlerde de adak kesilmektedir.

Kesilecek kurbanda herhangi bir özrünün olmaması, belirli bir yaşta olması ve erkek olması gibi şartlar aranır.

Dişi hayvan etini kurban dışında günlük yaşamda da yemeyen Hatay Alevileri buna gerekçe olarak; dişi hayvanın üretkenliğinin yani çoğalma açısından gerekliliğini ve erkek hayvanın daha temiz oluşunu göstermektedirler. Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i kurban edeceği zaman onun yerine cennetten gönderilen kurban da bir koçtur demektedirler. Kurban kesen kişinin de en azından bir Fatih'a'yı okuyacak kadar dinî bilgisinin olması gerekir diye belirtilmektedir.

Yenilmesi Yasak Olan Hayvanlar

Hatay Alevilerince İslamiyet'in haram ettiği domuz gibi hayvanlar dışında, Sünni Müslümanlarca yenilmesine karşın tavşan (suratı kedi suratı, oturuşu köpek oturuşu, kulağının eşek kulağına benzeyişi, etinin kan oluşu ve kadın gibi hayız gördüğü gibi gerekçeleri ile) ve ayrıca pulsuz balıklar yenilmez.

Hatay Alevilerinde İçki

Hatay Alevilerinin gerçekleştirdikleri törenler sırasında içki içip içmedikleri üzerinde en çok tartışmalar yaşanan ve merak edilen bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Konuya ilişkin sorulara Şihların verdiği cevaplar da bu konudaki belirsizliğin izlerini taşımaktadır.

Şih Tahsin Yılmaz; "İçkiyi hocaların (Şihları kastederek) içmemesi lazım, zarar veren şey haramdır." diyerek diğer insanlar açısından sorunun cevabının ucunu açık bırakırken; Şih Mahmut Reyhani "İçki Kur'an'da haram kılındı, Kur'an'da haram olan şeye biz helal diyemeyiz, törenlerde içki içilmez." demektedir.

Şih Nasreddin Eskiocak ise farklı bir yaklaşımla "Bazı törenlerde ailenin yapısına göre, tutucu olup olmamasına bağlı olarak içki içenler de vardır. Gül suyu da, pepsi de; ancak içki Kur'an hükmü olarak yasaktır." ifadeleri ile konuyu değerlendirmektedir.

Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi Hatay Alevilerince içkiye Kur'an hükmü olarak yasak gözüyle bakılmakta ancak bazı törenlerde, törenin bitiminden sonra, bağımsız olarak ayrı bir bölüm hâlinde içki tüketilebilmektedir.

Hatay Alevilerinde Dinî Eğitim (Üstat Yanına Verme)

Hatay Alevilerinde dini inanç ve geleneğin aktarımı üstat yanına verme olarak adlandırılan bir uygulama ile gerçekleştirilmektedir.

Verilecek dinî bilgileri anlayabilecek yaşa gelen çocuk ki bu yaş en az 10-12 yaşları olmalıdır. Dinî bilgisi ve kültürüne güvenilen bir kişinin yanına dinî eğitim alması için gönderilir. Bir kişi birden çok çocuğun eğitimini üstlenebileceği gibi eğitim tek tek de verilebilir.

Şihlar bu eğitim sırasında çocuğa verilen bilginin tamamen Kur'an'da mevcut bilgilerin aktarımı şeklinde olduğu, dışarıdan konuyu değerlendiren insanların aktarılan bilgiyi sır olarak değerlendirdiklerini ancak bunun doğru bir yaklaşım olmadığı, kendilerinde sır diye bir şeyin bulunmadığını belirtmektedirler.

Maddi durumu iyi olan aileler, çocuğun eğitimi sırasında bitirdiği her Kur'an cüzü sonrası bir kurban keserek bunu kutlamakta ancak bu gelenek çok yaygın olarak uygulanmamaktadır. Genel olan uygulama çocuğun eğitiminin tamamlanmasından sonra kurban kesilerek bütün akrabaların, komşuların ve üstadın katılımı ile bir tören yapılması şeklinde gerçekleştirilmektedir.

Çocuğa eğitim veren üstada çocuğun ailesi tarafından yaptığı hizmetin karşılığı olarak bir hediye verilmektedir.

Eğitim süresi ise çocuğun anlama kabiliyetine göre farklılık göstermektedir.

Nur Anlayışı

Hatay Aleviliğinde nur inancı mevcuttur. Allah'ın isimlerinden biri "nur, nur ul nur, nur ala nur" dur. Allah'ın nuru Hz. Muhammed'de diğer bir parçası da Hz. Ali'de belirdi. Hz. Ali ile Hz. Fatma'nın birleşmesi ile de bu nurun iki parçası Ehl-i Beyt'te birleşti.

Şih Tahsin Yılmaz; "Nur yüce Allah katından inen bir şeydir, melekler nur sıfatında gözüktür, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'de de nur vardır." derken,

Şih Abdullah Okur; "Nur Allah tarafından evliyalara iner. Hz. Muhammed ve Hz. Ali de nurdur, her ikisi de Allah tarafından aynı nurdan yaratılmıştır. Allah dünyayı yaratmadan önce kendinden bir parça ayırdı ve Muhammed ol dedi. İşte o nur Allah'ın nurudur ve Hz. Muhammed de dedi ki Hz. Ali bendendir. İlk nur Hz. Muhammed Allah'ın nurundan yaratıldı ve bu nur beşe ayrıldı; güneş, ay, arş, kürsü, mizan, levh-i mahfuz ve kalem" demektedir.

Şih Nasreddin Eskiocak ise "cisim yönünden ilk insan Âdem'dir. Ama Âdem doğduğunda baktı ki cennetin kapısında la ilahe illallah Muhammed en Resulullah yazılı, cenabı Allah Hz. Muhammed'in nurunu Hz. Âdem'den önce yaratmıştır, Hz. Muhammed şöyle buyurdu: Ben ve Ali aynı nur idik. Arşın altında yüce Allah'ı teşbih ediyorduk, nurları birdir fakat öncelikleri farklıdır. Hz. Muhammed önceliklidir, Hz. Muhammed bir anadan bir babadan dünyaya gelmiştir fakat güneşte durduğu zaman gölgesi görülmemiştir. Cenab-ı Allah Hz. Muhammed'i nurundan yaratmıştır." diyerek nur anlayışını açıklamaya çalışırken Şih Zeyneddin Yatkın ise "Ehl-i Beyt bir nurdur, Peygamberlerin gölgesi olmaz, Peygamberlere sinek ve benzeri haşereler yaklaşmaz nur oldukları için onları yakarlar." demektedir.

Hatay Alevilerinde Reenkarnasyon İnancı

İnsan ruhunun farklı bedenlerde birden çok sayıda dünyaya gelip gitmesi olarak değerlendirilen reenkarnasyon inancı Hatay Alevilerince mutlak kabul gören bir inanç esası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şih Nasreddin Eskiocak “Reenkarnasyon yeni bir şey değil, eski inançlarda da var. Biz Hatay Alevileri buna kesin bir şekilde inanmışız. Her doğan öldüğü gibi ölen de aynı şekilde doğacaktır.”

“Cenab-ı Allah eğer insanoglunu tekrar dünyaya getirmiyorsa yüce Allah’ın adaleti tesis olur mu? Hayata kötü koşullarda gelip kötü koşullarda yaşayan ve kötü koşullarda ölen kişiye zulüm yapılmış sayılmaz mı?”

“Dünyaya bir kere gelip gitmeyle ilahi adalet sağlanmaz, ruh gelip gittikçe olgunlaşır.”

“Sınıfta kalan çocuğu okuldan atarsanız adil olmaz. 1 yıl daha okutup sınıfı geçerse adaleti sağlamış olmaz mıyız?”

“Yüce Allah’ın adaleti ancak reenkarnasyon sayesinde gerçekleşir.”

“Kötü bir insanın ruhu bir hayvana da geçebilir. Peygamberlere karşı gelen kişilerin dünyaya domuz olarak geldiği Kur’an-ı Kerim’de geçmektedir.” derken Şih Tahsin Yılmaz onu destekler nitelikte örnekler vermektedir: “Reenkarnasyon vardır ve şüphe yoktur. Allah zalim olmaz, üç çocuğun var biri sakat, bu mutlak öbür dünyaya gelişinde bir günah işlemiştir.”

“Doğum öbür gün ölen bir çocuğu düşünelim, yüce Allah adil ise tekrar dirilme yoksa o zaman bu adam ne cennetlik ne cehennemlik ne gördü bu dünyada? Allah’ın adaletinin yerine gelmesi için bir insanın birden fazla dünyaya gelmesi gerekir, insan mükemmelliğe ulaştığı zaman artık dünyaya gelmez.”

Şih Mahmut Reyhani ise daha farklı ve felsefi bir yaklaşımla konuyu değerlendirmektedir: “Reenkarnasyon yalnız bizde değil, beş bin yıl evvel de bir felsefe konusuydu Aristo; ruhlar ölmez vücuttan vücuda geçer, Bu bir din konusu değil felsefe konusudur, din konusu hâline getirdiler.” dedikten sonra diğer Şihların söyledikleri ifadelere yakın bir söylemi de kabuller tarzda sözler söylemektedir.

“Sünniler diyorlar ki reenkarnasyon mahşer gününü inkâr etmiş; anasından doğan adam sakat doğdu, bu cezayı hak etmek için ne suç işlemiş bu adam. Burası adalet yeri değil amel yeri, Allah adil olmazsa kul nasıl adil olur?” diyerek reenkarnasyonun varlığını ve gerekliliğini ifade etmektedir.

Hatay Alevilerinde Ölüm Sonrası Pratikleri

Reenkarnasyon yani ruhun farklı bedenlerde yeniden dünyaya geleceğine ilişkin mutlak inançları olan Hatay Alevilerinde, ölüm sonrası yapılan uygulamalara şunlardır:

-Hadıra; ölünün gömüldüğünün ertesi günü, akraba ve komşuların mezarı toplu olarak ziyaret etmeleri şeklinde gerçekleştirilen tören. Bu törende yemek verilmez, sadece katılanların eline kolonya dökülür, buhur yakılır ve Kur’an okunur.

- Üsbü; ölümün yedinci günü kurban kesilip hırsi yapılarak törene katılanlara yemek verilir. Ayrıca ekonomik durumu iyi olan aileler isterse kırkında ve yılında yemek verirler.

Hatay Alevilerinde ölünün ardından yapılan törenlerde Hatmi Kur'an okunmaktadır, mevlit yoktur.

KAYNAK KİŞİLER

- 1- Nasreddin ESKİOCAK: Doğum yeri; Hatay/Harbiye, Yaş; 63, Öğrenim durumu; İlkokul, Medeni hâli; Evli, 4 çocuk babası. 28/05/2002
- 2- Hasan YENİOCAK: Doğum yeri; Hatay/Harbiye, Yaş; 70, Öğrenim durumu; Okuryazar, Medeni hâli; Evli, 10 çocuk babası. 30/05/2002
- 3- Nurettin REYHANİ: Doğum yeri; Hatay/İskenderun/ Gözcüler Beldesi, Yaş; 75, Öğrenim durumu; Okuryazar, Medeni hâli; Evli. 31/05/2002
- 4- Tahsin YILMAZ: Doğum yeri; Hatay/Samandağ/Küçükakarçay köyü, Yaş; 24, Öğrenim durumu; Lise mezunu, Medeni hâli; Evli. 01/06/2002
- 5- Abdulhami OKUR: Doğum yeri; Hatay/Samandağ, Yaş; 67, Öğrenim durumu; Okuryazar, Medeni hâli; Evli. 03/06/ 2002
- 6- Mahmut REYHANİ: Doğum yeri; Hatay/İskenderun, Yaş; 82, Öğrenim durumu; Okuryazar, Medeni hâli; Evli, 7 çocuk babası. 04/06/2002
- 7- Ali ÖZALP: Doğum yeri; Hatay/ Harbiye, Yaş; 83, Öğrenim durumu; Okuryazar, Medeni hâli; Evli.
- 8- Zeyneddin YATKIN: Doğum yeri; Hatay/Serinyol, Yaş; 44, Öğrenim durumu; İlkokul, Medeni hâli; Evli, 4 çocuk babası.

Kültür ve Turizm Bakanlığında Alınan Kaynaklar

- Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi (Bantlar)
- B.2002.0060-0061
- B.2002.0062
- B.2002.0063
- B.2002.0064
- B.2002.0065
- B.2002.0066

NUSAYRİLERDE GADİR HUM, FİRAŞ VE MUBAHALE BAYRAMLARI

Fatma Ahsen TURAN¹

ÖZET

Bayramlar toplulukların birbirine bağıni arttıran, birlik beraberlik ve huzuru sağlayan önemli günlerdir. Her topluluğun ve kültürün kendine has kutlama ve ritüelleri vardır. Nusayrilerin de inançlarına mahsus çok sayıda bayramları, inanışları ve ritüelleri mevcuttur.

Makalemizde bütün inanış ve ritüelleriyle bugün de canlı bir şekilde yaşatılan Gadir Hum, Firaş ve Mubahale bayramları ve bu bayramlardaki inanış ve ritüeller ile ilgili bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Nusayri, Gadir Hum , Firaş, Mubahale, bayram

GADİR KHUM, FIRAS AND MUBAHALA BAYRAMS IN NUSAYRIS

ABSTRACT

Bayrams are extremely significant occasions to enhance the cooperation, collaboration, and peace among individuals in a society. Each community or culture has its own way of celebration and rituals. With all beliefs and rituals, Gadir Khum, Firas, and Mubahala Bayrams are still alive and some information will be presented on them in this study.

Keywords: Nusayri, Gadir Khum, Firas, Mubahala, religious festival

Giriş

Toplumsal bellek, onu taşıyanlarla birlikte vardır ve gelişigüzel devredilemez. Sürece katılanların grup üyeliğinin ispatıdır. Bu yüzden sadece somut mekân ve zaman değil aynı zamanda, somut kimliktir. Toplumsal bellek sadece gerçek ve yaşayan bir grupla ilişkilendirilebilir (Assmann, 2001: 43). Ortak belleğin bireylere somut bir dayanak noktası vermesi, ayrışma noktaları yaratır. Hatırlanan içerikler ya çok eski zamanlarda yaşanmaları veya olağanüstü olaylarla bağlantıları ile ya da hatırlamanın periyodik ritmi sayesinde zamansallık kazanır. Örneğin bayramlar, ait oldukları gruba göre ister dini açıdan kutlansınlar, ister resmi bir takvime göre kutlansınlar ortak yaşanan bir zamanı yansıtır (Assmann, 2001: 42).

---

1 Yrd. Doç. Dr. Gazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi aturan@gazi.edu.tr

Nusayriler zengin kültür ve inançlarını geçmişten günümüze kadar yaşatma kabiliyeti göstererek bir kültür ve inanç dinamizmi sergilemişlerdir.

Nusayrilerde Bayramlar

Assmann, “bayramlar, varlığımızın günlük yaşamda göz ardı edilen arka planını aydınlatır. Bayramların asıl hedefi “günlük zamanın” aksi bir “kutsal zaman” yaratmak değil, zamanı bölümlere ayırmaktır. Bayramlar zamanın akışına ritim ve yapı kazandırdıkları için, zamanın da ifadesini bulduğu bir genel zaman düzeni oluştururlar” (Assmann, 2001: 61) demektedir. Nusayrilerin bayramlarına baktığımızda, zamanı bölümlere ayırmanın aksine “kutsal zaman”ın ön plana çıkarıldığını görmekteyiz.

Nusayrilik’te bayramlar ibadetlerin önemli bir parçasını teşkil eder. Bu günler hem toplu ibadetlerin yerine getirildiği hem de sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın gerçekleştirildiği zamanlardır (Keser, 2005:123).

Nusayrilerde bayramlara verilen önem sebebiyle kutlamalarında “Bayram Sahipliği Kurumu” ortaya çıkmıştır. Bütün Nusayriler bayram günlerini kutsal günler sayıp bayram esnasında düzenlenen dini törenlere katılırlar. Bayram esnasında yapılan bu dini törenlerin masraflarını üstlenen aileler vardır ve bu ailelere bayram sahibi denir. Nusayri bayram kutlamalarında dini törenin düzenlenmesi, töreni yöneten şeyh ve nakiblerin zekâtlarının verilmesi, tören esnasında kullanılacak buhur, reyhan ve tib gibi maddelerin alınması; bir tören yemeği olan “Hirisi” Türkçe adı ile “Aşure” nin yapılıp dağıtılması bayram sahipliği yapan bu ailelere ait sorumluluklardır. (Keser, 2005:112)

Bayram sahipliğini üstlenmek, aynı bayramın her yıl kutlanmasını gerektirir. Aile içinde bayram sahipliğini ilk olarak yapan kişi ölünce, genellikle çocukları da aynı bayramı kutlamaya devam ederler. Aile büyükleri ölümlerinden sonra da bu bayramın kutlanması için çocuklarına bıraktıkları mirasın bir kısmının, bayram masrafları için kullanılmasını şart koşarlar. Bayramın kutlanması her yıl aynı bayramda kurban keserek misafirleri davet etmek ve onları yedirep içirmek anlamına gelir. Bayram sahiplerine yardım için gelenler, özel olarak çağrılmadan kendileri gelip yardım ederler. Bayramda kadınlar, erkekler ve çocuklar birlikte düzenli bir iş bölümü içerisinde çalışmaktadırlar. Çalışma sırasında küs olanların nasıl barıştırılacağı ve gelenekler görüşülmekte; acılar, sevinçler paylaşılmakta ve işler birlikte yapılmaktadır (Türk, 2005: 127–12; Keser,2006:83).

Nusayriler bir yıl boyunca pek çok bayram kutlarlar. Süleyman el-Adani’ye ait Kitâb el Bâkura es-Süleymâniyye adlı eserin ikinci faslında ise Nusayrilerde bayramlar ve bayramlarda okunan dua ve merasimler yer alır.Yazar (doğum:hicri 1250) çalışmasında kendi zamanındaki bu bayramları icra eden şahısları ve mahallelerini de belirtmiştir (Sincapoğlu,1985:27). Duran Gülçiçek’in yapmış olduğu çalışmada 25 bayram adı verilmektedir (Gülçiçek, 2005: 274-275). Ömer Uluçay da, Nusayrilikle ilgili yaptığı çalışmada 2002 yılına ait kutsal günler takvimi adı altında bayram ve kutsal olarak kabul edilen günlerin listesini vermiştir. Bu listede

Nusayriler tarafından kutlanan bayram ve kutsal gün sayısı 78'dir (Uluçay, 2003:183-190). Ancak bu sayı burada zikredilen günlerin bütün Nusayriler tarafından kutlanıldığını göstermez.

Bayramların Nusayriler için iki önemli fonksiyonu mevcuttur. Bunlardan birincisi, dini görevin yerine getirilmesi, ikincisi ise fertler arası dayanışmanın artırılmasıdır. Bütün bayramlarda dayanışma, yardımlaşma ve birlik beraberlik boyutu ön planda tutulur. Bayram arifesinde imkânı olanlar, kurban keser ve dövülmüş buğdaydan 'hırisi' denen etli aşure pişirirler (Aslan, 2007: 64). Bu kutsal günlerde yemek pişirme işini ve ondan önceki günkü ev temizliğini kadınlar, "Hırisi" adı verilen kutsal günün asıl yemeğini de erkekler yaparlar. Bu geleneksel yemekler leyli'lerde akşamüstü, 'ğid'ler de sabahleyin bayram yerinde çocuklara dağıtılır. Çocuğu olmayanların ve muhtaçların evlerine bayram sahipleri tarafından yemek gönderilir. Gündüz kesilen adakların/kurbanların bir kısmı ise konu-komşuya, akrabalara ve fakirlere dağıtılır (Sertel, 2005:119–120). Evinde tören düzenleyecek, Kuran okutacak kişiler evlerine çeki düzen verir. Evlerini temizlerler, gerekirse boyatırlar. Ayrıca yoksullara yemeğin yanı sıra para ve erzak yardımı (un, bulgur, şeker, çay vb) yapılır (Aslan, 2007: 64). Bu gelenekler Nusayri inancında bir nevi sosyal yardımlaşma ve dayanışma kurumu işlevini görerek toplumsal bütünleşmeyi sağlamaktadır (Sertel, 2005:119–120).

Gadir Hum Bayramı (Zi'l-hicce 18. gün)

Zi'l –Hicce ayının 18'inde kutlanır. Hz. Muhammed'in veda haccı dönüşünde Gadir Hum denilen yerde veda hutbesinde Hz. Ali'yi vasî tayin ettiğine inanılan gündür. Şii İmamiyye'ye göre daha Mekke'de, "İnzâr âyeti" nâzil olduktan sonra Hz. Peygamber, Hz. Ali'nin kendisine vasî ve halife olduğunu bildirmiştir. Cemâluddin İbnu'l- Mutahhar

(72671326), el Elfeyn fi İmâmeti Emiri'l- Mu'minin Ali b. Ebi Talib (Necef 1388719699) adlı eserinde, Hz. Ali'nin imâmeti için bin kadar da nakli delil getirmektedir (Fiğlali, 1984:210). Hz. Ali'nin imâmeti konusundaki en önemli ve mutlak kabul edilen delil ise Gadir Hum hadisesidir (Fiğlali, 1984:212). Gadir Hum Mekke ile Medine arasında Cuhfe yakınlarında bir yerdir. Şii İmamiyye'ye göre Hz. Peygamber, Veda Haccı dönüşü 10 Zi'l-hiccede burada konuşmuş ve yanındakilere " Ey peygamber! Sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun elçiliğini yerine getirmemiş olursun (5. maide 67) ayeti indi. Cebrail bana Rabbinden şu emiri getirdi. Ali b. Ebi talib, benim kardeşim, vasim, halifem ve benden sonra imamdır. Ey halk! Allah onu size veli ve imam olarak tayin etti; Ona itâatı herkese farz kıldı. Ona muhalefet eden melun olacak, saygı gösteren ise rahmete erecektir. Dinleyiniz ve itâat ediniz. Allah mevlânız, Ali de imamınızdır. İmâmet ondan sonra, kıyamete kadar, onun soyundan devam edecektir. Bunu üzerine Hz. Peygamber, "ben kimin Mevlâsı isem Ali de onun Mevlâsıdır" demiştir. Böylece Hz. Ali, Hz. Peygamber tarafından Müslümanlara imam olarak tayin edilmiştir (Fiğlali, 1984:212). El- Bidaye ve'n Nihaye'de konuyla ilgili pek çok nakli örneğe de yer verilmiştir (İbn Kesir, 1994:365-372).

Kalecikli Mirati, Kербela destanında Hz. Ali'nin halifeliğini şöyle anlatmaktadır:

*Tulu etti dehre fahri kâinat
Dinin çırağı ol Ekmelüttahiyat
Efdali enbiya âledderecat
Nur ile gark etti bütûn cihâm*

*Uyandı uykudan cihân uyurdu
Hak sırrını sır ehline duyurdu
Huda ana hak arslanın buyurdu
Kimse bilmez kimdir Şahı Merdâni (And, 2002:65)*

Gadir-i Hum Bayramı Hazırlıkları ve İnanışlar

Gadir Hum bayramı öncesinde ev temizliği yapılır. Her şey yıkanır ve temizlenir. Gerekli olan yiyecekler satın alınır. Gadir Hum Bayramı'nın hazırlık aşamasında 2-3 hafta önceden kurbanlık hayvan seçilir (Aslan, 2007: 68). Kurban sahipleri genellikle kurban olarak danayı seçerler. Kurban kesiminde uyulması gerekli olan kurallar mevcuttur. Abdestsiz kurban kesilmez. Bu ve bütün bayramlarda boy abdesti almayan hizmet edemez. Ayrıca bayramlarda deliler, çocuklar ve Nusayri olmayanlar, hırsızlık, zina gibi yüz kızartıcı suçları işlemiş erkek ve kadınlar görev alamazlar. Bu sayılanların dışında kalan erkekler kurban keserler, hırsı'nin yapımında yardım ederler. Kadınlar ise temizlik, ekmek pişirme, pişecek yiyeceklerin hazırlanması gibi görevleri üstlenirler. Bayramda çalışıp yardım edecek kadının temiz (abdestli) olması, hakkında kötü bir dedikodu bulunmaması, doğumdan sonra kırk günü doldurmuş olması gereklidir (Aslan, 2007: 68). Yapılan yemek misafirlerle yenir ve ihtiyacı olanlara dağıtılır. Kadınlar, bayramlarda yapılan hizmetlerde aktif rol oynarlar.

Süleyman el-Adani bayram sahiplerinin evinde yapılan bayram kutlamalarında "Kaddas et-tib" adlı duayı okuduklarından bahseder. Süleyman el-Adani'nin bahsettiği duanın bir kısmı şöyledir: "Ey Müminler! Toplanmış bulunduğunuz şu makamlara bakın da kalplerinizden kötülüğü ve şekki atın. Bizim ve sizin Mevlâmız ve yerlerin keremi ile dualarımızın kabulü ve yardımlarımızın marifeti ile dinimizin tamam olması için göğüslerinizden kini atın." (Sincapoğlu,1985:29).

Halk arasında bayramla ilgili olarak birtakım inanç ve ritüeller de oluşmuştur. Bu inanış ve ritüellerden birkaçı şunlardır: Bayram gecesi yedi ziyaret mekânına gidenin cennete gideceğine inanılır. Kadınlar namaza giremediklerinden dolayı, bayramlarda ziyaret yerlerine giderler. Türbenin kapısında yakılan tütsülerin koklanması, türbenin kapısında kurban kesip dilek tutulması türbe ziyaretleri ile ilgili ritüeller arasında yer alır. Ziyaret yerlerinde tütsü yapmak için genellikle bakhur bitkisi bulunur.

Hatay'da bulunan türbeden biri olan Hazreti Hızır Aleyhisselam'ın türbesine gelen birçok ziyaretçiye türbeyle ait tesislerde, kazanlarda kaynatılan yöresel yemek olan hırsı ikram edi-

lır. Gadir Hum Bayramında ilgi gören bir diğer türbe ise Habib-i Neccar Dağı'nın tepesindeki Habib- Neccar'ın eşi Sultan Hanım Türbesi'dir. Yaşlı, genç ve çocukların, büyük bir sabırla yürüdüğü, yaklaşık 4 kilometrelik dağın zirvesindeki türbede ziyaretçiler ibadetlerini ve dualarını ederler. Sultan Hanım Türbesi'ne gelenlerin büyük bir çoğunluğu türbeye yürüyerek gelirler. Türbeye gelen kişiler, bozuk paraları duvara parmaklarıyla bastırarak dilek tutarlar. Para duvara yapışırsa dileklerinin gerçek olacağına inanılır. Türbelere yapılan ziyaretlerle ilgili bilgi, yerel gazetelerde de yer almaktadır (www.hataygundem.com; onuncukoygazetesi.net).

Bayram günü ağaçların bile secde ettiği inancı yaygındır. Böyle bir günde ibadet etmek için bütün Alevi esnaf, kepenklerini indirir. Hatay'da Sünniler, Museviler ve Hristiyanlar da iş yerlerini bayram dolayısıyla açmazlar. Kısacası bir süreyle hayat durur. Bayram kutlamaları esnasında dükkân açmamanın yanı sıra, insanlar kendilerini dünya işlerinden soyutlama çabası içerisinde olurlar (www.hataygundem.com; onuncukoygazetesi.net). Çamaşır yıkama, ütü, dikiş gibi işler de yapılmaz. Sebebi ise yine uğraş gerektiren bu tür işlerin insanların kendini ibadete vermesini engellemesidir.

1998 yılında Antakya merkezli olarak kurulan ve 2000 yılından bu yana Gadir Hum gününü kutlayan EHDAV (Ehl-i Beyt Kültür ve Dayanışma Vakfı) bu kutlamaları toplumsal kucaklaşma olarak nitelemektedir.

Mübahale Bayramı (Zilhicce 21.gün)

Hicret 10.yılın İslam tarihinde elçiler yılı (senetül vüfud) olarak anıldığı bilinmektedir. Hz. Muhammed bu yılın sonlarına doğru yarım ada çevresinde ve dışındaki gayrimüslim kabilelerine yönelttiği İslam'a çağırını Necran Hristiyanlarına da yöneltmiş ve mübahale olayı Necranların Medine'ye geldikleri sırada vuku bulmuştur.

Bütün İslam mezhepleri Hz. Peygamber'in Necran Hristiyanları ile mübahale etmeye giderken Kadınlardan Hz. Fatıma, evlatlarından Hasan ve Hüseyin , değerli kardeşi ve ona karşı Harun'un Musa'ya karşı olan nisbetini taşıyan Hz. Ali dışında hiç kimseyi götürmediği konusunda ittifak etmişlerdir. "Artık sana gelen bunca ilimden sonra onun hakkında seninle çekişip tartışmalara girişirlerse de ki: gelin oğullarımızı ve oğullarınız, kadınlarımızı ve kadınlarımızı çağıralım, biz bizzat gelelim, siz de gelin. Ondan sonra karşılıklı lanetleşelim de Allah'ın laneti yalan söyleyenlerin üstüne olsun". (Al-i İmran 61). Bu Ayet-i Kerimede kastedilenler ve mübahale etmeye Hz. Peygamber ile gidenler sadece bu beş kişidir (Uluçay, 2005:169; Aslan, 2007: 72). Diğer bayramlarda olduğu gibi merkezinde Hz. Peygamber ve Ehl-i Beyt'inin olduğu bu bayramda da benzer kutlamalar gerçekleştirilir. Pişirilen yiyecekler misafirlerle yendiği gibi fakirlere de dağıtılır.

Fıraş Bayramı (Zilhicce 29.Gün)

Bu bayram, muharrem ayının birinci gecesinden kutlanır. Bu bayramın meziyeti ve özelliği Hz. Muhammed'in Kureyş müşriklerinden kurtuluşunu müjdelemesidir (Mullaoğlu,

2000:194). “Hz. Muhammed’in Mekke’den Medine’ye Hicret gecesinde, müşriklerin kendisini öldürme tertip ve tuzağına karşın, kendi yatağına Hz. Ali’yi yatırarak hicret etmesi ve Hz. Ali’nin müşrik çemberinden sağ çıktığı ve kurtulduğu gündür (Uluçay, 2003:174). Kur’an-ı Kerim’de bu fevkalade fedakarlık “insanlardan öylesi de var ki Allah rızasına nail olmak için adeta kendisini satar, Allah rızasını alır. Allah kullarını pek esirger” (Bakara, 207) diye anılmaktadır.

Hz. Ali o gece Hz. Muhammed’in yatağında sabaha kadar kalarak büyük bir fedakârlık yapmıştır (Mullaoglu, 2000:195). Bundan dolayı, bu gün Nusayrilerce önemli ve kutsal bir gündür. Halk, bu günde kurban keser. Ayrıca bu günden bir gün önce evin bütün yatakları, yorganları yastıkları yıkanır, serilir ve havalandırılır. Böyle yaparak bütün kötülüklerin gideceğine evden uzaklaşacağına inanılır (Aslan, 2007: 75). Diğer bayram günlerinde olduğu gibi günün anlam ve önemini belirten hadisler, dualar, okunur, namazlar kılınır, namaz bitimi tarihi vakalar anlatılır dua edilir. (Aslan, 2007: 76)

Sonuç

Nusayrilerin kutladıkları Gadir Hum, Fıraş ve Mübahale Bayramları Hz. Muhammed ve Ehl-i Beyt’le ilgili olan bayramlardır. Bayramlar Hz. Muhammed ve Ehl-i Beyt sevgisini pekiştirmekte ve Anadolu’da kutlanan pek çok bayramda olduğu gibi sosyal nizam ve sosyal dayanışmayı da beraberinde getirmektedir. Ancak bu kutlamaların ve inanışların Nusayrilerin tamamında yaşayıp yaşamadığı tartışmalıdır. Bayramların ve ritüellerin bir kısmı bütün canlılığı ile yaşamaya devam ederken, bir kısmı sadece Nusayrilikle ilgili yazılı kaynaklarda ve kültürel bellekte yaşamaktadır. Uygulanma konusundaki canlılığını da yitirmiştir.

KAYNAKÇA

- AND Metin, Ritüelden Drama Kerbelâ- Muharrem- Ta’ziye, İstanbul, 2002
- ARSLAN Meryem, Hatay-(Antakya) Harbiye’de Arap Aleviliği (Nusayrılık), G.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Bilimi Bölümü Lisans Tezi (Basılmamış) Ankara 2008.
- ARSLAN, Gültekin, Nusayrılık ve Nusayri İlmihali, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Lisans Tezi, Ankara 1992
- ASSMANN, Jan, Kültürel Bellek, Eski Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik, Çev: Ayşe Tekin, İstanbul, 2001.
- ESKİOCAK, Nasreddin. Yaratıcının Azameti Ve Kur’an’daki Reankarnasyon, Can Yayınları, İstanbul, 1998.
- ESKİOCAK, Nasreddin. Gerçek İnsanlık Ve Din, Can Yayınları, İstanbul, 2006.
- ESKİOCAK, Nasreddin. İlk Alevi Kimdir? , Can Yayınları İstanbul, 2007.
- Fiğlalı Ethem Ruhi, İmamiyye Şiası, Ankara, 1984
- GÜLÇİÇEK, Ali Duran. “Nusayri Aleviler”, Türk Kültürü Ve Hacı Bektaşî Araştırma Dergisi, Sayı:34, Yaz, 2005.

İbn Kesir, El- Bidaye ve'n Nihaye Büyük İslam Tarihi, Çeviren:Mehmet Keskin, İstanbul, 1994.

KESER, İnan. Nusayrılık-Arap Aleviliği, Karahan Kitapevi, Adana, 2006

KESER, İnan. Kentsel Dinamikler ve Kamusal Alan Farklılaşması Adana Nusayrileri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi , Ankara 2006.

MULLAOĞLU, Mehmet. Kutsal Kitaplarda Beşlerin Sırrı Ve Ehl-i Beyt, Kültür Bilişim Ofset, Antakya, 1999.

SİNCAPOĞLU, Abdulhamit. Kitáb el- Bákura Es- Süleymaniyye'ye Göre Nusayrılık ve Nusayriliğin Kutsal Kitabı "Kitáb el Mecmu", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Lisans Tezi (Basılmamış) Ankara 1985.

ULUÇAY, Dr. Ömer. Nusayrılık İnanç Esasları Ve Tenasüh (Reankarnasyon), Karayan Yayınları, Adana, 2003.

TÜRK, Hüseyin. Anadolu'nun Gizli İnanıcı Nusayrılık, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2005

VAROL, Ahmet, Dr. Abdurrahman Bedevi'nin Nusayrılık Adlı Kitabının ve La Grande Encyclopedia Les Nosairis Maddesinin Tercümesi ve İkisi Arasında Mukayese, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Lisans tezi, (Basılmamış) Ankara 1986.

NUSAYRİLİĞE AİT KUTSAL MEKÂNLAR

Taş veya Para Yapıştırmak (H.Türk Arşivi)

Hızır Türbesinde Türk Bayrağı (H.Türk Arşivi)

ARAP ALEVİLİĞİNDE KUTSAL GÜNLER VE BAYRAMLAR

Nihad YENMİŞ¹

ÖZET

Bu çalışma, Nusayri inancı kapsamında kutlanan bayramları, bu bayramların, kutlama ve etkinliklerin amaçları ve zamanları, bayramların taşıdığı anlamlar ve nerelerde nasıl kutlandığı, bu kutlamalar sırasında neler yapıldığı vs. bilgileri kapsamaktadır. Çalışmanın ana kaynağını ise Alevi Kültürünü Araştırma Derneğinin çalışmaları oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nusayri, dini bayram, Arap Alevileri

HOLY DATES AND RELIGIOUS FESTIVALS IN ARABIC ALEVIS

ABSTRACT

This study has included religious festival and holy dates in Nusayri's beliefs and these activities' aims, dates, places, celebration kinds etc. Main source of this study is Allaoute Cultural Research Institution's research conclusions.

Keywords: Nusayri, religious festival, Arabic Alevis.

Arap Alevileri (Nusayriler)

Türkiye'de pek çok kişi tarafından Nusayriler olarak tanınan Arap Alevileri; inanışları, gelenek ve görenekleri, yaşam tarzları ve inançlarıyla, çok farklı ve özgün özellikler taşımaktadırlar. Özellikle Hatay, Samandağ, İskenderun, Mersin, Adana ve Tarsus civarında yaşayan Arap Alevilerine "fella" ya da "Arap Uşağı" gibi yakıştırmalar yapılsa da bu gibi tanımlamalar onları kızdırmaktadır ve onlar kendilerini Alevi olarak tanımlamayı tercih etmektedirler.

Hz. Ali ve Ehl-i beyt sevgisi ve yolu inançlarının temelini oluşturmaktadır. Nusayri adının nereden geldiği konusunda değişik görüşlere rastlamak mümkündür. En fazla kabul gören görüş adlarını, 11. İmam El Askeri'nin müridi Muhammed Bin Nusayr'dan aldıklarıdır.

Daha önce kendilerine başkaları tarafından verilen Alevi ve Şia isimlerini Hz. Ali ve Ehl-i beyt sevgisinden kaynaklandığı için severek kabullenmişlerdir. İsimlerini 11. İmam Hz. Hasan El Askeri'nin müridi Muhammed bin Nusayr'dan almak kendileri için sakınca teşkil et-

1 Alevi Kültür Araştırma Derneği Başkanı

memektedir. Çünkü Ehl-i beyt felsefesini İbn-ü Nusayr sayesinde öğrendiklerinden kendisine derin saygı ve bağlılıkları bulunmaktadır.

Yaklaşık 1200 yıllık tarihleri boyunca birçok göç, sürgün ve çok sayıda felakete maruz kalarak göç dalgaları hâlinde Anadolu'ya yerleşen Nusayriler, önceleri yaşamlarını sürdürebilmek için verimsiz toprakları işlemiş, ağaçları kesip tarla hâline getirmeye çalışmışlardır. Arapça 'fellahü'l-ard' (toprağı işleyenler) ibaresinden, kendilerine 'fellah' adı verilmiştir. Uzun süre Hristiyan ve Müslüman ağaların yanında marabalık yapmışlardır. Zamanla toprak sahibi olup rençberlik, bağcılık, bostancılığı bir meslek hâline getirince bu kez, Arapça 'fellah' (rençber, köylü, çiftçi) deyimini iyice yerleşmiştir. Daha sonra bu deyim, halkı hor görmek ve aşağılamak için kullanılmaya başlanmıştır. Bu şekilde anılmanın halkta yarattığı rahatsızlığı hemen her bireyde görmek mümkündür. Çünkü Nusayriler, kendilerini İslam kültürünün ve tarihinin ayrılmaz bir parçası olarak görmektedirler.

Nusayri Arap Alevilerinin inanışında ziyaretlerin de (türbe) çok özel ve anlamlı bir yeri vardır. Hemen her yerde türbelere rastlamak mümkündür. Bu yapılar genellikle beyaza boyalı ve kubbelidir. Ziyaretler, ulu kişilerin ve yatırıların adına yaptırılan yerlerdir. Ziyaret etmek insanları manevi yönden rahatlattığı gibi, sosyal yönden de gelenekleri gereği toplanma yeri olarak kabul edilebilir. Ancak her kabir ziyaret değildir. Bir yerin ziyaret olabilmesi için geçmişte keramet sahibi bir kişinin ve ulu bir yatırımın kabri veya mekânı olması gerekmektedir.

Arap Aleviliğinde din işlerini yürüten kişilere şeyh denildiği bilinmektedir. Kişinin Şeyh olabilmesi için soy ağacının belli olması ve bir ocağa mensup olması gerekmektedir. Şeyh; dürüstlüğüyle, efendiliğiyle, günahattan uzak durmasıyla ve bilgisiyle toplumda örnek alınacak özelliklere sahip olmak zorundadır. Şeyhler dini vecibeleri yerine getirip merasimleri yönetiyor, cemaat toplantılarında Kur'an okuyup Ehl-i beyt yolunda öğüt ve nasihat verir, dua ederler. Şeyhlerin toplumda büyük bir saygınlıkları bulunmaktadır.

Nusayriler için bayramlar, kutsal anma ve kutlama günlerinin çok özel bir yeri vardır. Bu çalışmanın ana kapsamını da bu bayramlar, kutsal anma ve kutlama günleri oluşturmaktadır. Nusayrilikte yıl içinde pek çok günde farklı isimlerle pek çok bayram kutlanır ve anma törenleri düzenlenir. Bu bayramların kutlanışı ve özel günlerin amaçları ve anlamları da birbirinden farklı özellikler taşır. Bu bağlamda İskenderun'da bulunan Alevi Kültürünü Araştırma Derneğinin çalışmalarından geniş bilgiler edinmek mümkündür. Bu çalışmada da derneğin bilgilerinden büyük oranda faydalanılmıştır. Arap Aleviliği (Nusayrilik) ve kutsal günleri ile ilgili olarak dernekten edinilen bilgiler şöyledir:

Aleviliğin Doğuşu

Daha önce de belirtildiği gibi Hz. Ali inancı ve sevgisi, Alevi kültürünün temelini oluşturur. Aşağıdaki bilgilerden de bu sevginin büyüklüğünü anlamak mümkündür. Alevi inancına göre; İslamiyetin doğmasıyla ve Hz. Muhammed'in tebliğ görevini yerine getirmeye başlamasıyla Hz. Ali'nin faziletleri ve üstünlüğü bütün âlemlere güneş gibi doğmuştur. Hz. Ali'nin

faziletlerinin doğumundan önce başladığına inanılır. Tertemiz bir soydan, Haşimi bir anne ve babadan kâinata hiç kimseye nasip olmayan Yüce Allah'ın mukaddes evi olan Kabe'nin içinde doğmuştur. (fusulul mühimme s.30)

Hız. Peygamber'e, "Yakınlarımı uyar." emrini aldığı ayet indiğinde (Şuara 214) onlara hitaben şöyle buyurur: "Allah-u teala sizi ona davet etmekle beni görevlendirdi. Sizlerden hanginiz aranızda benim kardeşim, vasim ve halifem olmak istiyor?" Orada bulunanların hepsi susar. Hepsinden yaşça küçük olmasına rağmen Hız. Ali (a.s): "Ben sana yardımcı olmak istiyorum ya resulallah." demiştir. Bunun üzerine Hız. Muhammed, Hız. Ali'nin boynuna elini koyarak şöyle buyurur: "Bu şahıs benim sizin aranızdaki vasim, kardeşim ve halifemdir. Sözü nü dinleyin ve emirlerine uyun. (taberi c.2 , s.62)" Böylece İslam tarihinde Hız. Ali, ilk Müslüman olarak tanınmış olur.

Hız. Ali'nin Hız. Peygamber'e yakınlığı sadece akrabalık bağından ibaret değildir. Hız. Ali doğduğu günden itibaren Hız. Muhammed'in yanından hiç ayrılmamıştır. Hız. Peygamber'in yanında ona elçilik görevini yerine getirmesinde, müşriklerle mücadelesinde, İslamiyetin uygulanmasında onun en büyük yardımcısıdır. Hız. Ali, Hız. peygamberin amcasının oğlu ve birlikte büyüdüğü, kardeşi gibi sevdiği bir kişiydi. Hız. Muhammed, vefatından önce bazı hadislerinde ve çeşitli yerlerde yaptığı toplantılardaki konuşmalarında kendisinden sonra ümmetine yol gösterecek kişinin, rehberin Ali olması gerektiğinin üstünde durarak vurguluyordu. Hız. Ali, Hız. Muhammed'in çok sevdiği ve değer verdiği sağ kolu idi. Bu sevginin ve saygının en güzel örneği de Hız. Muhammed'in çok sevdiği değerli varlığı sevgili kızı Hız. Fatma ile Hız. Ali'yi evlendirmesiydi. Hız. Muhammed'in erkek çocukları küçük yaşta vefat etmişti. Onun soyu, kızı Hız. Fatma ile Hız. Ali'nin evliliğinden olacak çocuklar ile devam edecekti. Hız. Ali'yi kendisinden sonra Müslümanlara önderlik edecek en uygun kişi olarak görüyordu.

Hız. Muhammed, hadislerinde "Ali bendendir; ben de Ali'denim. Ben ilmin şehriyim, Ali de onun kapısıdır; ilim isteyen o kapıdan gelmelidir"... "Ey Ansar halkı, ona tutduğunuz müddetçe benden sonra asla sapmayacağınız bir şeyi sizlere tavsiye edeyim mi? " Dediler ki: "Evet ey Resulallah" Bunun üzerine Resulallah onlara hitaben şöyle buyurdu: "Bu, Ali'dir, beni sevdiğiniz gibi onu seviniz ve bana ikramda bulunduğunuz gibi ona ikramda bulununuz. Size söylediklerimi Cebrail vasıtasıyla Allah bana emretti." "Sizlere Ali bin Ebi Talib'i tavsiye ederim, kendisi sizin mevlanızdır ki onu seviniz, sizin büyüğünüzdür ki ona tabi olunuz, sizin bilgininizdir ki ona ikramda bulununuz, kendisi sizleri cennete götürendir ki ona saygılı olunuz, Ali, sizleri davet ederse icabet ediniz, sizlere emir verirse ona uyun, beni sevdiğiniz gibi onu seviniz. Bana ikramda bulunduğunuz gibi ona ikramda bulununuz. Ben sizlere Ali hakkında ancak Allah'ın bana emretmiş olduğunu söyledim." Ali'nin yandaşları, Kıyamet Günü'nde kurtulmuş olanlardır." Bu bilgilerden yola çıkılarak Hız. Ali'nin Alevi kültüründeki önemi anlaşılmaktadır.

Hız. Peygamber'den sonraki (Hilafetin gasp edilmesi, cemel, siffin, nehrevan savaşları v.s.) ihtilafli tarihi olaylarda Hız. Ali'nin yandaşları ve yardımcıları Şia ve Alevi isimleriyle adlandırılmıştır.

Alevi inancında Hz. Peygamber'in kendisinden sonra bıraktığı emanet, ehl-i beytidir. Ehl-i beytine emrettiği gibi sınıksız sarılmaktan başka çare yoktur. Hz. Peygamber'in vasiyeti üzerine onun soyu olan Hz. Fatıma ve Hz. Ali'nin çocukları Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve dokuz torunu Alevilerin önderleri, yani imamları olmuşlardır.

Aleviler, Ehl-i beyt'in 12. İmamının (Hz. Muhammed bin Hasan El Askeri) gaybetine (görünmezliği) inanırlar. Bu yüzden onun kıyamet gününde mehdi olarak zuhur edeceğine inanıp kendisini beklemek, inançlarının gereğidir. Kıyamet gününe kadar Kur'an-ı Kerim, Sünneti Nebevi ve Ehl-i beyt İmamlarından öğrendikleri İslam dinini bu üç ana kaynağa uygun şekilde yaşamaları ve inanıp uygulamaları şarttır. Zira bu üç kaynak öğretilerinde birbirleriyle hiçbir zaman çelişmediği gibi gösterdikleri yol her zaman aynıdır. Herhangi birisinin sözünün diğeriyle çelişmesi durumunda o sözün geçersiz ve sonradan başkaları tarafından uydurulmuş yalan yanlış hadis olduğu anlaşılır. Kur'an-ı Kerim, Sünneti Nebevi ve Ehl-i beyt İmamları, Aleviler için bir el terazisinin her bir kefesinin üç ana ipi gibidir. Nasıl ki terazi kefesinin bir ipinin olmaması durumunda tartma işi yapması düşünülemez ise bu üç ana kaynağın birinden birisinin eksik olması ya da çelişmesi düşünülemez. İşte Nusayrı inancında terazinin her kefesinin üç ipi sağlam şekilde ise terazinin hak göstergesi Hakk'ı gösterecektir. Hakk'ın göstericisi ise Ehl-i beyt İmamı'nın ta kendisidir.

İbni Nusayr hakkında Alevi Kültürünü Araştırma Derneği (AKAD)'den edinilen bilgi şöyledir: Ehl-i Beyt İmamlarından sonra Ehl-i Beyt felsefesi ve öğretisinin Alevilere ulaşmasında 11. İmam Hasan El Askerî'nin yanında yetişen, sözcüsü konumunda olan ve her zaman teveccühlerine mahzar olmuş müritleri Ebu Şuayb Muhammed bin Nusayr'ın büyük katkısı vardır. 11. İmam El Askerî, defalarca Ehl-i Beyt ilmini en iyi ve doğru şekilde İbn-i Nusayr'ın bildiğini ve en iyi şekilde insanlara öğretebileceğini ifade etmiştir. Yalnız Hz. İmam El Askerî'ye, İbn-i Nusayr kadar yakın olmayı başaramayan ve Ehl-i Beyt felsefesini tam anlamıyla kavrayamayan sözde Şii Alevi bazı şahıslar tarafından İbn-i Nusayr'a çamur atmak suretiyle iftira edip ithamda bulunmaya ve kötülemeye başlarlar. Ama güneş balçıkla sıvanmaz. İbn-i Nusayr'ın fazileti, bilgeliği, paklığı ve üstünlüğü tabii olduğu Ehl-i Beyt İmamları ve muasır bilge insanların rivayetleriyle tescil edilmiştir. Arap atasözünde belirtildiği gibi kelam, mütekellimin sıfatıdır. İbn-i Nusayr, her zaman İmamından aldığı hak ilmini doğru bir şekilde insanlara ulaştırma görevini layıkıyla yerine getirmiş, Alevilerin inanç dünyasında müstesna yerini almıştır. Ama İbn-i Nusayr anlatıldığı ve yazıldığı gibi ayrı bir mezhep ve tarikat kurmamıştır. Ehl-i Beyt İmamlarının öğretilerinden başka bir şey nakletmemiştir. Diğer mezhep imamları gibi kendi zannı ve kıyasına dayanıp felsefe üretmemiştir. Alevilerde Ehl-i Beyt İmamlarından başka İmam; Gösterdikleri yoldan başka mezhep; fıkıhlarından ve felsefelerinden başka mezhep yoktur.

Arap Aleviliğinde Bayramlar ve Kutsal Günler

Nusayrilerin yıl içinde pek çok günde kutladıkları bayramları ve andıkları özel günleri vardır. Bu bayramlar ve günler genelde inançlarıyla ilgili tarihi olaylardan kaynaklanır. İslam tarihinde bu kutsal günler çok önemli olaylara sebebiyet vermiştir. Bayramlar kutlama havasında geçer. Maddi durumu iyi olan insanlar, her yıl belli bir günün kutlanması olayını evinde üstlenir. Bayram kutlamaları geceden başlar. Çünkü sabah, namaz kılınacağından yemeklerin de sabaha kadar hazır edilmesi gerekir. Bayramın yapıldığı evde gece kurbanlar kesilir. Etleri ayıklanır. Ve büyük kazanlarda yemek hazırlığına başlanır. Bu yemeklerin ne olacağına bayramı üstlenen kişi karar verir. Çoğunlukla yapılan yemekler bulgur pilavı ya da hrısı denilen yemekler olur. Hrisi, buğdaydan yapılan etli bir yemektir. Yapımı çok zor olduğundan ve uzun sürdüğünden bu işi erkekler üstlenir. Kazanlara buğdayla beraber kesilen kurbanın etleri konur ve bunlar ağır ateşte pişirilir. Yemeğin iyi pişmesi için sık sık karıştırılması gerekir. Aşlar pişirildikten sonra yoksullara aş dağıtılır ve maddi yardım yapılır. Bayramı yapmayı üstlenen kişi, o sabah, tanıdıklarını ve komşularını belli bir saatte evine davet eder. Davetliler toplandığı zaman o günün anlam ve önemi ile ilgili hutbeler, Ehl-i Beyt yolunda nasihatler ve ibretli dini olaylar, şeyhler tarafından insanlara anlatılır. Namaz kılını, Kur'an-ı Kerim okunur, hayır sahibine ve katılanlara dualar edilir. Bayramlarda insanlar bayramlaşıp yemeklerini yiyip dağılırlar.

Bayramlar, aynı zamanda sosyal dayanışmanın da göstergesidir. Bayrama katılan herkes ev sahibine yardımcı olmak için seferber olur. Bayramda kadınlar ve erkekler bütün işlerde yardımlaşarak çalışmak zorundadır. Ayrıca bu günlerde temizlik çok önemlidir. Bayramın yapılacağı yerin mutlaka çok temiz olması gerekir. Aynı şekilde bayrama katılan insanların da temizliği önemlidir. Bayramda yapılacak yemeklerin malzemeleri de büyük bir özenle hazırlanır. Anma gününde ise davetliler dua edip o günün anlam ve önemini dinleyip yemeklerini yedikten sonra dağılırlar. Genelde bu özel günlerde toplantılar ziyaretlerde (türbe) gerçekleşir. İnsanlar bu günleri mübarek saydıkları için mübarek mekânlarda toplanmayı tercih ederler. Evleri böyle büyük toplantılara ev sahipliği yapamaya elverişli olan Aleviler, bu hayır toplantılarını evlerinde yapmayı tercih ederler. Bu özel günlerin dışında da evinde veya ziyarette (türbe) insanları toplayıp dualarını almak isteyen olursa yine aynı şekilde büyük kazanlarda aş pişirip davetlilere ve yoksullara yedirir. Bayramların kutlanış şekilleri hepsinde aynıdır. Kutladıkları ve andıkları günlerin amaçları anlamaları ve sebepleri önem sırasına göre aşağıdaki gibidir. Bazı bayramlar ve anma günleri adlarından anlaşıldığı gibi doğum ve ölüm yıldönümleridir. Sadece açıklama gerektiren günler için açıklama yapılmıştır.

Kutlanan Bayramlar

- 1- Gadir Bayramı
- 2- Kurban Bayramı
- 3- Ramazan Bayramı
- 4- Mübahale Bayramı
- 5- Hz. Peygamber'in Medine'ye Hicreti Bayramı (Feraş Bayramı)

- 6- Mevlid Ennebi (Hz.Peygamber'in Doğumu) Bayramı
- 7- Mevlid Ali Bin Ebitalib (Hz. Ali'nin Doğumu) Bayramı
- 8- Hz.Peygamber'e Vahyin İnmesi ve Nübüvvet Bayramı
- 9- Kadir Gecesi (gece kutlanır)
- 10- Berat Kandili (gece kutlanır) (Leylet Ennisf Min Şaban)
- 11- Mirac Kandili (gece kutlanır)
- 12- Mevlidi Fatıma (Hz. Fatıma'nın Doğum) Bayramı
- 13- Mevlidi İmam El Hasan Elmücteba (Hz.İmam Hasan Müctebanın doğumu) Bayramı
- 14- Mevlidi İmam El Hüseyin Eşşehid (Hz. İmam Hüseyin Eşşehid'in Doğumu) Bayramı
- 15- Mevlidi İmam Ali Zeynel Abidin (Hz. İmam Zeynel Abidin'in Doğumu) Bayramı
- 16- Mevlidi İmam Muhammed El Bakır (Hz. İmam Bakır'ın Doğumu) Bayramı
- 17- Mevlidi İmam Cafer Essadık (Hz. Cafer Essadık Doğumu) Bayramı
- 18- Mevlidi İmam Musa El Kazım (Hz. Musa El Kazım Doğumu) Bayramı
- 19- Mevlidi İmam Aliyyü Errida (Hz. İmam Ali Errida Doğumu) Bayramı
- 20- Mevlidi İmam Muhammed El Cevvad (Hz. İmam Elcevvad Doğumu) Bayramı
- 21- Mevlidi İmam Aliyyül Hadi (Hz. İmam Aliyyül Hadi Doğumu) Bayramı
- 22- Mevlidi İmam El Hasan El Askeri (Hz.İmam El Hasan El Askeri Doğumu) Bayramı
- 23- Mevlidi İmam Muhammed El Mehdi (Hz. İmam El Mehdi Doğumu) Bayramı
- 24- Nevruz Bayramı

Anma Günleri

- 1- Aşure Günü (Hz. El İmam Hüseyin'in Şahadeti)
- 2- Hz. Peygamber'in Vefatı
- 3- Hz. El İmam Ali'nin Vefatı
- 4- Hz. Fatıma'nın Vefatı
- 5- Hz. El İmam Hasan'ın Vefatı
- 6- Hz. El İmam Zeynel Abidin'in Vefatı
- 7- Hz. El İmam Bakır'ın Vefatı
- 8- Hz. El İmam Sadık'ın Vefatı
- 9- Hz. El İmam Kazım'ın Vefatı
- 10- Hz. El İmam Errida'nın Vefatı
- 11- Hz. El İmam Elcevvad'ın Vefatı
- 12- Hz. El İmam Elhadi'nin Vefatı
- 13- Hz. El İmam El Askeri'nin Vefatı

Gadir Bayramı

Alevilerde en kutsal gün sayılır. En fazla önemsedikleri gündür. Bütün Alevi Nusayriler o günü işi bırakıp bütün günlerini ibadet, dua ve bayramlaşmayla geçirirler. Alevi esnaflar dükkânlarını kapatırlar. Bütün bayramlarda olduğu gibi büyükbaş veya küçükbaş hayvanlar kurban edilir. Aşlar pişirilir. İnanışa göre bu bayramın kutlandığı günde Hz. Peygamber Veda Haccı'ndan dönerken Gadir Hum'da kendisinden sonra Hz. Aliye vasiyet etmiştir.

Allah Resulü'nün, ister hac sırasında, ister Gadir-i Hum'da, isterse Medine dönüşünde okuduğu bütün hutbelerde, Ehl-i Beyt'ini ümmete hatırlatıp Kur'an-ı Kerim'in yanı sıra Ehl-i Beyt'i de ümmete ağır ve paha biçilmez bir emanet olarak bıraktığını ve onlara sarıldıkları müddetçe asla dalalete düşmeyeceklerini, bu ikisinin kıyamete kadar birbirinden asla ayrılmayacaklarını vurgulamıştır.

Gadir-i Hum'da Okuduğu Hutbe

Hutbe hac amelleri sona erip Mekke'den ayrıldıkları bir sırada, Mekke yakınlarında yolların birbirinden ayrıldığı nokta olan "Gadir-i Hum" mevkiinde okunmuştur.

Hicretin onuncu yılında, Zilhicce-til Haram ayının on sekizinde Hz. Muhammed'e vedâ haccından dönerken Gadir-i Hum bölgesinde, Cuhfe ismindeki bir menzilde, Medine, Mısır ve Şam (Suriye) yollarının ayrımında şu ayet indirildi:

"Ey Peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer (bu görevi) yapmayacak olursan, O'nun elçiliğini tebliğ etmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır." (Maide, 67)

Bu ayet indikten sonra, peygamber, kervanlara durmalarını ve oracıkta bineklerinden inmelerini emretti. İleridekileri çağırtdı, geride kalanlar da gelip yetiştiler.

Sonra ashabını, dağılmamaları için oradaki dikenlerin gölgesinde gölgelenmekten alıyordu, ağaçların dibini de diken, çör-çöpten temizlemelerini buyurduktan sonra halkı cemaat namazına davet etti.

Ashap bir diken ağacının dalları üzerine elbiseler atarak Resulullah için bir gölgelik hazırladılar. O hazret öğle namazını o yakıcı sıcaklıkta, o cemaatla birlikte kıldıktan sonra, hutbe için ayağa kalktı. Allah'a hamd u senâ ve insanlara öğüt ve nasihatte bulunduktan sonra şöyle buyurdu:

"Yakında ben (İlahi) davete icabet edeceğim; (dünyadan göçüp gideceğim). Ben de, siz de Allah katında sorumluyuz. O gün siz Allah'a ne cevap vereceksiniz?" Oradakiler hep bir ağızdan:

"Senin risaletini tebliğ ettiğine, bize nasihat edip hayrımızı istediğine tanıklık edeceğiz; Allah seni hayırla mükafatlandırsın!" diye cevap verdiler. Bunun üzerine Resulullah "Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in onun kulu ve peygamberi olduğuna, cennet ve cehennemin hak olduğuna şahadet ediyor musunuz? diye sorunca da insanlar, "evet" dediler. "Bütün bunlara tanıklık ederiz." Bu defa da, "Benim sesimi duyuyor musunuz?" diye sordu. Buna da "evet" cevabını verdiler. Bunun üzerine Hz. Muhammed şöyle buyurdu:

"Ey insanlar! Ben sizden önce, sizden ayrılacağım ve siz Kevser Havuzu'nun başında bana geleceksiniz. O öyle bir havuzdur ki, genişliği Basrâ'dan San'â'ya kadardır. O havuzun kenarında, gökteki yıldızların sayısınca gümüş kadehler vardır. Ben orada, sizin aranızda emanet bıraktığım iki paha biçilmez şeyi soracağım. O halde benden sonra o iki şeye nasıl davranmanız gerektiğine dikkat edin!"

Bu arada halkın içinden biri seslenerek, “Ya Resulullah! O iki paha biçilmez şey nedir?” diye sordu. Hz. peygamber şöyle buyurdu:

“Onlardan biri, bir tarafı Allah’ın elinde ve diğer tarafı ise sizin elinizde olan Allah’ın Kitabı’dır. Ona yapışın; sapmayın ve değiştirmeyin; diğeri ise, İtretim olan Ehl-i Beytim’dir. Latif ve her şeyden haberdar olan (Allah), bu ikisinin (Kevser) Havuzu’nun başında bana ulaşıncaya kadar birbirinden ayrılmayacağını bildirdi. Ben Allah’tan bunu istedim. O halde, o ikisinden öne de geçmeyin, arkaya da kalmayın; yoksa helak olursunuz. Onlara bir şey öğretmeye kalkışmayın; çünkü onlar sizden daha bilgilidirler.”

Sonra şöyle devam etti:

“Benim müminlere kendi nefislerinden daha evla ve üstün olduğumu (onlar üzerinde tasarruf ve yetki sahibi olduğumu) bilmiyor musunuz?”

Halk “Evet, ya Resulullah biliyoruz!” deyince şöyle buyurdu:

“Benim her mümine kendi nefisinden daha evla olduğumu bilmiyor musunuz?” Halk yine “evet, biliyoruz ya Resulullah!” dediler.

Bunun üzerine Resulullah, Ali’nin elinden tutarak koltuğunun altındaki beyazlık görününceye kadar kaldırıp şöyle buyurdu:

“Ey insanlar! Allah benim mevlamdır, ben de sizin mevlanız, efendinizim. O halde ben kimin mevlası isem, bu Ali de onun mevlasıdır.” “Allah’ım! Onu seveni sev, ona düşman olana düşman ol. Ona yardım edene yardım et, onu yalnız bırakıyı yalnız bırak. Ona muhabbet edene muhabbet et, ona buğz edene buğz et.” Sonra şöyle buyurdu: “Allah’ım sen de şahid ol”

Ravi der ki, daha bu ikisi (Resulullah ve Ali) birbirinden ayrılmamıştı ki şu ayet nazil oldu: “Bugün size dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak İslam’ı seçip beğendim.” (Mâide/3)

Bunun üzerine Resulullah şöyle buyurdu: “Dini mükemmelleştiren, nimetleri tamamlayan, benim risaletimden ve Ali’nin velayetinden hoşnut olan Allah en yücedir.”

Bu törenin ardından Ömer b. Hattab Hz. Ali’yi görerek şöyle dedi: “Ey Ebu Talib oğlu, ne mutlu sana! Erkek ve kadın her mu’minin velisi, efendisi oldun.”

Bunun üzerine bütün Müslümanlar Hz. Ali’nin huzuruna gelerek itaatlerini belirtip kendisine biat ettiler.

Bu hutbeyi duyan Elhars bin Numan Elfahri adında biri merkebine binip Hz. Peygamberin huzuruna gelip şöyle der: “Ey Resulullah bize emrettiğin şekliyle Allah’ın birliğine, ve senin onun kulu ve resülü olduğuna şahadet getirdik. Emrettiğin gibi beş vakit namazımızı kıldık. Emrettiğin şekliyle zekatımızı da verdik. Emrettiğin gibi Ramazan’da orucumuzu da tuttuk. Emrettiğin gibi hacca da gittik. Bütün bunlara rıza göstermeyerek amcanın oğlu Ali’yi elinden tutarak: “Ben kimin mevlası isem, bu Ali de onun mevlasıdır.” “Allah’ım! Onu seveni sev, ona düşman olana düşman ol “ Dedin. Bu (emir) senden mi Allah’tan mıdır? “

Bunun üzerine” Resulullah Bu emir Allah’tandır” diye buyurur.

Bunun üzerine El Hars hiddetle “Ey Allah’ım Muhammed yalancı ise Gökten başına taş düşür ki kendisinden sonrakilere ibret olsun. Eğer Muhammed sadık ise başıma Gökten taş düşür ki benden sonrakilere ibret olayım. der.

Sözlerini tamamlamadan yüce Allah kendisinin başına taşlar düşürür ve ölü olarak yere yıkılır.

Bunun üzerine Hz. Peygamber’e şu ayet nazil olur: “Bir soran incek azabı sordu. İnkârcılar için ki onu savacak yoktur.” (elMeâric/1/2)

Bu hutbeye ilişkin dernek, aşağıdaki kaynakları sunmuştur.

Kaynaklar: el İbane (Hafız Ebu Abdullah b. Batta el Hanbeli ö. h. 387) Usd-ul Gabe (Hafız Ebu Hasan b. Esir el Cizeri ö. h. 630) el İsabe Fi Temyiz-es Sahabe (Hafız İbn-i Hacer el Askalani ö. h. 852)

İçerdiği anlam itibarıyla bu bayram, Nusayri inancında en önemli bayramdır.

Kurban Bayramı

Bütün Müslümanlar tarafından Hicri Takvime göre Zilhicce ayının onuncu gününden itibaren dört gün kutlanan bir dini bayramdır. Bu bayram adını Müslümanların Allah rızası için büyükbaş veya küçükbaş hayvan kurban etmesinden alır. Kurban kelime anlamı itibarıyla Yüce Allah’a yakınlaşmadır. Tüm dünya Müslümanları tarafından kutlanan Kurban Bayramı’nda İbrahim Peygamber’in oğlu İsmail Peygamber’i kurban etmek istemesi anılır. Aynı zamanda İslam âleminin her yıl Mekke’de hac farızasını ifa ettikleri vakittir. Bütün bayramlarda olduğu gibi bu bayramda da bayram namazı kılınır, bayram hutbesi okunur. Dua edilir. Yemekler yenir Yoksullara yardım edilir. (Bknz. Saffat suresi 102-108 Ayetler.)

Ramazan Bayramı

Ramazan ayında tutulan bir aylık orucun bitiminde Şevval ayının ilk üç günü Müslümanların bayram günleridir. Ramazan bayramına, o gün fitır sadakası verilmesinden dolayı “Fitır bayramı” adı da verilmektedir. Hz. Muhammed Medine’ye hicret ettiği zaman Medinelilerin eğlenip neşelendiği iki bayramları vardı. Hz. Peygamber Medinelilere özgü olan, cahiliye izleri taşıyan bu bayramların yerine bütün Müslümanların sevinip eğleneceği İslam’ın iki bayramını onlara haber verdi: “Allah-u Teâlâ size, kutladığınız bu iki bayramın yerine, daha hayırlısını, Ramazan bayramı ile Kurban bayramını hediye etti” (Sünen-i Ebû Dâvud, Salat, 239). Ramazan bayramı, bir aylık oruçtan sonra yeme-içmenin ve her türlü helal nimetten yararlanmanın mübah olduğu; Müslümanların eğlenip birbirlerini ziyaret ettikleri, hediyeleştikleri; çocukların, fakirlerin ve kimsesizlerin sadaka verilerek sevindirildiği; kısaca İslami kardeşliğin toplumun her kesiminde canlı olarak yaşandığı; bütün bunlarla birlikte Allah’a karşı da sorumluluklarının bilinciyle topluca namaz kılıp birbirine nasihat ettikleri sevinç günleridir.

Ramazan bayramında yapılması vâcib olan fitır sadakası vermek, bayram namazı kılmak gibi ibadetlerin yanında davetlerde pişirilen aş ve yemekler yendikten sonra hayır sahibine dualar edilir. Ramazan bayramının ilk gününde oruç tutmak ise haramdır.

Mübahale Bayramı

Hz. Muhammed, hicretin 10. yılının sonlarına doğru yarım ada çevresinde ve dışındaki gayrimüslim kabilelerine yönelttiği İslam'a çağırısı Necran Hristiyanlarına da yöneltmiş ve mübahale olayı bunların Medine'ye geldikleri sırada vukuu bulmuştur. Hz. Peygamber Necran halkına bir mektup yazarak onları İslam'a çağırmıştır. Mektubu alışlarından bir süre sonra Necran Hristiyanları 60 kişilik bir heyeti Hz. Muhammed'le görüşmek üzere Medine'ye gönderdiler. Heyettekilerin 14'ü dinî liderdi. Gelen heyet Resul'ün huzuruna çıkar ve kabul edilir. Allah'ın Resulü onlara Kuran'dan ayetler okuyarak kendilerini İslam'a davet eder, onlar biz senden önce Müslüman'ız, diye ters bir cevap verirler. Hz. Peygamber der ki; Vallahi yalan söylüyorsunuz sizi engelleyen Allah'a çocuk isnat etmeniz, taşa tapmanız, domuz eti yemenizdir. Böylece münakaşa başladığı sırada Ali İmran süresinin 61 ayeti iner.

“Artık sana gelen bunca ilimden sonra onun hakkında seninle çekişip tartışmalara girişirlerse, de ki: Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı çağıralım, biz biz zat gelelim, siz de gelin. Ondandır karşılıklı lanetleşelim de Allah'ın laneti yalan söyleyenlerin üstüne olsun.” (Al-i İmran/61)

Bütün İslam mezhepleri, Peygamber'in Necran Hristiyanları ile mübahale etmeye giderken kadınlardan Hz. Fatıma, evlatlarından Hasan ve Hüseyin ve Hz. Ali dışında hiç kimseyi götürmemiştir. Dolayısıyla mübahale etmeye Peygamber ile gidenler sadece bu beş kişi idi.

O gün Peygamber üzerinde siyah, yünden dokulu bir parçayla, mübahale için şehirden dışarı çıktı. Hüseyin'i şefkât dolu kucağına almış ve Hasan'ın da ellerinden tutmuştu. Hz. Fatıma hazretin ardından, Ali de Fatıma'nın ardından hareket ediyordu. Peygamber onlara şöyle buyurdu: “Ben Allah'a dua ederken siz de âmin deyin.”

Necran Hristiyanlarının psikoposu bu heyetin böyle bir azamet ve haşmetli hâllerini görünce Hristiyan cemaate dönerek şöyle dedi:

“Ben öyle çehreler görüyorum ki eğer Allah'tan bir dağın yok olmasını dahi isteseler Allah onların duasına icabet edecektir. Sakın bunlarla mübahaleye girişmeyin, zira kesinlikle helak olursunuz. Öyle ki kıyamete kadar yeryüzünde bir tek Hristiyan bile kalmaz.” Bu bayram da bu mübahale münasebetiyle kutlanmaktadır.

Hız Peygamberimizin Hicreti (Feraş Bayramı)

İnanışa göre Hz. Ali, Hz. Muhammed'in hicretine kadar devamlı onunla birlikte olmuş, düşmanlarına karşı onu savunmuş, Mekkelilerin İslam peygamberini katletme kararı aldıkları hicret gecesi de Ali, canını feda etmek pahasına, Hz. Peygamber'in yatağında yatmıştır. Birçok Şia ve Ehl-i Sünnet müfessirlerinin görüşüne göre 'Allah-u Teala bu eşsiz fedakarlığı tak-

dir ederek şu ayeti nazil etti; “İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah’ın rızasını arayıp kazanmak amacıyla canını satar.” ayeti (Bakara/207) onun hakkındadır. Muhammed Mustafa bu sayede gizlice evden ayrılarak emniyet içerisinde Medine’ye doğru yola koyulabilmiştir. Bu bayramda Hz. Peygamber’in hicretiyle Hz. Ali’nin onun yatağında yatması ve müşriklerin emellerine ulaşamaması kutlanır.

Nevruz Bayramı

Nevruz, kelime anlamıyla yeni gündür. Nevruz, dini bayramdan ziyade geleneksel Farslardan kültürümüze geçmiş şemsi takvime göre baharda kutlanan bir bayramdır.

Nevruza denk gelen günlerde İslam tarihi öncesi ve sonrası önemli olaylar rivayet edilmiştir. Hz. Nuh’un gemisi sefinenin Cudi Dağı’na oturması, Hz. İbrahim’in ateşten sağ olarak kurtulması, Hz. Musa’nın Yüce Allah’ın tecelli ettiği ateşle konuşması, Hz. Ali’nin Kâbe’deki putları kırması Hz. Ali’nin haricilerle savaşıp yenmesi vs. olayların nevruz gününe rastladığı söylenir.

Nevruz Bayramı diğer dini bayramların kutlandığı dini merasimle kutlanır. İnsanlar Nevruzda baharın gelişini kutlamak amacıyla piknik ve mesire alanlarına ve ziyaretlere (türbe) akın ederler. Nusayrielerde Nevruzda yakılan ateşle kutlamalar yoktur.

Anma Günleri

Anma günlerinde o günde vefat eden kişi anılır. Kişinin hayatı, felsefesi, öğretisi, kerametleri, ve mucizeleri şeyhler tarafından cemaate anlatılır. Anma günleri, ibadet ve dualarla geçer. Diğer Şii mezheplerde olduğu gibi ağlama-dövünme yoktur. Anma günü yas tutma amacıyla da yapılmaz. Anılan Ehl-i Beyt İmamlarını tanımaya ve felsefelerini öğrenmeye yönelik bir etkinliktir. Adlarından anlaşıldığı gibi Ehl-i Beyt İmamlarının vefat yıldönümleridir. Ehl-i Beyt İmamlarının hemen hepsi Emevi ve Abbasi halifeler tarafından zehirlenerek vefat etmiştir.

Kerbela Olayı

Kerbela olayıyla ilgili dernekten edinilen bilgiler şöyledir: “Hüseyin bin Ali, Yezid’e biat etmeyenlerden biriydi. Muaviye hicretin 60. yılında öldüğünde oğlu Yezid, hilafet makamına oturdu, halk da ona biat etti. Sonra Yezid, Medine’nin hâkimine şöyle bir mektup yazdı: “Halkı çağırarak onlardan biat al. İlk önce Kureyş’in büyüklerinden başla; onların ilki de Hüseyin bin Ali olsun.” Medine’nin hâkimi, İmam Hüseyin’den biat almak isteyince İmam Hüseyin cevabında şöyle buyurdular: Yezid, babası tarafından Müslümanların başına halife tayin edildiği günden itibaren İslam dini kökünden ciddi bir şekilde tehlikeye maruz kaldı. “Biz, nübüvvet ailesi ve risalet madeniyiz. Yezid ise fasık, şarap içen ve adam öldüren birisidir. Benim gibi birisi öyle bir insana biat etmez...” İmam başka bir sözünde de şöyle buyuruyor: “Artık İslam’la vedalaşmak gerekir; çünkü ümmet Yezid gibi bir yöneticiye dışar olmuştur.

İmam Hüseyin, Medine'nin durumunu karışık görünce, o şehirde kalmayı doğru görme-
yip hicretin 60. yılı Recep ayının sonuna iki gün kala pazar günü ailesi ve dostlarıyla birlikte
Mekke'ye doğru hareket etti. İmam Hüseyin, hareketinin hedefini, kardeşi Muhammed Bin
Hanefiye'ye yazdığı bir vasiyette şöyle açıklamıştır: “Ben azgınlıktan, makam sevdasıyla, fe-
sat çıkarmak ve zulüm yapmak için Medine'den ayrılmadım. Ben ceddimin ümmetini ıslah
etmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak ve ceddim Resulullah ve babam Ali bin Ebi
Talib'in yolunda hareket etmek için o şehirden ayrıldım...”

İmam Hüseyin, Şaban ayının üçüncü gününün Cuma akşamı (yani beş gün sonra) Mekke'ye
vardı. Kufe halkı, Muaviye'nin ölümünü ve İmam Hüseyin'in Yezid'e biat etmekten kaçındığı-
nı öğrenince pek çok mektuplar yazıp imzalayarak İmam Hüseyin'i Kufe'ye davet ettiler. On-
lar mektuplarında İmam Hüseyin'e şöyle yazdılar: “Biz senin yolunu bekliyoruz, kimseye biat
etmemişiz. Senin yolunda can vermeye hazırız. Senin için onların Cuma ve cemaat namazla-
rına katılmıyoruz.” İmam Hüseyin, Kufe halkının isteklerine olumlu cevap vererek, Ramazan
ayının yarısında, Muslim bin Akil'i Kufe'ye gönderdi. İmam Müslim'e şöyle dedi: “Kufe hal-
kına git, eğer yazdıkları doğruysa, sana kavuşmamız için bize haber gönder.” Muslim, Şevval
ayının beşinci günü Kufe'ye vardı. Onun Kufe'ye geliş haberi şehirde yayılınca on iki bin kişi,
(bir başka rivayete göre on sekiz bin kişi) onun aracılığıyla İmam Hüseyin'e biat ettiler. O, bu
durumu İmam Hüseyin'e bildirerek İmam'ın Kufe'ye gelmesini istedi.

Kufe'de yaşanan olayların haberi Yezid'e ulaştı, ilk iş olarak Kufe'nin hakimi olan Numan
bin Beşir'i azledip Ubeydullah bin Ziyad'ı onun yerine atadı. Muslim bin Akil'in de yakala-
nıp öldürülmesini emretti. Diğer taraftan da, İmam Hüseyin'i, Mekke'de gafil avlayıp öldür-
mek için kendi adamlarını seferber etti.

İmam Hüseyin, bu komplodan haberdar olunca, Allah'ın evi Kabe'de kan dökülmesini engel-
lemek ve o yüce mekanın hürmetini korumak için, hac amellerini aceleyle bitirdi ve hicretin
60. yılı Zilhicce ayının sekizinci günü Mekke'den ayrılarak Irak'a doğru hareket etti. Ubeydul-
lah, Muslim bin Akil'i ve ona sığınak veren Hani bin Urve'yi Kufe'de yakalayıp feci bir şekil-
de şehit etti. Ubeydullah, İmam Hüseyin'in Kufe'ye geldiğini öğrenince, İmam'ın ordusunu
gözetimi altında tutmak için, Hür Bin Yezid-i Riyahi'nin komutasında bir orduyu “Kadisiy-
ye” bölgesine gönderdi. Hür Bin Yezid, “Şeraf” denilen bir bölgede İmam Hüseyin'le karşı-
laştı, aralarında bazı konuşmalar geçti. İmam, Kufe'lilerin iki heybe dolusu mektuplarını Hür
bin Yezid'e gösterdi ve kendisini onların davet ettiklerini söyledi. Sonra yoluna devam etti...

Hicretin 61. yılı Muharrem ayının ikinci günü İmam Hüseyin'in kervanı “Neyneva” bölgesi-
ne varmıştı. Bu bölgede buldukları sırada İbn-i Ziyad'ın elçisi, Hür Bin Yezid'e bir mektup
getirdi. Mektubun içeriği şöyleydi: “Bu mektubum sana ulaşır ulaşmaz ve elçim senin yanına
gelir gelmez, Hüseyin'i sıkıştırıp onu suyu ve sığınağı olmayan bir çöle sür.”

Hür Bin Yezid, İbn-i Ziyad'ın emri doğrultusunda İmam Hüseyin'in kafilesini “Kerbela” de-
nilen bölgede durdurdu. Ertesi gün Ubeydullah bin Ziyad'ın elçisi olan Ömer bin Sa'd da
dört bin savaşıyla Kerbela'ya geldi.

Söylemeden geçmeyelim ki Hür Bin Yezid, İmam Hüseyin'in şahadetinden önce yaptıklarına pişman olup tövbe etti ve İmam'ın safında savaşırken şahadete erişti.

Ömer bin Sa'd, Aşure gününe üç gün kala, İmam Hüseyin'in kafilesinin suya ulaşamaması için beş yüz süvariye Fırat nehrini korumaları için görevlendirdi. Muharrem ayının dokuzuncu günü (tasua), İmam Hüseyin ve ashabı, tamamen düşman tarafından ablukaya alındılar; öyle ki düşman, İmam'ın yardımına hiç kimsenin gelmeyeceğine emin olmuştu.

Tasuâ akşamı, düşman tarafından savaşın başlaması için saldırı emri verildi. İmam Hüseyin, düşmanın hareketini görünce kardeşi Abbas bin Ali'ye şöyle buyurdu: "Kardeşim, canım sana feda olsun. Atına bin de onlara doğru git ve onlara; sizin amacınız nedir, ne yapmak istiyorsunuz? diye sor." İmam Hüseyin'in kardeşi Hz. Abbas, onlarla görüşüp konuştu. Sonuçta saldırıyı yarına ertelemeyi kabul ettiler.

Nihayet Aşure günü yetti... Ömer Bin Sa'd, otuz bin savaşıyla saldırıyı başlattı. Otuz iki süvari ve kırk piyadeden oluşan İmam Hüseyin'in ordusu, onların saldırıları karşısında korkusuzca direnip, yiğitçe savaştılar. Hem şehit verdiler ve hem de onlardan bir kısmını öldürdüler. İmam'ın askerlerinden biri şehit olunca yeri boş kalyordu. Halbuki düşmanın ordusundan bir kişi öldüğünde yerini hemen bir başkası dolduruyordu.

İmam Hüseyin'in ashabının hepsi şehit olunca, sıra imamın kendi ailesine geldi. Çünkü imamın ashabı, biz yaşadıkça sizin ailenizin savaş meydanına gitmesini kabullenemeyiz, diye imamın ailesinin meydana gitmesini engellemişlerdi. İmamın ailesinden savaş meydanına ilk ayak basan oğlu Ali Ekber oldu. Ondan sonra, İmam Ali'nin, İmam Hasan'ın, Cafer-i Tayyar'ın ve Akil'in evlatları savaş meydanına çıktılar. Birer birer yiğitçe savaştıktan sonra onlar da şahadet şerbetini içtiler. Hz. Abbas bin Ali'de İmam Hüseyin'in evlatlarına su getirmek için gayret gösterdiği bir sırada, düşmanın kalleşçe saldırısı neticesinde, savaşarak İmam Hüseyin canını, ilahi kıyama yolunda feda etti.

Aşure gününün en hassas zamanı, Peygamber'in kızı Fatıma'nın aziz oğlunun yardımcısız kaldığı zaman idi. Düşman ordusu, İmam'ı yalnız gördüğü için her taraftan ona saldırıyordu. Aşure günü orada bulunan Haccac Bin Abdullah şöyle diyor:

"Allah'a ant olsun ki, oğlu, kardeşi, kardeş oğulları, akrabaları ve yaranları öldüğü halde onun (İmam Hüseyin) gibi dirençli, sebatlı, şecaatli ve yiğit birisini görmedim. Allah'a ant olsun ki ondan önce ve ondan sonra onun gibi birisini görmedim. İmam Hüseyin düşman ordusuna saldırdığında, onlar kurt korkusuyla dağılan keçiler gibi, İmam'ın sağ ve solundan kaçıyorlardı... Allah'a ant olsun ki, Fatıma'nın kızı Zeynep, İmam'a taraf yaklaştı. Bu esnada Ömer bin Sa'd da İmam'ın yanına yaklaşmıştı, Zeynep, İbn-i Sa'd'a hitaben şöyle dedi: "Ebu Abdullah (İmam'ın künyesi) öldürülüyor ve sen durup bunu seyrediyor musun?!"

Devamında şöyle diyor:

Ömer bin Sa'd'ın gözyaşlarının yüzüne ve sakalına aktığını ve Zeynep'ten yüz çevirdiğini adeta görür gibiyim."

Nihayet İmam Hüseyin de o zalimlerin eliyle feci bir şekilde şehit edildi ve bu inanların yüreklerinde ebede kadar sönmeyecek bir hüznün ateşi yaktı. (İbni saadın tabakat kitabından alıntı yapılmıştır.)

Alevilerin anma günleri içinde Aşure gününün özel bir yeri vardır. Kerbela olayı İslam tarihinde kapkara bir leke olmuştur. Aşure günü yapılan anmada Hz. Hüseyin'in faziletleri, kerametleri kötülere karşı sebatı ve bu sebatın İslam dinini uçurumundan kurtardığı anlatılır. Kötüler ve mezalimleri lanetlenir.

Arap Aleviliğinde kutsal günler ve bayramlarla ilgili olarak Alevi Kültürünü Geliştirme Derneğinden yukarıdaki bilgiler alınmıştır. Daha çok bayramların yapılış amaçlarıyla ilgili tarihi olaylar aktarılmış, bayramların nasıl kutlandığı anlatılmıştır. Bayramlar ve anma günlerinde yapılan etkinlikler esas itibarıyla hepsinde aynıdır ve çok uzun yıllardır bütün ritüelleriyle kutlanmaktadır.

NUSAYRİLİĞE AİT KUTSAL MEKÂNLAR

Şifalı Olduğuna İnanılan Zeytinyağı (H.Türk Arşivi)

Kız Elişleri (Zeynel Abidin Makamı/Armutlu (H.Türk Arşivi)

HATAY'DA BİR KANAAT ÖNDERİ: HASAN AY

Eyyup COŞKUN¹
İbrahim ÖZEN²

ÖZET

Bu yazıda Hatay'da yaşamını sürdüren Nusayrî kanaat önderlerinden Hasan Ay ile yapılan bir söyleşiye yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hatay, Nusayrî, Hasan Ay

AN OPINION LEADER IN HATAY: HASAN AY

ABSTRACT

This study has been included an interview with Hasan Ay who is an opinion leader for Nusairis.

Keywords: Hatay, Nusairi, Hasan Ay

Binlerce yıllık geçmişi ile onlarca medeniyeti topraklarında kucaklayan Hatay, ilk çağlardan bu yana daima önemli bir inanç ve kültür kenti olmuştur. Üç büyük dinin barış içinde yaşandığı bir kent Hatay. Çünkü Hataylılar dine, etnik kökenine, diline bakmadan aynı toprağın çocukları olarak kucaklıyor birbirini. Hatay'da cami, kilise ve havra iç içe. Hatay'da Türk, Kürt, Arap, Ermeni gibi farklı etnik kökenlerden ve Müslüman, Hıristiyan, Yahudi gibi farklı dinlerden insanlar bir arada huzur içinde yaşıyor. Hatay'daki bu inanç zenginliğinin önemli unsurlarından biri de Alevilik. Hatay'ın özellikle İskenderun, Antakya (merkez ilçe) ve Samandağ ilçelerinde nüfus yoğunluğuna sahip olan Alevi inancı Nusayrîlik olarak da biliniyor.

Dergimizin Nusayrîlik özel sayısında, Nusayrî nüfusun yoğunlukta olduğu beldelerden biri olan Arsuz'da (İskenderun) bölgenin inanç önderlerinden Sayın Hasan Ay ile röportaj yapmaya karar verdik. Hasan Bey, 71 yaşında, evli. Yaşamının 41 yılını Almanya'da geçirse de memleketin havası, suyu, toprağı onu Arsuz'a çekmiş. Röportaj isteğimizi kendisine telefonla ilettik. Kendisi bu talebimizi nazikçe kabul edip bizi Arsuz'daki yazlık evinde misafir etti. Kahvelerimizi yudumlarken kendisiyle keyifli bir sohbet yaptık.

1 Yrd. Doç. Dr. Mustafa Kemal Üniversitesi

2 Arş. Gör. Mustafa Kemal Üniversitesi

Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi (HBV): Hasan Bey, aldığınız eğitim hakkında bilgi verir misiniz?

Hasan Ay: Benim resmi bir eğitimim, diplomam yok. Fakat küçük yaşlarda babamdan Arapça öğrendim. Daha sonra Arapça kitaplar aracılığıyla kendimi geliştirdim.

HBV: Mesleğiniz nedir?

Hasan Ay: Ben üç buçuk sene Ford fabrikasında olmak üzere Almanya’da kırk bir sene kaynak üzerine çalışmışım.

HBV: Şu anda evinizde kaç kişi bulunmaktadır?

Hasan Ay: İki kızım ve üç oğlum bulunmaktadır. Eşim ve benimle birlikte yedi kişiden oluşan bir aileyiz.

HBV: Bulduğunuz aşiret hakkında bilgi verir misiniz, ne zaman nereden gelmişler?

Hasan Ay: Yaklaşık olarak yüz sene evvel dedelerim Suriye’den gelmiş. Geldikten sonra Arsuz- Gözcüler’e (eski adı Alkup) yerleşmişler. Tarımla geçimlerini sağlamışlardır.

HBV: Kaç yaşında dedeliğe başladınız?

Hasan Ay: On bir yaşından itibaren dedelik vasfını taşımaktayım.

HBV: Sizce “Dede”, “Mürşit”, “Pir”, “Rehber”, “Seyyid”, “Şerif” ve “Evlad-ı Resul” sözcükleri ne demektir?

Hasan Ay: Aralarında hiç fark olmasa da biliyorsunuz Aleviliğin çeşitleri vardır. Bizde dede kullanılmaz. Anadolu’da dede derler, Türkçe hoca derler, burada şih derler. Şih, din büyüğüdür. Mürşit olan en yüksek makamdadır. Dini bilendir. Bütün şihlerin mürşit olması beklense de hepsi mürşit olamaz. Mürşit en yüksek danışılan kişidir. Bizde pir, rehber, şerif kelimeleri yoktur. Seyyid kelimesini muhterem, sayın anlamında kullanırız. Peygamber soyundan gelme anlamı da var. Evlad-ı Resul ise On iki imamı temsil eden bir kelimedir.

HBV: Aleviliği tanımlayabilir misiniz?

Hasan Ay: Alevilik deyince ilk önce Ehl-i Beyt, Hz. Ali’nin çocukları, torunları akla gelmelidir. Alevi olmak için Ehl-i Beyti sevmek, bilmek gerekir. Sırf onlara inanmak gerekir.

HBV: Nusayrılık nedir, Alevi- Nusayrî ne demektir, nasıl ortaya çıkmıştır?

Hasan Ay: Alevi, Nusayrî aynıdır. Nusayrî sadece şeceredeki isimlerden biri olarak geçmektedir. Sonuçta Nusayrî dedelerimizden birisidir. Nusayrîliğin ortaya çıkışı da bu şahsa dayanır. Nusayrî’yi yalnız isim olarak biliriz.

HBV: Nusayrılık en büyük dini önder olarak kimi görür?

Hasan Ay: On iki imamdan Cafer-i Sadık’ı görür.

HBV: Nusayrilikte ocak kavramı kullanılır mı?

Hasan Ay: Ocak kavramı bizde yoktur.

HBV: Size göre Hacı Bektaş Veli kimdir, bilgi verir misiniz?

Hasan Ay: Hacı Bektaş Veli'yi tanırız. İyi bir insan olarak biliriz. Kendisine saygımız var.

HBV: Sizce “Dedeler”in soyu nereye dayanır? Dedeleriniz Arap soyundan mı geliyorlar?

Hasan Ay: Arap soyundan geliyorlar. Suriye'den göçmüşler.

HBV: Soyunuzu gösteren bir Şecere'ye (Soy kütüğüne) sahip misiniz? Her Dedenin şeceresi olur mu)?

Hasan Ay: Var. Hz. Adem'e kadar uzanan bir şecerem var. Şecere olmadan şih olmaz, her dedenin bir şeceresi vardır. Cebinden el yazısıyla yazılmış şecereyi çıkararak okumaya başladı.) “İşte ben Şeyh Hasan Ay İbn Şeyh Selim Reyhanî ... ..” Bu şecere Hz. Âdem'e kadar dayanıyor.

HBV: Sizin soyunuzdan başka dedeler, “şih”lar var mı?

Hasan Ay: Tabii, benim amcamın oğlu burada en büyük şihtir. Şih Mahmud Reyhanî, onu herkes bilir, kendisi çok kitap yazmış. Ondan başka da var ama en büyüğü budur. Diğer dedeler de hep akrabamdır.

HBV: Şihlik (dedelik) görevini ne zaman ve nasıl yerine getirmeye başladınız? Şu anda cem-cemaat yapıyor musunuz? Nerede?

Hasan Ay: On bir yaşımdan beri şihlik yapıyorum. Küçükken babamla Arapça olarak hem okuyordum, hem de çocuklara okutuyordum. Fransızlar zamanında babam resmi olarak Arapça öğretirdi. Türkiye zamanında da müsaade aldı, öğretmen olarak okutturmaya devam etti. Babam Türkçe bilmezdi. Kuran-ı Kerim okuturdu. Çocukluk döneminden bu yana şih olarak çevremdekilerle hala kitap okuyorum. Bu kitapları, tarihleri hakikatleri öğretmek için okutuyorum. Doğru yolu, hakikatleri öğretmek için mümkün olduğu kadar uğraşıyorum. Almanya'da en büyük dede benim arkadaşım. Cemlerde kendisi dedelik için gereken şeyleri yapardı. Ben de Kuran-ı Kerim okurdum. Başkonsolos da geliyordu. Doluşuyorduk güzelce o da geliyordu. Ancak burada az katılıyorum. Mümkün olduğu kadar buradakilere rehberlik etmeye çalışıyorum. Yol gösterici kitaplar olarak tarihler okuyoruz. İsim olarak Mukaddimet'ül-İbn-i Haldun. Bunu Arapça olarak okuyoruz. Hem okuyup hem de açıklıyoruz. Doğrusu neyse ben onu anlatıyorum, hem de üç dilde. Türkçe, Arapça, Almanca.

HBV: Şih (dede) olabilmenin koşulları nelerdir?

Hasan Ay: Eskiden okuma bu kadar yoktu. Şimdiki dedeler okuyor. Dede olabilmek için şecerenin olması gerekir. Haramdan uzak kalıp, Allah'ın verdiklerine kanaat etmek gerekir. Ben de kendimi hadisle geliştirdim. Kırk değil iki yüz kırk hadisi ezbere bilirim.

HBV: Şihlerin (dedelerin) cem erkanında ne gibi görevleri vardır?

Hasan Ay: Sohbet eder, konuşur, tarih okur, muhakkak Kuran-ı Kerim okur. Cem'in dışında burada başka bir şey yapılmaz. Doğru yolu göstermek için elimizden geleni yapmaya çalışıyoruz.

HBV: Nişanda evlenmelerde görevleri nelerdir?

Hasan Ay: Dini nikâhı kıyarız. Usulünde bir değişiklik yoktur. İlk olarak, kabul müsün diye sorarak, karı koca olacak kişilerin rızasını alırız. Sonra anne babanın rızasını alırız. Daha sonra dini nikâhı kıyarız. Nikâhtan sonra da dualar okuruz.

HBV: Ölüm halinde görevleri nelerdir?

Hasan Ay: Ölüm halinde de dualar okuruz. Kuran-ı Kerim'i okuduktan sonra ölünün mezarı başında dua okuruz.

HBV: Toplum yaşamında görevleri nelerdir?

Hasan Ay: Herkes saygı gösterir. Şih da akıl gösterir. Kişiler önemli olaylarda gelip akıl danışır.

HBV: Dedelerin halk içinde veya cemlerde giydikleri özel giysileri var mı?

Hasan Ay: Artık o kadar dikkat edildiğini görmesek de eskiden vardı. Aşağı kadar cübbe, fotr şapka, sarık vardı. Sakal zaten uzun olurdu. Aynı giysiler halk içinde de giyilirdi. Ancak artık kimse bu duruma uymuyor. Tabi herkesin kendisine kalmış bir şey.

HBV: Dedelerin saç, sakal ve bıyıklarının şekli nasıldı?

Hasan Ay: Önceden hepsi böyle uzun bırakıyordu. Bütün köy böyle sakallıydı. Traş olmak ayıplanırdı. Ancak artık şartlar değişti. Şimdi tam tersi oldu.

HBV: Cem Erkânı'nda çalgı kullanılır mı?

Hasan Ay: Bizde çalgı yok, yasak.

HBV: Kaç türlü "Cem" vardır? Özet olarak, bir cem törenini anlatır mısınız?

Hasan Ay: Özel günler var. En büyüğü biliyorsunuz "Gadir hum", sonra kurban bayramı, ramazan bayramı gelir. Diğer cemlerden tek farkı daha kalabalık. Özel günlerde çok kişi gelirken diğer günlerde az kişi gelir ama içeriği değişmez.

Burada cem, ilk olarak Kuran-ı Kerim okunarak başlar. Kuran-ı Kerim'i şih okur ve tefsirini yapar. Hadisleri okur, sonra dua eder. Oturma düzeni serbesttir. Kadın erkek bir arada oturur. Cemlerde şihler derecesine göre yüksekte otururlar. Derecede büyüklük, yaşta değil ilimde olur. Gelen diğer insanlar sadece dinler.

HBV: Cemlerinizde "Semah" var mıdır?

Hasan Ay: Öbür tarafta semah olur, yani dedelerde. Bizde saz, katiyen yasak

HBV: Cem'de dolu (içki) alınır mı?

Hasan Ay: Cemden sonra kim hayır yapacaksa yeme içme olur. En fazla bulgur pilavı yaparlar. Et mutlaka olur. İçki katiyen olmaz.

HBV: Dedeler görevlerini köy köy dolaşarak mı gerçekleştirirler?

Hasan Ay: Yok öyle şey olmaz. Cemlerden cemlere olur. Ancak soru soracak olursa eve gelir, sorar.

HBV: Aynı dedenin soyundan gelen bütün çocukları birden dedelik yapabilir mi?

Hasan Ay: Yok hepsi yapamaz. Dede soyundan gelenlere iyi bir insan derler ancak şıhlık yapabilmesi için muhakkak bilgi sahibi olması gerekir.

HBV: Dede, oğullarından hangisinin “Dedelik” yapacağına nasıl karar verir? Her dede oğlu dedelik yapabilir mi?

Hasan Ay: Dede kendi oğlunun şıhlık yapacağına dair karar verir. Kim ilim sahibiyse ona işaret eder. Benim en büyük oğlum doktordur. Arapça bilir, Türkçe bilir. Ben ona işaret verdim.

HBV: Bir ocakzade dedenin soyu yürümezse ona bağlı taliplerin durumu ne olur?

Hasan Ay: O dede kaybolur gider. Ailesinden başka bir kişi kardeşi ya da yeğeni geçer. Ancak bu kişinin de ilminin yetmesi gerekir.

HBV: Dedelerde hangi kitaplar bulunur? Dedelerin hepsi eski yazı bilirler miydi?

Hasan Ay: Ekserisi eski yazı bilir. Şıh, ne kadar okursa o kadar ilim sahibi olur.

HBV: Dedelerde hangi kitaplar bulunur? Dedelerin hepsi eski yazı bilirler miydi?

Hasan Ay: En az iki üç tane kitap okuması gerekir. Kuran-ı Kerim'i, Ehl-i Beyti anlatan kitapları, hadisleri bilmesi gerekir.

HBV: Dede olarak size bağlı talipler daha çok hangi bölge ve ilde yaşamaktadır?

Hasan Ay: Bizi çevrede yaşayanlar bilir. Yani kendi köyümüzdekiler. Dışarıdan gelen bazı müstesna kişiler de vardır. Mesela Adana'dan Mersin'den. Bunlar tanıdık, akraba, eski dostlardır.

HBV: “Talip” olabilmenin koşulları nelerdir?

Hasan Ay: Cemlere gelenlere isim verilmez. Herkes gelebilir.

HBV: Nusayrilikte “müşahiplik kurumu” var mıdır?

Hasan Ay: Burada kullanılmıyor. Almanya'da gördüm.

HBV: Dedeler saz vb. çalgılar çalabilirler mi?

Hasan Ay: Şıhlarda yok. Katiyen yasak. İyi karşılanmaz.

HBV: Cem Törenleri’nde giysiler dışında birtakım özel semboller ve araçlar kullanılır mı?

Hasan Ay: Yok

HBV: “Dedeler” hizmetleri karşılığında belirli bir ücreti kendilerine bağlı taliplerden mi alır?

Hasan Ay: Yok. Kendisi bir şey istemez. Ancak hediye alabilir.

HBV: Bir “Dede” erkânı inancına uygun biçimde yürütemezse kendine bağlı olanların durumu ne ur?

Hasan Ay: Başka dedeye giderler. İlla bir dedeye bağlı olacaksın diye bir şey yok.

HBV: “Cem”in yürütülmesi sırasında “Düazı İmam”, “Mersiye”, “Nefes” okunur ya da söyler misiniz?

Hasan Ay: Bizde bunların hiçbiri yoktur.

HBV: Sizden sonra kimin “Dede” olacağı belli mi? Belli ise kim tayin ediyor?

Hasan Ay: Doktor olan büyük oğluma işaret verdim. Onu da ilmine göre seçtim.

HBV: Köyünüzde hala cem- cemaat yapılıyor mu?

Hasan Ay: Ben pek fazla gitmiyorum. Kırk bir senedir Almanya’da kaldım. Burada akrabalar, tanıdıklar çağırırsa giderim.

HBV: Atama ya da seçim yoluyla Dede seçilenler olur muydu?

Hasan Ay: Olmaz. Bizde şih, şecere ve şihın çocuğunu seçmesiyle belirlenir.

HBV: Dedeler hangi durumlarda taliplerine düşkünlük cezası verirler?

Hasan Ay: Böyle bir ceza yoktur. Her koyun kendi bacağından asılır derler ya.

HBV: Kirveliğin koşullar nelerdir?

Hasan Ay: Kirvelik yoktur.

HBV: Eskiden Dedeler “Abdal Musa”ya giderler miydi?

Hasan Ay: Abdal Musa’yı tanımam.

HBV: Aleviliğin ibadet anlayışı nasıldır?

Hasan Ay: Kuran-ı Kerim okunur. Ekserisi dualar okur. Hızır’ın makamı ziyaret edilir. Oraya gidip dua edilir. Hızır Aleyhisselamın makamı onun namaz kıldığı yer olarak bilinir.

HBV: Alevilikte cami var mı?

Hasan Ay: Valla bence var. Ben her zaman namazımı kılar camiye giderim. Namazı bazı şihlar kılar bazıları kalmaz, bu şart değil. Dedik ya her koyun kendi bacağından asılır.

HBV: Ramazan orucu var mıydı?

Hasan Ay: Var, hem de nasıl. Tam otuz gün ne eksik ne fazla olur bizde. Kuran-ı Kerim'de orucun olduğu yazar. Okuyan bilir.

HBV: Alevilerin devlete bakışı nasıldır?

Hasan Ay: Her zaman için devlete dua ederiz. Allah'a itaat edeceksin, emir veren devlete de itaat edeceksin. Kanunlara itaat edeceksin.

HBV: Alevilerdeki Kuran anlayışını anlatır mısınız?

Hasan Ay: Dedim ya babam da Kuran-ı Kerim okutuyordu. Bizim en büyük kaynağımız Kuran'dır. Ramazanda hatim yaparım. Kuran'ı anlamamız lazım. Anlayarak okumamız lazım.

HBV: Dedeliği ve dedelik kurumunu geçmiş ve bugün açısından karşılaştırabilir misiniz?

Hasan Ay: Eskiden kitap yok, kitap varsa para yok. Eskiden ilim sahipleri de azdı. Şimdi imkânlar çerçevesinde ilim sahibi şıhlar da artıyor.

HBV: Size göre Ehl-i Beyt kavramı ne anlam taşır?

Hasan Ay: Çok saygımız ve sevgimiz var. İsimlerini çocuklarımıza koyarız.

HBV: Lokma nedir? Ceme giderken lokma veya niyaz götürüyor musunuz?

Hasan Ay: Bizde yemek yaparlar. Yemeğe lokma da denir.

HBV: 12 İmam hangi nesilden geliyor, bilginiz var mı?

Hasan Ay: (On iki imamı tek tek saydı.) Bizde Peygamber, Hz. Ali daha sonra on iki imam gelir.

HBV: Bazı insanlar diyorlar ki Alevilik İslam değildir, bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Hasan Ay: Böyle insanlar var. Öyle söylüyorlar ancak doğru değildir. Alevilik Ehl-i Beyti sevmek, Hz. Ali'yi sevmektir. İslam'ın dışında değildir.

HBV: Hızır kimdir, hakkında neler biliyorsunuz?

Hasan Ay: Çok iyi, büyük bir insandır.

HBV: Hızır ile ilgili bildiğiniz efsaneler nelerdir?

Hasan Ay: Bildiklerim tabii ki var. "Hz. Hızır, Hz. Musa ile bir gün beraber bir yere gitmek isterler. Hz. Hızır benimle gitmeye dayanamazsın dese de Hz. Musa onunla beraber gitmek ister. Hz. Hızır gelmesini kabul eder. Biraz beraber gittikten sonra kayıkla denizden karşıdan karşıya geçerler. Bu arada Hz. Hızır karşıdan gelen bir kayığı değnekle deler. Hz. Musa bu durum karşısında şaşkınlık içinde neden kayığı deldin diye sorar? Bunun üzerine Hz. Hızır, söylemedim mi sana benimle beraber gelemezsin diye Hz. Musa'ya söyler ve sebebini açıklar. O yerlerin sahibi olan padişah bütün kayıkları toplayacaktır. Deldiği kayığı ise özürle diye

almaması için delmiştir, bunun üzerine Hz. Musa, bir daha soru sormam demiş ve yollarına devam etmişler. Biraz daha gittikten sonra eski bir ev bulurlar ve orada yatarlar. Bu arada iki tane de yetim çocuk görmüşlerdir. Bu eski evi terk ettikten sonra Hz. Hızır bir vuruşla eski evi yerle bir eder. Bunun üzerine Hz. Musa niye böyle yaptın der. Bunun üzerine Hz. Hızır durumu açıklar. O evin altında o iki yetim çocuğun babalarından kalma bir hazine var. Ben de o evi çocuklar hazineyi bulsun diye yıktım der.” Bunun gibi hikâyeleri özel günlerde anlatırım.

HBV: Hidrellezde neler yapıyorsunuz?

Hasan Ay: Hidrellez şenlikleri bizde yoktur.

HBV: Ceme kimler girer, kimler neden giremez?

Hasan Ay: Herkes giriyor. Eskiden böyle değildi. Kimdir, nerelidir bilinmesi gerekiyordu. Şimdi hiç belli değil.

HBV: Yakın çevrenizde bildiğiniz ziyaretler, türbeler, ziyaretgahlar ya da tekkeler var mıdır?

Hasan Ay: Hızır Aleyhisselamın makamı var. Gözcüler’de benim dedemin dedesi olan Reyhani’nin türbesi var. Benim bildiklerim bu kadar.

HBV: Nusayri Aleviliğinde kadının yeri ve önemi nasıldır?

Hasan Ay: Onlar analarımız, çok değerlidirler. Ama iyi kadınlar. Kötü kadınları hiç kimse kabul etmez.

HBV: İbadetlerde kadın erkeklerle birlikte midir?

Hasan Ay: Ayrıdır. Aynı çatı altında erkek erkeklerin yanında kadın kadınların yanında oturur.

HBV: Bildiğiniz kadın evliya var mı?

Hasan Ay: Yoktur.

HBV: Son olarak söylemek istediğiniz bir şeyler var mı?

Hasan Ay: Benim diyeceğim, babamız Âdem, annemiz Havva’dır. İnsanların hepsi birdir, kardeşdir. Ancak bunlar hakiki insan olmalıdır. İnsanların hakkını yiyenleri, insanları dolandıranları ben kabul etmem.

HBV: Bu güzel sohbet için çok teşekkür ediyoruz.

Hasan Ay: Ben teşekkür ederim.

NUSAYRÎLER VE NUSAYRİLİK BİBLİYOGRAFYASI¹

Selahattin TOZLU²

ÖZET

Bu çalışma, Nusayrîliğe ve Nusayrîlerin yayılma alanlarına yönelik bir bibliyografya denemesi içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Nusayrî, bibliyografya.

NUSAIRIS AND A BIBLIOGRAPHY ABOUT THEM

ABSTRACT

This study has been included a bibliography about Nusairis and their living areas.

Keywords: Nusayri, bibliography.

Bibliyografya Hakkında Açıklama

Nusayrîler hakkında hazırlanan bu bibliyografya, şüphesiz bütün kaynak ve etütleri ihtiva etmemektedir. Bir bibliyografyada bütün kaynak ve etütleri bir araya getirmenin zorluğu herkesçe bilinmektedir. Yine de bu çalışma, asıl gayeyi yerine getirecek durumdadır. Bu çalışmanın amacı, ister uzman isterse amatör olsun, Nusayrîler ve Nusayrîlik konusunda bilgi sahibi olmak isteyen herkesin yeterli bilgi elde edebileceği bir liste sunmaktır. Bu bibliyografyada künyeleri bulunan eserlere ve adları verilen diğer eser ve etütlere bakılarak çok daha iyi bir Nusayrî Bibliyografyası oluşturulabilir.

Nusayrîler hakkındaki kaynak, etüt ve notların mühim bir kısmı yabancılara aittir ve bu yadırganmamalıdır. Çünkü hemen her meselede olduğu gibi Nusayrîler konusunda da yabancılardan çalışmaları yerli çalışmalardan oldukça fazladır, dolayısıyla bu kaynakçanın büyük çoğunluğunun yabancılara ait olması tabiidir.

¹ Bu bibliyografyada bulunan çalışmaların bir kısmı daha evvel kısa notlarla şurada yayımlanmıştı (Tozlu, 2009). Bu bibliyografya ise daha geniş ve üzerinde ayrıca çalışılarak oluşturuldu.

² Dr, Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi ABD, Erzurum.

Yerli olan etüt ve kaynaklardan bir kısmı da, *Şeyh* denilen *Nusayrî Önderleri* tarafından yazılmıştır. Belirtelim ki bu eserlerin nerdeyse tamamı Nusayrîleri tanıtacak nitelik ve içeriğe sahip değildir. Çünkü bu eserlerde Nusayrîlerin temel kaynaklarına hemen hiç değinilmemektedir. Oysa bugün bu temel kaynakların hepsi bilindiği gibi, büyük kısmı da yayımlanmıştır.

Bu kaynakçada künyeleri verilen bazı eser ve etütlerden, yabancılara ait olanların bir kısmı hakkında açıklama yapılmış ve hatta notlar aktarılmıştır. Bu izahat eserlerin hepsi için yapılabilirdi, ancak böyle bir yol seçilmedi. Bunun başlı sebebi, Türkçe eserlerin sadece adlarına bakarak nelerden bahsedildiğinin kolaylıkla anlaşılabilceğinin düşünülmesidir. Oysa yabancı dildeki eser ve etütler herkes için bu durumda değildir. Bu sebeple de yabancı dillerde yazılmış eser ve etütlerin muhtevasına mümkün olduğu kadar temas edildi.

Bibliyografyada yer verilen eserlerin bazılarının doğrudan Nusayrîlerle ilgisi bulunmuyor gibi görünmektedir; fakat bölge tarihinin belli başlı tarih kaynakları elbette bu bibliyografyaya alınmıştır. Ayrıca yine bölge tarihine dair yabancı seyyah ve araştırmacıların notlarının büyük bir kısmı da bibliyografyaya eklenmiştir. Bu eser ve notlar hem bölge toplulukları hem de Nusayrîler bakımından kendi kaynaklarımızda bile olmayan bilgiler vermektedir.

Türkçe kaleme alınmış kaynaklarda da sorunlu olmakla birlikte, yabancı dillerde yazılmış eserlerde “*yerleşme adları*” daha önemli bir sorun oluşturmaktadır. Özellikle, mesela “*köy*” gibi daha mahallî adların doğrularının bulunması epey sıkıntılıdır. Bu tür hataları en aza indirmek bakımından bibliyografyaya alınan bazı çalışmaların “*yerleşme adları*” ile ilgili olduğu belirtilmiştir. Şüphesiz işaret edilen eserler ile de bu sorun tam olarak halledilemez, ama bu eserlerden haberdar olmak sorunu azaltır.

Bu bibliyografyaya *arşivler* ile Osmanlı tarihinin önemli kaynaklarından olan *Salnâmeler* ve *Gazeteler* eklenmemiştir.

Nusayrîler ve Nusayrîlik Hakkındaki Kaynak Eser, Araştırma ve Makaleler

A. Davişa, *Arap Milliyetçiliği*, çev. L. Yalçın, Literatür Yay., İstanbul 2004.

A. von Kremer, “Die Heidengemeinden der Nosairyer im nördlichen Syrien und in Cilicien”, *Das Ausland*, 1872, s. 553-558.

Abdurrahman Bedevi (Dr.), *Mezâhibü'l-İslâmiyyîn (The Doctrines of Muslims) II, el-İsmâiliyye, el-Karâmita, en-Nusayriyye*, Beyrut 1973, s. 749-1257 (Bu eserin Nusayrîler ile alakalı kısmının ayrı basımına bk. *en-Nusayriyye (The Nosairis)*, Beyrut 1973, s. 423-506).

Abdurrahman Melek (Müstakil Hatay Devleti Başbakanı), *Hatay Nasıl Kurtuldu*, TTK. Yay., Ankara 1991.

Abdurrahman Togayhan, “Kültürel Farklılıklar Ekseninde Nusayrîlik Üzerine Bir Din Sosyolojisi Araştırması: Mersin Aleviliği Örneği”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/14, s. 57-91.

Abdülhamit Sinanoğlu, *Nusayrîlerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı (Çağımızda Batınlık Örneği)*, Esra Yay., İstanbul 1997.

Abraham Parsons, "Travels in Asia and Africa; including a Journey from Scandaroon to Aleppo; and over the Desert to Bagdad and Bussora", *The Critical Review*, vol. XIV, London 1808, s. 135-150. (İskenderun'da hem konsulluk yapan hem de deniz ticaretiyle uğraşan A. Parsons'un seyahat notları İskenderun'dan başlar ve bölgedeki İskenderun, Belen, Karamurt, Süveydiye ve Ordu hakkında bilgi içerir. Mesela, İskenderun evlerinin taştan yapılmış olduğu ve yaklaşık 800 kişinin yaşadığı kayıtlıdır. İki birlikte kullanılması gereken bu seyahatin bundan ayrı bir yayınına bk. Abraham Parsons, "Travels in Asia and Africa", *The London Review*, vol. II, August-November 1809, London 1809, s. 363-372).

Adem Tutar, "İşgal Yıllarında Hatay'ın Demografik Yapısı", *Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu (Elazığ 2001)*, Fırat Üniversitesi Yay., Elazığ 2002, s. 723-734.

Adem Tutar, *XX. Yüzyıl Hatay Tarihi ve Günümüz İnanç Coğrafyası*, (İnönü Üniversitesi, Doktora Tezi), Malatya 1997.

Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet I*, tertib-i cedid, Dersaadet 1309 (Hem Osmanlı Tarihçiliği hem Fırka-i Islahiye'de çalışmışlığı hem de Halep Valiliği dolayısıyla bölgeyi iyi bilen ve yazan Cevdet Paşa'nın, Nusayrîlere dair notları vardır s. 332-334).

Ahmed Şerif, *Anadolu'da Tanin I*, yay. haz. Mehmed Çetin Börekçi, TTK. Yay., Ankara 1999, (Tanin Gazetesi için Anadolu'yu dolaşan ve yazan Ahmed Şerif'in 1910 yılındaki notlarıdır. Bölgemize dair Erzin, Dört Yol, İskenderun, Payas, Hassa, Kırıkhan, Islahiye, Bahçe ve Osmaniye kısımlarında bilgiler verir).

Ahmet Faik Türkmen, *Hatay Manda Tarihi IV, Silahlı Mücadele Devresi*, İstanbul 1939.

Ahmet Faik Türkmen, *Mufassal Hatay I, Coğrafya*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1937.

Ahmet Faik Türkmen, *Mufassal Hatay II, Tarih*, Reklam Basımevi, İstanbul 1937.

Ahmet Faik Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi III, Hatay Şairleri*, İktisat Matbaası, Antakya 1939.

Ahmet Halaçoğlu-Mustafa Öztürk, *Hatay'ın Anavatan'a Katılmasında Dört Yol'un Yeri ve Önemi, 1938 Suriye Olayları ve Halil İbrahim Efendi'nin Faaliyetleri*, TTK. Yay., Ankara 1995.

Ahmet Turan, "Kitâbu'l-Mecmu'nun Tercümesi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8, Samsun 1996, s. 5-18 (Süleyman el-Adeni'nin 1863 yılında Beyrut'ta yayımlanan Nusayrîlerin el kitabının çevirisidir).

Ahmet Turan, *Les Nuayris de Turquie dans la Region d'Hatay*, Doktora Tezi, Paris 1973.

Ali Gülşehri-Resul Tosun, *Nusayrîlik ve Suriye'de Nusayri Zulmü*, Nizam Yay., İstanbul 1981, 110 sayfa.

Âlim Koray Cengiz, *Dil-Kültür İlişkisi Açısından Hatay'da İki Dillilik*, Mustafa Kemal Üniv. Sosyal Bilimler Enst., Yüksek Lisans Tezi, Antakya 2006.

Anderson, Rufus (1861), *Memorial Volume of the First Fifty Years of the American Board of Commissioners for Foreign Missions*, Boston.

Anderson, Rufus (1872-I), *History of the Missions of the American Board of Commissioners for Foreign Missions of the Oriental Churches*, Boston.

Anderson, Rufus (1872-II), *History of the Missions of the American Board of Commissioners for Foreign Missions of the Oriental Churches*, Boston.

Andre Raymond, "Islamic City, Arab City: Orientalist Myths and Recent Views", *British Journal of Middle Eastern Studies* 21/1, 1994, s. 3-18 (Şehir Tarihçisi olan Raymond'un bu makalesi de diğerleri gibi İslam şehri ve bu bağlamda Arap şehrine ayrılmıştır ve Antakya örneği de vardır).

Andre Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, (çev. Ali Berktaş), Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1995.

Andrew Archibald Paton, *A History of the Egyptian Revolution, from the Period of the Mamelukes to the death of Mohammed Ali; from Arab and European Memoirs, Oral Tradition, and Local Research*, II, London 1863 (Mısırlı İbrahim Paşa zamanında Suriye'nin işgal ve idaresine değindikten ayrı, Lazkiyeli Nusayrilerin Halep'e taarruzunu anlatır, s. 117-118'de sonki notu).

Andrew Archibald Paton, *Die Heutigen Syrier oder Gesellige und Politische Zustände der Eingeborenen in Damaskus, Aleppo und im Drusengebirg*, Stuttgart und Tübingen 1845 (1841-1843 yıllarında bölgenin durumu; Antakya, İskenderun, Belen-Payas hattı ve Küçük Alioğullarından Mıstık /Mustafa/ Bey, Süveyde-Bityas ve burada yaşayan Nusayrilerin inanışlarına dair özel bilgiler vardır).

Anton Theodor Hartmann, *Oluf Gerhard Tychsen oder Wanderungen durch die mannigfaltigsten Gebiete der biblisch-asiatischen Literatur: ein Denkmal der Freundschaft und Dankbarkeit*, Bremen 1818 (Nusayrilere ayırdığı özel bir başlıkta /Ueber die Nossairier/ epeyce bilgi vardır. s. 428-444).

Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler*, Çağdaş Yay., İstanbul 1997 (içinde özellikle Milli Mücadelede bölgenin durumu, Sancak Meselesi ve Hatay'ın kurtuluşu ve sonrasına dair, bizzat yaşayanlarla yapılmış konuşmaların dökümü vardır; ancak şu şahıslarla yapılan mülakat ve onlardan alınan bilgiler önemlidir: Hatay Valisi Şükrü Sökmensüer, Tayfur Sökmen, Abdurrahman Melek ve Hamdi Selçuk).

Âsım Us, *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım: Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerine Ait Hâtıralar ve Tetkikler*, Vakıf Matb., 1964 (İskenderun Sancağı olarak Suriye'ye bağlanan yerlerde dayatılan arapça ve bunun imkânsız olduğu Reyhanlı'daki durum).

Aucher-Eloy, *Relations de Voyages en Orient de 1830 a 1838*, (yay. M. Le Comte Jaubert), Paris 1843 (1834 yılındaki seyahatte Misis, Kurtkulağı, Ayas, İskenderun, Belen ve Karamurt Hanı üzerinden Antakya'ya gelir, bu aradaki Türkmenlere ve diğer yaşayanlara işaret eder, Beytü'l-Mâ /Defne/ ve Süveydiye hakkında bilgiler verir, s. 81-84).

Ayhan Aydın, *Günümüz Alavei, Bektaşî, Mevlevî, Nusayrî İnanç ve Toplum Önderlerinin Görüş ve Düşünceleri*, Cem Vakfı Yay., İstanbul 2006.

Ayşe Başçetinçelik, *Adana Halk Kültüründe Geçiş Törenleri: Doğum, Evlenme, Ölüm, Çukurova Üniv. SBE., Yüksek Lisans Tezi, Adana 1998.*

Baha Said (2000), *Türkiye'de Alevî-Bektaşî, Ahi ve Nusayrî Zümreleri*, (yay. haz. İsmail Görkem), Kültür Bak. Yay., Ankara.

Baha Said, *Türkiye'de Alevî-Bektaşî, Ahi ve Nusayrî Zümreleri*, (yay. haz. İsmail Görkem), Kültür Bak. Yay., Ankara 2000.

Baptistin Poujoulat, *Recits et Souvenirs d'un Voyage en Orient*, Tours 1859.

Barbara C. Aswad, "Visiting Patterns among Women of the Elite in a Small Turkish City", *Anthropological Quarterly* 47/1, Visiting Patterns and Social Dynamics in Eastern Mediterranean Communities, Jan., 1974, s. 9-27.

Barton, James L. (2010), *Türkiye'de Gündoğumu (Amerikan Misyoner Heyeti Sekreterinin Anıları)*, çev. Zekeriya Başkal, Yeditepe Yay., İstanbul.

Bayard Taylor, *The Lands of The Saracen; or, Pictures of Paletsine, Asia Minor, Sicily, and Spain*, New York 1862. (Bu eserin başka bir baskısına bk. *The Lands of the Saracens; or, Pictures of Paletsine, Asia Minor, Sicily and Spain*, New York 1886).

Bernard H. Springett, *Secret sects of Syria and the Lebanon: consideration of their origin, creeds and religious ceremonies, and their connection with and influence upon modern freemasonry*, 1922 (Nusayrîlere dair birkaç makalenin bulunduğu eserin birçok tıpkıbasımı olup, 2010 yılında son baskısı yapılmıştır).

Bernard Lewis, "İsmâ'îlis Notes", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, 12/3-4, 1948, s. 597-600 (İsmaililer ve bu münasebetle Nusayrîlere dair notlardır).

Bernard Lewis, "Saladin and the Assassins", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, 15/2, 1953, s. 239-245 (Selahaddin Eyyubi dönemindeki Haşhaşi ve İsmaililer ve bunlarla alakalı olan Nusayrîlere değinir).

Bernard Lewis, "The Sources for the History of the Syrian Assassins", *Speculum* 27/4, Oct. 1952, s. 457-489 (Suriye bölgesindeki Haşhaşiler, İsmaililer gibi Bâtınilerin kaynaklarını inceler, bunlar münasebetiyle Nusayrî taifesine değinir).

Bircan Kalaycı Durdu, "Hatay Alevilerinde (Nusayrilerde) Ölümle İlgili Gelenek ve İnanışlar", *Türk Halk Kültürü Araştırmaları 2001*, Kültür Bak. Yay., Ankara 2006, s. 155-172.

Bülent Nakib, *Antakya Ağzı -Dilbilgisi ve Sözlük-*, Hatay Folklor Araştırma Derneği Yay., Antakya 2004.

C. Defremery, "Nouvelles Recherches sur les Ismaéliens ou Bathiniens de Syrie, I," *Journal Asiatique*, Janv.-Juin. 1854, s. 373-421.

C. Defremery, "Nouvelles Recherches sur les Ismaéliens ou Bathiniens de Syrie, II," *Journal Asiatique*, Janv.-Juin. 1855, s. 5-76.

C. François Volney, *Voyage en Syrie et en Egypte, pendant les Annees 1783, 1784 et 1785, I*, Paris 1787 (Antakya ve çevresi için en çok başvurulan seyahatnamelerden biri budur. Seyahatnamenin ikinci cildine bk. *Voyage en Syrie et en Egypte, pendant les Annees 1783, 1784 et 1785, suits de Considerations sur la Guerre des Russes et des Turks, publiees en 1788 et 1789, II*, Paris 1822. Halep'ten itibaren Antakya, İskenderun, Belen ve Adana'ya kadarki sahanın hemen her yönüne değinen Volney, bölgede Osmanlı Türklerinin ağırlıkta yaşadığını kaydeder. Bölgede bilhassa Türkmenler etkindir. İnançlara değinirken Nusayrilere dair de bilgi verir).

Captain Newbold, "On the Lake Phiala-the Jordan and its Sources", *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, vol. sixteenth, London 1856, s. 8-31 (Bugünkü Suriye'nin aşağı kısmı olan Lübnan'ın anlatıldığı bu tanıtımda, Nusayrilere ve yaşadıkları bölgelere dair de bilgiler vardır).

Carl Ritter, *Die Erdkunde von Asien, Band IX, Klein Asien, Theil II*, Berlin 1859.

Carl Ritter, *Die Erdkunde von Asien, Band VIII/2, Die Sinai-Halbinsel, Palastina und Syrien, Theil II*, Berlin 1855.

Carsten Niebuhr, "Über den Aufenthalt und die Religion der Johannisjünger und Nassairier", *Deutsches Museum*, Leipzig 1784, cilt 1, s. 539-543.

Carsten Niebuhr, *Reisebeschreibung nach Arabien und Andern Umliegenden Landern*, Kopenhag 1778; İkinci baskısı, Hamburg 1837 (Üç ciltlik seyahatin özellikle 2. Cildinde, 1766 yılının Haziran ayında Antakya'ya uğramış, hem yörenin haritasını hem de şehrin planını çizerek, şehrin kapılarını yazmıştır. Antakya'da arapça yerine halkın çoğunun türkçe konuştuğunu, buna da şaşırıldığını yazar. C. Niebuhr'un arapça kaynaklardan yaptığı Arap harfli orijinal aktarmalar, bölgedeki günlük hayat bakımından ayrıca önemlidir. Ayrıca Nusayrilere dair önemli bilgiler verir).

Catafago, Joseph (1848) "Notice sur les Ansériens," *Journal Asiatique*, 4th series, 11, s. 149-156, Paris.

Catafago, Joseph (1848), "Die drei Messen der Nussairier," *Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft*, 2, 1848, s. 388-394.

Catafago, Joseph (1858/I-II), *An English and Arabic Dictionary*, in two parts (part I, *Arabic and English Dictionary*, 1-316 sayfa, London; part II, *English and Arabic Dictionary*, 316-1060 sayfa, London).

Cengiz Kaçar, *Arap Alevi-Nusayrilerin Dini ve Sosyal Hayatı (Tarsus Örneği)*, Dicle Üniv. Sosyal Bilimler Enst., Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2003, 193 sayfa.

Charles Leonard Irby-James Mangles, *Travels in Egypt and Nubia, Syria and Asia Minor; during the years 1817 and 1818*, London 1823.

Chesney (General, Francis Rawdon), *Narrative of The Euphrates Expedition, Carried on by Order of The British Government during the years 1835, 1836, and 1837*, London 1868.

Chesney, (Colonel, Francis Rawdon), "A General Statement of the Labours and Proceedings of the Expedition on the Euphrates, under the Command of Colonel Chesney, Royal Artillery, F. R. S.," *The Journal of the Asiatic Society of Bengal*, (edt. James Prinsep), nu. 58, October 1836, Calcutta 1836, s. 675-682.

Chesney, (Colonel, Francis Rawdon), "On the Bay of Antioch, and the Ruins of Seleucia Pieria", *Journal of the Royal Geographical Society of London* 8, 1838, s. 228-234. (Antakya'nın iskelesi olan Süveydiye hakkında gözlemlere dayanan bu yazının Fransızcasına bk. "La Baie D'Antioche et les Ruines de Seleucie de Pierie", *Nouvelles Annales des Voyages*, Avril-Mai-Juin 1839, Paris 1839, s. 42-57).

Chesney, (Colonel, Francis Rawdon), "Reports on the Navigation of the Euphrates", *Journal of the Royal Geographical Society of London III/1833*, 1834, s. 231-243.

Chesney, (Colonel, Francis Rawdon), "Reports on the Navigation of the Euphrates", *Journal of the Royal Geographical Society of London 4*, 1834, s. 374-375.

Chesney, (Colonel, Francis Rawdon), "Reports on the Navigation of the Euphrates", *Journal of the Royal Geographical Society of London III/1833*, 1834, s. 231-243.

Chesney, (Colonel, Francis Rawdon), "Reports on the Navigation of the Euphrates", *Journal of the Royal Geographical Society of London 4*, 1834, s. 374-375.

Chesney, (Colonel, Francis Rawdon), "Steam Expedition on the Euphrates" (Colonel Chesney's Expedition), *The British and Foreign Review; or, European Quarterly Journal VI*, January-April 1838, London 1838, s. 235-268.

Chesney, (Colonel, Francis Rawdon)-William (Francis) Ainsworth, "A General Statement of the Labours and Proceedings of the Expedition on the Euphrates, under the Command of Colonel Chesney, Royal Artillery, F. R. S.," *Journal of the Royal Geographical Society of London* 7, 1837, s. 411-439.

Claude Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, çev. Mustafa Daş, Yeditepe Yay., İstanbul 2010.

Claude Cahen, *La Syrie du Nord, A L'Epoque des Croisades et La Principatu Franque D'Antioche*, Paris 1940 (Antakya'da kurulan Haçlı Kontluğu üzerine yapılmış en kapsamlı araştırmadır).

Clement Huart, "La poésie religieuse des Nosairis," *Journal Asiatique*, 7. seri, 14, 1879, s. 190-261.

Çernik, Josef (1875-1876), *Ingenieur Josef Çernik's Technische Studien-Expedition Durch die Gebiete des Euphrat und Tigris Nebst Ein -und Ausgangs-Routen Durch Nord-Syrien*, Gotha; *Ingenieur Josef Çernik's Technische Studien-Expedition Durch die Gebiete des Euphrat und Tigris Nebst Ein -und Ausgangs-Routen Durch Nord-Syrien*, 1876, Gotha.

Daniel Pipes, "The Alawi Capture of Power in Syria", *Middle Eastern Studies* 25/4, Oct., 1989, s. 429-450 (Alevilerin, yani Nusayrilerin Suriye yönetimine nasıl geldiklerine dairdir, bu bakımdan "Ba's /Diriliş/ Partisi"nin kurucusu olan Arsuzlu Zeki el-Arsuzî mühimdir).

Djaffar Mahomed-Sahnoun, *Les Chi'ites: Contribution a l'étude de l'histoire du Chi'isme des origines a l'époque contemporaine*, Paris 2005, içinde heterodoks unsurlardaki ilk başlık: "Le secte des Nusayris", s. 220-233.

Doğan Gün, "XVIII. Yüzyılda Antakya'da Şeyhlerin Köylerdeki İdarecilik Fonksiyonları", *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi* XXIV/37, Ankara 2005, s. 277-288.

Doğan Gün, *XVIII. Yüzyılda Antakya'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1708-1777)*, (Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi), Ankara 2006.

Dominique Sourdel, "Rûhîn, lieu de pèlerinage musulman de la Syrie du Nord au XIIIe siècle", *Syria* 30/1-2, 1953, s. 89-107 (Nusayrîler ile ilgili notlar vardır).

Dr. Anton Friedrich Büsching, *Erdbeschreibung (Unterschiedene Lander von Asia)*, Hamburg 1792. (Osmanlı Devletinin Anadolu Vilayetleri arasında Halep Vilayetine de yer verir. Halep Paşalığı /Der Paschalik Haleb/ başlığı altında; Antakya, Süveydiye, Arsuz, İskenderun, Payas, Belen, Bagras ve Antakya Denizi başlıklarında bilgi vardır. Antakya Denizi başlığında, aslında Türklerin "Ağgi Dengiz /Ağca Dengiz, Akdeniz/ Weisse See" dedikleri Amıkgöl anlatılır, s. 293-300).

Dr. Arthur Rupin, *Syria: An Economic Survey*, çev. Nellie Straus, The Provisional Zionist Committee, New York 1918.

Dr. Edip Kızıldağı, *Halk Hazineleri (İnançlarımız): Antakya Kapılarında*, İstanbul 1964.

Dupont, Félix (1824) “Mémoire sur les moeurs et les cérémonies religieuses des Nesserié, connus en Europe sous le nom d’Ansari”, *Journal Asiatique*, Septembre 1824, s. 129-139, Paris.

Dussaud, René (1900), *Histoire et religion des Nosairis*, Paris.

E. H. C. Rosenmüller (Ernst Heinrich Carl/Karl), *The Biblical Geography of Central Asia*, Almancadan çeviren ve notlayan: N. Morren, Edinburgh 1837, I-II (Aslı Almanca olan bu eserin ikinci cildinde, “Suriye” başlığı altında Antakya ve yöresinin de tarihi coğrafyası incelenmiştir. C. Rosenmüller’in bölgemizi de alakadar eden bir başka makalesine bk. C. Rosenmüller, “Syrien”, Georg Ludwig Kriegk, *Belehrende Darstellungen für das Höhere Jugendalter*, Frankfurt 1831, içinde s. 417-445).

Ebu Abdullah Hasibî, *Divânü'l-Hasibî*, edt. S. Habib, Beirut 2001.

Ebu Abdullah Hasibî, *el-Hidâyetü'l-Kübrâ*, Beyrut 1986.

Ebu Mûsâ Harîrî, *el-Aleviyyûn el-Nusayriyyûn: Bahsi fi'l-âkide ve't-tarîk*, Beirut 1984.

Eduard Sachau, *Reise in Syrien und Mesopotamien*, Leipzig 1883 (1879 yılına ait notlardır ve Halep-Antakya çevresine dair bilgiler verir).

Edward E. Salisbury (notlayarak çev.), “Translation of an Unpublished Arabic Risâleh”, *Journal of the American Oriental Society*, 3, 1853, s. 165-193 (Esas olarak bu risale Khâlid Ibn Zeid El-Ju'fy'nindir. İsmailî kaynağı olduğu için, Nusayrîlerle alakalı kısımlar vardır).

Edward E. Salisbury, “The Book of Sulaimân's First Ripe Fruit, Disclosing the Mysteries of the Nusairian Religion”, *Journal of the American Oriental Society* 8 (1866), s. 227-308 (Hicri 1250/Miladi 1834-35 yılında Antakya'da doğup buradan Adana'ya giden ve bu sebeple de “Adanalı” anlamında “el-Adeni” nisbesini kullanan Süleyman Efendi, Nusayrîlerin inançlarını bizzat bilen ve öğreten Nusayrî asıllı birisidir. Nusayrîlerin inançlarını anlattığı bu eser, esas olarak onların el kitabıdır. “Kitâbü'l-Mecmû” denilen sûreler, Adanalı Süleyman Efendi tarafından hazırlanmış ve 1863 yılında Beyrut'ta bastırılmıştır. E. Salisbury, bu metni arapça aslı ve İngilizce tercümesiyle yayımlamıştır. Bu eserin Türkçe yayımına bk. Ahmet Turan, “Kitâbü'l-Mecmû'nun Tercümesi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8, Samsun 1996, s. 5-18).

Edward E. Salisbury, “Translation of Two Unpublished Arabic Documents, Relating to the Doctrines of the Ismâ'ilis and the Other Bâtinian Sects”, *Journal of the American Oriental Society*, 2, 1851, s. 257-277 (Bâtuniyye, Gâliyye, Nusayriyye, İshâkiyye, Bâkiriyye ve Caferiyye ile alakalı arapça iki risalenin çevirisidir).

Edward E. Salisbury, "Translation", *Journal of the American Oriental Society*, 2, 1851, s. 279-324 (İsmaililere/Karmatilere dair arapçadan bir çeviri olup, Nusayrilerle alakalıdır).

Edward Herbert Maxwell, *Griffin Ahoy! A Yacht Cruise to The Levant, and Wanderings in Egypt, Syria, The Holy Land, Greece and Italy, in 1881, I*, London 1882 (Antakya, İskenderun, Süveydiye, Belen, Defne ve bölgeye ait 1881 yılı gözlemleri vardır).

Emmanuel Guillaume Rey, "Die Ansarier in Syrien", *Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zur Berlin*, Berlin 1866, I. Band, s. 450-451 (Kısa bir tanıtım yazısı olup, Suriye'deki Nusayrilerin yerleşim yerleri ile nüfusları verilmiştir).

Emmanuel Guillaume Rey, "Essai Géographique sur le Nord de la Syrie", *Bulletin de la Société de Géographie de Paris*, XV, 1873, s. 337-348.

Emmanuel Guillaume Rey, "Exploration de la Montagne des Ansariés en Syrie", *Bulletin de la Société de Géographie de Paris*, X, 1865, s. 50-52.

Emmanuel Guillaume Rey, "Le Dignitaires de la Principauté d'Antioche", *Revue de l'Orient Latin*, VIII, Paris 1900-1901.

Emmanuel Guillaume Rey, "Reconnaissance de la Montagne des Ansariés", *Bulletin de la Société de Géographie de Paris*, XI, 1866, s. 433-469 (Rey'in esaslı seyahat notlarıdır. Nusayrilerin yaşadığı yerlerle birlikte nüfusları, sosyal durumları ve dini inançları hakkında geniş bilgi verilmektedir).

Emmanuel Guillaume Rey, *Les Colonies Franques de Syrie*, Paris 1883.

Ergin Sertel, *Dini ve Etnik Kimlikleriyle Nusayriler (Arap Alevileri)*, Ütopya Yay., Ankara 2005, 190 sayfa.

Ernest Will, "Antioche sur l'Oronte, métropole de l'Asie", *Syria* 74, 1997, s. 99-113 ("Asya'nın Metropolü" diye tanıtılan Antakya şehrine dair nadir biyografik etütlerden biridir, şehrin epey teferruatlı plan ve krokileri eklenmiştir).

Erol Seyfeli, *Hatay'da Milli Mücadele (Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi ve Çeteler Dönemi) (1918-1921)*, Kırşehir 1996.

Esed Rüstem, *el-Usûli'l-'Arabiyye li-Târîhi Sûriye fî-'Ahdi Muhammed Ali Başa I-V*, Beyrut 1933-1934 (Mısırlı Mehmet Ali Paşa zamanına dair Mısır'da bulunan resmi evrakın arapça yayımıdır).

eş-Şeyh 'Abdullah Ni'met, *el-Edilleti'l-'Celîle fî Şerhi'l-'Fusûli'n-Nusayriyye*, Beyrut 1986.

Ethem Ruhi Fiğlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, Selçuk Yay., Ankara 1993 (s. 180-192 arasında Nusayriler vardır).

et-Tavil, Muhammed Emin Gâlib (1924), *Târîhi'l-'Aliviyyîn*, Beyrut.

et-Tavil, Muhammed Emin Gâlib (2000), *Nusayriler, Arap Alevilerin Tarihi*, çev. İsmail Özdemir, Çiviyazıları Yay, İstanbul.

Evlıya Çelebi b. Derviş Mehemed Zillı, *Evlıya Çelebi Seyahatnâmesi III*, (haz. Seyit A. Kahraman - Yücel Dağlı), Yapı-Kredi Yay., İstanbul 1999; *VIII*, (haz. S. Ali Kahraman-Y. Dağlı-R. Dankoff), İstanbul 2003; *IX*, İstanbul 2005; *X*, İstanbul 2007.

F. W. Bussell. "The Persistence of Primitive Beliefs in Theology: A Study in Syrian Syncretism; 'Ali, Elyun, El, Helios and Elijah'", *Folklore*, 28/3, Sep. 30, 1917, s. 279-294 (Nusayrilerdeki "ayn" remizi ve bunun diğer bölge inançlarıyla olan alakasına dairdir).

Farhad Daftary, *Ismaili Literature: A Bibliography of Sources and Studies*, London and New York 2004.

Farhad Daftary, *Muhaliif İslam'ın 1400 Yılı-İsmaililer, Tarih ve Kuram*, (çev. E. Özkaya), Rastlantı Yay., Ankara 2001.

Félix Dupont, "Mémoire sur les moeurs et les cérémonies religieuses des Nesserié, connus en Europe sous le nom d'Ansari", *Journal Asiatique*, Septembre 1824, s. 129-139 (Nusayrilerin anlatıldığı bu hatıraların İngilizce tercümesine bk. "Account of the Nesseries, A People Inhabiting the Mountains near Aleppo", *The Oriental Herald*, London 1827, s. 639-643).

Firdevs Kılıç, *Hatay Nusayrilerinde Haydarilik*, Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enst., (Yüksek Lisan Tezi), Kayseri 2002, 146 sayfa.

Fisk, Pliny (1828), *Memoir of the Rev. Pliny Fisk (Late Missionary to Palestine)*, Boston.

Fred Arthur Neale (Captain), *Eight Years in Syria, Palestine, and Asia Minor, from 1842 to 1850 I-II*, London 1851. (Bu eserin ikinci cildinde Defne, Antakya, Süveydiye, İskenderun, Belen, Ayas ve Payas'tan ve bölgedeki Türkmenlerden uzunca bahseder. Bundan ayrı yazarın 1854 yılında *Antakya'da Akşamlar /Evenings at Antioch/* adlı romantik bir kitabı daha yayımlanmıştır. F. Neale, Antakya'da sekiz ay gibi uzun bir süre kalmıştır. 1848 yılındaki "kolera"dan sonra şehrin toplam nüfusunu yaklaşık 17.000 olarak yazar. Bunun 14.000'i Türk, 1.500'ü Nusayrî ve 1.500'ü de Hristiyandır. Onun notlarına göre şehirde 15 cami ve sadece bir kilise vardır. Bu notlarda Yahudi nüfusa dair rakam verilmemesi Antakya'da Yahudi olmadığı anlamına gelmez. Çünkü, yine F. Neale, "Antakya'da Akşamlar" adlı romantik eserinin girişinde şehirdeki Yahudiler ile de birlikte olduğunu yazar).

Frederick Walpole, *The Ansayrii, and the Assassins, with Travels in the Further East, in 1850-51, Including A Visit Nineveh I*, London 1851; *The Ansayrii (or Assassins), with Travels in the Further East, in 1850-51, Including A Visit Nineveh II*, London 1851; *The Ansayrii (or Assassins), with Travels in the Further East, in 1850-51, Including A Visit Nineveh III*, London 1851 (Üç ciltlik bu eser, bölgede yaşayan Nusayrilerle alakalıdır. Sadece ikinci cildinde bölgemiz yer almaz. Eserin birinci cildinde; Tarsus ve etrafındaki Nusayriler ile İskenderun ve çevresine

dair bilgiler ve Nusayrî notları vardır, s. 26-47. Üçüncü cilt, Halep-Antakya arasındaki saha ve bölge Nusayrîleri bakımından bilhassa önemlidir. Halep-Antakya yolu üzerindeki Hammam ile Antakya arasındaki ovada Türkmenler yaşar, bunları idare eden Ahmet Bey'dir. Cısr-i Hadid (Demirköprü) üzerinden Bab-ı Bulus yoluyla Antakya'ya gider. Antakya'da nehirden "naura" ile su çekilir, s. 248-249. Modern Antakya, Süveyde, Defne, Beytül-Mâ, Düveyr hakkında bilgi verir. Aynel-Kadmus ve Karye adlı köyleri gezer, buralardaki Nusayrîlere dair bilgiler verir. "Belias" yazsa da doğrusu Bityas olan Ermeni köyünde Barker'ın yazlık evini (sommer house) ve onun verdiği malumatı aktarır, s. 250-275. Süveydiye'de, ahalinin "mina" dediği limanı ve etraftaki köylerden Keseb Köyünü anlatır. Köyün temsilcisi ve yöneticisi olan "Şeyh" ve bunun yetkileri hakkında bilgi verir. Cebel-i Kuseyr'e değinir ve Türkmenlerin yazın buranın yaylarına çıktığını kaydeder. Keza bölgedeki Şeyhlerden birisiyle, "Şeyhlik" in konumu ve yetkileri üzerine konuşarak bilgi verir, s. 277-284. Nusayrîlerle alakalı aralarda verdiği bilgilerin mühim bir kısmını sona saklar. "Umumiyetle Fellahin diye adlandırılan Nusayrîler (*The Ansayrii; or, as they are generally called, Fellahin*)" diye başladığı bölüm, Lazkiye ve çevresindeki Cebel-i Nusayr'da (Ansayrii Mountains) yaşayan Nusayrî topluluğuyla ilgilidir, bu arada Nusayrîlerin nelere nasıl inandığını anlatır, s. 334-362. Sonunda Sayda Paşalığı ve buradaki duruma değinir, hangi kazada hangi din veya mezhepte insanların yaşadığını yazıp; idarecilerini "Türk", "Nusayrî" diye gösterir. Mesela; Kal'atül-Kadmus'un yöneticileri Emir Esed ve Muhammed'dir, ahali İsmaili ve Nusayrîdir. Kal'atül-Markab'ı idare eden Ahmed Ağa el-Muhammed bir Türktür, burada yaşayan ahali Müslüman, Hristiyan ve Nusayrîlerden oluşur, s. 363-368. Eserin muhtelif yerlerinde "Tanzimat"ın bunlarla alakalı tatbikatına da temas eder).

Fulya Doğruel, *İnsanîyetleri Benzer: Hatay'da Çoketnili Ortak Yaşam Kültürü*, İletişim Yay., İstanbul 2005.

Fulya Doğruel, *The Dynamics of living together and abstaining from conflict: A case study of Nusayri Alawite, Arab Christian and Armenian communities in Hatay (Beraber Yaşamının ve Çatışmadan Kaçınmanın Dinamikleri: Hatay'da Yaşayan Nusayri Alevi, Arap Hristiyan ve Ermeni Toplulukları Üzerine Bir Saha Çalışması)*, Orta Doğu Teknik Üniv. Sosyal Bilimler Enst., (Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2002.

G. N. Wright (rev), *A New and Comprehensive Gazetteer; Being A Delineation of the Present State of the World, (Dictionary of Geography)*, London 1834 (içinde "Aleppo" (Halep Paşalığı) s. 100; "Aleppo" (Halep şehri) s. 100-101; "Antioch" (Antakya şehri) s. 200).

George Robinson, *Three Years in the East: Bring the Substance of a Journal written during A Tour and Residence in Greece, Egypt, Paletsine, Syria, and Turkey in 1829-1830, 1831 and 1832*, London-Paris 1837 (George Robinson'un aynı notlarına ayrıca bk. *Travels in Palestine and Syria, I-II*, Paris-London 1837. Bu eserin bazı notlar ilavesiyle yazar tarafından yapılan Fransızca çevirisine bk. G. Robinson, *Voyage en Palestine et en Syrie*, Paris 1837, bölüm XXIX ve XXX, s. 355-408).

- Gertrude Lowthian Bell, *Syria: The Desert and The Sown*, 2. baskı, London 1919.
- Gottard Jaschke, "Alexandrette und Hatay", *Die Welt Des Islams* 22, 1940, s. 149-154.
- Gregor Woss, *'Alawiya oder Nusairiya? Schiitische Machtelite und sunnitische Opposition in der Syrischen Arabischen Republik*, Hamburg 1987.
- Guys, M. (1826), *Observations sur un Mémoire relatif aux mœurs et aux cérémonies religieuses des Nesserie'*, *Journal Asiatique*, tom. IX, s. 306-315, Paris.
- Gülşen Balıkcı, "Hatay Alevilerinde Evlenme Gelenekleri", *Türk Halk Kültüründen Derlemeler 2000*, Kültür Bak. Yay., Ankara 2004, s. 39-68.
- H(einz) Halm, "Nusayriyya", *The Encyclopaedia of Islam, New Edition*, Leiden 1995, s. 145-148.
- Hamdi Selçuk, *Bütün Yönlerle Hatay'ın O Günleri*, İstanbul 1972, 2. baskı.
- Hammer (J. de.), *Histoire de l'Ordre des Assassins*, çev. J. H. Hellert-P. A. de la Nourais, Paris 1833 (Esas olarak Hasan Sabbah ve takipçilerine ayrılan bu eser Haşhaşileri anlatsa da, temelde Bâtini olan bunlardan dolayı Nusayrileri de alakadar eder).
- Hanna Batatu, "Some Observations on the Social Roots of Syria's Ruling, Military Group and the Causes for Its Dominance", *Middle East Journal* 35/3, (Summer, 1981), s. 331-344.
- Hartmann, Anton Theodor (1818), *Oluf Gerhard Tychen oder Wanderungen durch die mannigfaltigsten Gebiete der biblisch- asitischen Literatur*, Bremen.
- Hartmann, Hartmann (1894), "Das Liwa Haleb (Aleppo) und ein Teil des Liwa Dschebel Bereket", *Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft*, XXIX, s. 142-188 ve 475-550.
- Hartmann, Martin (1882), "Das Liwa el-Ladkije und die Nahiye Urdu", *Zeitschrift des Deutschen Palaestina-Vereins*, XIV, s. 151-255.
- Hasan Reşit Tankut, *Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında*, Ankara, Ulus Basımevi, 1938 (Bunun arapçasına bk. *En-Nusayriyyûn ve'n-Nusayriyye*, Devlet Matb., 1938, 62 s.).
- Hâşim Osmân, *el-'Aleviyyûn Beyne'l-Ustûra ve'l-Hakîka*, Beyrut 1980.
- Hatay Vilayeti Mektupçuluğu, *Hatay Vilayeti İdare Taksimatı 1940*, Antakya, Yenigün Basımevi (Yerleşme adları için).
- Heinz Halm, "Das 'Buch der Schatten': Die Mufaddal-Tradition der Gulât und die Ursprünge des Nusairertums", *Der Islam* 55, 1978, s. 219-66; 58, 1981, s. 15-86.
- Heinz Halm, *Die Islamische Gnosis: Die extreme Schia und die 'Alawiten*, Zurich ve Munich 1982.
- Helen Davenport Gibbons, *The Red Rugs of Tarsus, A Woman's Record of the Armenian*

Massacre of 1909, New York 1917 (türkçesi: *Tarsus'un Kırmızı Kilimleri, Bir Kadının 1909 Ermeni Katliamı Tanıklığı*, çev. Attila Tuysan, Pencere Yay., İstanbul 2009 (Fellah denen Nusayrîlere dair bazı gözlemler vardır).

Henri Lammens, “Les Nosairis furent-ils chrétiens? A propos d’un livre récent,” *Revue de l’Orient Chrétien* 6, 1901, s. 33-50.

Henry Harris Jessup, *Fifty-Three Years in Syria I-II*, London, Edinburgh, New York, Toronto, 1910.

Henry Harris Jessup, *The Women of The Arabs*, New York 1873 (Eserin özellikle s. 35-44. sayfaları arasındaki “Nusayrîler” ile ilgili kısım).

Henry Swainson Cowper, *Through Turkish Arabia: A Journey from The Mediterranean to Bombay by The Euphrates and Tigris Valleys and The Persian Gulf*, London 1894.

Henry Teonge, *The Diary of Henry Teonge, Chaplain on Board his Majesty’s Ships Assistance, Bristol, and Royal Oak, anno 1675 to 1679*, London 1825 (Kendisinden sonraki seyyahların sık başvurduğu bu seyahat 1675-1676 yıllarındadır).

Henry W. Jessup, “The Future of the Ottoman Empire”, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 84, Jul., 1919, s. 6-29 (Suriye’yi bilhassa anlatır, çünkü ailece bu bölgede çalışmışlardır).

Hilmi Bayraktar, *XIX. Yüzyılda Halep Eyaleti’nin İktisadî Vaziyeti*, Fırat Üniv. Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi Yay, Elazığ 2004.

Hugh Kennedy, “Antakya: Byzantium’dan İslam’a ve Dönüş”, *Geç Antik Çağda Kent*, (edt. John Rich, çev. S. Güven-E. Güven), Homer Kit., İstanbul 1999, s. 276-293. (Bu makalenin İngilizce aslına bk. “Antioch: From Byzantium to Islam and back again”, *The City in Late Antiquity*, edt. John Rich, London-New York 1996, s. 181-198).

Hulki Öcal, *Hatay Savaşı*, Desen Matb., 1953.

Hüseyin Türk, “Nusayrîlik: İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri”, *Folklor / Edebiyat Üç Aylık Kültür Dergisi* 7/28, 2001, s. 127-144.

Hüseyin Türk, *Anadolu’nun Gizli İnanıcı Nusayrîlik: İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri*, Kaknüs Yay., İstanbul 2005.

Hüseyin Türk, *Nusayrîlik (Arap Aleviliği) ve Nusayrîlerde Hızır İnanıcı*, Ütopya Yay., Ankara 2002.

İlber Ortaylı, “Alevilik, Nusayrîlik ve Bâb-ı Âlî”, *Tarihî ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler, Bektaşiler, Nusayrîler*, İSAV. Yay., İstanbul 1999, s. 35-46.

İlyas Üzüm, “Nusayrîlik”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi XXXIII*, s. 270-274.

İlyas Üzüm, “Türkiye’de Alevî/Nusayrî Önderlerinin Eserlerinde İnanç Konularına Yaklaşım”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 4, İstanbul 2000, s. 173-187.

İnan Keser, *Kentsel Dinamikler ve Kamusal Alan Farklılaşması: Adana Nusayrîleri*, Ankara Üniv. Doktora Tezi, Ankara 2006 (Kitaplaştırılmış haline bk. *Kent Cemaat Etnisite: Adana ve Adana Nusayrîleri Örneğinde Kamusalılık*, Ütopya Yay., Ankara 2008, 293 sayfa).

İnan Keser, *Nusayrîler/Arap Aleviliği*, Çiviyazıları Yay., İstanbul 2002.

İnan Keser, *Nusayrîlik/Arap Aleviliği*, Karahan Yay., Adana 2005.

İrfan Abdülhamid Fettah, “Nusayriyye”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX, çev. Avni İlhan, İzmir 1995, s. 329-361.

İsmail Kaygusuz, “Nusayrîlik ve Nusayrîler Üzerinde Kısa Değınmeler”, (<http://www.aleviakademisi.de/site/content/view/121/>, Temmuz 2009).

İsmail Onarlı, *Arap Aleviliği (Nusayrîler)*, Etik Yay., İstanbul 2006, 287 sayfa.

Jacques Weulersse, “Antioche: Essai de géographie urbaine”, *Bulletin d’etudes Orientales* 4, 1934, s. 27-79 (Antakya şehrinin şehrsel ve sosyal bakımdan en önemli etütlerinden biridir).

Jacques Weulersse, *L’Oronte, étude de fleuve*, Arrault 1940, 88 sayfa, 20 plan ve 35 foto.

Jacques Weulersse, *Le pays des Alaouites*, I-II, Tours 1940.

Jacquot, Paul (1931/I-II-III), *Antioche centre de tourisme*, Antakya.

James L. Barton, *Türkiye’de Gündoğumu (Amerikan Misyoner Heyeti Sekreterinin Anıları)*, çev. Zekeriya Başkal, Yeditepe Yay., İstanbul 2010.

James Minahan, “Alawites; Alawis; Nusariyah; Namiriyah; Ansariyah; Nusayris; Nusseiris”, *Encyclopedia of the Stateless Nations: S-Z*, vol. IV, Green Publishing Group, 2002, s. 79-84.

James S. Buckingham, *Travels Among the Arab Tribes Inhabiting the Countries East of Syria and Paletsine, Including A Journey from Nazareth to the Mountains Beyond the Dead Sea, and from Thence Through the Plains of the Hauran to Bozra, Damascus, Tripoly, Lebanon, Baalbeck and by the Valley of the Orontes to Seleucia, Antioch and Aleppo*, London 1825 (1816 yılındaki bu seyahatin birkaç alt başlığı vardır ve sonki alt başlıkta Antakya ve Süveyde seyahatlerini anlatır. Nusayrîlere dair de bilgi vermektedir).

Jan Karl Tanenbaum, “France and the Arab Middle East, 1914-1920”, *Transactions of the American Philosophical Society, New Series*, 68/7, 1978, s. 1-50.

Jere L. Bacharach, "Al-Ihşid, the Hamdānids and the Caliphate: The Numismatic Evidence", *Journal of the American Oriental Society* 94/3, Jul.-Sep. 1974, s. 360-370.

Jessup, Henry Harris (1873), *The Women of The Arabs*, New York.

Jessup, Henry Harris (1910/II, 1910/II), *Fifty-Three Years in Syria*, New York.

Johann Gottfried Sommer, *Taschebuch zur Verbreitung Geographischer Kenntnisse, Eine Übersicht des Neuesten und Wissenswürdigsten im Gebiete der Gesammten Lander und Völkerkunde*, Prag 1840.

Johann Wilhelm von Archenholz, *Minevra, Ein Journal Historischen und Politischen Inhalts*, Band IV, Leipzig 1812 (Eserin bir kısmı İsmaililer ile alakalı olup, bundan sonra Nusayriler ele alınmıştır, s. 126-142).

Johannes Heyman, *Reizen Door Een Gedeelte van Europa, Klein Asien, verschide Eilanden van de Archipel, Syrien, Palestina of het H. Land, Egypten, den Berg Sinai*, Leiden 1758 (Bu seyahatnamenin İngilizce çevirisine bk. John/Johannes/ Heyman, *Travels throught part of Europe, Asia Minor, the Islands of the Archipelago, Syria, Palestine, Egypt, Mount Sinai II*, London 1759. Eserde Halep, Antakya, Karamut, İskenderun, Belen ve Payas arasındaki sahaya dair epey gözlem notu ve bazı İslam öncesi kitabelere yer verilmiştir).

John Barker (İngiltere'nin Halep Konsolosu), "Extracts of Letters from John Barker, Esq. Consul in Syria, to the Levant Company, on the Subject of Cholera Morbus", *Evils of Quarantine Laws, and Non-Existence of Pestilential Contagion, ... Cholera Morbus of Asia*, London 1824, by. Charles Maclean, içinde s. 427-444.

John H. Pryor, *Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş: Araplar, Bizanslılar, Batılılar ve Türkler*, (çev. Füsün Tayanç-Tunç Tayanç), Kitap Yay., İstanbul 2004.

John Lewis Burckhardt, *Travels in Syria and The Holy Land*, London 1822.

John Macdonald Kinneir, *Journey through Asia Minor, Armenia, and Koordistan, in the years 1813 and 1814; with remarks on the Marches of Alexander, and retreat of The Ten Thousand*, London 1818 (Bu eserin Fransızca çevirisine bk. *Voyage dans l'Asie Mineure, l'Arménie et le Kourdistan, dans les années 1813 et 1814*, tom. I, (çev. N. Perin), Paris 1818, s. 171-250 arasında).

John Pinkerton, *A General Collection of the Voyages and Travels, in All Parts of the World, X*, London 1811 (Seyahat eserleri serisinin bu cildinde 1737-1739 yılları arasında bölgeye seyahat eden Dr. Richard Pokocke'un ayrıntılı notları vardır).

John Taylor (Mayor), "Travels from England to India, in the Year 1789, by the Way of the Tyrol, Venice, Scandaroon, Aleppo, and over the Great Desart to Bussora", *The Critical Review*, vol. Twenty-Ninth, London 1800, s. 59-66 (John Taylor'ın 1789 yılındaki seyahatinin özet kısmı verilmiştir).

John William Norie, *New Piloting Directions for the Mediterranean Sea, the Adriatic, or Gulf of Venice, the Black Sea, Grecian Archipelago, and the Seas of Marmara and Azof*, London 1831, içinde “The Coasts of Syria, Palestine, and Egypt, from the Gulf of Iskenderoon to Alexandria”, s. 322-325 arasında (İskenderun körfezi ve buranın ticari yeri ile Antakya ve Antakya'nın limanı olan Süveyde hakkındadır).

Josef Çernik (Mühendis), *Ingenieur Josef Çernik's Technische Studien-Expedition Durch die Gebiete des Euphrat und Tigris Nebst Ein -und Ausgangs-Routen Durch Nord-Syrien*, Gotha 1875; *Ingenieur Josef Çernik's Technische Studien-Expedition Durch die Gebiete des Euphrat und Tigris Nebst Ein -und Ausgangs-Routen Durch Nord-Syrien*, Gotha 1876 (Bilhassa yerleşme ve yer adları için).

Joseph Catafago, “Die drei Messen der Nussairier,” *Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft*, 2, 1848, s. 388-394.

Joseph Catafago, “Notice sur les Ansériens,” *Journal Asiatique*, 4th series, 11, 1848, s. 149-68 (J. Catafago'nun, 6 Temmuz 1847 tarihinde Beyrut'tan yolladığı bu mektup, esasında Purusya'nın Suriye Umumi Konsülü M. De Wildenbruch'a aittir ve Nusayrilerin bazı inanışları, kutsal günleri ve dualarına dairdir. Ebu Said Meymun ibn el-Kasım et-Taberani'den aktarılan bu metinlerden bazıları şunlar: “Ramazan Ayının Gelişi, Ramazan Duası, Fatır Bayramı (‘İydül-Fatır), Fatır Bayramı Hutbesi (Hutbe-i ‘İydül-Fatır), Fatır Bayramı Duası (Dua-yı ‘İydül-Fatır), Gadir ve Şerefe Günü, Seyyid Ebu Abdullah Hasibi'nin Gadir Kasidesi, Gadir Günü Hutbesi, Gadir Günü'nün İkinci Hutbesi, Lam Harfinin Tecellisinin Zikri, Ferraş Bayramı, Ferraş Bayramı Şiiri, Ferraş Bayramı Duası, Aşure Günü Bayramı, Ebu Abdullah el-Hasibi'nin Kerbela Kasidesi, Şaban Ayının Ortasındaki Nusayri (Hasibiyye) Yılı, Nakib Muhammed ibn Sinan Hakkında, İlk Nümeiryiye (Nemiryiye) Ziyareti, İkinci Nümeiryiye Ziyareti, Üçüncü Nümeiryiye Ziyareti, Şaban Ayının Ortasındaki Gecenin Duası, Şaban Ayının Ortasındaki Gece Hakkında, Mesih'in Doğum Günü, Milad Gecesi Duası, Farsların Yılbaşı Olan Nevruz Hakkında, Mihrican ve Nevruz'a Dair, Güneş (Şems) Duası, Nevruz Duası, Nevruz Hutbesi, Mihrican Duası, İkinci Mihrican Duası).

Joseph F. Michuad ve (Baptistin) Poujoulat, *Correspondance D'Orient 1830-1834, VII*, Paris 1835 (1831 yılına ait notlardan B. Poujoulat'nın bölgeye dair seyahati ayrıca basılmıştır, bk. Baptistin Poujoulat, *Recits et Souvenirs d'un Voyage en Orient*, Tours 1859).

Joseph Russeger, *Reisen in Europa, Asien und Afrika. Mit Besondereer Rücksicht auf die Naturwissenschaftlichen Verhältnisse der Btreffenden Lander, Unternommen in den Jahren 1835 bis 1841*, Stuttgart 1841 (Başta bölgenin florası olmak üzere; tarihi coğrafya bakımından oldukça mühim bir eserdir. Bölgedeki Türkmen aşiretleri, etkili kimseler ve Küçük Alioğulları hakkındaki iyi kaynaklardan biridir. Mısırlı İbrahim Paşa'nın bölgeyi işgali zamanına rastladığı için o dönem siyasi olaylarına dair de teferruatlı bilgiler vardır. Halep-Amanus Dağları arasındaki Antakya şehri ve çevresi, Defne /Beytül-Mâ/, Süveydiye, İskenderun, Belen ve Payas hakkında da ayrıntılı bilgiler bırakmıştır. İbrahim Paşa, Antakya'da bir “saray” inşa

ettirmiştir. Yazarın Antakya Denizi dediği Amıkgöl, “buhayre” veya Türklerce “Ağ Dengiz” denen (See von Antiochia genannt el Bochaire oder turkisch Dengiz Aga) göldür. Birçok yer, yerleşme, akarsu ve dağ adı bakımından başlı bir kaynaktır).

Joseph Wolff, *Researches and Missionary Labours, among The Jews, Mohammedans and other Sects*, Philadelphia 1837.

Josiah Conder, *A Popular Description, Geographical, Historical and Topographical of Syria and Asia Minor I*, Boston 1830 (Halep Paşalığının anlatıldığı kısımda; Antakya, Defne /Beytül-Mâ/, Süveydiye, İskenderun, Belen, Karamurt Hanı ve Payas arasından uzunca bahseder ve burada yaşayan Nusayrîlere de ara ara değinir s. 251-252, 254-316).

Karl Baedeker, *Palestine and Syria: With the Chief Routes Through Mesopotamia and Babylonia (Handbook for Travellers)*, IV. Edisyon, Leipzig 1906 (Seyyahlar için hazırlanan bu el kitabında; Nusayrîlerin bulunduğu Lazkiye, Cebele, Antakya, Süveydiye, İskenderun, Adana ve Mersin hattı da yer almaktadır. Buralardan özellikle Lazkiye ve Cebele'deki Nusayrîlere temas etmektedir, s. 356-388).

Keith D. Watenpaugh, “‘Creating Phantoms’: Zaki Al-Arsuzi, The Alexandretta Crisis, and the Formation of Modern Arab Nationalism in Syria”, *International Journal of Middle East Studies* 28/3, Aug. 1996, s. 363-389 (Ba's /Diriliş/ Partisini kuran Arsuzlu Zeki'nin faaliyetleri, bilhassa Arap ırkçılığı bağlamında etüt edilmiştir).

Kemal Yakut, “Arap Dünyasının Hatay Devleti'nin Kuruluşuna Karşı Tavrı ve Türk-Arap Muhadeneti (Dostluk) Cemiyeti”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 21/62, Temmuz 2005, s. 775-820.

Kitâbu Ta'limu Diyâneti'n-Nusayriyye, yazma, Bibliothetheque Nationale Arabe, nu. 6182.

Kitâbü'l-Usûs: Kitâbu Ma'rifeti Hikmeti Süleymân bin Dâvûd, yazma, Bibliothetheque Nationale Arabe, nu. 1449.

Kocabaşoğlu, Uygur (2000), *Anadolu'daki Amerika: Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğundaki Amerikan Misyoner Okulları*, 3. baskı, İmge Yay., Ankara.

Leon Dominican, “The Peoples of Northern and Central Asiatic Turkey”, *Bulletin of the American Geographical Society* 47/11, 1915, s. 832-871 (Antakya ve çevresinde yaşayan Suriyeliler ile Nusayrîlere dair kısa notlardır ve sonkilerin Müslüman adı taşıdıkları halde Hristiyan ve Sabii öğretilere sahip olduklarını yazar).

Louis François Ferrieres-Sauveboeuf, *Memoires Historiques, Politiques et Geographiques des Voyages du Comite de Ferrieres-Sauveboeuf, faits en Turquie, en Perse et en Arabie, depuis 1782, jusqu'en 1789*, II, Paris 1790.

Louis Massignon, "Esquisse d'une bibliographie Nusayrie," *Mélanges Syriens offerts à Monsieur René Dussaud*, I-II, Paris 1939, ikinci ciltte s. 913-922.

Louis Massignon, "Nusayriler", *MEB. İslam Ansiklopedisi IX*, s. 365-370.

M. Balkır, *Hatay ed-Devletil-Müstakille*, Antakya, İktisad Matbaası, 1938.

M. Raşit Batur, *Nusayriliğin Teşekkülü ve İnanç Sistemi*, Marmara Üniv., (Yüksek Lisan Tezi), İstanbul 2002.

M. Rousseau, "Notice sur la Carte Générale des Paschaliks de Baghdad, Orfa et Haleb, et sur le Plan D'Haleb", *Recueil de Voyages et de Mémoires*, tome. Deuxième, Paris 1825 içinde, s. 194-217 (Fransa'nın Bağdat Konsolosu M. Rousseau'nun 1822 yılına ait bu notlarının sonuna, arap harflerinin nasıl okunacağı tarif edilerek bazı Arapça ve Türkçe kelime ve deyimlerin Fransızca anlamları yazılmıştır. Nihayet alfabetik olarak Halep, Bağdat ve Urfa'daki yerleşme, aşiret, dağ ve su isimleri sözlüğü eklenmiş ve "Nusayriler" de Arap aşireti olarak gösterilmiştir. Nusayrilerin "aşiret" olmadığını biliyoruz. Listede, Nusayriler hakkındaki açıklamada "dinsiz, puta tapan (idolatre)" nitelmesi yapılmıştır ki bu doğru değildir s. 204-217).

Mahmud A. Faksh, "The Alawi Community of Syria: A New Dominant Political Force", *Middle Eastern Studies*, 20/2, Apr. 1984, s. 133-153.

Mahmut Nedim Turhaner, *Allah'ın Mezheplerle Mücadelesi*, baskı yeri yok, 1997.

Mahmut Reyhani, *Gölgesiz Işıklar I-IV*, I. Cilt: *Alevilik ve Öncesi*, Can Yay., İstanbul 1994; II. Cilt: *Tarihte Aleviler*, Can Yay., İstanbul 1995; III. Cilt: *Mezhepte Aleviler*, Can Yay., İstanbul 1997; IV. Cilt: *Haksızlık ve Haklılık*, Can Yay., İstanbul 2000.

Malta Protestant College (yay.), "The Ansairiyah", *Journal of A Deputation Sent to The East by The Committee of Malta Protestant College, in 1849*, part II, London 1854, s. 514-516 (Şark'taki her türlü kavim, din ve mezhep mensuplarının etüt edildiği bu çalışmada, Nusayriler de vardır).

Martin Hartmann, "Das Liwa el-Ladkije und die Nahiye Urdu", *Zeitschrift des Deutschen Palaestina-Vereins*, XIV, 1882, s. 151-255.

Martin Hartmann, "Das Liwa Haleb (Aleppo) und ein Teil des Liwa Dschebel Bereket", *Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft*, XXIX, 1894, s. 142-188 ve 475-550.

Matti Moosa, *Extremist Shi'ites: The Ghulat Sects, Contemporary issues in the Middle East*, Syracuse University Press 1988, 580 sayfa (Eserde aşırı Şii fırkaları incelenirken, Nusayriler'e ve bunların temel inanışlarına dair de bilgiler verilir).

Max Ludwig Paul Blanckenhorn, *Grundzüge der Geologie und Physikalischen Geographie von Nord-Syrien*, 1891 (Suriye'nin kuzeyinin fiziki coğrafyası üzerine gözlemlere dayanan bir çalışma olup; özellikle yer, yerleşme, dağ, su, han, köprü vs. adları bakımından önemlidir. Almanya Devletinin Antakya Konsolosluğunu yapan Misakyan'ın verdiği bilgiye göre; Antakya şehrinde 4.000 hane /haus/ vardır ve şehirde 18.000 kişi yaşamaktadır. Bunun 2.000 hanesi Türklere, 1.000 hanesi Fellahlar ile Suriyeli Müslümanlara, 600 hanesi Katoliklere, 100 hanesi Ermenilere, 80 hanesi Yahudilere, 25 hanesi Firanklara ve kalan 195 hanesi de Greklere /Ortodoks/ aittir. Bu bilgileri veren Misakyan, Almanya konsolosluğunun muvakkat memuruydu ve uzun yıllar bu işi yaptı, bk. *Salnâme-i Vilâyet-i Haleb*, Haleb 1320, s. 268, "Almanya Devleti Konsulatosu" başlığı altında, "konsolos memur-i muvakkatı Mösyö Mardiros Misakyan" yazılıdır).

Mehmet Dönmez, "Sosyal Değişim Sürecinde Hatay Aleviliği", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 14/44, Ekim-Kasım-Aralık 2007, s. 141-154.

Mehmet Mullaoglu, *Aleviliğin Gerçeği*, Antakya 1996.

Mehmet Mullaoglu, *İnsan Kitaptır Ali Kur'an'dır*, Antakya 1997.

Mehmet Mullaoglu, *Kutsal Kitaplarda Beşlerin Sırları ve Ehl-i Beyt*, Antakya 1999.

Mehmet Mullaoglu, *Nusayrîlik Hakkında İddia, İsnad ve İftiralar ile Cevapları*, Antakya 1998.

Mehmet Mursaloğlu, *İskenderun Sancağı ve Türk Ordusu*, İskenderun Belediyesi Yay., İskenderun 2000.

Mehmet Tefik Özezen, *Basında Diyanet Olayı ve Alevilik*, Adana 1992.

Meir Michael Bar-Asher ve Aryeh Kofsky, "A Tenth-Century Nusayrî Treatise on the Duty to Know the Mystery of Divinity", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London* 58/2, 1995, s. 243-250 (Nusayrîlere dair ender çalışmalardan biridir ve bölgemizi alakadar etmektedir).

Meir Michael Bar-Asher ve Aryeh Kofsky, *The Nusayrî Religion: An Enquiry into its Theology and Liturgy*, Leiden-Boston-Köln 2002.

Meir Michael Bar-Asher, "Nosayris", (*Encyclopedia Iranica*, 14 January 2004).

Meir Michael Bar-Asher, "Sur les éléments chrétiens de la religion Nusayrite-'Alawite", *Journal Asiatique* 289, 2001, s. 185-216.

Meir Michael Bar-Asher, "The Iranian Component of the Nusayrî Religion", *Iran*, 41, 2003, s. 217-227.

Mesud Fânî Bilgili (Hatay Lisesi Felsefe Öğretmeni), *Manda İdaresinde Hatay Kültür Hayatı*, İktisad Basımevi, Antakya 1939 (Yüzelliliklerden olan Mesud Fânî Bilgili, şahit olduğu Fırsız Manda Komiseri P. Bazantay'ın Antakya'daki çalışmalarını da anlatır).

Michael Brett, "The Mîm, the 'Ayn, and the Making of Ismâ'ilism", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London* 57/1, 1994, s. 25-39 (Nusayriler bakımından çok özel bir anlamı olan "mim" ve "ayn" remizlerine ayrılmış hususi bir çalışmadır).

Mufaddal b. 'Ömer Cu'fi, *Kitâbü'l-Heft ve'l-Edille*, editörler: Ârif Tâmir- E. Abduh Halife, Beirut 1960.

Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da Siyasi ve İtikadi Mezhepler Tarihi*, I, çev. Hasan Karakaya-Kerim Aytekin, Hisar Yay., İstanbul 1983 (Nusayriler s. 68-70'de); *İslamda Fıkhi Mezhepler Tarihi*, II, çev. Abdülkadir Şener (s. 539'da, İbn Teymiye münasebetiyle, Nusayriler'e "Cebeliye" dendiği yazılı ki, bu da yaşadıkları bölgenin dağlık olmasından dolayıdır).

Muhammed Emin Gâlib et-Tavil, *Târîhi'l-'Aliviyyin*, Beyrut 1924 (Türkçesine bk. *Nusayriler, Arap Alevilerin Tarihi*, çev. İsmail Özdemir, Çiviyazıları Yay., İstanbul 2000).

Mustafa Bekir Sonay, *Alevilik Hakkında*, baskı yeri ve tarihi yok.

Münir el-Şerif, *el-Müslimûn, el-'Aleviyyûn. Minhüm ve Eynehüm*, Şam 1946.

Nasreddin Eskiocak, *İlk Alevî Kimdir?*, Can Yay., İstanbul 1996.

Nasreddin Eskiocak, *Yaratıcının Azameti ve Kur'an'daki Reenkarnasyon*, İstanbul 1997.

Naumann, Dr. Edmund (1893), *Vom Goldnen Horn zu den Quellen des Euphrat*, München ve Leipzig.

Neşet Çağatay-İbrahim Ağâh Çubukçu, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yay., Ankara 1983 (s. 65-66'da Gâliye başlığı altında Gulât; s. 67-75 arasında Nusayriler yer almaktadır).

Niebuhr, Carsten (1778/II, 1837/II), *Reisebeschreibung nach Arabien und andern umliegenden Ländern*, 2, Kopenhag (diğer baskısı, aynı adla Hamburg 1837).

Otto Friedrichs von Richter, *Wallfahrten im Morgenlande*, Berlin 1822 (Seyahatin 267 ilâ 298. sayfaları arasında Kal'atü's-Sem'an, Antakya ve Lazkiye vardır ve burada yaşayan Nusayriler hakkında bilgiler verilir).

Ömer Osman Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)*, Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmaları Enstitüsü Yay., Elazığ 2003.

Ömer Uluçay, *Arap Aleviliği: Nusayrîlik*, Gözde Yay., Adana 1996.

Ömer Uluçay, *Tarihte Nusayrîlik*, Gözde Yay., Adana 2001.

Parsons, Levi (1830), *Memoir of the Rev. Levi Parsons (First Missionary to Palestine from The United States)*, Boston.

Paul Chammas, *Alexanrette*, İskenderun 1931.

Paul Du Véou, *Le Désastre d'Alexandrette 1934-1938*, Paris 1938.

Paul Jacquot, *Antioche, centre de tourisme*, I-II-III, Comité de Tourisme, Antakya 1931.

Paul Masson, *Elements d'Une Bibliographie Française de la Syrie (Géographie, Ethnographie, Histoire, Archéologie, Langues, Littératures, Religions)*, Paris 1919.

Paul Nwyia, "Makzûn al-Sinjârî, poète mystique Alaouite", *Studia Islamica*, 40, 1974, s. 87-113.

Peter Willey, *Eagle's Nest: Ismaili Castles in Iran and Syria*, London 2006.

Philipp Wolff (Dr.), "Auszüge aus dem Katechismus der Nosairier," *Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft*, 3, 1849, s. 302-309.

Philipp Wolff (Dr.), *Die Drusen und ihre Vorläufer*, Leipzig 1845 (Esas olarak Dürüzilere ayrılmış bulunan bu kitabın, bir bölümünde de Nusayrîler ele alınmaktadır, s. 214-233).

Pierre Bazantay, "Contribution a l'étude géographique de la Syrie: Un petit pays Alaoutie, le plateau de Daphné", *Bulletin de l'enseignement II*, 1933-1934, s. 335-366.

Pierre Bazantay, *Enquete sur l'artisanat a Antioche*, Beyrut, Imprimerie Catholique, 1936.

Pierre Bazantay, *La Penetration de l'Enseignement dans le Sandjak d'Alexandrette*, Beirut: Imprimerie Catholique, 1935.

Remzi Siliöz, *Hatay İli ve Milli Mücadele Yılları*, Bursa 1937.

René Dussaud, *Histoire et religion des Nosairis*, Paris 1900 (Yazarın bölge tarihi hakkındaki diğer çalışmalarının yanı sıra Nusayrîler hakkındaki bu çalışması önemli olup; eserin sonunda arapça haliyle Süleyman el-Adenî'nin *Kitâbü'l-Mecmû'* adlı eseri de vardır).

René Dussaud, *Topographie Historique de la Syrie Antique et Médiévale*, Paris 1927.

Richard Edwards, *La Syrie (1840-1862)*, Paris 1862.

Richard Förster, "Antiochia am Orontes", *Jahrbuch des Kaiserlichen Deutschen Archaologischen Instituts* 12, 1897, s. 103-149.

Richard Robert Madden, *The Turkish Empire in its Relations with Christianity and Civilization*, II, London 1862.

Rifat Türkel, *İnanç Esasları Açısından Nusayrîlik-Alevilik Mukayesesi*, Marmara Üniv., Sosyal Bilimler Enst., (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2001, 153 sayfa.

Robert B. Satloff, "Prelude to Conflict: Communal Interdependence in the Sanjak of Alexandretta 1920-1936", *Middle Eastern Studies* 22/2, Apr., 1986, s. 147-180.

Robert Walpole (edt.), *Travels in Various Countries of The East; Being a Continuation of Memories, Relating to European and Asiatic Turkey*, London 1820.

Rudolf Strothmann, "Die Nusairi nach Ms. arab. Berlin 4291," *Documenta Islamica Inedita*, Berlin 1952, içinde s. 173-187.

Rudolf Strothmann, "Die Nusayri im heutigen Syrien," *Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen*, Göttingen, 1950, içinde s. 29-64.

Rudolf Strothmann, "Seelenwanderung bei den Nusairi", *Oriens* 12/1-2, Dec., 1959, s. 89-114 (Nusayrilerin tarihi ve inanışlarına dair verdiği arapça kaynak metinlerle mühim bir etüttür. Bilhassa "tenasuh (ruh göçü)" hakkında bazı metinler vardır).

Sabahattin Sonay, *Kur'an Işığında İslam ve Gerçek Alevilik*, baskı yeri yok, 1991.

Sabrina Mervin, "Quelques jalons pour une histoire du ras.rochements (*taqrīb*) des Alaouites vers le chiisme," *Islamstudien ohne Ende: Festschrift für Werner Ende zum 65. Geburtstag*, edt. Rainer Brunner vd., Würzburg 2002, içinde s. 281-88.

Sacy, Silvestre de (1838/II), *Expose de la Religion des Druzes, tiré des livres religieux de cette secte*, II, Paris.

Sadrüddîn eş-Şirazi, *Fi'l-Cevâb 'ani'l-Es'ileti'n-Nusayriyye*, tahkik ve takdim: Said el-Gânimî, Köln 2005.

Salisbury, Edward E. (1866) "The Book of Sulaimân's First Ripe Fruit, Disclosing the Mysteries of the Nusairian Religion", *Journal of the American Oriental Society*, 8, s. 227-308.

Samuel Lyde, *The Ansyreeh and Ismaaleeh, a visit to the secret sects of Northern Syria*, London 1853 (Bölgede 1850-1851 yıllarında yaptığı seyahat sonucu gözlemlerini aktaran Lyde, bilhassa Nusayri ve İsmaili zümrelere değinir. Halep çevresi, Lazkiye, Antakya, bilhassa Süveyde, Arsuz, İskenderun ve Tarsus Nusayrileri başlıca bilgi verdiği yerlerdir).

Samuel Lyde, *The Asian Mystery Illustrated in the History, Religion and Present State of The Ansaireeh or Nusairis of Syria*, London 1860 (Nusayriler hakkında yapılmış başlı araştırmalardan biridir. Bölge hakkında da ayrıca malumat verilir. Bu eser Batı Dünyasında epeyce yaygın olup, birçok geniş ve özet yayım ve tanıtımları yapılmıştır, mesela bk. "The Asian Mystery Illustrated in the History, Religion and Present State of The Ansaireeh or Nusairis of Syria", *The North American Review*, vol. XCIII, Boston 1861, s. 342-366; "The Asian Mystery Illustrated in the History, Religion and Present State of The Ansaireeh or Nusairis of Syria", *The Ecclesiastic and Theologian*, vol. XXIII, London 1861, s. 37-43).

Sayın Dalkıran, "Tarih-i Cevdet'te İslâm Mezhepleri II (Dürzilik ve Nusayrilik)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 21, Erzurum 2003, 201-217.

Sehir Mehmed Ali el-Fil, *en-Nusayriyye*, Kahire 1990.

Selahattin Tozlu, *Antakya (Hatay) Tarihi Bibliyografyası*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yay., Elazığ 2009, X+194 s.

Selim Çelenk, *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları*, (yay. haz. Günay Çelenk), Antakya Gazeteciler Cemiyeti Yay., Antakya 1997.

Selim Sönmez, *Alevilik Nedir?*, Antakya 1993.

Serhan Ada, *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2005.

Silvestre de Sacy, "Codéx Nasareus", *Journal des Savans*, Janvier 1819, Paris 1819, s. 343-353.

Silvestre de Sacy, *Expose de la Religion des Druzes, tiré des livres religieux de cette secte I-II*, Paris 1838 (Temelde Dürüzileri inceleyen yazar, eserin ikinci cildinde Nusayrî inançları ve bunların kaynak eserlerden aktarımını da yapmıştır, s. 559-586).

Stanislas Guyard, "Le Fetwa d'Ibn Taymiyah sur les Nosairis," *Journal Asiatique* 8, 1871, s. 162-78 (İbn Teymiye'nin Nusayrîler hakkında verdiği fetva olup, birçok makale ve kitapta sık atıfta bulunmaktadır).

Streck, M., "Antakya", *M.E.B. İslâm Ansiklopedisi I*, 456-459.

Strong, William E. (1910), *The Story of the American Board: An Account of the First Hundred Years of the American Board of Commissioners for Foreign Missions*, Boston-New York-Chicago.

Surin Saraydaryan, *Livâül-İskenderûn: İstiskâ' Kânûni lil-Sırâ'*, Halep 1999, basılmış doktora tezi.

Suzan Batuman, *Adana Nusayrîleri Dini İnanışlar: Törenler, Halk Kültürü*, Çukurova Üniv. SBE. (Yüksek Lisans Tezi), Adana 2003.

Süleymân el-Adenî, *Bâkûretü's-Süleymâniyye fî Keşfi Esrârî'd-Diyâneti'n-Nusayriyye*, (muhtemelen Beyrut'ta basılan ilk nüshadır).

Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-i Türki*, Dersaâdet 1317, "Nusayrî" maddesi (*Nusayriyye*, başlıca Antakya cihetinde bulunan ve bir mezheb ve itikâd-ı mahsûsa tâbî olan bir cemaat efrâdı, s. 1462).

Şerafettin Serin (Şeyh), *Allah ve Ehlibeyt'in Tanıtımı Aleviler, Nusayrîler ve Şiiler Kimlerdir?*, Koza Yay. Adana 1995.

Şerafettin Serin (Şeyh), *Allah'ın Dini İslam Peygamberinin ve Ehl-i Beyt'in Dinidir, Halife ve Mezheplerin Getirdikleri Değişiklikler*, Adana 1995.

Şerafettin Serin (Şeyh), *Ehl-i Beyt İzinde Alevi Nusayriler*, Adana 1999.

Şerafettin Serin (Şeyh), *Ehl-i Beyt*, Adana 2000.

Şerafettin Serin (Şeyh), *İslam Dininin İç Yüzünde Alevi Nusayriler*, Koza Yay., Adana 1988.

Şerafettin Serin (Şeyh), *Kur'ân-ı Kerim'den İlmihal Açıklama*, Adana 1997.

Şerife Yorulmaz, "Fıransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)'nın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi* 6/22, Kasım 1998, s. 231-259.

Şükrü Balcı (Yeniğün Gazetesinin Sahibi), *Suriye Eski Devlet ve Meclis Reisi Suphi Berekât'ın İstedığı Şehadet*, yazılışı: Antakya 1949, basım yeri: Adana, Türksözü Basımevi.

Tarık Özbek, *Nusayri Etnik Kimliğinin Simgesel Oluşumu*, Mustafa Kemal Üniv. Sosyal Bilimler Enst., (Yüksek Lisans Tezi), Antakya 2006.

Tayfur Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, TTK. Yay., Ankara 1992, 2. baskı.

Theodore Besterman, "The Belief in Rebirth of the Druses and Other Syrian Sects", *Folklore*, 39/2, Jun. 30, 1928, s. 133-148 (Bölgedeki Dürüzileri anlatmakla birlikte, Nusayriler ve diğer topluluklara da değinir).

Tord Olsson, "The Gnosis of Mountaineers and Townspeople: The Religion of the Syrian Alawites, or the Nusayris", *Alevi Identity: Cultural Religious and Social Perspectives*, İstanbul 1998, eds: Tord Olsson, Elizabeth Özdalga ve Catherina Raudvere, içinde s. 167-83 (Bu makalenin Türkçesine bk. "Dağlıların ve Şehirliilerin 'İrfan': Suriyeli Alevilerin Ya da Nusayrilerin Mezhebi", *Alevi Kimliği*, çev. Bilge Kurt Torun-Hayati Torun, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1999, s. 215-237).

Tozlu, Selahattin (2009), *Antakya (Hatay) Tarihi Bibliyografyası*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yay., Elazığ.

Tracy, Joseph (1842), *History of the American Board of Commissioners for Foreign Missions*, New-York.

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, *Türkiye'de Meskûn Yerler Kılavuzu I-II*, Ankara 1946 (Bu resmi eserde yerleşim bulunan köy, mezra ve belediyeler yazılmış olup; Hatay, Türkiye'ye katıldıktan sonra yerleşmeleri ilk defa bu eserde resmen yayımlanmıştır).

Türkiye Cumhuriyeti Köy İşleri Bakanlığı, *Köy Envanter Etüdlerine Göre Hatay*, Başkent Mat., Ankara 1965.

Ümit Fırat Açıkgöz, *A Case in French Colonial Politics of Architecture and Urbanism: Antioch and Alexandretta During the Mandate*, (Ortadoğu Teknik Üniv., YLT.), Ankara 2008.

Üzüm, İlyas (2000), “Türkiye’de Alevî/Nusayrî Önderlerinin Eserlerinde İnanç Konularına Yaklaşım”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 4, s. 173-187, İstanbul.

Vere Monro, *A Summer Ramble in Syria, with A Tartar trip from Aleppo to Stambul*, II, London 1835.

Veysel Kuşçu, *Samandağ’ın (Hatay) Beşeri ve İktisadi Coğrafyası*, Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Enst., (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2008.

Victor Langlois, *Voyage dans le Cilicie, et dans les Montagnes du Taurus, exécuté pendant les années 1852-1853*, Paris 1861. (Tarsus, Mersin, Sis, Misis, Anazarba ve Adana civarlarını incelemiş olmakla birlikte; Ayas, Payas, Üzeyr Sancağı, Ulaş ve Bulanık kazaları, İskenderun ve Antakya arasına ve bölgedeki hemen her hususa değinir. Bölgedeki ahaliyi anlatırken, Nusayrîlere değinerek onların “ayn, mim, sin” remizlerini arap harfleriyle yazar. Ahali kısmında ise, “Fellah Nusayrî” dediği unsur ile “Çingeneler”i ayırır. Bu seyahatin bir kısmı şurada İngilizce yayımlanmıştır: “Voyage dans le Cilicie, et dans les Montagnes du Taurus, exécuté pendant les années 1852-1853”, *The North American Review*, vol. XCIV, Boston 1862, s. 309-338).

Vital Cuinet, *La Turquie D’Asie, Geographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de L’Asie-Mineure*, II, Paris 1892. (Adana Vilayeti kısmında Nusayrîlere dair bilgi vardır, s. 3-108 arasında Adana Vilayetinin tamamı; s. 99-108 arasında Cebel-i Bereket Sancağı vardır. Dini belli olmayanlar (religions indéfinies) başlığı altında; Bohem Çingeneler, Fellahlar, Ensariler ve Tahtacı da denilen Nusayrîleri kaydeder).

Walter Keating Kelly, *Syria and the Holy Land, their scenery and their people*, London 1844 (Antakya, Belen ve Defne’ye ait gravürlerin yanısıra; Lazkiye’den itibaren bölgede yaşayan Nusayrîler hakkında da bilgi verir, özellikle s. 299-300).

William Allen (Captain), “On the Antiquities of the Island Ruad, the Ancient Aradus, and on the Ancient Harbour of Seleucia in Pieria”, *Report of the Twentieth-Second Meeting of the British Association for the Advancement of Science; Held at Belfast in September 1852*, London 1853 (Eserde s. 98-100, Antakya şehri, Süveyde ve İskenderun limanları ile 1822 yılında meydana gelen depremi anlatır. Ancak, W. Allen’in asıl seyahat notları ve Antakya çevresine dair ayrıntılı gözlemleri şu eserde: *The Dead Sea, A New Route to India: With Other Fragments and Gleanings in The East II*, London 1855, bölüm VI-VIII. W. Allen, Antakya şehrinde 20.000 Türk/Müslüman, 600 Hristiyan ve 400 Yahudi yaşadığını kaydeder. Ancak bu bilginin A. F. Neale’nin verdiği bilgi ile uyuşmadığını yazar ve onun verdiği nüfusu aktarır: Neale’nin 1848 yılındaki “kolera” vakasından sonra verdiği rakamlar 14.000 Türk, 1.500 Nusayrî ve 1.500 Hristiyan’dır. Fakat bu rakamların kesin olmadığını, çünkü “resmî memurların bile böyle bir bilgiyi tam olarak bilmediğini” bilhassa yazar).

William Allen (Captain), *The Dead Sea, A New Route to India: With Other Fragments and Gleanings in The East II*, London 1855.

William Burckhardt Barker, *Lares and Penates; or, Cilicia and its Governors; A Short Historical Account of that Province from the Earliest Times to the Present Day*, (edt. William Francis Ainsworth), London 1853. (Konsolos Burkart'ın bu kitabındaki bazı notları şurdadır: "Lares and Penates; or, Cilicia and its Governors", *The Gentleman's Magazine*, (edt. W. F. Ainsworth), XXXIX, London 1853, s. 355-360. Barker ailesi uzun zaman Süveydiye yakınındaki Bityas köyünde yaşamıştı).

William Francis Ainsworth, "Daphne of Antioch", *Ainsworth's Magazine: A Miscellany of Romance V*, London 1844, s. 51-55.

William Francis Ainsworth, *A Personal Narrative of The Euphrates Expedition*, I-II, London 1888 (Eserin birinci cildinde Süveyde limanı, Antakya, İskenderun, Belen, Ayas ve Payas arası anlatılır, bölgedeki Türkmen kütellerinin yanısıra Nusayriler ayrı bir başlıkta ele alınır s. 43-49).

William Francis Ainsworth, *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia*, II, London 1842.

William George Browne, *Travels in Africa, Egypt, and Syria, from the year 1792 to 1798*, London 1799 (Nusayrilere dair bahis vardır, s. 382-383).

William Goodell, *Forty Years in the Turkish Empire; or, Memoirs of Rev. William Goodell*, New York 1883.

William Jowett (rev.), *Christian Researches in Syria and The Holy Land, in 1823-1824*, London-Boston 1826 (Bölgedeki her türlü din ve mezhep mensupları, inanışları hakkındaki etütlerdir. Nusayrilere dair olan kısmı "Ansari" başlığıyla 49-53. sayfalardadır. Aynı notlar aynı başlıkla London 1826, s. 50-55 arasındadır. Bunun ayrı bir yayımına bk. *The Christian Library*, vol. VII, New York 1836, s. 16-18).

William M. Thomson, "Travels in Northern Syria: Description of Seleucia, Antioch, Aleppo, etc.", *Biblioteca Sacra and Theological Review*, vol. V, New York-London 1848 (Seyahat 1846 yılındadır).

Wm. K. Prentice, "Die Bauinschriften des Heiligthums auf dem Djebel Shékh Berekât", *Hermes* 37/1, 1902, s. 91-120 (Şeyh Berekât Dağındaki /Cebel-i Şeyh Berekât/ tarihi malzemeyi 1898 yılında toplayıp yayımlayan yazar, bugün bile olmayan önemli bir tarihi coğrafya eseri bırakmıştır).

Wolff, Phlipp (1849), "Auszüge aus dem Katechismus der Nossairier", *Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft*, 3, s. 301-309, Leipzig.

Yaron Friedman, "al-Husayn ibn Hamdân al-Khasîbî: A Historical Biography of the Founder of the Nusayrî-Alawite Sect", *Studia Islamica* 93, 2001, s. 91-112 (Nusayriliğin gerçek anlamda kurucusu sayılan Hamdan el-Hasibî'nin hayatına ayrılmış nadir çalışmalardan biridir).

Yaron Friedman, “Kasibi Husayn b. Hamdan al-Jumbulani, Abu Abdallah”, *Encyclopedia Iranica*, 28 July 2008).

Yazarı yok, “Syria”, *The Penny Cyclopedia*, vol. XXIII, London 1842, s. 460-478 (Bu maddenin Kuzey Suriye /North Syria/ alt başlığında, Nusayrilere /Anzeyry/ dair bilgiler verilmiştir).

Yunus Tümkaya, *Farklılığa Rağmen Bir Olmak: Nusayri Alevi Dünyasında Bir Gezi*, Can Yay., İstanbul 2004.

Yvette Talhamy, “The Nusayri Leader Isma‘il Khayr Bey and the Ottomans (1854-58)”, *Middle Eastern Studies*, 44/6, November 2008, s. 895-908.

Zekiye Çağınlar, “Adana’da Çocuğa Bağlı İnançlar ile Bunlara Bağlı Pratiklere Genel Bir Bakış”, 16 sayfa (Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi internet sitesinde makale).

ANADOLU'NUN GİZLİ İNANCI: NUSAYRILIK İNANÇ SİSTEMLERİ VE KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ

Ali Osman AKTAŞ¹

ÖZET

Bu yazıda, Doç. Dr. Hüseyin Türk'ün "Anadolu'nun Gizli İnancı: Nusayrılık, İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri" adlı kitabı tanıtılmaktadır.

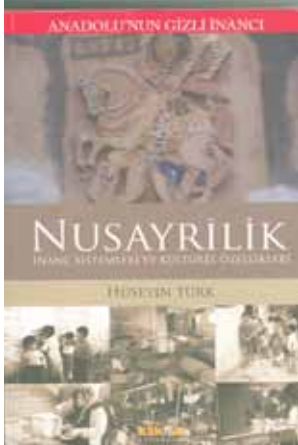
Anahtar Kelimeler: Hatay, Nusayri, İnanç, Alevilik.

THE SECRET BELIEF OF ANATOLIA: NUSAIRI FAITH SYSTEMS AND ITS CULTURAL FEATURES

ABSTRACT

In this article, the book of Assoc. Dr. Hüseyin Türk named "The Secret Belief of Anatolia: Faith Systems and Its Cultural Features" was introduced.

Key words: Hatay, Nusairi, Faith, Alevism.

Doç. Dr. Hüseyin Türk tarafından kaleme alınan "Anadolu'nun Gizli İnancı Nusayrılık İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri" adlı çalışma, bu alanda kaleme alınan önemli eserlerden biridir.

Daha önce üzerinde pek az durulan Nusayrılık inanç sistemi ve kültürel özellikleri, Türk tarafından bu kitapta derinlemesine ele alınmıştır.

Tanıtımı yapılan eser, 2010 yılında Kaknüs Yayınları'na fotoğraf ekleriyle beraber toplam 320 sayfa olarak 2. Basımı yapılan kitaptır. Eserin, 1. Basımı 2005 yılında aynı yayınevi tarafından gerçekleştirilmiştir.

Yedi bölümden oluşan eser; Giriş, Nusayrılık, Genel Özellikleri, Sosyal Organizasyon ve Dayanışma Örüntüsü,

¹ Gazi Üniversitesi, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, Halkbilimi Uzmanı, ali. aktas@gazi.edu.tr

Amcalık Geleneği, Bayramlar, Türbe İnancı ve Hızır Kültü ve son olarak Ölüm ve Reenkarnasyon Bölümleriyle tamamlandıktan sonra Sonsöz ile bitirilmiştir.

Kitaba, dinin değişik tanımlamaları ve evrimsel süreç içerisinde kat ettiği yol hakkında kısaca bilgi verilmesiyle başlanmıştır. E. B. Tylor, Spencer, De Brosses ve Müller gibi din antropologlarının konu üzerinde düşünceleri aktarılmış ve din tanımlamaları özetle verilmiştir.

Özellikle kültürel antropolojinin de kurucusu olduğu savunulan E.B. Tylor'un kültürel evrimin, dinin ve animizmin de evrimi olarak dinin altı safhadan geçerek günümüze kadar ulaştığının savunulması kitapta da anlatılmış animizimden, monoteizme geçişin nasıl olduğu kısa tanımlamalarla açıklanmıştır (Türk, 2010:13). Buna mukabil, "bütün dinlerin kaynağının büyü olduğunu" belirten J.G. Frazer'den, "yaratıcı tanrı baba" kavramına ulaşmış A. Lang'a kadar birçok antropoloğun, din antropolojisi tanımlamalarına da yer vermiş, en son Radcliffe Brown'un, dini "köken olarak araştırmak yerine toplumsal işlevine bakılması" düşüncesinden hareketle de dinin "toplumsal düzenin sağlamlasına ve sürekliliğe bağlı olarak yaptığı katkıyı" irdeleme gerekliliğini anlatmıştır (Türk, 2010:14).

Türkiye'deki bazı bilim adamlarınca yapılmış Alevilik-Bektaşılık hakkında bilgileri okuyucularına sunan yazar, E.R. Fiğlalı, F. Bozkurt, R. Zelyut ve C. Şener'den Alevilik tanımlamalarını aldıktan sonra, "Aleviliğin bir inançlar karışımı (senkretizm) olduğu" sonuca varan İ. Melikoff'a nazaran N. Birdoğan'ın, Aleviliği, eski Türk boylarının Şamanist inanç ve törenleriyle şaşılacak derecede benzediğinden hareketle "başlı başına özgün bir inanç ve yaşam biçimi" (Türk, 2010:16) olduğu görüşüne yer vermiştir.

İkinci bölüm, Nusayriliğin genel tanımıyla başlamıştır. Alevi gruplardan sadece Nusayrilerin büyük bir gizlilik ve cemaat tarzı bir yaşam sürdürdüklerini ifade eden Doç. Dr. Hüseyin Türk, bu kültür hakkında yayınlanmış eski kaynakları yorumlayarak farklı dinsel yapıda olmalarından dolayı objektif olmayan kimi aleyhte içerikli yayınların yapıldığından bahsetmiştir. Türk, bu yayınların genelde iki çeşitli olduğunu söylemiştir. Özellikle bu konuda yapılmış birinci tür yayınların, geçmişte Nusayri olduğu halde sonradan Hristiyan olan Süleyman Üzeri'nin Beyrut'ta yayınlanan "Kitab'ül Bakura" adlı eserin Nusayriler aleyhinde yazıldığı için, sonrasında da yazılan birçok Türkçe kitaplara da kaynak olarak geçtiğini belirtmiştir (Türk, 2010:19). Böylece Türkçe yazılan kimi eserlerde, bu kaynaktan alıntılar yapıldığı için Nusayri hakkında yazılmış kitaplar genelde aleyhte yazılar olduğunu ifade etmiştir. İkinci tür yayınların ise Nusayrilerin kendilerini anlattıkları lehte yayınlar olup en önemli özellikleri olan "sırlarını" ifşa etmemelerinden dolayı hep bir takkiye içinde olduklarını belirterek bu tür yayınların da o yüzden bilimsel olamayacağı gibi güvenilir kaynaklar olamayacağı söylemektedir (Türk, 2010:19).

Büyük şeyh, ikinci derece şeyhler, alt tabaka şeyhleri ve imamlar yani hocalar olarak dört bölüme ayrılmış olarak verilen din adamlarının statüleri yine bu bölümde açıklanmış (Türk, 2010:57) bununla birlikte dinin öğreticisi olanlardan öğrenilen "Beş Eytan" ki bunların

kutsal kişiler olup bütün Nusayrilerin bilmesi gereken yol göstericiler olduğu belirtilerek bu bölümde anlatılmıştır (Türk, 2010:60)

Gizlilik ve sır saklamaya dayalı Nusayrî inanç sisteminde, sosyal yaşamın neden dışa kapalı bir yapıda olduğu (Türk, 2010:72), üçüncü bölümde örneklerle açıklanmış ve yine aralarındaki akrabalık ve evlilik gelenekleri üzerinde durularak kuzen ve berdel evliliği ile levirat (kayınbiraderle evlilik), sorarat (baldızla evlilik) evliliklerinin toplum içindeki itibarı anlatılmış, buna karşılık berdelin (mıkayda) Nusayrîler arasında uğursuzluk getireceğine inanıldığından pek tercih edilmedikleri yine bu bölümde detaylı bir şekilde verilmiştir (Türk, 2010:75).

Bir “kültürlenme” biçimi olan “AMCALIK” geleneğinin, “yola giriş ritüeli” olarak benimsendiği Nusayrîlikte, dini bilgilerin genç erkeklere, önceden belirlenen erkek kişilerce öğretildiği, “batını bilgilerin aktarılması” anlamına gelir ki “erginleme töreni” dediğimiz bu kültürel örüntü, büyük bir “gizlilik” içerisinde yapılmaktadır (Türk, 2010:82). Dördüncü bölüm bu gelenek üzerinde gelişmiş; ritüelin aşamaları ve bilgileri bu bölümde açık olarak anlatılmıştır.

Nusayrîliğin bir mezhep olarak ortaya çıkışının nedeni ve her yılın 22-23 Mart’ında kutlanan “Gadir Humm” olayı ve bu güne özgü geleneklerin neler olduğu beşinci bölümde anlatılmış ayrıca bayram yermeğinden de bahsedilmiştir (Türk, 2010:139).

Hatay’ın kültürel zenginliğinin, süreklilik, değişim ve etkileşim boyutlarıyla en iyi yansıtan halk inançlarından biri olarak gösterilen Hızır Kültü ve Hıdırellez gelenekleri kitapta altıncı bölümde verilmiştir. 14 Temmuz’da kutlanan “Evvel Temmuz Bayramı” ve “Yumurta Bayramı” adıyla da bilinen ve yazar tarafından, Hristiyanların Paskalya Yortusundan etkilendiği söylenen, her yılın 17 Mart’ında kutlanan “Sabataj Bayramı” (Türk, 2010: 236) ve 6 Mayıs’ta (23 Nisan) kutlanan St. Georges Günü gelenekleri, yine bu bölümde verilmiştir.

St. Georges kutlamalarının Hıdırellez ile aynı günde kutlanması, beyaz atlı bir savaşçı olan Aziz Georges’in ejderha öldürmesi formunun eski Türk kahramanlarına benzetilmesi ve ejderha söylencelerinin de Hızır ile Sarı Saltuk’la özdeşleştirilmesi sebebiyle iki kült arasında benzerlikler oluşturmuş, Hristiyanlar ile Müslümanlar arasındaki etkileşimi sağlamıştır (Türk, 2010:238). Hatta birçok Alevi – Bektaşilerin Rumeli’de Hıdırellez etkinlikleri adı altında Hristiyanların “St. Georges Günü”nü kutladıkları bu kitapta anlatılmıştır (Türk, 2010:238).

Yedinci bölüm, özellikle Türkiye’nin Adana, Mersin ve daha çok da Hatay yerleşkelerinde görülen “reenkarnasyon” ya da diğer adıyla “enkarne” (tenasüh) bölümüne ayrılmış, bu kısımda, istisnasız bütün enkarne olanların Nusayrî olarak bilindiği ve bölgenin çok fazla ruh göçüne şahit olduğu anlatılmıştır.

Nusayrîliğin Sünni ve Şii İslam’dan farklı kültür ve etnik yapısı nedeniyle karşılaştıkları yaşamsal güçlükler ve baskılar sonucu kimliklerini ve inançlarını saklamak zorunda kaldıklarını

söyleyen Doç Dr. Hüseyin Türk, bunun paralelinde “bâtınlık” ilmini geliştirdiklerini ifade ederek “gizlilik” esasına dayanan kapalı bir cemaat toplumu oluşturduklarını kitabının sonsözünde açıklamıştır (Türk, 2010:280).

Özellikle kan bağına dayalı evlilik geleneklerinin yoğun olduğu Nusayrılık'te dayanışma örüntüsünün gelişmiş olması “amcalık” gibi kutsal bir sanal akrabalık geleneğinin de yaşatılması (Türk, 2010:287), kültürel inanç öğelerinin farklı kültür örüntüleriyle benzerlik göstermesi ya da etkilenmesi nedeniyle “senkretik” bir inanç biçimi olduğunu belirtmiştir.

Sözümüzü, Viranî'den alınan bir manzum bölümle bitiriyoruz.

“Ali'dir Bâ-i Bismillah Ali'dir
Ali'dir Hak Resullah Ali'dir
Ali'dir fakr-i fahrullah Ali'dir
Nusayriyem, Nusayriyem Nusayri
Ne ölmüşem ne hod sağım ne sayrı”

Viranî (Türk, 2010:55)

KAYNAKÇA

TÜRK, Doç. Dr. Hüseyin (2010): Anadolu'nun Gizli İnanıcı Nusayrılık, İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri. İstanbul, 2. Basım, Kaknüs Yayınları.

Yazı Teslim Kuralları

1. Dergiye gönderilecek yazılar, Word (6.0 ve üstü versiyon, IBM uyumlu) programında yazılmış olmalıdır.
2. Yazılar, Times New Roman karakterinde, 12 punto ve bir buçuk satır aralığıyla yazılmalıdır. Yazılar sayfanın bir yüzüne basılı bir metin, elektronik posta veya CD kaydıyla teslim edilmelidir.
3. Makalelerin kaynakça ile birlikte 20 sayfayı geçmemesi tercih edilir. Makalelerin 250 – 500 kelime civarında İngilizce ve Türkçe özetleri de yazıyla birlikte gönderilmelidir. Özette, araştırmanın kapsamı ve amacı belirtilmeli, kullanılan yöntem tanımlanmalı ve ulaşılan sonuçlar kısaca verilmelidir.
4. Yazıda paragraflar girintili olmalı, girintiler tab tuşu ile yapılmalıdır.
5. Gönderilecek yazıların başka bir yerde yayınlanmamış olması ya da yayın için değerlendirme aşamasında bulunmaması gerekir.
6. Yazar ismi ya da isimleri makalede değil, makaleye iliştiirecek kapak sayfasında yer almalıdır. Bu kapak sayfasında, yazar isimleri dışında metin başlığı, yazarın adresi, telefonu, varsa el-mek adresi ve faks numarası yer almalıdır.
7. Hakem raporları doğrultusunda yazarlardan, yazılarında bazı düzeltmeler yapmaları istenebilir.
8. Yazının yayımlanması konusunda son karar dergi yayın kuruluna aittir. Yayın kurulu kararına ilişkin bir mektup, hakem değerlendirmelerinin birer fotokopisiyle birlikte en kısa sürede yazarlara gönderilir.

Yazıların Gönderileceği Adres:

Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi

Adres: Gazi Üniversitesi, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî, Araştırma Merkezi, Rektörlük Yerleşkesi, Araştırma Merkezleri Binası, Nu: 11, Teknikokullar / ANKARA

Tel: +90 312. 222 70 16 - +90 312. 212 64 70/2346

Belge geçer (Fax): +90 312. 222 70 16

El-mek (E-mail): hbektasdergi@gazi.edu.tr

Kaynakların Düzenlenmesi

Metin içinde kaynak gösterme

1. Ana metindeki tüm göndermeler metin içi dipnot sistemi ile belirtilir. Metinde uygun yerde parantez açılarak, yazarın veya yazarların soyadı, yayın tarihi ve alıntılanan sayfa numarası belirtilir. Aynı kaynaklara metinde tekrar gönderme yapılırsa yine aynı yöntem uygulanır; a.g.e., a.g.m. gibi kısaltmalar kullanılmamalıdır. Örnek: (Okay, 2000: 71-76)

2. Alıntılanan yazarın adı, metinde geçiyorsa, parantez içinde yazarın adını tekrar etmeye gerek yoktur. Örnek: Özer (1995: 57), düşünce alışkanlıklarının “Ben” değeri toptancılığının ve tiryakiliğinin, en dolaysız ifadesi olduğunu söylemektedir.

3. Gönderme yapılan kaynak iki yazarlı ise, her iki yazarın da soyadları kullanılmalıdır. Örnek: (Postman ve Powers, 1996: 122)

4. Yazarlar ikiden fazlaysa ilk yazarın soyadından sonra “vd.” ibaresi kullanılmalıdır. Örnek: (Keyman vd., 1996: 149)

5. Gönderme yapılan kaynaklar birden fazlaysa, göndermeler noktalı virgülle ayrılmalıdır. Örnek: (Erdoğan, 1997: 150; Gürbilek, 1993: 61)

6. Metin içinde yer alması uygun görülmeyen açıklamalar için sayfa altı dipnot yöntemi kullanılmalı ve bu notlar metin içinde 1, 2, 3 şeklinde sıralanmalıdır. Bu not içinde yapılacak göndermelerde de yukarıdaki yöntem uygulanmalıdır.

Kaynakçanın Düzenlenmesi

1. Kaynakçada sadece yazıda gönderme yapılan kaynaklara yer verilmeli ve yazar soyadına göre alfabetik sıralama izlenmelidir.

2. Bir yazarın birden çok çalışması kaynakçada yer alacaksa yayın tarihine göre eskiden yeniye doğru bir sıralama yapılmalıdır. Aynı yılda yapılan çalışmalar için “a, b, c...” ibareleri kullanılmalı ve bunlar metin içinde yapılan göndermelerde de aynı olmalıdır.

Kitap

BOSTANCI, M. Naci (1995): Toplum, Kültür ve Siyaset, Ankara, Vadi Yayınları.

Çeviri Kitap

POSTMAN, Neil ve Steve POWERS (1996): Televizyon Haberlerini İzlemek, çev. Aslı Tunç, İstanbul, Kavram Yayınları.

Derleme Kitap

TUFAN, Hülya. der. (1995): Kamuoyu Kimin Oyu? İstanbul, Kesit Yayıncılık.

Derleme Kitapta Makale

BOURDİEU, Pierre (1995): “Kamuoyu Yoktur”, çev. Hülya TUFAN, Kamuoyu Kimin Oyu? der. Hülya TUFAN, İstanbul, Kesit Yayıncılık.

Dergide Makale

ÜSTÜNLER, Fahriye (2000): “Türkiye’de Demokrasi Tartışmalarının Düşünsel Arka Plânı: 1845-1950” ODTÜ Geliştirme Dergisi, 27(1-2), 183-206.

Yayımlanmamış Tez

YILDIRIM BECERİKLİ, Sema (1999): Örgüt Kültürü Oluşumunda Örgüt İçi İletişimin Rolü: Departmanlı Mağazacılık Sektöründe İç Halkla İlişkiler Açısından Bir Değerlendirme: Beğendik A.Ş. Örneği, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tebliğ

KAYMAS, Serhat (2001): “Küreselleşme, Etnik Göç ve Ulus Devlet Üzerine Bir Değerlendirme” ODTÜ 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, 21-23 Kasım, Ankara.

İnternette Makale

ATABEK, Ümit (1998): "İletişim Teknolojileri", <http://www.ilet.gazi.edu.tr>.
28.10.1998.

Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisinin Temin Edilebileceği Yer

Adres: Gazi Üniversitesi, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî, Araştırma Merkezi,
Rektörlük Yerleşkesi, Araştırma Merkezleri Binası, Nu:11, Teknikokullar /
ANKARA

Tel: +90 312. 222 70 16 - +90 312. 212 64 70/2346

Belge Geçer (Fax): +90 312. 222 70 16

El-mek (E-mail): hbektasdergi@gazi.edu.tr

GUIDELINES FOR MANUSCRIPTS TO BE SENT TO THE JOURNAL

1. Manuscripts must be written in Word 6.0 and further versions (IBM compa_tible).
2. Manuscripts must be written in Times New Roman 12 font, on only one page of the paper, and must be turned in to the editorial board in one copy along with the CD.
3. Manuscripts are best if they do not exceed 20 pages. Abstracts in Turkish and English, approximately 250 – 500 words, must also be sent to the board. Abstract sho_uld cover the purpose, scope, method and conclusions of the study.
4. Indentation must be used and tab key is desired.
5. Manuscripts must be originally sent to the board, and no other places for publication or evaluation.
6. Author or author name(s) must be written on a cover page. The cover page must also include the title, author(s) address(es), phone number, and fax num_ber or e-mail (if any).
7. Manuscripts might need correcting upon the evaluations of the referees of the journal.
8. Final decision for publication belongs to the board. A letter concerning the decision of the board is going to be sent to the author(s) along with a copy of the referee evaluations as soon as possible.

Manuscripts must be sent to:

Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi

Adres: Gazi Üniversitesi, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî, Araştırma Merkezi, Rektörlük Yerleşkesi, Araştırma Merkezleri Binası, Nu: 11, Teknikokullar / ANKARA

Tel: +90 312. 222 70 16 - +90 312. 212 64 70/23 46

Belge geçer (Fax): +90 312. 222 70 16

El-mek (E-mail): hbektasdergi@gazi.edu.tr

1. Texts must follow in-text footnote system. In paranthesis in the text, author's name, date of publication, and page number is given. If a source is cited many times, parantheses are given in stead of "ibid, idem, op. cit. etc." For example, (Okay, 2000: 71-76)
2. If the author's name is mentioned, without quotations, the following is done: Özer (1995: 57), düşünce alışkanlıklarının "Ben" değeri toptancılığının ve tiryaki_liğinin, en dolaysız ifadesi olduğunu söylemektedir.
3. If cited source is of two authors, both are given for example, (Postman and Powers, 1996: 122)
4. If cited source is of more than two authors, "et als." is used. For example, (Keyman et als.,1996: 149)
5. If source cited are more than one they must be separated by a semi-colon.
6. Additional information must be given on the same page and enumerated 1, 2, 3. Citations in them must follow the above guidelines.

References

1. References must include only the cited sources and be given in alphabetical order.
2. If more than one source of the same author are cited, they must be put in an chronological order from the oldest to the newest. Sources of the same years must be given letters "a, b, c, ..."

Book

BOSTANCI, M. Naci (1995): Toplum, Kültür ve Siyaset, Ankara, Vadi Yayınları.

Translated book

POSTMAN, Neil ve Steve POWERS (1996): Televizyon Haberlerini İzlemek, çev. Aslı TUNÇ, İstanbul, Kavram Yayınları.

Compiled book

TUFAN, Hülya. der. (1995): Kamuoyu Kimin Oyu? İstanbul: Kesit Yayıncılık.

An article in a compiled book

BOURDİEU, Pierre (1995): “Kamuoyu Yoktur” çev. Hülya TUFAN, Kamuoyu Kimin Oyu?, der. Hülya TUFAN, İstanbul, Kesit Yayıncılık.

A journal article

ÜSTÜNLER, Fahriye (2000): “Türkiye’de Demokrasi Tartışmalarının Düşünsel Arka Planı, 1845-1950” ODTÜ Geliştirme Dergisi, 27(1-2), 183-206.

Unpublished thesis

YILDIRIM BECERİKLİ, Sema (1999): Örgüt Kültürü Oluşumunda Örgüt İçi İletişimin Rolü: Departmanlı Mağazacılık Sektöründe İç Halkla İlişkiler Açısından Bir Değerlendirme: Beğendik A.Ş. Örneği, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Conference paper

KAYMAS, Serhat (2001): “Küreselleşme, Etnik Göç ve Ulus Devlet Üzerine Bir Değerlendirme”, ODTÜ 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, 21-23 Kasım, Ankara.

Internet article

ATABEK, Ümit (1998): “İletişim Teknolojileri”, <http://www.ilet.gazi.edu.tr>. 28.10.1998.

Address where Hacı Bektaş Velî Research Journal can be obtained

Adres: Gazi Üniversitesi, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî, Araştırma Merkezi, Rektörlük Yerleşkesi, Araştırma Merkezleri Binası, Nu: 11, Teknikokullar / ANKARA

Tel: +90 312. 222 70 16 - +90 312. 212 64 70/23 46

Belge geçer (Fax): +90 312. 222 70 16

EI-mek (E-mail): hbektasdergi@gazi.edu.tr

YENİ YAYINLARIMIZ

